

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

5

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ

ΛΟΓΟΙ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΙ

(Α - Γ)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ

Ἄπὸ τὸν

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ

Καθηγητῆ Πανεπιστημίου

Ἐπόπτης Ἐκδόσεως

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου

Ἐπιμελητῆς Ἐκδόσεως

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, Πτυχιούχος Θεολογίας

Ε Π Ε

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗ
ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ
ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ

**ΛΟΓΟΙ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΙ
(Α-Γ)**

Ὁ Ἀκίνδυνος προφανῶς δὲν εἶναι ἀγνωστικιστής, ἂν καὶ ὁ Παλαμᾶς διατείνεται ὅτι εἶναι, οὔτε ἀρνεῖται τὴν εἰς βάθος θρησκευτικὴν ἐμπειρίαν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει κατὰ τὴν γνώμην του νὰ ἐπιδιώκη ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἡ θεὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀδύνατος, ἀλλ' ἡ γνῶσις· καὶ ἡ γνῶσις εἶναι ἐφικτή, πρῶτον διὰ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ, δεύτερον διὰ τῶν συμβόλων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα κρύπτεται ἡ θεία μεγαλειότης, καὶ τρίτον διὰ τῆς λογικῆς λειτουργίας. Αὕτη μάλιστα ἐνοικεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι σχεδὸν ἔμφυτος³⁰. Ἀπὸ τὴν γνῶσιν ἀνάγεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν θέωσιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἀπεργάζεται οἰαδήποτε ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς ὡς ὄλον· «ὄλος ὁ Θεὸς με θεοῖ καὶ ὄλω τῷ Θεῷ ἐνοῦμαι θεούμενος»³¹. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὴν θέωσιν ὁ Ἀκίνδυνος ἐξελάμβανε μεταφορικῶς ὡς πνευματικὴν ἐξύψωσιν.

Ἄν καὶ στηρίζεται ἐν πολλοῖς εἰς τὴν πατερικὴν παράδοσιν, τηρεῖ συνήθως κριτικὴν στάσιν ἐναντι τῶν πατερικῶν γνωμῶν. Φρονεῖ δηλαδὴ ὅτι οἱ πατέρες ἐπλανήθησαν εἰς μερικές γνώμας των, αἱ ὁποῖαι καὶ ἀπεδοκίμασθησαν βραδύτερον. «Καταφανές ἐστὶν ὅτι πολλὰ ἐν τοῖς τῶν ἱερῶν πατέρων συγγράμμασι φαίνεται, ἅπερ αἱ θεῖαι σύνοδοι καὶ οἱ μετ' ἐκείνους θεοειδεῖς πατέρες ἀπεδοκίμασαν»³². Δὲν εἶναι ἀλάθητοι οἱ πατέρες, ὅπως δὲν εἶναι οὔτε οἱ ὑμνογράφοι³³. Ἀνευρίσκει π.χ. ὀξεῖαν διαφωνίαν μεταξὺ Διαδόχου Φωτικῆς καὶ Μακαρίου³⁴.

Ὁ Ἀκίνδυνος εἶναι ὀρθολογιστής καὶ θεολογεῖ μὲ φιλο-

30. Ἀντιρρητικὸς 7, 8, 18 ἐ.

31. Ἀντιρρητικὸς 5, 25, 101.

32. Ἀντιρρητικὸς 3, 17, 70.

33. Ἀντιορρητικὸς 3. 15. 57.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ δραστηριότης τοῦ Γρηγορίου Ἀκινδύνου

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἔργων Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὴν δευτέραν φάσιν τῆς ἡσυχαστικῆς ἔριδος, κατέχουν ὅλως ἰδιαιτέραν θέσιν οἱ ἑπτὰ Ἀντιρρητικοὶ Πρὸς Ἀκίνδυνον λόγοι· εἶναι ὅ,τι οἱ ἑννέα Ὑπὲρ Ἡσυχάζόντων λόγοι ὡς πρὸς τὴν πρώτην φάσιν αὐτῆς.

Εἰς τὰ βιβλία ταῦτα ὁ Παλαμᾶς ἀντιμετωπίζει τὴν θεολογικὴν δραστηριότητα ὄχι μόνον τοῦ Ἀκινδύνου, ἀλλὰ καὶ δύο ἄλλων προσώπων. Ὁ Βαρλαάμ, καίτοι εἶχεν ὀριστικῶς ἀναχωρήσει τοῦ Βυζαντίου, ἐξακολουθεῖ ν' ἀπασχολῆ τὴν σκέψιν του καὶ οἱ ἀντίπαλοι τῶν ἡσυχαστῶν καλοῦνται ὑπὸ τοῦ ἡσυχαστοῦ ἡγέτου Βαρλααμίται. Ἀλλ' ἀκριβῶς λόγῳ τῆς ἀναχωρήσεώς του ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ ὄνομά του ὠθεῖται εἰς τὸ περιθώριον.

Τὸ ἄλλο πρόσωπον εἶναι ἡ Εἰρήνη Εὐλογία Χούμναινα. Ἐξ ὧν λέγει περὶ αὐτῆς ὁ Παλαμᾶς, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αὕτη δὲν ἦτο μόνον ἐξαιρετοῦ δυναμισμού γυνή, ἀλλὰ καὶ ἰκανὴ θεολόγος¹. Ἡ Εἰρήνη, θυγάτηρ τοῦ Νικη-

1. Βλ. περὶ αὐτῆς ὀλίγα εἰς τὸν τόμ. Β', σ. 29, ὡς καὶ Πρὸς Ἀρσένιον 11 καὶ Β' Πρὸς Μακάριον 4. Περισσότερα βλέπε ἐν V. Laurent, «Une princesse Byzantine au cloître», *Echos d' Orient*, 29 (1930) 29–60, καὶ τοῦ αὐτοῦ, «La direction spirituelle à Byzance», *Revue des études byzantines*. 14 (1956) 48–86

φόρου Χούμνου, ὑπουργοῦ καὶ γραμματέως τῆς ἐπικρατείας, «ἐπὶ τοῦ κανικλείου», ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου Β', εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1292, πιθανῶς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Νυμφευθεῖσα εἰς παιδικὴν σχεδὸν ἡλικίαν τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ βασιλέως Ἰωάννην, φέροντα τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότη, ἐκαλεῖτο βασίλισσα, τὸν τίτλον δὲ τοῦτον διετήρησε καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου, συμβάντα ὅτε ἀκόμη αὕτη ἦτο δεκαεπταέτις.

Μετὰ ταῦτα ὠδηγήθη εἰς τὸ μοναχικὸν βίον ὑπὸ τοῦ περιφήμου πνευματικοῦ Θεολήπτου Φιλαδελφείας, καθοδηγητοῦ ἐπίσης καὶ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Κατὰ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἡμᾶς χρονικὴν περίοδον αὕτη ἡγουμένευε τῆς μονῆς τοῦ Φιλανθρώπου Σωτῆρος. Ὡς εἶναι φυσικόν, ἢ εἰς Εὐλογίαν μετονομασθεῖσα ἡγεμονίς κατ' ἀρχὰς διέκειτο εὐμενῶς πρὸς τὸν ἡσυχασμὸν καὶ τὸν Παλαμᾶν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1341 ἐμφανίζεται ὡς ὀπαδὸς καὶ προστάτις τοῦ Ἀκινδύνου. Ταχθεῖσα λοιπὸν μετὰ ζήλου ὑπὲρ τῶν ἀπόψεων τοῦ τελευταίου τούτου, ὄχι μόνον ἐνίσχυεν αὐτὸν ἀφειδῶς μὲ οἰκονομικὰ μέσα, ἀλλὰ καὶ ἐφιλοξένει αὐτόν. Ὁ Παλαμᾶς λέγει ὅτι αὕτη εἶχεν αὐτὸν κρυμμένον εἰς τὰ ταμεῖα της, ἐννοῶν πιθανῶς τὰ διαμερίσματᾶ της εἰς τὴν μονήν, χωρὶς ν' ἀποκλείεται ὅτι ἐννοεῖ ἰδιωτικὴν αὐτῆς οἰκίαν².

Ἡ Χούμναινα μὲ τὸ μέγα προσωπικὸν κῦρὸς της ἐδημιούργει συνθήκας προβολῆς τοῦ Ἀκινδύνου καὶ ἐπιβολῆς τῶν ἀπόψεων αὐτοῦ. Ὅσακις αἱ ἀνάγκαι τὸ ἀπῆτουν ἀπέκρυπτεν αὐτὸν καὶ ἐνεφανίζετο ἢ ἰδία ὡς ἐκπροσωποῦσα τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ³. Ὁ Παλαμᾶς δὲν προβαίνει εἰς κανένα ὑπαινιγμὸν εἰς βάρος τοῦ ὑπὸ στενήν ἔννοιαν ἡθους αὐτῆς, ὡς καὶ τοῦ Ἀκινδύ-

2. Ἀντιρρητικὸς 7, 5, 9.

νου, μολονότι εἶναι ἐπιθετικὸς ὡς πρὸς τὴν θεολογικὴν αὐτῆς δραστηριότητα. Διότι αὕτη καθίστατο «διδάσκαλος τῶν θείων δογμάτων θαρραλεωτέρα καὶ τοῦ ταύτην διδάξαντος»· καὶ ὄχι μόνον ἐδίδασκεν, ἀλλὰ καὶ ἔγραφε θεολογικὰς πραγματείας, «γράμματα μακρά»⁴. Ταῦτα μαρτυροῦν ὅτι εἰς τὴν παράταξιν τοῦ Ἀκινδύνου παρετηρεῖτο τάσις φιλελευθερισμοῦ καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπίσης τὴν κατεύθυνσιν. Ὁ Παλαμᾶς ἐπικρίνει αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐκλαμβάνει ὡς προσπάθειαν μιμήσεως τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, ἡ ὁποία εἶχε προεδρεύσει τῆς συνόδου τοῦ 843. Αὐτὴ δὲ ἡ προσπάθεια καθίστα τὴν Χούμναιναν παραβάτιν ὄχι μόνον τοῦ θείου νόμου, ὅστις ἀπαγορεύει εἰς τὰς γυναῖκας νὰ διδάσκουν τὰ δόγματα, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου, ἀφοῦ αὕτη δὲν εἶναι βασίλισσα, ὡς ἡ Θεοδώρα, ἃν καὶ μετέσχε προσκαίρως τῆς βασιλικῆς δυναστείας.

Οἱ δυσμενεῖς χαρακτηρισμοὶ εἰς βάρος τῆς Χουμναίνης ἦσαν κοινοὶ εἰς ὅλην τὴν παράταξιν τῶν ἡσυχαστῶν. Ὅλοι αὐτοὶ παρωνόμαζον ταύτην Ἰεζάβελ ἐκ τῆς γνωστῆς ἀσεβοῦς βασιλίσσης τοῦ Ἰσραήλ⁵.

Βεβαίως ὁ Ἀκίνδυνος περιγράφει τὴν Εἰρήνην Εὐλογίαν Χούμναιναν μὲ φωτεινὰ χρώματα. «Καὶ ἡ θεοφιλεστάτη βασίλισσα ἡ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου θυγάτηρ, ἡ νύμφη τοῦ βασιλέως τῆς τῶν Παλαιολόγων γενεᾶς τοῦ δευτέρου, γυνὴ τὴν φύσιν οὐ γυνὴ τὸν τρόπον, τοῖς ἀνδρῶν γενναιοτάτοις ἐφάμιλλος τὰ κάλλιστα καὶ σπουδαιότατα καὶ θεοφιλέστατα, ἦν ἴσθι φρονούσαν ἐπὶ τοῖς σοῖς οὐχ ἦττον ἢ ὁ Κροῖσος ἐπὶ τοῖς χρήμασιν ἢ

4. Ἀντιρρητικὸς 7, 5, 11.

5. Γ' Βασ. 18, 19. Βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Πρὸς Ἀρσένιον 11 καὶ ἰδίως Ἰωάννου Καλοθέτου, Κατὰ Καλέκα, Vat. gr. 704, φ. 157β. Αὐτόθι ὁ μὲν Βαρλαάμ

Σεμίραμις τῇ Βαβυλῶνι ἢ αὐτῇ ποτε τῇ ἀλουργίδι, οὐδενὶ παραχωροῦσα τοῦ ὑπὲρ εὐσεβείας διασπωμένης πάθους...»⁶.

Κυρίως ὁμοῦς ὁ Ἀκίνδυνος εἶναι τὸ πρόσωπον μὲ τοῦ ὁποίου τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν δρᾶσιν ἀσχολεῖται ὁ Παλαμᾶς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, τὸ τιτλοφορούμενον ἄλλωστε διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου. Ὁ Ἀκίνδυνος μετὰ τὴν ταπείνωσίν του εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Αὐγούστου 1341 δὲν ἠδύνατο ν' ἀποκαταστήσῃ τὰς φιλικὰς του σχέσεις μετὰ τοῦ Παλαμᾶ, ἀντιθέτως μάλιστα ἤρχισε νὰ πολεμῇ ἐναντίον αὐτοῦ. Ἡ καθομολόγησις πίστεως ἢ ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν σύνοδον ἐκείνην ἦτο προφανῶς, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Παλαμᾶ, ὑποκριτικὴ καὶ πάντως ὑπέστη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀκινδύνου μεταγενεστέραν διασκευὴν. Διότι, ἐνῶ εἰς αὐτὴν ἐβεβαίωσεν, «ἀποδεχόμεθα καὶ ἐκ ψυχῆς ἀσπαζόμεθα τὴν καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ μακαρίου καὶ ἀοιδίμου βασιλέως ἡμῶν συναθροισθεῖσαν σύνοδον καὶ ἀπελέγξασαν καὶ ἀποπέμψασαν ὅσα τῷ Βαρλαάμ περὶ τοῦ ἀπροσίτου καὶ θείου φωτὸς τῆς μεταμορφώσεως εἴρηται βλασφημῶς καὶ κακοδόξως»⁷, τέσσαρας μῆνας ἀργότερον ἔγραφεν ἀντιθέτως εἰς ἐπιστολὴν *Πρὸς Γεώργιον Λαπίθην*, «ὃ γε μὴν Βαρλαάμ ὅτι μὲν ἤμαρτε περὶ τὴν εὐαγγελικὴν καὶ θεῖαν θεσμοθεσίαν... δῆλον, οὐχ ὅσον δὲ Παλαμᾶς εἰς τὰ δόγματα»⁸, τὴν δὲ σύνοδον ἐκείνην ἀποκαλεῖ ὀλίγον μετὰ ταῦτα, γράφων πρὸς τινὰ Θεσσαλονικέα, «σατανικὴν καὶ τοῦ τῶν Ἰουδαίων κατὰ Χριστοῦ συνεδρίου μηδενὶ ἀποδέουσαν»⁹.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1341 ὁ Ἀκίνδυνος ἔλαβεν ἀπὸ τὸν πατριάρχην Ἰωάννην Καλέκαν ἀνοχὴν, προφανῶς λόγῳ προσχωρήσεως εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ μερίδα, νὰ διασύρῃ τὸν Παλα-

6. Γρηγ. Ἀκινδύνου, *Πρὸς Λαπίθην*. Κῶδιξ Μοναχ. gr. 223, φ. 5β. Βλ. καὶ Th. Uspenskij, *Synodik*, σ. 77.

7. Ἀντιρρητικὸς 6, 2, 4.

8. Marc. gr. 155, φ. 69 καὶ Ἀντιρρητικὸς 6, 2, 4 ὀλίγον παρηλλαγμένως.

9. Ἀντιρρητικὸς 6, 2, 5.

μᾶν, ὅστις τότε ἤρχισε ν' ἀμύνεται ἐγγράφως. Τὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ 1342 ἔγινε δεκτὸς εἰς κοινωνίαν ἀπὸ τὸν πατριάρχην καὶ ἔλαβεν ἄδειαν νὰ γράφῃ κατὰ τῶν ἀπόψεων τοῦ Παλαμᾶ¹⁰. Τότε μεταξὺ ἄλλων συνέταξε κατ' αὐτοῦ ἑπτὰ πραγματείας.

Αἱ πραγματεῖαι αὗται εἶναι ὁμοίως ἀντιρρητικοί, διότι ἀνασκευάζουν γνώμας τοῦ Παλαμᾶ, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης καὶ ἀπολογητικαί, διότι ἀποσκοποῦν εἰς τὴν δικαιολόγησιν τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ὁ συγγραφεὺς των ἔναντι τοῦ ἠσυχασμοῦ καὶ τῆς ἐπιμονῆς του νὰ ὁμιλῇ καὶ νὰ γράφῃ κατ' αὐτοῦ. Τυπικῶς φαίνεται ὡς ἐὰν ἀπευθύνωνται πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰωάννην Καλέκαν, ἐνῶ πράγματι ἀποβλέπουν εἰς τὴν διάβρωσιν τοῦ κύρους τοῦ ἡγέτου τῶν ἠσυχαστῶν.

Πρὶν μελετηθοῦν ἐπισταμένως καὶ ἐκδοθοῦν δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἐκφέρῃ τις ὀριστικὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν. Γενικῶς μόνον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι μαρτυροῦν λιπαρὰν γνῶσιν τῆς κλασικῆς καὶ τῆς πατερικῆς γραμματείας, ἱκανὴν γραμματικὴν κατάρτισιν, ἀσυνήθη ἄνεσιν ἐκφράσεως καὶ πολλὴν δεξιότητα εἰς τὴν σαφῆ διατύπωσιν. Ἐξ ἄλλου ὁμως δεικνύουν ἐπίσης ἀδυναμίαν εἰς τὴν μεθοδικὴν διαπραγματεύσιν, ἰδίως εἰς τὸν περιορισμὸν εἰς τὰ ἀπαραίτητα, καὶ ἔλλειψιν δισταγμοῦ ἐνώπιον τοῦ ὄγκου καὶ τῆς πολυλογίας. Ὁ συγγραφεὺς των ἀφήνεται συχνάκις νὰ ὀδηγηθῇ ὑπὸ τοῦ πάθους. Οἱ δύο ἀντίπαλοι Γρηγόριοι, ὁ ἔγκλειστος εἰς τὴν φυλακὴν Παλαμᾶς καὶ ὁ ἐπὶ αἰρέσει καταγγελλόμενος Ἀκίνδυνος, ἦτο εὐλογον νὰ ἔχουν καταληφθῇ ἀπὸ νευρικότητα, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν ὄλην σχεδὸν συγγραφικὴν των παραγωγὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ἐπιφυλασσόμενοι νὰ ἐξετάσωμεν εἰς ἄλλην συνάφειαν τὰς ἀπόψεις τοῦ Ἀκινδύνου, περιοριζόμεθα ἐδῶ εἰς σύντομον

10. Βλ. τόμ. 3, Εἰσαγωγήν, σ. 13-18, 23-33.

ἐκθεσιν περὶ αὐτῶν, στηριζόμενοι βασικῶς εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Παλαμᾶ παρουσίασιν αὐτῶν, ὅστις συχνάκις γενικεῦει καὶ ἀοριστολογεῖ ἐν προκειμένῳ. Εἶναι βέβαιον ὅτι οὗτος δὲν εἶχε πρόθεσιν νὰ θίξη τὰ θέσμια καὶ τὰς μεθόδους τοῦ μοναχικοῦ βίου, τὰς ὁποίας μέχρι ἐνός βαθμοῦ συνεμερίζετο. Καθ' ὃν χρόνον ἐμαθήτευε παρὰ τῷ Παλαμᾶ εἰς τὸ "Ἁγιον" Ὄρος, ἀνέφερον εἰς αὐτὸν ὅτι, ὁσάκις ἔστρεφε τὸν νοῦν του ἔσω, ἔβλεπε φῶς τι, εἰς τὸ ὁποῖον ἐσχηματίζετο ἀμυδρῶς ἀνθρώπινον πρόσωπον. Ὁ διδάσκαλός τους ἐθεώρησε τοῦτο ὡς πλάνην, ἀφοῦ ἐσχημάτιζε μορφὴν, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι προφανές, ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος ἐπεζήτει νὰ μνηθῆ εἰς τὰ τοῦ ἠσυχασμοῦ¹¹, διὸ καὶ ἀρχικῶς εἶχε ταχθῆ εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Παλαμᾶ καὶ ἐναντίον τοῦ Βαρλαάμ. Δὲν διεφώνησε δὲ πρὸς τὸν πρῶτον, εἰμὴ μόνον ὅταν εἶδεν ὅτι οὗτος ἔφθασεν εἰς θεολογικὰς θέσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν συνεβιβάζοντο πρὸς τὰς ἰδικὰς του.

Ἰράγματι ὁ Ἀκίνδυνος, ἀνήκων εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ἀναγεννητῶν τῆς παιδείας, ἐσκέπτετο φιλοσοφικῶς. Φιλοσοφικὴ θεολογία σημαίνει θεολογικὴν στατικότητα, διότι ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν ιδέαν περὶ Θεοῦ καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίας. Διὰ τοῦτο φροντίζει νὰ κρατήσῃ ἀνέπαφον τὸ ἀπόλυτον τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ προλάβῃ πᾶσαν κοινωνίαν αὐτοῦ μετὰ τὸ σχετικόν. Τὸ γνῶρισμα τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπιμένει ὁ Ἀκίνδυνος, εἶναι ἡ ἀπλότης. Ὁ Θεὸς κατ' αὐτὸν δὲν ἔχει προσόντα ἢ κτήσεις, ἀλλ' ἀπλῶς «εἶναι»· δὲν ἔχει ὑποστάσεις ἀλλ' εἶναι ὑποστάσεις, δὲν ἔχει Υἱὸν ἀλλὰ γεννᾷ Υἱόν, δὲν ἔχει βουλῆν ἀλλὰ βουλεύεται¹². Δὲν ἔχει δὲ ὁ Θεὸς οὔτε ἐνέργειαν.

11. Ἀντιρρητικὸς 7, 16, 59.

12. Ἀντιρρητικὸς 2, 20, 99.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀποκαλοῦμεν ἄκτιστον ἐνέργειαν, δὲν εἶναι εἰμὴ ἢ οὐσία τῷ Θεοῦ· «πᾶν γὰρ ἄκτιστον, οὐσία»¹³. Ἄκτιστος δὲ ἐνέργεια εἶναι κατὰ ταῦτα ἐπίσης ὁ Υἱός, ὡς καὶ τὸ Πνεῦμα. «Οὐ δυνάμεθά τι τῶν ἀκτίστων καὶ φυσικῶν τοῦ Θεοῦ ἕτερόν τι φρονῆσαι τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως οὐδ' ἀνούσιον οὐδ' ἀνυπόστατον οὐδ' ἄλλην παρὰ τὸν Υἱὸν εἶναι σοφίαν ἢ δόξαν ἢ ἀγαθότητα, καὶ ἀπλῶς κοινὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν τῆς ἁγίας Τριάδος»¹⁴. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Υἱοῦ ὡς ἐνεργείας ἀπηχεῖ σαβελλιανικῶς. Ἄν ὁ Εἰρηναῖος ἠδύνατο νὰ παρουσιάσῃ τὸν Υἱὸν ὡς τὴν ὁρατὴν ὄψιν τοῦ Θεοῦ, τὸν δὲ Πατέρα ὡς τὴν ἀόρατον ὄψιν αὐτοῦ, μετὰ τὸ Σαβέλλιον τοιαύτη διατύπωσις εἶναι ἐπικίνδυνος. Οὕτω πάντως καταντᾷ ὁ Ἀκίνδυνος νὰ δέχεται τὸν Θεὸν ὡς ἐνέργειαν, κατὰ τὸ προηγούμενον τοῦ Ἀριστοτέλους, καθ' ὃ ὁ Θεὸς εἶναι καθαρὰ ἐνέργεια. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ἀποκαλοῦμεν ἀπλῶς ἐνέργειαν πρέπει νὰ εἶναι κατ' αὐτὸν κάτι τὸ κτιστόν, δημιούργημα¹⁵.

Ἀπὸ ἐδῶ ἐκκινεῖ καὶ ὁ ὀνοματισμὸς τοῦ Ἀκινδύνου, καθ' ὃν τὰ θεῖα ὀνόματα δὲν ἀντιστοιχοῦν εἰς πραγματικὰς ἀκτίστους ἐνεργείας, ἀλλ' εἶναι ἀπλᾶ ὀνόματα· ὅ,τι δηλοῦται δι' αὐτῶν εἶναι αὐτὴ αὕτη ἢ θεία φύσις ἢ οὐσία. «Ὅσα τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται οὐκ ἔστι ταῦθ' ἕτερα ἄκτιστα, τῆς θείας φύσεως παρηλλαγμένα. Εἰ γὰρ τὰ θεῖα ὀνόματα διαφόρων εἰσὶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν δηλωτικά, οὐδὲν ἦσαν εἰς πολυθεΐαν οἱ Ἕλληνες· οὕτως ἀναριθμήτους ἀκτίστους θεοὺς θεραπεύσομεν, τὰ γὰρ ὀνόματα πάμπολλα»¹⁶. Διατί τότε χρησιμοποιοῦνται τόσον πολ-

13. Ἀντιρρητικὸς 5, 2, 5.

14. Ἀντιρρητικὸς 1, 5, 11.

15. Ἀντιρρητικὸς 5, 11, 39.

16. Ἀντιρρητικὸς 5, 26, 104.

λά ὀνόματα; Διὰ τὸ μεριστὸν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Αἱ γνωστικαὶ λειτουργίαι τοῦ ἀνθρώπου, μὴ δυνάμεναι νὰ συλλάβουν τὸ ὅλον διὰ μιᾶς, διαμερίζουν τοῦτο εἰς μικρᾶς ἐνότητας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς ἔχουσαι αὐτοτέλειαν. «Διὰ τὸ μεριστὸν τῆς ἡμετέρας γνώσεως τὰς ἀκτίστους δυνάμεις καὶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ πληθυντικῶς ἐκφέρομεν, μὴ δυνάμενοι ἀορίστως διαλέγεσθαι μηδὲ νοεῖν περὶ τῶν ἀμερίστων· οὐκ ἔστι δὲ τὰ ἄκτιστα ταῦτα, κἂν δύνανται ἢ δυνάμεις, κἂν ἐνέργειαν καὶ χάριν ἢ ἐνεργείας τις προσείπη καὶ χάριτας, τῆς θείας οὐσίας ἕτερα»¹⁷.

Ἐκ τῆς τοιαύτης τοποθετήσεως τοῦ θεολογικοῦ προβλήματος συνάγονται ὠρισμένα ἀναγκαῖα συμπεράσματα.

Πρῶτον. Ἀποκρούεται ἡ διάκρισις τοῦ Παλαμᾶ περὶ ἀκαταλήπτου οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καταληπτῆς δε ἐνεργείας αὐτοῦ. Ἡ ἀποκάλυψις εἶναι καθολικὴ καὶ ἡ χάρις ἀπευθύνεται πρὸς ὅλους¹⁸. Τὸ θεῖον, ὡς ἀπλοῦν, εἶναι μία ὁλότης· ἐπομένως «ἡ ὅλον ἄληπτόν ἐστι ἢ τελείως ληπτόν»¹⁹, συμφώνως πρὸς ὅσα ὁ Εὐνόμιος εἶχε προδογματίσει²⁰.

Δεύτερον. Ἡ εἰς τὸ θεῖον διάκρισις ὑπερκειμένης θεότητος, τῆς οὐσίας, καὶ ὑφειμένης θεότητος, τῆς ἐνεργείας, ἀποτελεῖ διθεϊστικὴν πλάνην. Ἐὰν ἡ ἐνέργεια εἶναι ὑφειμένη, πῶς εἶναι ἄκτιστος; Ἐὰν εἶναι ἄκτιστος, πῶς εἶναι ὑφειμένη²¹;

17. Ἀντιρρητικὸς 6, 14, 49.

18. Ἀντιρρητικὸς 5, 21, 77.

19. Ἀντιρρητικὸς 4, 13, 32.

20. Βλ. π.χ. Εὐνομίου, Ἀντιρρητικόν, 28, PG 30, 868 M. Βασιλείου, Κατὰ Εὐνομίου 2, 32, PG 29, 645 ἔ.

21. Ἀντιρρητικὸς 2, 11, 41.

Τρίτον. Εἶναι παράλογον ν' ἀνακηρύσσεται ἄναρχος καὶ ἄκτιστος ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀποκτῶν τὴν ἄναρχον καὶ ἄκτιστον χάριν. Ὁ Ἀκίνδυνος εἰρωνεύεται τὸν Παλαμᾶν ὡς αὐτοανακηρυσσόμενον εἰς ἄναρχον²² διὰ τῆς ἐν προκειμένῳ διδασκαλίας του.

Τέταρτον. Ἐὰν ὁ ἅγιος ἄνθρωπος καθίσταται ἄναρχος, πολὺ περισσότερον ἄναρχος εἶναι ὁ Χριστός. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἢ σὰρξ, τὴν ὁποίαν προσέλαβεν οὗτος, θὰ εἶναι ἄναρχος. Ἄλλ' ὅμως κατὰ τοὺς πατέρας καὶ τὰς συνοδικὰς ἀποφάσεις ἢ θέωσις τοῦ ἀνθρωπίνου προσλήματος τοῦ Χριστοῦ ἐπραγματοποιήθη ἅμα τῇ προσλήψει, καὶ ἄρα τοῦτο δὲν εἶναι ἄναρχον²³.

Πέμπτον. Ἐὰν τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἄναρχον, τότε ὁ Χριστὸς σύγκειται ἐκ δύο θεοτήτων²⁴.

Ἑκτον. Τὸ φῶς τοῦ Θαβῶρ δὲν εἶναι ἄκτιστον, διότι ἐὰν ἦτο, δὲν θὰ καθίστατο αἰσθητόν. Εἶναι ὑλικὸν καὶ ἐσχηματισμένον σύμβολον²⁵, καίτοι διακρίνεται τῶν ἄλλων συμβόλων. Τὰ φανέντα εἰς τοὺς προφήτας σύμβολα «ἔγιναν», καί, ἀφοῦ ἐπετέλεσαν τὸν σκοπὸν των, «ἀπέγιναν»²⁶, ἀλλ' ἡ λαμπρότης τοῦ Κυρίου, ἢ φανεῖσα εἰς τὸ Θαβῶρ, θὰ μείνη αἰωνίως εἰς ἀπόλαυσιν τῶν ἐναρέτων· θὰ μείνη δὲ ὡς σύμβολον ὄχι φυσικόν, ἀλλὰ τεχνητόν²⁷. Γενικῶς τὰ σύμβολα εἶναι πλάσματα, τὰ ὁποῖα ἀνάγουν εἰς τὴν ἀφανῆ ἀλήθειαν. «Πάντα τὰ θεῖα σύμβολα σωματικαὶ εἰσιν ὑπογραφαί, ἐπὶ τὴν ἀφανῆ ἀλήθειαν, τουτέστι τὴν γνῶσιν, ἀνάγουσαι»²⁸. Πάντως καλὸν εἶναι, τὸ φῶς αὐτὸ νὰ μένη ἀπολυπραγμόνητον ὡς μυστήριον ἀνερμήνευτον²⁹.

22. Ἀντιρρητικὸς 3, 4, 7.

23. Ἀντιρρητικὸς 1, 7, 38.

24. Ἀντιρρητικὸς 6, 11, 33.

25. Ἀντιρρητικὸς 6, 4, 10.

26. Ἀντιρρητικὸς 1, 7, 38.

27. Ἀντιρρητικὸς 2, 2, 7.

28. Ἀντιρρητικὸς 7, 14, 51. Βλ. καὶ 4, 1, 1.

29. Ἀντιρρητικὸς 3, 17, 64· 18, 72.

Ὁ Ἀκίνδυνος προφανῶς δὲν εἶναι ἀγνωστικιστής, ἂν καὶ ὁ Παλαμᾶς διατείνεται ὅτι εἶναι, οὔτε ἀρνεῖται τὴν εἰς βάθος θρησκευτικὴν ἐμπειρίαν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει κατὰ τὴν γνώμην του νὰ ἐπιδιώκη ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἡ θεὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀδύνατος, ἀλλ' ἡ γνῶσις· καὶ ἡ γνῶσις εἶναι ἐφικτή, πρῶτον διὰ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ, δεύτερον διὰ τῶν συμβόλων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα κρύπτεται ἡ θεία μεγαλειότης, καὶ τρίτον διὰ τῆς λογικῆς λειτουργίας. Αὕτη μάλιστα ἐνοικεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι σχεδὸν ἔμφυτος³⁰. Ἀπὸ τὴν γνῶσιν ἀνάγεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν θέωσιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἀπεργάζεται οἰαδῆποτε ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς ὡς ὄλον· «ὄλος ὁ Θεὸς με θεοῖ καὶ ὄλω τῷ Θεῷ ἐνοῦμαι θεοῦμενος»³¹. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὴν θέωσιν ὁ Ἀκίνδυνος ἐξελάμβανε μεταφορικῶς ὡς πνευματικὴν ἐξύψωσιν.

Ἄν καὶ στηρίζεται ἐν πολλοῖς εἰς τὴν πατερικὴν παράδοσιν, τηρεῖ συνήθως κριτικὴν στάσιν ἔναντι τῶν πατερικῶν γνωμῶν. Φρονεῖ δηλαδὴ ὅτι οἱ πατέρες ἐπλανήθησαν εἰς μερικὰς γνώμας των, αἱ ὁποῖαι καὶ ἀπεδοκίμασθησαν βραδύτερον. «Καταφανές ἐστὶν ὅτι πολλὰ ἐν τοῖς τῶν ἱερῶν πατέρων συγγράμμασι φαίνεται, ἅπερ αἱ θεῖαι σύνοδοι καὶ οἱ μετ' ἐκείνους θεοειδεῖς πατέρες ἀπεδοκίμασαν»³². Δὲν εἶναι ἀλάθητοι οἱ πατέρες, ὅπως δὲν εἶναι οὔτε οἱ ὑμνογράφοι³³. Ἀνευρίσκει π.χ. ὀξεῖαν διαφωνίαν μεταξὺ Διαδόχου Φωτικῆς καὶ Μακαρίου³⁴.

Ὁ Ἀκίνδυνος εἶναι ὀρθολογιστής καὶ θεολογεῖ μὲ φιλο-

30. Ἀντιρρητικὸς 7, 8, 18 ἐ.

31. Ἀντιρρητικὸς 5, 25, 101.

32. Ἀντιρρητικὸς 3, 17, 70.

33. Ἀντιρρητικὸς 3, 15, 57.

34. Ἀντιρρητικὸς 7, 12, 44. Βλ. καὶ 6, 12, 41.

σοφικὰς προϋποθέσεις, χωρὶς νὰ ἐντάσση τὴν σκέψιν του εἰς φιλοσοφικόν τι σύστημα. Ὁ ἀντίπαλός του δὲ περιλαμβάνει καὶ αὐτὸν ρητῶς μεταξὺ ἐκείνων τῶν πολλῶν, τοὺς ὁποίους «καὶ νῦν ἀναπεΐθει» ὁ Πλωτῖνος³⁵. Παρὰ τὰς τάσεις του ὁμοῦς ὁ Ἀκίνδυνος διατηρεῖ τὴν πατερικὴν γραμμὴν μέχρις ἐνὸς σημείου καὶ χαρακτηρίζει τοὺς παλαμιστὰς εἰρωνικῶς ὡς «καινοὺς θεολόγους» καὶ δημιουργοὺς «νέας θεολογίας»³⁶. Ὁ Παλαμᾶς ἤθελε νὰ εἶναι παραδοσιακός, ἀμετακίνητος ἀπὸ τὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ἀλάθητον, ἀλλ' ὁμοῦς προσθέτει πολλὰ νέα στοιχεῖα εἰς αὐτήν.

Οὗτος κρίνει βαρύτατα τὰς ἀπόψεις τοῦ Ἀκινδύνου, τονίζων ὅτι ὑπερβάλλει εἰς ἀναίδειαν τὸν Βαρλαάμ³⁷, παρὰ τὴν τάσιν του νὰ ὑποκρίνεται καὶ νὰ τὸ ἔχη δίπορτον³⁸, μιμεῖται τὸν ἀρχέκακον ὄφιν³⁹, σκέπτεται φρενοβλαβῶς⁴⁰, εἶναι σοφὸς τῆς ἀπωλείας σύμβουλος⁴¹, ἔχει τὴν «σκοτόμαιναν διανοίαν πονηρὰν δόξαν»⁴², ἔχει ἀπύλωτον στόμα⁴³ καὶ εἶναι αὐτομαθῆς θεολόγος, διδάσκων πρὶν διδαχθῆ αὐτός. Τοῦ ἀποδίδει πεντήκοντα αἰρέσεις καὶ ἐπανειλημμένως εἰς μίαν ὑπερβολὴν ζήλου ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἄθεον. Εἰς ἓν σημεῖον ἐπισημαίνει τὸ φίλερι καὶ φιλοπόλεμον ἦθος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι τόσον ἀκριβές.

Διατί εἶναι τόσον ἐπιθετικὸς κατὰ τοῦ Ἀκινδύνου; Πρῶτον διότι εἶχεν ὑποστῆ δεινὰ ἀπὸ τὴν παράταξιν τούτου καὶ καθ' ὃν χρόνον ἔγραφεν ἦτον ἔγκλειστος εἰς τὴν φυλακὴν. Τὴν

35. Ἀντιρρητικὸς 7, 9, 25.

36. Ἀντιρρητικὸς 5, 13, 53· 26, 105· 6, 16, 61 κ.ά.

37. Ἀντιρρητικὸς 3, 1, 1.

38. Διπλόην, Ἀντιρρητικὸς 1, 10, 57.

39. Ἀντιρρητικὸς 2, 15, 66.

40. Ἀντιρρητικὸς 6, 4, 10.

41. Ἀντιρρητικὸς 3, 17, 68.

42. Ἀντιρρητικὸς 5, 6, 19.

σκληρότητα τῆς ὑλικῆς βίας ἐκείνων ἀντιμετώπιζεν ὁ Παλαμάς μὲ ὄπλον τὴν σκληρότητα τῶν ἐκφράσεων. Δεύτερον διότι ὁ Ἀκίνδυνος ἦτο μαθητῆς του καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸν μεταχειρίζεται ὡς ἀγνώμονα μαθητὴν καὶ προδότην. «Ἦνίκα οὗτος ὡς διδασκάλῳ μοι ἐχρῆτο καὶ τὸ σὺν ἐμοὶ εἶναι καὶ ὑπ' ἐμὲ τετάχθαι μέγα τε καὶ λυσιτελὲς ἐνόμιζεν αὐτῷ, τότε τοίνυν πρὸς ἐμὲ παραγενόμενος ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὄρει τὴν οἴκησιν ποιούμενον καὶ τινὰς ἡμέρας ὀλίγας παραμείνας...»⁴⁴. Προσθέτει δὲ ὅτι «τινὲς οἱ τοῦτον εἰδότες ἐκ πολλοῦ, Λαυριῶται γοῦν τῶν οὐκ ἀσῆμων, οὐκ ἀγαθὰ τινα μαρτυρήσαντες αὐτῷ πρὸς τὸν τότε προεστῶτα, παραδέξασθαι πρὸς συνοίκησιν οὐκ εἴασαν. Ἀπῆρε τοίνυν τόθ' ἡμῶν». Παρὰ τὴν ἐκ τοῦ Ὄρους ἀπομάκρυνσίν του οὗτος διετήρει ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Παλαμά, ἀλλ' ἔπειτα «ἀπηλλοτριώθη» αὐτοῦ καὶ κατέστη «αὐτοπάτωρ μοναχός», μοναχὸς ἄνευ πνευματικοῦ πατρὸς καὶ καθοδηγητοῦ⁴⁵. Ἀπὸ τὴν περίοδον ἐκείνην τῶν ἀγαθῶν σχέσεων ἵχνη μόνον ἐκτιμήσεως ἔμειναν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Παλαμά. Παρὰ ταῦτα ὅμως εἰς τὸ βάθος αὐτῆς εὐρίσκετο μία σφοδρὰ ἐπιθυμία νὰ ἴδῃ τὸν Ἀκίνδυνον ὁμολογοῦντα τὴν πλάνην του καὶ ἀναγνωρίζοντα τὴν ὀρθότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ παλαιοῦ του διδασκάλου. «Γοῦτο τοίνυν ὁμολόγησον, ὅτι ἄκτιστον ὡς ἀληθῶς ἐστὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο», παρακαλεῖ σχεδόν⁴⁶.

43. Ἀντιρρητικὸς 7, 3, 5.

44. Ἀντιρρητικὸς 7, 16, 59.

45. Ἀντιρρητικὸς 2, 17, 81.

46. Ἀντιρρητικὸς 3, 17, 66.

Ἡ σύνθεσις

Ὁ Παλαμᾶς βεβαιώνει ὅτι δὲν εἶχε ποτὲ ἐπιθυμίαν ν' ἀχοληθῆ μετὰ τὴν θεότητα. Λέγει δὲ τοῦτο, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τὸ μὴ ἐμπέση εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Καλέκα, ὅστις ἀπηγόρευεν εἰς πάντας τὴν ἀνακίνησιν δογματικῶν ζητημάτων, πρὸς πρόληψιν ἐπιζημιῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν πολιτείαν διχογνωμιῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὸ μὴ ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν μετὰ τοὺς ἀναγεννητάς, οἱ ὅποιοι δὲν ἠρέσκοντο εἰς τοὺς δογματισμούς. Τὸ λέγει ἐπίσης διὰ τὸ δικαιολογηθῆ ἔναντι τοῦ Ἀκινδύνου, ὁ ὅποιος κατηγορεῖ αὐτὸν ὅτι περιεργάζεται τὸν Θεόν. Ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον ἠσχολήθη μετὰ τοιαῦτα ζητήματα ἦτο ἡ ἄρνησις παρά τοῦ Ἀκινδύνου πάσης θεοφανείας. «Ἡμῖν γὰρ περὶ τῆς θεότητος τὴν ἀρχὴν λόγος ἦν οὐδεὶς, ἀλλὰ πρὸς τὸν πᾶσαν θεοφάνειαν διαβάλλοντα καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο ταύταις συνδιαβάλλοντα λόγους ἀντιρρητικούς συντάττοντες...»⁴⁷.

Ἡ παροῦσα συγγραφή, κατὰ τὴν ὡς ἄνω ὁμολογίαν τοῦ ἰδίου, εἶναι ἀντιρρητικὴ· ἀποτελεῖ ἀπάντησιν εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ Ἀκινδύνου, τὰς ἐγγράφως διατυπωθείσας. Αἱ ἑπτὰ πραγματεῖαι τοῦ Ἀκινδύνου εἰς τὴν χειρόγραφον ἔκδοσιν τῶν ἔργων του⁴⁸ φέρουν γενικὸν τίτλον αἱ μὲν δύο πρῶται Ἔκθεσις, αἱ δὲ λοιπαὶ Ἀντιρρητικός, εἰδικούς δὲ ὡς κάτωθι.

47. Ἀντιρρητικός 3, 16, 59.

48. Κῶδιξ Monac. gr. 223, φφ. 16-26 καὶ 65-363

- α'. Ἐκθεσις ἐπίτομος τῶν τοῦ Παλαμᾶ πονηροτάτων αἰρέσεων.
- β'. Ἐτέρα ἔκθεσις καὶ ἀνασκευὴ τῶν τοῦ Παλαμᾶ πονηροτάτων αἰρέσεων.
- γ'. Ἄλλος ἀντιρρητικὸς κατὰ τῶν αὐτῶν πονηροτάτων δογμάτων.
- δ'. Ἄλλος λόγος ἀντιρρητικὸς κατὰ τῶν αὐτῶν ἀθέων δογμάτων.
- ε'. Ἄλλος λόγος ἀντιρρητικὸς κατὰ τῶν αὐτῶν πολυθέων δογμάτων.
- ς'. Ἄλλος ἀντιρρητικὸς κατὰ τῆς αὐτῆς δυσσεβεστάτης πλάνης.
- ζ'. Ἄλλος ἀντιρρητικὸς κατὰ τῶν αὐτῶν κακοπίστων δογμάτων.

Ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν τίτλων τῶν ὡς ἄνω ἔργων τοῦ Ἀκινδύνου πρὸς τίτλους ἔργων τοῦ Παλαμᾶ, καθίσταται φανερόν ὅτι ὁ εἷς παρηκολούθει, ὅσον ἦτο δυνατόν, τὴν συγγραφικὴν παραγωγὴν τοῦ ἄλλου. Θ' ἀνέμενε λοιπὸν κανεῖς οἱ ἑπτὰ Ἀντιρρητικοὶ τοῦ Παλαμᾶ ν' ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς ἑπτὰ Ἀντιρρητικοὺς τοῦ Ἀκινδύνου. Ἀλλὰ δὲν συμβαίνει τοῦτο. Οὐδέποτε πράγματι αἱ πραγματεῖαι τοῦ δευτέρου ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ πρώτου μὲ τὸν ἀκριβῆ αὐτῶν τίτλον. Εἰς τοὺς παλαμικοὺς Ἀντιρρητικοὺς ὡς τίτλοι τῶν ἐπὶ μέρος πραγματειῶν τοῦ Ἀκινδύνου ἀναφέρονται:

«Περὶ ἐνεργείας» (3,13,50)

«Περὶ χάριτος» (5,11, 39· 6,2,5· 3,8,21· 3,10,26)

«Περὶ φωτὸς» (3,17,71· 6,2,5)

«Περὶ θεωρίας» (7,1,2)

«Περὶ θεώσεως» (3,7,20).

Εἰς δὲ τοὺς τίτλους τῶν λόγων 4, 5, 6, 7, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν *Πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου* (1) αὗται τιτλοφοροῦνται κατ' ἴδιον συμπερασμὸν ὡς «Κατὰ τοῦ φωτὸς τῆς χάριτος» ἢ καὶ παρόμοιον.

Ἐπὶ πλεόν δὲ οὐδὲν ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἀκινδυνικῶν παραθεμάτων τοῦ Παλαμᾶ ἀπαντᾶται ἐπὶ λέξει εἰς τὰς ὡς ἄνω πραγματείας τοῦ Ἀκινδύνου, μολονότι ταῦτα συχνάκις εἰσάγονται διὰ τῆς δηλώσεως «φησὶν ἐπὶ λέξεως τάδε».

Ἐπιπέσεις ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν ἄλλας πραγματείας τοῦ Ἀκινδύνου εἶχεν ὑπ' ὄψει αὐτοῦ, ὅτε συνέτασσε τὸ παρὸν ἔργον, διαφόρους τῶν ἐν προκειμένῳ ἐπτὰ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῆ· διότι τὸ ὅλον κλίμα, τὸ ὁποῖον ἐπικρατεῖ εἰς τὰ ἐν λόγῳ συγγράμματα τῶν δύο ἀνδρῶν, ἀπαιτεῖ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὰ ὡς ἀντίστοιχα, δεδομένου μάλιστα ὅτι δὲν εὔρομεν ἕτερα ἔργα τοῦ Ἀκινδύνου προερχόμενα ἐκ τῆς περιόδου ταύτης καὶ δυνάμενα νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ὁ κύριος στόχος τῶν *Ἀντιρρητικῶν* τοῦ Παλαμᾶ. Διὰ τοῦτο προβάλλομεν μίαν ἄλλην ἐπιπέσειν· ὅτι ὁ Παλαμᾶς δὲν εἶχε πρὸ αὐτοῦ αὐτουσίας τὰς πραγματείας τοῦ Ἀκινδύνου, αἱ ὁποῖαι ὄντως ἦσαν ὀγκώδεις, ἀλλ' ἐπίτομον παραλλαγὴν αὐτῶν γενομένην ὑπὸ μαθητῶν του εἰς τὴν Βέρροϊαν. Εἰς τὴν παραλλαγὴν δὲ ταύτην περιείχοντο μόνον αἱ βασικαὶ γραμμαὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ ἀντιπάλου του καὶ ἐξ αὐτῶν ὁ ἐγκλειστος συγγραφεὺς ἡμῶν συνήγαγε καὶ τοὺς τίτλους τῶν πραγματειῶν.

Ὡς ἐκ τούτου ὁ Παλαμᾶς ἐπιμένει μόνον ἐπὶ τῶν κυρίων γραμμῶν τῆς θεολογίας τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ καὶ ἐκ τούτου δικαιολογεῖται ἡ σοβαρὰ κολόβωσις καὶ φθορὰ τῶν ἀκινδυνικῶν χωρίων, ὥστε ταῦτα νὰ μὴ ἀποδίδουν πάντοτε μὲ ἀκρίβειαν τὴν οἰκείαν ἔννοιαν.

Ἐντιρρητικὴν μορφὴν ἔχουν τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Παλαμᾶ, λόγῳ τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔγραφεν οὗτος, καὶ τοῦτο εἶναι πραγματικὸν ἀτύχημα. Ὅσάκις οὗτος θεολογεῖ ἄνευ πιέσεως ἐκ μέρους ἀντιπάλων, ἐπιτυγχάνει θαυμάσια ἀποτελέσματα, ἐνῶ ἡ ἐντιρρητικὴ μέθοδος ἀποτελεῖ τροχόπέδην εἰς τὴν θετικὴν καὶ συστηματικὴν ἔκθεσιν τῶν ἰδίων ἀπόψεων.

Ὁ χαρακτήρ οὗτος τῶν Ἐντιρρητικῶν ὁδηγεῖ εἰς πολλαπλᾶς ἐπαναλήψεις, τὰς ὁποίας ἀναγνωρίζει καὶ ὁ ἴδιος, δικαιολογούμενος⁴⁹. Ὁδηγεῖ ἐπίσης εἰς ἀπεραντολόγον ἐπὶ ἀσημάντων ἐνίοτε ἀντικειμένων ἐπιχειρηματολογία. Ἀπαιτεῖται κοπιώδης προσπάθεια ν' ἀνευρεθοῦν εἰς τοιοῦτον χεῖμαρρον λόγων τὰ νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα πράγματι ἀφθόνως προσφέρει εἰς τὴν θεολογίαν ὁ Παλαμᾶς, ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲν θέλει νὰ προσφέρῃ τίποτε νέον.

Ὁ Α' Ἐντιρρητικὸς φαίνεται ἀπὸ τινος ἀπόψεως ὡς ἰδιαιτέρα πραγματεία. Εἰς τὸν πρόλογον (1,1,3) ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι συγκεντρώνει ἐκ παλαιότερων κειμένων του τὰ κυριώτερα σημεῖα τῶν κατὰ τοῦ Ἀκινδύνου ἐντιρρήσεών του, ὥστε νὰ παραδώσῃ ταῦτα εἰς μορφὴν «εὐσύνοπτον». Ἄλλ' αἱ ἀκολουθοῦσαι ἐπτὰ πραγματεῖαι πᾶν ἄλλο ἢ εὐσύνοπτον σύγγραμμα ἀποτελοῦν. Καὶ ναὶ μὲν εἰς τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω παράγραφον, ὡς καὶ εἰς τὸ μέσον (1,7,43) καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς ἰδίας πραγματείας, γίνεται λόγος περὶ ἐπακολουθουσῶν πραγματειῶν, ἀλλὰ τοῦτο, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι δανατὸν νὰ παρενεβλήθῃ εἰς τὴν τελικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ συγγράμματος, ὅταν εἶχον προστεθῆ καὶ οἱ ἄλλοι ἕξ λόγοι, δὲν αἶρει κατ' ἀνάγκην τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ πρώτου λόγου. «Τὸ εὐσύνοπτον» λοιπὸν ἔχει ἔννοιαν μόνον,

49. Ἐντιρρητικὸς 7. 12, 43.

ἐὰν ὡς βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον συγκεντρώνονται τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, θεωρῆται αὐτοτελῶς ὁ πρῶτος οὗτος λόγος.

Ἐξ ἄλλου εἰς 1,14,65 λέγεται «ἐν τῷ πρὸ τοῦδε λόγῳ». Οὕτως ἐμφανίζεται μία σειρά πραγματειῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ *A'* Ἀντιρρητικὸς δὲν εἶναι πρῶτος, ἀλλὰ προηγεῖται αὐτοῦ τοῦλάχιστον εἷς ἄλλος «λόγος». Ποῖος δὲ εἶναι οὗτος; Μία ἀπάντησις εἶναι ὅτι ὡς προηγούμενος λόγος ἐννοεῖται ἡ ἐπιστολὴ *Πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου*, τῆς ὁποίας ἡ ἔκθεσις εἶναι εἶδος μικρογραφίας τῶν Ἀντιρρητικῶν. Τὸ γεγονός ὁμως, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως εἰς τοὺς Ἀντιρρητικοὺς μετὰ τὸ ὄνομά της, καθιστᾷ ἀπίθανον ὅτι πρόκειται ἐδῶ περὶ αὐτῆς. Ἄλλη ἀπάντησις εἶναι ὅτι ὡς λόγος «πρὸ τοῦδε» ἐννοεῖται ἡ *Γ'* *Πρὸς Ἀκίνδυνον* ἐπιστολή, ἡ ὁποία εἶχε γραφῆ δύο ἔτη ἐνωρίτερον. Ἄν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ὡς ἄνω ἀναφερόμενον εἰς τὸ 1,14,65 σημεῖον ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην καὶ ὅτι εἶναι εὐλόγον αἰ πρὸς Ἀκίνδυνον ἐπιστολαὶ νὰ τοποθετηθοῦν εἰς μίαν σειρὰν μετὰ τῶν πρὸς αὐτὸν Ἀντιρρητικῶν, ἡ ἀπάντησις αὕτη ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα. Συνεπῶς ὁ *A'* Ἀντιρρητικὸς ἐγγράφη κατὰ τὸ πρῶτον σχέδιον ὡς αὐτοτελῆς πραγματεία, ὡς φέρεται ἄλλωστε καὶ εἰς τὸ κώδ. Δ₆, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο ἀδύνατον νὰ περιληφθοῦν ὅλαι αἱ ἐν προκειμένῳ σκέψεις τοῦ Παλαμᾶ, ἔστω καὶ ἐν συντομίᾳ εἰς ἓν μοναδικὸν βιβλίον, ἡ διαπραγματεύσις συνεχίσθη· οὕτως ὁ Ἀντιρρητικὸς αὐτὸς ἀπέτελεσεν εἰσαγωγήν, τρόπον τινά, εἰς τοὺς ὑπολοίπους ἔξ.

Συχνάκις ὁ Παλαμᾶς γράφει περὶ ἑαυτοῦ εἰς γ' πρόσωπον, καὶ δὴ ἐνίοτε ἐπιδεικτικῶς, ὡς ἐὰν ἔγραφε κάποιος ἄλλος περὶ αὐτοῦ. Διατί πράττει τοῦτο; Ἴσως εἶχε συνηθίσει νὰ γράφῃ εἰς γ' πρόσωπον κατὰ τοὺς προηγούμενους μῆνας, ὅποτε ἦτο ἠναγκασμένος νὰ κυκλοφορῆ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἀνωνύ-

μως ἐκ τοῦ κινδύνου ἐγέρσεως διωγμοῦ ἐναντίον του ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὅστις, ὡς ἐπανειλημμένως ἐλέχθη, ἀπηγόρευε τὰς δογματικὰς ἔριδας. Συνέταξε λοιπὸν τοὺς Ἀντιρρητικούς εἰς γ' πρόσωπον κατὰ τὴν κτηθεῖσαν συνήθειαν, ἀλλ' εἰς τὴν τελικὴν ἐπεξεργασίαν μετέτρεψεν εἰς α' πρόσωπον ὅσα ἠδυνήθη.

Τὰ ἑπτὰ ταῦτα βιβλία εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν φέρουν κεφάλαια μὲ τίτλους ἐνίοτε πολὺ ἐκτενεῖς. Εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον τοῦ Β' Ἀντιρρητικοῦ ὁ τίτλος εἶναι διατυπωμένος εἰς γ' πρόσωπον· «ὅτι οὐ δύο φησὶν ὁ Παλαμᾶς θεότητας», ἐνῶ εἰς τὸ ἀμέσως ἀκολουθοῦν κείμενον ἢ αὐτὴ ἔννοια διατυπώνεται εἰς α' πρόσωπον· «οὐ δύο θεότητας προσκυνοῦμεν ἡμεῖς». Θὰ ἠδύνατο νὰ συναγάγη κανεὶς ἐκ τούτου ὅτι δὲν ἔγραψεν ὁ ἴδιος ὁ Παλαμᾶς τοὺς τίτλους τῶν κεφαλαίων καὶ δὲν διήρесе αὐτὸς τὸ ἔργον εἰς κεφάλαια. Εἶπομεν ὁμως ἤδη τὰ δέοντα περὶ τῆς ἐναλλαγῆς προσώπων εἰς τὴν ἔκθεσιν.

Θὰ ἠδύνατο νὰ δοθῆ καὶ ἄλλη ἐξήγησις εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Παλαμᾶ χρῆσιν τοῦ γ' προσώπου. Τώρα, ὅποτε ἔγκλειστος ὢν δὲν εἶχε λόγους νὰ κρύπτεται, διότι δὲν εἶχε νὰ φοβηθῆ τίποτε χειρότερον, κάτι τὸ οὐσιαστικώτερον ἤθελε νὰ δηλώσῃ μὲ τὴν διατύπωσιν ταύτην. Ἐπεθύμει δηλαδὴ νὰ τονίσῃ ὅτι δὲν ὁμιλεῖ αὐτὸς ὡς ἄτομον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ὁμιλεῖ ἡ Ἐκκλησία. Καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐκφράζεται περὶ Παλαμᾶ ὡς περὶ τρίτου.

Πράγματι ἡ προσπάθεια τοῦ Παλαμᾶ ν' ἀποδείξῃ ὅτι δὲν εἶναι «νέος θεολόγος», ὡς κατηγορεῖ αὐτὸν ὁ Ἀκίνδυνος, εἶναι ἀγωνιώδης. Καταφεύγει διαρκῶς εἰς μαρτυρίας πατερικᾶς. Παρατηρεῖται σχετικὴ διαφοροποίησις εἰς τὴν συχνότητα χρήσεως τῶν πατερικῶν αὐθεντιῶν ἐν συγκρίσει μὲ τὰ παλαιότερα συγγράμματα αὐτοῦ. Δὲν ἀπουσιάζει βεβαίως καὶ πάλιν ἐντελῶς ὁ Μακάριος, ἀλλὰ τίθεται εἰς τὴν τρίτην γραμμὴν, ἐνῶ καὶ ὁ Διονύσιος τοποθετεῖται εἰς τὴν ὀπισθοφυλακὴν. Ὁ Διονύσιος

ἐκυριάρχει εἰς τοὺς Ὑπὲρ Ἠσυχάζοντων λόγους καὶ ὁ Μακάριος κατεῖχεν ἐπίσης εἰς αὐτοὺς σπουδαίαν θέσιν. Ἄλλ' οἱ δύο ἐκεῖνοι θεολόγοι εἶχον δημιουργήσει πολλὰ προβλήματα εἰς τὸν συγγραφέα ἡμῶν κατὰ τὰς συζητήσεις καὶ οὗτος ἀντελήφθη ἐν τῷ μεταξὺ τὰς ἀδυναμίας των. Ἡ μείωσις τῆς ἀναφορᾶς εἰς τοὺς δύο τούτους ἄνδρας παρατηρεῖται ἀπὸ τῶν πρώτων συγγραμμάτων αὐτοῦ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ἐμφυλίου πολέμου· τώρα εἶναι ἀκόμη σοβαρωτέρα. Τὴν κεντρικὴν θέσιν κατέχουν ἤδη ὁ Μάξιμος καὶ οἱ κλασικοὶ πατέρες τοῦ δ' αἰῶνος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Νύσσης, Ἰωάννης Χρυσόστομος· καλὴν θέσιν καταλαμβάνουν ἐπίσης οἱ Μέγας Ἀθανάσιος, Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ψευδιουστῖνος, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Διάδοχος Φωτικῆς. Ἔπονται τέλος οἱ Νεῖλος (=Εὐάγριος), Ἀνδρέας Κρήτης, Ἰσαάκ, μερικοὶ ὕμνογράφοι καὶ ἄλλοι.

Ὁ Παλαμᾶς, πιεζόμενος ἐκ τῆς συζητήσεως νὰ ἐκφράσῃ γνώμην περὶ τῆς ἀϋθεντίας τῶν πατέρων, ἐπιμένει ὅτι πᾶς λόγος αὐτῶν εἶναι ὀρθὸς καὶ προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὡς σύμφωνα καὶ τὰ ἐνίοτε ἀντιθετικὰ τῶν παρ' αὐτῶν λεγομένων⁵⁰. Ἐναντι τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας τηρεῖ ἀπολύτως ἀρνητικὴν στάσιν, κρίνων δυσμενῶς τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Νεοπλατωνικοὺς. Ὁ λόγος διὰ τὴν τοιαύτην στάσιν του εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὰ δύο ταῦτα φιλοσοφήματα εὕρισκοντο εἰς ὑψηλὴν ἐκτίμησιν μεταξὺ τῶν ἀναγεννητῶν τοῦ Βυζαντίου. Αἱ περὶ «ἐποψίας» ἢ «θέας» διδασκαλῖαι αὐτῶν ἠδύναντο νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ἐπαρκὲς ὑποκατάστατον τῆς περὶ θεωρίας διδασκαλίας τῶν ἡσυχαστῶν. Δὲν λέγει τίποτε ἐναντίον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἴσως διότι δὲν διέκρινε τὰς ἐπιδράσεις αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀντιπάλων του.

50. Βλ. π.χ. Ἀντιρρητικὸς 3, 15, 57, καὶ 19, 83.

Τὰ ἀντιρρητικά

Εἰς τοὺς Ἀντιρρητικοὺς μνημονεύονται τὰ ἐξῆς ἄλλα συγγράμματα τοῦ Παλαμᾶ: *Πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου* (Α' 39, Γ' 20, Ε' 56, ΣΤ' 5, ΣΤ' 42), *Ἐκθεσις Δυσσεβημάτων* (Γ' 81), τὴν ὁποίαν ἀποκαλοῦν κατάλογον, *Θεοφάνης* (Β' 63). Ἐξ ἄλλου οἱ Ἀντιρρητικοὶ μνημονεύονται εἰς τὴν *Πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου*⁵¹, *Πρὸς Δαμιανόν* (1), ὅπου μάλιστα ὁ συγγραφεὺς πληροφορεῖ, ὅτι ἀποστέλλει εἰς τὸν ἀποδέκτην ἀντίγραφον τοῦ Α' Ἀντιρρητικοῦ, ὅχι δὲ καὶ τῶν λοιπῶν, διότι δὲν εἶχε δυνηθῆ νὰ μεταγράψῃ τοὺς ἄλλους, ἐννοῶν πιθανῶς ὅτι δὲν εἶχε δυνηθῆ νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ὀριστικὴν των μορφήν, *Πρὸν Διονύσιον* (4), ὅπου οὗτοι λέγονται «βιβλία πρὸς αὐτούς».

Μετὰ τῶν τεσσάρων τούτων συγγραμμάτων οἱ Ἀντιρρητικοὶ ἐκδίδονται εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν ὡς μία ὁλότης μέχρι σημείου μάλιστα εἰς τοὺς πλείστους τῶν κωδίκων ἐν τῇ Ϝα ν' ἀναφέρεται ὁ Α' Ἀντιρρητικὸς λόγος ὡς «λόγος γ'» κ.ο.κ. Εἰς τὴν ὁλότητα δὲ ταύτην προστίθεται καὶ ἡ πραγματεία *Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως*, πιθανῶς παρεισφρήσασα τυχαίως. Καὶ οἴκοθεν δὲ οἱ Ἀντιρρητικοὶ συνδέονται στενῶς μετὰς τέσσαρας ὡς ἄνω συγγραφάς, διότι ὅλοι ἐγράφησαν κατὰ τὸν αὐτὸν μετ' ἐκείνων χρόνον καὶ ὁ συγγραφεὺς γράφων ἕκαστον ἔργον ἔχει ὑπ' ὄψει τὸ ἄλλο ἢ καὶ παραπέμπει εἰς τὸ ἄλλο. Τοῦτο φαίνεται σαφέστερον ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Ἀντιρρητικοὶ καὶ μνημονεύουν τὴν ἐπιστολὴν *Πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου* καὶ μνημονεύονται εἰς αὐτήν.

51. *Πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου* 14 ὁ Β' 38· 45, ὁ Γ' 8· 31· 45, ὁ Ε' 8, ὁ Ζ' 9· 12.

Ὁ Φιλόθεος⁵² βεβαιώνει ὅτι οἱ Ἀντιρρητικοὶ ἐγράφησαν καθ' ὄν χρόνον ὁ Παλαμᾶς ἦτο ἐγκλειστος εἰς τὴν φυλακὴν, ἀλλὰ δὲν καθορίζει ἀκριβέστερον τοῦτον. Ὁ συγγραφεὺς εἶχε καὶ ἐνωρίτερον συντάξει ἔργα κατὰ τοῦ Ἀκινδύνου, παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ πατριάρχου. Ἀλλὰ τὰ παλαιότερα ἐκεῖνα ἔργα ἀντέκρουον προφορικὰς ἀπόψεις τοῦ ἀντιπάλου, ἐνῶ οἱ Ἀντιρρητικοὶ ἀντικρούουν τὰς γραπτῶς διατυπωθείσας ἀπόψεις αὐτοῦ. Ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ὁ Ἀκίνδυνος ἤρχισε νὰ γράφῃ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1342. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἤρχισεν ὁ Παλαμᾶς τὴν σύνταξιν τῶν Ἀντιρρητικῶν.

Οἱ τῆς παρατάξεως τοῦ Ἀκινδύνου ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐφρόντιζον νὰ ἐξαφανίζουν τὰ συγγράμματα τοῦ Παλαμᾶ, διὰ νὰ μὴ γίνουιν γνωστὰ αἱ ἀπόψεις του καὶ ἀνασυγκροτηθῆ ἡ παράταξις του⁵³, ἀφ' ἑτέρου δὲ διέδιδον εὐρύτατα τὰ τοῦ ἡγέτου των. Καὶ ναὶ μὲν ἀρχικῶς ἀπέφευγον νὰ κυκλοφοροῦν ταῦτα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν⁵⁴, ἀλλὰ πάντως ἀπέστελλον ταῦτα «πανταχῆ»⁵⁵. Οὕτως εὐρέθησαν ἀντίγραφα αὐτῶν καὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ εἰς τὴν Βέρροϊαν, ὁπόθεν φίλοι τοῦ Παλαμᾶ διεβίβασαν ταῦτα εἰς αὐτόν. «Ἐπεὶ τοίνυν καὶ νῦν ἦλω κατὰ Θεσσαλονίκην καὶ ἤχθη πρὸς ἡμᾶς τὰ πονηρὰ συγγράμματα τοῦ μετὰ τὴν τοῦ Βαρλαάμ ἐκείνου φυγαδεϊαν τῆς κατ' ἐκεῖνον αἰρέσεως προεστηκότος Ἀκινδύνου, προοιστέον καὶ ταῦθ' ἡμῖν εἰς τοῦμφανὲς τὴν τῆς ἀληθείας ἔκφανσιν ἐγγράφως ἀντιπαρεξάγουσιν, ἴν' ὥσπερ τὰ δυσσεβῆ λέγων ἐπὶ μεγίστη συνόδῳ τῆτες ἐξηλέγχθη παρ' ἡμῶν ἀντιστάντων κατὰ πρόσωπον, οὕτω καὶ γραφῆ παραδιδούς ἐπισχεθῆ τό γε εἰς ἡμᾶς ἦκον τοῦ διαδόσιμον ποιεῖσθαι τὴν αὐτοῦ κακόνοιαν»⁵⁶. Εἰς τὴν δραστηριότητα δὲ

52. *Ἐγκώμιον*, PG. 151, 611.

53. *Ἀντιρρητικὸς* 2, 1, 4.

54. *Ἀντιρρητικὸς* 2, 2, 8.

55. *Ἀντιρρητικὸς* 2, 9, 28· 16, 74.

56. *Ἀντιρρητικὸς* 2, 1, 5.

ταύτην ὁ Ἀκίνδυνος εἶχε συνεργούς, τοὺς ὁποίους εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν δὲν γνωρίζει πῶς νὰ ὀνομάσῃ, ἐννοῶν πιθανῶς τὸν πατριάρχην Ἰωάννην Καλέκαν καὶ τὴν Εἰρήνην Εὐλογίαν Χούμναιναν⁵⁷.

Ταῦτα γράφει ὁ Παλαμᾶς εἰς τὸν *B' Ἀντιρρητικόν*, ἐνῶ κανονικῶς ἔπρεπε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸν *A'*. Δυνάμεθα ἐκ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων νὰ συναγάγωμεν ὅτι συνέβη ἐνταῦθα ὅ,τι καὶ μὲ τὰς δύο πρώτας τριάδας τῶν *ὑπὲρ Ἡσυχάζόντων* λόγων. Τότε ὁ συγγραφεύς, πληροφορηθεὶς περὶ κυκλοφορήσεως ἀντιπαλαμικῶν πραγματειῶν ὑπὸ τοῦ Βαρλαάμ καὶ λαβὼν γνῶσιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἐκ στόματος φίλων, ἔγραψε πρὸς ἀνασκευὴν τῶν ἀπόψεων τούτου τὴν πρώτην τριάδα. Ἐνταῦθα εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ *A' Ἀντιρρητικὸς* ἐγράφη εὐθὺς μετὰ τὰς πληροφορίας περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν πραγματειῶν τοῦ Ἀκινδύνου ὡς συνολικὴ ἀπάντησις εἰς αὐτάς, ἐνῶ οἱ ὑπολοίποι ἐξ λόγου ἐγράφησαν μετὰ τὴν λήψιν τῶν ἐκ Θεσσαλονίκης σταλέντων ἀντιγράφων τῶν πραγματειῶν, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν προηγουμένως διατυπωθεῖσαν ὑπόθεσιν ἡμῶν ἀπετέλουν περίληψιν αὐτῶν. Εἰς τὸν *A' Ἀντιρρητικόν* αἱ ἐκ τῶν πραγματειῶν τοῦ ἀντιπάλου παραθέσεις, ἐλάχισται ἄλλωστε, φαίνονται ὡς ἐμμέσως μεταβιβασθεῖσαι εἰς τὸν συγγραφέα, ἂν καὶ μεταγενεστέρως διωρθώθησαν, καὶ αἱ περισσότεραι ἀποδίδονται ἀορίστως εἰς τὸν Ἀκίνδυνον ἢ τοὺς ὀπαδοὺς του, ὡς ἐπὶ παραδείγματι «παρ' Ἀκινδύνου νῦν ἀκούομεν» (16), «φασὶ γάρ» (38), «αὐτοὶ δ' ἔτι φασίν» (39), «ἢ ἀναντίρρητος αὐτῶν ἀπολογία» (53).

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω οἱ *Ἀντιρρητικοὶ* ἤρχισαν νὰ γράφονται ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν κυκλοφόρησιν τῶν πραγματειῶν τοῦ Ἀκινδύνου, ἤτοι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1343, ἐπερατώθη-

57. *Ἀντιρρητικὸς* 2. 16, 74.

σαν δὲ πιθανῶς ἐντὸς ἔτος, ὡς ἐκ τοῦ ὄγκου αὐτῶν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, καὶ ἔλαβον τὴν ὀριστικὴν αὐτῶν μορφήν κατὰ τὸ 1344. Δὲν δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν τὴν τελευταίαν ταύτην φάσιν πέραν τοῦ φθινοπώρου τοῦ ἔτους τούτου, διότι, παρὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἀφθονίαν προσωπικῶν στοιχείων, ἀπουσιάζει μνεῖα δύο σπουδαιοτάτων γεγονότων τοῦ τέλους του 1344, ἤτοι τῆς χειροτονίας τοῦ Ἀκινδύνου καὶ τῆς συγκλήσεως τῆς συνόδου, ἡ ὁποία κατεδίκησε τὸν Παλαμᾶν καὶ τὸν Ἰσίδωρον.

Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις δὲν ὑπάρχει προσωπικὸς παραλήπτης τοῦ συγγράμματος, διότι ὁ συγγραφεὺς ἀπευθύνεται πρὸς τὸ κοινόν. Ἐνταῦθα ὁ Παλαμᾶς φαίνεται νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει φιλικοὺς κυρίως ἀναγνώστας, ὡς δεικνύουν αἱ ἐκφράσεις «εὖ ἴστε», «ὕμεῖς οἷς ἔστιν ἀκούειν ὦτα» καὶ «ἀκηκόατε τὰς ἐκβαίνουσας βλασφημίας» τῶν παραγράφων 38 καὶ 61 τοῦ *A* Ἀντιρρητικοῦ.

Οἱ λόγοι

Οἱ τρεῖς πρῶτοι λόγοι ἀναφέρονται εἰς τὸ πρόβλημα περὶ θείας οὐσίας καὶ θείας ἐνεργείας, τὸ θεολογικὸν δηλαδὴ πρόβλημα· καὶ τοῦτο διότι ὁ Ἀκίνδυνος εἶχεν ὡς ἀφετηρίαν τῆς ἰδικῆς του διαπραγματεύσεως τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ ἐκεῖθεν κατήρχετο εἰς τὰ περὶ φωτὸς καὶ θεώσεως. Ὁ Παλαμᾶς, παρατηρῶν τοῦτο⁵⁸, ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος πράττει τοῦτο, διὰ νὰ διαφέρῃ τοῦ Βαρλαάμ, ὁ ὁποῖος ἤρχιζεν ἀντι-

58. Ἀντιρρητικὸς 7, 1, 1-2.

στρόφως, και διὰ τὸ νὰ ἐμφανίζεται οὕτως ὡς ἀνεξάρτητος αὐτοῦ. Τὸ ἀληθὲς ὁμῶς εἶναι ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος ἀρχίζει μὲ τὸ θεολογικὸν πρόβλημα διὰ τὸν λόγον ὅτι αὐτὸ ἦτο ἐκεῖνο ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐξ ἀρχῆς διεφώνει πρὸς τὸν Παλαμᾶν.

Οἱ ἀκολουθοῦντες ἄλλοι τρεῖς λόγοι πραγματεύονται περὶ τοῦ θείου φωτὸς καὶ ὁ τελευταῖος περὶ θεώσεως. Ἀλλὰ φυσικὰ δύναται νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἐπεξεργασία τῶν θεμάτων πραγματοποιεῖται ἄνευ αὐστηρᾶς συνοχῆς.

Ἄρα ὁ *Α'* Ἀντιρρητικός, ἀποτελούμενος ἐκ 14 κεφαλαίων, εἶναι εἷς κατάλογος περὶ τῶν αἰρέσεων, εἰς τὰς ὁποίας περιπίπτει πᾶς ἀρνούμενος διαφορὰν μεταξὺ θείας οὐσίας καὶ θείας ἐνεργείας, ὡς εἶναι ὁ Ἀκίνδυνος, εἰς τὸν ὁποῖον ἄλλοτε γίνεται ἀόριστος ἀναφορὰ καὶ ἄλλοτε ὀνομαστική.

Μετὰ εἰσαγωγὴν (1-3)⁵⁹, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς ἐπιτίθεται προσωπικῶς κατὰ τοῦ Ἀκινδύνου, διὰ τὸν ὁποῖον λέγεται μεταφορικῶς ὅτι ἔχει τὰ χεῖλη γεμᾶτα φλυκταίνας, ἀκολουθεῖ γενικὴ θεώρησις τοῦ θεολογικοῦ προβλήματος, ὅπου ὁ συγγραφεὺς τονίζει ὅτι ὁ ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ λόγον, ἔνωσιν καὶ μέθεξιν, ἄσχετος, ἄληπτος κατ' οὐσίαν Θεός, κατ' ἐνέργειαν θεωρεῖται «ἐν σχέσει τινί» (6). Μὲ αὐτὰς τὰς ἐνεργείας «κατ' ἐκστατικὴν ὑπερούσιον δύναμιν, ὡς ἔλεγε καὶ ὁ Διονύσιος⁶⁰, κατὰγεται ὁ ὑπερεξηρημένος πρὸς τὸν κόσμον (6). Σημειώνει ἐπίσης (11) ὅτι ἡ θεότης δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν οὐσίαν, ἀλλ' εἶναι ἐνέργεια⁶¹ καὶ ὅτι αἱ ἐνέργειαι δὲν ταυτίζονται μὲ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, τὰ ὁποῖα εἶναι ὑποστάσεις· αἱ ἐνέργειαι εἶναι

59. Ἐντὸς εἰσαγωγικῶν εἰς τὸ τμήμα τοῦτο σημειώνονται αἱ παράγραφοι ἡμῶν.

60. *Περὶ θείων ὀνομάτων* 4, 13, PG 3, 712B.

61. Ἐνεργητικῶς ἐκ τοῦ 'θεᾶσθαι', κατὰ τὸν Γρηγόριον Νύσσης, *Πρὸς Ἀβλάβιον*, W. Jaeger 3, 1, 6. 50· PG 45, 128B.

κοιναί εἰς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις (7). Τὰς ἀπόψεις τοῦ Παλαμᾶ ἐνισχύει μεγάλως χωρίον ἐκ τοῦ ψευδεπιγράφου ἰουστινείου ἔργου *Ἐρωτήσεις χριστιανικαὶ πρὸς Ἑλληνας*: «εἰ πολλὰ μὲν βούλεται ὁ Θεός, πολλὰ δὲ οὐκ ἔστι, δηλονότι κατ' οὐσίαν, οὐκ ἄρα ταῦτόν παρὰ τῷ Θεῷ τὸ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι»⁶².

Εἰς τὸ κύριον μέρος τῆς πραγματείας (14–46) παρατίθεται κατάλογος περὶ τῶν αἱρέσεων, τῶν ὁποίων τὰς πύλας ἀνοίγουν οἱ ἀθετοῦντες τὴν εὐσεβῆ ἐκείνην διάκρισιν. Ὁ κατάλογος ὁμοιάζει μὲ τὸν τῆς *Ἐκθέσεως δυσσεβημάτων*, ἀλλ' ἐνῶ ἐκεῖνος περιλαμβάνει 40 μόνον αἱρέσεις, ἐδῶ ἔχομεν 50. Ἡ *Ἐκθεσις* συνετάχθη τὴν αὐτὴν ἐποχὴν μὲ τοὺς *Ἀντιρρητικούς*, εἶχε δὲ ἀποπερατωθῆ πρὶν οὗτοι λάβουν τὴν ὀριστικὴν τῶν μορφῶν, ἐξ οὗ καὶ μνημονεύεται εἰς αὐτούς. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Παλαμᾶς, ἐπεξεργαζόμενος περαιτέρω τὸ θέμα, ἀνεκάλυψε καὶ ἄλλας πλάνας. Αἱ αἱρέσεις ἐξικνοῦνται ἀπὸ τῆς ἐλαφρᾶς παρεκκλίσεως μέχρι τῆς ἀθεΐας. Θὰ ἦτο πλησιέστερον εἰς τὰ πράγματα ὁ ἡσυχαστὴς ἠγέτης, ἐὰν ἔλεγεν ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος περιπίπτει εἰς μίαν ἰδίας μορφῆς αἵρεσιν, διότι εἶναι πολὺ ἀνοικονόμητον νὰ ἰσχυρίζεται κανεὶς ὅτι οὗτος εἶναι καὶ σαβελλιανὸς καί, τὸ ἀντίθετον τούτου, πολυθεϊστής· ὅτι εἶναι καὶ νεστοριανὸς καί, τὸ ἀντίθετον τούτου, μονοφυσίτης, διὰ νὰ φέρωμεν δύο μόνον παραδείγματα.

Τὸ τελευταῖον μέρος εἶναι πάλιν προσωπικὸν (47–65). Διηγεῖται, πῶς ἤρχισαν νὰ ἐνεργοῦν οἱ ἀντίπαλοι, ἐκβιάζοντες τοὺς ἀρχιερεῖς νὰ μὴ ὑπογράψουν τὸν *Τόμον* τοῦ 1341 καὶ ἀναθεματίζοντες τὸν Βαρλαάμ, διὰ νὰ δημιουργοῦν ἄλλοθι. Προτρέπει

62. 3, 1–2, PG 6, 1432–33.

τοὺς Βαρλααμίτας εἰς ἐπιστροφὴν, ἂν καὶ φρονεῖ ὅτι ἐνεργεῖ ὡς νὰ ᾄδῃ εἰς ὦτα κωφῶν (60–61).

Ὁ Β' Ἀντιρρητικός, εἰς 21 κεφάλαια διηρημένος, ἀναλαμβάνει ἐκ νέου τὸ θεολογικὸν πρόβλημα περὶ ἀκτίστου οὐσίας καὶ ἀκτίστου ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἐπιπτώσεών του ἐπὶ τῆς περὶ Θεοῦ φωτὸς διδασκαλίας.

Εἰσαγωγικῶς (1–12) ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι οἱ αἵρεσιῶται ἀνέκαθεν πείθουν ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους μὲ ἐπιχειρήματα τριπλῆς κατασκευῆς, ἥτοι· πρῶτον μὲ τὴν πρόφασιν εὐλαβείας πρὸς τὸν Θεόν, δεύτερον μὲ παρερμηνείαν τῆς Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων, τρίτον μὲ τὴν πρόφασιν ἐμμονῆς εἰς τὴν ἐνότητα καὶ ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴν τὴν γραμμὴν ἐτήρουν ὁ Σαβέλλιος, ὁ Ἄρειος, ὁ Νεστόριος, ὁ Εὐτυχῆς, ὁ Πύρρος, ὁ Σέργιος καὶ οἱ λοιποί, αὐτὴν τὴν τηροῦν καὶ οἱ σημερινοὶ αἵρεσιῶται. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, διὰ νὰ συσκοτίσουν τὰ πράγματα κατηγοροῦν τὸν Παλαμᾶν ἐπὶ διθεΐα, ἐξαφανίζουσιν τὰ συγγράμματα αὐτοῦ καὶ διαδίδουσιν τὰ ἰδικὰ των εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βέρροιν.

Εἰς τὸ ἐπόμενον τμήμα (13–36) ἐκθέτει, πῶς ἡ περὶ διθεΐας κατηγορία πίπτει εἰς τὸ κενόν, ἐφ' ὅσον ὁ Παλαμᾶς, ἀκολουθῶν τοὺς πατέρας, οὔτε διαιρεῖ ὡς ὁ Ἄρειος, οὔτε συνάπτει ὡς ὁ Σαβέλλιος, οὔτε πάλιν καὶ διαιρεῖ καὶ συνάπτει ὡς ὁ Ἀκινδύνος τὸ θεῖον, ἀλλ' ἐκλαμβάνει τοῦτο ταυτοχρόνως καὶ ὡς ἐνιαῖον καὶ ὡς διακεκριμένον. Γενικῶς ἡ πλάνη τοῦ Ἀκινδύνου συνίσταται εἰς ταῦτα· πρῶτον ὅτι συνάπτει οὐσίαν καὶ ἐνεργειαν (20), δεύτερον ὅτι δι' ἀφαιρέσεως δέχεται εἰς τὸν Θεὸν ἕν μόνον, τὴν οὐσίαν (20), καὶ τρίτον ὅτι ὡς ἄκτιστον ἐνεργειαν τοῦ Θεοῦ δέχεται μόνον τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα (21).

Ἐν συνεχείᾳ (37–64) ἐπιχειρηματολογεῖ ἐκτενῶς βάσει ἀθρόας προσαγωγῆς πατερικῶν μαρτυριῶν περὶ τοῦ ὅτι ἡ θεία φύσις διαφέρει τῆς θείας ἐνεργείας, ὅτι εἶναι πηγὴ αὐτῆς καὶ

ὅτι ὑπέρκειται αὐτῆς. Εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Ἀκινδύνου περὶ τοῦ ὅτι αἱ οὐσιώδεις ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ εἶναι κτισταὶ καὶ ὅτι, ἐὰν αὗται εἶναι ἄκτιστοι, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἐὰν δὲ εἶναι ἐνεργούμενα τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἄκτιστοι, ἀντιτάσσει σειράν ἐπιχειρημάτων, τὰ ὅποια κατατείνουν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι «καὶ φυσικαὶ ἐνέργειαι σύνεισιν αἰεὶ τῇ φύσει» (46). Ὅστις σκέπτεται οἰανδήποτε δύναμιν ἢ ἐνέργειαν, σκέπτεται εὐθὺς ἀμέσως καὶ τὴν φύσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἡ δύναμις (54). Οὕτως ὁ Παλαμᾶς συμπεραίνει ὅτι α) ἡ θεία οὐσία εἶναι ἄκτιστος, β) ἡ θεία ἐνέργεια διαφέρει μὲν τῆς θείας οὐσίας, ἀλλ' εἶναι καὶ αὐτὴ ἄκτιστος, γ) θεότης δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἡ θεία οὐσία, ἀλλ' ἡ λέξις αὐτὴ προσ-ιδιάζει εἰς τὴν θείαν ἐνέργειαν. Θεότης εἶναι κάτι διάφορον τοῦ Θεοῦ καὶ κάτι τὸ δεύτερον κατὰ τὸν Ἀθανάσιον· «γίνωσκε ὅτι τὸ Θεὸς εἶναι δεύτερόν ἐστι τῆς φύσεως... ὅτι μεθεκτὴ μὲν ἡ θεότης, ἡ δ' οὐσία ἀμέθεκτος»⁶³.

Αἱ ὡς ἄνω ἀπόψεις τοῦ Ἀκινδύνου ἔχουν ἐφαρμογὴν εἰς τὴν περὶ θείου φωτὸς διδασκαλίαν του, καθ' ἣν τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ εἶναι κτιστὴ ἐνέργεια. Ὁ Παλαμᾶς ἀνασκευάζει διὰ μακρῶν τὴν διδασκαλίαν ταύτην (65–86).

Ἐπανέρχεται ἔπειτα (87–102) εἰς τὸ θέμα τῆς διακρίσεως οὐσίας καὶ ἐνεργείας. Εὐρίσκει πάλιν μίαν ἰδιαιτέρως κατάλληλον ρῆσιν εἰς τὸ ἰουστίνειον σύγγραμμα *Ἐρωτήσεις χριστιανικαὶ πρὸς Ἑλληνας*: «ἄλλη ἄρα ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή»⁶⁴ (98), διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἡ διάκρισις εἶναι σαφής, ὅτι τὸ θεῖον ἀφ' ἐνὸς μὲν «εἶναι» οὐσία, ἀφ' ἐτέρου δὲ «ἔχει» ἐνέργειαν, καὶ παρὰ ταῦτα ἡ διπλότης αὐτὴ δὲν εἰσάγει στοιχεῖον συνθέσεως εἰς τὸν Θεόν, διότι οὗτος εἶναι ὑπὲρ τὴν κτιστὴν φύσιν

63. *Διάλογος μετὰ Μακεδονιανοῦ* (ψευδ.) 1, 14, PG 28, 1313A.

64. *Ἐρωτήσεις χριστιανικαὶ πρὸς Ἑλληνας*, 3, 1, PG 6, 1432A.

καὶ ὑπὲρ τὴν σύνθεσιν, καὶ ἄρα εἰς αὐτὸν «τὸ εἶναι καὶ τὸ ἔχειν» εὐρίσκεται ὑπὲρ τὴν σύνθεσιν (99).

Τελειώνει μὲ σύντομον ἀποστροφὴν πρὸς τὸν Ἀκίνδυνον (103), εἰς τὴν ὁποῖαν δηλώνει ὅτι «ὄντως μεθυόντων τὰ τοιαῦτα δόγματα καὶ ρήματα, δαιμονώντων δὲ εἰπεῖν οἰκειότερον».

Ἄρα ὁ Γ' Ἀντιρρητικός, ἐξ 23 κεφαλαίων, εἶναι ἐπίσης θεολογικός, ὡς καὶ ὁ προηγούμενος, μὲ μίαν μακροτάτην ἔκθεσιν περὶ τῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα τὸν ὠθοῦν εἰς θεολόγησιν.

Εἰσαγωγικῶς (1-3) ἐκφράζει τὴν μὴ στηριζομένην βεβαίως εἰς τὰ πράγματα πεποίθησιν ὅτι εἰς τὸν συναγωνισμὸν βλασφημίας μεταξὺ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου ὑπερβάλλει ὁ δεύτερος. Μετὰ ταῦτα (4-9) ἀσχολεῖται μὲ τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησε παλαιότερος ἰσχυρισμὸς τοῦ Παλαμᾶ, ὅτι οἱ μετέχοντες τοῦ Θεοῦ καθίστανται ἄναρχοι καὶ ἀτελεύτητοι, τὸν ὁποῖον ἀντέκρουσεν ὁ Ἀκίνδυνος. Ταῦτα εἶχεν εἶπει εἰς τὴν Γ' Ἐπιστολὴν πρὸς Ἀκίνδυνον⁶⁵ καὶ ἐπανέλαβεν εἰς ἄλλα μεταγενέστερα ἔργα. Ὁ Ἀκίνδυνος βεβαίως λοιδορεῖ αὐτὸν ὡς ἀνακηρύσσοντα ἑαυτὸν ἄναρχον καὶ ἄκτιστον καὶ θεωρεῖ τὸν ἰσχυρισμὸν ὡς ἀπολιναριστικὸν καὶ μονοφυσιτικόν. Δὲν ἠδύνατο ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς σκέψεως τοῦ Παλαμᾶ τοποθετοῦντος τὰ πράγματα εἰς ὑπὲρ χρόνον καὶ χῶρον κατάστασιν. Ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος κατὰ τὸν Παλαμᾶν σημαίνει ὑπέρβασιν τῶν ὁρίων τοῦ χρόνου εἰς μίαν ἄχρονον πνευματικὴν κατάστασιν.

Ὁ συγγραφεὺς προβαίνει εἰς διάκρισιν μεταξὺ τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου προσλήμματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν πιστῶν

65. Βλ. τόμ. Α', σ. 612 ἐέ.

(10–20). Τὸ πρόσλημμα τοῦ Χριστοῦ ἠνώθη μετὰ τοῦ Λόγου ὑποστακτικῶς. Τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος λαμβάνει βεβαίως καὶ ὁ Χριστὸς ὡς ἄνθρωπος, ἀλλ' ἔπειτα γίνεται μεταδότης αὐτῆς εἰς τοὺς πιστοὺς.

Ἐπεξεργαζόμενος τὰ περὶ τῆς θεοποιοῦ χάριτος ὁ συγγραφεὺς σημειώνει ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος ἄλλοτε θεωρεῖ ταύτην ὡς κτιστὴν καὶ ἄλλοτε ταυτίζει αὐτὴν μὲ τὴν οὐσίαν. Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην περίπτωσιν ἐκεῖνος ταυτίζει τὸ ὄν μὲ τὴν οὐσίαν (28έξ.), ὅπερ ἀρνεῖται ἀπολύτως ὁ Παλαμᾶς. Εἶναι ὀρθὸν ὅτι θεία οὐσία καὶ θεία ἐνέργεια ἐπιδέχονται τὸν αὐτὸν λόγον, ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβαίνει καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν. Ἡ θεία οὐσία καὶ ἡ θεία ἐνέργεια –ὡς κοινὸν ὄνομα πολλῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ– εἶναι κοινὰ τῶν τριαδικῶν ὑποστάσεων καὶ εἶναι παρομοίως ἀμφότεραι ἄκτιστοι· ἀλλ' ἔχουν διαφορὰν κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ ἐνέργεια εἶναι ἐκ τῆς φύσεως (46), εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς φύσεως (48), ἡ φύσις ἔχει ἐνέργειαν· δὲν συμβαίνει ὅμως καὶ τὸ ἀντίστροφον. Οὐσία καὶ ἐνέργεια ἰσοδυναμοῦν πρὸς τὸ ὄν, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν Θεόν. «Ἡμεῖς δὲ μετὰ τῶν θείων πατέρων τὴν τε φύσιν καὶ τὰ τῆς φύσεως ἔργα τοῦ Θεοῦ, τὰ τῷ Θεῷ δηλονότι προσόντα φυσικῶς, ἄκτιστα φρονούντες, ἓνα σέβομεν Θεὸν καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ φαμέν ἄκτιστον οὐδέν. Καὶ ἡ τῆς φύσεως γὰρ αὐτοῦ λαμπρότης δύναμις τε καὶ ἐνέργεια καὶ θέλησις, τῆς φύσεως ἐκτὸς οὐκ ἔστιν, ἀλλ' οὐδ' ἀνούσιον καὶ ἀνυπόστατόν τι τούτων· οὐχ ὡς οὐσία ἕκαστον ὑπάρχον, ἀλλ' ὡς μὴ χωριστὸν τῆς τρισυποστάτου φύσεως ἐκείνης» (31). Οἱ ἅγιοι μετέχουν τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας καὶ ὄχι τῆς οὐσίας. Εἰς τὸ περὶ θείου φωτὸς πρόβλημα ἀφιερώνει καὶ ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς ἀξιόλογον χῶρον (56–85). Ὁ Ἀκίνδυνος, ἀρνούμενος νὰ δεχθῆ τὴν θεότητα τοῦ θαβωρίου φωτὸς, ἐτοποθέτει αὐτὸ μεταξὺ τῶν κτιστῶν. Ἐφρόνει ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ μένη ἀδιερεύνητον καὶ ἀπολυπραγμόνητον τὸ φῶς τοῦτο, διὰ νὰ πα-

ραμένη, ὅπως εἶναι, μυστήριον, ὅτι δὲ ὁ περιεργαζόμενος τοῦτο Παλαμᾶς περιπίπτει εἰς διθειᾶν. Ὁ συγγραφεὺς ἀποδεικνύει τὰ ἀντίθετα καὶ προβάλλει τοὺς λόγους, οἱ ὅποιοι ἀναγκάζουν αὐτὸν νὰ πολυπραγμονῇ. Τὴν γραμμὴν τοῦ Ἀκινδύνου θεωρεῖ ὡς καταλήγουσαν εἰς ἀγνωστικισμόν (76).

Μεταξὺ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ τὰ ἡτοιμασμένα διὰ τοὺς ἀγίους εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Παρ' ὅσα λέγει ὁ Ἀκίνδυνος, εἶναι καὶ ταῦτα ἄκτιστα, δηλώνει ὁ Παλαμᾶς (86–101), καὶ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἰσχυρισμὸν τῆς καινῆς θεολογίας, ὡς ἀποκαλεῖ ὁ ἀντίπαλος τὴν παλαμικὴν θεολογίαν, ἀλλὰ διδασκαλίαν τῶν πατέρων.

Εἰς τὸν ἐπίλογον ὁ συγγραφεὺς συνοψίζει πρῶτον μὲν τὴν ἰδικὴν του διδασκαλίαν, ἔπειτα δὲ τὴν τοῦ Ἀκινδύνου (102–105).
Κατὰ τὸν Παλαμᾶν

α) καθ' ὃ ὁ Θεὸς ἔχει μίαν φύσιν, εἶναι εἷς·

β) καθ' ὃ ἡ μία φύσις ἔχει ὑποστάσεις, εἶναι τρισυπόστατος καὶ ἐνεργής·

βα) καθ' ὃ τρισυπόστατος, ἔχει διαφόρους τὰς ὑποστάσεις·

ββ) καθ' ὃ ἐνεργής, ἔχει διαφόρους τὰς φυσικὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας.

Ὁ Δ' Ἀντιρρητικός, ἐξ 22 κεφαλαίων, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸ Ὑπὲρ Ἡσυχασόντων 3, 1, εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὸ φῶς τῆς θείας χάριτος.

Εἰς τὸ πρῶτον τμῆμα (1–34) ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὸ θέμα περὶ τοῦ καταληπτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀρχίζει μὲ ἀνάκρισιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Ἀκινδύνου ὅτι τὸ θαβώριον φῶς δὲν εἶναι φυσικὸν σύμβολον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπλοῦν σύμβολον, ἥτοι πλάσμα, καὶ ὅτι καλὸν εἶναι τὸ θεῖον νὰ μὴ καθίσταται ἀντικείμε-

νον πολυπραγμοσύνης. Ὁ Παλαμᾶς ἀντιλέγει ὅτι τὸ περιαστράψαν τοὺς ἀποστόλους φῶς εἶναι ἀχώριστον τῆς θεότητος ὡς φυσικὸν αὐτῆς προσόν. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ἀπασχολεῖ αὐτὸν δὲν εἶναι, ὡς νομίζει ὁ Ἀκίνδυνος, ἢ ἀνέκφαντος θεία φύσις, ἀλλ' αἱ ἐκφάνσεις αὐτῆς, αἱ ἐνέργειαι αἱ μετεχόμεναι· «τὰ θεῖα ταῖς μετοχαῖς ἐπιγινώσκειται, αὐτὸν δ' ὅτι ποτέ ἐστι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ κρυφίαν ἴδρυσιν οἶδεν οὐδέ εἶς, κἂν ἐκ τῶν θεοφανειῶν αὐτῶν ποιῆται τὰς ἐπωνυμίας» (10). Οὕτως ὁ Παλαμᾶς θεωρεῖ τὸ θεῖον ὡς μερικῶς ἀκατάληπτον καὶ ὡς μερικῶς καταληπτόν, χρησιμοποιοῦν δὲ τὸ χαρακτηριστὸν χωρίον Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου περὶ τῆς διπλῆς τῆς θείας παραστάσεως· «ἵνα τῷ ληπτῷ μὲν ἔλκη πρὸς ἑαυτό, τῷ δὲ ἀλήπτῳ θαυμάζηται»⁶⁶. Ὁ Ἀκίνδυνος εὐρίσκειται εἰς μεγάλην δυσκολίαν ἐν προκειμένῳ, διότι ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν γνωρίζεται οὔτε διὰ τῆς λογικῆς οὔτε διὰ τινος ἐκτάκτου ἐνισχύσεως τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀλλὰ γνωρίζεται ἐκ τῆς προνοίας αὐτοῦ. Ἡ δυσκολία εἶναι ὅτι ἄλλοτε ταυτίζει τὴν πρόνοιαν μὲ τὴν οὐσίαν, ὅποτε γνῶσις διὰ τῆς προνοίας σημαίνει γνῶσιν τῆς οὐσίας, ὅπερ ἀδιανόητον, καὶ ἄλλοτε θεωρεῖ αὐτὴν κτιστήν, ὅποτε γνῶσις τοῦ Θεοῦ σημαίνει ἀπλῆν κατανόησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ὁ Ἀκίνδυνος βεβαίως δὲν ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Θεὸς γνωρίζεται κατὰ τὴν οὐσίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἀντιφατικὸν πρὸς τὴν ὅλην γραμμὴν τῆς θεολογήσεως αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Παλαμᾶς συνάγει τοῦτο ἐκ τῶν προϋποθέσεων αὐτοῦ (20), ἀδικῶν τὸν ἄνδρα.

Μέγα πρόβλημα εἶναι, πῶς ἡ κτιστὴ φύσις δύναται νὰ ἴδῃ μὲ σωματικούς ὀφθαλμούς τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν (35–46). Ἡ θέα ἐκεῖνη εἶναι ὑπὲρ πᾶσαν θεολογίαν· δὲν εἶναι «οὔτε αἰ-

66. Λόγος 38 εἰς Θεοφάνεια 7, PG 36, 317C.

σθησις οὔτε νόησις, ἀλλ' ἄρρητος ἐνέργεια, ὀρωμένη ἀοράτως καὶ νοουμένη ἀγνώστως τοῖς κατηξιωμένοις» (35). Ἡ θεὰ ἐπιτυγχάνεται διὰ μετασκευῆς τῶν ὀφθαλμῶν μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος, ὁπότε οὗτοι λαμβάνουν δύναμιν, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον πρότερον, γίνονται πνεῦμα καὶ βλέπουν ἐν πνεύματι τὴν δόξαν τοῦ Πνεύματος (43).

Τὸ θαβώριον φῶς εἶναι μόνιμον συστατικὸν τοῦ Χριστοῦ ἢ ἔγινε τότε καὶ ἔπειτα ἀπέγινεν (47–53); Ὁ Βαρλαάμ τὸ ἔλεγεν ὑλικόν, ὁ Ἀκίνδυνος τὸ ἐχαρακτήριζεν αἰσθητόν, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο τὸ ἐθεώρουν ὡς πρόσκαιρον. Συγκεκριμένως ὁ Ἀκίνδυνος ἐτοποθέτει αὐτὸ μετὰ τῶν ἄλλων συμβόλων· «πάντα τὰ ἱερά σύμβολα σωματικά τε καὶ κτιστὰ καὶ τῆς θείας φύσεως ἀπηλλοτριωμένα» (48). Εἰς ἄλλην συνέχειαν ὁμως παραδέχεται ὅτι τὸ κτιστὸν τοῦτο σύμβολον διατηρεῖται εἰς ἀπόλαυσιν τῶν πιστῶν ἐν τῷ μέλλοντι. Ὁ Παλαμᾶς βεβαίως θεωρεῖ τοῦτο καὶ μόνιμον καὶ ἄκτιστον.

Τὸ τελευταῖον τμήμα (54–57) καλύπτεται ἀπὸ δύο ὕμνους πρὸς τὸ φῶς, φιλοτεχνηθέντας δι' ἐρανίσεως ἀπὸ πατερικὰ κείμενα.

Ὁ *Ε'* Ἀντιρρητικός, διηρημένος εἰς 28 κεφάλαια, συνεχίζει τὴν διαπραγματεύσιν περὶ θεοῦ φωτός.

Κατὰ πρῶτον (1–35) ἐρμηνεύει διὰ μακρῶν χωρίων τοῦ Ἀκινδύνου, κατὰ τὸ ὁποῖον οὐδεὶς θεολόγος λέγει ὅτι τὸ φῶς τοῦ Θαβῶρ εἶναι κοινόν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, πέρα τῶν τριῶν ἀποστόλων, ἀνθρώπους, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἀνέλθουν εἰς θεωρίαν τοῦ Θεοῦ (2). Ὁ Παλαμᾶς ἀντιλέγει ὅτι εἶναι κοινόν, ὅτι δηλαδὴ τὸ αὐτὸ φῶς εἶδον καὶ βλέπουν οἱ ἅγιοι· «τὴν δ' ἐν φωτὶ δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ Μωυσῆς καὶ Ἡσαΐας εἶδον, εἰ καὶ ἀμυδρότερον, ὡς εἶναι σύμβολα καὶ τύπους τῆς ἐν Θαβῶρ θεο-

φανείας τὰ ἱερὰ θεάματα ἐκείνων, καθάπερ καὶ ἡ ἐν τῷ Ὅρει λάμψασα λαμπρότης ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος, τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης Θεοῦ προοίμιόν ἐστι καὶ σύμβολον» (34). Δηλαδή, μολονότι τὸ φῶς τῶν προφητῶν, τοῦ Θαβῶρ καὶ τῆς μελλούσης δόξης, εἶναι τὸ αὐτό, τὸ ἐν εἶναι σύμβολον τοῦ ἄλλου. Ἐπομένως ἅπαντες δύνανται νὰ ἴδουν αὐτό, ἐφ' ὅσον φθάσουν εἰς ὠρισμένον βαθμὸν τελειώσεως. Ὁ Ἀκινδυνος τὸ ἀρνεῖται ἂν καὶ φρονεῖ ὅτι καὶ τὸ θαβῶριον φῶς εἶναι κτιστόν, ὅμως τοποθετεῖ αὐτὸ ὑψηλότερον παντός ἄλλου καὶ περιορίζει τὴν θεὰν αὐτοῦ εἰς τοὺς τρεῖς ἀποστόλους. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀπόστολοι δὲν εἶδον εἰ μὴ ὅ,τι ἡ συγκατάβασις παρουσιάζει (2). Ἡ θεότης δὲν ὁρᾶται φυσικῶς, ἀλλὰ κατὰ συγκατάβασιν. Τί δὲ εἶναι συγκατάβασις; Τὸ φῶς, ταυτιζόμενον μὲ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ πᾶσα ἐνέργεια, δὲν φαίνεται, φαίνεται δὲ ἡ συγκατάβασις αὐτοῦ, ἡ ὁποία εἶναι κτίσμα καὶ πλάσμα. Ὁ Παλαμᾶς πιέζει ἐντόνως τὰς φράσεις τοῦ Ἀκινδύνου διὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι οὗτος δέχεται θεὰν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὰς βασικὰς ἀρχὰς αὐτοῦ.

Ἀκολουθῶς (36–100) πραγματεύεται περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων ἐν ἀντιρρήσει πρὸς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἀκινδύνου. Τὸ ἐκ Θεοῦ πηγάζον, κατὰ Βασίλειον⁶⁷, εἶναι ἐνυπόστατον, δηλαδή ὑπόστασις, τὰ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐνυποστάτου πηγάζοντα εἶναι ἐνέργειαι (59). Ἐνέργεια εἶναι καὶ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, τῶν ὁποίων ἄλλα εἶναι ἄκτιστα καὶ ἄλλα κτιστά. Πᾶν ἀναφερόμενον εἰς κτιστὰ εἶναι κτιστόν χάρισμα, ὡς ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου, ἡ ἐκ παρθένου γέννησις, ἡ ἀνακαίνισις τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ οὐσία ὡς ἀμέριστος δὲν φθάνει εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἡ ἐνέργεια ὡς μεριστὴ φθάνει καὶ κατεργά-

67. Κατ' Εὐνομίου 5 (ψευδ.), PG 29, 772C.

ζεται τὸν ἀνακαινισμόν αὐτοῦ. Ὁ Ἀκίνδυνος τοποθετεῖ ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως ὅλην τὴν σειρὰν τῶν χαρισμάτων, οὕτω δὲ περίπου ἀνακηρύττει εἰς σῶμα Χριστοῦ καὶ τοὺς ἀπίστους καὶ τὰ ζῶα καὶ τοὺς δαίμονας κατὰ Παλαμᾶν (77) «ἡ ἐκχεομένη παρὰ τοῦ Πνεύματος χάρις τὸ ἀσώματον καὶ ἀόρατον καὶ ἀτελεύτητόν ἐστιν, ὃ τε λόγος τῶν λογικῶν καὶ ἡ αἴσθησις τῶν αἰσθητικῶν καὶ ἡ ζωὴ τῶν ζώντων, παραπλησίως τῷ τῆς ἀληθείας πνεύματι καὶ τῷ τῆς υἰοθεσίας καὶ τῆς ἐλευθερίας». Πῶς ἐννοεῖ τοῦτο ὁ Ἀκίνδυνος; Ὡς πανθειστής φιλόσοφος;

Εἰς τὸ ἐπόμενον τμήμα (101–118), τοῦ ὁποῦ μὲγα μέρος προέρχεται ἀπὸ τὸ *Περὶ Ἐνώσεως καὶ Διακρίσεως* ἔργον τοῦ Παλαμᾶ, οὗτος ὁμιλεῖ περὶ ἐνότητος καὶ μεθέξεως. Μὲ τὴν φράσιν «ὁλος ὁ Θεός με θεοῖ καὶ ὅλω τῷ Θεῷ ἐνοῦμαι» ὁ Ἀκίνδυνος δὲν ἐννοεῖ προφανῶς ποσοτικὴν σύνθεσιν. Θέλει μᾶλλον νὰ εἴπῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν τμήμα τοῦ Θεοῦ (αἱ ἐνέργειαι κατὰ Παλαμᾶν), μὲ τὸ ὁποῖον ἐνοῦται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἡ ἐνωσις ἀναφέρεται εἰς τὸ ὅλον· καὶ τὴν μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ Θεοῦ ὁμῶς ἐνωσιν ἐννοεῖ μεταφορικῶς. Ὁ Παλαμᾶς πάντως δὲν ἔχει ἄδικον ν' ἀπορρίπτῃ τὴν φράσιν καὶ νὰ μεταφέρῃ τὴν ὀλότητα ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ πεδίου. Ἐνταῦθα εἶναι, ὅπου ὁ Ἀκίνδυνος παρουσιάζει τὸν ὀνοματισμόν του.

Εἰς τὸν ἐπίλογον (119–120) ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ σοφία, αἱ διδόμεναι εἰς τοὺς ἐνθέους, παρουσιάζονται ὡς ἐνέργειαι τοῦ Πνεύματος.

Ὁ ΣΤ' Ἀντιρρητικός, ἐξ 25 κεφαλαίων, συνεχίζει ὁμοίως τὴν περὶ θείου φωτὸς διαπραγματεύσιν.

Εἰσαγωγικῶς (1–6) ὀρίζει τὸν σκοπὸν τῆς κοσμικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας· ἡ πρῶτη ἐπεξεργάζεται τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν πρακτικὴν τῆς ἐγκοσμίου ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἐγκο-

σμίου βίου, ή δευτέρα είναι «ή τῶν θείων δογμάτων ἔρευνα τήν περί τόν ὄντως ὄντα καί παντός τοῦ ὄντος ὑπερανιδρυμένον ἀλήθειαν κατά τὸ ἐγγωροῦν ἔναργεστέραν τιθεῖσα» (1). Ἀρχή δὲ τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ πίστις· «πάσης ἀποδείξεως κρείττων καί οἷον ἀρχή τις ἀναπόδεικτος ἱερᾶς ἀποδείξεως ἡ πίστις ἐστί, μόνιμος οὖσα τῶν πεπεισμένων ἴδρυσις, ἥ τὰ ἐπόμενα διασαφῶν ὁ λόγος ἐνοῖ τελεώτερον» (1). Βάσει αὐτοῦ τοῦ ὀρισμοῦ ψευδογραφία εἶναι ἡ θεολογία ἢ φιλοσοφία τοῦ Ἀκινδύνου κατά τόν συγγραφέα. Καί τοῦτο καθίσταται σαφές ἀπό τήν ἀντίφασιν μεταξύ τῆς ἐνώπιον τῆς συνόδου ὁμολογίας του, ὅπου ἀποκηρύττει τόν Βαρλαάμ, καί τῆς ἀποφυγῆς του νά κατηγορήσῃ τοῦτον εἰς τήν *Πρὸν Λαπίθην* ἐπιστολήν του.

Ἀκολουθεῖ μία μακρά διαπραγματεύσις, ἡ ὁποία θά ἠδύνατο νά φέρῃ τόν τίτλον «φυσική καί μεταφυσική τοῦ φωτός» (7–32), βάσει ἐκθέσεως τοῦ Μ. Βασιλείου⁶⁸. Ἀντι νά θεωρῆ φάσμα τὸ θεῖον φῶς ὁ Παλαμᾶς ταυτίζει αὐτὸ μὲ τόν Θεόν.

Ἐπειτα ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι δέν εἶναι αὐτὸς διθεῖτης, ἀλλ' ὁ Ἀκίδνυος (33–48). Δέν χωρίζει τήν θεότητα, ἀλλὰ τήν αὐτὴν θεότητα καθ' ὃ φαίνεται χαρακτηρίζει ὡς «ὄρατὴν καί νοητὴν», καθ' ὃ ἀδύνατον νά φανῆ χαρακτηρίζει ὡς «ὑπὲρ νοῦν καί ὑπὲρ θέαν» (37). Οὕτω αἱ τρεῖς καταστάσεις, ὄρατὴ θεά, νοητὴ φωτοχυσία καί ὑπὲρ νοῦν ἔνωσις, εἶναι ἓν καί τὸ αὐτὸ (34).

Ὁ Παλαμᾶς (49–97) ἀπορρίπτει τήν τριαδολογίαν τοῦ Ἀκινδύνου, καθ' ὃν αἱ δύο ὑποστάσεις εἶναι ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ, καί ἄρα εἶναι ἄνισοι πρὸς τόν Πατέρα, καί φέρει αὐτὸν ἀντίθετον πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς πέμπτης καί τῆς ἕκτης οἰ-

68. *Εἰς τὴν ἑξαήμερον* 2, 5, PG 29, 37D–41B.

κουμενικῆς συνόδου. Ἡ δύναμις καὶ ἐνέργεια δὲν εἶναι οὔτε ὑποστατικὸν οὔτε φύσις, εἶναι φυσικὸν προσὸν τοῦ Θεοῦ (67).

Ὁ Ζ' Ἀντιρρητικός, ἐκ 16 κεφαλαίων, ἀφιερώνεται εἰς τὸ πρόβλημα τῆς θέας τοῦ Θεοῦ.

Εἰσαγωγικῶς (1-12) ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς ἠγέρθη ἡ ἔρις. Πράττει τοῦτο, διότι εὐρίσκει ὅτι φυσικὴ κατάληξις τῆς θεολογίας τοῦ Ἀκινδύνου εἶναι ἡ ἀναφορὰ εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ἡσυχαστῶν. Θεωρεῖ τοῦτον ἀπολύτως σύμφωνον μὲ τὸν Βαρλαάμ, ἂν καὶ αὐτὸς τὸ ἀποκρύπτει. Ἐπ' εὐκαρία δικαιολογεῖται πάλιν διὰ τὸ ἐγχείρημά του ν' ἀσχοληθῆ μὲ τὰ δογματικὰ ζητήματα. Κατ' οὐσίαν οἱ λόγοι του, λέγει, δὲν εἶναι δογματικοὶ ἀλλ' ἀπολογητικοί. Τελειώνει δε τὴν εἰσαγωγήν μὲ περιγραφὴν τῶν κινήσεων τοῦ Ἀκινδύνου καὶ τῆς Εἰρήνης Χουμναίνης.

Ἐν συνεχείᾳ (13-30) ἀνασκευάζει τὴν ἄποψιν τοῦ Ἀκινδύνου, ὅτι πολλοὶ ἡσυχασταὶ πλανῶνται ἀπὸ φωτοφανείας καὶ ὅτι μόνον ἡ γνῶσις εἶναι ἀπλανὲς φῶς (18). Λαμβάνει δὲ ἐκ τούτου ἀφορμὴν νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐποψίας, δηλαδὴ κατ' ἐκείνων τῶν ἐλληνικῶν φιλοσοφημάτων, τὰ ὅποια διατείνονται ὅτι ὀδηγοῦν εἰς ἐποψίαν ἢ θεάν τοῦ Θεοῦ, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Πλωτίνου, τοῦ Πρόκλου, τοὺς ὁποίους μνημονεύει ὀνομασί. Ἡ γνῶσις εἶναι περιστατικὴ, τονίζει ὁ Παλαμᾶς, ἐνῶ τὸ φῶς τῆς χάριτος ἐνοικεῖ σταθερῶς εἰς τὴν ψυχὴν.

Ἡ ἐξύψωσις τοῦ νοῦ δὲν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς γνώσεως, ὡς διατείνεται ὁ Ἀκίνδυνος παρερμηνεύων, κατὰ τὸν συγγραφέα, χωρίον τοῦ Διαδόχου Φωτικῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς λειτουργίας τῆς συνελίξεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς προσευχῆς (31-40). Μὲ τὴν εἴσοδον τοῦ νοῦ καὶ κατόπτευσιν τοῦ ἐντὸς ἀνθρώπου ὁ Πατὴρ δίδει εἰρήνην λογισμῶν καὶ ταπείνωσιν, ἐκ τούτων δὲ φύονται

τὰ παντοειδῆ φυτὰ τῆς ἀρετῆς· εἰς τὸ μέσον τὸ ἀνάκτορον τῆς ἀγάπης, εἰς τὰ προπύλαια ἢ ἀνεκκλάλητος χαρὰ, προοίμιον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος (34). Ἐκεῖ μέσα ἡ θεία χάρις «πλάττεται τὴν ἀνωτάτην πλάσιν» (35).

Ἐπανερχόμενος εἰς τὸ φῶς (41–58), ὁ συγγραφεὺς σημειώνει ὅτι δὲν ἔχει ὁ Ἀκίνδυνος δίκαιον, ἰσχυριζόμενος ὅτι τὸ θεῖον φῶς τῆς μεταμορφώσεως εἶναι ἀπατηλόν, ἀλλὰ δίκαιον ἔχουν οἱ πατέρες, οἱ ὁποῖοι κηρύττουν αὐτὸ θεῖον καὶ τοὺς ὁποίους ὁμοῦ μετὰ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἐκεῖνος θεωρεῖ ὡς πλανωμένους.

Ὁ Παλαμᾶς κλείει τὴν ὅλην διαπραγμάτευσιν μὲ ἐν ἐπεισόδιον ἐκ τοῦ χρόνου τῆς πλησίον αὐτοῦ διαβιώσεως τοῦ Ἀκινδύνου ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, καθ' ὃ οὗτος εἶχεν ἴδει ἀπατηλόν φῶς, τὸ ὁποῖον ἐνόμιζε τότε θεῖον.

Τὸ κείμενον

Τὸ κείμενον τῶν Ἀντιρρητικῶν τούτων λόγων εἶναι εἰλημμένον ἀπὸ τὴν ὑπὸ Παν. Κ. Χρήστου ἔκδοσιν τῶν Συγγραμμάτων τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, τόμος Γ', Θεσσαλονίκη 1970, κατ' ἐπεξεργασίαν Λεων. Κοντογιάννη καὶ Βασ. Φανουργάκη.

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΝ ΕΧΩΝ ΤΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΑΙΣ ΠΕΡΙΠΗΠΤΕΙΝ
ΕΚΙΝΔΥΝΕΥΣΕΝ ΑΥΤΟΣ ΤΕ ΚΑΙ ΟΣΟΙ ΚΑΤ' ΑΥΤΟΝ
ΕΝ ΚΑΙ ΑΔΙΑΦΟΡΟΝ ΠΑΝΤΑΠΑΣΙΝ ΕΠΙ ΘΕΟΥ
ΛΕΓΟΝΤΕΣ ΟΥΣΙΑΝ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ἽΟτι δεόντως γράφειν ἐπεχειρήσαμεν αὐθις

1 Οὐ δίκαιον ἂν εἶη τῆς ἀπολογίας ἀπάγειν τὸν διωκόμενον
μέχρις ἂν ὁ διὰ τῆς κατηγορίας ταύτην ἀπαιτῶν παρῆ. Κἂν γὰρ
μάτην μὲν ἐπιτιθέμενος οὗτος ἐπὶ συνόδου δικαζούσης ἐξε-
λεγχθῆ, μὴ κατασιγασθῆ δέ, τὴν ἐπὶ τῇ ψήφῳ δίκην ἐπενεγκεῖν
5 μὴ δυνηθέντων τῶν δικασάντων, τίς ἂν ἐπισχεῖν δυνηθείη τὸν
ἀπολογούμενον λόγος; Δεῖ δὲ πάλιν ἐπιέναι τῇ ὕδρᾳ τὸν Ἡρα-
κλῆν, κεφαλὴν ἢ κεφαλὰς πάλιν φερούση μετὰ τὴν ἐκτομὴν, καὶ
τοὺς δικαστὰς ἐτοιμοὺς εἶναι τὸ πῦρ ἐπικάειν τῆς δίκης, τῶν κε-
φαλῶν αὐθις ἐστερημένῃ, τῇ φάρυγγι. Μᾶλλον δ' ἴν' ὁ λόγος
10 τῶν ὑποδειγμάτων οἰκείως ἔχη, τῶν δεόντων ἂν εἶη δῆπουθεν
αὐξηθεῖσαν εὖ μάλα τὴν μωσαϊκὴν ράβδον ζῶσαν, μὴ ὅτι τῶν

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ
ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΠΟΥ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟ ΤΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΣΤΙΣ
ΟΠΟΙΕΣ ΠΕΡΙΕΠΕΣΑΝ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΩΣ ΑΥΤΟΣ ΚΑΙ
ΟΙ ΟΠΑΔΟΙ ΤΟΥ, ΑΦΟΥ ΛΕΓΟΥΝ ΟΤΙ Η ΟΥΣΙΑ
ΚΑΙ Η ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΣΤΟΝ ΘΕΟ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ
ΚΑΙ ΤΟ ΑΥΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ἵτι σωστὰ ἐπιχειρήσαμε πάλι νὰ γράφωμε

1 Δὲ θὰ ἦταν δίκαιο νὰ στερήσωμε τὸν διωκόμενο ἀπὸ τὴν ἀπολογία, ἕως ὅτου παρευρίσκειται αὐτὸς πού τὴν ἀπαιτεῖ διὰ τῆς κατηγορίας. Πράγματι καὶ ἂν ἀκόμη ἐξελεγχθῆ ἐνώπιον δικαστικῆς συνόδου ὁ κατήγορος ὅτι ματαίως ἐπιτίθεται, ἀλλὰ δὲν κατασιγασθῆ, ἐπειδὴ οἱ δικασταὶ δὲν μπόρεσαν νὰ ἐπιφέρουν καταδικαστικὴ ἀπόφασι, ποιὸς λόγος θὰ μπορέσῃ νὰ συγκρατήσῃ τὸν ἀπολογούμενο; Χρειάζεται λοιπὸν πάλι νὰ ἐπιτεθῆ ὁ Ἡρακλῆς κατὰ τῆς ὕδρας, ἡ ὁποία μετὰ τὴν ἀποκοπὴ φέρει πάλι κεφαλὴ ἢ κεφαλές, καὶ νὰ εἶναι ἕτοιμοι οἱ δικασταὶ ν' ἀνάψουν στὸ φάρυγγά της τὴ φωτιὰ τῆς δίκης, ἀφοῦ χάσῃ πάλι τὶς κεφαλές της. Ἡ μᾶλλον, γιὰ νὰ εἶναι κατάλληλα τὰ παραδείγματα, θὰ ἦταν ἀναγκαῖο ὅπωςδὴποτε ἡ μωσαϊκὴ ράβδος νὰ ζωντανεύσῃ καὶ ν' αὐξήθῃ πολὺ, ὥστε νὰ ἐξαφανίσῃ τὴ μαντι-

ζώντων, ἀλλὰ καὶ τῶν ὄντων ἐκ μέσου θέσθαι τὴν μαντικὴν, ὑποκριναμένην ἐφάμιλλα ζῆν, κἂν ἀντιζυγῆ φιλονεικότερον ἢ κακία καὶ ἀντικαθίστηται τῷ τὰ φίλα παραινούντι Θεῷ, φιλοτιμουμένη τὰ ἴσα κατ' ἰσχὺν φέρεσθαι. Καὶ διὰ τοῦθ' οἱ μάντις 5 ταῖς ἐπιφερομέναις πληγαῖς τὴν παρὰ σφῶν αὐτῶν ἀντεπεξάγουσι δύναμιν. Τὰς φλυκταίνας χρῆ δῆπου ταῖς αὐτῶν ὄψεσιν ἐπίτηδες ἀναζέσαι ποιῆσαι τὸν τοῦ θεοφιλοῦς προεστηκότα λόγον, ὡς μηκέτι τοὺς θεοπρόπους ἔχειν ἀκαταισχύντως ἐπιδείκνυσθαι τῷ βασιλεῖ τῆς ἀπάτης.

2 Βασιλεῖς δὲ πολλοὶ τῷ πρὸς δόξαν ἀνθρώπων ἐπτοημένῳ καὶ διὰ ταύτην βασκάνως ἐπαναιρουμένῳ τὴν ἔριν. «ἜΩ, γὰρ ἡττηταί τις, τούτῳ καὶ δεδούλωται». Τοῖς δὲ νῦν ἀντικειμένοις πρὸς σαφῆ τὴν ἀλήθειαν, ἴν' ἔχοιεν τοῖς πώποτε μικροῦ τὰ πάντα παραπλησίως, ἔστι τις καὶ βασιλις ἰδία, μεθ' ἧς καὶ δι' ἣν 15 ἄσμενοι τῆς ἀπειθείας ὅλοι γενόμενοι, τὴν ἀδοξίαν τῆς ἡττης φεύγουσι κατὰ κράτος, οὐκ εἰδότες ὡς ἔστι καὶ ἐνδόξως ἡττᾶσθαι, μᾶλλον δὲ λυσιτελῶς καὶ καλῶς. Ἡρακλῆν δὲ τὸν δόξαντά τι καὶ Μωϋσῆν τὸν ὡς ἀληθῶς μέγαν, οὐκ ἑμαυτὸν ἐνταῦθα προῆγμαί καλεῖν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἀληθῆ λόγον, ὃς κατὰ τὸν ἐπὶ 20 Δαρείου καὶ Κύρου Ζοροβάβελ πάντων κρατῶν, ἀκαταγώνιστος διατείνειν τὸν αἰὲ χρόνον καὶ πολεμούμενος.

κή ἀπὸ τὸ μέσο ὄχι μόνο τῶν ζώντων ἀλλὰ καὶ τῶν ὄντων· τῆ μαντικῆ ποὺ ὑποκρίνεται ὅτι ζῆ κατὰ τρόπο ἐφάμιλλο, ἔστω καὶ ἂν ἡ κακία ἀντεπεξέρχεται ἐριστικώτερα καὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὸν Θεό, ὅταν προτρέπη τὰ ἀγαπητὰ, φιλοδοξώντας νὰ ἔχη ἴσην μὲ αὐτὴν ἰσχύν. Γι' αὐτὸ οἱ μάντεις στὶς πληγές ποὺ τοὺς καταφέρονται ἀντιπροβάλλουν τὴ δύναμί τους. Πρέπει λοιπὸν ὁ λόγος ποὺ ὑπερασπίζεται τὴν θεοφιλία ν' ἀναζωογονήσῃ ὅπωςδήποτε τὶς φλύκταινες στὰ πρόσωπά τους, ὥστε νὰ μὴ μποροῦν πλέον νὰ ἐπιδεικνύωνται στὸ βασιλέα τῆς ἀπάτης χωρὶς ἐντροπὴ οἱ μάντεις.

2 Ἔχει δὲ πολλοὺς βασιλεῖς¹ αὐτὸς ποὺ ἐπιζητεῖ τὴ δόξα τῶν ἀνθρώπων καὶ γιὰ χάρι τῆς ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἔριδα μὲ βάσκανο τρόπο. «Διότι ἀπὸ ὅποιον ἔχει νικηθῆ κάποιος, σ' αὐτὸν ὑποδουλώνεται»². Αὐτοὶ δὲ ποὺ πολεμοῦν τώρα τὴν καθαρὴ ἀλήθεια, γιὰ νὰ ἔχουν σχεδὸν ὅλα τὰ πράγματα παρόμοια μὲ τοὺς παλαιούς, ἔχουν καὶ κάποια ἰδιαίτερη βασίλισσα³, μαζὶ μὲ τὴν ὁποία καὶ γιὰ χάρι τῆς ὁποίας αἰσθάνονται ὅλοι τους εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν ἀπειθία, ἀποφεύγουν τὴν ἀδοξία τῆς κατὰ κράτος ἥττας των, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζουν ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐνδοξη ἥττα, μᾶλλον δὲ ὠφέλιμη καὶ καλή. Ὅταν δὲ ἐδῶ λέγω Ἡρακλῆ, ποὺ θεωρεῖται ὅτι ἦταν σπουδαῖος, καὶ Μωυσῆ, ποὺ πράγματι ἦταν μέγας, δὲν ἐννοῶ τὸν ἑαυτὸ μου, ἀλλὰ τὸν ἀληθινὸ λόγο, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Ζοροβάβελ, ποὺ ἔζησε ἐπὶ Δαρείου καὶ Κύρου, κυριαρχεῖ ἐπὶ τῶν ὄλων⁴ καὶ παραμένει ἀκαταγώνιστος, ἀκόμη καὶ ἂν καταπολεμῆται διαρκῶς.

1. Ὁ Γρηγόριος ἐννοεῖ τὸν ἀνήλικο βασιλέα Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγο, τὴν μητέρα του Ἄννα καὶ τοὺς προστάτες τοῦ θρόνου πατριάρχη Ἰωάννη Καλέκα καὶ ναύαρχο Ἀλέξιο Ἀπόκαυκο.

2. Β' Πέτρ. 2,19.

3. Εἶναι ἡ Εἰρήνη Εὐλογία Χούμναινα, χήρα τοῦ ἡγεμονόπαιδος Ἰωάννου, υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου Β'.

4. Α' Ἐσθρ. 4,35-41.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

*Τίς ὁ τοῦ λόγου σκοπός· καὶ τί λεγόντων
ἡμῶν διθεῖαν οἱ ἀντίθεοι καταψεύ-
δονται*

3 Ἐνι μὲν οὖν ἀπὸ τῶν ἔναγχός τε καὶ νῦν ἐμῶν λόγων τὰς ἐπικειμένας φλυκταίνας τοῖς χείλεσι τῶν ἀντιτεταγμένων ὀράν, δηλονότι τὰς ἐκ τῶν αὐτοῖς λεγομένων ἐκβαίνουσας κακοδοξίας. Ὡς δ' εὐφώρατοι τοῖς πᾶσι γένοιτο διὰ τὸ εὐσύνοπτον, 5 δεῖν ἔγνωσιν συνελθὼν ὡς οἷόν τε τὰς πλείους ἐνταυθοῖ προθέσθαι. Λεγόντων οὖν ἡμῶν ἄκτιστον τὴν θεοποιὸν χάριν τοῦ Θεοῦ, πρὸς δὲ καὶ πᾶσαν φυσικὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, τῆς μὲν ὑπερουσίου ἀχώριστον οὐσίας, τῷ δὲ σημαινομένῳ μὴ ταυτὸν ἐκείνη (καὶ γὰρ διὰ μὲν τῆς ὑπερουσίου οὐσίας τὸ ὑπερουσίως 10 εἶναι τὸν Θεὸν μανθάνομεν, διὰ δὲ τῆς κατὰ ταύτην δύναμιν) ὡς δύο λεγόντων θεοὺς κατηγοροῦσιν, ἓνα τὴν οὐσίαν καὶ ἄλλον τὴν ἐνέργειαν. Αὐτοὶ δέ, ἵνα μὴ τοῦτο πάθωσιν, ἐν εἶναι μόνον ἄκτιστόν φασι, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ τὴν θεοποιὸν δωρεὰν τοῦ Πνεύματος λέγουσι κτιστήν, τὴν τε οὐσίαν καὶ τὴν 15 φυσικὴν καὶ οὐσιῶδη ἐνέργειαν ταυτὸν καὶ ἀδιάφορον ἐπὶ Θεοῦ. Κλέπτειν δὲ βουλόμενος ὁ Ἀκίνδυνος τοὺς ἀκεραιτοτέρους, καὶ τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπενόησε ταύτην εἶναι λέγειν τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν. Οὐκοῦν δεῖ βραχέ' ἅττα περὶ ταύτης κἀνταῦθα προδιαλαβεῖν· ἐν γὰρ τοῖς ἔπειτα λόγοις, Θεοῦ διδόντος, 20 διαρκέστερον εἰρήσεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ποιός εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου καὶ τί εἶναι
αὐτὸ πὸν ἐμεῖς λέγομε καὶ οἱ ἀντίθετοι
τὸ παρουσιάζουν ψευδῶς ὡς διθεῖα

- 3 Λοιπὸν ἀπὸ τοὺς προσφάτους καὶ τοὺς τωρινούς λόγους
μας εἶναι δυνατὸ νὰ παρατηρήση κανεὶς τὰ σπυριά πὸν εἶναι
ἐπάνω στὰ χεῖλη τῶν ἀντιπάλων, δηλαδὴ τὶς κακοδοξίες πὸν
ἐξέρχονται ἀπὸ τὰ λεγόμενά τους. Ἐπειδὴ δὲ ὡς εὐδιάκριτες
βλέπονται ἀπὸ ὅλους, ἐθεώρησα πρέπον νὰ συγκεντρώσω κατὰ
δύναμι τὶς κυριώτερες καὶ νὰ τὶς προβάλλω ἐδῶ. Ἐνῶ ἐμεῖς λέ-
γομε ἄκτιστη τὴ θεοποιὸ χάρι τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ πλεόν δὲ λέγομε
ὅτι καὶ κάθε φυσικὴ του ἐνέργεια εἶναι ἀχώριστη ἀπὸ τὴν ὑπε-
ρούσια οὐσία, ἀλλὰ κατὰ τὴ σημασία ὄχι τὸ ἴδιο μ' ἐκείνη (διό-
τι διὰ τῆς ὑπερούσιας οὐσίας μαθαίνομε ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὑπε-
ρούσιος, διὰ δὲ τῆς ἐνεργείας κατανοοῦμε τὴν πρὸς τὰ ὄντα
πρόοδο καὶ τὴ δύναμι πὸν ἐκδηλώνεται κατ' αὐτὴν) μᾶς κατη-
γοροῦν ὅτι δεχόμεστε δύο θεούς, ἓνα τὴν οὐσία καὶ ἄλλον τὴν
ἐνέργεια. Αὐτοὶ δέ, γιὰ νὰ μὴ πάθουν τοῦτο τὸ πρᾶγμα, λέγουν
ὅτι ἓνα μόνο ἄκτιστο ὑπάρχει, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· γι' αὐτὸ θεω-
ροῦν κτιστὴ τὴν θεοποιὸ δωρεὰ τοῦ Πνεύματος, τὴν δὲ οὐσία
καὶ τὴν φυσικὴ καὶ οὐσιώδη ἐνέργεια θεωροῦν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸ
ἴδιο καὶ ἀδιάφορο. Θέλοντας δὲ ὁ Ἀκίνδυνος νὰ παραπλανήση
τοὺς ἀπλοϊκωτέρους, ἐπενόησε νὰ λέγη ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἢ τὸ
ἅγιο Πνεῦμα εἶναι αὐτὴ ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια. Ἐπομένως πρέπει
νὰ προδιαλάβω γι' αὐτὴν κι' ἐδῶ μερικὰ πράγματα συντόμως.
Στοὺς ἐπομένους λόγους βέβαια, μὲ τὴ θέλησι τοῦ Θεοῦ, θὰ
γίνη ἐκτενέστερη ἀνάπτυξις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

*Περὶ τῶν κοινῶν τῆς ἀνωτάτῳ τριάδος ἀκτίστων
ἐνεργειῶν, ἃς ἀναιρεῖν ἐπιχειρεῖ πολυειδῶς
ὁ Ἀκίνδυνος*

- 4 Παῦλος μὲν οὖν ὁ θεῖος μὴ πάντων εἶναι τὴν γνῶσιν ἔφη, τῶν εἰδωλοθύτων ἀπάγων τοὺς προσιόντας. Πόσω τοίνυν μᾶλλον τοῦτ' ἐξέσται λέγειν ἡμῖν, ἀπάγειν πειρωμένοις ὀπόση δύναμις τοὺς συντιθεμένους τῇ καινῇ δυσσεβείᾳ, καὶ περὶ τῶν ὑπερ-
5 κοσμίων ὄντως καὶ προκοσμίων καὶ ἐγκοσμίων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδόναι λόγον ὑπὸ τῶν αὐτὰς ἀθετούντων ἀναγκαζομένοις; Πᾶσι δ' ὁμοῦ τοῖς τὰ θεῖα μεμνημένοις, καὶ ὅσοι τοῖς τοιούτοις εὖ ποιοῦντες ἔτοιμοι πειθήνιον ὑπέχειν οὖς, εὐπρόσδεκτον δὲ μέλλω λέγειν.
- 5 Ὁ Θεός, ὁ τί ποτε κατ' οὐσίαν ἐστί, πάντων ὑπερεξηρημέ-
νος τε καὶ ἀπολελυμένος ὢν, ὑπὲρ πάντα νοῦν ἐστί παντάπασι
καὶ πάντα λόγον, ἔνωσίν τε καὶ μέθεξιν παντοίαν, ἄσχετος, ἄλη-
πτος, ἀμέθεκτος, ἀθεώρητος, ἀπερινόητος, ἀνώνυμός τε καὶ
ἀνέκφραστος τελέως. Ἄλλ' ὁ πάντη πάντων οὕτως ὑπερουσίως
15 ἐν ἀβάτοις ὑπερανιδρυμένος, δι' ἐμφύτου ἀγαθότητος ὑπερβολήν, καὶ τῶν αὐτοῦ τοσοῦτω καταδεεστέρων πάντων ἐξ αἰδίου προμηθούμενος καὶ μήπω ὄντων, ἕκαστά τε προέγνω καὶ προώρισεν ἀχρόνως ἐννοήσας. Προϋνόει τότε πρὶν ἢ ταῦτα προαγαγεῖν εἰς γένεσιν αὐτὸς τοῦ πρὸς ταύτην δέοντος καιροῦ· προή-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Περὶ τῶν κοινῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τῆς ἀνωτάτης
Τριάδος τὶς ὁποῖες ὁ Ἀκίνδυνος ἐπιχειρεῖ πολυειδῶς
ν' ἀναιρέση

4 Ὁ Παῦλος λοιπὸν, ὅταν ἀπέτρεπε τοὺς προσερχομένους
στὴν πίστι ἀπὸ τὰ εἰδωλόθυτα, εἶπε ὅτι δὲν εἶναι γιὰ ὅλους ἡ
γνώσις¹. Πόσο περισσότερο ἐπιτρέπεται σ' ἐμᾶς νὰ τὸ λέγωμε
τοῦτο, καθὼς προσπαθοῦμε κατὰ δύναμι ν' ἀπομακρύνωμε τοὺς
συμφωνοῦντας μὲ τὴν νέα δυσσέβεια κι' ἀναγκαζόμαστε νὰ
ὑπερασπίζωμε τὶς πράγματι ὑπερκόσμιες καὶ προκόσμιες καὶ
ἐγκόσμιες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ τὶς ἀπορρίπτουν;
Σὲ ὅλους ὅμως ἐκείνους ποὺ ἔχουν μνηθῆ στα θεῖα καὶ σὲ
ὄσους εἶναι πρόθυμοι νὰ προσφέρουν τὸ αὐτί τους πειθήνιο σὲ
τέτοια λόγια, θὰ εἶναι εὐπρόσδεκτο αὐτὸ ποὺ πρόκειται νὰ
εἰπῶ.

5 Ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσία του, ὡς ἀποχωρισμένος καὶ ἀπαλ-
λαγμένος ἀπὸ ὅλα, εἶναι ἐντελῶς ὑπεράνω ἀπὸ κάθε νοῦ καὶ
κάθε λόγο, ἀπὸ κάθε εἶδος ἐνώσεως καὶ μεθέξεως, ἄσχετος,
ἀσύλληπτος, ἀμέθεκτος, ἀθεώρητος, ἀπερινόητος, τελείως
ἀνώνυμος καὶ ἀνέκφραστος. Ἄλλ' αὐτὸς ποὺ εἶναι τόσο ὑπε-
ρουσίως ἐδραιωμένος ἐπάνω σὲ ἄβατα μέρη, ἀπὸ ὑπερβολὴ φυ-
σικῆς του ἀγαθότητος ἐφρόντισε καὶ γιὰ ὅλα τὰ ἀπολύτως κα-
τώτερα του ὄντα αἰδίως, καὶ πρὶν ἀκόμη ἔλθουν στὴν ὑπαρξι-
μὲ μόνη τὴν ἔννοια τὰ προεγνώρισε ὅλα στα καθ' ἕκαστα καὶ
τὰ προώρισε ἀχρόνως. Πρὶν τὰ προαγάγη στὴ γένεσι προνοοῦ-
σε ὁ ἴδιος γιὰ τὸν καιρὸ ποὺ ἦταν κατάλληλος γι' αὐτήν· καὶ μὲ

1. Α' Κορ. 8,7.

γαγέ τε βουληθεὶς ἕκαστα κατὰ καιρόν, δοῦς ἐκάστῳ τούτων καλλονὴν κατάλληλον, συνέχει τε καὶ διασώζει καὶ βελτιοῖ καὶ χειραγωγεῖ· κἄν εἴ πη σφαλεῖη, διορθῶν καὶ ἐπανάγων καὶ συνδέων πρὸς ἑαυτό τε καὶ πρὸς ἄλληλα τῶν ὄντων ἕκαστον, οὐ
5 μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑαυτὸν σωστικῶ καὶ ἀρρεπεῖ ζυγῶ δικαιοσύνης, ἐφ' ὅσον πέφυκε χωρεῖν, κατὰ τὴν οἰκείαν ἕκαστον ἀναλογίαν.

6 Κατὰ ταύτας δὴ τὰς ἐνεργείας ἐν σχέσει τινὶ θεωρεῖται ὁ ἄσχετος ἐκεῖνος κατ' οὐσίαν. Τίνας ταύτας; Τὴν θελητικὴν καὶ
10 δημιουργικὴν, συνεκτικὴν τε καὶ ἐποπτικὴν, καθ' ἣν δηλονότι καὶ Θεὸς καλεῖται. Ταύτη καὶ τὴν θεωνυμίαν ταύτην, τῶν πρὸς τι λεγομένων καὶ οὐκ ἄφετον εἶναι, φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος.² Κατὰ ταύτας δὴ καὶ τὰς τοιαύτας ἐνεργείας ὁ κατ' οὐσίαν ἄσχετος ἐν σχέσει θεωρεῖται, ὡς ἀρχὴ καὶ δημιουργὸς καὶ αἴ-
15 τιος τῶν δι' αἰτίαν ὄντων. Οὐκοῦν καὶ μετέχεται πῶς κατὰ ταύτας, κατ' ἐκείνην ὧν ἀμέθεκτος· «πάντα γάρ», φησί, «μετέχει προνοίας, ἐκ τῆς παναιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης»· καὶ νοεῖται πῶς κατὰ ταύτας, κατ' ἐκείνην ὧν ἀπερινόητος. «Ἡμεῖς γὰρ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν», φησί, «γνωρίζειν λέγομεν τὸν Θεὸν ἡμῶν,
20 τῆς μεγαλειότητος καὶ τῆς δημιουργικῆς καὶ προγνωστικῆς δυνάμεως καὶ τῶν παραπλησίων, τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτοῦ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα». Καὶ νοεῖται τοίνυν καὶ ὀνομάζεται πῶς κατὰ ταύτας, κατ' ἐκείνυν ἀνώνυμός τε καὶ ἐνάκφραστος διατε-

2. Παραγωγή τῆς λέξεως Θεὸς ἀπὸ τὸ θεάσθαι παρετυμολογικῶς.

3. Θεὸς ἀπὸ τὸ θέειν ἢ αἶθειν, λέγει ὁ Γρηγόριος, Λόγος 30, 18.

τῆ βούλησί του προήγαγε τὰ καθέκαστα στὸν καιρό τους, δίνοντας στὸ καθένα τους τὴν κατάλληλη ὁμορφιά, τὰ συνέχει καὶ τὰ διασώζει, τὰ βελτιώνει καὶ τὰ χειραγωγεῖ. Κι ἂν κάτι κάπου λαθέψη, τὸ διορθώνει, ἐπαναφέρει καὶ συνδέει κάθε ὄν μὲ ἑαυτὸ καὶ πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' ἐπίσης καὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του, μὲ σωτηριώδη καὶ σταθερὴ ζυγαριὰ δικαιοσύνης, ἐφ' ὅσον αὐτὰ ἐκ φύσεως χωροῦν κατὰ τὴν ἀναλογία του τὸ καθένα.

- 6 Κατ' αὐτὲς λοιπὸν τὶς ἐνέργειες ὁ ἄσχετος ἐκεῖνος κατ' οὐσίαν, ὁ Θεός, θεωρεῖται σὲ κάποια σχέσι. Ποιὲς εἶναι αὐτὲς; Ἡ θελητικὴ καὶ δημιουργικὴ ἐνέργεια, ἡ συνεκτικὴ καὶ ἐποπτικὴ, κατὰ τὴν ὁποία ἄλλωστε καλεῖται καὶ θεός². Σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν τελευταία, λέγει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος³, ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τῆς θεότητος εἶναι σχετικὸ μὲ κάποιο ἀπὸ τὰ λεγόμενα καὶ ὄχι ἀπόλυτο. Κατ' αὐτὲς λοιπὸν καὶ τὶς παρόμοιες ἐνέργειες ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν ἄσχετος⁴ θεωρεῖται σὲ σχέσι μὲ κάτι ὡς ἀρχὴ καὶ δημιουργὸς καὶ αἷτιος τῶν ὄντων ποὺ πρῆλθαν ἀπὸ αἰτία. Ἐπομένως κάπως μετέχεται κατ' αὐτὲς, ἐνῶ κατ' ἐκείνη εἶναι ἀμέθεκτος⁵, διότι λέγει, «ὅλα μετέχουν στὴν πρόνοια ποὺ ἐκβλύζεται ἀπὸ τὴν παναίτια θεότητα»⁶, καὶ νοεῖται κάπως κατ' αὐτὲς, ἐνῶ κατ' ἐκείνην εἶναι ἀπερινόητος. Διότι «ἐμεῖς», λέγει, «ἰσχυριζόμεσθε ὅτι γνωρίζομε τὸν Θεὸ μας ἀπὸ τὶς ἐνέργειες, τὴν μεγαλειότητα, τὴ δημιουργικὴ καὶ προγνωστικὴ δύναμι καὶ τὰ παραπλήσια, ἀλλὰ δὲν βεβαιώνομε ὅτι προσεγγίζομε τὴν οὐσίαν του»⁷. Καὶ νοεῖται λοιπὸν καὶ ὀνομάζεται κάπως κατ' αὐτὲς, ἐνῶ κατ' ἐκείνη μένει ἀνώνυμος καὶ ἀνέκφραστος.

4. Ἄσχετιστος, ἀλλότριος.

5. Ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι ἀσχετιστος καὶ ἀλλότριος, κατὰ τὶς ἐνέργειες ἔρχεται σὲ σχέσι· κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι ἀμέθεκτος, κατὰ τὶς ἐνέργειες μεθεκτός.

6. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη, *Περὶ οὐρανίου ἱεραρχίας* 4, 1.

7. Βασιλείου Ἐπιστολὴ 234, 1.

λῶν. Καὶ ἵνα κατὰ τὸν μέγα Διονύσιον εἶπω, «δι' ὑπερβολὴν
 ἀγαθότητος ἔξω ἑαυτοῦ γίνεται, ταῖς εἰς τὰ ὄντα πάντα προ-
 νοίαις, καὶ οἶον ἀγαθότητι καὶ ἀγαπήσει καὶ ἔρωτι θέλγεται· καὶ
 5 ἐκ τοῦ ὑπὲρ πάντα καὶ πάντων ἐξηρημένου πρὸς τὸ ἐν πᾶσι κα-
 τὰ τὴν ἐκστατικὴν ὑπερούσιον δύναμιν, ἀνεκφοίτητον ἑαυ-
 τοῦ». Ταύτην δὴ τὴν πάντων αἰτίαν πρόνοιαν, εἰ δὲ βούλει τὰς
 προνοίας καὶ τὰς ἐνεργείας, κοινὰς ἐνεργείας εἶναι μεμυήμεθα
 τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. «Κοινὰ γάρ
 εἰσι», κατὰ τὸν σοφὸν τὰ θεῖα Μάξιμον, «τῆς τρισυποστάτου
 10 διακεκριμένης ἐνάδος αἱ δημιουργικαὶ πρόνοιαι καὶ ἀγαθότη-
 τες»· δημιουργικὰς δὲ ταύτας προσειπὼν ἀκτίστους ὑπαρχού-
 σας ἔδειξε.

Καὶ γὰρ νὰ ἐκφρασθῶ κατὰ τὸν μέγα Διονύσιο «ἀπὸ ὑπερβολῆς ἀγαθότητος ἔρχεται ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, μὲ τὶς πρόνοιες πρὸς ὅλα τὰ ὄντα καὶ κατὰ κάποιον τρόπο θέλγεται ἀπὸ τὴν ἀγαθότητα, τὴν ἀγάπησι καὶ τὸν ἔρωτα· καὶ ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ ὅλα καὶ ἐπάνω ἀπὸ ὅλα κατέρχεται στὸ χῶρο τῶν πάντων κατὰ τὴν ἐκστατικὴ ὑπερούσια δύναμί του χωρὶς νὰ φεύγῃ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του»⁸. Αὐτὴν λοιπὸν τὴν πρόνοια ποῦ εἶναι αἰτία τῶν πάντων, ἢ ἂν θέλης αὐτὲς τὶς πρόνοιες καὶ ἐνέργειες, ἔχομε μνηθῆ ὅτι εἶναι κοινὲς ἐνέργειες τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κατὰ τὸν σοφὸ στὰ θεῖα Μάξιμο, «οἱ δημιουργικὲς πρόνοιες καὶ ἀγαθότητες εἶναι κοινὲς τῆς τρισυπόστατης διακεκριμένης ἐνάδος»⁹. κί' ἀφοῦ τὶς ἐχαρακτήρισε ὡς δημιουργικὲς, ἔδειξε ὅτι εἶναι ἄκτιστες.

8. *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 4, 13.

9. *Σχόλια στὸ Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 2,5.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4

*Παράστασις διὰ πλειόνων, ὅτι δυσσεβῶς οὗτος
τοιαύτας ἐνεργείας εἶναι λέγει τὸν Υἱὸν
καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*

- 7 Κοινὰς μὲ οὖν εἶναι ταύτας μεμυήμεθα τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ Ἀκίνδυνος πολλαχοῦ καὶ διὰ πολλῶν λέγει καὶ κατασκευάζει, καθ' ἑαυτὰς ὑφεστηκυίας· οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκάστην εἶναι, εἰ καὶ μὴ ἐκτός ἐστιν αὐτῶν.
- 5 Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος Γρηγόριος, «ἥλιον», φησὶν, «ἐνεθυμήθην καὶ ἀκτῖνα καὶ φῶς. Ἀλλὰ κἀνταῦθα δέος, μὴ τὸν Πατέρα μὲν οὐσιώσωμεν, τἄλλα δὲ οὐχ ὑποστήσωμεν, ἀλλὰ δυνάμεις Θεοῦ ποιήσωμεν ἐνυπαρχούσας οὐχ ὑφεστῶσας». Κἀν τοῖς Π ρ ὀ ς Κ λ η δ ὀ ν ι ο ν λόγοις, «τῆς Ἀπολι-
10 ναρίου» φησὶν εἶναι «δυσσεβείας τὸν Υἱὸν ἀκτῖνα λέγειν, ὡς ἡλίου τοῦ Πατρὸς». Καὶ γὰρ «ἄλλος ἡλιός ἐστιν, ὡσαύτως ἔχων τῷ Πατρὶ μεγαλειότητα, δυνάμει, λαμπρότητι καὶ πᾶσι τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις». «Τούτων γάρ», φησί, «πλουῦτος ἢ συμφυῖα καὶ τὸ ἐν ἕξαλμα τῆς λαμπρότητος» «καὶ ὡσπερ ἐν
15 τρισὶν ἡλίοις, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις».

- 8 Ὡσπερ οὖν ἀκτῖνα λέγειν τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἀπηγόρευται τὸν τρόπον τοῦτον, λέγεται δ' ἕτερον τρόπον εὐσεβῶς, ἵνα τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως καὶ τὸ αἰδίως συνεῖναι τῷ Πατρὶ νοήσωμεν, συνεπινοοῦντες τῇ ἀκτῖνι τηνικαῦτα καὶ τὸ ἐνυπόστατον,

1. Λόγος 31, 32.

2. Ἐπιστολὴ 101, PG 37, 192B.

3. Γρηγ. Νύσσης, Πρὸς Εὐνόμιον 1, Jaeger 1, 180.

4. Γρηγ. Θεολόγος Λόγος 40,5.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Διεξοδικώτερη απόδειξις ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δυσσεβῶς
 ἰσχυρίζεται ὅτι τέτοιες ἐνέργειες εἶναι ὁ Υἱὸς
 καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα

7 Ἐχομε διδαχθῆ λοιπὸν ἐμεῖς ὅτι αὐτὲς οἱ ἄκτιστες ἐνέρ-
 γειες εἶναι κοινές, ἀλλ' ὄχι ὅτι ὑπάρχουν καθ' ἑαυτὲς ὅπως σὲ
 πολλὰ σημεῖα καὶ μὲ πολλὰ λόγια λέγει καὶ κατασκευάζει ὁ
 Ἀκίνδυνος· οὔτε ἡ καθεμιὰ εἶναι ὁ Υἱὸς ἢ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἂν
 καὶ δὲν εἶναι ἔξω ἀπὸ αὐτά. Γι' αὐτὸ βέβαια καὶ ὁ ἐπώνυμος
 τῆς θεολογίας Γρηγόριος λέγει, «ἐθυμήθηκα τὸν ἥλιο, τὴν
 ἀκτῖνα καὶ τὸ φῶς. Ἀλλὰ μὲ πιάνει κι' ἐδῶ φόβος μὴ τυχὸν
 δώσωμε μὲν οὐσία στὸν Πατέρα, δὲν δώσωμε ὁμῶς ὑπόστασι-
 στὰ ἄλλα, ἀλλὰ τὰ θεωρήσωμε δυνάμεις τοῦ Θεοῦ ποὺ ἐνυπάρ-
 χουν σ' αὐτὸν ἀλλὰ δὲν εἶναι αὐθυπόστατες»¹. Καὶ στὶς ἐπιστο-
 λὲς *Πρὸς τὸν Κληδόσιο* ἐπίσης λέγει ὅτι «τὸ νὰ λέγωμε τὸν Υἱὸ
 ἀκτῖνα τοῦ Πατρὸς ὡς ἡλίου, ἀνήκει στὴ δυσσέβεια τοῦ Ἀπο-
 λιναρίου»². Διότι «ἄλλος ἥλιος εἶναι αὐτός, ποὺ ἔχει τὴν ἴδια
 μὲ τὸν Πατέρα μεγαλειότητα, δύναμι, λαμπρότητα κι' ὅλα τὰ
 παρατηρούμενα σ' αὐτόν»³. Διότι, λέγουν ἄλλοι, «τούτων πλοῦ-
 τος εἶναι ἡ συμφυῖα καὶ τὸ ἐνιαῖο ἀναπήδημα τῆς λαμπρότη-
 τος»⁴ καὶ εἶναι «σὰν μιὰ σύγκρασις φωτὸς ἀπὸ τρεῖς ἡλίους»⁵.

8 Ὅπως λοιπὸν ἀπαγορεύεται νὰ εἰποῦμε μὲ αὐτὴ τὴν ἔν-
 νοια τὸν Υἱὸ ἀκτῖνα τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ λέγεται εὐσεβῶς κατὰ
 διαφορετικὸ τρόπο, γιὰ νὰ κατανοήσωμε τὸν ἀπαθῆ χαρακτῆρα
 τῆς γεννήσεως καὶ τὴν αἴδια συνύπαρξι μὲ τὸν Πατέρα, ἐννο-

5. Γρηγορίου Θεολόγου *Λόγος* 31 (Θεολ. 5), 14 PG 36, 149A. Κυρίλλου
 Ἀλεξανδρείας, *Περὶ Τριάδος* 10, PG 77, 1144.

οὕτω καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ σοφία καὶ βουλή καὶ τὰ
 τοιαῦτα λέγεται τοῦ Πατρὸς εἶναι ὁ Υἱός· ἀλλ' ἵνα καὶ διὰ τού-
 των, κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον, «τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως καὶ
 τὸ αἰδίον καὶ τὸ τῷ Θεῷ πρέπον λογιζώμεθα» καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ
 5 τὰ πάντα γέγονε· γνοίη δ' ἂν τις ἐξετάσας συνεπινοοῦντας τοὺς
 πατέρας, ἢ καὶ συνεκφωνοῦντας ἐκάστῳ τούτων τὸ ἐνυπόστα-
 τον, καὶ οὕτω τῶν κοινῶν διαστελλοντας ἐνεργειῶν.

9 Ὅτι δέ εἰσιν ἄκτιστοι Θεοῦ ἐνέργειαι κοινῶς τοῖς τρισὶ
 προσώποις ἐνθεωρούμεναι, κοινῇ πᾶσι τοῖς θεολόγοις εἶπερ τι
 10 τῶν ἀπάντων διατεθρύλληται. Ὁ γὰρ πολὺς τὰ πάντα καὶ μέγας
 Βασίλειος, αὐτὸ τοῦτ' ἀποφαινόμενος καὶ δι' αὐτοῦ μὴ εἶναι τὸν
 Υἱὸν δεικνὺς τοιαύτην τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν, «εἰ ὁ Υἱός», φησὶν,
 «ἐνέργεια καὶ οὐ γέννημα, οὔτε ὁ ἐνεργήσας οὔτε μὴν τὸ ἐνεργη-
 θέν αὐτός ἐστιν (ἕτερον γὰρ ἢ ἐνέργεια παρὰ ταῦτα) ἀλλὰ καὶ
 15 ἀνυπόστατος· οὐδεμία γὰρ ἐνέργεια ἐνυπόστατος». Ὁρᾷ σαφῶς
 ὡς αἱ τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαι οὔτε κτίσματά εἰσιν, ἐνεργηθέντα γὰρ
 ἐστὶ τὰ κτίσματα, οὔτε ὁ Υἱός, ἐνυπόστατος γὰρ αὐτός· Ἀλλὰ
 κὰν τοῖς Περὶ τοῦ Πνεύματος λόγοις τὰς ἐνεργείας
 ταύτας ἐφ' ὅσον ἐξῆν ἀπαριθμησάμενος, εἴτ' ἐπάγει. «Ταῦτα
 20 πάντα αἰδίως ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ
 πηγάζον ἐνυπόστατόν ἐστι, τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἐνέργειαι
 αὐτοῦ εἰσι». Μόνον οὖν εἰπὼν ἐνυπόστατον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 τὰς ἐνεργείας ταύτας οὐκ ἐνυποστάτους οὔσας ἔδειξεν, αἰδίως

ώντας τότε με τὴν ἀκτῖνα καὶ τὸ ἐνυπόστατο, ἔτσι λέγεται ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ σοφία καὶ βουλή τοῦ Πατρὸς, καὶ τὰ παρόμοια· ἀλλὰ λέγεται ἔτσι, ὥστε κατὰ τὸν μέγα Ἀθανάσιο «καὶ δι' αὐτῶν νὰ διαλογιζώμαστε τὸν ἀπαθῆ χαρακτῆρα τῆς γεννήσεως καὶ τὴν αἰδιότητα καὶ τὸ πρέπον στὸν Θεό»⁶, καὶ ὅτι διὰ μέσου αὐτοῦ ἔγιναν τὰ πάντα⁷. Κι' ἂν ἐξετάση κανεὶς θὰ μάθῃ ὅτι καὶ οἱ πατέρες ἐξυπακούουν ἢ καὶ συνεκφωνοῦν μετὰ τὴν κάθε μιὰ ὑπόστασι τὸ ἐνυπόστατο, κι' ἔτσι τὶς διαστέλλουν ἀπὸ τὶς κοινὲς ἐνέργειες.

- 9 Ὅτι δὲ ὑπάρχουν ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, παρατηρούμενες κοινῶς στὰ τρία πρόσωπα, αὐτὸ ἔχει διακηρυχθῆ περὶ σσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο κοινῶς ἀπὸ ὅλους τοὺς θεολόγους. Πράγματι ὁ μέγας ἀπὸ κάθε ἄποψι Βασίλειος, διακηρύσσοντας ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα καὶ δεικνύοντας μετὰ αὐτὸ ὅτι δὲν εἶναι τέτοια ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱός, λέγει, «ἂν ὁ Υἱὸς εἶναι ἐνέργεια καὶ ὄχι γέννημα, τότε αὐτὸς δὲν εἶναι οὔτε ὁ ἐνεργῆσας οὔτε τὸ ἐνεργηθὲν (διότι ἡ ἐνέργεια εἶναι κάτι τὸ διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτά), ἀλλ' εἶναι καὶ ἀνυπόστατος· διότι καμμιά ἐνέργεια δὲν εἶναι ἐνυπόστατος»⁸. Βλέπεις σαφῶς ὅτι οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι οὔτε κτίσματα, διότι τὰ κτίσματα εἶναι ἐνεργηθέντα, οὔτε ὁ Χριστός, διότι αὐτὸς εἶναι ἐνυπόστατος; Ἀλλὰ καὶ στοὺς λόγους *Περὶ τοῦ Πνεύματος*, ἀφοῦ ἀπαρίθμησε ὅσο ἦταν δυνατὸ αὐτὲς τὶς ἐνέργειες, προσθέτει· «ὅλα αὐτὰ τὰ ἔχει αἰδίως τὸ ἅγιο Πνεῦμα· ἀλλὰ αὐτὸ μὲν, πηγάζοντας ἀπὸ τὸν Θεό, εἶναι ἐνυπόστατο, τὰ δὲ πηγάζοντα ἀπὸ αὐτὸ εἶναι ἐνεργειές του»⁹. Μὲ μόνον λοιπὸν τὸ ὅτι εἶπε τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἐνυπόστατο, ἔδειξε ὅτι αὐτὲς οἱ ἐνέργειες δὲν εἶναι

6. Κατὰ Ἀρειανῶν 1, 28.

7. Βλ.. Ἰω. 1,3.

8. Βασιλείου, Κατ' Εὐνομίου 4. RG. 29, 689.

9. Ἐννοεῖ τὸ πέμπτο βιβλίον Κατ' Εὐνομίου, PG. 29, 772.

δὲ ταύτας ἔχειν εἰρηκῶς τὸ Πνεῦμα τὸ τούτων ἄκτιστον ἐκήρυξε. Πῶς δ' ἂν εἶη καὶ μηδὲν τῶν κτισμάτων ἐνυπόστατον; Πῶς δ' ἂν εἶη πάλιν οὐσία τοῦ Θεοῦ τὰ πολλὰ ταῦτα, καὶ ταῦτ' ἐκ τοῦ Πνεύματος πηγάζοντα; «Διό», φησὶ πάλιν αὐτός, «αἱ μὲν ἐνεργεῖαι τοῦ Θεοῦ ποικίλαι, ἡ δὲ οὐσία ἀπλή». Τίνας λέγων ἐνεργείας; Ὡν καὶ αὐτὸς ἐμνημόνευσεν ἐκεῖ «τὴν πρόνοιαν, τὴν δύναμιν, τὴν ἀγαθότητα, τὸ προγνωστικόν, τὸ δημιουργικόν, τὸ ἀνταποδοτικόν καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα».

10 Ὁ δὲ θεσπέσιος Κύριλλος πρὸς τοὺς ἡμιαρείους, λέγοντας
 10 ὁμοιον εἶναι τῇ βουλήσει τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, «ἐνυπόστατος ὢν», φησὶν, «ὁ Υἱός, τῇ ἀνυποστάτῳ βουλήσει κατ' οὐδένα τρόπον ἔσται προσεικῶς». Καὶ πάλιν· «τοῖς ἐν οὐσία καὶ ὑποστάσει, πρὸς τὰ ἐνούσια καὶ ἐνυπόστατα ἡ ὁμοιότης, ἀλλ' οὐ πρὸς τὰ ἐν ἑτέροις ἔχοντα τὸ εἶναι, ὡς ἡ σοφία ἐν τῷ σοφῷ καὶ
 15 ἡ βουλή ἐν τῷ βουλευομένῳ». Ὁ δὲ τῆς φιλοσοφίας ἐπώνυμος καὶ τοῦ Χριστοῦ μάρτυς Ἰουστῖνος, «εἰ ἄλλο τὸ ὑπάρχειν», φησὶ, «καὶ ἄλλο τὸ ἐνυπάρχειν, καὶ ὑπάρχει μὲν τοῦ Θεοῦ ἡ οὐσία, ἐνυπάρχει δὲ τῇ οὐσίᾳ ἡ βουλή, ἄλλη ἄρα ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή». Καὶ πάλιν· «τὸ βούλεσθαι ἢ οὐσία ἐστίν, ἢ
 20 πρόσεστι τῇ οὐσίᾳ. Ἄλλ' εἰ μὲν οὐσία ἐστίν, οὐκ ἔστιν ὁ βουλόμενος· εἰ δὲ πρόσεστι τῇ οὐσίᾳ, ἐξ ἀνάγκης ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν. Οὐκ ἔστιν γὰρ τὸ ὄν καὶ τὸ προσὸν ταυτόν». Καὶ πάλιν· «εἰ πολλὰ μὲν βούλεται ὁ Θεός, πολλὰ δὲ οὐκ ἔστι, δηλονότι κατ' οὐσίαν, οὐκ ἄρα ταυτόν παρὰ τῷ Θεῷ τὸ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι».
 25 Ἄρ' οὐ σαφῆς ἡ διαφορὰ τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴν θείαν ἐνεργεῖαν, ἅμα δὲ καὶ πρὸς ἐκάστην τῶν ὑποστάσεων; Ἀκολουθῶς γὰρ ἐνὶ λέγειν καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς πολλὰ μὲν βούλεται, πολλὰ δὲ οὐκ ἐνὶ καθ' ὑπόστασιν· οὐκ ἄρα ταυτόν βουλή τε καὶ ὑπόστασις. Τὸν ἴσον δ' ἐνὶ λέγειν τρόπον καὶ περὶ Πνεύματος. Ὁ δ' ἐπὶ τῆς βουλήσ, τοῦτ' ἂν τις φαίη καὶ ἐπὶ πά-

10. Ἐπιστολὴ 234, 1.

11. Αὐτόθι.

12. Θεσαυροὶ 8. PG 75, 101 καὶ 104.

13. Ἐρωτήσεις χριστιανικαὶ πρὸς Ἑλληνας 3,1. PG 6, 1432.

ένυπόστατες· μετὸ ὅτι εἶπε ὅτι τὸ Πνεῦμα τὶς ἔχει αἰδίως, διεκήρυξε τὸν ἄκτιστο χαρακτήρα τους. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ένυπόστατο ὁποιοδήποτε κτίσμα; Πῶς ἐπίσης θὰ μπορούσαν αὐτὰ τὰ πολλὰ νὰ εἶναι οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ μάλιστα πηγάζουν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα; «Γι' αὐτό», λέγει πάλι ὁ ἴδιος, «οἱ μὲν ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ εἶναι ποικίλες, ἡ δὲ οὐσία ἀπλή»¹⁰. Ποιῆς ἐνέργειες έννοεῖ; Αὐτὲς ποὺ ἐμνημόνευσε καὶ ὁ ἴδιος· «τὴν πρόνοια, τὴ δύναμη, τὴν ἀγαθότητα, τὸ προγνωστικό, τὸ δημιουργικό, τὸ ἀνταποδοτικό καὶ ὅλα τὰ παρόμοια»¹¹.

- 10 Ὁ θεσπέσιος Κύριλλος, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ἡμιαιριανούς, ποὺ ἰσχυρίζονταν ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ὅμοιος τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴ βούλησι, λέγει, «ὁ Υἱός, ὡς ένυπόστατος, δὲν μπορεί κατὰ κανένα τρόπο νὰ ὁμοιάζη μετὴν ένυπόστατη βούλησι». Καὶ πάλι· «ἡ ὁμοιότης τῶν εὕρισκομένων σὲ οὐσία καὶ ὑπόστασι εἶναι πρὸς τὰ ένούσια καὶ ένυπόστατα, ἀλλὰ ὄχι πρὸς ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν τὴν ὑπαρξί τους μέσα σὲ ἄλλα, ὅπως ἡ σοφία στὸ σοφὸ καὶ ἡ βουλή στὸ βουλευόμενο»¹². Ὁ δὲ ἐπώνυμος τῆς φιλοσοφίας καὶ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ Ἰουστίνος, λέγει, «ἂν ἄλλο εἶναι τὸ ὑπάρχειν καὶ ἄλλο τὸ ένυπάρχειν, καὶ ὑπάρχει μὲν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ένυπάρχει δὲ στὴν οὐσία ἡ βουλή, ἄρα ἄλλη εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή»¹³. Καὶ πάλι· «τὸ βούλεσθαι ἢ εἶναι οὐσία ἢ προσυπάρχει στὴν οὐσία. Ἄλλ' ἐὰν μὲν εἶναι οὐσία, δὲν ὑπάρχει ὁ βουλόμενος· ἂν δὲ προὑπάρχη στὴν οὐσία, κατ' ἀνάγκη ἄλλο εἶναι τὸ ἓνα κι' ἄλλο τὸ ἄλλο». Καὶ πάλι· «ἂν ὁ Θεὸς βούλεται πολλά, ἀλλὰ κατὰ τὴν οὐσία δὲν εἶναι πολλά, ἄρα στὸ Θεὸ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα τὸ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι»¹⁴. Ἐραγε δὲν εἶναι σαφῆς ἡ διαφορὰ τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴν θεία ἐνέργεια, συγχρόνως δὲ καὶ πρὸς κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ὑποστάσεις; Κατὰ τὸν ἴδιο πρᾶγματι τρόπο εἶναι δυνατό νὰ εἰποῦμε καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι πολλὰ

14. Αὐτόθι 2,6. PG 6, 1433.

- σης ἐνεργείας φυσικῆς· καὶ ἡ βουλή γὰρ φυσικὴ τίς ἐστὶν ἐνέργεια Θεοῦ. Ταῦτ' ἄρα Γρηγόριος ὁ Νύσσης θεῖος πρόεδρος, «Θεός», φησὶν, «ἐνεργοῦντα δηλοῖ· θεότης δὲ ἐνέργειαν. Οὐδὲν δὲ τῶν τριῶν ἐνέργεια, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεργοῦν ἕκαστον αὐτῶν».
- 5 Τῶν ἐνθεωρουμένων τοιγαροῦν τοῖς τρισὶν ἐνεργειῶν ἐστὶ καὶ ἡ θεότης, ἀλλ' οὐ τῶν ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὄντων, εἰ καὶ μὴ χωρὶς ἐστὶν αὐτῶν. Πλὴν γὰρ ἐκείνων τῶν τριῶν οὐδὲν ἐνυπόστατον ἐν τῷ Θεῷ, δηλονότι ἀνυπόστατον.

μέν βούλεται, ἀλλὰ δὲν εἶναι πολλὰ κατὰ τὴν ὑπόστασι· ἄρα δὲν εἶναι τὸ ἴδιο βουλή καὶ ὑπόστασις. Κατὰ παρόμοιο τρόπο μπορούμε νὰ εἰποῦμε καὶ γιὰ τὸ Πνεῦμα. Καὶ ὅ,τι εἶπαμε γιὰ τὴ βουλή, τὸ ἴδιο θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ εἰπῆ καὶ γιὰ κάθε φυσικὴ ἐνέργεια· διότι καὶ ἡ βουλή εἶναι φυσικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ὁ θεῖος Γρηγόριος προεστῶς τῆς Νύσσης λέγει, «ἡ λέξις Θεὸς δηλώνει τὸν ἐνεργοῦντα, θεότης τὴν ἐνέργεια· κανένα δὲ ἀπὸ τὰ τρία δὲν εἶναι ἐνέργεια, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ καθένα τους εἶναι ἐνεργοῦν»¹⁵. Μεταξὺ λοιπὸν τῶν ἐνεργειῶν ποὺ παρατηροῦνται στὰ τρία πρόσωπα εἶναι καὶ ἡ θεότης, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὴν ἰδιαίτερη ὑπόστασί τους, ἂν καὶ δὲν εἶναι χωριστὰ ἀπὸ αὐτές. Διότι πλὴν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ τρία τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι ἐνυπόστατο στὸν Θεό, δηλαδή αὐθυπόστατο.

15. Πρὸς Ἀβλάβιον *Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς θεοὺς*, Jaeger 3,1,46.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ἔτι παράστασις ὅτι δυσσεβῶς ὁ αὐτὸς μόνην ἄκτιστον εἶναι θεότητά φησι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ

11 Ὅτι δ' ἢ κοινῶς ἐνθεωρουμένη τοῖς τρισὶ θεότης αὕτη οὐδ' οὐσία ἐστὶ, πρὸς τοῖς ἄλλοις πᾶσι θεολόγοις καὶ οὗτος διὰ πλειόνων ἐδίδαξεν ἡμᾶς. Γράφων γὰρ ὑπὲρ τούτου Π ρ ὀ ς Ἀ β λ ἄ β ι ο ν καὶ πολλαχῶς τοῦτο παραστήσας, συμπεραίνων 5 ἤδη τὸν λόγον, «κατεσκευάσθη», φησί, «διὰ τῶν εἰρημένων ἐνέργειαν σημαίνειν καὶ οὐχὶ φύσιν τὸ τῆς θεότητος ὄνομα». Ποίαν ἐνέργειαν; «Τὴν ἐποπτικὴν τε καὶ θεατικὴν», καθάπερ ἐκεῖ φησιν ὁ θεοφάντωρ οὗτος. Ὁ δ' Ἀκίνδυνος, «οὐκ ἄλλη», φησὶν, «ἄκτιστος θεότης καὶ ἐνέργεια παρὰ τὴν φύσιν τοῦ 10 Θεοῦ», τὴν θεατικὴν σαφῶς ἐνέργειαν ἐκείνην, ταυτὸ δ' εἰπεῖν τὴν θείαν καὶ πρόγνωσιν καὶ πρόνοιαν, ὡς μὴ θείαν φύσιν οὖσαν, φανερῶς τῆς θεότητος ὑπεροριζῶν καὶ εἰς κτίσμα κατασπῶν. Καὶ πάλιν· «ἄλλην θεότητα ἄκτιστον παρὰ τὴν θείαν φύσιν οὐ δέχεται τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος», σαφῶς λόγον εὐσεβείας 15 λέγων μόνην τὴν τοῦ Βαρλαάμ καὶ αὐτοῦ κακοδοξίαν, ἧς τάναντία διδάσκουσιν οἱ θεῖοι θεολόγοι. Καὶ πάλιν· «οὐ δυνάμεθά τι τῶν ἀκτίστων καὶ φυσικῶν τοῦ Θεοῦ ἕτερόν τι φρονῆσαι τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως, οὐδ' ἀνούσιον, οὐδ' ἀνυπόστατον, οὐδ' ἄλλην παρὰ τὸν Υἱὸν εἶναι σοφίαν ἢ δόξαν ἢ ἀγαθότητα, 20 καὶ ἀπλῶς κοινήν ἄκτιστον ἐνέργειαν τῆς ἁγίας Τριάδος», τὰς μικρὸν ἀνωτέρω παρὰ τῶν θεολόγων ἐκπεφρασμένας κοινὰς ἀκτίστους ἐνεργείας τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, νῦν μὲν κτιστὰς ἀποφαινόμενος, νῦν δ' ἀνυπόστατον ἐκάστην λέγων, ἄλλοτε δὲ συναλείφων τῇ φύσει τοῦ Θεοῦ κακῶς ὡς 30 μὴδὲν αὐτῆς διαφερούσας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Παρατέρα ἀπόδειξις ὅτι ὁ ἴδιος δυσσεβῶς θεωρεῖ
ὡς μοναδικὴ ἄκτιστη θεότητα τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ

- 11 Ὅτι δὲ αὐτὴ ἡ θεότης ποὺ παρατηρεῖται κοινῶς στὰ τρία πρόσωπα δὲν εἶναι οὔτε οὐσία, ἐκτὸς ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θεολόγους, μὰς τὸν ἐδίδαξε καὶ τοῦτος διεξοδικώτερα. Πράγματι γράφοντας γι' αὐτὸ τὸ θέμα *Πρὸς Ἀβλάβιον*¹, ἀφοῦ τὸ κατωχύρωσε μὲ πολλοὺς τρόπους, λέγει πλέον συμπερασματικῶς, «ἀποδείχθηκε ἀπὸ τὰ λεχθέντα ὅτι τὸ ὄνομα τῆς θεότητος σημαίνει ἐνέργεια καὶ ὄχι φύσι». Ποιὰν ἐνέργεια; «Τὴν ἐποπτικὴ καὶ θεατικὴ», ὅπως λέγει ἐκεῖ τοῦτος ὁ θεοφάντωρ. Ὁ δὲ Ἀκίνδυνος λέγει, «δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἄκτιστη θεότης καὶ ἐνέργεια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φύσι τοῦ Θεοῦ», ἀπομακρύνοντας σαφῶς ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ὑποβιβάζοντας σὲ κτίσμα ἐκείνη τὴ θεατικὴ ἐνέργεια, δηλαδὴ τὴ θεία πρόγνωση καὶ πρόνοια, ἀφοῦ δὲν εἶναι θεία φύσις. Καὶ λέγει ἐπίσης: «ὁ λόγος τῆς εὐσεβείας δὲν δέχεται ἄλλη ἄκτιστη θεότητα ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θεία φύσι», σαφῶς ὡς λόγο εὐσεβείας ἐννοώντας μόνη τὴν κακοδοξία τοῦ Βαρλαάμ κι' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, τὰ ἀντίθετα τῆς ὁποίας διδάσκουν οἱ θεῖοι θεολόγοι. Καὶ πάλι λέγει: «δὲν μπορούμε κάποιο ἀπὸ τὰ ἄκτιστα καὶ φυσικὰ τοῦ Θεοῦ νὰ θεωρήσωμε ὅτι εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν οὐσία καὶ τὴ φύσι αὐτοῦ, οὔτε νὰ δεχθοῦμε ἀνούσια ἢ ἀνυπόστατη ἢ ἄλλου εἴδους σοφία ἢ δόξα ἢ ἀγαθότητα ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ, καὶ γενικῶς κάποια κοινὴ ἄκτιστη ἐνέργεια τῆς ἁγίας Τριάδος». Καὶ τὰ λέγει αὐτὰ ἄλλοτε μὲν χαρακτηρίζοντας κτιστὲς τὶς παραπάνω ἀναφερόμενες ἀπὸ τοὺς θεολόγους κοινὲς ἄκτιστες ἐνέργειες τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, ἄλλοτε δὲ ἀποκαλώντας ἀνυπόστατη τὴν καθεμιά τους: κι' ἄλλοτε συνδέοντάς τες μὲ τὴ φύσι τοῦ Θεοῦ κακῶς σὰν νὰ μὴ διαφέρουν κατὰ τίποτε ἀπὸ αὐτήν.

1. *Πρὸς Ἀβλάβιον*, Jaeger 3,1,46 καὶ 50.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

Ἵτι καὶ τὸ τοῦ θεοῦ Μαξίμου περὶ τοῦ «μήτε τῶν νοούντων μήτε τῶν νοουμένων εἶναι τὸν Θεόν» κεφάλαιον καθ' ἑαυτοῦ προβάλλεται

- 12 Ὡς δὴ καὶ πρόχειρον αὐτῷ τε καὶ τοῖς κατ' αὐτόν ἐστι τὸ τῷ σεπτῷ Μαξίμῳ σαφῶς ἄγαν γεγραμμένον «πᾶσα νόησις, ὡσπερ ἐν οὐσίᾳ πάντως ἔχει τὴν θέσιν ὡς ποιότης, οὕτω καὶ περὶ οὐσίαν πεποιωμένην ἔχει τὴν κίνησιν· οὐ γὰρ ἄφετόν τι καὶ 5 ἀπλοῦν καθ' ἑαυτὸ ὑφειστώως δυνατόν ἐστιν αὐτὴν ὑποδέξασθαι, ὅτι μὴ ἄφετός ἐστι καὶ ἀπλῆ. Ὁ δὲ Θεὸς κατ' ἄμφω πάμπαν ὑπάρχων ἀπλοῦς, καὶ οὐσία τοῦ ἐν ὑποκειμένῳ χωρὶς καὶ νόησις μὴ ἔχουσα καθάπαξ ὑποκείμενον, οὐκ ἔστι τῶν νοούντων καὶ νοουμένων, ὡς ὑπὲρ οὐσίαν ὑπάρχων δηλονότι καὶ νόησιν».
- 10 Τοῦτο τοίνυν πρόχειρον αὐτοῖς ἐστι μὴ νοοῦσι περὶ τίνος ἐστὶ νοήσεως ὁ λόγος ἐκείνῳ τῷ θεοσόφῳ· περὶ ἐκείνης γάρ, ὡς καὶ αὐτὸς μεταξὺ λέγων ὑπεσήμηνε, καθ' ἣν ὁ Θεὸς ἄφετός ἐστι παντάπασιν, αὐτὸς ἑαυτὸν νοῶν καὶ ἀνεκφοιτήτως ἔχων ἑαυτοῦ, ἡμῖν δέ, περὶ τῶν προόδων καὶ ἐνεργειῶν πρὸς τοὺς ἀρ-
- 15 τίως ἐπηρεάζοντας ὁ λόγος, καθ' ἧς ὁ Θεὸς ἐν σχέσει τινὶ θεωρεῖται, ὡς προαναπέφηνε· μὴ δ' ὅτι κατὰ ἀποφατικὴν θεολογίαν ὁ κλεινὸς ἐκεῖνος τὰ τοιαῦτα γράφει. Ἐπεὶ καὶ τοῖς θεολόγοις ἔθος καταφατικά τινα λέγειν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως κεκτημένα

1. Κεφάλαια Θεολογικά, 2,2 καὶ 3. PG 90, 1125.

2. Αὐτόθι 2,3. PG 90, 1125.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

“Οτι προβάλλει ἐναντίον ἑαυτοῦ καὶ τὸ κεφάλαιο τοῦ θεοῦ
Μαξίμου περὶ τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι οὔτε μεταξὺ
τῶν νοούντων οὔτε μεταξὺ τῶν νοουμένων¹

- 12 Πρόχειρο ὅμως εἶναι τόσο γι' αὐτὸν ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ὀπαδοὺς του τὸ σοφώτατα γραμμένο κείμενο τοῦ ἁγίου Μαξίμου, «κάθε νόησις, ὅπως ἀκριβῶς ὡς ποιότης ἔχει τὴ θέσι της μέσα στὴν οὐσία, ἔτσι ἔχει καὶ τὴν κίνησι ποιωμένη γύρω ἀπὸ τὴν οὐσία». Πράγματι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τὴ δεχθοῦμε σὰν κάτι αὐτοτελές καὶ ἀπλὸ πὺ ὑφίσταται καθ' ἑαυτό, διότι δὲν εἶναι αὐτοτελής καὶ ἀπλή. Ὁ δὲ Θεός, ἀφοῦ ὑπάρχει καὶ κατὰ τὰ δυὸ ἐντελῶς ἀπλός, δηλαδή καὶ οὐσία χωρὶς ὑποκείμενο ὑλικὸ καὶ νόησις πὺ δὲν ἔχει καθόλου ὑποκείμενο, δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ νοοῦντα καὶ νοοῦμενα, διότι βέβαια εἶναι ἐπάνω ἀπὸ οὐσία καὶ νόησις². Τοῦτο λοιπὸν εἶναι πρόχειρο γι' αὐτούς, ἐπειδὴ δὲν καταλαβαίνουν γιὰ ποιά νόησι ὁμιλεῖ ἐκεῖνος ὁ θεόσοφος. Πράγματι, ὅπως ἐπισήμανε κι' ὁ ἴδιος παρακάτω, ὁμιλεῖ γιὰ ἐκείνη τὴ νόησι, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Θεὸς εἶναι ἐντελῶς αὐτοτελής, αὐτὸς ὁ ἴδιος νοώντας τὸν ἑαυτό του καὶ παραμένοντας στὸν ἑαυτό του χωρὶς ἐκφοίτησι³, ἐνῶ ἐμεῖς πραγματευόμαστε πρὸς αὐτούς πὺ τελευταῖα μὰς προσβάλλουν περὶ τῶν προόδων καὶ ἐνεργειῶν, κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ Θεὸς θεωρεῖται σὲ σχέσι μὲ κάτι, ὅπως ἀναπτύχθηκε προηγουμένως γι' αὐτούς, ἐπειδὴ δὲν καταλαβαίνουν ὅτι ἐκεῖνος ὁ κλεινὸς θεολόγος γράφει αὐτὰ τὰ πράγματα ἀπὸ τὴ σκοπιᾶ τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας. Πράγματι συνηθίζουν οἱ θεολόγοι νὰ χρησιμοποιοῦν με-

3. Αὐτόθι 2,2 PG 90, 1125C.

δύναμιν, ὡς αὐτὸς καὶ τοῦτ' ἐδήλωσε τοῦ κεφαλαίου τελευτῶν, αἴτιον εἶναι τῶν τοιούτων αὐτῷ λόγων εἰρηκῶς, τὸ μῆτε τῶν νοουμένων, μῆτε τῶν νοούντων εἶναι τὸν Θεόν. Ὡν μάλιστα γε θάτερον οὐκ ἔσθ' ὅπως ἂν τις φαίη, ὅτι μὴ καθ' ὑπεροχικὴν 5 ἀπόφασιν θεολογῶν, μηδὲ γοῦν ὅτι ὡς ποιότητα τὴν νόησιν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐνέργειαν, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἀπηγόρευσε ὁ θεηγόρος· καίτοι τοῦτο καὶ φανερῶς τὴν ἀρχὴν εὐθὺς προσκείμενον, καὶ τὸ ὑπερφυῆς ἐμφαῖνον τῶν ἐν τῷ Θεῷ θεωρουμένων.

13 Ἄλλὰ γὰρ καὶ κατ' ἄμφω τὸν Θεὸν ἀπλοῦν εἰπὼν ὁ θεῖος
 10 Μάξιμος ἐνταῦθα ἔδειξεν αὐτὸν καὶ οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν ἔχειν, ἦν δὴποθ' οὗτος καὶ φησιν ἐνταῦθα νόησιν, ἀλλὰ καὶ διαφορὰν κεκτηῆσθαι ταύτας πρὸς ἀλλήλας. Αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ λόγος, ὡς «χωρὶς διαφορᾶς ἀριθμὸν εὐρεῖν, ἀνένδεκτον». Ἄλλ' οὐδὲ ἡ ἀποφατικὴ θεολογία προσίσταται τῇ καταφατικῇ, παρίστησι δὲ
 15 μᾶλλον τὸ ὑπερφυῆς αὐτῆς, ὡς ἀληθῶς μὲν πάντων ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τιθεμένων παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ὑπὲρ ὃ λέγειν καὶ νοεῖν ἔχομεν ἡμεῖς ἔχοντος ταῦτα τοῦ Θεοῦ.

ρικῆς καταφατικῆς ἐκφράσεις ποὺ ἔχουν ἔννοια ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως, ὅπως ὁ ἴδιος τὸ ἐδήλωσε στὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου, λέγοντας ὅτι αἴτιο τῶν λόγων του αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι οὔτε ἀπὸ τὰ νοούμενα οὔτε ἀπὸ τὰ νοοῦντα⁴. Τὸ ἓνα μάλιστα ἀπὸ τὰ δύο δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ τὸ εἰπῆ κανεὶς, ἐφ' ὅσον δὲν θεολογεῖ κατὰ ὑπεροχικὴ ἀπόφασι, ἂν καὶ βέβαια ὁ θεηγόρος ἀρνήθηκε ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴ νόησι ὡς ποιότητα, δὲν τὴν ἀρνήθηκε ὁμοῦς ὡς ἐνέργεια· μολονότι ἡ νόησις εἶναι προσηρτημένη φανερά εὐθύς ἐξ ἀρχῆς σ' αὐτὸν καὶ φανερῶνει τὸν ὑπερφυῆ χαρακτῆρα τῶν παρατηρουμένων στὸν Θεό.

- 13 Ἄλλὰ βέβαια, μὲ τὸ νὰ εἰπῆ ὁ θεῖος Μάξιμος τὸν Θεὸ ἀπλὸ καὶ κατὰ τὰ δύο, ἔδειξε ἐδῶ ὅτι ἔχει καὶ οὐσία καὶ ἐνέργεια, τὴν ὁποία βέβαια αὐτὸς ὀνομάζει ἐδῶ νόησι, ἀλλὰ καὶ ὅτι αὐτὲς οἱ δύο ἔχουν διαφορὰ μεταξύ τους. Πράγματι δικὸς του λόγος εἶναι τὸ ὅτι «χωρὶς διαφορὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ εὐρεθῆ ἀριθμός»⁵. Ἄλλ' οὔτε ἡ ἀποφατικὴ θεολογία ἀντίκειται στὴν καταφατικὴ⁶· μᾶλλον δεικνύει τὸν ὑπερφυῆ χαρακτῆρα της, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι στὴν πραγματικότητα ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τίθενται ὅλα τὰ γνωρίσματα ἀπὸ μᾶς, ἀλλ' αὐτὸς τὰ ἔχει ἐπάνω ἀπὸ ὅ,τι μπορούμε νὰ εἰποῦμε καὶ νὰ νοήσωμε ἐμεῖς.

4. Αὐτόθι.

5. Μαξίμου, *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰωάννην Κουβικουλάριον*, PG 91, 485C.

6. Βλ. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Μυστικὴ Θεολογία* 1,2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ἔστι ἐξ ὧν περὶ θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας
 ἐδογμάτισαν Ἀκίνδυνος καὶ ὅσοι κατ' αὐτόν,
 πλεῖν ἢ πενήκοντα κακοδοξίαις περιπίπτουσι,
 καὶ πάσαις ἀπλῶς ταῖς ἀπ' αἰῶνος πο-
 νηραῖς αἰρέσεσι θύραν ἀνοίξαντες
 εἴσοδον παρέχουσιν

14 Τῶν τοιούτων τοίνυν Ἀκίνδυνος καὶ ὅσοι κατ' αὐτόν
 μηδὲν ἐπὶ νοῦν βαλόμενοι, ταυτό φασιν ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀδιάφορον
 παντάπασι τὴν ἄκτιστον οὐσίαν καὶ τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν.
 Συμβαίνει τοίνυν αὐτοῖς ἐξ ἀνάγκης θάτερον τῶν ὀνομάτων
 5 τούτων ψιλὴν εἶναι λέγειν παντάπασι φωνήν, μᾶλλον δὲ ἀμφο-
 τερα δι' ἑκατέρου πρὸς τοῦτο συνωθοῦσιν ἑκάτερον. Ὡσπερ
 γὰρ οὐκ ἓν λέγειν τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν ἔχειν καὶ οὐσίαν, ἐπειδή-
 περ ἀδιάφορόν ἐστιν οὐσία καὶ φύσις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ παντάπασιν,
 οὕτως οὐδ' αὐτοὶ δυνήσονται λέγειν ἀκολουθῶς ἑαυτοῖς ἔχειν
 10 ἐνέργειαν τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν, ἐπειδήπερ κατ' αὐτοὺς ἡ θεία
 ἐνέργεια τῆς θείας οὐσίας μηδαμῆ διενήνοχεν.

15 α'. Ἡ μὲν οὖν τὴν ἐνέργειαν ψιλὴν λέγουσι φωνήν, ὡς οὐκ
 οὔσης ἐνεργείας θείας φυσικῆς, ἀθεῖα περιπίπτουσι, ἀναιροῦν-
 τες τὸ εἶναι τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ ἐστιν ἐνεργεῖν χωρὶς ἐνεργείας,
 15 ὡσπερ οὐδὲ ὑπάρχειν χωρὶς ὑπάρξεως, τὸ δὲ ἀνενέργητον, καὶ
 ἀνύπαρκτον. Φησὶ γὰρ ὁ τὰ θεῖα σοφὸς Δαμασκηνός, «ἀδύνατον
 ἐλλιποῦς φύσεως ὑπαρξίν εἶναι, ἢ δὲ οὔτε εἶναι οὔτε γινώσκε-
 σθαι τὴν φύσιν ὑπαρξίν εἶναι, ἢ δὲ κατὰ φύσιν ἐνέργεια οὐ τῶν
 ἐκτὸς ὑπάρχει, καὶ δῆλον ὅτι οὔτε εἶναι οὔτε γινώσκεσθαι τὴν

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Ἔτι ὁ Ἀκίνδυνος καὶ οἱ ὄπαδοί του, μὲ βάσι ὅσα
 ἔδογματίσαν περὶ θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας,
 συνάγεται ὅτι περιπίπτουν σὲ περισσότερες
 ἀπὸ πενήντα κακοδοξίες καὶ ὅτι ἀνοιξαν
 τὴ θύρα γὰρ νὰ εἰσέλθουν ὅλες γενικῶς
 οἱ πονηρὲς αἱρέσεις ἀπὸ τὴν ἀρχὴν

14 Ὁ Ἀκίνδυνος λοιπὸν καὶ οἱ ὄπαδοί του, μὴ θέλοντας νὰ
 βάλουν στὸ νοῦ τους τίποτε ἀπὸ αὐτὰ θεωροῦν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ
 ἴδιο καὶ ἀπαράλλακτο τὴν ἄκτιστη οὐσία καὶ τὴν ἄκτιστη ἐνέρ-
 γεια. Φθάνουν λοιπὸν αὐτοὶ στὴν ἀνάγκη νὰ λέγουν ὅτι τὸ ἓνα
 ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ὀνόματα εἶναι ἐντελῶς γυμνὴ λέξις· καὶ μᾶλ-
 λον καὶ τὰ δύο συνωθοῦν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο πρὸς αὐτό. Ὅπως
 δηλαδὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ λέγωμε ὅτι ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ ἔχει
 καὶ οὐσία ἐπειδὴ βέβαια εἶναι ἐντελῶς ἀδιάφορο ἡ οὐσία καὶ ἡ
 φύσις στὸ Θεό, ἔτσι οὔτε αὐτοὶ δὲν θὰ μπορέσουν νὰ εἰποῦν μὲ
 συνέπεια πρὸς τὶς ἀπόψεις τους ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἔχει
 ἐνέργεια, ἐπειδὴ κατὰ τὴ γνώμη τους ἡ θεία ἐνέργεια δὲν δια-
 φέρει κατὰ τίποτε ἀπὸ τὴ θεία οὐσία.

15 α'. Καθ' ὅσον λοιπὸν λέγουν τὴν ἐνέργεια γυμνὴ λέξι, ἀφοῦ
 δὲν ὑπάρχει φυσικὴ θεία ἐνέργεια, περιπίπτουν σὲ ἀθεΐα, ἀναι-
 ρώντας τὴν ὑπαρξὶ τοῦ Θεοῦ. Πράγματι δὲν ὑφίσταται ἐνεργεῖν
 χωρὶς ἐνέργεια, ὅπως δὲν ὑφίσταται οὔτε ὑπάρχειν χωρὶς
 ὑπαρξί· τὸ δὲ ἀνενέργητο εἶναι ἀνύπαρκτο¹. Λέγει πράγματι ὁ
 σοφὸς στὰ θεῖα Δαμασκηνός, «εἶναι ἀδύνατο ἐλλιπὴς φύσις νὰ
 ἔχη ὑπαρξί, ἡ δὲ ἐνέργεια κατὰ φύσιν δὲν εἶναι ἀπ' ἐξω, κί' εἶναι
 φανερὸ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ οὔτε νὰ εἶναι οὔτε νὰ γνωρίζεται ἡ

1. Μαξίμου, *Πρὸς Μαρίνον*, PG 91, 200C.

φύσιν δυνατὸν ἄνευ τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας». Μᾶξιμος δὲ πάλιν ὁ θεῖος συνεπιμαρτυροῦντας ἐπαγόμενος πάντας τοὺς κατ' αὐτὸν θεοφόρους, «οἱ ἅγιοι», φησί, «πατέρες φανερώς λέγουσι μήτε εἶναι μήτε γινώσκεσθαι χωρὶς τῆς οὐσιώδους αὐτῆς ἐνεργείας τὴν οἰανδήποτε φύσιν»· καὶ πάλιν, «τίς φύσις ἀνενέργητος ἢ φυσικῆς ἐνεργείας ἐκτός; Ὡς γὰρ οὐδαμῶς ὑπάρξεως ἔρημος οὐδὲ δυναμέως φυσικῆς· εἰ δὲ ταύτης ἀμοιρεῖ, καὶ τῆς ὑπάρξεως ἀμοιρήσειεν ἄν». Καὶ Π ρ ὸ ς Ν ί κ α ν δ ρ ο ν αὐθις περὶ τῶν αὐτῶν γράφων, «τοῦ φυσικοῦ», φησί «θελήματος καὶ τῆς οὐσιώδους ἐνεργείας ἀναιρουμένων, πῶς Θεὸς ἢ ἄνθρωπος ἔσται, καὶ πῶς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο κατ' οὐσίαν ὑπάρχων δειχθήσεται μὴ σώζων ἑκατέρας φύσεως ἀνελλιπῶς τὴν ιδιότητα; Τὸ γὰρ τῶν κατὰ φύσιν ἐκστάν, καὶ αὐτῆς ἔξω τῆς οὐσίας γεγένηται μηδεμίαν ὑπαρξιν ἔχον». Ὁρᾶς πολλὰ σαφῶς τὰ κατὰ φύσιν, Ἀκίνδυνε, μιᾶς ἐκείνης οὔσης; καὶ ὡς ιδιότης αὐτῆς ἔστι τὸ φυσικὸν θέλημα καὶ ἡ τοιαύτη ἐνέργεια; καὶ ὡς ἐλλιπής, μᾶλλον δὲ ἀνυπαρκτός ἔστι χωρὶς αὐτῶν, καὶ δι' αὐτῶν ἢ φύσις ὡς ἔστι δήπου δείκνυται, ἄλλ' οὐκ αὐτὰ ἔστιν ἢ φύσις, καὶ ταῦτα ἢ ἀνέκφαντος ἐκείνης;

16 Ὁ δ' ἐν μάρτυσι σοφώτατος Ἰουστινός, τῶν Ἑλλήνων τηνικαῦτα τοῦτ' αὐτὸ λεγόντων, ὁ καὶ παρ' Ἀκινδύνου νῦν ἀκούομεν, ὡς «οὐκ ἔστιν ὅλως ἐπὶ Θεοῦ διαίρεσις οὐσίας καὶ ἐνεργείας»· ὁ μὲν γὰρ φησιν, «ὄσα λέγεται ἐπὶ Θεοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλο καὶ ἄλλο, καὶ πάντα διάφορα τῆς τε θείας οὐσίας καὶ ἐαυτῶν· οὐ γὰρ ἔστιν ὅλως διαφορᾶ τις ἐν τῷ Θεῷ κατὰ μηδένα τρόπον, πλὴν τῶν κατὰ τὰ τρία πρόσωπα διαφορῶν», οἱ δέ, καθᾶπερ αὐτὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυς αὐτοῖς ἀντιλέγων προῦθηκεν, «οὐκ οἰητέον ὡσπερ ἐν ἡμῖν ἄλλο μὲν ἔστι τὸ εἶναι, ἄλλο δὲ τὸ βούλεσθαι, οὕτω καὶ ἐν τῷ Θεῷ· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἀντικρυς

2. Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως 3, PG 94, 105B.

3. Ἐξήγησις τῆς κινήσεως 8, PG 90, 121C.

4. Πρὸς Μαρίνον, PG 91, 200B.

φύσις χωρίς τήν κατὰ φύσι ἐνέργεια»². Ὁ θεῖος Μάξιμος πάλι, φέροντας ὡς μάρτυρες ὄλους τοὺς θεοφόρους σὰν αὐτὸν τὸν ἴδιο, λέγει, «οἱ ἅγιοι πατέρες φανερὰ διδάσκουν ὅτι ἡ ὁποιαδήποτε φύσις οὔτε εἶναι οὔτε γνωρίζεται»³. καὶ πάλι, «ποιά φύσις εἶναι ἀνενέργητη ἢ ἔξω ἀπὸ τῆ φυσικῆ ἐνέργεια; Ὅπως πράγματι δὲν εἶναι χωρίς ὕπαρξι, ἔτσι δὲν εἶναι οὔτε χωρίς φυσικὴ δύναμι· ἂν δὲ στερῆται αὐτήν, θὰ στερηθῆ καὶ τὴν ὕπαρξι»⁴. Καὶ πρὸς τὸν Νίκανδρο ἐπίσης γράφοντας λέγει· «ὅταν ἀφαιρεθῆ τὸ φυσικὸ θέλημα καὶ ἡ οὐσιώδης ἐνέργεια, πῶς θὰ εἶναι Θεὸς ἢ ἄνθρωπος, καὶ πῶς θὰ δειχθῆ ὅτι κατ' οὐσίαν εἶναι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ἂν δὲν διατηρῆ ἀνελλιπῶς τὴν ιδιότητα τῆς καθεμιᾶς ἀπὸ τὶς δύο φύσεις; Ἐκεῖνο ποὺ βγαίνει ἔξω ἀπὸ τὰ κατὰ φύσι ἔχει βγῆ ἔξω καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν οὐσία καὶ δὲν ἔχει καμμιὰ ὕπαρξι»⁵. Βλέπεις, Ἀκίνδυne, ὅτι τὰ κατὰ φύσιν εἶναι πολλά, ἂν καὶ ἐκεῖνη εἶναι μία; Καὶ ὅτι ιδιότης τῆς εἶναι τὸ φυσικὸ θέλημα καὶ ἡ φυσικὴ ἐνέργεια; καὶ ὅτι χωρίς αὐτὰ εἶναι ἐλλιπής, μᾶλλον δὲ ἀνύπαρκτη, καὶ δι' αὐτῶν δεικνύεται ὅτι ὅπωςδήποτε ὑπάρχει, ἀλλ' ὄχι ὅτι αὐτὰ εἶναι ἡ φύσις, καὶ μάλιστα ἐκεῖνη ἢ ἀπόκρυφη;

- 16 Ὁ δὲ σοφώτατος Ἰουστῖνος ὁ μάρτυς ἀντέκρουσε τοὺς Ἕλληνας, ποὺ ἔλεγαν αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἀκούσαμε τώρα ἀπὸ τὸν Ἀκίνδυνο, ὅτι «δὲν ὑπάρχει καθόλου ἐπὶ τοῦ Θεοῦ διαίρεσις οὐσίας καὶ ἐνεργείας». Αὐτὸς λέγει, «ὅσα ἀποδίδονται στὸ Θεὸ δὲν εἶναι ἄλλο καὶ ἄλλο, οὔτε ὅλα διαφορετικὰ ἀπὸ τῆ θεία οὐσία καὶ μεταξύ τους· διότι δὲν ὑπάρχει καθόλου στὸ Θεὸ κατὰ κανένα τρόπο διαφορᾶ, πλὴν τῶν διαφορῶν ἀνάμεσα στὰ τρία πρόσωπα». Ἐκεῖνοι λέγουν, καθὼς ὁ ἴδιος ὁ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ ἀντικρούοντάς τους παραθέτει στὴν ἀρχή, «δὲν πρέπει νὰ νομίσωμε ὅτι, ὅπως σ' ἐμᾶς ἄλλο εἶναι τὸ εἶναι καὶ ἄλλο τὸ βούλεσθαι, ἔτσι καὶ στὸ Θεό, ἀλλὰ σ' αὐτὸν εἶναι ἐν-

5. Πρὸς Νίκανδρο, PG 91, 96B. Ὁ λόγος βέβαια εἶναι γιὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστό.

ἐν αὐτῷ ὑπάρχει τὸ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι· ὁ γὰρ ἐστὶ, καὶ βού-
 λεται, καὶ ὁ βούλεται, καὶ ἔστι, καὶ οὐδεμία τούτων ἐπ' αὐτοῦ
 διαίρεσις»· τοῦτο, παραπλησίως Ἀκινδύνῳ, τηνικαῦτα λεγόν-
 των τῶν Ἑλλήνων ὁ τῆς ἀληθείας σοφὸς μάρτυς Ἰουστῖνος
 5 «τοῦ Θεοῦ», φησὶν, «ἔχοντος οὐσίαν μὲν πρὸς ὕπαρξιν, βούλη-
 σιν δὲ πρὸς ποιήσιν, ὁ ἀπορρίπτων οὐσίας τε καὶ βουλῆς τὴν
 διαφορὰν, καὶ τὴν ὕπαρξιν ἀπορρίπτει τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ποιή-
 σιν· ὕπαρξιν μὲν τὴν αὐτοῦ, ποιήσιν δὲ τῶν οὐκ ὄντων».

17 β'. Οὕτως Ἀκίνδυνος ἀρτίως ἐφ' οἷς ἡμῖν ἀντίκειται, μεταλα-
 10 βῶν ἐπὶ τῆς θείας ἐνεργείας τὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐπὶ τῆς θείας βου-
 λῆς κακῶς προειρημένα, τὴν ἐκείνων πλάνην ἀναζῆν ποιεῖ,
 Θεὸν μὲν οὐκ εἶναι παριστάς, εἶναι δὲ τὸ πᾶν ἀγένητον. Καὶ τί
 λέγω μεταλαβεῖν τοῦτον ἐπὶ τῆς ἐνεργείας τὰπὶ τῆς βουλῆς ἀθέ-
 15 ῶς τοῖς Ἑλλησι προειρημένα; Ὁ γὰρ τῶν Ἑλλήνων ἀθεώτατος
 Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης, τὸν αὐτοῦ θεὸν ἥλιον ἐγκωμιάζων, αὐ-
 τὴν αὐτοῖς ῥήμασι τὴν Ἀκινδύνου δόξαν κεκτημένος ἀναφαίνε-
 τακι γράφων, «οὐκ ἄλλο μὲν ἔστιν οὐσία Θεοῦ, δύναμις δὲ
 ἄλλο, καὶ τρίτον παρὰ ταῦτα ἐνέργεια· πάντα γὰρ ἃ βούλεται,
 ταῦτά ἐστι καὶ δύναται καὶ ἐνεργεῖ. Οὐδὲ γὰρ ὁ μὴ ἔστι βούλεται,
 20 οὐδὲ ὁ βούλεται δρᾶν οὐ σθένει, οὔθ' ὁ μὴ δύναται ἐνεργεῖν ἐθέ-
 λει ἐνεργεῖν». Οὐκ ἀπεικότως δ' ἄρα ταυτὸ πάσχουσι τοῖς Ἑλ-
 λησιν οἱ ἀδιάφορον εἶναι λέγοντες τῇ θείᾳ φύσει τὴν ἄκτιστον
 ἐνέργειαν· ἀπὸ γὰρ τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν ὅτι ἔστι μόνον ὁ
 Θεὸς γινώσκεται. Τῷ τοίνυν ἀθετοῦντι τὰς δεικτικὰς θείας
 25 ἐνεργείας ἀναγκαίως ἔψεται τὸ ἀγνοεῖν εἶναι τὸν Θεόν, κἂν ὑπο-
 κρίνηται συνηγορεῖν Θεῷ.

τελῶς τὸ ἴδιο τὸ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι· διότι ὅ,τι εἶναι, καὶ βούλεται, καὶ ὅ,τι θέλει, καὶ εἶναι, καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά διάκρισις τούτων ἐπ' αὐτοῦ»⁶. Καθὼς λοιπὸν οἱ Ἕλληνες ἔλεγον τότε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, παρομοίως μὲ τὸν Ἀκίνδυνο, ὁ σοφὸς μάρτυς τῆς ἀληθείας Ἰουστίνος λέγει, «ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἔχει οὐσία γὰ ὑπαρξι, βούλησι δὲ γὰ δημιουργία, ὅποιος ἀπορρίπτει τὴ διαφορὰ οὐσίας καὶ βουλῆς, ἀπορρίπτει ἐπίσης τὴν ὑπαρξι τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ποιήσι· δηλαδὴ τὴ δική του ὑπαρξι καὶ τὴν ποιήσι τῶν μὴ ὄντων»⁷.

17 β'. Ἐτσι ὁ Ἀκίνδυνος τελευταίως, κατὰ τὴν ἀντίθεσί του πρὸς ἐμᾶς, μεταφέρει στὴ θεία ἐνέργεια τὰ λεχθέντα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες γὰ τὴν θεία βουλή κακῶς· καί, ἀφοῦ παριστάνει τὸν Θεὸ νὰ μὴ εἶναι καὶ τὸ πᾶν νὰ εἶναι ἀγέννητο, ἀναβιώνει τὴν πλάνη ἐκείνων. Καὶ τί λέγω ὅτι μετέφερε στὴν ἐνέργεια τὰ λεχθέντα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἀθέως ἐπὶ τῆς βουλῆς; Διότι ὁ ἀθεώτατος τῶν Ἑλλήνων Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης, ὅταν ἀγκωμιάζη τὸν θεὸ του Ἥλιο, ἀποδεικνύεται ὅτι κατέχει τὴν δοξασία τοῦ Ἀκινδύνου μὲ τὰ ἴδια λόγια, ἀφοῦ γράφει· «δὲν εἶναι ἄλλο μὲν οὐσία Θεοῦ, ἄλλο δὲ δύναμις, κι' ἓνα τρίτο πέρα ἀπὸ αὐτὰ, ἐνέργεια· διότι ὅλα ὅσα θέλει, αὐτὰ εἶναι πὺ μπορεῖ καὶ ἐνεργεῖ. Πράγματι οὔτε ὅ,τι δὲν ὑπάρχει βούλεται οὔτε ὅ,τι βούλεται νὰ δράση ἀδυνατεῖ οὔτε ὅ,τι δὲν μπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ θέλει νὰ ἐνεργῇ»⁸. Ἄρα εὐλόγως παθαίνουν τὸ ἴδιο μὲ τοὺς Ἕλληνες ὅσοι λέγουν ὅτι εἶναι ἀδιάφορη ἀπὸ τὴ θεία φύσι ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια. Διότι μόνον ἀπὸ τὴς ἐνεργειῆς του γνωρίζεται ὅτι ὑπάρχει ὁ Θεός. Ὅποιος λοιπὸν ἀθετεῖ τὴς ἀποδεικτικῆς θεῖες ἐνεργειες, ἀκόλουθο εἶναι ὅτι ἀγνοεῖ τὴν ὑπαρξι τοῦ Θεοῦ, ἔστω καὶ ἂν ὑποκρίνεται ὅτι ὑπερασπίζεται τὸν Θεό.

6. Ἰουστίνου, *Ἐρωτήσεις Χριστιανικαὶ πρὸς Ἕλληνας* 3. PG 6, 1428.

7. Αὐτόθι PG 6, 1429.

8. *Εἰς τὸν βασιλέα Ἥλιον* 20.

18 γ'. Ἀλλὰ καὶ ὅταν λέγωσι, μᾶλλον δὲ καὶ γραφῇ παραδιδόν-
 τες κατασκευάζειν ἐγχειρῶσιν, ὡς ἡ θεοποιός χάρις οὔτε κτιστὴ
 οὔτε ἄκτιστός ἐστι, τοῦτ' αὐτὸ λέγουσιν, ὅτι Θεὸς οὐκ ἐστι· τὸ
 γὰρ μήτε κτιστὸν μήτε ἄκτιστον, οὐδ' ἐστὶν ὅλως. Ὡς οὖν ὁ
 5 φωτιστικὴν ἐνέργειαν ἀποφηνάμενος μὴ εἶναι μηδαμῶς, τὸ φῶς
 ἐκ μέσου πεποίηκε τῶν ὄντων, οὕτω καὶ ὁ τὴν θεουργὸν χάριν
 ἀθετῶν, ἀθετεῖ τὸ εἶναι τὸν Θεόν. Ὡσπερ δ' εἴ τις τὰς φωτοδό-
 τιδας ἡλιακὰς ἀκτῖνας ἀναιρῶν, εἶθ' ἡλίον εἶναι διῖσχυρίζετο,
 καταγέλαστος ἂν ἦν, οὕτως οὗτοι, θεῖαν μὲν οὐσίαν εἶναι διαβε-
 10 βαιούμενοι, θεουργὸν δὲ μὴ εἶναι χάριν καὶ τὰς ἄλλας ἐνεργείας.

19 δ'. Καὶ μὴν κατ' οὐσίαν ὁ Θεὸς πᾶσι μὲν ἐστὶ μεθεκτός, τοῖς
 δ' ἀγίοις καὶ θεωρητός, εἶπερ τῷ μὲν αὐτοῦ μετέχειν συνέστηκε
 τὸ πᾶν, καὶ κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἐπαγγελίαν μόνοις αὐτὸς ὁρᾶ-
 ται τοῖς ἀξίοις, τὴν δ' οἰκείαν ἐνέργειαν καὶ τὴν θεοποιόν, ταυτὸ
 15 δ' εἰπεῖν ἄκτιστον λαμπρότητα καὶ χάριν, παντάπασιν ἀδιάφο-
 ρον ἔχει τῆς οὐσίας κατ' αὐτούς. Ἀλλ' ἐκεῖνο τοῖς πατράσιν
 ἀπηγόρευται κατ' οὐσίαν τὸν Θεὸν λέγουσιν ἀμέθεκτον.

ε'. Οἱ τοίνυν τοῦτο λέγοντες –καὶ γὰρ ἔσθ' ὅτε καὶ διαρρήδη
 οὗτοι τοῦτο φάσκουσι– πρὸς τῷ τοῖς πατράσιν ἀντικειῖσθαι καὶ
 20 τοῖς Μεσσαλιανοῖς ἑαυτοὺς ἐντάττουσιν. Ὡς γὰρ αἰσθητικὴν
 ἔχοντες καὶ λογικὴν οὐσίαν φύσει πάντες ἐσμὲν αἰσθητικοὶ καὶ
 λογικοί, οὕτως, εἰ καὶ τῆς θείας μετάσχοιμεν οὐσίας, φύσει ἐσό-
 μεθα θεοί. Μεσσαλιανοῖς μὲν οὖν ἄνθρωποι μόνοι φύσει, κα-
 κῶς, ἔδοξαν θεοί, καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ τὴν ἀρετὴν διενεγκόν-
 25 τες. Οὗτοι δὲ καὶ Μεσσαλιανοὺς παρέδραμον τῇ δυσσεβείᾳ. Τὴν
 τε γὰρ θέωσιν φυσικὴν εἶναι μίμησιν φάσκοντες, τοῦτο αὐτὸ κα-

9. Ἐὰν ἡ θεία χάρις δὲν εἶναι οὔτε κτιστὴ οὔτε ἄκτιστη, δὲν ὑπάρχει· κι ἂν
 δὲν ὑπάρχη θεία χάρις, δὲν ὑπάρχει Θεός.

10. Βλ. Ματθ. 5, 8.

18 γ. ' Ἀλλὰ καὶ ὅταν λέγουν – ἢ μᾶλλον καὶ ἐπιχειροῦν ἐγγράφως νὰ κατοχυρώσουν– ὅτι ἡ θεοποιὸς χάρις οὔτε κτιστὴ οὔτε ἄκτιστη εἶναι, εἶναι σὰν νὰ λέγουν ἀκριβῶς ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὑπάρχει· διότι τὸ μῆτε κτιστὸ μῆτε ἄκτιστο, δὲν ὑπάρχει καθόλου⁹. Ὅπως λοιπὸν ὁποῖος ἀποφαίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχει καθόλου φωτιστικὴ ἐνέργεια, ἀπομακρύνει τὸ φῶς ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἔτσι καὶ ὁποῖος ἀθετεῖ τὴν θεουργὸ χάρι, ἀθετεῖ τὴν ὑπαρξὶ τοῦ Θεοῦ. Ὅπως δέ, ἂν κάποιος ἀναιρῇ τὶς φωτοδότιδες ἡλιακὲς ἀκτῖνες, ἔπειτα ἰσχυρίζεται ὅτι ὑπάρχει ἥλιος, θὰ ἦταν καταγέλαστος, ἔτσι εἶναι καὶ τοῦτο, ἀφοῦ παραδέχονται ὅτι ὑπάρχει θεία οὐσία, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἡ θεουργὸς χάρις καὶ οἱ ἄλλες ἐνέργειες.

19 δ. Καὶ ὅμως ὁ Θεὸς θὰ εἶναι κατ' οὐσία ἀπὸ ὅλους μεθεκτός, ἀπὸ δὲ τοὺς ἀγίους καὶ θεωρητός, ἂν διὰ τῆς μετοχῆς τοῦ ἔχη συσταθῇ τὸ πᾶν καὶ κατὰ τὴν εὐαγγελικὴ ἐπαγγελία αὐτὸς ὁρᾶται μόνο ἀπὸ τοὺς ἀξιούς¹⁰ κι' ἔχη τὴν ἐνέργειά του καὶ τὴ θεοποιό, δηλαδὴ τὴν ἀκτιστη, λαμπρότητα καὶ χάρι του, κατὰ τὴν ἀποψὶ τοὺς ἐντελῶς ἀδιάφορη ἀπὸ τὴν οὐσία. Ἀλλὰ τὸ πρῶτο ἀπαγορεύεται ἀπὸ τοὺς πατέρες, οἱ ὁποῖοι λέγουν τὸν Θεὸ ἀμέθεκτο κατ' οὐσία.

ε'. Αὐτοὶ λοιπὸν ποὺ λέγουν ὅτι εἶναι μεθεκτός (μερικὲς φορές μάλιστα τὸ διακηρύσσουν φανερά), ἐκτός τοῦ ὅτι ἀντιτίθενται πρὸς τοὺς πατέρες, ἐντάσσουν ἑαυτοὺς καὶ στοὺς Μεσσαλιανούς. Ὅπως δηλαδὴ, ἔχοντας αἰσθητικὴ καὶ λογικὴ οὐσία εἴμαστε ἐκ φύσεως ὅλοι αἰσθητικοὶ καὶ λογικοί, ἔτσι καὶ ἂν μετὰσχῶμε τῆς θείας οὐσίας, θὰ γίνῃμε φύσει θεοί. Οἱ Μεσσαλιανοὶ λοιπὸν ἀφρόνως νομίζουν ὅτι μόνο οἱ ἄνθρωποι εἶναι φύσει θεοί, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖνοι ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴν ἀρετὴ. Τοῦτοι ὅμως ἐπέρασαν καὶ τοὺς Μεσσαλιανούς στὴ δυσσέβεια. Διότι, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ θέωσις εἶναι φυσικὴ μίμησις, κατασκευάζουν τοῦτο ἀκριβῶς ποὺ

τασκευάζουσι κατὰ τὸν εἰπόντα, «φύσει γὰρ ἔσται κατὰ πᾶσαν
 ἀνάγκην θεὸς ὁ θεούμενος, εἰ κατὰ δεκτικὴν δύναμιν φύσεως ἢ
 θέωσις εἴη· καὶ δυνήσεται καὶ φύσει θεὸς ὁ τοιοῦτος προσαγο-
 5 ρεύεσθαι». Ἐὐμπαντὰ τε λέγοντες οὐσίας μετεσχηκέναι θείας,
 ἄνουστάτῳ προφάσει, τῷ παρεῖναι ταύτην πανταχοῦ, φύσει
 θεῖον πᾶν κτίσμα πεποιήκεσαν.

ς'. Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπεὶ τῆς θείας οὐσίας κατ' αὐτοὺς ἢ θεία
 10 μηδὲν διενήνοχεν ἐνέργεια, καὶ τὸ ἐνεργεῖν τοῦ εἶναι τὸν Θεὸν
 οὐκ ἂν εἴη παρηλλαγμένον οὐδ' ἐπωστιοῦν, οὐκοῦν ταυτὸν ἐκ
 τοῦ ἀκολούθου φάναι κατ' αὐτούς, ὡς ἐνήργησέ τι τῶν ἀπάν-
 των δεδημιουργηκῶς, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ὑπῆρξε.

ζ'. Τοιγαροῦν κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς τούτων δόξης, τόθ'
 15 ὑπῆρξεν ὁ Θεός, ὅτε τὰ κτισθέντα παρήγαγεν εἰς γένεσιν. Καὶ
 μάλισθ' ὅτι τὸ ἐνεργεῖν σημαντικὸν ἀεὶ τοῦ κτίζειν εἶναι ὁ Ἀκίν-
 δυνός φησιν.

η'. Εἰ δὲ καὶ φύσις χωρὶς ἐνεργείας ὁ Θεός, ὡς ἀδιάφορον
 αὐτῇ ταύτην κεκτημένος, καὶ θελήσεως χωρὶς ἐστίν· ἐνέργεια
 20 γὰρ φύσεως ἢ θέλησις. Οὐκοῦν τῆς γενέσεως τῶν ὄντων θεία
 θέλησις οὐ προηγήσατο· τὸ γὰρ πρὸ τῆς γενέσεως ἀγένητον
 ἀνάγκη εἶναι· πᾶσαν δὲ ἐνέργειαν ἀγένητον μηδὲν τῆς θείας οὐ-
 σίας διαφέρειν ὁ Ἀκίνδυνός φησι. Ταυτὸν οὖν κατ' αὐτὸν θελή-
 σει τε φάναι καὶ φύσει τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν προῆχθαι· κάπειδήπερ
 25 κατὰ θέλησιν Θεοῦ γεγόναμέν τε καὶ ἐσμεν κατὰ φύσιν Θεοῦ γε-
 γόναμέν τε καὶ ἐσμεν.

θ'. Εἰκότως δ' ἄρα καὶ διαφερόντως ἀκολούθως τοῖς νενοση-
 κόσιν ἀθεῖαν, θεοὶ δοκεῖ τὰ κτίσματα.

εἶπε κάποιος· «διότι ἀναγκαίως ὁ θεούμενος θὰ εἶναι φύσει Θεός, ἂν ἡ θέωσις γίνῃ κατὰ δεκτικὴ ἰκανότητα τῆς φύσεως· καὶ θὰ μπορέσῃ τέτοιος ἄνθρωπος νὰ ὀνομάζεται καὶ φύσει θεός»¹¹. Καὶ λέγοντας ὅτι τὰ σύμπαντα ἔχουν μετάσχει τῆς θείας οὐσίας, μὲ ἀνόητη δικαιολογία, ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι αὐτὴ εἶναι πανταχοῦ παροῦσα, καθιστοῦν φύσει θεῖο κάθε κτίσμα.

20 ς'. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἄποψί τους ἡ θεία οὐσία δὲν διαφέρει κατὰ τίποτε ἀπὸ τῆς θείας ἐνέργειας καὶ τὸ ἐνεργεῖν τοῦ Θεοῦ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κατὰ τίποτε παραλλαγμένο ἀπὸ τὸ εἶναι του, εἶναι ἐπόμενο κατ' αὐτοὺς νὰ εἰποῦμε ὅτι τὸ ἴδιο πρᾶγμα εἶναι ὅτι ὁ Θεός μὲ τὸ δημιουργικὸ του ἔργο ἐνήργησε κάτι γενικῶς καὶ ὅτι ὑπῆρξε.

ζ'. Ἐπομένως συνέπεια τῆς δοξασίας τους εἶναι ὅτι τότε ἄρχισε νὰ ὑπάρχῃ ὁ Θεός, ὅταν παρήγαγε τὰ κτίσματα στὴ γένεσι. Καὶ μάλιστα ὁ Ἀκίνδυνος ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ ἐνεργεῖν εἶναι πάντοτε σημαντικό τοῦ κτίζειν.

η'. Ἐὰν δὲ ὁ Θεός εἶναι καὶ φύσις χωρὶς ἐνέργεια, ἀφοῦ τὴν ἔχει σὰν στοιχεῖο ἀδιάφορο ἀπ' αὐτήν, τότε θὰ εἶναι καὶ χωρὶς θέλησι· διότι ἡ θέλησις εἶναι ἐνέργεια φύσεως. Ἐπομένως τῆς γενέσεως τῶν ὄντων δὲν προηγήθηκε θεία θέλησις· διότι τὸ ὑπάρχον πρὸ τῆς γενέσεως κατ' ἀνάγκην εἶναι ἀγέννητο, ὁ δὲ Ἀκίνδυνος λέγει ὅτι κάθε ἀγέννητη ἐνέργεια δὲν διαφέρει κατὰ τίποτε ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας. Τὸ ἴδιο λοιπὸν εἶναι κατ' αὐτὸν νὰ εἰποῦμε ὅτι τὸ σύμπαν παρήχθη διὰ τῆς θελήσεως καὶ διὰ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ· κι' ἐπειδὴ ἐγίναμε καὶ εἴμαστε κατὰ τὴν θέλησι τοῦ Θεοῦ, ἄρα ἐγίναμε καὶ εἴμαστε κατὰ τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ¹².

θ'. Ἐπομένως σύμφωνα μὲ τοὺς ἀρρωστημένους ἀπὸ ἀθεΐα, ὅπως εἶναι εὐλογο, τὰ κτίσματα φαίνονται θεοί.

12. Πρβλ. Ἐκθεσις δυσσεβημάτων 31.

21 ι' Ἡ μὲν οὖν τὴν ἐνέργειαν ψιλὴν φωνήν, ἀθεῖα περιπίπτουσι καὶ τὰ κτίσματα θεοὺς ποιοῦσιν. Ἡ δ' οὐχ ἀπλῶς οὗτοι ταύτην ἀθετοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῷ κτιστὰς εἶναι διατείνασθαι τὰς διεννηνοχυίας ὅπως οὖν τῆς θείας φύσεως θείας ἐνεργείας, κτίσμα 5 ποιοῦσι τὸν Θεόν. Πρὸς γὰρ τοὺς μίαν ἐνέργειαν λέγοντας ἐπὶ Χριστοῦ φησιν αὐθις ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος, «εἰ κτιστὴ ἐστὶν αὐτὴ ἢ ἐνέργεια, κτιστὴν δηλώσει φύσιν, εἰ δ' ἄκτιστος, ἄκτιστον χαρακτηρίσει οὐσίαν· δεῖ γὰρ κατάλληλα ταῖς φύσεσιν εἶναι τὰ φυσικά». Τὸ γὰρ χαρακτηρίζον τοῦ χαρακτηριζομένου 10 διενήνοχε, καὶ τὸ κατάλληλον, δηλονότι τὸ προσήκον, ἐτέρῳ τινὶ πως ὄντι προσήκειν ἀναγκαῖον.

22 ια'. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι μόνον ἰσχυρίζονται τὴν ἄκτιστον, ἣν αὐτοὶ φασιν ἐνέργειαν, οὐ πρὸς τὰ κτιστὰ νομίζοντες ποιεῖσθαι τὴν ἀντιδιαστολήν, καὶ ὡς μηδεμία τῶν ἀκτίστων 15 κοινῶν ἐνεργειῶν, ἧτις οὐκ αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὸς ἀθέτησιν τῶν ἀκτίστων τῆς προσκυνητῆς Τριάδος κοινῶν ἐνεργειῶν ἐκλαμβάνοντες τὸ «μόνος»· εἰ μὲν τὴν αὐτὴν ἔχει τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἐνέργειαν φασιν, ὡσπερ οὖν ἔχει, ἔξει καὶ αὐτὸς κατ' αὐτοὺς ἕτερον υἱόν· μόνος γὰρ ὁ Υἱὸς κατ' αὐτοὺς ἢ ἄκτιστος τοῦ Πα- 20 τρὸς ἐνέργεια. Εἰ δὲ μὴ ἔχει τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ, οὐδὲ τὴν οὐσίαν ἔξει τὴν αὐτὴν· ἐκ γὰρ τῆς ἐνεργείας ἢ οὐσία χαρακτηρίζεται. Οὐκ οὖν ἢ ἐνέργεια τῶν ὑποστατικῶν ἐστίν· ἐκεῖνα γὰρ οὐκ οὐσίαν ἀλλ' ὑπόστασιν χαρακτηρίζει. Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ θεῖος πάλιν Μάξιμος, ἀντικρυς πρὸς τοὺς νεήλυδας τούτους θεολόγους 25 ποιούμενος τὸν λόγον, «τίς», φησίν, «ὑποστατικὴν ἐνέργειαν εἶρηκέ ποτε, καὶ πόθεν τοῦτο καὶ παρὰ τίνος λαβόντες προφέρουσιν;».

ιβ'. Εἰ τοίνυν οὐ τῶν ὑποστατικῶν ἐστὶν ἢ ἄκτιστος ἐνέργεια, μὴ τὴν αὐτὴν δὲ κατὰ τὸν Ἀκίνδυνον ὁ Υἱὸς ἀπαραλλάκτως

13. Βλ. *Περὶ θεῶν ἐνεργειῶν* 6.

14. *Ζήτησις μετὰ Πύρρου*, PG 91, 341A.

15. *Πρὸς Μαρίνον*, PG 91, 200A.

21 ι'. Καθ' ὅσον λοιπὸν λέγουν τὴν ἐνέργεια γυμνὴ φωνή¹³, περιπίπτουν σὲ ἀθεΐα καὶ καθιστοῦν τὰ κτίσματα θεοῦς. Καθ' ὅσον ὁμως αὐτοὶ τὴν ἀθετοῦν ὄχι μόνο ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι κτιστὲς οἱ ὅπωςδήποτε διαφορετικὲς ἀπὸ τὴ θεΐα φύσι θεΐες ἐνέργειες, καθιστοῦν τὸν Θεὸ κτίσμα. Πράγματι πρὸς τοὺς δεχομένους ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ μιὰ ἐνέργεια λέγει πάλι ὁ σοφὸς στὰ θεΐα Μάξιμος, «ἂν αὐτὴ ἡ ἐνέργεια εἶναι κτιστὴ, θὰ δηλώνη κτιστὴ φύσι, ἂν εἶναι ἄκτιστη θὰ χαρακτηρίζη ἄκτιστη οὐσία· διότι τὰ φυσικὰ ιδιώματα πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογα μὲ τὶς φύσεις»¹⁴. Διότι τὸ χαρακτηρίζον εἶναι διαφορο ἀπὸ τὸ χαρακτηριζόμενον, καὶ τὸ κατάλληλο, δηλαδὴ τὸ ταιριαστό, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ταιριάζη πρὸς κάποιο ἄλλο ὄν.

22 ια'. Ἰσχυρίζονται ἐπίσης ὅτι ἡ ἄκτιστη, ὅπως αὐτοὶ τὴ λέγουν, ἐνέργεια, εἶναι μόνο ὁ Υἱός· μὲ αὐτὸ τὸν ἰσχυρισμὸ δὲν νομίζουν ὅτι κάνουν τὴν ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὰ κτιστά, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμιά ἄκτιστη κοινὴ ἐνέργεια ποῦ δὲν εἶναι δική του, ἀλλὰ ἐκλαμβάνοντας τὴ λέξι 'μόνος' ὡς ἀθέτησι τῶν ἀκτίστων κοινῶν ἐνεργειῶν τῆς προσκυνητῆς Τριάδος. Ἐὰν μὲν δέχονται ὅτι ὁ Υἱὸς ἔχη τὴν ἴδια ἐνέργεια μὲ τὸν Πατέρα, ὅπως βέβαια ἔχει, θὰ ἔχη κι' αὐτὸς ἄλλον υἱό· διότι μόνος ὁ Υἱὸς εἶναι κατ' αὐτοὺς ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια. Ἐὰν ὁμως δὲν ἔχη τὴν ἴδια ἐνέργεια μ' ἐκεῖνον, δὲν θὰ ἔχη οὔτε τὴν οὐσία κοινή· διότι ἀπὸ τὴν ἐνέργεια χαρακτηρίζεται ἡ οὐσία. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπὸ τὰ ὑποστατικὰ ιδιώματα ἡ ἐνέργεια· διότι ἐκεῖνα δὲν χαρακτηρίζουν οὐσία ἀλλὰ ὑπόστασι. Γι' αὐτὸ λοιπὸν πάλι ὁ θεῖος Μάξιμος, ὁμιλώντας ἀπέναντι στοὺς νεοκόπους τούτους θεολόγος, λέγει, «ποιός εἶπε ποτὲ ὑποστατικὴ ἐνέργεια καὶ ἀπὸ ποῦ καὶ ἀπὸ ποιόν ἐπῆραν τὴν ἔκφρασι ὥστε νὰ τὴν χρησιμοποιοῦν»¹⁵

ιβ'. Ἄν λοιπὸν ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ὑποστατικά, ὁ δὲ Υἱὸς κατὰ τὸν Ἀκίνδυνο δὲν ἔχη ἀπαραλλάκτως

ἔχει τῷ Πατρὶ ἄκτιστον ἐνέργειαν, ἐν τοῖς κατὰ φύσιν αὐτοῖς παρηλλαγμένος ἔσται τοῦ Πατρός. Εἰ δ' ἄρα μὴ ὅτι παρηλλαγμένην, ἀλλὰ καὶ κτιστὴν ὁ Υἱὸς ἔχει τὴν ἐνέργειαν, κτιστὴν ἔξει καὶ τὴν φύσιν, ὃ σαφῶς Ἀρείου λέγειν ἔστι καὶ Εὐνομίου καὶ 5 τῶν ἐξ ἀλλοκότου μανίας ἀνομίαν λαλούντων εἰς τὸ ὕψος. Ἡ γὰρ κτιστὴ ἐνέργεια, καθάπερ ἀνωτέρω ἐδιδάχθημεν, κτιστὴν παρίστησι τὴν φύσιν.

ιγ'. Εἰ δὲ μηδαμῶς ἔχει μήτε τὴν αὐτὴν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς ἐνέργειαν μήθ' ἑτέραν ἠντινοῦν, ἀνυπόστατος ἔσται καθ' αὐτόν, τῷ 10 Πατρὶ μόνον ἐνθεωρούμενος.

23 ιδ'. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τοὺς θεοσόφους θεολόγους, τὰς αὐτὰς ἀπαρράλλάκτως τῷ Πατρὶ, μὴ ὅτι μίαν ἀλλὰ καὶ πολλὰς ὁ Υἱὸς ἔχει ἐνεργείας, ὧν οὐδεμία τῶν κτιστῶν (τὰ γὰρ τούτων ἀποτελέσματα τὰ κτίσματα ἔστιν) ἐξ ὧν πᾶς τις εὖ φρονῶν ἐπιγνώμων 15 γίνεται τῶν ἐμφύτων τοῦ κτίσαντος ἐνεργειῶν τε καὶ δυνάμεων τούτων ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτοῦ φύσεως ἐν περινοίᾳ γινόμενος. Καὶ μὴ μόνον Υἱός, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει τὰς αὐτάς, ὡς καὶ πηγὴν τῶν αἰδίων ἐνεργειῶν τούτων ἐκάτερον ὑπάρχειν ἅμα τῷ Πατρὶ, κατὰ τοὺς ἐνθέους θεολόγους ὡς ἀρχόμενοι τε διεσαφήσαμεν κἀν τοῖς ἐξῆς λόγοις τελεώτερον ἐκθήσομεν. Ὁ δ' Ἀκίνδυνος ἐκάστην τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν ἀνυπόστατον εἶναι παραδίδωσι, καὶ τὸν Υἱὸν αὐτὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχειν ὡς μηδεμίαν διαφορὰν ἐκείνων πρὸς ταύτας κεκτημένων. Τίς ἂν ἔτ' ἀπαριθμήσαιτο τῶν ἐκβαι- 25 νόντων ἐντεῦθεν ἀτόπων τὴν πληθύν;

16. Βλ. Ψαλμ. 72,8. Λογοπαίγνιο, Ἄνόμοιοι, ἀνομία.

17. Ἄν ἡ μόνη ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Πατρός εἶναι ὁ Υἱός, οἱ ἐνεργεῖες τοῦ Υἱοῦ εἶναι κτιστές. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐνέργεια χαρακτηρίζει τὴν οὐσία, ἄρα καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι κτιστός. Τοῦτο εἶναι τὸ δίδαγμα τοῦ Ἀρείου καὶ τοῦ Εὐνομίου.

τὴν ἴδια μὲ τὸν Πατέρα ἄκτιστη ἐνέργεια, θὰ εἶναι παραλλα-
γμένος ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ στὰ κατὰ φύσιν. Ἐὰν ὅμως ὁ Υἱὸς
ἔχη τὴν ἐνέργεια ὄχι μόνο παραλλαγμένη ἀλλὰ καὶ κτιστή, θὰ
ἔχη καὶ τὴ φύσι κτιστή, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἀνήκει σαφῶς στὴ δι-
δασκαλία τοῦ Ἀρείου καὶ τοῦ Εὐνομίου κι' ἐκείνων πού ἀπὸ
ἀλλόκοτη μανία λαλοῦν πρὸς τὰ ὕψη ἀνομία¹⁶. Διότι, ὅπως ἐδι-
δαχθήκαμε παραπάνω, ἡ κτιστὴ ἐνέργεια παριστάνει κτιστὴ τὴ
φύσι¹⁷.

ιγ'. Ἄν πάλι δὲν ἔχη καθόλου ὁ Υἱὸς οὔτε τὴν ἴδια ἐνέργεια
μὲ τὸν Πατέρα οὔτε ὁποιαδήποτε ἄλλην, θὰ εἶναι καθ' ἑαυτὸν
ἀνυπόστατος, ἐνυπάρχοντας μόνο στὸν Πατέρα.

23 ιδ'. Κατὰ τοὺς θεοσόφους ὅμως θεολόγους ὁ Υἱὸς ἔχει τὶς
ἴδιες μὲ τὸν Πατέρα ἐνέργειες ἀπαραλλάκτως, ὄχι ἀπλῶς μιά,
ἀλλὰ καὶ πολλές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες καμμιά δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ κτι-
στά· διότι τὰ κτίσματα εἶναι ἀποτελέσματά τους. Ἀπὸ τὰ κτι-
στά κάθε φρόνιμος ἄνθρωπος γίνεται γνῶστης τῶν ἐμφύτων
τούτων ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων, συλλαμβάνοντάς τες ἀπὸ τὰ
ἀποτελέσματα, ὄχι ἀπὸ τὴ φύσι τους. Κι' ὄχι μόνο ὁ Υἱὸς ἀλλὰ
καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἔχει τὶς ἴδιες, ὥστε τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δυὸ
πρόσωπα μαζί μὲ τὸν Πατέρα νὰ εἶναι πηγὴ τῶν αἰδίων τούτων
ἐνεργειῶν, σύμφωνα μὲ τοὺς θεῖους θεολόγους¹⁸, ὅπως διευκρι-
νίσαμε ἀρχίζοντας καὶ στὴ συνέχεια τῆς διαπραγματεύσεως θὰ
ἐκθέσωμε μεθοδικώτερα¹⁹. Ὁ δὲ Ἀκίνδυνος διδάσκει ὅτι καθε-
μιὰ ἀπὸ τὶς ἄκτιστες ἐνέργειες εἶναι ἀνυπόστατη, καὶ ὅτι ὁ
ἴδιος ὁ Υἱὸς ἢ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὑπάρχει κατὰ τέτοιον τρόπο,
σὰν νὰ μὴ ἔχουν ἐκεῖνες καμμιά διαφορὰ πρὸς αὐτές. Ποιὸς θὰ
μποροῦσε ν' ἀπαριθμήσει στὴ συνέχεια τὸ πλῆθος τῶν ἀτόπων
πού προέρχονται ἀπὸ αὐτά;

18. Βλ. Βασιλείου, *Κατ' Εὐνομίου* 5, PG 29, 772C.

19. Βλ. 4,2 τοῦ παρόντος λόγου.

24 Ταυτὸν δὲ ἐστὶν ἐνεργείας ἔσθ' ὅτε καὶ ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν φυσικῶς προσόντων τῷ Θεῷ εἰπεῖν. Κατὰ γὰρ τοὺς ἱεροὺς πατέρας, ὡς ὁ ἥλιος διὰ τῆς ἀκτίνος καὶ θερμαίνει καὶ φωτίζει καὶ ζωογονεῖ καὶ αὔξει, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐνεργεῖ. Καὶ τοῖσιν ὡς ἐπὶ τοῦ ἡλίου, κἂν τὴν περιεκτικὴν ἐκείνην εἴπῃς πάσας ἔφῃς, κἂν πάσας εἴπῃς ἐκείνην αὐθις φῆς τὴν μίαν, οὕτω καὶ ἐπὶ Θεοῦ. Ταύτη τοι καὶ ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου θεοφάντωρ, τὴν μὲν θείαν ἀγαθότητα καὶ πρόνοιαν ἔσθ' ὅπου, μᾶλλον δὲ πολλαχοῦ τῶν λόγων, καὶ προνοίας καὶ ἀγαθότητος καλεῖ, τὴν δ' ὑπερου-
10 σιότητα τὴν θείαν ἐνιαίως πανταχοῦ. Καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν μετ' αὐτὸν θεολογοῦντας, ποτὲ μὲν ἐνικῶς εὐρήσεις τὴν θείαν ἐνέργειαν προσειρηκότας, ποτὲ δὲ πληθυντικῶς. «Ἡ τοῦ Κυρίου γάρ», φησί, «σὰρξ τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλούτησε, διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον ἀκραιφνεστάτην ἔνωσιν, τοῦ Λόγου δι' αὐτῆς τὴν οἰ-
15 κείαν ἐνδεικνυμένου ἐνέργειαν». Εἶδες καὶ πολλὰς καὶ μίαν τὴν αὐτήν;

25 ιε'. Ἄλλ' οἱ ταύτας λέγοντες κτιστάς, καὶ μονοθεληταί εἰσι τῶν πώποτε ἐκείνων χείρους καὶ αὐτὴν τὴν κατ' ἐκείνων ἐκ περιουσίας τελέως ἀθετοῦντες σύνοδον. Κτιστὸν γὰρ μόνον ἐπὶ
20 τοῦ Χριστοῦ θέλημα δοξάσουσι, καὶ μίαν ἐνέργειαν μόνην, τὴν κτιστήν, εἶπερ πᾶν κτιστὸν ἐστὶν ὅπερ θεία οὐσία οὐκ ἔστιν, ἀφ' οὗ πάλιν καὶ τὴν θείαν οὐσίαν εἰς κτίσμα κατασπῶσιν.

ις'. Οὐ μόνον δ' ἀπὸ τούτων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τὸ λάμψαν ἐπ' ὄρους ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος φῶς κτίσμα λέγειν, κτίσμα ποιοῦσιν
25 οὗτοι τὸν Θεόν.

20. Μὲ τὴν προϋπόθεσι ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν Διονυσιακῶν συγγραμμάτων εἶναι ὁ μαθητὴς τοῦ ἀποστόλου Παύλου στὸν Ἄρειο Πάγο.

24 Μερικὲς φορές εἶναι τὸ ἴδιο νὰ εἰποῦμε ἐνέργειες ἢ ἐνέργεια ἐπὶ τῶν φυσικῶν προσόντων τοῦ Θεοῦ. Διότι κατὰ τοὺς ἱεροὺς πατέρες, ὅπως ὁ ἥλιος θερμαίνει καὶ φωτίζει καὶ ζωογονεῖ καὶ αὐξάνει διὰ τῆς ἀκτίνος, ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ τὰ πάντα. Ἐπομένως, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ ἡλίου, ἂν ἀναφέρῃς τὴν περιεκτικὴ ἐκείνη ἀκτῖνα, ἀναφέρεις ὅλες τὶς ἐνέργειες, ἂν πάλι τὶς ἀναφέρῃς ὅλες, ἀναφέρεις καὶ τὴν μία, ἔτσι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ ὁ ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγο θεοφάντωρ, τὴν μὲν θεία ἐνέργεια καὶ πρόνοια κάπου στοὺς λόγους του, ἢ μᾶλλον σὲ πολλὰ σημεῖα, τὶς καλεῖ καὶ πρόνοιες καὶ ἀγαθότητες, ἐνῶ τῇ θείᾳ ὑπερουσιότητα τὴν ἐκφέρει παντοῦ σ' ἐνικὸ ἀριθμό. Θὰ εὔρης δὲ καὶ τοὺς ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν θεολογοῦντες κατὰ τὸν τρόπο του²⁰, ν' ἀναφέρουν τῇ θείᾳ ἐνέργεια ἄλλοτε ἐνικῶς καὶ ἄλλοτε πληθυντικῶς. Λέγει, «ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἐπλούτισε τὶς θεῖες ἐνέργειες μὲ τὴν ἀκραιφνεστάτη ἔνωσι πρὸς τὸν Λόγο, διότι ὁ Λόγος διὰ μέσου αὐτῆς φανερῶνει τὴν ἐνέργειά του»²¹. Εἶδες ὅτι ἡ ἴδια εἶναι καὶ πολλὰς ἐνέργειες καὶ μία;

25 ιε'. Ἄλλ' αὐτοὶ ποὺ τὶς λέγουν κτιστὲς εἶναι καὶ μονοθελη-
τες, χειρότεροι ἀπὸ ἐκείνους τοὺς παλαιούς, καὶ ἀθετοῦν χωρὶς ἀμφιβολία τελείως τὴν ἐναντίον ἐκείνων σύνοδο²². Διότι, ἂν κάθε τι ποὺ δὲν εἶναι θεία οὐσία εἶναι κτιστό, θὰ δεχθοῦν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ κτιστό μόνο θέλημα καὶ μιὰ μόνο ἐνέργεια, τὴν κτιστή, κι' ἔτσι πάλι ὑποβιβάζουν καὶ τῇ θείᾳ οὐσίᾳ σὲ κτίσμα.

ις'. Ὅχι δὲ μόνο ἀπὸ αὐτό, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι λέγουν κτίσμα τὸ φῶς ποὺ ἐξέλαμψε ἀπὸ τὸ Σωτῆρα ἐπάνω στὸ ὄρος, κάμουν τὸν Θεὸ κτίσμα.

21. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως 3,17. PG 94, 1069B.

22. Ἐννοεῖται ἡ Ἐκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, 681–682.

ιζ'. Καὶ τοῦτο γὰρ κατὰ τοὺς ἀγίους φυσικὴ ἐστὶ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ φυσικὴ τῆς θεότητος ἀναρχος ἀκτὶς καὶ οὐσιώδης εὐπρέπεια Θεοῦ καὶ ὑπερτελὲς καὶ προτέλειον κάλλος. Οὐ δὲ κτιστὰ τὰ φυσικά, καὶ αὐτὸς κτιστὸς τὴν φύσιν ἐξ ἀνάγκης.

5 ιη'. Ἦ δ' αὖθις αὐτοὶ τοῦτο τῆς θείας φύσεως ἀλλοτριοῦντες καὶ τῆς ἀκτίστου θεότητος ὑπερορίζοντες, λαβεῖν μὲν φασιν ἐκ τοῦ Θαβωρίου τὴν ἀρχὴν, συνέσεσθαι δὲ τῷ Χριστῷ κατὰ τὸν ἀληκτον αἰῶνα, καθάπερ δῆτα καὶ συνέσται τοὺς τοῦ φωτὸς υἱοὺς ἀπορρητῶς περιλάμπον, ἐκ τριῶν φύσεων συγκεῖσθαι τὸν
10 Χριστὸν δοξάσουσι· τῆς τε ἀνθρωπίνης καὶ τῆς θείας καὶ τῆς τοῦ φωτὸς ἐκείνου.

26 ιθ'. Καὶ μὴν τὸ λαμβανόμενον τοῖς ἀγίοις ἐκ τοῦ κατοικοῦντος ἐν τῷ Χριστῷ πληρώματος κτίσμα λέγοντες, κτίσμα λέγουσιν ἀντικρυς καὶ τὸ πλήρωμα ἐκεῖνο, ταυτὸ δ' εἰπεῖν τὴν θείαν καὶ
15 ἐνέργειαν καὶ φύσιν. Τοῦ δὲ μεγάλου Βασιλείου ἐν τοῖς Π ρ ο ς Ε ὑ ν ό μ ι ο ν φυσικὴν δεικνύοντος εἶναι τάξιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν καὶ τῷ κατ' αὐτὴν ἀξιώματι δευτερεύειν τὸν Υἱόν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, τὸ κατὰ τὴν τάξιν τοῦτο τοῦ Υἱοῦ ἀξίωμα κτιστὸν ἐστὶ κατὰ τὸν Ἀκίνδυνον, εἰ πᾶν κτιστόν, ὃ τῇ θείᾳ φύσει κατὰ
20 τι μὴ ταυτόν.

κ' Τοῦτο δ' ἀντικρυς τοῦ κόμματός ἐστὶν Ἀρείου, καὶ οἷόν τις παραφυὰς τῆς κατ' αὐτὸν μανίας, εἰ μὴ καὶ ταύτην ὑπερέβαλε, μὴδ' αὐτοῦ φειδομένη τοῦ Πατρός. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπεὶ τὴν φυσικὴν ταύτην τάξιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ κατ' αὐτὴν ἀξίωμα οὐκ
25 ἂν ποτέ τις εὖ φρονῶν φαίη τῶν κτιστῶν, κατὰ δὲ τὴν Ἀκινδύ-

23. Βλ. πλὴν ἄλλων τὸν Τριαδικὸ κανόνα. Μητροφάνους, β' ἤχου, ὠδὴ Ε'.

24. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς Μεταμόρφωσιν 12, PG96, 564B.

ιζ'. Διότι κατὰ τοὺς ἁγίους καὶ τὸ φῶς εἶναι φυσικὴ δόξα τοῦ Θεοῦ²³, φυσικὴ ἀναρχὴ ἀκτῖνα τῆς θεότητος²⁴, οὐσιώδης εὐπρέπεια τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπερτελές²⁵ καὶ προτέλειο κάλλος. Αὐτὸς δὲ τοῦ ὁποίου τὰ φυσικὰ εἶναι κτιστά, καὶ αὐτὸς εἶναι ἀναγκαίως κτιστὸς κατὰ τὴ φύσι.

ιη'. Ἐφ' ὅσον δὲ πάλι αὐτοί, ἀποξενώνοντας τὸ φῶς ἀπὸ τῆς θείας φύσι καὶ ἀπομακρύνοντάς το ἀπὸ τὴν ἄκτιστη θεότητα, λέγουν μὲν ὅτι ἔλαβε ἀρχὴ ἀπὸ τὸ Θαβώριο ὄρος, ἀλλὰ ὅτι θὰ συνυπάρχη μὲ τὸ Χριστὸ κατὰ τὸν ἀτελείωτο αἰῶνα, ὅπως πράγματι θὰ συνυπάρχη γιὰ νὰ περιλάμπη ἀπορρήτως τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός, πρέπει νὰ πιστεύουν ὅτι ὁ Χριστὸς θὰ σύγκειται ἀπὸ τρεῖς φύσεις: τὴν ἀνθρωπίνην, τὴ θεία κι' ἐκεῖνο τὸ φῶς.

26 ιθ'. Καὶ ὅμως λέγοντας κτίσμα αὐτὸ πὺ λαμβάνουν οἱ ἅγιοι ἀπὸ τὸ πλήρωμα πὺ κατοικεῖ στὸ Χριστό²⁶, λέγουν καθαρὰ κτίσμα καὶ τὸ πλήρωμα ἐκεῖνο, δηλαδὴ τὴ θεία φύσι καὶ ἐνέργεια. Ἀφοῦ ὅμως ὁ μέγας Βασίλειος στὶς πραγματεῖες *Πρὸς Εὐνόμιον* δεικνύει ὅτι στὸ Θεὸ ὑπάρχει φυσικὴ τάξις, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Υἱὸς ἔρχεται δεύτερος μὲ τὸ ἀξίωμα πὺ κατέχει σ' αὐτήν²⁷, ἀλλ' ὄχι μὲ τὴ φύσι, τὸ ἀξίωμα τοῦτο τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν τάξι θὰ εἶναι κτιστὸ κατὰ τὸν Ἀκίνδυνο, ἂν κάθε τι πὺ δὲν εἶναι κατὰ τι ταυτὸ μὲ τὴ θεία φύσι εἶναι κτιστό.

κ'. Τοῦτο δὲ εἶναι σαφῶς στοιχεῖο τῆς μερίδος τοῦ Ἀρείου καὶ σὰν παραφυάδα τῆς μανίας του, ἂν δὲν τὴν ἐξεπέρασε κι' αὐτήν, ἀφοῦ δὲν φεῖδεται οὔτε κἂν τὸν Πατέρα. Ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ αὐτὴν τὴν φυσικὴ τάξι καὶ τὸ μέσα σ' αὐτὴν ἀξίωμα κανένας σώφρων δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὴν εἰπῆ κτιστή, κατὰ τὴν νεοφανῆ δὲ θεολογία τοῦ Ἀκινδύνου κάθε ἄκτι-

25. *Κάθισμα β'* τῆς ἑκτης Αὐγούστου.

26. *Κολοσ.* 2,9.

νου νεοφανῆ θεολογίαν πᾶν ἄκτιστον οὐσία, καὶ ἡ τάξις αὕτη καὶ τὸ ἀξίωμα οὐσία κατ' αὐτόν· καὶ κατ' οὐσίαν ὁ Υἱὸς ἔσται δευτερεύων τοῦ Πατρός· τοῦτο δὲ τῆς Ἀρείου λύσσης αὐτὸ τὸ κεφάλαιόν ἐστιν.

5 κα'. Εἰ δὲ καὶ τὴν ἐναντίωσιν οἴκοθεν ἐπάγεται, τῆς ἐν πᾶσι κατεφθαρμένης καὶ τοῦτ' ἔστιν Ἀκινδύνου διανοίας.

κβ'. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκχεόμενον ἐφ' ἡμᾶς κατὰ τὴν προφητείαν Ἰωὴλ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος κτίσμα λέγων ὁ Ἀκίνδυνος καὶ ὅσοι κατ' αὐτόν (τοῦτο γὰρ ἐστιν ἡ θεοποιὸς χάρις, ἣν φασὶ κτιστὴν) 10 κτίσμα ποιοῦσι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀφ' οὗ ἡ θεοποιὸς ἐκχεῖται χάρις.

κγ'. Ἡ δ' αὐτοί, τὴν κυρίως παρ' αὐτῶν λεγομένην χάριν λέγοντες κτιστὴν, τὸ δι' ἐμφυσήματος δεδομένον τοῖς ἀποστόλοις τοῦ Χριστοῦ Πνεῦμα ἅγιον οὐκ εἶναι τὴν χάριν λέγουσιν ὡς 15 ἄκτιστον ὑπάρχον, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν, λατινόφρονες φανερώς εἰσι. Καὶ γὰρ κάκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα καὶ ἐμφυσᾶται καὶ δίδοται καὶ ἀποστέλλεται. Λατίνων οὖν ἐστὶν μὴ τὴν χάριν τοῦτο λέγειν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πνεύματος.

27 κδ'. Καὶ μὲν δὴ οἱ τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν μόνην ἄκτιστον λέγοντες, τὰ δὲ περὶ αὐτὴν ἅπαντα κτιστά, καὶ τὰ ὑποστατικὰ ἢ οὐσίαν φῆσουσιν ἢ εἰς κτίσμα κατασπάσουσιν. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐσίαν φῆσουσιν, Εὐνομιανοί εἰσιν, εἰ δὲ κτιστά φασι, καὶ τὸν Εὐνόμιον τῇ δυσσεβείᾳ ὑπερέβαλον· ἐκεῖνος γὰρ οὐ πάντα ταῦτ' 25 ἔλεγε κτιστά. Καὶ τί λέγω τὰς περὶ τὰς ὑποστάσεις καὶ τὰς περὶ τὴν φύσιν ἐνεργείας;

κε'. Οὗτοι γὰρ οὐχὶ τὰς ἐνεργείας μόνας λέγουσι κτιστᾶς, ὅθεν ἂν τις ὑπενόησεν ὑπὸ τῆς ὁμωνυμίας παρασύρεσθαι (λέγεται

27. Κατ' Εὐνομίου 3,1. PG 29, 656A. Ὁ Υἱὸς δευτερεύει κατὰ τὴν αἰτία.

28. Ἰωὴλ 3,1-5.

29. Βλ. Ἰω. 20,22.

στο εἶναι οὐσία, κατὰ τὴν ἄποψί του κι' αὐτὴ ἢ τάξις καὶ τὸ ἀξίωμα εἶναι οὐσία, τότε ὁ Υἱὸς θὰ εἶναι καὶ κατὰ τὴν οὐσία δευτερεύων τοῦ Πατρὸς· τοῦτο δὲ εἶναι τὸ καίριο σημεῖο τῆς λύσσης τοῦ Ἀρείου.

κα'. Ἐὰν δὲ ὁ ἴδιος ἐπιφέρῃ καὶ τὴν ἀντίθετη ἄποψι, κι' αὐτὸ εἶναι προῖον τῆς σὲ ὄλα διεφθαρμένης διανοίας τοῦ Ἀκινδύνου.

κβ'. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκχεόμενο σ' ἐμᾶς ἀπὸ τὸ θεῖο Πνεῦμα, κατὰ τὸν Ἰωήλ²⁸, ὁ Ἀκίνδυνος καὶ οἱ ὄπαδοί του τὸ ἀποκαλοῦν κτίσμα (διότι τοῦτο εἶναι ἡ θεοποιὸς χάρις, τὴν ὁποία λέγουν κτιστή)· ἔτσι καθιστοῦν κτίσμα καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐκχύνεται ἡ θεοποιὸς χάρις.

κγ'. Καθ' ὅσον πάλι αὐτοί, λέγοντας κτιστή τὴν κυρίως θεωρημένη ἀπὸ αὐτοὺς χάρι, ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ μὲ ἐμφύσημα δοσμένο στοὺς ἀποστόλους ἅγιο Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ²⁹ δὲν εἶναι ἡ χάρις, ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι ἄκτιστο, ἀλλ' αὐτὴ ἢ ἴδια ἢ ὑπόστασις τοῦ Πνεύματος, εἶναι φανερὰ λατινόφρονες. Διότι καὶ ἀπὸ τὸν Υἱὸ ἐμφυσᾶται καὶ δίδεται καὶ ἀποστέλλεται τὸ Πνεῦμα. Τῶν Λατίνων λοιπὸν δοξασία εἶναι νὰ μὴ τὸ θεωροῦμε τοῦτο τῆ χάρι, ἀλλὰ τὴν ὑπόστασι τοῦ Πνεύματος³⁰.

27 κδ'. Ὅπωςδήποτε ἐκεῖνοι πού ὡς μόνη ἄκτιστη δέχονται τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὄλα δὲ τὰ γύρω ἀπὸ αὐτὴν κτιστά, τὰ ὑποστατικά ἢ θὰ τὰ εἰποῦν οὐσία ἢ θὰ τὰ κατεβάσουν σὲ κτίσμα. Ἀλλ' ἂν τὰ εἰποῦν οὐσία, εἶναι Εὐνομιανοί, ἂν τὰ λέγουν κτιστά, ὑπερβάλλουν καὶ τὸν Εὐνόμιο σὲ δυσσέβεια· διότι ἐκεῖνος δὲν τὰ ἔλεγε ὄλα αὐτὰ κτιστά. Καὶ διατὶ ἀναφέρω μόνο τὶς γύρω ἀπὸ τὶς ὑποστάσεις καὶ τὴ φύσι ἐνέργειες; Διότι αὐτοὶ ὄχι μόνο τὶς ἐνέργειες λέγουν κτιστές, ἀπὸ ὅπου θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποπτευθῆ ὅτι παρασύρονται ἀπὸ τὴν ὁμωνυμία (ἀφοῦ μερικὲς

30. Εὐρύτερα πραγματεύεται τὸ θέμα ὁ Γρηγόριος στὸν *Λόγο ἀποδεικτικὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος Β'*.

γὰρ ἔστιν ὅτε καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἐνέργεια), ἀλλ' ὡς καὶ προφᾶ-
σεως ἄνευ εἶεν ἀσεβεῖς, καὶ αὐτὰς τὰς δυνάμεις τοῦ Θεοῦ κτι-
στὰς εἶναι διαρρήδην ἀποφαίνονται.

κς'. Λεγόντων γὰρ ἡμῶν ὡς ὁ Θεὸς παντοδύναμός ἐστι καὶ οὐ
5 μόνον πολλὰς ἀκτίστους ἔχει δυνάμεις ἀλλὰ καὶ πάσας, καὶ
προφερόντων τὸ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου εἰρημένον, ὅτι «τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπλοῦν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον ταῖς δυνάμεσιν»,
αὐτοὶ διαβεβαιοῦνται κτιστὰς εἶναι τὰς δυνάμεις ταύτας· εὐγε·
πολλὰ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο καὶ διάφορα ἔσται τὰ ἄκτιστα· καὶ διὰ
10 ταῦτα πολλοὶ ἔσονται θεοὶ κατὰ τοὺς μακαρίους τούτους, τῆς
μὲν οὐσίας ἀεὶ οὔσης ἀπλῆς, τῆς δ' ἐνεργείας ἔσθ' ὅτε κατὰ
πρόνοιαν καὶ πολυποικίλου γινομένης· ὡς καὶ ὁ Παῦλος ἔφη,
«γινῶναι τοὺς ἀγγέλους ἐκ τῆς ἐκκλησίας τὸ πολυποικίλον τῆς
σοφίας τοῦ Θεοῦ».

28 κζ'. Ἀλλὰ γὰρ ἡμῶν ἐπενεγκόντων, ὡς «καθ' ὑμᾶς οὐκοῦν
πρὸς τῆς κτίσεως ὁ Θεὸς παντοδύναμος οὐκ ἦν», αὐτοί, πολ-
λῶν παρόντων οἱ καὶ μαρτυρήσουσιν, ἰσχυρίσαντο μὴ εἶναι τὸν
Θεὸν πρὸ τῆς κτίσεως παντοδύναμον. Ἀλλὰ κἂν αὐτοὶ μὴ διαρ-
ρῆδην ἔλεγον, ἐκ τῆς κατ' αὐτοὺς δόξης καὶ τοῦτο καὶ πολλ'
20 ἕτερα χεῖρω συμβήσεται αὐτοῖς. Ἐπεὶ γὰρ κατὰ τοὺς ἀγίους
'Αθανάσιόν τε καὶ Μάξιμον, μᾶλλον δ' ἀπαξαπλῶς ἅπαντας,
«πάντα ὅσα ἔχει ὁ Θεὸς φύσει ἔχει καὶ οὐκ ἐπίκτητα», φύσει
καὶ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἔχει καὶ ἐξ αἰδίου καὶ ἀνάρχως ἔχει
ταύτας.

29 κη'. Ἀνάρχων τοιγαροῦν οὐσῶν καὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν τοῦ
Θεοῦ δυνάμεων οἱ τὴν μὲν οὐσίαν ἄκτιστον λέγοντες, κτιστὰς δὲ
τὰς δυνάμεις, δύο τὰ ἄναρχα ποιοῦσι, τὸ μὲν ἄκτιστον, τὸ δὲ
κτιστόν. Τὸ δὲ κτιστόν καὶ τὸ ἄκτιστον ἐκ διαμέτρου πρὸς ἄλ-
ληλα τὴν κατὰ τὸ σημαινόμενον ἐναντίωσιν ἔχει· καὶ τοῦτό ἐστι
30 σχεδὸν τὸ ἄθεον ἐκεῖνο δόγμα τοῦ Μάνεντος, αἱ πρὸς ἀλλήλας
ἀντικαθιστάμεναι δύο ἄναρχοι ἀρχαί.

31. Περὶ ἀγίου Πνεύματος 9,22.

32. Ἐφεσ. 3,10.

33. Μαξίμου, Ἐρμηνεία εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν, PG 90, 884.

φορές λέγεται και τὸ ἀποτέλεσμα ἐνέργεια), ἀλλὰ, γιὰ νὰ εἶναι και χωρὶς πρόφασι ἀσεβεῖς, ἀποφαίνονται φανερὰ ὅτι κι' αὐτὲς οἱ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ εἶναι κτιστές.

κς'. Πράγματι, ὅταν ἐμεῖς λέγαμε ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι παντοδύναμος και ὅτι ἔχει ὄχι μόνο πολλὲς ἄκτιστες δυνάμεις ἀλλὰ ὄλες, και προφέρωμε τὸ λεχθὲν ἀπὸ τὸν μέγα Βασίλειο, ὅτι «τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι ἀπλὸ στήν οὐσία, ποικίλο στὶς δυνάμεις»³¹, αὐτοὶ διαβεβαιώνουν ὅτι αὐτὲς οἱ δυνάμεις εἶναι κτιστές. Εὐγε· διότι, ἂν δὲν συνέβαινε τοῦτο, τὰ ἄκτιστα θὰ ἦσαν πολλὰ και διάφορα· και γι' αὐτὸ θὰ ὑπῆρχαν πολλοὶ θεοί, κατὰ τοὺς μακαρίους τούτους, καθὼς ἢ μὲν οὐσία θὰ ἦταν πάντοτε ἀπλῆ, ἢ δὲ ἐνέργεια κατὰ τὴν πρόνοια πολλὲς φορές θὰ ἐγινόταν πολυποίκιλη, ὅπως εἶπε και ὁ Παῦλος· «γιὰ νὰ γνωρίσουν οἱ ἄγγελοι ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τὸ πολυποίκιλο τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ»³².

28 κς'. Ἀλλὰ, ὅταν ἐμεῖς παρατηρήσαμε ὅτι «σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψί σας λοιπὸν πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία ὁ Θεὸς δὲν ἦταν παντοδύναμος», αὐτοί, ἐνῶ ἦταν πολλοὶ παρόντες πού θὰ μαρτυρήσουν, ἰσχυρίσθηκαν ὅτι ὁ Θεὸς πρὸ τῆς δημιουργίας δὲν ἦταν παντοδύναμος. Ἀλλὰ κι ἂν αὐτοὶ δὲν τὸ ἔλεγαν φανερά, μπορεῖ και αὐτὸ και πολλὰ ἄλλα χειρότερα νὰ συναχθοῦν ἀπὸ τὴ δοξασία τους. Ἐπειδὴ δηλαδὴ κατὰ τοὺς ἁγίους Ἀθανάσιο και Μάξιμο, μᾶλλον δὲ σύμφωνα μὲ ὄλους γενικῶς, «ὄλα ὄσα ἔχει ὁ Θεὸς τὰ ἔχει ἐκ φύσεως και ὄχι ἐπίκτητα»³³, ἐκ φύσεως ἔχει τὶς δυνάμεις του και αἰδίως και ἀνάρχως τὶς ἔχει.

29 κη'. Ἐπομένως, ἐνῶ εἶναι ἀναρχες και ἡ οὐσία και οἱ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνοι πού λέγουν τὴν μὲν οὐσία ἄκτιστη, τὶς δὲ δυνάμεις κτιστές, κάνουν τὰ ἀναρχα δύο, τὸ ἕνα ἄκτιστο τὸ ἄλλο κτιστό. Τὸ δὲ κτιστὸ και τὸ ἄκτιστο ἐναντιώνονται μεταξύ τους ἐκ διαμέτρου κατὰ τὴ σημασία· και τοῦτο εἶναι σχεδὸν τὸ ἄθεο ἐκεῖνο δόγμα τοῦ Μάνεντος, οἱ δύο μεταξύ τους ἀντίθετες ἀναρχες ἀρχές.

κθ'. Ἄλλα τοῦτο μὲν ἐκ τῆς αὐτῶν ἀλογίστου καὶ κατεφθαρμένης διανοίας ἀκουσίως ἴσως σφίσι περιγίνεται, οἷον ἀλλόκοτόν τι κῆμα φρενῶν ἀπονενομημένων· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον τὴν διθεΐαν δείκνυνται πρεσβεύοντες ὡς ἀληθῶς, ἦν 5 ἡμῶν μάτην κατεψεύσαντο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ κτιστὴν καὶ ἄκτιστον λέγειν θεαρχίαν καὶ ἀγαθαρχίαν.

30 λ'. Τί δ' ὅτε τὰς ἐν Θεῷ καὶ ἐκ Θεοῦ τῶν ὄντων μετοχὰς τε καὶ ἀρχάς, ὧν τῇ μεθέξει συνέστηκε τὸ πᾶν, τὴν ἀγαθότητα, τὴν ζωὴν, τὴν ὄντοτητα, τὴν ἀθανασίαν, τὴν ἀγιότητα καὶ τὰ παρα-
10 πλήσια τούτοις, οὐσίας εἶναι φασὶ καὶ ὑποστάσεις περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένας καὶ πρὸ τῶν ἀγγέλων ἐν αἰῶνι κτισθείσας ὡς καὶ ὑπ' αὐτῶν μετεχομένας; Ἄρ' οὐ τὰς πλατωνικὰς ἰδέας ἐπεισάγουσι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ πολλοὺς θεοὺς ἀνεπείθουσι πρεσβεύειν, ὧν τῇ μεθέξει συνέστηκε τὸ πᾶν; Ἄλλ' ὅταν οὗτοι
15 πάλιν προαιωνίους ταύτας οὐσας ἐκ τῶν παρ' ἡμῶν προτεινομένων τοῦ Πνεύματος λογίων μάθωσι, διατείνονται μὴ ὑπερκεῖσθαι τούτων τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Τοιγαροῦν κατ' αὐτοὺς οὐκ ἐξ αὐτῆς αἰτία, οὐδ' αἰτία τούτων αὐτῆ· εἰ γὰρ αἰτία, καὶ ὑπέρκεται· εἰ δὲ μὴ ὑπέρκεται, οὐδ' ἂν αἰτία εἴη μία. Οὐκοῦν κατ'
20 αὐτοὺς πολλὰ τὰ αἰτία καὶ πολυθεΐα ἐξ ἀνάγκης.

31 λα'. Ἡμῖν δ' οὐ δύο μόνον ἀλλὰ καὶ πολλὰ λέγουσι τὰ ἀναρχα οὐδὲν τὸ προσιστάμενον ἓνα καὶ ἀπλοῦν λέγειν τὸν Θεόν. Οὐ μόνον γὰρ ἀνάρχους ἀλλὰ καὶ ἀκτίστους φαμὲν τὰς προσκυνητὰς ἐκεῖνας ὑποστάσεις καὶ τὰ ὑποστατικὰ τῆς ἀνωτάτω Τριά-
25 δος ἅπαντα, τὴν τε μίαν φύσιν τῶν τριῶν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν πάσας φυσικὰς δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας. «Οὐ γὰρ ἐνθεωρεῖται», κατὰ τὸν πολὺν τὰ θεῖα Μάξιμον, «οὔτε τῇ θείᾳ φύσει τι κτιστὸν οὔτε τῇ ἀνθρωπίνῃ τι ἄκτιστον». Οὐκ ἀνάρχων τοιγα-

κθ'. Ἄλλὰ τοῦτο ἐπέρχεται ἴσως σ' αὐτοὺς ἀκουσίως ἀπὸ τὴν ἀλόγιστη καὶ διεφθαρμένη διάνοια, σὰν ἀλλόκοτο γέννημα ἀπονεννημένων φρενῶν. Αὐτοὶ δὲν φαίνονται μόνο ἀπὸ αὐτὸ ὅτι πρεσβεύουν πραγματικὰ τῇ διθεΐα, τὴν ὁποία ματαίως καὶ ψευδῶς ἀπέδωσαν σ' ἐμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι δέχονται κτιστὴ καὶ ἄκτιστη θεαρχία καὶ ἀγαθαρχία.

30 λ'. Τί δὲ συμβαίνει ὅταν λέγουν ὅτι οἱ μέσα στὸ Θεὸ καὶ ἀπὸ τὸν Θεὸ προερχόμενες μετοχές τῶν ὄντων, μὲ τῇ μέθεξι τῶν ὁποίων συστήθηκε τὸ σύμπαν, ἡ ἀγαθότης, ἡ ζωὴ, ἡ ὄντοτης, ἡ ἀθανασία, ἡ ἀγιότης καὶ τὰ παραπλήσια μὲ αὐτά, εἶναι οὐσίες καὶ ὑποστάσεις, πού ὑπάρχουν γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸ κι' ἐκτίσθηκαν πρὶν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους στὸν αἰῶνα, ἀφοῦ μετέχονται καὶ ἀπ' αὐτούς; Ἄραγε δὲν εἰσάγουν στὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ τὶς πλατωνικὲς ιδέες καὶ δὲν διδάσκουν νὰ πρεσβεύωμε πολλοὺς θεοὺς μὲ τῶν ὁποίων τῇ μέθεξι συστήθηκε τὸ σύμπαν; Ἄλλ' ὅταν πάλι αὐτοὶ πληροφοροῦνται ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Πνεύματος πού προτείνουμε ἐμεῖς ὅτι τοῦτες εἶναι προαιώνιες, ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ δὲν ὑπέρκειται τούτων. Ἐπομένως κατ' αὐτοὺς τοῦτες οἱ δυνάμεις δὲν εἶναι ἀπὸ αὐτὴν οὔτε αἰτία τούτων εἶναι αὐτῇ· διότι, ἂν εἶναι αἰτία, θὰ ὑπέρκειται· ἂν δὲ δὲν ὑπέρκειται, δὲν θὰ εἶναι μιὰ αἰτία. Ἐπομένως κατ' αὐτοὺς τὰ αἰτία εἶναι πολλὰ καὶ κατ' ἀνάγκη ὑπάρχει πολυθεΐα.

31 λα'. Σ' ἐμᾶς ὁμως πού δὲν δεχόμαστε μόνο δύο ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄναρχα, δὲν ὑπάρχει κανένα ἐμπόδιο νὰ λέγωμε τὸν Θεὸ ἓνα καὶ ἀπλόν. Διότι δὲν χαρακτηρίζομε μόνο ἄναρχες ἀλλὰ καὶ ἄκτιστες τὶς προσκυνητὲς ἐκεῖνες ὑποστάσεις καὶ ὅλα τὰ ὑποστατικὰ τῆς ἀνωτάτης Τριάδος, τὴν μία φύσι τῶν τριῶν καὶ ὅλες τὶς γύρω ἀπὸ αὐτὴν φυσικὲς δυνάμεις καὶ ἐνέργειες. Διότι κατὰ τὸν μεγάλο στὰ θεΐα Μάξιμο «δὲν παρατηρεῖται οὔτε στὴ θεΐα φύσι κάτι κτιστὸ οὔτε στὴν ἀνθρωπίνη κάτι ἄκτιστο»³⁴. Ἀφοῦ λοιπὸν ὅλες αὐτὲς εἶναι ὄχι μόνο ἄναρ-

ροῦν τούτων μόνον ἀπασῶν οὐσῶν ἀλλὰ καὶ ἀκτίστων, οὐδεμία τις ἐναντιότης ἐνορᾶται ταύταις δυναμένη τελέως ἀπ' ἀλλήλων διαιρεῖν. «Τοιαύτη γὰρ ἐστὶ», φησὶν, «ἐκάστη τῶν ἐπὶ τῆς θείας φύσεως λεγομένων ἢ ἔμφασις, ὥστε κἂν ἰδιάζῃ τῷ σημαινο-
5 μένω, μηδεμίαν ἔχειν πρὸς τὸ συνονομαζόμενον ἐναντίωσιν». Ἄλλὰ καὶ τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν τε καὶ δυνάμεων ἐν τὸ ὑπερ-
κείμενον ὡς αἴτιον, ἢ τρισυπόστατος οὐσία, κἂν τῇ τρισυπο-
στάτῳ οὐσίᾳ ἐν τὸ ὑπερκείμενον ὡς αἴτιον, «ἢ πηγαία» κατὰ
τὸν μέγαν Διονύσιον «θεότης», ἐξ ἧς πρόεισι καὶ εἰς ἣν ἀναφέ-
10 ρεται «τὰ ὑπερούσια φῶτα» τῆς θεότητος. Οὕτως ἡμῖν εἰς Θεὸς
προσκυνεῖται τρισυπόστατος καὶ παντοδύναμος, κἂν διαρραγῶ-
σιν οἱ ἀντικείμενοι. Σύνθεσις δὲ οὗτ' ἐξ ὑποστάσεων τελείων
γένοιτ' ἂν ποτε οὗτ' ἐξ οὐσίας καὶ τῶν ἐαυτῆς δυνάμεων ἢ ἐνεργειῶν,
ἀπαθῆ καὶ ταῦτα καὶ ἀναλλοίωτον τὴν οὐσίαν τηρουσῶν.
15 Τὸ γὰρ μηδεμίαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἔχον οὐχ ἀπλοῦν ἐστίν,
ἀλλὰ μὴ ὄν. Οὕτως ἀπλοῦν ἡμῖν τὸ Θεῖον, κἂν οἱ συκοφάνται
κόψωνται μακράν. Τούτοις γὰρ ἀλλ' οὐχ ἡμῖν ἀκολουθῶς ταῖς
οἰκείαις δόξαις ἢ πολλοὶ καὶ ἀντεικείμενοι ἔσονται θεοὶ ἢ σύν-
θετος ἐξ ἐνατνίων εἰς. Καὶ ἐναντίων τίνων; Τοῦ κτιστοῦ καὶ τοῦ
20 ἀκτίστου, εἴπερ καὶ τῇ ἀκτίστῳ μόνῃ κατ' αὐτοὺς οὐσίᾳ ἀναρ-
χος καὶ ταῖς κτισταῖς κατ' αὐτοὺς δυνάμεσιν αὐτοῦ.

λβ'. Εἰ δ' ἄρα λέγοιεν ὡς οὐδ' ἀναρχοὶ εἰσὶν αἱ δυνάμεις τοῦ
Θεοῦ, πολλῶν τῷ μέτρῳ καὶ τὴν τοῦ Μάνεντος μανίαν ὑπερη-
κόντισαν. Συμβήσεται γὰρ κατ' αὐτοὺς μὴ μόνον πρὸ τῆς κτίσε-
25 ως μὴ εἶναι τὸν Θεὸν παντοδύναμον, ἀλλ' οὐδὲ νῦν εἶναι· καὶ
γὰρ εἴπερ μετὰ τοῦ κτίζειν ἤρξατο παντοδύναμος εἶναι, καὶ μετὰ
τὸ κτίσαι πέπαυται.

32 λγ'. Μάνης μὲν οὖν τὴν τοῦ κακοῦ δύναμιν, ταυτὸ δ' εἶπειν
τὴν τοῦ μὴ ὄντος δύναμιν, ἀφήρει τοῦ Θεοῦ. Καλῶς γε τοῦτο

35. Γρηγ. Νύσσης, *Πρὸς Εὐνόμιον*, Jaeger 1, 681 ἐ.

36. *Περὶ θείων ὀνομάτων*, 2,7. PG 3, 645B.

χες ἀλλὰ καὶ ἄκτιστες, δὲν παρατηρεῖται μέσα τους καμμιά ἐναντιότης πού μπορεῖ νὰ τὶς διαιρέσῃ ἀναμεταξύ τους. Διότι, λέγει, «τέτοια εἶναι ἡ κάθε ἔκφρασις τῶν λεγομένων ἐπὶ τῆς θείας φύσεως, ὥστε, ἀκόμη κι' ἂν ἔχη ἰδιαιτερότητα στὴ σημασία, νὰ μὴ ἔχη καμμιά ἐναντίωσι πρὸς τὸ συνονομαζόμενον»³⁵. Ἀλλὰ καὶ τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων ἓνα εἶναι τὸ ὑπερκείμενο ὡς αἴτιο, ἡ τρισυπόστατη οὐσία, καὶ στὴν τρισυπόστατη οὐσία ἓνα εἶναι τὸ ὑπερκείμενο ὡς αἴτιο, «ἡ πηγαία θεότης» κατὰ τὸν μέγα Διονύσιον, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται καὶ στὴν ὁποία μεταβαίνουν τὰ ὑπερούσια φῶτα τῆς θεότητος³⁶. Ἔτσι ἀπὸ μᾶς ἓνας Θεὸς τρισυπόστατος καὶ παντοδύναμος προσκυνεῖται, ἔστω καὶ ἂν σκάσουν οἱ ἀντίπαλοι. Σύνθεσις δὲ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ ποτὲ οὔτε ἀπὸ τέλειες ὑποστάσεις οὔτε ἀπὸ μιὰ οὐσία καὶ τὶς δυνάμεις ἢ ἐνέργειές της, οἱ ὁποῖες διατηροῦν καὶ αὐτὰ ἀπαθῆ καὶ τὴν οὐσία ἀναλλοίωτη. Ἐκεῖνο πού δὲν ἔχει καμμιά δύναμι καὶ ἐνέργεια δὲν εἶναι ἀπλό, ἀλλὰ μὴ ὄν. Ἔτσι ἀπλό εἶναι γιὰ μᾶς τὸ θεῖο, ἔστω καὶ ἂν οἱ συκοφάντες θρηνήσουν ἔντονα. Στὴν πραγματικότητα γι' αὐτοὺς καὶ ὄχι γιὰ μᾶς, σὲ συνέπεια μὲ τὶς δοξασίες τους, ἢ πολλοὶ καὶ ἀντίπαλοι μεταξύ τους θὰ ὑπάρχουν ἢ ἓνας σύνθετος ἀπὸ ἐναντίους. Καὶ ποιούς ἐναντίους; Τὸν κτιστὸ καὶ τὸν ἄκτιστο, ἂν καὶ μὲ μόνῃ τὴν ἄκτιστη οὐσία εἶναι κατ' αὐτοὺς ἄναρχος, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς κτιστές κατ' αὐτοὺς δυνάμεις του.

λβ'. Ἄν ὁμως ἰσχυρίζωνται ὅτι οἱ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι οὔτε ἄναρχες, ὑπερακοντίζουν κατὰ πολὺ τὴ μανία τοῦ Μάνεντος. Διότι κατὰ τὴν ἄποψί τους θὰ συμβῆ ὥστε ὁ Θεὸς νὰ μὴ εἶναι παντοδύναμος, ὄχι μόνο πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία, ἀλλὰ οὔτε τώρα, ἐφ' ὅσον ἂν ἄρχισε νὰ εἶναι παντοδύναμος μαζί μὲ τὴ δημιουργία, ἔπαυσε νὰ εἶναι μετὰ τὴ δημιουργία.

32 λγ'. Ὁ Μάνης λοιπὸν ἀφαιροῦσε ἀπὸ τὸν Θεὸ τὴ δύναμι τοῦ κακοῦ, δηλαδὴ τὴ δύναμι τοῦ μὴ ὄντος. Καλὰ κάμει σ' αὐτό·

ποιῶν, κακῶν γὰρ εἶναι ποιητῆς ὁ Θεὸς οὐ δύναται, καὶ γὰρ
 οὐδὲ κακός. Ἐκεῖνο δὲ κάκιστον τοῦ Μάνεντος, ὡς εἰς ἑτέραν
 ταύτην ἀφρόνως ἀνέφερεν ἀρχὴν, μὴ δυνηθεὶς συνιδεῖν ὡς ὑπο-
 χωρήσει δικαίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦτο τεκταίνεσθαι πέφυκεν,
 5 ἀλλ' οὐ παρ' ἰδίαν ἀρχὴν. Μάνης μὲν οὖν τὴν τοῦ κακοῦ μόνην
 δύναμιν ἀφήρει τοῦ Θεοῦ, οἱ δὲ τὸ παντοδύναμον ἀναιροῦσι τοῦ
 Θεοῦ· τῶν γε μὴν τοῦ Θεοῦ δυνάμεων τε καὶ ἐνεργειῶν μηδε-
 μίαν πρὸς ἀλλήλας τε καὶ τὴν οὐσίαν κατ' αὐτοὺς κεκτημένων
 τὴν διαφορὰν, οὐδὲ ἡ θεία θέλησις διοίσει τῆς προγνώσεως.
 10 Καὶ τῶν κακῶν τοίνυν κατὰ τὸν Ἀκίνδυνον ἔσται θελητῆς, πάν-
 των ὡς ἀληθῶς ὑπάρχων προγνώστης ὁ Θεός, ὃ μηδὲ Μάνης
 ἠνέσχετο φρονῆσαι. Τοῦ κακοῦ δ' αἴτιον ἐντεῦθεν δείξαντες τὴν
 αὐτοαγαθότητα ἐκείνην καὶ τὸ παντοδύναμον ἀνελόντες τοῦ Θε-
 οῦ, ἵνα μὴ πολλὰ φασὶ τὰ ἄκτιστα καὶ πολλοὶ τούτοις γένοι-
 15 το θεοὶ —τὸ γὰρ πᾶς ἐπὶ πολλῶν καὶ κατὰ τι διαφόρων—, πάλιν
 ἐκ τοῦ τὴν οὐσίαν οἶεσθαι σημαίνειν τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων
 ἕκαστον καὶ πάντα τὰ προσόντα τούτῳ φυσικῶς μηδὲν διαφέ-
 ρειν τῆς φύσεως, οὐ σύνθετον μόνον ἀλλὰ καὶ πολυσύνθετον καὶ
 πολυούσιον ποιοῦσι τὸν Θεόν, τοῦ μὲν θείου λέγοντος Κυρίλλου,
 20 «εἴπερ ἕκαστον τῶν φύσει προσόντων τῷ Θεῷ οὐσίαν σημαί-
 νει, ἐκ τοσούτων οὐσιῶν σύγκειται ὁ Θεός, ὅσαπερ ἂν αὐτῷ
 φυσικῶς προσόντα φαίνηται»· τοῦ δὲ μεγάλου Βασιλείου γρά-
 φοντος, «εἴπερ εἰς τὴν οὐσίαν πάντα τὰ θεῖα ὀνόματα φέροντες
 καταθήσομεν, οὐ μόνον σύνθετον ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνομοιομερῶν
 25 συγκείμενον τὸν Θεὸν ὑποδείξομεν διὰ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο ὑφ'
 ἑκάστου τῶν ὀνομάτων σημαίνεσθαι».

διότι ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ποιητὴς κακῶν, ἀφοῦ δὲν εἶναι οὔτε κακός. Κακίστη ὁμως εἶναι ἐκείνη ἡ δοξασία τοῦ Μάνεντος, ὅτι ἀπέδωσε τὸ κακὸ σὲ ἄλλη ἀρχὴ ἀφρόνως, μὴ κατορθώσας ν' ἀντιληφθῆ ὅτι καὶ τοῦτο προκαλεῖται ἀπὸ δικαία παραχώρησι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὄχι ἀπὸ δική του ἀρχή. Ὁ Μάνης λοιπὸν ἀφαιροῦσε ἀπὸ τὸν Θεὸ μόνον τὴ δύναμι τοῦ κακοῦ, ἐνῶ τοῦτοι ἀναιροῦν τὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν ὁμως οἱ δυνάμεις καὶ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ δὲν ἔχουν κατὰ τὴν ἀποψὶ τους καμμιά διαφορὰ μεταξύ τους καὶ μὲ τὴν οὐσία, τότε οὔτε ἡ θεία θέλησις δὲν θὰ διαφέρει ἀπὸ τὴν πρόγνωσι. Θὰ εἶναι λοιπὸν καὶ τῶν κακῶν θελητὴς κατὰ τὸν Ἀκίνδυνο, ἀφοῦ εἶναι ἀληθινὰ ὅλων τῶν πραγμάτων προγνώστης ὁ Θεός, κάτι πού δὲν ἔφθασε οὔτε ὁ Μάνης νὰ ἰσχυρισθῆ. Ἀφοῦ δὲ ἔτσι ἔδειξαν ὅτι αἴτιος τοῦ κακοῦ εἶναι ἡ αὐτοαγαθότης ἐκείνη καὶ ἀνήρεσαν τὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ μὴ εἶναι, λέγουν, πολλὰ τὰ ἄκτιστα καὶ γίνουν μὲ αὐτὰ πολλοὶ θεοὶ (διότι ἡ λέξις «πᾶς» χρησιμοποιεῖται ἐπὶ πολλῶν πού διαφέρουν κατὰ τι μεταξύ τους), πάλι, ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι νομίζουν ὅτι τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα γιὰ τὸ Θεὸ σημαίνει τὴν οὐσία καὶ ὅτι ὅλα τὰ φυσικῶς προσόντα τοῦ δὲν διαφέρουν κατὰ τίποτε ἀπὸ τὴ φύσι, καθιστοῦν τὸν Θεὸ ὄχι μόνον σύνθετο ἀλλὰ καὶ πολυσύνθετο καὶ πλούσιο. Πράγματι ὁ θεῖος Κύριλλος λέγει, «ἂν καθένα ἀπὸ τὰ φυσικῶς προσόντα στὸ Θεὸ σημαίνῃ οὐσία, ὁ Θεὸς σύγκειται ἀπὸ τόσες οὐσίες ὅσα φαίνονται τὰ φυσικῶς προσόντα σ' αὐτόν»³⁷, ὁ δὲ μέγας Βασίλειος γράφει, «ἂν φέρωμε ὅλα τὰ θεῖα ὀνόματα καὶ τὰ καταθέσωμε στὴν οὐσία, θ' ἀποδείξωμε ὄχι μόνον ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι σύνθετος ἀλλὰ καὶ ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνομοιομερῆ στοιχεῖα, γιὰ τὸ λόγο ὅτι, ἀπὸ κάθε ὄνομα σημαίνεται ἄλλο καὶ ἄλλο»³⁸.

37. *Θησαυροὶ* 31. PG 75, 448D.

38. *Κατ' Εὐνομίου* 2,29. PG 29, 640C.

λδ'. Ἀποχρῶσα δὲ κάντεϋθεν ἢ παράστασις, ὡς ἐκ τοῦ διενη-
νοχένοι οἶεσθαι τῆς φύσεως τὰ τῷ Θεῷ προσόντα φυσικῶς,
ἀσινῆς συντηρεῖται παρ' ἡμῖν ἢ τοῦ Θεοῦ ἀπλότης.

33 λε'. Ἔτι, μόνης οὔσης ἀκτίστου τῆς θείας φύσεως, ἵνα μὴ πολ-
5 λὰ τὰ ἄκτιστα καὶ πολλοὶ γένοιντο θεοὶ κατὰ τὸν βαρλααμίτην
Ἀκίνδυνον καὶ ὅσοι κατ' αὐτόν, ἐπεὶ κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγό-
ριον «οὐ θεία φύσις ἢ ἀπλότης ἢ θεία», κτιστὴ ἐστὶν αὕτη κατ'
αὐτούς.

λς'. Εἰ μὲν οὖν ἐξ αἰδίου ταύτην προσεῖναι τῷ Θεῷ φασιν, ἐκ
10 κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου συντιθέασιν αὐτόν· εἰ δ' οὐκ ἐξ αἰδίου ὡς
κτιστήν, οὐκ ἀπ' ἀρχῆς κατ' αὐτοὺς ἀπλοῦς ὑπῆρχεν ὁ Θεός,
οὐδὲ φύσει πρόσεστιν αὕτη τῷ Θεῷ. Τοιγαροῦν οὐδὲ κατὰ φύ-
σιν ἀπλοῦν εἶναι τὸν Θεόν φασιν. Οὕτως, ἐν τῇ συνηγορίᾳ δῆθεν
τοῦ ἐνιαίου τοῦ Θεοῦ, κατὰ τῆς ἀπλότητος ἐμμανῶς χωροῦσι
15 τοῦ Θεοῦ.

34 λζ'. Γνοίης δ' ἂν ἐκβαῖνον ἀπὸ τῶν ἐκείνων λόγων μηδὲ τὴν
οὐσίαν, ἣν μόνην λέγουσιν ἀναρχόν τε καὶ ἄκτιστον, ἀτελεύτη-
τον ὑπάρχουσαν. Φασὶ γὰρ ταυτὸ καὶ ἀδιάφορον παντάπασιν
ὑπάρχειν οὐσίαν ἀναρχόν τε καὶ ἄκτιστον εἰπεῖν καὶ ἐνέργειαν
20 ἀναρχόν τε καὶ ἄκτιστον. Φησὶ τοίνυν ὁ μέγας Βασίλειος, «τὴν
περὶ τινος θείαν πρόγνωσιν ἀρχὴν μὲν οὐκ ἔχειν, τελευτὴν δέ,
προβάντος τοῦ προεγνωσμένου». Εἰ τοίνυν κατ' αὐτοὺς ἀδιάφο-
ρον τῇ ἀνάρχῳ ἐνεργείᾳ ἢ ἀναρχος οὐσία, καὶ τελευτὴν ἔξει κατ'
αὐτούς. Εἰ δὲ μὴ, πάλιν δύο ἔσονται θεοί. Διαφορᾶς γὰρ ἐμφα-
25 νῶς ἐπιφανείσης οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας, εἷς μὲν Θεὸς αὐτοῖς ἢ
ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος οὐσία, ἕτερος δὲ ἢ ἀναρχος καὶ τελευ-

λδ'. Ἐπαρκῶς λοιπὸν ἀποδεικνύεται μὲ αὐτὰ ὅτι ἡ ἀπλότης τοῦ Θεοῦ διατηρεῖται σ' ἐμᾶς ἀσφαλῆς ἀπὸ τῆ σκέψι ὅτι τὰ φυσικῶς προσόντα στὸ Θεὸ διαφέρουν ἀπὸ τῆ φύσι του.

33 λε'. Ἐπίσης, ἀφοῦ μόνο ἡ θεία φύσις εἶναι ἄκτιστη, γιὰ νὰ μὴ γίνουν πολλὰ τὰ ἄκτιστα καὶ πολλοὶ θεοὶ κατὰ τὸν βαρλααμίτη Ἀκίνδυνο καὶ τοὺς ὁμόφρονές του, ἐπειδὴ κατὰ τὸν θεολόγο Γρηγόριο «δὲν εἶναι θεία φύσις ἡ ἀπλότης ἡ θεία»³⁹, αὕτη εἶναι κτιστὴ κατὰ τῆ γνώμη τους.

λς'. Ἄν λοιπὸν λέγουν ὅτι ἡ θεία ἀπλότης προσυπάρχει αἰδίως στὸ Θεό, τὸν καθιστοῦν σύνθετο ἀπὸ κτιστὸν καὶ ἄκτιστον· ἂν δὲ ὄχι αἰδίως, ἀφοῦ εἶναι κτιστὴ, δὲν εἶναι κατ' αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπλὸς ὁ Θεὸς οὔτε προσυπάρχει ἐκ φύσεως ἡ ἀπλότης στὸ Θεό. Ἐπομένως δὲν δέχονται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι οὔτε κατὰ φύσι ἀπλός. Ἔτσι μὲ τὴν δῆθεν ὑποστήριξι τῆς ἐνόητος τοῦ Θεοῦ ἐπιτίθενται μανιωδῶς κατὰ τῆς ἀπλότητος τοῦ Θεοῦ.

34 λζ'. Θὰ μάθης δὲ ὅτι δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τοὺς λόγους ἐκείνων οὔτε ἡ οὐσία, ἡ μόνη τὴν ὁποία ἀναγνωρίζουν ἀναρχη καὶ ἄκτιστη, πού εἶναι ἄλλωστε καὶ ἀτελεύτητη. Πράγματι λέγουν ὅτι εἶναι ἐντελῶς ταυτὸ καὶ ἀδιάφορο τὸ νὰ εἴπῃς οὐσία ἀναρχη καὶ ἄκτιστη καὶ ἐνέργεια ἀναρχη καὶ ἄκτιστη. Λέγει λοιπὸν ὁ μέγας Βασίλειος «ὅτι ἡ θεία πρόγνωσις γιὰ κάτι δὲν ἔχει ἀρχή, ἔχει ὁμως τέλος, ὅταν περᾶση τὸ προεγνωσμένο»⁴⁰. Ἄν λοιπὸν κατ' αὐτοὺς ἡ ἀναρχη οὐσία εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἀναρχη ἐνέργεια, θὰ ἔχη κατ' αὐτοὺς καὶ τέλος. Ἄν ὄχι, πάλι θὰ εἶναι δύο θεοί. Διότι ὅταν παρουσιασθῇ ἐμφανῶς ἡ διαφορὰ μεταξὺ οὐσίας καὶ ἐνεργείας, ἓνας θεὸς θὰ εἶναι γι' αὐτοὺς ἡ ἀναρχη καὶ ἀτελεύτητη οὐσία, ἄλλος δὲ ἡ ἀναρχη καὶ τελευτῶσα ἐνέργεια·

39. Λόγος 38 εἰς Θεοφάνεια 7. PG 36, 317.

40. Κατ' Εὐνομίου 4. PG 36, 317D. Λόγος 45 εἰς τὸ Πάσχα 3. PG 36, 628B.

τῶσα ἐνέργεια· καὶ γὰρ αὐτῶν ἐστὶ λόγος δύο συνάγεσθαι θεοὺς εἰ διαφορὰ τις φανείη τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴν θείαν ἐνέργειαν.

35 λη'. Ἀκολουθῶς δὲ τοῖς σφετέροις δόγμασιν αὐτῶν καὶ πολλοὺς οὗτοι λέγουσι Χριστοῦς, ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν ἔσχον ἀνε-
5 λεῖν τὸν ἕνα. Καὶ γὰρ ἀκούοντες λεγόντων τῶν ἁγίων θέωσιν ἀγέννητον δῶρον ὑπάρχουσαν θεοποιόν, καὶ διδομένην τοῖς ἀκριβῶς πειθομένοις τῷ τοῦ Χριστοῦ εὐαγγελίῳ, καὶ ἔλλαμψιν μὴ ἔχουσαν γένεσιν, ἀλλ' ἀνεπινόητον ἐν τοῖς ἀξίοις φανέρωσιν, καὶ φῶς ἄκτιστον, καὶ χάριν αἰεὶ οὖσαν ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄντος Θεοῦ,
10 τὴν οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ταύτην εἶναι λέγουσι, μηδὲ γὰρ εἶναί τι ἀγέννητόν τε καὶ ἄκτιστον, ὃ μὴ τυγχάνει ὄν οὐσία θεία καὶ ὑπόστασις. Εἰ τοίνυν τὸ θεοποιὸν δῶρον, ἢ τοῖς ἀξίοις διδομένη θέωσις, ἢ ἔλλαμψις ἦν οὗτοι δέχονται, τὸ φῶς καθ' ὃ λάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος, οὐσία θεία καὶ
15 ὑπόστασις ἐστίν, ἴσοι πάντες οὗτοι τῷ Χριστῷ εἰσι καὶ ὁμόθεοι κατὰ τὸ δεσποτικὸν ἐκεῖνο φύραμα, οὗ θέωσις ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις, ᾧ καὶ τὸ Πνεῦμα παρῆν, οὐχ ὡς ἐνεργοῦν δηλαδὴ καθάπερ τοῖς ἀξίοις, ἀλλ' ὡς ὁμοτίμῳ συμπαρομαρτοῦν.

36 λθ'. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπεὶ κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἐπαγγελίαν μετὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Κύριος παρὰ τοὺς ἀξίους ἀφικνεῖται καὶ μόνην ποιεῖται παρ' αὐτοῖς, εἴπερ ἢ τοῖς ἀξίοις ἔνοικος ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄντος αἰεὶ οὖσα χάρις οὐ κοινῇ τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων λαμπρότης καὶ ἐνέργειά ἐστίν, καθ' ἣν ὁ μηδαμόθεν ἀπὼν

41. Μαξίμου, Πρὸς Θαλάσσιον 61. PG 90, 637D.

42. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Ἐπιστολὴ 2. PG 3, 1068A.

43. Μαξίμου, Πρὸς Θαλάσσιον 61.

44. Αὐτόθι, Σχόλιο 16. PG 90, 644D.

45. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ὁμιλία εἰς μεταμόρφωσιν 1, 13. PG 96, 564D.

διότι δικός τους λόγος είναι ὅτι συνάγονται δύο θεοί, ἂν παρουσιασθῆ διαφορᾶ τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴ θεία ἐνέργεια.

35 λη'. Δέχονται δὲ αὐτοί, σὰν συνέπεια πρὸς τὶς δοξασίες των, καὶ πολλοὺς Χριστοὺς, διότι ἄλλοιῶς δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἀναιρέσουν τὸν ἕνα. Πράγματι, ἀκούοντας τοὺς ἀγίους νὰ ὁμιλοῦν περὶ ἀγέννητης θεώσεως⁴¹, πὺ εἶναι θεοποιὸ δῶρο⁴² καὶ δίδεται στοὺς ἀκριβῶς πιστεύοντας στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ⁴³, καὶ ἔλλαμψις, ἡ ὁποία δὲν ἔχει γένεσι ἀλλ' ἀκατάληπτη φανέρωσι μέσα στοὺς ἀξιούς⁴⁴, καὶ ἄκτιστο φῶς⁴⁵ καὶ χάρις πὺ ὑπάρχει παντοτινὰ ἀπὸ τὸν πάντοτε ὑπάρχοντα Θεό⁴⁶, λέγουν ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία καὶ ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ ἢ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει τίποτε ἀγέννητο καὶ ἄκτιστο πὺ δὲν συμβαίνει νὰ εἶναι οὐσία καὶ ὑπόστασις. Ἐν λοιπὸν τὸ θεοποιὸ δῶρο, ἡ θέωσις πὺ δίδεται στοὺς ἀγίους, ἡ ἔλλαμψις πὺ δέχονται αὐτοί, τὸ φῶς κατὰ τὸ ὁποῖο θὰ λάμπουν σὰν ὁ ἥλιος⁴⁷, εἶναι θεία οὐσία καὶ ὑπόστασις, ὅλοι τοῦτοι εἶναι ἴσοι μὲ τὸν Χριστὸ καὶ ὁμόθεοι κατὰ τὸ δεσποτικὸ ἐκεῖνο φύραμα, τοῦ ὁποίου θέωσις εἶναι ἡ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις τοῦ Θεοῦ Λόγου, στὸν ὁποῖο συμπαρίστατο καὶ τὸ Πνεῦμα, ὄχι ὡς ἐνεργὸ βέβαια ὄπως στοὺς ἀγίους, ἀλλὰ ὡς συνακόλουθο πρὸς ὁμότιμο.

36 λθ'. Ἄλλ' ὁμως κατὰ τὴν εὐαγγελικὴ ἐπαγγελία ὁ Κύριος φθάνει στοὺς ἀγίους ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ἐγκαθίσταται σ' αὐτούς⁴⁸. Κατὰ τὸν Ἀκίνδυνο λοιπὸν ἡ ἔνοικη στοὺς ἀξιούς χάρις πὺ ὑφίσταται παντοτινὰ ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα⁴⁹ δὲν εἶναι ἡ κοινὴ λαμπρότης καὶ ἐνέργεια τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, κατὰ τὴν ὁποία αὐτὸς πὺ δὲν εἶναι ἀπὸ πουθενὰ ἀπῶν λέ-

46. Μαξίμου, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1141A.

47. *Ματθ.* 13,43.

48. *Ἰω.* 14,23.

49. Μαξίμου, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1141A.

ἀφικνεῖσθαι λέγεται τουτέστιν ἐπιφαίνεσθαι, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὰς ὑποστάσεις, ὡς ὁ Ἀκίνδυνός φησι γράφων· «ὄλον αὐτὸ τὸ θεῖον, ὅ,τι ποτέ ἐστιν, ἢ ἄκτιστός ἐστιν ἔλλαμψις καὶ χάρις, καὶ ὄλος ὁ Θεὸς ἐν τοῖς αὐτοῦ μετόχοις, ὅ,τι 5 ποτέ ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἄλλη ἄκτιστος θέωσις παρὰ τὴν θεϊαν φύσιν»· καὶ πάλιν, «οὐδεμίαν ὀρῶμεν θέωσιν καὶ χάριν ἄκτιστον, ἣτις οὐκ ἐστιν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Εἰ τοίνυν ταῦθ' οὕτως ἔχει κατὰ τὸν Ἀκίνδυνον, οὐδ' αὐτὴ ἡ τρισυπόστατος φύσις, οὐδ' ὁ Πατὴρ αὐτὸς ἀναίτιος· καὶ αὐτὸς γὰρ ἔκ τινος ὑπάρχει, κατ' αὐ- 10 τὸν, ἐξ οὐπὲρ ἢ ἐπιπτάσα τοῖς κατὰ καιρὸν ἀγίοις ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος ἀεὶ οὐσα χάρις.

37 μ'. Ἀλλὰ γὰρ πάντων ἀγίων ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων, διὰ μόνης θεουμένων τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ ταύτης οὐ πάσης, ἀλλὰ μικροῦ τινος μέρους καὶ οἶον ρανίδος ὡς πρὸς τὸ πέλαγος 15 ἐκεῖνο βραχείας, κατὰ τὸν Χρυσόστομον θεολόγον, τοῦ δὲ παρ' ἡμῶν τοῦ Λόγου προσλήμματος διὰ μιᾶς τῶν τριῶν ὑποστάσεων μηδεμίαν ὑπερβολὴν ἀσεβείας καὶ παραπληξίας παραλιπῶν ὁ Ἀκίνδυνος, ὑπέρτερον δείκνυσιν ἑαυτὸν οὐ τῶν θεοφόρων καὶ ταῦθ' ὁμοῦ πάντων ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ, 20 βαβαί, τοῦ μόνου Χριστοῦ. Κατὰ πᾶσαν γὰρ οὐκ ἐνέργειαν θεϊαν μόνον, ἀλλὰ καὶ θεϊαν οὐσίαν καὶ τὰς ὑποστάσεις αὐτὰς ἐνοῦσθαί φησιν αὐτῷ τε καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν τὸν Θεόν. Τοῦτο γὰρ αὐτός τε δι' ὧν γράφει κατασκευάζει καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν ἀνα- πείθει λέγειν τε καὶ φρονεῖν, ἵνα μὴ μερισμόν, φησί, πάθη Θεός, 25 μὴ κατὰ πάντα τρόπον ὄλος αὐτοῖς ἐνούμενος.

γεται ὅτι καταφθάνει, δηλαδή ἐπιφαίνεται, ἀλλ' εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσία καὶ τὶς ὑποστάσεις, ὅπως λέγει στὰ γραπτὰ του· «ὄλο αὐτὸ τὸ θεῖο, ὅ,τι μπορεῖ νὰ εἶναι, εἶναι ἢ ἄκτιστη ἔλλαμψις καὶ χάρις καὶ ὄλος ὁ Θεὸς μέσα στοὺς μετόχους του, ὅ,τι μπορεῖ νὰ εἶναι, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἄκτιστη θέωσις διάφορη ἀπὸ τὴ θεία φύσιν»· καὶ πάλι, «δὲν βλέπομε καμμιά θέωσι καὶ χάρι ἄκτιστη, πού δὲν εἶναι ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ». Ἄν λοιπὸν αὐτὰ εἶναι ἔτσι κατὰ τὸν Ἀκίνδυνο, οὔτε αὐτὴ ἢ τρισυπόστατη φύσις οὔτε ὁ Πατὴρ ὁ ἴδιος εἶναι ἀναίτιος· διότι κι' αὐτὸς προέρχεται ἀπὸ κάτι, κατ' αὐτὸν, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχεται ἢ πάντοτε οὔσα χάρις πού ἐπέταξε πρὸς τοὺς κατὰ καιρὸν ἀγίους ἀπὸ τὸ ἀεὶ ὄν.

37 μ'. Ἀλλὰ βέβαια, ἐνῶ ὄλοι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι θεῶνονται μὲ μόνη τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, κι' αὐτὴν ὄχι ὄλην, ἀλλὰ μ' ἓνα μικρὸ μέρος σὰν ἐλάχιστη ρανίδα ὡς πρὸς ἐκεῖνο τὸ πέλαγος, κατὰ τὸν Χρυσόστομο θεολόγο⁵⁰, τὸ δὲ ἀνθρώπινο πρὸςλημμα τοῦ Λόγου ἐθεώθηκε διὰ μέσου μιᾶς ἀπὸ τὶς τρεῖς ὑποστάσεις, ὁ Ἀκίνδυνος δὲν παρέλειψε καμμιά ὑπερβολὴ παρανοίας, γιὰ νὰ δείξη τὸν ἑαυτὸ του ἀνώτερο ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς θεοφόρους ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους, καὶ μάλιστα ὄλους μαζί, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὸν, ἀλλοίμονο, τὸν μόνον Χριστό. Διότι ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Θεὸς ἐνώνεται μὲ αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμόφρονές του ὄχι μόνον μὲ κάθε θεία ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ θεία οὐσία καὶ τὶς θεῖες ὑποστάσεις. Πράγματι τοῦτο κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸ κατασκευάζει μὲ ὄσα γράφει καὶ τοὺς ὄπαδούς του παρακινεῖ νὰ λέγουν καὶ νὰ φρονοῦν, γιὰ νὰ μὴ ὑποστῆ μερισμὸ ὁ Θεός, λέγει, καθὼς δὲν θὰ ἐνώνεται μὲ αὐτοὺς ὄλόκληρος κατὰ κάθε τρόπο.

50. Ὁμιλία εἰς 44 ψαλμὸν 2-3, PG 55, 186.

38 μα'. Ἀλλὰ μετὰ τοῦτο πάλιν τί ὑπομένουσιν οἱ τάλανες εἰ-
 πεῖν; Αὐτὸ τὸ ἐναντιώτατον· τὴν γὰρ θέωσιν, καθ' ἣν τεθέωται
 τὸ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπινον, ἀποφαίνονται κτιστήν, ὡς ἐγὼ
 φρίττω λέγων, κἂν ὡς παρ' ἐκείνων εἰρημένα, καὶ οὐδ' ἂν διη-
 5 γεῖσθαι ὑπέμεινα, εὖ ἴστε, εἰ μὴ τὴν συμβαίνουσαν ὑπ' αὐτῶν
 βλάβην ἐώρων τοῖς ἀκεραιότεροις. Αὐτὰ δὲ τὰ ρήματα τούτων
 προενέγκωμεν κἀνταῦθα. Φησὶ γὰρ «τὰ μὲν ἐωραμένα τοῖς
 προφήταις πάντα, γενέσθαι τε καὶ ἀπογενέσθαι, τὴν χρεῖαν τελέ-
 σαντα ἐφ' οἷς τῷ Θεῷ παρελήφθησαν, τὴν δὲ τοῦ σώματος τοῦ
 10 Κυρίου λαμπρότητα τε καὶ θέωσιν, γενέσθαι μὲν ἐπὶ τοῦ Θαβω-
 ρίου ὄρους, ἔσεσθαι δὲ αἰωνίως εἰς ἀπόλαυσιν τῶν διὰ πίστεως
 καὶ ἀρετῆς ἀφικομένων εἰς τέλος». Ἀλλαχοῦ δ' ὡσπερ ἐπιλελη-
 σμένος ὁ τῶν τοιούτων συγγραφεὺς ὄθεν ἔφη τὴν τῆς γενέσεως
 τῆς θεώσεως ἀρχὴν, τοῦτ' αὖ κατασκευάσας ὡς ἐνόμισεν ἐπά-
 15 γει συμπεραίνων· «εἰ οὖν γέγονεν ἅμα τῇ προσλήψει τῆς σαρκὸς
 ἢ τοῦ παρ' ἡμῶν προσλήμματος τοῦ Λόγου θέωσις, πῶς ἄκτι-
 στός τε καὶ ἀναρχός;».

39 μβ'. Ἀλλὰ τὸν μὲν δυσσεβῆ πάντα τοῦτον λῆρον Ἀκινδύ-
 νου καὶ τῶν οἷος αὐτός, προεξηλέγξαμεν ἐν τοῖς ἐπεσταλμένοις
 20 πρὸς τὸν σοφὸν τῆς Κυζίκου πρόεδρον. Αὐτοὶ δ' ἔτι φασὶν «ὡς
 ἐν τῷ παντὶ οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ καὶ ἐν τοῖς ἀγίοις εἶναι τὴν
 οὐσίαν τοῦ Θεοῦ· οὕτω δ' ἐνυπάρχουσαν, ἐν μὲν τῷ Χριστῷ
 κτίσαι τὰ ἑπτὰ πνεύματα», βαβαί, ἃ φύσει κατὰ τὸν θεῖον Μάξι-
 μον εἶχεν ὡς Θεοῦ γνήσιος Υἱός, «ἐν δὲ τοῖς ἀγίοις κτίζειν τὴν
 25 χάριν τὴν θεοποιόν», ἀβάλε, δι' ἣν κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλ-

38 μα'. Ἄλλα ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ πάλι τί τολμοῦν οἱ ταλαίπωροι νὰ εἰποῦν; Τοῦτο τὸ ἐναντιώτατο· διότι διακηρύσσουν κτιστὴ τὴ θέωσι πὺ ὑφίσταται τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἐγὼ μὲ φρίκη λέγω, ἔστω καὶ λεγόμενο ἀπὸ ἐκείνους· καὶ δὲν θὰ ἐτολμοῦσα νὰ τὸ ἀναφέρω, γνωρίζετε καλά, ἀν δὲν ἔβλεπα τὴ βλάβη πὺ παθαίνουν ἀπὸ αὐτοὺς οἱ ἀφελέστεροι. Ἄς μεταφέρωμε κι' ἐδῶ τὰ ἴδια τὰ λόγια τους. Πράγματι λέγουν ὅτι «ὄλα τὰ θεαθέντα ἀπὸ τοὺς προφῆτες ἔγιναν καὶ ἀπέγιναν, ἀφοῦ ἐπετέλεσαν τὸ ἔργο γιὰ τὸ ὁποῖο παρελήφθησαν ἀπὸ τὸν Θεό, ἡ δὲ λαμπρότης καὶ θέωσις τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου ἔγινε μὲν ἐπάνω στὸ Θαβῶριο ὄρος, θὰ ὑπάρχη δὲ αἰωνίως γιὰ τὴν ἀπόλαυσι τῶν πιστῶν πὺ ἔφθασαν στὸ κορύφωμα διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς». Ἄλλοῦ ὅμως ὁ συγγραφεὺς αὐτῶν τῶν προτάσεων, σὰν νὰ ἔχη λησμονήσει ποιά εἶναι κατὰ τὰ λεγόμενά του ἡ ἀρχὴ πὺ ἐγέννησε τὴ θέωσι, ἀνασκευάζει τοῦτο καὶ προσθέτει συμπερασματικῶς· «ἀν λοιπὸν ἔγινε ἡ θέωσις τοῦ ἀπὸ μᾶς προσλήμματος τοῦ Λόγου ἀμέσως μὲ τὴν πρόσληψι τῆς σαρκός, πῶς εἶναι ἄκτιστη καὶ ἀναρχη;»⁵¹.

39 μβ'. Ἄλλα ὀλόκληρη αὐτὴ τὴ δυσσεβῆ φλυαρία τοῦ Ἀκινδύνου καὶ τῶν ὁμοίων του τὴν ἐλέγξαμε προηγουμένως στὴν ἐπιστολὴ μας πρὸς τὸν σοφὸ πρόεδρο τῆς Κυζίκου⁵². Αὐτοὶ ὅμως ἰσχυρίζονται ἀκόμη «ὅτι ὅπως εἶναι στὸ σύμπαν, ἔτσι εἶναι καὶ στὸ Χριστὸ καὶ στοὺς ἀγίους ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· καὶ ἔτσι ἐνυπάρχουσα, στὸν Χριστὸ μὲν ὅτι ἔκτισε τὰ ἑπτὰ πνεύματα»⁵³, ἀλλοίμονο, αὐτὰ τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν θεῖο Μάξιμο εἶχε ὡς γνήσιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, «στοὺς ἀγίους δὲ ὅτι κτίζει τὴ θεοποιὸ χάρι», φεῦ, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας κατὰ τὸν ἴδιο καὶ ἄλλους ἱε-

51. Βλ. Ἐκθεσιν δυσσεβημάτων 25.

52. Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου.

53. Βλ. Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου 21.

λους ἱεροὺς πατέρας καὶ αὐτοὶ ἄναρχοι καὶ αἰδίοι καὶ οὐράνιοι κληθεῖεν ἄν.

μγ'. Καὶ οὐδ' αἰσθάνονται τάναντιώτατα σφίσι λέγοντες αὐτοῖς· ἦν γὰρ οὐσίαν ἔλεγον ὡς αἰεὶ οὐσαν ἐκ Θεοῦ χάριν καὶ φῶς 5 ἄκτιστον καὶ θέωσιν ἀγέννητον, νῦν μεταβαλόντες ὡσπερ μεταμελείας, κτιστὴν αὐτὴν φασὶ καὶ ἀρκτὴν καὶ ἐκ μὴ ὄντων παραχθεῖσαν. «Εἰ γὰρ μὴ κτιστόν ἐστι», φασί, «τὸ θεοποιὸν δῶρον καὶ ἡ χάρις αὕτη, πῶς ὑπερκείσεται ταύτης ὁ Θεός, καθάπερ ἐν τοῖς τῶν πατέρων λόγοις ἀναγέγραπται;». Τῆς ἀνοίας! Καὶ πά- 10 σης γὰρ θέσεως καὶ ἀφαιρέσεως ὑπερκεῖσθαι τὸν Θεὸν οἱ ἅγιοι φασί.

40 Τί οὖν; Καὶ τὴν αὐτοῦ ἀθανασίαν καὶ ζωὴν καὶ τὴν ἀπειρίαν καὶ αἰδιότητα καὶ τὴν ἀϋλίαν καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι, καὶ ἀπλῶς ἅπαντα τὰ τοῦ Θεοῦ, κτιστὰ ἐροῦμεν καὶ οὕτως ὑπερθή- 15 σομεν αὐτὸν ἀπασῶν τῶν τοιούτων θέσεων καὶ ἀφαιρέσεων; Ἀλλὰ λάθωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς καθαιροῦντες μᾶλλον ἢ ἐξαίροντες αὐτόν, εἰ μὴ προσεῖναι τούτῳ φαῖμεν ἐξ αἰδίου πάντα τὰ θεοπρεπῶς περὶ αὐτὸν νοούμενα, καὶ οὕτω τούτων ὑπερθήσομεν τὴν ἀπερινόητον αὐτοῦ παντάπασι καὶ ὑπερούσιον, μᾶλλον δὲ 20 καὶ τοῦ ὑπερουσίου ἀπειράκις ἀπείρως ὑπερκειμένην, κατὰ τὸν σοφὸν τὰ θεῖα Μάξιμον, οὐσίαν.

41 μδ'. Ἀλλ' ἵνα παρῶ τό τε ἄλλο τῶν ἀτόπων πλῆθος καὶ τὰς εἰς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ τῶν τοιούτων λόγων βλασφημίας, καὶ ὡς κατ' αὐτοὺς οὐκ ἔσται ὁ Θεὸς ποιητὴς οὐσιῶν πε- 25 ποιωμένων, ἀλλὰ τῶν ἐν τοῖς οὐσι ποιότητων, ὡς Ἕλληνες ἐδόξαζον· ἵνα τοίνυν καὶ τοῦτο παρῶμεν, εἰ καθάπερ ἐν τοῖς ἀγίοις οὕτω καὶ ἐν πᾶσιν ὁ Θεός, ἐκεῖνο συμβήσεται αὐτοῖς, τὸ

53. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Περὶ μυστικῆς θεολογίας 5.

54. Κεφάλαια Θεολογικὰ 1,49. PG 90, 1101A.

ρούς πατέρες και αὐτοὶ θὰ μπορούσαν νὰ κληθοῦν ἄναρχοι και αἰδίοι και οὐράνιοι.

μγ'. Και δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι λέγουν τὰ ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς τὰ δικά τους· διότι τὴν οὐσία πού ἐχαρακτήριζαν ὡς παντοτινὰ οὐσαν χάρι ἀπὸ τὸ Θεὸ και ἄκτιστο φῶς και ἀγέννητη θέωσι, τώρα ἀλλάσσοντας γνώμη σὰν μετανοημένοι τὴν ὀνομάζουν κτιστὴ και ἀρκτὴ και παραχθεῖσα ἀπὸ μὴ ὄντα. «Διότι», λέγουν, «ἂν δὲν εἶναι κτιστὸ τὸ θεοποιὸ δῶρο και αὐτὴ ἡ χάρις, πῶς μπορεῖ νὰ ὑπέρκειται αὐτῆς ὁ Θεός, ὅπως ἀναγράφεται στοὺς λόγους τῶν πατέρων;». Τί ἀνοησία! Διότι οἱ ἅγιοι λέγουν ὅτι ὁ Θεὸς ὑπέρκειται και κάθε θέσεως και ἀφαιρέσεως⁵⁴.

40 Τί λοιπόν; Και τὴν ἀθανασία και ζωὴ του, τὴν ἀπειρία και αἰδιότητα, τὴν ἀυλία και τὸ νὰ εἶναι πνεῦμα, και γενικῶς ὄλα τὰ προσὸντα τοῦ Θεοῦ, θὰ τὰ εἰποῦμε κτιστὰ και ἔτσι θὰ τὸν ὑπερτοποθετήσωμε ἐπάνω ἀπὸ ὄλες τις τέτοιες θέσεις και ἀφαιρέσεις; Ἄλλὰ τότε, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβωμε, τὸν καθαιροῦμε μᾶλλον παρὰ τὸν ἐξαίρομε, ἂν δὲν εἰποῦμε ὅτι προσυπάρχουν σ' αὐτὸν αἰδίως ὄλα τὰ θεοπρεπῶς γύρω ἀπὸ αὐτὸν νοούμενα κι' ἔτσι ὑπερθέσωμε τὴν ἐντελῶς ἀκατάληπτη και ὑπερούσια, μᾶλλον δὲ ἀπειρες φορές ἀπείρως ὑπερκειμένη κατὰ τὸν σοφὸ Μάξιμο οὐσία⁵⁵.

41 μδ'. Ἄλλὰ γιὰ νὰ παραλείψω και τὸ ἄλλο πλῆθος τῶν ἀτόπων λόγων και τις βλασφημίες πρὸς τὸν Υἱὸ και τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὰ τέτοια λόγια και τὴν ἀποψί τους ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ποιητὴς οὐσιῶν πού ἔχουν ποιότητες ἀλλὰ ποιότητων πού εὐρίσκονται στὰ ὄντα, ὅπως ἐπίστευαν οἱ Ἕλληνες· γιὰ νὰ παραλείψωμε λοιπόν και τοῦτο, ἂν ὅπως εἶναι στοὺς ἁγίους ἔτσι εἶναι και σὲ ὄλους ὁ Θεός, θὰ τοὺς συμβῆ νὰ λέγουν τὰ πάντα ἁγία, νὰ λέ-

55. Βλ. Α' Κορ. 6,15.

πάντα λέγειν ἅγια, καὶ Χριστοῦ πάντας μέλη καὶ θείου Πνεύματος εἶναι κοινωνούς, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀμυήτους.

με'. Μᾶλλον δέ, εἰ καθάπερ ἐν πᾶσι καὶ ἐν τοῖς ἀγίοις, καθάπερ δὲ ἐν τοῖς ἀγίοις οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ κατοικεῖ τὸ θεῖον, 5 καὶ σύνεστιν ὁμοίως κτίζον (πόση γὰρ διαφορὰ κτίσματος πρὸς κτίσμα;) εἰ τοίνυν ἐν πᾶσιν ὁμοίως ἔνεστι καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιδείκνυται συνάφειαν, ὁμόθεα πάντα χρήματα, ἢ οὐδὲ τὸ δεσποτικὸν ἐκεῖνο φύραμα, ὃ παρ' ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέλαβεν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὁμόθεον.

42 μς'. Τοῖς δ' ἐξῆς αὐτῶν ὀκνεῖ μὲν προσβαίνειν ὁ λόγος αὐθις, οὐδὲν ἦττον ἢ τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον, ἀλλ' ἀνάγκη θριαμβεῦσαι τὴν πλάνην. Αὐτὴν δὴ πάλιν τὴν αὐτῶν προενεγκτέον λέξιν· «πάντας γὰρ καὶ τοὺς προφήτας καὶ τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς μετ' αὐτοὺς θεόπτας δι' αἰσθητῶν» φασὶ «τύπων 15 καὶ συμβόλων τὸν Θεὸν ἰδεῖν», καίτοι μικρὸν ἀνωτέρω τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ἀποφηνάμενοι «πᾶν τὸ αἰσθητῶς ἐν σχήματι φαινόμενον τοῖς θεωρητικοῖς, ἐκ τῆς τοῦ ἐχθροῦ κακοτεχνίας γίνεσθαι, καὶ σατανικὴν πλάνην εἶναι πᾶσαν αἰσθητὴν φωτοφάνειαν ἐν τοῖς τοιούτοις ὅπωςδῆποτε». Τὸ τοίνυν ἐκ τούτων συν- 20 ἀγόμενον τοῖς ἀκροωμένοις παρήμι σκοπεῖν. Ὁ δὲ πολὺς Ἀκίνδυνος καὶ μαρτυρίας ἐφ' ἑκατέρου τούτων ἐκ τῶν πατερικῶν ρημάτων προκομίζειν οἶεται, πρὸς ἃς ἀδιάβατόν ἐστιν αὐτῷ τὸ τῆς ψυχῆς λογιζόμενον· ἀλλὰ τῶν ἀβελτέρων τὰ ὦτα περιηχῶν συναρπάζει δι' αὐτῶν τούτους πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπώ- 25 λειαν.

43 Ἐκ μὲν οὖν τοῦ ἀθετεῖν τὰς οὐσιώδεις ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τοσοῦτον συρφετὸν ἀσεβειῶν ἐφ' ἑαυτοὺς σωρεύουσι, μᾶλλον

γουν ὅτι ὅλοι εἶναι μέλη τοῦ Χριστοῦ^{55α} καὶ κοινωνοὶ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος⁵⁶, ἀκόμη καὶ οἱ ἀμύητοι.

με'. Ἡ μᾶλλον, ἂν ὅπως σὲ ὅλους, ἔτσι καὶ στοὺς ἀγίους, ἂν ὅπως στοὺς ἀγίους, ἔτσι καὶ στὸ Χριστὸ κατοικῆ τὸ θεῖο καὶ συνυπάρχη ὁμοίως κτίζοντας (διότι πόση εἶναι ἡ διαφορὰ ἐνὸς κτίσματος ἀπὸ κτίσμα;): ἂν λοιπὸν ἐνυπάρχη τὸ θεῖο σὲ ὅλα ὁμοίως καὶ δείχνη τὴν ἴδια συνάφεια, ὅλα τὰ πράγματα θὰ εἶναι ὁμόθεα· ἀλλοιῶς οὔτε τὸ δεσποτικὸ ἐκεῖνο φύραμα, πού ἐπῆρε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ μᾶς γιὰ χάρι μας, δὲ θὰ εἶναι ὁμόθεο.

42 μς'. Ὡς πρὸς τὰ ἐπόμενα ὁ λόγος διστάζει νὰ προχωρήσῃ πάλι, ὄχι λιγώτερο ἀπὸ τὰ προηγούμενα, ἂν ὄχι καὶ περισσότερο, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ κατανικήσῃ τὴν πλάνη. Πρέπει ὅμως νὰ παρατεθῆ πάλι ἡ λέξις αὐτῶν· διότι λέγουν ὅτι «ὅλοι, προφῆτες καὶ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἐπειτα ἀπὸ αὐτοὺς θεόπτες, εἶδαν τὸν Θεὸ δι' αἰσθητῶν τύπων καὶ συμβόλων», ἂν καὶ λίγο παραπάνω στὸ ἴδιο σύγγραμμα διεκήρυξαν ὅτι «κάθε τι πού φαίνεται στοὺς θεωρητικούς αἰσθητῶς μὲ σχῆμα γίνεται ἀπὸ τὴν κακοτεχνία τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὅτι ὅπωςδήποτε κάθε αἰσθητὴ φωτοφάνεια σὲ τέτοια πράγματα εἶναι σατανικὴ πλάνη». Τὸ συναγόμενο λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ ἀφῆνω νὰ σκεφθοῦν οἱ ἀκούοντες. Ὁ δὲ σπουδαῖος Ἀκίνδυνος νομίζει ὅτι φέρει καὶ μαρτυρίες ἀπὸ τὰ πατερικὰ λόγια γιὰ τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ δύο, πρὸς τίς ὁποῖες δὲν μπορεῖ νὰ διαβῆ τὸ λογιστικὸ τῆς ψυχῆς του· ἀλλὰ βομβαρδίζοντας τ' αὐτιὰ τῶν ἀφελεστέρων τοὺς συναρπάζει μὲ αὐτὰ πρὸς τὴν ἀπώλειά τους.

43 Μὲ τὸ νὰ ἀθετοῦν λοιπὸν τίς οὐσιώδεις ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ σωρεύουν ἐπάνω στοὺς ἑαυτοὺς των τόσο μεγάλο συρφε-

55α. Πρβλ. Α' Κορ. 6, 15.

56. Βλ. Β' Πέτρ. 1,4.

δὲ τοιοῦτον, τὴν γὰρ ἀμετρίαν φεύγων ὁ λόγος παραλείπει τὰ πλείω. Ταῦτ' ἄρα κἀν τοῖς ἔπειτα λόγοις διεξοδικώτερόν τε τὰ συνεπτυγμένως ἐνταῦθ' εἰρημένα, καὶ πολλὰ τῶν οὐκ ἐνταῦθα προτεθειμένων εἰρήσεται. Νῦν δ' εἴπερ ἀδιάφορον λέγοντες οὐ-
 5 σίαν καὶ ἐνέργειαν ἐπὶ Θεοῦ, καὶ νῦν μὲν τοῦτο νῦν δ' ἐκεῖνο λέγοντες αὐτὸν μὴ τὴν ἐνέργειαν ἀλλὰ τὴν οὐσίαν εἶναι φήσουσιν ἐπ' αὐτοῦ ψιλὴν φωνήν, ὡς ἐνεργείας μόνης ὄντος τοῦ Θεοῦ χωρὶς οὐσίας, οὐδὲν ἤττον ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον τοῖς αὐτοῖς ἀλώ-
 σονται· μεταπεσοῦνται γὰρ αὐτοῖς εἰς τὴν οὐσίαν αἱ κατὰ τῆς
 10 ἐνεργείας βλασφημίαι.

44 μζ'. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ ἀνυπόστατον ποιοῦσιν οὗτοι τὴν τρισυπόστατον οὐσίαν· οὐδεμία γὰρ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Πνεύματος, φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος, ἐνυπόστατος, τουτέστιν ἀβυπόστατος. Συμβήσεται τοιγαροῦν αὐτοὺς χεῖρους εἶναι καὶ
 15 τοῦ Σαβελλίου. Ὁ μὲν γὰρ ἀνυπόστατον ἐποίει τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν κατὰ πάντα καὶ ἀδιάφορον λέγων τῷ Πατρί, ὃ δὴ καὶ οὗτοι δι' ὧν φασὶ ποιοῦσι.

μη'. Τῆς γὰρ ἀκτίστου οὐσίας τὴν ἀκτιστον ἐνέργειαν οὐδ' ὀπωσοῦν διακρίνοντες, εἶτα τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς ἐνέργειαν εἶ-
 20 ναι τοιαύτην ἀποφαινόμενοι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἄρ' οὐχὶ τὴν Σαβελλίου κἀντεῦθεν παρεισάγουσι συναλοιφήν; Ὁ μὲν οὖν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνυπόστατον ἐποίει, μηδὲν διαφέρειν λέγων τοῦ Πατρὸς, οἱ δὲ πρὸς τούτῳ καὶ αὐτὴν ἀνυ-

τὸ ἀσεβειῶν, μᾶλλον δὲ τέτοιον· διότι ὁ λόγος μας, γιὰ ν' ἀναποφύγη τὴν ἀμετρία παραλείπει τὰ περισσότερα. Γι' αὐτὸ τὰ συνοπτικῶς λεγόμενα ἐδῶ καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ μὴ παρατιθέμενα ἐδῶ θὰ ἀναπτυχθοῦν λεπτομερέστερα στοὺς ἐπομένους λόγους. Τώρα δέ, λέγοντας ἀδιάφορη τὴν οὐσία ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ ὀνομάζοντας αὐτὸν ἄλλοτε μὲ τὴν μιὰ κι ἄλλοτε μὲ τὴν ἄλλη, θὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι δὲν εἶναι ἡ ἐνέργεια ἀλλὰ ἡ οὐσία ψιλὸ ὄνομα σ' αὐτόν, μὲ τὴν σκέψι ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι μόνο ἐνέργεια χωρὶς οὐσία· ἔτσι θὰ συλληφθοῦν νὰ εὐρίσκονται στὶς ἴδιες δυσσέβειες ὄχι λιγώτερο, ἂν ὄχι περισσότερο, διότι οἱ ἐναντίον τῆς ἐνεργείας βλασφημίαι των θὰ μεταπέσουν στὴν οὐσία⁵⁷.

44 μζ'. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λεχθέντα, τοῦτοι οἱ ἄνθρωποι καθιστοῦν καὶ ἀνυπόστατη τὴν τρισυπόστατη οὐσία. Διότι, λέγει ὁ μέγας Βασίλειος, καμμιά ἀπὸ τὶς ἐνέργειαι τοῦ Πνεύματος δὲν εἶναι ἐνυπόστατη, δηλαδὴ ἀνυπόστατη⁵⁸. Θὰ συμβῆ λοιπὸν νὰ εἶναι αὐτοὶ χειρότεροι καὶ ἀπὸ τὸ Σαβέλλιο. Διότι ἐκεῖνος μὲν ἔκαμε ἀνυπόστατο τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, λέγοντας ὅτι αὐτὰ εἶναι ἓνα καὶ τὸ ἴδιο μὲ τὸν Πατέρα, πρᾶγμα πού καὶ τοῦτοι κάμουν μὲ ὅσα λέγουν.

μη'. Πράγματι, μὴ διακρίνοντας καθόλου τὴν ἄκτιστη ἐνέργεια ἀπὸ τὴν ἄκτιστη οὐσία, ἔπειτα διακηρύσσοντας ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι τέτοια ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς, δὲν εἰσάγουν καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὴ συγχώνευσι τοῦ Σαβελλίου; Διότι ἐκεῖνος μὲν καθιστοῦσε ἀνυπόστατο τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο, λέγοντάς ὅτι δὲν διαφέρουν κατὰ τίποτε ἀπὸ τὸν Πατέρα· αὐτοὶ δὲ ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ καθιστοῦν ἀνυπόστατη

57. Βλ. Παράγραφο 21 τοῦ παρόντος λόγου.

58. Κατ' Εὐνομίου 4. PG 29, 689C.

πόστατον ποιοῦσι τὴν τρισυπόστατον οὐσίαν, ἐν κατὰ πάντα καὶ ἀδιάφορον λέγοντες τῇ ἐνεργείᾳ, ἥτις καθ' ἑαυτὴν ἀνυπόστατός ἐστι.

45 μθ'. Καὶ ὁ μὲν τριώνυμον ἔλεγεν οὐσίαν, τὰς ὑποστάσεις κα-
5 κῶς συνάγων εἰς αὐτήν, οἱ δὲ δυνάμυμόν φασι, νῦν μὲν οὐσίαν, νῦν δὲ ἐνέργειαν, εἰς ἀλλήλας αὐτὰς κατὰ τὸ δοκοῦν συναλεί-
φοντες. Καὶ ὁ μὲν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὀνόματα ἔλεγε κενὰ πραγμάτων, ἐφ' ἐνὸς σημαιομένου, νῦν μὲν τούτου
νῦν δ' ἐκείνου λαμβανόμενα, οἱ δὲ τοῦτ' αὐτὸ λέγουσιν ἐπὶ πάν-
10 των τῶν θείων ὀνομάτων, πάντα γὰρ ἐν φασι σημαίνειν, καὶ νῦν μὲν τὴν οὐσίαν, νῦν δὲ τὴν ἐνέργειαν. Ἐντεῦθεν δ' οἷόν τι συμι-
γῆς δηλητήριον ταῖς ἑαυτῶν, φεῦ, σκευάζουσι ψυχαῖς, ἐκ σαβελ-
λιανῆς καὶ εὐνομιανῆς αἰρέσεως· τὰ μὲν γὰρ ὑποστατικὰ Σαβέλ-
λιος, ὁ δ' Εὐνόμιος τὰ φυσικά, εἰς ἐν σημαινόμενον ἀφρονέστα-
15 τα συνῆγον. Ἄλλ' οὐκ ἐντεῦθεν μόνον σύνθετος, ἀλλὰ καὶ πολυ-
σύνθετος αὐτοῖς ἄλλοθεν ἢ κακόννοια φωρᾶται.

46 ν'. Λεγόντων γὰρ ἀκούοντες τῶν θεολόγων «ἄκτιστον καὶ ἀεὶ οὔσαν ἐκ Θεοῦ χάριν», ἵνα μὴ συμβαίῃ, φασί, πολλὰ πεφη-
νέναι ἄκτιστα, οὐ κοινήν αὐτὴν εἶναι λέγουσιν ἐνέργειαν Πα-
20 τρός, Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος, ἀλλὰ χάριν τοῦ Θεοῦ, δηλονότι τοῦ Πατρός, τὸν Υἱὸν ὀνομάζουσι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ τοῦτο λέγων, ἐν ὑποστάσει τούτων ἐκάτερον ἰδίᾳ προσκυνεῖν οὐκ ἂν ἔχοι· τοιγαροῦν ἐν τῷ Πατρὶ μόνῳ καθ' ἑαυτὸν ὑφεστῶ-

καὶ τὴν τρισυπόστατη οὐσία, θεωρώντας τὴν καθ' ὅλα ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὴν ἐνέργεια, ἢ ὁποῖα καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀνυπόστατη.

15 μθ'. Κι' ἐκεῖνος μὲν ἐθεωροῦσε τριώνυμη τὴν οὐσία⁵⁹, συνάγοντας σ' αὐτὴν κακῶς τὶς ὑποστάσεις, αὐτοὶ δὲ τὴν λέγουν διώνυμη, ἄλλοτε οὐσία καὶ ἄλλοτε ἐνέργεια, συγχωνεύοντας ὅπως τοὺς ἀρέσει τὶς δύο μεταξὺ τους. Ἐκεῖνος ἐθεωροῦσε τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὀνόματα κενὰ ἀπὸ πράγματα, λαμβανόμενα γιὰ νὰ σημαίνουν ἓνα ἀντικείμενο, ἄλλοτε τοῦτο κι' ἄλλοτε ἐκεῖνο· αὐτοὶ ἐδῶ λέγουν τὸ ἴδιο ἀκριβῶς γιὰ ὅλα τὰ θεῖα ὀνόματα⁶⁰, διότι ἰσχυρίζονται ὅτι ὅλα σημαίνουν ἓνα, ἄλλοτε τὴν οὐσία καὶ ἄλλοτε τὴν ἐνέργεια. Ἔτσι κατασκευάζουν, ἀλλοίμονο, γιὰ τὶς ψυχὲς τους κάτι σὰν μῖγμα δηλητηρίου, ἀπὸ σαβελλιανὴ καὶ εὐνομιανὴ αἵρεσι. Διότι ἐσυγχώνεσαν ἀφρονέστατα σὲ μιὰ ἔννοια, τὰ μὲν ὑποστατικὰ προσόντα ὁ Σαβέλλιος, τὰ δὲ φυσικὰ ὁ Εὐνόμιος. Ἀλλὰ ἡ κακόνοιά τους δὲν ἐλέγχεται μόνο ἀπὸ αὐτὰ σὰν σύνθετη· ἀπὸ ἄλλα ἐλέγχεται καὶ ὡς πολυσύνθετη.

46 ν'. Ἐπειδὴ ἀκούουν τοὺς θεολόγους νὰ λέγουν ὅτι «ἡ χάρις ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι ἄκτιστη καὶ πάντοτε οὐσα»⁶¹, γιὰ νὰ μὴ συμβῆ νὰ παρουσιασθοῦν πολλὰ ἄκτιστα, δὲν δέχονται ὅτι αὐτὴ εἶναι κοινὴ ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ χάρι τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς, ὀνομάζουν τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα⁶². Ὅποιος ὅμως λέγει αὐτὸ τὸ πράγμα, δὲν μπορεῖ νὰ προσκυνῇ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο σὲ χωριστὴ ὑπόστασι· ἐπομένως διακρίνουν αὐτὰ στὸν Πατέρα

59. Δηλαδὴ τὴν ἴδια οὐσία ὠνόμαζε κατὰ περιστάσεις Πατέρα, Υἱόν, Πνεῦμα.

60. Δηλαδὴ καὶ γιὰ τὶς ἐνέργειες, τὰ ιδιώματα· ἀγαθότης, φῶς, ζωὴ κλπ.

61. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1141A.

62. Πρβλ. *Ἐκθεσιν δυσσεβημάτων* 37.

τι ταῦτ' ἐνορῶσιν, οἷόν τινας δυνάμεις ἐνυπαρχούσας, οὐχ ὑφε-
 στώσας. Εἰ γὰρ κατ' αὐτοὺς ὁ Πατήρ ἐστι μόνος ἐξ οὗ ἡ χάρις,
 ὁ Υἱὸς οὐχ ἔξει τὴν αὐτὴν χάριν, ὡς ἐξ ἡλίου ἄλλος ἥλιος εἶναι
 κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχων τῷ γεννήσαντι, χάριτι καὶ δόξῃ καὶ
 5 λαμπρότητι καὶ πᾶσι τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις, ἀλλ' οἷόν
 τις ἀκτὶς ἔσται, καὶ τὸ Πνεῦμα οἷον αὐγή, ὡς ἐκ μεγάλου καὶ
 μείζονος καὶ μεγίστου τὴν Τριάδα συνίστασθαι· ὃ κατὰ τὸν μέ-
 γαν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον σαφῶς ἐν τοῖς Ἀπολιναρίου γέ-
 γραπται λόγοις.

πὸ μόνος ὑφίσταται καθ' ἑαυτὸν, σὰν δυνάμεις πὸ ἐνυπάρχουν, ἀλλὰ δὲν ὑφίστανται καθ' ἑαυτές. Πράγματι, ἂν κατ' αὐτοὺς ὁ Πατὴρ εἶναι μόνος καὶ ἀπὸ αὐτὸν προέρχεται ἡ χάρις, ὁ Υἱὸς δὲ θὰ ἔχη τὴν ἴδια χάρι, ὥστε νὰ εἶναι ἀπὸ ἓναν ἥλιο ἄλλος ἥλιος πὸ ὑπάρχει καθ' ὅλα ὁμοίως μὲ τὸν γεννήσαντα, στὴ χάρι καὶ στὴ δόξα, στὴ λαμπρότητα καὶ σ' ὅλα τὰ προσόντα πὸ παρατηροῦνται σ' αὐτόν⁶³. ἀντιθέτως θὰ εἶναι σὰν μιὰ ἀκτῖνα καὶ τὸ Πνεῦμα σὰν αὐγή, ὥστε ἡ Τριάς νὰ συνίσταται ἀπὸ ἓνα μεγάλο, ἓνα μεγαλύτερο κι ἓνα μέγιστο· πρᾶγμα πὸ κατὰ τὸν θεολόγο Γρηγόριο εἶναι σαφῶς γραμμένο στὰ κείμενα τοῦ Ἀπολιναρίου⁶⁴.

63. Γρηγορίου Νύσσης, *Πρὸς Εὐνόμιον 1*, W. Jaeger 1,180· PG 45, 416BC.

64. *Ἐπιστολή 101*, PG 37, 192B. Πρβλ. καὶ παράγραφον 7 τοῦ παρόντος λόγου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

**Περὶ τοῦ κατεφθαρμένου τούτων ἤθους, καὶ ὡς προσήκοντος
τοῖς αὐτῶν τρόποις τοῦ κατὰ τὴν ἐμφύλιον στάσιν
λαβόμενοι καιροῦ, καίτοι δὲ πρότερον κατὰ κράτος
ἠττηθέντες, πάλιν ὑπ' ἀναιδεΐας ἐπανίστανται
τῇ εὐσεβείᾳ**

- 47 Ὅρατε πηλίκους ὁ Βαρλαάμ τοὺς οἰκείους ὁπαδοὺς περιέ-
βαλε κακοῖς, καθ' οἷων ὥσε, μᾶλλον δὲ συγκατέσπασε, βάρα-
θρων τοὺς αὐτῷ φοιτήσαντας, μᾶλλον δὲ τῶν φοιτησάντων
τοὺς καὶ τὴν ψυχὴν αὐτῷ πιστεύσαντας κἂν τοῖς θείοις αὐτῷ
5 χρησαμένους διδασκάλῳ; Τὸ δὲ χειρόν, ὡς οὐ τῶν δοξῶν μό-
νον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἑαυτοῦ μετέδωκεν ἠθῶν, ᾧ δὴ καὶ κατὰ τὸ
γεγραμμένον, οὐδ' ἐξελεγχόμενοι θέλουσι σιγᾶν, ἀλλ' ὁμοθυμα-
δὸν φασὶ καὶ μηδὲν διαλείποντες, «θορυβῶμεν καὶ κραυγάζω-
μεν, ἵνα μὴ διαφανὲς γένηται τὸ ψεῦδος ἡμῶν».
- 48 Τί δὲ καὶ τῆς μυσαρᾶς γνώμης τῶν πάλαι κακοδόξων ἐνέ-
λιπον ἀζήλωτον; Ποία δὲ πίστις παρ' αὐτοῖς, παρ' οἷς οὐ λόγος,
οὐ γράμμα βέβαιον, οὐχ ὑπογραφαὶ οἰκειόχειροι, οὐχ ἱεραὶ σύνο-
δοι σεπταί, οὐ πολιτικῶν ἀρχόντων παιδεία καὶ συνέσει διαφε-
ρόντων, οὐκ αὐτῶν τῶν κρίνειν κεκριμένως λαχόντων τὴν οἰ-
15 κουμένην διάγνωσις, οὐ βασιλέως ἐπικυροῦντος τὰ κεκριμένα
καὶ τὴν παρ' ἑαυτοῦ συνεισάγοντος γνώμην, βασιλέως εὐσεβε-
στάτου καὶ μεγαλόφρονος, καὶ τῶν βασιλευομένων οὐκ ἀξία
μᾶλλον ἢ μεγαλοφυΐα καὶ μεγαλονοΐα προέχοντος; Καὶ τί ταῦτα
λέγω, παρ' οἷς οὐδὲ τὸ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἐκκλη-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Περὶ τοῦ διεφθαρμένου ἤθους των καὶ περὶ τοῦ ὅτι εὐρίσκοντας τὸν κατάλληλο γιὰ τοὺς τρόπους των καιρῶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἂν καὶ προηγουμένως εἶχαν νικηθῆ δυὸ φορές κατὰ κράτος, πάλι ἀπὸ ἀναίδεια στασιάζουν κατὰ τῆς εὐσεβείας

- 47 Βλέπετε μὲ ποιά κακὰ περιέβαλε τοὺς ὀπαδοὺς 'του ὁ Βαρλαάμ, σὲ ποιά βάραθρα ἔσπρωξε, μᾶλλον δὲ κατέρριψε τοὺς φοιτητάς του, ἢ μᾶλλον ἐκείνους ἀπὸ τοὺς φοιτητάς του πού τοῦ παρέδωσαν καὶ τὴν ψυχὴ τους καὶ τὸν χρησιμοποίησαν διδάσκαλο στὰ θεῖα; Τὸ χειρότερο δὲ εἶναι ὅτι τοὺς μετέδωσε ὄχι μόνο τίς δοξασίεις ἀλλὰ καὶ τὰ ἥθη του. Γι' αὐτό, σύμφωνα μὲ τὸ γεγραμμένο, ὅταν ἐλέγχωνται δὲν θέλουν νὰ σιγήσουν, ἀλλὰ ὅλοι μαζί λέγουν ἀσταμάτητα, «ἄς θορυβοῦμε κι' ἄς κραυγάζουμε, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ ἀντιληπτὸ τὸ ψεῦδος μας».
- 48 Καὶ ἀπὸ τῆ μυσαρῆ γνώμη τῶν παλαιῶν κακοδόξων τί ἄφησαν πού νὰ μὴ τὸ ζηλεύσουν; Ποιά πίστις μπορεῖ νὰ ὑπάρχη σ' αὐτοὺς, οἱ ὅποιοι δὲν τηροῦν οὔτε λόγο οὔτε γράμμα, οὔτε ιδιόχειρες ὑπογραφές; οἱ ὅποιοι δὲν σέβονται ἱερὲς συνόδους οὔτε πολιτικούς ἄρχοντες πού διακρίνονται γιὰ τὴν παιδεία καὶ σύνεσι, οὔτε τὴν ἀπόφασιν ἐκείνων πού ἔχουν ἔργο νὰ κρίνουν ἐγκύρως τὴν οἰκουμένη οὔτε τὸν βασιλέα πού ἐπικυρώνει τὰ ἀποφασισμένα καὶ προσθέτει καὶ τὴ δική του γνώμη, βασιλέα εὐσεβέστατο καὶ μεγαλόφρονα, πού ὑπερέχει τῶν κυβερνωμένων ὄχι κατὰ τὸ ἀξίωμα μᾶλλον παρὰ κατὰ τὴν μεγαλοφυΐα καὶ μεγαλόνοια; Τί χρειάζεται ὁμως νὰ ἀναφέρω αὐτὰ τὰ πράγματα, γι' ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι δὲν θεωροῦν φοβερὸ καὶ

σίας έκκεκηρύχθαι καὶ ἀπερρῆχθαι, καὶ ὁ ἀπὸ Θεοῦ χωρισμὸς δεινὸν τι καὶ φρικτὸν νομίζεται; Οὗτοί εἰσιν ὡς ἀληθῶς κατὰ τὸν ἐν ἀποστόλοις κορυφαῖον, «οἱ δόξας οὐ τρέμουσι, κυριότητος καταφρονοῦσι, τολμηταί, αὐθάδεις, δι' οὓς ἡ ὁδὸς τῆς ἀλη-
5 θείας βλασφημεῖται, οἱ δελεάζουσι ψυχὰς ἀστηρίκτους καὶ ἐν πλαστοῖς λόγοις ἐμπορεύονται τοὺς ἀκεραιότερους».

49 Πᾶσαν μὲν οὖν πρότερον ἔθεντο σπουδὴν μηδαμῶς ἀναγράπτους τὰς συνοδικὰς διαγνώσεις γεγενῆσθαι· τοῦτο δὲ μὴ δυνηθέντες, ὡς εἶδον ἤδη τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας Σ υ ν ο δ ι-
10 κ ο ν τ ὀ μ ο ν γεγραμμένον καὶ ὅσον οὕτω μέλλοντα ταῖς πανιέροις τῶν ἀρχιερέων ἐνσημανθήσεσθαι γραφαῖς, διανιστῶσιν ἑαυτούς, τί μὲν οὐ λέγοντες, τί δὲ οὐ πράττοντες, ὥστε κωλῦσαι τελεσθῆναι ταῖς ὑπογραφαῖς. Περιήεσαν γὰρ τῶν ἀρχιερέων ἕκαστον, ἀπειλοῦντες ἅμα καὶ θωπεύοντες, νῦν μὲν μῶμον λέ-
15 γοντες ἐποίσειν τῇ κατ' αὐτοὺς ἱερωσύνη τὴν ὑποσημείωσιν, νῦν δ' ἐξαίροντες ἐν μέρει τούτων ἕκαστον καὶ μὴ δεῖν ἀκόλουθα τοῖς ἄλλοις πράττειν συμβουλευόντες. Ὡς δ' ἐκεῖνοι κρείττους ἦσαν τῶν τοιούτων ἐρεσχειλιῶν καὶ τῆς πατριαρχικῆς χειρὸς προτέρας ὑποσημανομένης, ἐπτὰ λογάδες στοιχηδὸν ἐπε-
20 σφραγίσαντο κατὰ τὸν προσήκοντα βαθμὸν πιστοὶ μάρτυρες τῆς ἀληθείας ἀντὶ πάντων ὄντες ἱκανοί, πάντων οἱ σπουδασταὶ τῆς ἀπειθείας ἀπογνόντες, ἀφασίᾳ περιελήφθησαν ἐπὶ καιρὸν, ἅμα καὶ τὸ τῆς λαμπρᾶς αἰσχύνης ὑπόγυον ὑφορῶμενοι.

50 Συγχύσεως δὲ μετ' οὐ πολὺ τὰ πολιτικὰ πράγματα κατα-
25 λαβούσης, καιροῦ λαβόμενοι (φασὶ γὰρ καὶ τοὺς λύκους ἀδεῶς ἐπιτιθεμένους τοῖς ποιμνίοις ἐν ταῖς καταγίσι τέρπεσθαι) πάλιν

φρικτὸ οὔτε τὸ νὰ ἔχουν ἀποκηρυχθῆ καὶ ἀποσπασθῆ ἀπὸ τὴν εὐσέβεια καὶ τὴν Ἐκκλησία πού τὴν διατηρεῖ καὶ νὰ εἶναι χωρισμένοι ἀπὸ τὸν Θεό; Τοῦτοι εἶναι ἀληθινὰ κατὰ τὸν κορυφαῖο τῶν Ἀποστόλων «πού δὲν τρέμουν τὶς δόξες, καταφρονοῦν τὶς κυριότητες, εἶναι αὐθάδεις καὶ τολμητές, πού γι' αὐτοὺς βλασφημεῖται ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας, πού δελεάζουν τὶς ψυχὰς τῶν ἀστηρίκτων καὶ μὲ λόγους πλαστοῦς ἐμπορεῦνται τοὺς ἀπλοϊκωτέρους»².

49 Προηγουμένως λοιπὸν κατέβαλαν κάθε προσπάθεια, γιὰ νὰ μὴ καταγραφοῦν καθόλου οἱ συνοδικές ἀποφάσεις. Ὅταν ὁμως δὲν τὸ κατώρθωσαν τοῦτο, μόλις εἶδαν ἤδη τὸν *Συνοδικὸ Τόμο* γραμμένο καὶ μέλλοντα σὲ λίγο νὰ ἐπικυρωθῆ μὲ τὶς ὑπογραφές τῶν σεβασμίων ἀρχιερέων, ξεσηκώνονται, καὶ τί δὲν εἶπαν, τί δὲν ἔπραξαν γιὰ νὰ ἐμποδίσουν νὰ τεθοῦν οἱ ὑπογραφές. Πράγματι περιέρχονταν στὸν καθένα ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς, ἀπειλώντας καὶ συγχρόνως θωπεύοντας, ἄλλοτε λέγοντας ὅτι ἡ ὑπογραφή θὰ φέρῃ ψόγο στὴν ἱερωσύνη τους, ἄλλοτε δὲ ἐγκωμιάζοντας τὸν καθένα τους χωριστὰ καὶ συμβουλεύοντάς τον νὰ μὴ πράττῃ ὅ,τι καὶ οἱ ἄλλοι. Ἐπειδὴ ὁμως ἐκεῖνοι ἦσαν ἀνώτεροι αὐτῶν τῶν μωρολογιῶν καί, ἀφοῦ ὑπέγραψε πρῶτα τὸ πατριαρχικὸ χέρι, ἑπτὰ ἐπίλεκτοι στὴ σειρά κατὰ τὸ βαθμὸ τους ἔβαλαν τὴ σφραγίδα τους³, πιστοὶ μάρτυρες τῆς ἀληθείας πού ἦσαν ἱκανοὶ γιὰ ὅλα, ἀπεγνωσμένοι τελείως οἱ ζηλωταὶ τῆς ἀπειθείας, περιῆλθαν προσωρινῶς σὲ ἀφασία, ὑποπτευόμενοι ἄλλωστε καὶ τὴν ἐπικείμενη φοβερὴ αἰσχὺνη.

50 Ὅταν ὁμως ἔπειτα ἀπὸ λίγο ἐπεκράτησε σύγχυσις στὰ πολιτικὰ πράγματα, εὐρῆκαν εὐκαιρία (λέγουν ἄλλωστε ὅτι καὶ οἱ λύκοι χαίρονται νὰ ἐπιτίθενται ἀφόβως στὰ ποίμνια κατὰ τὶς

3. Οἱ ἑπτὰ λογάδες, πού προσυέγραψαν τὸν *Συνοδικὸν τόμον* μετὰ τὸν πατριάρχη ἦσαν οἱ Μητροπολίται Κυζίκου, Σάρδεων, Δυρραχίου, Λακεδαιμονίας, Μαδύτων, Μηθύμνης καὶ Βιδύνης. Βλέπε *Συνοδικὸν τόμον Α'*, 55, PG 151, 692D.

κινουῶσιν, ὡς ἀττικὸς ἔχει λόγος, τὸν ἀνάγυρον. Ἡμῶν οὖν ἡσυ-
 χίας ἔνεκεν οὐκ ἐντὸς τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης ποιουμένων
 τὴν διατριβήν, ἀνύσειν τι κάντεῦθεν ἡλπικότες, πρῶτον μὲν
 ταύτην τίθενται σπουδὴν, προκαταλαμβάνειν εἴ τις ἐνδημοίη
 5 πόρρωθεν τῶν μοναζόντων· ἠνίκα δ' ἂν ἐντύχοιεν, πολλὴν αὐ-
 θις ἐπιδείκνυνται σπουδὴν ὥστ' ἐνδεῖν σφίσιν αὐτοῖς καὶ ἀνα-
 πείθειν κατ' αὐτοὺς φρονεῖν. Τούτους οὖν ἀνεπιγνώμονας ὄντας
 τῶν γεγενημένων, τοῦτο μὲν ἡμῶν ἀδεῶς καταψευδόμενοι, τοῦ-
 το δὲ παρεξηγήσεις λόγων πατερικῶν παράγοντες, πρὸς δὲ καὶ
 10 τινὰς ἄλλους τῶν ἀκεραιότερων συναρπάζοντες, φατρίαν τινὰ
 περὶ αὐτοὺς ποιοῦντα πάλιν. Ἡ δὲ φατρία οὐκ ἀγενής. Ἔστι μὲν
 γὰρ οὐδ' ἐπιληψία κατὰ τὰς περιόδους ἀλισκομένους ἔχει τῆς σε-
 λήνης (ἐπιτηρεῖ γὰρ ὁ δαίμων τὸν καιρὸν, κατὰ τὸν Χρυσόστο-
 μον πατέρα, τοῦ πείθειν ἔνεκεν τοὺς ἀνοήτους ὡς τῶν οὐρανίων
 15 ἐξῆπται τὰ καθ' ἡμᾶς), οἱ δ' ὑπόλοιποι, τὸν τρόπον οὐ λίαν εἰσὶν
 ἀποδέοντες αὐτῶν, ὑπὸ γὰρ τοιούτους ἀξιοῦσι ζῆν. Ὅταν τοίνυν
 μὴ δοκῇ τῷ δαίμονι, τὰς ἐν ἐγκεφάλῳ διεξόδους τοῦ ψυχικοῦ
 πνεύματος ἐμφράττοντι καὶ λυμαιομένῳ τὰς ἐκεῖθεν προιούσας
 ἐνεργείας, σπασμὸν ἐνεργάζεσθαι τοῖς συνεκτικοῖς τοῦ σώματος
 20 μορίοις, κάντεῦθεν ριπτεῖν καὶ συμπνίγειν ἐπὶ γῆς αὐτοῦς, ἀνά
 τὴν πόλιν περιάγει πᾶσαν, νῦν μὲν ἐπ' αὐτὰς ἄγων τὰς ἀγορὰς
 καὶ τὰς τριόδους, νῦν δ' ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ ἐπ' αὐτοὺς αὐτῶν
 τοὺς οἴκους, ὡς καὶ τὰς συζύγους περιβομβήσειαν, ἐκεῖνα λέ-
 γοντας ἃ καὶ μικρὸν τις ἐπιστήσας γνοιῆ ἂν διανοίας ὄντα δαι-
 25 μονιώδους ὄντως καὶ κατηλογημένης, καὶ μηδ' εἰδυίας ἑαυτῇ
 γοῦν ἀκολούθως προιέναι.

4. Ἀνάγυρος εἶναι ἓνα δυσῶδες φυτὸν, ἢ ὁσμὴ τῶν φύλλων ἢ ἡ γεῦσις τῶν
 καρπῶν τοῦ ὁποίου προκαλοῦν βαρεῖά ὁσμὴ ἢ ἐντονο ἔμετο. Ἀπ' αὐτὸ προήλθε
 ἡ ἀρχαία φράσις «μὴ κίνει τὸν ἀνάγυρον».

καταιγίδες)· πάλι λοιπὸν κινουῦν τὸν ἀνάγυρο, ὅπως λέγει ὁ ἀττικὸς λόγος⁴. Ἐπειδὴ δὲ ἐμεῖς, χάριν ἡσυχίας, δὲν ἐμέναμε μέσα σ' αὐτὴν τὴν μεγαλόπολι⁵, αὐτοὶ ἤλπιζαν ὅτι κάτι θὰ ἐκέρδιζαν καὶ ἀπὸ αὐτό· ἔτσι λοιπὸν πρῶτα κατέβαλλαν ιδιαίτερη φροντίδα νὰ προκαταλαμβάνουν κάθε μακρινὸ μοναστήρι πὺ θὰ εὐρισκόταν στὴν πόλι, κι' ὅταν τὸν συναντοῦσαν, ἐπεδείκνυαν πάλι πολλὴ φροντίδα, ὥστε νὰ τοὺς συνδέσουν μαζί τους καὶ νὰ τοὺς πείσουν νὰ ἔχουν τὶς ἴδιες μὲ αὐτοὺς ἀπόψεις. Ἔτσι, παρασύροντας αὐτοὺς, πὺ ἀγνοοῦσαν τὰ συμβάντα, ἀφ' ἑνὸς μὲν μὲ τὸ νὰ κατηγοροῦν ἐμᾶς ψευδῶς καὶ ἀφόβως, ἀφ' ἑτέρου δὲ μὲ τὸ νὰ παρουσιάζουν παρερμηνεῖες πατερικῶν λόγων, καθῶς ἐπίσης καὶ μερικοὺς ἄλλους ἀπὸ τοὺς ἀφελεστέρους μαζί μὲ αὐτοὺς, συγκροτοῦν γύρω τους πάλι μιὰ φατρία. Καὶ δὲν ἦταν ἀγενῆς ἡ φατρία. Ὑπάρχουν μερικοὶ πὺ καταλαμβάνονται ἀπὸ ἐπιληψία κατὰ τὶς περιόδους τῆς σελήνης (διότι κατὰ τὸν Χρυσόστομο πατέρα ὁ δαίμων καιροφυλακεῖ τὴν ὥρα γιὰ νὰ παραπείση τοὺς ἀνοήτους ὅτι τὰ δικά μας ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰ οὐράνια)⁶, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι δὲν διαφέρουν πολὺ ἀπὸ αὐτοὺς κατὰ τὸν τρόπο, διότι ἐπιθυμοῦν νὰ ζοῦν ὑπὸ τὶς διαταγὲς τέτοιων προσώπων. Ὅταν λοιπὸν ὁ δαίμων δὲν θεωρῆ σκόπιμο, φράσσοντας τὶς διεξόδους τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος στὸν ἐγκέφαλο καὶ καταστρέφοντας τὶς ἀπὸ ἐκεῖ προερχόμενες ἐνέργειες, νὰ τοὺς ρίπη καὶ νὰ τοὺς συμπνίγη ἐπάνω στὴ γῆ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, τοὺς περιφέρει γύρω σὲ ὅλη τὴν πόλι, ἄλλοτε φέροντάς τους στὶς ἀγορὲς καὶ στὶς πλατεῖες, ἄλλοτε στοὺς ἄρχοντες, καὶ μάλιστα στοὺς ἴδιους τοὺς οἴκους των, ὥστε νὰ δασκαλεύουν καὶ τὶς συζύγους των· λέγει ἐκεῖνα πὺ καὶ μὲ μικρὴ προσοχὴ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ γνωρίση ὅτι προέρχονται πραγματικὰ ἀπὸ δαμονιώδη καὶ παράλογη διάνοια, πὺ δὲν γνωρίζει νὰ προχωρῆ μὲ συνέπεια.

5. Ἐννοεῖται ἡ Κωνσταντινούπολις.

6. Ὁμιλία 58 εἰς Ματθαῖον 3, PG 58, 562.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

*Ὅτι μὴδ' ἑαυτοῖς ἀκόλουθα οἱ τοιοῦτοι φθέγγονται,
μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τὰναντιώτατα περιτρέπονται
κακά· διὸ καὶ ταῖς ἐκ διαμέτρου δυσσεβείαις
καθεστᾶσιν ἔνοχοι*

51 *Τί γὰρ ἀσυνετώτερον τοῦ λέγειν, ὡς, καθάπερ ἐν τοῖς
ἀναισθήτοις καὶ ἀλόγοις, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀγίοις ὁ Θεός, τοὺς
δὲ λέγοντας μεγίστην εἶναι τὴν τῆς ἐνοικήσεως διαφορὰν, ὡς
μὴδ' ἐνοικεῖν μὴδ' ἐμπεριπατεῖν λέγεσθαι τὸν Θεὸν εἰ μὴ ἐν τοῖς
5 ἀγίοις μόνοις, δυσσεβεῖς διὰ τοῦτο μαρτυρεῖν; Τί δέ, ὅταν κατ'
ἐνέργειαν μὲν εἶναι μεθεκτὸν τὸ Θεῖον ὡς ὑπερφυῆς λίαν ἀπο-
ναίνωνται, κατ' οὐσίαν δ' εἶναι μεθεκτὸν ἅπασι δισχυρίζωνται;
Τί δ' ὅταν ἐνεργεῖν μὲν τὸν Θεὸν λέγωσιν, ἐνέργειαν δὲ μηδα-
μῶς ἔχειν ἀποφαίνωνται; Τί δ' ὅταν διατείνωνται καὶ οὐσίαν
10 ἄκτιστον καὶ ἐνέργειαν ἄκτιστον ἐπὶ Θεοῦ ὁμολογεῖν, εἴθ' ἐν εἶ-
ναι καὶ ἀδιάφορον παντάπασι τῇ ἀκτίστῳ οὐσίᾳ τὴν ἄκτιστον
ἐνέργειαν, καὶ τοὺς μὴ ἐν ταῦτα καὶ ἀδιάφορον παντάπασι φρο-
νοῦντας ἀσεβείας γράφεσθαι; Εἰ γὰρ ἐν παντάπασιν ἔστι, κακῶς
ὁμολογεῖν ἀμφοτέρᾳ φασιν. Εἰ δ' ἐπιφαίνεται τις ἐν αὐτοῖς δια-
15 φορά, τίς ὁ τηλικούτος πόλεμος πρὸς τοὺς τοῦτο λέγοντας;*

52 *Τί δ' ὅταν θεοποιὸν μὲν ἀκούοντες δῶρον ἀλλ' οὐ θεοπε-
ποιημένον, κτίσμα τοῦτο λέγωσιν, θέωσιν δὲ καὶ χάριν ἄκτιστον
ἀκούοντες, τὸ ἅγιον εἶναι τοῦτο Πνεῦμα φάσκωσι; Τί γὰρ ἄλλο*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ἽΟτι τέτοιοι ἄνθρωποι δὲν προφέρουν οὔτε πρὸς τοὺς
 ἑαυτοὺς των συνεπῆ πράγματα, ἀλλὰ μᾶλλον στρέφονται
 καὶ στὰ ἐναντιώτατα κακά· γι' αὐτὸ καὶ καθίστανται
 ἔνοχοι τῶν ἀντιθέτων δυσσεβειῶν

51 Πράγματι τί εἶναι ἀσυνετώτερο ἀπὸ τὸ νὰ λέγουν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι μέσα στοὺς ἁγίους, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι στὰ ἀναίσθητα καὶ στὰ ἄλογα, κι' ἐκείνους πού ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ διαφορά τῆς ἐνοικήσεως εἶναι μεγίστη, ὥστε νὰ μὴ ἀναφέρεται οὔτε κἂν ὅτι ἐνοικεῖ ἢ ἐμπεριπατεῖ ὁ Θεὸς παρὰ μόνο μέσα στοὺς ἁγίους, νὰ τοὺς χαρακτηρίζουν δυσσεβεῖς; Τί εἶναι, ὅταν ἀρνοῦνται τελείως ὅτι εἶναι μεθεκτὸ τὸ θεῖο κατ' ἐνέργεια ὡς ὑπερφυές, κατ' οὐσίαν ὅμως ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι ἀπὸ ὅλους μεθεκτό; Τί εἶναι, ὅταν λέγουν ὅτι ἐνεργεῖ μὲν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ ἀποφαίνονται ὅτι δὲν ἔχει ἐνέργεια; Τί εἶναι, ὅταν διατείνονται ὅτι ὁμολογοῦν στὸ Θεὸ καὶ οὐσία ἄκτιστη καὶ ἐνέργεια ἄκτιστη, κι' ἔπειτα λέγουν ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἓνα καὶ τὸ ἴδιο μὲ τὴν οὐσία ἢ ἄκτιστη ἐνέργεια καὶ νομίζουν ὅτι πρέπει νὰ καταγγελοῦν γιὰ ἀσέβεια ἐκεῖνοι πού δὲν θεωροῦν αὐτὰ ἓνα καὶ τὸ ἴδιο; Διότι, ἂν εἶναι ἐντελῶς ἓνα, κακῶς λέγουν ὅτι ὁμολογοῦν καὶ τὰ δύο. Ἐὰν δὲ ἐμφανίζεται κάποια διαφορά μεταξύ τους τί λόγο ἔχει ὁ τόσο μεγάλος πόλεμος πρὸς ἐκείνους πού λέγουν τοῦτο τὸ πρᾶγμα;

52 Τί εἶναι, ὅταν, ἀκούοντας θεοποιὸ ἀλλὰ ὄχι θεοποιημένο δῶρο¹, τὸ λέγουν κτίσμα, ἀκούοντας δὲ θέωσι καὶ χάρι ἄκτιστη², βεβαιώνουν ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα; Τί ἄλλο εἶ-

2. Πρβλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1141AB.

θέωσις ἢ τὸ δῶρον τὸ θεοποιόν; Τί δὲ ὅτε τὸν μὲν Βαρλαάμ ὡς κακόδοξον ἐκβάλλουσι καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλουσιν, ὡς Ἄρειανοὶ τὸν ἀρειανὸν Ἀέτιον, καὶ οἱ Ἀρμένιοι τὸν Εὐτυχῆ καὶ τὸν Διόσκορον, εἶτα τὰ αὐτὰ ἐκείνω κατὰ τούτους πάλιν δογμα-
 5 τίζουσι; Τί δ' ὅταν ἀνερυθριάστως λέγωσιν οὐχ ἡμῖν ἀλλ' ἐκεί-
 νοις συμφωνεῖν τὸ τῆς συνόδου γράμμα, τὸ δι' ἡμᾶς ἀντικατα-
 στάντας ἐκείνοις γεγονός, καὶ ἡμῖν ἐκδεδομένον καὶ παρ' ἡμῖν
 ὑπάρχον εἰς δικαίωμα καὶ ἀπόδειξιν τῆς ὑπ' αὐτῶν ἀντιλεγόμε-
 νης ἀληθείας;

ναι ἢ θεώσις παρὰ τὸ θεοποιὸ δῶρο³; Τί εἶναι, ὅταν τὸν μὲν Βαρλαὰμ ἀπορρίπτουν καὶ τὸν ὑποβάλλουν σὲ ἀνάθεμα ὡς κακόδοξο, ὅπως οἱ Ἀρειανοὶ τὸν ἀρειανὸ Ἀέτιο, καὶ οἱ Ἀρμένιοι τὸν Εὐτυχῆ καὶ τὸν Διόσκορο, ἔπειτα ὁμως δογματίζουν τὰ ἴδια μ' ἐκεῖνον κατὰ τὸ παράδειγμα τούτων; Τί εἶναι, ὅταν ἰσχυρίζονται ἀδιάντροπα ὅτι τὸ γράμμα τῆς συνόδου δὲν συμφωνεῖ μ' ἐμᾶς ἀλλὰ μ' ἐκείνους, ἂν καὶ αὐτὸ τὸ γράμμα καταρτίσθηκε γιὰ μᾶς, πὺ ἐσηκωθήκαμε ἐναντίον ἐκείνων κι' ἐδόθηκε σ' ἐμᾶς καὶ ὑπάρχει σ' ἐμᾶς, γιὰ τὴν δικαίωσί μας καὶ γιὰ τὴν ἀπόδειξι τῆς ἀλήθειας πὺ ἀντικρούουν αὐτοί;

3. Περὶ θεώσεως καὶ θεοποιοῦ δώρου βλέπε περισσότερα στὴν πραγματεία *Περὶ θείων ἐνεργειῶν* 30-34, Π. Χρήστου, τόμ. Β', σ. 117-120.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

**Ὅτι κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς καὶ τὸν Συνοδικὸν ἐπιχειροῦσι
 παρεξηγεῖσθαι τόμον, καὶ ὡς τοῖς ἐκεῖ φρικώδεσιν
 ἀφορισμοῖς καὶ ταῖς ἐγγράφοις ἀποκηρύξεσι
 πολλαχῶς ἀναφαίνονται διατελοῦντες ἔνοχοι**

53 Ἄλλὰ καὶ τὸ λάμπαν ἐπ' ὄρους ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος φῶς, ὃ
 πρότερον φάσμα καὶ κτίσμα διαρρήδην βλασφημοῦντες ἔλεγον,
 νῦν δ' ἄκτιστον εἶναι τὴν οὐσίαν μόνην διαβεβαιούσθε τοῦ Θεοῦ·
 τί οὖν, τοῦτο τὸ φανὲν φῶς ἔστιν ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ; μεταβαλόν-
 5 τες εὐθὺς οἱ γενναιόφρονες, ἄκτιστον, φασίν, ὁμωνύμως τοῦτο
 λέγομεν, τουτέστι ψευδωνύμως. Οὕτως αὐτοῖς σύμφωνόν ἐστι
 τὸ τῆς συνόδου γράμμα. Καὶ μὴν εἴ τις αὐτοῖς ἐπιτιμῶη μηκέτι
 μάτην τολμᾷ ἀναισχυντεῖν, μᾶλλον δ' ἐπὶ κακῷ μεγίστῳ ἑαυ-
 τῶν (ἀφορισμῷ γὰρ ἐγγράφῳ καθυποβέβληται καὶ ἀπεκηρύχθη
 10 καὶ ἀποβέβληται τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας
 ὅστις ἂν φανῇ πάλιν τῶν μοναχῶν κατηγορῶν ἢ ὄλως κατα-
 πτόμενος ἐν οἷς ὁ Βαρλαάμ, ἀλλὰ καὶ κινεῖν ὄλως τινὰ περὶ τού-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

“Οτι ἐπιχειροῦν νὰ παρερμηνεύσουν καὶ τὸν *Συνοδικὸν Τόμο* ἐναντίον τῆς κεφαλῆς των καὶ ὅτι παρουσιάζονται κατὰ πολλοὺς τρόπους ἔνοχοι μὲ βάσι τοὺς ἐκεῖ ἀπαντῶντας ἀφορισμοὺς καὶ τὶς ἔγγραφες ἀποκηρύξεις

53 Ἄλλὰ καὶ τὸ φῶς πὺ ἐλάμψε ἀπὸ τὸ Σωτῆρα ἐπάνω στὸ ὄρος, τὸ ὁποῖο προηγουμένως ἔλεγαν ὀλοφάνερα βλασφημῶντας φάσμα καὶ κτίσμα, τώρα τὸ λέγουν δολίως ἄκτιστο. Πράγματι ἂν κανεῖς τοὺς εἰπῆ· ἐσεῖς διαβεβαιῶνετε ὅτι τὸ μόνο ἄκτιστο πρᾶγμα εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ· τί λοιπόν, τοῦτο τὸ φῶς πὺ ἐφάνηκε εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ; τότε ἀμέσως οἱ γενναϊόφρονες μεταβάλλουν ἀποψι καὶ λέγουν, ἄκτιστο ἀποκαλοῦμε τοῦτο ὁμωνύμως, δηλαδὴ ψευδωνύμως¹. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπο εἶναι σύμφωνο μὲ αὐτοὺς τὸ γράμμα τῆς συνόδου. Καὶ ὅμως, ἂν κανεῖς τοὺς ζητήση ἐπιτιμητικὰ νὰ μὴ τολμοῦν πλέον ματαίως ν’ ἀναισχυντοῦν, ἢ μᾶλλον ν’ ἀναισχυντοῦν γιὰ μεγάλο κακὸ σὲ βάρος τους (διότι ἔχει ὑποβληθῆ σὲ ἔγγραφο ἀφορισμὸ καὶ ἀποκηρύχθηκε καὶ ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τὴν καθολικὴ Ἐκκλησία ὅποιος ἐμφανισθῆ πάλι νὰ κατηγορῆ τοὺς μοναχοὺς ἢ γενικῶς νὰ προσκολλᾶται σὲ ὅσα ὁ Βαρλαάμ², ἀλλὰ καὶ γενικὰ ἔχει ἀπαγορευθῆ ἐγγράφως ν’ ἀνακινῆ κανεῖς στὸ ἐξῆς συ-

1. Ὁ Ἀκίνδυνος πολεμώντας μὲν τὸν Βαρλαάμ ἔλεγε τὸ φῶς ἄκτιστο, πολεμώντας δὲ τὸν Παλαμᾶ ἔλεγε τοῦτο κτιστό. Διηυκρίνιζε ὅτι μυστηριῶδες καὶ ἄκτιστο ἦταν μόνο τὸ θαβώριο φῶς, τὸ ὄφθεν ὑπὸ τῶν τριῶν ἀποστόλων, πᾶν δὲ ἄλλο φῶς, ἔστω καὶ φαινόμενο στους θεωρητικούς εἶναι διάφορο ἐκείνου καὶ κτιστό. Πρβλ. *Ἐπιστολὴν πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου* 8.

2. *Συνοδικὸς τόμος Α'*, PG 151, 691D–692A.

των καὶ τῶν τοιούτων εἰς τὸ ἐξῆς ἐγγράφως ἀπηγόρευται) τίς αὐτῶν ἢ ἀναντίρρητος ἀπολογία; «Τοὺς λέγοντάς τι τῶν κακῶς εἰρημένων τῷ Βαρλαάμ ἀφώρισε», φησί, «τὸ τῆς συνόδου γράμμα· καὶ τοὺς τῶν ἀντικειμένων ἡμῖν καταργεῖ λόγους, ἀλλ' 5 οὐ τοὺς ἡμετέρους». Πῶς, ὦ βέλτιστοι; Κακοδόξως ἔγραψεν ἐκεῖνος, ἀντεῖπον οὗτοι. Καὶ τοῦτ' ἔδειξαν αὐτοὶ καὶ συμψήφους ἔσχον τοὺς κριτάς. Πῶς οὖν οἱ τούτων καταργοῦνται λόγοι; Καὶ μὴν οὐ τοῖς προαπολελογημένοις ἀλλὰ τοῖς εἰς τὸ ἐξῆς κινουῦσιν ἐκεῖ φανερώς ἐπιτιμᾶ, οἵτινες ὑμεῖς ὄντες, φανεροὶ γεγόνατε τοῖς 10 πᾶσι νῦν.

Ἡμεῖς δ' οὐδὲ τὴν ἀρχὴν πρότερον κεκινήκαμεν· τὴν δ' ἀλήθειαν ἐπεκδικοῦντες καὶ καθαιροῦντες τὰ τῷ Βαρλαάμ κακοδόξως εἰρημένα, ὡς καὶ τοῦθ' ὁ Τόμος ἡμῖν συμμαρτυρεῖ, λόγους ὁμολόγους τοῖς ἀγίοις ἐλαλήσαμεν καὶ συνετάξαμεν, ἀφ' 15 ὧν ὁ Βαρλαάμ ἐξελέγηται κακοδόξως ἐπιθέμενος τοῖς μοναχοῖς, καὶ μετ' ἐκεῖνον ὁ τῆς ἐκείνου πονηρᾶς δόξης μαθητῆς καὶ διάδοχος Ἀκίνδυνος, ὃ καὶ μετὰ τὴν συνοδικὴν ἀμφοτέρων καταδίκην δι' ἐγγράφου κεκῦρωται συμβόλου. Τέλος οὖν γέγονε ταῖς πρὸς αὐτοὺς ἡμετέραις ἀντιρρήσεσι δεξιώτατον. Τίς ἔτι 20 λοιπὸν ὁ περὶ τούτων λόγος; Ἄρ' οὐ δῆλον ὡς ὑμᾶς τοὺς ἔπειτα περὶ τῶν αὐτῶν κινήσοντας καὶ τῶν αὐτῶν αὖ κάπὶ τοῖς αὐτοῖς κατηγορήσοντας ἢ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία προλαβοῦσα καλῶς καὶ δικαίως ἀπεκήρυξε καὶ ἀφορισμῶ καθυπέβαλε φρικωδεστάτῳ;

54 Τί δέ, οὐχὶ τοῦθ' ὃ καὶ ὑμεῖς ἀρτίως αὐτοῖς ρήμασι περιγα-

ζήτησι γι' αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια θέματα³), ποιά εἶναι ἡ ἀκαταμάχητη ἀπολογία τους; Λέγει, «τὸ γράμμα τῆς συνόδου ἀφώρισε ἐκείνους πὺ ἀναφέρουν κάτι ἀπὸ τὰ κακῶς λεχθέντα ἀπὸ τὸν Βαρλαάμ· καὶ καταργεῖ τοὺς λόγους τῶν ἀντιπάλων τους καὶ ὄχι τοὺς δικούς μας». Πῶς, ὦ θαυμάσιοι; Κακόδοξα ἔγραψε ἐκεῖνος, ἀντεῖπαν αὐτοί⁴. Καὶ τοῦτο τὸ ἀπέδειξαν αὐτοὶ κί' ἐδικαιώθηκαν μὲ τὴν ψῆφο τῶν κριτῶν. Πῶς λοιπὸν καταργοῦνται τούτων οἱ λόγοι; Καὶ ὅμως τὸ γράμμα ἐπιτιμᾷ ἐκεῖ φανερὰ ὄχι τοὺς προηγουμένως ἀπολογηθέντας, ἀλλὰ ἐκείνους πὺ ἀνακινοῦν στὸ ἐξῆς ζητήματα, πὺ εἴσθε ἐσεῖς, ὅπως ἔγινε σὲ ὅλους φανερό.

Ἐμεῖς ὅμως οὔτε κἂν ἀρχίσαμε προηγουμένως τέτοια συζήτησι· ἀλλὰ δικαιώνοντας τὴν ἀλήθεια καὶ καθαιρώντας τὰ ἀπὸ τὸν Βαρλαάμ κακοδόξως λεχθέντα, ὅπως καὶ σ' αὐτὸ συμμαρτυρεῖ μ' ἐμᾶς ὁ τόμος, ἐκφέραμε κί' ἐγράψαμε λόγους συμφώνους μὲ τοὺς ἀγίους, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Βαρλαάμ ἐξελέγχθηκε ὅτι κακοδόξως ἐπιτέθηκε κατὰ τῶν μοναχῶν, καὶ ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνον ὁ μαθητῆς καὶ διάδοχος τῆς πονηρῆς δόξας ἐκείνου Ἀκίνδυνος. Τοῦτο ἐπικυρώθηκε μὲ ἔγγραφο σύμβολο καὶ μετὰ τὴ συνοδικὴ καταδίκη καὶ τῶν δύο. Οἱ πρὸς αὐτοὺς λοιπὸν ἀντιρρήσεις μας εἶχαν εὐνοϊκώτατο τέλος. Τί χρειάζεται λοιπὸν ἀκόμη ἡ συζήτησις γι' αὐτὰ τὰ θέματα; ἼΑραγε δὲν εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ προλαμβάνοντας τὰ πράγματα καλῶς καὶ δικαίως ἀπεκήρυξε καὶ ὑπέβαλε σὲ φρικωδέστατο ἀφορισμὸ ἐσᾶς πὺ ἐπρόκειτο ἀργότερα νὰ ἀνακινήσετε συζήτησι γιὰ τὰ ἴδια καὶ νὰ κατηγορήσετε τοὺς ἴδιους γιὰ τὰ ἴδια πράγματα;

54 Τί λοιπὸν, δὲν συνέβηκε αὐτὸ πὺ καὶ σεῖς τώρα διαδίδε-

3. Αὐτόθι, 54, PG 151, 692A.

4. Αὐτόθι, 51, PG 151, 691D.

γέλλετε, «διθείας ἔγκλημα τοῖς μονάζουσιν ἐπεχείρησεν ὁ Βαρ-
 λαᾶμ προστρίψασθαι», μὴ ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν ἀλλὰ καὶ
 τὴν θεοποιὸν χάριν, αὐτὴν τὴν λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως,
 ἀκτιστον δοξάζουσιν, καθ' ὃ καὶ ἀνεφάνη κακοδόξως μὲν ἐκεῖ-
 5 νος λέγων, οἱ δὲ μοναχοὶ ἄθῳοι καὶ τῆς κατ' αὐτῶν ἀνώτεροι
 κατηγορίας ὡς στέργοντες καὶ ἐμμένοντες ταῖς τῶν ἀγίων περὶ
 τῆς τοιαύτης χάριτος ἐξηγήσεσι καὶ παραδόσεσι, καθάπερ ἐπ'
 αὐτῶν τῶν λέξεων τὸ τῆς συνόδου γράμμα διαδείκνυσιν, ὃ καὶ
 αὐτὸς νῦν ὁ Βαρλαᾶμ συμμαρτυρεῖ, φυγὰς ὑπ' αἰσχύνης γεγο-
 10 νῶς;

Ἄκινδυνος οὖν ὑπ' ἀδεκάστοις δικασταῖς, οὐχ ἅπαξ, οὐδ'
 ἐνὶ τρόπῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις καὶ πολλαχῶς τοῖς ἐγγρά-
 φοις ἀφορισμοῖς καὶ ταῖς φρικταῖς ἐκείναις ἀποκηρύξεσιν ἔνο-
 χος φανεῖται δικαίως. Ἴνα γὰρ τὴν πρὸ τῆς ἐγγράφου ψήφου
 15 συνοδικῆν αὐτοῦ παρῶ καταδίκην (εἶπερ κατὰ τὴν ἐγγραφὸν
 ἀπόφασιν ταύτην «ὅ,τι τῶν ὑπὸ τοῦ Βαρλαᾶμ βλασφημῶς καὶ
 κακοδόξως κατὰ τῶν μοναχῶν, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας
 αὐτῆς, λαληθέντων ἢ συγγραφέντων, φανεῖς πάλιν τῶν μονα-
 χῶν κατηγορῶν, ἢ ὄλως τούτων ἐν τοῖς τοιούτοις καθαπτόμε-
 20 νος, τῇ αὐτῇ καταδίκη καθυποβάλλεται») πῶς οὐ πολλαπλα-
 σίου καταδίκης ἄξιος ὁ τοσαῦτ' ἔπειτα τῶν ἐκείνου κατ' αὐτῶν
 λέγων καὶ συγγραφόμενος, μᾶλλον δ' ἐν πᾶσι τούτων ἀπτεσθαι
 πειρῶμενος αὐθις, εἰ καὶ λανθάνειν δολίως πραγματευόμενος
 ἔστιν ἃ κατὰ ρῆμα μετασκευάζει, τῆς ἐκείνου διανοίας ἀπρὶξ

5. Συνοδικὸς τόμος Α' 3, PG 151, 680B.

6. Ὁ Βαρλαᾶμ κατηγοροῦσε τοὺς ἡσυχαστὰς ὡς διθείτας, ἐπειδὴ ἐθεω-
 ροῦσαν ἀκτιστὴ ὄχι μόνον τὴ θεία οὐσία, ἀλλὰ καὶ τὴ θεία χάρι.

τε, ὅτι «ὁ Βαρλαάμ ἐπεχείρησε νὰ ἐπιρρίψη στοὺς μοναχοὺς κατηγορία διθεΐας»⁵, ἐπειδὴ θεωροῦν ἄκτιστη ὄχι μόνο τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ καὶ τὴ θεοποιὸ χάρι, τὴν ἴδια τὴ λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως⁶; Δὲν συνέβηκε αὐτό, κατὰ τὸ ὁποῖο ἀποδείχθηκε ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἐκφράζεται κακοδόξως, οἱ δὲ μοναχοὶ ἐκρίθησαν ἀθῶοι καὶ ἀνώτεροι τῆς ἐναντίον τους κατηγορίας, διότι παραδέχονται, καὶ ἐνέμεναν στὶς ἐξηγήσεις καὶ παραδόσεις τῶν ἀγίων γιὰ τὴν τοιαύτη χάρι, ὅπως δείχνει κατὰ λέξι τὸ γράμμα τῆς συνόδου⁷, πρᾶγμα ποῦ μαρτυρεῖ τώρα καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βαρλαάμ, ποῦ ἀπὸ ἐντροπὴ ἔγινε φυγᾶς;

Ὁ Ἀκίνδυνος λοιπὸν ἀπὸ ἀδεκάστους δικαστὰς θὰ φανῆ δικαίως ἔνοχος ὄχι μιὰ φορὰ οὔτε μὲ ἓναν τρόπο, ἀλλὰ καὶ πολλὰς φορὰς καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους στοὺς ἐγγράφους ἀφορισμοὺς καὶ σ' ἐκεῖνες τὶς φρικτὲς ἀποκηρύξεις⁸. Πράγματι, γιὰ νὰ παραλείψω τὴν πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγγραφή ἀπόφασιν συνοδικὴ καταδίκη του (ἂν κατὰ τὴν ἐγγραφή αὐτὴ ἀπόφασιν, «ὅποιος φανῆ νὰ κατηγορῆ πάλιν τοὺς μοναχοὺς γιὰ κάτι ἀπὸ τὰ βλασφημῶς καὶ κακοδόξως λαληθέντα ἢ συγγραφέντα ἀπὸ τὸν Βαρλαάμ κατὰ τῶν μοναχῶν, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἢ γενικῶς νὰ προσβάλλῃ τούτους γιὰ παρόμοια πράγματα, ὑποβάλλεται στὴν ἴδια καταδίκη»^{8α}, πῶς δὲν εἶναι ἄξιος πολλαπλάσιας καταδίκης αὐτὸς ποῦ ἔπειτα λέγει καὶ γράφει τόσα πράγματα ἀπὸ τὰ ἐκείνου κατ' αὐτῶν, μᾶλλον δὲ προσπαθεῖ πάλιν νὰ ἐπιτεθῆ ἐναντίον τους μὲ ὄλα, ἂν καὶ ἐπιδιώκοντας δολίως νὰ διαφύγῃ τὴν προσοχὴ μερικὰ τὰ τροποποιεῖ κατὰ τὴν ἐκφρασί, ἐνῶ μένει σταθερὰ προσκολλημένος στὴ σκέψιν ἐκείνου; Ἄλλ'

7. Συνοδικὸς τόμος Α' 51, PG 691C.

8. Ἡ καταδίκη τὴν ὁποία ὠριξε ὁ Συνοδικὸς τόμος ἦταν ἡ ἀποκήρυξις καὶ ὁ ἀφορισμὸς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

8α. Συνοδικὸς τόμος Α' 52, PG 151, 691D-692A.

ἐχόμενος; Ἄλλ' ἔθελοκωφεῖ μὲν πρὸς τ' ἄλλ' οὗτος κατὰ τῆς
 ἑαυτοῦ ψυχῆς καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρασυρομένων δολίως, κα-
 κουργεῖ δὲ τὸ τῆς ἀποφάσεως τουτὶ γράμμα γράφων, «ὕπεύθυ-
 νον ἀποφαίνεσθαι τὸν αὖθις κατηγοροῦντα τῶν μοναχῶν, οὐχ
 5 ἄπερ ἀπλῶς εἶπεν ὁ Βαρλαάμ, ἀλλ' ἃ κατὰ τῶν μοναχῶν εἶπε
 βλασφήμως καὶ κακοδόξως», καίτοι τοῦτο, τοῦτο τίθησι κατα-
 φανές, ὡς ἃ κατ' αὐτῶν εἶπε, βλασφήμως καὶ κακοδόξως ἐκεῖ-
 νος εἶπεν.

55 Οὐ μὴν, ἀλλ' εἰ μὲν τῶν μοναχῶν μόνον ἐμνημόνευεν ὁ
 10 Τόμος, εἶχεν ἄν τινα χώραν ἢ κακουργία, κἂν ἐξίτηλον ἄγαν.
 Ἐπεὶ δ' εἰπὼν τῶν «βλασφήμως καὶ κακοδόξως κατὰ τῶν μο-
 ναχῶν λαληθέντων ἢ συγγραφέντων», ἐπήγαγε, «μᾶλλον δὲ τῆς
 Ἐκκλησίας αὐτῆς», ἃρ' οὐ ταῦτό φησιν εἶναι τῇ τοῦ Χριστοῦ
 Ἐκκλησίᾳ τοὺς μοναχοὺς, ὡς διὰ πάντων κατ' εὐσέβειαν ἀσφα-
 15 λεῖς, κἀντεῦθεν κοινήν αὐτοῖς καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν ἀπ' ἐκείνου
 γεγενῆσθαι κατηγορίαν; ἼΑρα δ' ἔφη τι κατὰ τῆς Ἐκκλησίας
 ἐκεῖνος, ταυτὸ δ' εἰπεῖν κατὰ τῶν μοναχῶν (καὶ γὰρ ἄμφω συμ-
 περιεῖληφεν ἢ ἀπόφασις) ὃ μὴ βλασφήμως καὶ κακοδόξως ἐκεῖ-
 νος ἔφη; Τὸ δὲ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὴν καθ' ἑαυτῆς τοῦτο διὰ
 20 τοῦ Τόμου μαρτύρεσθαι λέγειν, οὐ μετὰ τῆς περιφανεστάτης συ-
 κοφαντίας καὶ παραπληξίας ἐστὶν ἐσχάτης;

56 Καὶ μὴν ἢ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, κατὰ Παῦλον εἰπεῖν,
 «στύλος ἐστὶ καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας», ἥς πύλαι, κατὰ τὴν
 Θεσπεσίαν ἐπαγγελίαν, οὐ κατισχύσουσιν ἄδου, Βαρλαάμ δηλο-

αὐτὸς ἐθελοκωφεῖ ἐναντίον τῆς ψυχῆς του καὶ ἐναντίον τῶν δολίως παρασυρομένων ἀπ' αὐτόν, κακοποιεῖ δὲ τὸ γράμμα τοῦτο τῆς ἀποφάσεως γράφοντας, «ὅτι ἀποφαίνεται ἔνοχον ἐκεῖνον πὺ κατηγορεῖ πάλι τοὺς μοναχοὺς, ὄχι ὅσα ἀπλῶς εἶπε ὁ Βαρλαάμ ἀλλὰ ὅσα εἶπε κατὰ τῶν μοναχῶν βλασφήμως καὶ κακοδόξως», ἂν καὶ τοῦτο εἶναι πὺ θέτει καταφανῶς, ὅτι ὅσα εἶπε ἐναντίον τους, ἐκεῖνος τὰ εἶπε βλασφήμως καὶ κακοδόξως.

55 Ἄλλ' ὅμως, ἂν ὁ τόμος ἐμνημόνευε μόνο τοὺς μοναχοὺς, θὰ εἶχε κάποια θέσι ἢ κακουργία, ἔστω καὶ ἂν αὐτὴ ἦταν πολὺ πρόσκαιρη. Ἐπειδὴ ὅμως, ἀφοῦ εἶπε «ἀπὸ τὰ λεχθέντα καὶ συγγραφέντα βλασφήμως καὶ κακοδόξως κατὰ τῶν μοναχῶν», προσέθεσε, «μᾶλλον δὲ ἐναντίον τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας», ἄραγε δὲν λέγει ὅτι οἱ μοναχοὶ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ὥστε νὰ εἶναι καθ' ὅλα βέβαιοι στὴν εὐσέβεια⁹, κί' ἔτσι ὅτι θὰ ἔχη γίνει κοινὴ ἢ ἀπ' ἐκεῖνον κατηγορία σ' αὐτοὺς καὶ στὴν Ἐκκλησία; Ἄραγε εἶπε τίποτε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐκεῖνος, δηλαδὴ κατὰ τῶν μοναχῶν (διότι ἢ ἀπόφασις τὰ συμπεριέλαβε καὶ τὰ δύο), τὸ ὁποῖο δὲν εἶπε βλασφήμως καὶ κακοδόξως; Τὸ νὰ βεβαιώνη δὲ ὅτι λέγει τοῦτο διὰ τοῦ *Τόμου* κί' ἢ ἴδια ἢ Ἐκκλησία καθ' ἑαυτῆς, δὲν εἶναι δεῖγμα τῆς χειρότερης παρανοίας ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὀλοφάνερη συκοφαντία;

56 Καὶ ὅμως ἢ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Παύλου, «εἶναι στῦλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας»¹⁰, τὴν ὁποία δὲν θὰ κατανικήσουν οἱ δυνάμεις τοῦ ἄδη κατὰ τὴν θεία

9. Εἶναι ἐντυπωσιακὴ ἢ ἐρμηνεῖα τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς τοῦ *Συνοδικοῦ τόμου* καθ' ὅσον ταυτίζει τοὺς μοναχοὺς μὲ τὴν Ἐκκλησία. Ἡ ταύτισις ὅμως αὐτὴ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ οὐσιώδης καὶ γενικὴ, ἀλλὰ στὴ συγκεκριμένη περίπτωση οἱ μοναχοὶ ἐκπροσωποῦσαν τὴ γνήσια ὀρθόδοξη χριστιανικὴ παράδοσι ἀσφαλῶς. Γι' αὐτὸ κατηγορία κατὰ τῶν μοναχῶν ἐστρεφόταν ἐναντίον τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας.

10. *A' Τιμ. 3,15.*

νότι καὶ τῶν οἶος αὐτὸς τὰ βλάσφημα στόματα. Κἂν γάρ τινες φενακίσαντες παρασύρωσιν, οὐδὲ δῆποτ' ἂν καὶ ὀπόσους, ἐκείνους τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας ἐκβάλλουσιν, αὕτη δὲ μένει μηδὲν ἤττον ἀσφαλῆς καὶ ἀκράδαντος, ἐστηριγμένη παγίως οἷς ἐπε-
 5 στήρικται ἡ ἀλήθεια. Καὶ γὰρ οἱ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ὄλοι τῆς ἀληθείας εἰσὶ, καὶ οἱ μὴ τῆς ἀληθείας ὄντες, καθάπαξ οὐδὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας εἰσὶ. Πῶς οὖν οὐ πάνθ' ἃ «κατὰ τῶν μοναχῶν» ὁ Βαρλαάμ, «μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς Ἐκ-
 κλησίας αὐτῆς», εἶπεν ἢ συνεγράψατο, «βλασφήμως καὶ κακο-
 10 δόξως» εἶπέ τε καὶ συνέγραψε; Μεταξὺ μέντοι λέγων, εἶπεν ἂν τι καὶ τῶν ὀρθῶν, μᾶλλον δὲ οὐχ ἓν ἀλλὰ καὶ πολλά. Τί γὰρ καὶ Νεστόριος, Εὐτυχῆς τε καὶ Πύρρος βλασφήμως καὶ κακοδόξως εἰρήκεσαν πλὴν τῶν κατὰ τὴν ἔνσαρκον θεῖαν οἰκονομίαν, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τῶν εἰρημένων αὐτοῖς βλασφήμως καὶ κακοδό-
 15 ξως; Ἔστι δ' ἃ περὶ Θεοῦ καὶ Ἄρειος καὶ Σαβέλλιος οὐ κακῶς ἔλεγον. Οὐκοῦν καὶ ὁ Βαρλαάμ. Διὰ τοῦτο πρόσκειται τὸ «βλασφήμως καὶ κακοδόξως».

57 Σὺ δ' ἐάλως, τὸ τοῦ λόγου, τοῖς σαυτοῦ πτεροῖς. Δῆλος γὰρ ἤδη γέγονας περιφανῶς κατὰ τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας καὶ λέγων
 20 καὶ συγγραφόμενος πάνθ' ὅσα λέγεις τε καὶ συγγράφῃ. Τοῦτο γὰρ ἰσχυρίζῃ τρανῶς, ὡς «ἔστιν ἃ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας λέγων ὁ Βαρλαάμ ἀληθῶς ἔλεγε, καὶ δικαίως αὐτῆς κατηγορεῖ». Καὶ ταῦτα νῦν διαδεξάμενος ἐκεῖνον αὐτός, διὰ λόγων καὶ συγγραμμάτων ἐξελέγχεις μακρῶν. Εἴθ' ὑποκρινόμενος τὴν πρὸς αὐτὴν
 25 ὀμόνοϊαν, ἐπ' αὐτῆς τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας παρρησιάζῃ κατ' αὐτῆς, κατὰ τὸ αὐτὸ τὴν αὐτὴν ὀρθόδοξόν τε καὶ κακόδοξον ἀναφαίνειν πειρώμενος. Ἄρ' ἔχει τις ἀσεβεστέραν καὶ μιαρωτέραν τῆς σῆς ταύτης ἐπιδειῖσαι διπλόης;

11. Ματθ. 16, 18.

12. Τῶν σχετικῶν μὲ τὴν χριστολογία, δηλαδὴ μὲ τὴν φύσιν καὶ τὴν θελή-
 σιν τοῦ Χριστοῦ.

ἐπαγγελία¹¹, δηλαδή τὰ βλάσφημα στόματα τοῦ Βαρλαάμ καὶ τῶν ὁμοίων μὲ αὐτόν. Πράγματι κι' ἂν ἐξαπατήσουν μερικοὺς καὶ τοὺς παρασύρουν, ὅποιοι καὶ ὅσοι κι' ἂν εἶναι, ἐκείνους μὲν τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν ἱερὰ Ἐκκλησία, αὐτὴ ὅμως μένει ἐξ ἴσου ἀσφαλῆς καὶ ἀκράδαντη, στηριγμένη σταθερὰ σὲ ὅσα στηρίζεται ἢ ἀλήθεια. Διότι οἱ ἀνήκοντες στὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὁπαδοὶ τῆς ἀληθείας καὶ ὅσοι δὲν ἀνήκουν στὴν ἀλήθεια, δὲν ἀνήκουν οὔτε στὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Πῶς λοιπὸν ὅλα ἐκεῖνα ποὺ εἶπε καὶ συνέγραψε «κατὰ τῶν μοναχῶν, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας», δὲν τὰ εἶπε καὶ δὲν τὰ συνέγραψε «βλασφήμως καὶ κακοδόξως»; Βέβαια ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ποὺ λέγει, εἶπε καὶ κάτι ὀρθό, ἢ μᾶλλον ὄχι ἓνα ἀλλὰ πολλά. Ἦ Αλλωστε καὶ ὁ Νεστόριος καὶ ὁ Εὐτυχῆς καὶ ὁ Πύρρος τί διετύπωσαν βλασφήμως καὶ κακοδόξως ἄλλο πλὴν τῶν ἀναφερομένων στὴν ἔνσαρκη θεία οἰκονομία¹², ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴν πλὴν ἐκείνων ἀκριβῶς ποὺ διετύπωσαν βλασφήμως καὶ κακοδόξως; Μερικὰ πράγματα μάλιστα περὶ Θεοῦ οὔτε ὁ Ἄρειος καὶ ὁ Σαβέλλιος δὲν τὰ ἐξέφεραν κακῶς. Ἐπομένως καὶ ὁ Βαρλαάμ. Γι' αὐτὸ ἔχει προστεθῆ τὸ «βλασφήμως καὶ κακοδόξως».

- 57 Ἐσὺ ὅμως, λέγει ὁ λόγος, ἔχεις συλληφθῆ μὲ τὰ δικά σου πτερά. Διότι ἀπέδειξες περιφανῶς ὅτι ὅλα ὅσα λέγεις καὶ συγγράφεις τὰ λέγεις καὶ τὰ συγγράφεις κατὰ τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας. Διότι ἰσχυρίζεσαι καθαρὰ τοῦτο, ὅτι «μερικὰ ἀπὸ ὅσα ἔλεγε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Βαρλαάμ, τὰ ἔλεγε σωστὰ καὶ δικαίως τὴν κατηγοροῦσε». Καὶ μάλιστα τώρα, ἀφοῦ διαδέχθηκες ἐκεῖνον ὁ ἴδιος, ἐξελέγχεις αὐτὰ τὰ σημεῖα μὲ λόγους καὶ συγγράμματα ἐκτενῆ. Ἐπειτα ὑποκρινόμενος τὴν πρὸς αὐτὴν συμφωνία, ὁμιλεῖς μὲ παρρησία ἐναντίον της μέσα στὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία, προσπαθώντας νὰ τὴν παρουσιάσης συγχρόνως ὀρθόδοξη καὶ κακοδόξη. Ἦ Αραγε μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπιδείξη κάποια διπλὴ ἀσεβέστερη καὶ μιαιώτερη ἀπὸ αὐτὴ τὴ δική σου:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Ὅτι περὶ πάντων ὧν ὁ Βαρλαάμ πρότερος, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἀκίνδυνος, κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐπεχείρησε λέγειν, διαλαμβάνει καὶ ἀποφαίνεται ὁ προβὰς ἐπὶ ταῖς αὐτῶν καταψηφισαμέναις μεγίσταις συνόδοις τόμος

58 *Τίνα δὲ καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Βαρλαάμ κατὰ τῶν μοναχῶν εἰρημένων κατηγοριῶν ὁ Τόμος οὐκ ἐθριάμβευσεν; Οὐ τὰ περὶ τῆς θείας οὐσίας; Οὐ τὰ περὶ τῆς ἀκτίστου καὶ θεοποιῦ ἐνεργείας καὶ χάριτος; Οὐ τὴν σὴν τε κάκεινου φρενοβλαβῆ διὰ ταῦτα καὶ ματαίαν ὡς ἀληθῶς ἐγχείρησιν (τὸ τῆς διθεΐας κατηγορημα λέγω) καὶ τὴν κατὰ τοῦτο δαιμονικὴν ὑμῶν ἔνστασιν; Οὐ τὰ περὶ τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀνεσπέρου φωτός; Οὐ τὰ περὶ τῆς εἰς τοῦτο φερούσης πάντων μάλιστα κατὰ νοῦν ἡσυχίας καὶ νήψεως; Οὐ περὶ αὐτῶν τῶν ρημάτων τῆς κατ' αὐτὴν ἱερωτάτης προσευχῆς; Οὐ ταῦτα πάντα διὰ τῶν ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ὑπὸ τῶν μοναχῶν προβεβλημένων ἀσφαλῶς τὰ πάντα λέγειν καὶ φρονεῖν αὐτοὺς ὁ Τόμος παρέστησεν; Εἰ τοίνυν πάντα καταλέξας ἐπήνεγκε τὴν ἀπόφασιν, πῶς οὐκ ἀπεφήνατο κατὰ πάντων;*

59 *Μνημονεύει δὲ πάντων, μάλιστα τοῦ κατὰ τὸ Θαβώριον ἐπιφανέντος φωτός, ἐπεὶ τῶν τοιούτων ἐκεῖνο πάντων περιληπτικόν ἐστι καὶ δεικτικόν. Δι' αὐτοῦ γὰρ κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον πᾶν εἶδος θεολογίας, καὶ τοὺς τῶν μυστηρίων πνευματικοὺς ἐκπαιδευόμεθα λόγους. Ἐπεὶ τοίνυν διὰ τούτου κατὰ πάσης ὁ Βαρλαάμ θεολογίας καὶ θεωρίας θείας ἐχώρησε, καθάπερ καὶ*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

“Οτι γὰ ὄλα ὄσα ἐπεχείρησαν νὰ εἰποῦν κατὰ τῆς εὐσεβείας
 πρῶτα ὁ Βαρλαάμ κι’ ἔπειτα ὁ Ἀκίνδυνος διαλαμβάνει καὶ
 ἀποφαίνεται ὁ τόμος πού ἐκδόθηκε μετὴν εὐκαιρία
 τῶν μεγάλων συνόδων πού τοὺς κατεδίκασαν

- 58 Ἐπειτα ποιά σημεῖα τῶν κατηγοριῶν πού διατυπώθηκαν ἀπὸ τὸν Βαρλαάμ κατὰ τῶν μοναχῶν δὲν κατετρόπωσε ὁ Τόμος; Ὁχι τὰ περὶ τῆς θείας οὐσίας; Ὁχι τὰ περὶ τῆς ἄκτιστης καὶ θεοποιοῦ ἐνεργείας καὶ χάριτος; Ὁχι τὴν γι’ αὐτὰ φρενοβλαβῆ καὶ ἀληθινὰ ματαῖα ἐπιχείρησι ἐσοῦ καὶ ἐκείνου συγχρόνως (ἐννοῶ τὴν κατηγορία περὶ διθεΐας) καὶ τὴν δαιμονικὴ ἐπίθεσί σας γι’ αὐτήν; Ὁχι τὰ περὶ τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀνεσπέρου φωτός; Ὁχι τὰ περὶ τῆς ἡσυχίας καὶ νήψεως τοῦ νοῦ πού ὀδηγεῖ σ’ αὐτὸ περισσότερο ἀπὸ ὄλα τὰ ἄλλα; Ὁχι τὰ σχετικὰ μετὰ τὰ λόγια τῆς ἱερωτάτης προσευχῆς τῆς ἡσυχίας; Δὲν ἀπέδειξε ὁ τόμος διὰ τῶν μαρτυριῶν ἀπὸ τῆ θεόπνευστη Γραφῆ πού προβάλλουν οἱ μοναχοὶ ὅτι ὄλα αὐτὰ τὰ λέγουν καὶ τὰ δέχονται ἀλαθῆτως; Ἄν λοιπὸν ὁ Τόμος ἐξέφερε τὴν ἀπόφασιν, ἀφοῦ συγκατέλεξε τὰ πάντα, πῶς δὲν ἀποφάνθηκε ἐναντίον πάντων;
- 59 Μνημονεύει τὰ πάντα, ἀλλὰ κυρίως τὸ φῶς πού ἐφάνηκε στὸ Θαβῶριο ὄρος, ἐπειδὴ ἐκεῖνο εἶναι περιληπτικὸ καὶ ἐνδεικτικὸ τῶν παρομοίων ἐμπειριῶν. Διότι κατὰ τὸν Μάξιμο δι’ αὐτοῦ μαθαίνομε κάθε εἶδος θεολογίας καὶ τοὺς πνευματικοὺς λόγους τῶν μυστηρίων. Ἐπειδὴ λοιπὸν διὰ μέσου τοῦ θέματος τοῦ φωτός ὁ Βαρλαάμ ἐπετέθηκε ἐναντίον ὄλης τῆς θεολογίας

σὺ μετ' ἐκεῖνον, ἐκ τούτου καὶ ἡμεῖς καλῶς ποιοῦντες, πάσης
ὑπεραπολελογημένοι θεωρίας καὶ θεολογίας, διὰ πάντων ἐκεῖ-
νον, καθάπερ καὶ σὲ μετ' ἐκεῖνον, αἰσχύνῃ λαμπρᾷ, Θεοῦ συναι-
ρομένου, περιβάλλομεν. Ἄλλὰ καὶ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, οὐδὲν
5 ἤττον διὰ τούτων τῶν γραμμάτων αἰσχύνομέν τε καὶ αἰσχυνοῦ-
μεν τοὺς σοὶ παραπλησίως εἰς κτίσμα κατασπᾶν ἐγχειροῦντας
τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν καὶ βασιλείαν, τὴν τῆς φύσεως αὐτοῦ λαμ-
πρότητα, τὸ μέγα ἐκεῖνο καὶ ἄναρχον καὶ ἀίδιον καὶ ἀπόρρητον
φῶς.

καὶ τῆς θείας θεωρίας, ὅπως καὶ σὺ ἔπειτα ἀπὸ αὐτόν, γι' αὐτὸ
κι' ἐμεῖς καλὰ πράττομε πὺ ὑπερασπίζομε ὅλη τὴ θεωρία καὶ
θεολογία, ὥστε δι' ὅλων τῶν μέσων νὰ περιβάλωμε ἐκεῖνον,
ὅπως κι' ἐσένα ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνον, μὲ λαμπρὴ αἰσχύνη, ἔχον-
τας τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ καὶ τῶρα καὶ στὸ μέλλον, ἐν-
τροπιάζομε καὶ θὰ ἐντροπιάζωμε ὄχι λιγότερο ὅσους ἐπιχει-
ροῦν παρόμοια μὲ σένα νὰ ὑποβιβάσουν σὲ κτίσμα τὴ δόξα καὶ
τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τὴ λαμπρότητα τῆς φύσεώς του, τὸ με-
γάλο ἐκεῖνο καὶ ἄναρχο, τὸ αἰδίο καὶ ἀπόρρητο φῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

*Μετρία προτροπή τοῖς Βαρλααμίταις πρὸς ἐπιστροφὴν
καὶ τοῖς εὐσεβεῖν αἰρουμένοις πρὸς τὴν τούτων
ἀνεπιστρίφως ἐχόντων ἀποτροπὴν*

60 *Εἰ δ' ἄρ' ἐφίεσθε, πρὸς τοὺς τοιούτους φαίη τις ἄν, τῆς αἰ-
σχύνης ἀπηλλάχθαι, καὶ τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης ἐκείνης τῆς
φρικωδεστάτης, ἀπόσχεσθε τοῦ ψεύδους, καὶ τοῦ συνηγορεῖν
ἀφέμενοι τῷ σκότει τῷ φωτὶ σπείσασθε καὶ φωτὸς ἔργα τῇ πί-
5 στει τοῦ φωτὸς ἐποικοδομῆσαι σπεύσατε καὶ δι' ἐμμελοῦς ἀγω-
γῆς ὀδεύσατε πρὸς τὴν λάμψιν αὐτοῦ· φῶς γὰρ ἡλίου δικαιοσύ-
νης καὶ ἀληθείας ἐστί, καὶ τοῖς τούτων ἀπωκισμένοις οὐ μόνον
οὐκ ἐπιφαίνειν ἀλλ' οὐδὲ πιστεῦεσθαι πέφυκεν. Ἀσπάσασθε
τοῖνυν ἀρετὴν καὶ ἀλήθειαν, ἵν' ἐντεῦθεν τῷ φωτὶ πλησιάσαν-
10 τες, κατὰ τὴν ἐπηγγελμένην αὐτοῦ καὶ μέλλουσαν ἐκείνην ἀνέκ-
φραστον ἔκφανσιν ἀκαταισχύντως πρὸς αὐτὸ βλέποντες, τῇ
ἀπορρήτῳ ἐκείνῃ αἴγλῃ θείως καὶ ἀπορρήτως ἐνσημανθείητε
τὴν τῆς ψυχῆς ὄψιν, καὶ δι' αὐτῆς τὴν τοῦ σώματος, υἱοὶ γεγονό-
τες τοῦ ἀδύτου φωτός.*

61 *Ἄλλὰ γὰρ κωφοῖς εἰκόκαμεν ἄδειν, πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνον-
τες τοὺς λόγους καὶ τοιαῦτ' εἰσηγούμενοι. Οὐκοῦν ὑμεῖς, οἷς
ἐστὶν ἀκούειν ὠτα, φυλάξασθε τὴν ἀπὸ τούτων βλάβην. Οὐ μι-
κρόν ἐστι κοινωνεῖν τοῖς συνηγόροις τοῦ σκότους· οὐ μικρόν
ἐστι διδόναι τινὰ τούτοις αὖ χώραν παρρησίας κατὰ τοῦ ἀνάρ-*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Μετριοπαθῆς προτροπὴ στοὺς Βαρλααμίτες γιὰ ἐπιστροφὴ
καὶ στοὺς εὐσεβεῖς ν' ἀποφεύγουν τούτους,
ἐφ' ὅσον μένουν ἀνεπίστροφοι

- 60 Θὰ μπορούσε νὰ εἰπῆ κανεὶς πρὸς τέτοιους ἀνθρώπους· ἂν βέβαια ἐπιθυμῆτε ν' ἀπαλλαγῆτε ἀπὸ τὴν ἐντροπὴν, ἀπὸ τὴν τωρινὴν κι' ἀπὸ ἐκείνη τὴν μέλλουσα τὴν φρικωδεστάτη, ἀπομακρυνθῆτε ἀπὸ τὸ ψεῦδος, ἐγκαταλείψατε τὴ συνηγορία πρὸς τὸ σκότος, συμμαχήσατε μὲ τὸ φῶς, σπεύσατε νὰ οἰκοδομήσετε ἔργα τοῦ φωτός ἐπάνω στὴν πίστι τοῦ φωτός καὶ μὲ ἐπιμελῆ ἀγωγή βαδίσατε πρὸς τὴ λάμπι του· διότι εἶναι φῶς ἡλίου δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας καὶ ἀπὸ φυσικό του ὄχι μόνο δὲν φωτίζει αὐτοὺς ποὺ εἶναι μακριὰ του, ἀλλὰ καὶ δὲν γίνεται πιστευτὸ ἀπὸ αὐτούς. Ἀσπασθῆτε λοιπὸν τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἀλήθεια, ὥστε νὰ πλησιάσετε μὲ αὐτὲς τὸ φῶς· καὶ βλέποντας πρὸς αὐτὸ κατὰ τὴν ὑπεσχημένη ἐκείνη μέλλουσα ἀνέκφραστη φανέρωσι ἀκαταίσχυντα, νὰ σφραγισθῆτε θείως καὶ ἀπορρητῶς μ' ἐκείνη τὴν ἀπόρρητη αἴγλη στὴν ὄψι τῆς ψυχῆς, καὶ δι' αὐτῆς στὴν ὄψι τοῦ σώματος, γινόμενοι υἱοὶ τοῦ ἀδύτου φωτός.
- 61 Ἄλλὰ βέβαια φαίνεται σὰν νὰ ψάλλωμε γιὰ κωφοὺς, ὅταν ἀπευθύνωμε σ' αὐτοὺς τοὺς λόγους καὶ εἰσηγοῦμαστε τέτοια πράγματα. Ἐπομένως ἐσεῖς, ὅσοι ἔχετε αὐτιά γιὰ ν' ἀκούετε, προφυλαχθῆτε ἀπὸ τὴ βλάβη ποὺ φέρουν αὐτά. Δὲν εἶναι μικρὸ πρᾶγμα νὰ κοινωνῆ κανεὶς μὲ τοὺς συνηγόρους τοῦ σκότους· δὲν εἶναι μικρὸ πρᾶγμα νὰ τοὺς δίδῃ κανεὶς τόπο παρρησίας

χου καὶ ἀνεσπέρου φωτός, τῆς κοινῆς τῶν εὐσεβῶν ἐλπίδος· οὐ
 μικρόν ἐστι βλάβος καὶ χαίρειν λέγειν τοῖς ἐγγράφως, καὶ ταῦτ'
 ἐπὶ τοιούτοις, ἀφωρισμένοις καὶ ἀποκεκηρυγμένοις, ἐπιτετιμη-
 μένοις τε καὶ ἀποβεβλημένοις τοῦ τε Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ καθο-
 5 λικῆς Ἐκκλησίας. «Μὴ κοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις
 τοῦ σκότους· μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε», φησὶν ὁ ἀπόστολος. Οἱ
 δὲ κατὰ τῆς εὐσεβείας λόγοι τῶν τοῦ σκότους ἔργων πρὸς κοι-
 νωνίαν εἰσὶ χαλεπώτεροι. «Πάντες μὲν ἡμαρτον», ὁ αὐτός φησι,
 «καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ
 10 αὐτοῦ χάριτι». Τὸ γὰρ περὶ πράξιν ἡμῶν ἐνδέον ἐν τῇ τῶν
 θείων ἐντολῶν ἐργασίᾳ τὸ ὑπερβάλλον ἀναπληροῖ τῆς θείας φι-
 λανθρωπίας. Περὶ δὲ τῶν μὴ θερμῶς ἀντεχομένων τῆς κατ' εὐ-
 σέβειαν ἀληθείας, ἀλλ' οἷον ὑποψυχομένων ἐν τῇ τῶν αἰρετι-
 κῶν κοινωνίᾳ, διὰ τῆς Ἄ π ο κ α λ ὕ ψ ε ω ς ὁ Κύριος εἶπεν,
 15 «οὔτε ψυχρὸς εἶ οὔτε ζεστός· καὶ ὅτι χλιαρὸς εἶ, μέλλω σε ἐμέ-
 σαι ἐκ τοῦ στόματός μου». Ἄλλ' οὐδὲ μικρόν ἐστὶν ὃ παραχα-
 ράττουσι τῶν εὐσεβῶν δογμάτων οἱ νεῆλυδες καθηγηταὶ τῆς,
 ὡς αὐτοὶ φασιν, ἀκριβείας τῶν δογμάτων. Ἀκηκόατε τὰς ἐκ-
 βαινούσας βλασφημίας ἐκ τῶν παρ' αὐτῶν πρεσβευομένων καὶ
 20 προτεινομένων· ἄρ' οὐ πάσης πονηρᾶς αἰρέσεως ἀνακεφαλαίω-
 σις ἢ τούτων ἀναπέφηνε κακοφροσύνη;

κατὰ τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀνεσπέρου φωτός, τῆς κοινῆς ἐλπίδος τῶν εὐσεβῶν· δὲν εἶναι μικρὴ βλάβη καὶ νὰ χαιρετίζη κανεὶς τοὺς ἐγγράφως, καὶ μάλιστα γιὰ τέτοια πράγματα, ἀφωρισμένους καὶ ἀποκηρυγμένους, ἐπιτιμημένους καὶ ἀποβλημένους ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἀπὸ τὴν καθολικὴν τοῦ Ἐκκλησία. «Μὴ κοινωνήτε μὲ τὰ ἄκαρπα ἔργα τοῦ σκότους· μᾶλλον δὲ νὰ τὰ ἐλέγχετε», λέγει ὁ ἀπόστολος¹. Οἱ δὲ λόγοι κατὰ τῆς εὐσεβείας εἶναι δυσκολώτεροι γιὰ ἐπικοινωνία ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ σκότους. «Ὅλοι βέβαια ἀμάρτησαν», λέγει ὁ ἴδιος, «καὶ μένουν μακριὰ ἀπὸ τῆ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μὲ τὴ χάρι τοῦ δικαιοῦνται δωρεάν»². Διότι τὸ ἔλλειμμά μας στὴν ἐκτέλεσι τῶν θείων ἐντολῶν ἀναπληρῶνει ἡ περίσσεια τῆς θείας φιλανθρωπίας. Περὶ ἐκείνων δὲ ποὺ δὲν ἀκολουθοῦν μὲ θέρμη τὴν ἀληθινὴ εὐσεβεία³, ἀλλ' εἶναι σὰν νὰ ψυχραίνωνται μὲ τὴν κοινωνία τῶν αἰρετικῶν, ὁ Κύριος εἶπε διὰ τῆς Ἀποκαλύψεως, «δὲν εἶσαι οὔτε ψυχρὸς οὔτε ζεστός· κι' ἐπειδὴ εἶσαι χλιαρός, πρόκειται νὰ σὲ ἐμέσω ἀπὸ τὸ στόμα μου»⁴. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μικρὸ πρᾶγμα οὔτε ἡ παραχάραξη τῶν εὐσεβῶν δογμάτων ποὺ διαπράττουν οἱ νεήλυδες καθηγηταὶ τῆς ἀκριβείας τῶν δογμάτων, ὅπως λέγουν οἱ ἴδιοι. Ἀκούσατε τίς βλασφημίες ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ ὅσα δέχονται καὶ προτείνουν· ἄραγε λοιπὸν ἡ κακοφροσύνη τους δὲν ἀναφάνηκε σὰν ἀνακεφαλαίωσις κάθε πονηρῆς αἰρέσεως;

1. Ἐφεσ. 5,11.

2. Ρωμ. 3,23-24.

3. Πρβλ. Τίτ. 1,1-9.

4. Ἀποκ. 3,15-16.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Ἵτι καιρίως καὶ ἀκολουθῶς τοῖς ἑαυτοῦ πονηρεύμασιν
ὁ ἀρχέκακος τῆ τοῦ Θεοῦ θείᾳ χάριτι διὰ τῶν
αὐτῶ πειθομένων νῦν ἐπεστράτευσεν

62 Δοκεῖ δ' εἰς καιρὸν ἐπεγεῖραι τοὺς αὐτῶ κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ
θείας χάριτος συμμαχήσαντας ὁ πρῶτος ἀποστάτης καὶ τῶν
τοιούτων πονηρὸς προστάτης. Τοῦ μὲν γὰρ Πατρὸς ὑπὸ Μωϋ-
σέως κηρυχθέντος, Ἔλλησι κατεχρήσατο συμμαχοῖς πρὸς ἀθέ-
5 τησιν. Καὶ μετ' ἐκείνους, κατὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος ἐπιφανεί-
σης, ἐξέμηνεν Ἄρειον καὶ Ἀέτιον καὶ Εὐνόμιον· εἶτα κατὰ τοῦ
θείου Πνεύματος Μακεδόνιον. Νῦν οὖν ἀκολουθῶς, μετὰ τὸν
κατὰ τῆς Τριάδος πόλεμον, ἐπιστρατεύει τῆ κοινῇ τῶν τριῶν
τῆς θεώσεως ἐνεργείᾳ καὶ χάριτι. Καὶ γὰρ οἶδεν ὡς, εἰ ταύτην
10 ἀπιστηθῆναι δυνήσεται παρασκευάσαι, συναπαρτίσει πάλιν το
πᾶν αὐτῶ τῆς προθέσεως, μηδὲν ἡμᾶς ἀπόνασθαι τῆς περὶ ἡμᾶς
προτέρας ποικίλης τοῦ Θεοῦ προνοίας ἀφείς. Ἄλλ' ἡμεῖς κατὰ
μίμησιν τῶν ἱερῶν πατέρων, γενναῖοι στῶμεν καὶ ἀντιστῶμεν,
καὶ φεύζεται, κατὰ τὸ λόγιον, ἀφ' ἡμῶν καὶ τῆς φυγῆς ἄκων
15 δεῖγμα παρέξει τὴν τῶν αὐτῶ συμμαχούντων μετ' αἰσχύνης φυ-
γὴν.

64 Κἂν τοίνυν τὰς ἀκριβῶς αὐτοὺς διελεγχούσας λέξεις καὶ
πᾶσαν ἀποτεριζούσας αὐτῶν ἐπίνοιαν ἀσεβῆ φιλονεικῶσιν ἐκ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

“Οτι ἐπικαίρως καὶ συνεπῶς πρὸς τὰ πονηρεύματά του
ἐξεστράτευσε ὁ ἀρχέκακος διὰ τῶν ὁπαδῶν του
ἐναντίον τῆς θείας χάριτος τοῦ Θεοῦ

62 Φαίνεται ὅτι ἐπικαίρως ὁ πρῶτος ἀποστάτης καὶ πονηρὸς προστάτης τῶν τοιούτων ἐξήγειρε τοὺς συμμαχήσαντας μὲ αὐτὰ κατὰ τῆς θείας χάριτος τοῦ Θεοῦ. Πράγματι, ἀφοῦ ἐκηρύχθηκε ἀπὸ τὸν Μωϋσέα ὁ Πατήρ, αὐτὸς ἐχρησιμοποίησε ὡς συμμάχους τοὺς Ἕλληνες γιὰ τὴν ἀθέτησί του. Μετὰ ἀπὸ ἐκείνους, ὅταν ἐπιφάνηκε ἡ θεότης τοῦ Υἱοῦ, αὐτὸς ἐξερέθισε ἐναντίον τῆς τὸν Ἄρειο καὶ τὸν Ἀέτιο καὶ τὸν Εὐνόμιο· ἔπειτα τὸν Μακεδόσιο κατὰ τοῦ θείου Πνεύματος. Τώρα λοιπὸν μὲ συνέπεια, μετὰ τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τριάδος, ἐκστρατεύει ἐναντίον τῆς κοινῆς ἐνεργείας καὶ χάριτος τῆς θεώσεως τῶν τριῶν. Διότι γνωρίζει ὅτι, ἂν μπορέση νὰ παρασκευάσῃ τὴν ἄρνησι τῆς πίστεως σ' αὐτήν, θ' ἀνασυγκροτήσῃ πάλι ὀλοκλήρο τὸ σχέδιό του, χωρὶς νὰ μᾶς ἀφήσῃ νὰ ἐπωφεληθοῦμε κατὰ τίποτε ἀπὸ τὴν πολὺπλευρη προηγουμένως πρόνοια τοῦ Θεοῦ γιὰ μᾶς. Ἀλλὰ ἐμεῖς, κατὰ μίμησι τῶν ἱερῶν πατέρων, ἅς σταθοῦμε γενναῖοι¹ κι' ἅς ἀντισταθοῦμε, καὶ κατὰ τὸ λόγιο θὰ φύγη μακριά μας² καὶ ὡς δεῖγμα τῆς φυγῆς θὰ δώσῃ ἄθελα τὴν ἐντροπιασμένη φυγὴ τῶν συμμάχων του.

63 Κι' ἂν οἱ καινοὶ τῆς καινῆς αἵρέσεως προστάτες προσπαθοῦν νὰ ἀποβάλουν τίς λέξεις πού τοὺς ἐλέγχουν ἀκριβῶς καὶ

1. Πρβλ. Ἐφεσ. 6,11.

2. Ἰακ. 4,7.

βαλεῖν οἱ καινοὶ τῆς καινῆς αἵρέσεως προστάται, καθάπερ Ἄρειανοί ποτε τὸ ὁμούσιον καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, ἄηθες καὶ ἀγραφον καὶ τὰ τοιαῦτα λέγοντες, ἐροῦμεν πρὸς αὐτοὺς τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὅτι «κἂν ἀγράφους τις λέγη λέξεις, οὐδὲν
5 διαφέρει, ἕως ἂν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν ἔχη· οἱ δὲ αἵρετικοί, κἂν τοῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν χρῆσωνται, οὐδὲν ἥττον ὑποπτοι καὶ τὸν νοῦν διεφθαρμένοι». Καίτοι οὐδ' ἀγράφους τοῖς πατράσι λέξεις ἐκαινοτομήσαμεν ἡμεῖς.

κρημνίζουν κάθε άσεβή σκέψη τους, όπως άλλοτε οί Άρειανοί τὸ ὁμοούσιο καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, λέγοντας ὅτι εἶναι ἀσυνήθιστο καὶ ἄγραφο καὶ τὰ παρόμοια, θὰ τοὺς εἰποῦμε τὸ λόγο τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὅτι «κι' ἂν ἀκόμη κάποιος χρησιμοποιοῦ ἄγραφες λέξεις, δὲν διαφέρει, ἐφ' ὅσον ἔχει εὐσεβῆ τὴ διάνοια· οἱ δὲ αἰρετικοί, ἀκόμη κι' ἂν χρησιμοποιοῦν τὶς λέξεις τῶν Γραφῶν, δὲν εἶναι ὀλιγώτερο ὑποπτοὶ καὶ διεφθαρμένοι στὴ σκέψη»³. Καὶ ὁμως ἐμεῖς δὲν εἰσαγάγαμε οὔτε κἂν ἄγνωστες στοὺς πατέρες λέξεις.

3. Χωρὶο πού δὲν ἀνιχνεύθηκε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

*Ὅτι πρὸς ἁ Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος σκανδαλίζεσθαι
πλάττονται καὶ ταῦτ' ἔλεγχός ἐστι τῆς
αὐτῶν κακοδοξίας*

- 64 *Κἄν αὖθις προφασίζονται σκανδαλίζειν ἔστιν οὖς τὰ
ρήματα, κατὰ τὸν αὐτὸν αὖθις ἀπολογησόμεθα λέγοντες· «εἰ μὲν
αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ ρήματα τυγχάνει τούτοις εἰς σκάνδαλον, ἔδει
μὴ τινος, ἀλλὰ πάντας ταυτὸν ἐκείνοις πάσχειν ἐξ αὐτῶν». Εἰ
5 δὲ οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀγαπῶσι ταῦτα, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων
οἷς σύνεσις καὶ πειρα τῶν λεγομένων ἀκριβῆς, ἐπιμαρτυροῦσι
δὲ αὐτοῖς ἐγγράφως οἱ ἔκκριτοι τῶν κατὰ τὸ Ἅγιον Ὅρος ἐν-
διδαιτωμένων διὰ βίου καὶ τῶν κατὰ τὴν Θεσσαλονίκην τὸν ἱε-
ρὸν καὶ ἡσύχιον ἀσπαζομένων βίον, οὐκ ἀριδῆλως δείκνυται ὡς
10 οὐ τὰ ρήμτ' αἰτία, ἀλλ' ἡ κακόννοια τῶν παρεξηγουμένων
ταῦτα; Καὶ οἱ αἰτιώμενοι γὰρ τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου, οὐκ
αὐτοῦ ἀλλὰ τῆς ἑαυτῶν στρεβλῆς διανοίας κατήγοροι γεγόνασιν.*
- 65 *Ἐπεὶ τίνες εἰσὶν οὖς προφασίζονται σκανδαλίζεσθαι καὶ
θορυβεῖσθαι; Τῶν μὲν ἄλλων οὐδεὶς. Εἰ δὲ τῶν τῷ Βαρλαάμ
15 πεφοιτηκότων, καὶ τούτων οἱ μάλιστα τῶν ἄλλων ὑπ' αὐτοῦ
διεφθορότες, οἱ τοῦτο πάσχοντές εἰσι, τί θαυμαστὸν εἰ ἐπὶ τοῖς
ἀναιρουῦσιν αὐτῶν τὰς κακονοίας ἄχθονται καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀπά-
την ἐκδικεῖν ἐφίενται; Τοιγαροῦν ἄχθος, ἀλλ' οὐ σκάνδαλόν*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

ἽΟτι οἱ ἐκφρᾶσεις ἀπὸ τῆς ὁποῖες προφασίζονται ὁ
Βαρλαᾶμ καὶ ὁ Ἀκίνδυνος ὅτι σκανδαλίζονται κι'
αὐτὲς ἀποτελοῦν ἔλεγχο τῆς κακοδοξίας των

- 64 Κι' ἂν πάλι προφασίζονται ὅτι τὰ λόγια σκανδαλίζουν μερικούς, θ' ἀπολογηθοῦμε πάλι κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο· «ἂν μὲν εἶναι οἱ λέξεις αὐτὲς καθ' ἑαυτὲς ποὺ τοὺς σκανδαλίζουν, θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ παθαίνουν μόνο μερικοὶ τὸ ἴδιο μ' ἐκείνους, ἀλλὰ ὅλου»¹. Ἐὰν ὁμοῦς οἱ μὲν ἄλλοι ὅλοι τῆς ἀγαποῦν, καὶ περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐκεῖνοι ποὺ διαθέτουν σύνεσι καὶ ἀκριβῆ πείρα τῶν λεγομένων, ἐπιβεβαιώνουν δὲ τῆς ἀπόψεως των ἐγγράφως οἱ πρόκριτοι τῶν ἀσκουμένων ὁλοκληρὸν τὸν βίον τους στὸ ἽΑγιον ἽΟρος καὶ τῶν ἀκολουθούντων τὸν ἱερὸ καὶ ἡσυχαστικὸ βίον στῆ Θεσσαλονίκη, δὲν δεικνύεται καθαρὰ ὅτι δὲν εἶναι οἱ λέξεις τὰ αἷτια, ἀλλὰ ἡ κακοριζικία ἐκείνων ποὺ τῆς παρεξηγοῦν; Διότι κι' ἐκεῖνοι ποὺ κατηγοροῦσαν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου, δὲν ἦσαν κατήγοροι αὐτοῦ ἀλλὰ τῆς δικῆς των στρεβλῆς διανοίας.
- 65 Πράγματι, ποιοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ προφασίζονται ὅτι σκανδαλίζονται καὶ θορυβοῦνται; Ἀπὸ τοὺς ἄλλους κανεῖς. ἽΑν ὁμοῦς αὐτοὶ ποὺ παθαίνουν τοῦτο τὸ πρᾶγμα εἶναι οἱ φοιτηταὶ τοῦ Βαρλαᾶμ, καὶ ἀπὸ αὐτοὺς οἱ περισσότερο διεφθαρμένοι τῶν ἄλλων, τί θαυμαστὸ εἶναι ἂν δυσανασχετοῦν ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἀναιροῦν τῆς κακότητές των κι' ἐπιθυμοῦν νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἀπάτη τους; Ἐπομένως βάρος εἶναι γι' αὐτοὺς τὰ

1. Χωρὶο ποὺ δὲν ἀνιχνεύθηκε.

έστιν αὐτοῖς τὰ ρήματα, στηλογραφία ὄντα τῆς αὐτῶν κακοδοξίας. Καὶ τοίνυν παυσάσθωσαν γογγύζοντες, ἵνα μὴ δῆλους ἑαυτοὺς ποιῶσι νοσοῦντας τὰ ἐκείνου, καὶ ἡμᾶς εἰς ἀνάγκην ἄγωσιν, ἐπισκεπτομένους αὐτοὺς κατὰ τὴν ἐντολήν, ἅμα καὶ τὴν ἐκ 5 τῆς σιωπῆς ζημίαν λογιζομένους μὴ παρ' ἡμᾶς σιγῶντας ἢ κακία λάβηται νομῆς, τοῖς καταλλῆλοις πρὸς αὐτοὺς χρῆσθαι τῶ σφῶν νοσήματι φαρμάκοις, ὁποῖά ἐστι καὶ τὰ ὑποτεταγμένα ἐνταυθοῖ συγγράμματα.

Τὸ μὲν γὰρ διενηνοχένοι τῆς θείας οὐσίας τὴν θείαν ἐνερ-
10 γειαν, ἐν τῷ πρὸ τοῦδε λόγῳ, Θεοῦ συναιρομένου, προῦπεδείξα-
μεν. Ἐν δὲ τῷ πέρας εἰληφῶτι νῦν ἀναπέφηνε σαφῶς, ὡς ταῖς
ἐξ αἰῶνος πάσαις πονηραῖς αἰρέσεσι πύλας ἀντικρυς ἀναπετῶ-
σιν αὔθις οἱ ταύτην ἀθετοῦντες τὴν εὐσεβῆ διαφορὰν καὶ τὴν
κατ' αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ διάκρισιν. Ἐν δὲ τοῖς ἐξῆς τὰς συγγε-
15 γραμμένας ὑπ' αὐτῶν βλασφημίας κατὰ τοῦ θείου φωτὸς καὶ
τῆς θείας ἐνεργείας καὶ χάριτος, ἀφ' ὧν ὠρμημένοι κατὰ παντὸς
ἱεροῦ κεχωρήκασιν ἀνδρός τε καὶ πράγματος, κατὰ μέρος προ-
θέντες, ἀπελέγξομεν, αὐτῆς αὔθις συναιρομένης τῆς θείας ἐνεργείας τοῦ θείου Πνεύματος.

λόγια καὶ ὄχι σκάνδαλο, διότι ἀποτελοῦν στηλίτευσι τῆς κακοδοξίας των. Ἄς παύσουν λοιπὸν νὰ γογγύζουν γιὰ νὰ μὴ δείξουν ὅτι ἔχουν τὴν ἀσθένεια ἐκείνου καὶ μᾶς ἀναγκάσουν, ἐπισκεπτόμενοι αὐτοὺς κατὰ τὴν ἐντολή², καὶ συγχρόνως ὑπολογίζοντας τὴν ἀπὸ τῆ σιωπῆ ζημία μὴ τυχὸν ἢ κακία τροφοδοτηθῆ ἀπὸ τῆ σιωπῆ μας, νὰ χρησιμοποιοῦμε τὰ κατάλληλα γιὰ τὸ νόσημά τους φάρμακα, ὅπως εἶναι καὶ τὰ συγγράμματα ποὺ ἀκολουθοῦν.

Πράγματι τὸ ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια διαφέρει ἀπὸ τῆ θεία οὐσία τὸ ἀπεδείξαμε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ στὴν προηγούμενη πραγματεία³. Στὴν πραγματεία δὲ ποὺ τώρα ἐτελείωσε ἀποδείχθηκε σαφῶς ὅτι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἀθετοῦν αὐτὴν τὴν εὐσεβῆ διαφορὰ καὶ τὴν σχετικὴ μὲ αὐτὴν διάκρισι στὸ Θεὸ διανοίγουν πάλι τὶς πύλες σὲ ὅλες τὶς ἀπὸ τοὺς αἰῶνες πονηρὲς αἱρέσεις. Στὶς ἐπόμενες πραγματεῖες θὰ προβάλωμε λεπτομερῶς τὶς βλασφημίες ποὺ ἔχουν αὐτοὶ συγγράψει κατὰ τοῦ θείου φωτὸς καὶ κατὰ τῆς θείας ἐνεργείας καὶ χάριτος, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐξορμώντας ἐπετέθηκαν ἐναντίον κάθε ἀνδρὸς καὶ κάθε πράγματος, καὶ θὰ τὶς ἐλέγξωμε, μὲ τὴ βοήθεια πάλι τῆς θείας ἐνεργείας τοῦ θείου Πνεύματος.

2. Πρβλ. Ἰακ. 5,14· Ματθ. 25,36· 43.

3. Πρόκειται περὶ τῆς πραγματείας *Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως*, σ' αὐτὴ τῆ σειρά τ. 3, 76–131, ἡ ὁποία ἐκτὸς τοῦ συνδέσμου τῆς μὲ τὶς ἐκεῖ ἐκδιδόμενες πραγματεῖες τοῦ Παλαμᾶ συνδέεται κατὰ τοῦτο καὶ μὲ τοὺς ἐδῶ παραδιδόμενους Ἀντιρρητικούς.

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

**ΑΙΡΕΣΙΩΤΗΝ ΤΗΣ ΤΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΚΑΚΟΔΟΞΙΑΣ ΜΕΤΑ
ΤΗΝ ΕΚΕΙΝΟΥ ΦΥΓΗΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΥΤΟΥ ΣΥΝΟΔΙΚΗΝ
ΚΑΤΑΔΙΚΗΝ ΥΠΕΡ ΑΥΤΗΣ ΣΥΓΓΡΑΨΑΜΕΝΟΝ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

**Ὅτι κοινὸν πᾶσι τοῖς αἰρετικοῖς τὸ προφάσει τῆς τοῦ Θεοῦ
ἀπλότητος διθεΐτας ἢ τριθεΐτας ὀνομάζειν τοὺς
ὀρθοδόξους, ὧν κατὰ ζῆλον καὶ ὁ Ακίνδυνος
διθεΐαν τοῦ Παλαμᾶ καταψεύδεται**

1 Τριῶν ὄντων ὡς ἐν κεφαλαίῳ φάναι, δι' ὧν σφᾶς τε αὐ-
τοὺς καὶ τοὺς οἰκείους ὀπαδοὺς φενακίσαντες ἀνέπεισαν ὡς
ἀληθείας ἀντέχεσθαι τοῦ ψεύδους, οἱ μετὰ τὴν διὰ σαρκὸς ἐπι-
φάνειαν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ περιπεσόντες πονηραῖς αἰρέσεσιν,
5 οὐδενὸς αὐτῶν λειπομένους ἴδοι τις ἂν τοὺς ἡμῖν ἀντικειμένους.
Τίνα δὴ ταῦτά ἐστιν; Ὑπόκρισις τῆς περὶ τὰ θεῖα εὐλαβείας, τὰ
παρὰ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ πατέρων ρήματα κα-
κῶς παρ' αὐτῶν ἐκλαμβανόμενα, καὶ πρὸς τούτοις τὸ τοῦ Θεοῦ
ἐνιαῖον καὶ ἀπλοῦν, ὃ προφασιζόμενοι πολυθέους περιήγγελλον
10 τοὺς ὀρθοδόξους ὡς μὴ τηροῦντας δῆθεν τὴν ἀπλότητα τὴν
θεϊάν.

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ
ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

**ΣΤΟΝ ΑΙΡΕΣΙΩΤΗ ΤΗΣ ΚΑΚΟΔΟΞΙΑΣ ΤΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ
ΠΟΥ ΣΥΝΕΓΡΑΨΕ ΥΠΕΡ ΑΥΤΗΣ ΜΕΤΑ ΤΗ ΦΥΓΗ
ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΕΚΕΙΝΟΥ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

**Ὅτι εἶναι κοινὸν σὲ ὅλους τοὺς αἰρετικούς γνώρισμα μὲ πρόφασιν
τὴν ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ νὰ ὀνομάζουσι διθεῖτες καὶ τριθεῖτες
τοὺς ὀρθοδόξους καὶ ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος ζηλεύοντάς τους
κατηγορεῖ ψευδῶς τὸν Παλαμᾶ γιὰ διθεῖα**

1 Συνοπτικά, τρία εἶναι τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ἐκεῖνοι πού περιέπεσαν σὲ πονηρὲς αἵρέσεις μετὰ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐξαπάτησαν τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ τοὺς ὀπαδούς των νὰ ἀφοσιωθοῦν στὸ ψεῦδος σὰν ἀλήθεια. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἰδῆ ὅτι οἱ ἀντίπαλοί μας δὲν στεροῦνται κανένα ἀπὸ αὐτά. Ποιὰ λοιπὸν εἶναι αὐτά; Εἶναι ἡ ὑποκριτικὴ εὐλάβεια πρὸς τὰ θεῖα, ἡ παρερμηνεῖα τῶν λόγων τῶν προφητῶν, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πατέρων, κι' ἐπίσης ἡ ἐνότις καὶ ἀπλότις τοῦ Θεοῦ, μὲ τῆς ὁποίας τὴν πρόφασιν διακηρύσσουν παντοῦ ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι εἶναι πολύθεοι, ἀφοῦ δῆθεν δὲν τηροῦν τὴ θεῖα ἀπλότητα.

Οὕτω Σαβέλλιος ὁ Λίβυς πολυθέους ἔφη τοὺς ἐν τρισὶ τε-
 λείαις ὑποστάσεσιν ἓνα σέβοντας Θεόν, αὐτὸς εἰς μίαν ὑπόστα-
 σιν ταύτας συναλείφων προφάσει τῆς ἀπλότητος. Οὕτως
 Ἄρειός τε καὶ Εὐνόμιος καὶ ὅσοι κατ' αὐτοὺς διὰ τὸ ἐνιαῖον
 5 δῆθεν τοῦ Θεοῦ τὸν Πατέρα μόνον Θεὸν ἄκτιστον τιθέμενοι,
 τριθεῖτας εἶναι διεβεβαιοῦντο τοὺς μὴ τὸν Πατέρα μόνον, ἀλλὰ
 καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἄκτιστα δοξάζοντας, ὡς
 καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον ἀνάγραπτον θέσθαι τὴν ἀπολογία
 πρὸς τοὺς τριθεῖαν αὐτοῦ κατηγοροῦντας. Πίστεις δὲ παρεῖχον
 10 τῆς οἰκείας δόξης ἕκαστος τὰ συνηγορεῖν αὐτοῖς δοκοῦντα παρὰ
 τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἀναλεγόμενοι καὶ τὴν ἄκραν πρὸς
 αὐτὰ εὐλάβειαν ὑποκρινόμενοι τὰς παρὰ τῶν εὐσεβῶς φρονούν-
 των προσθήκας εἰς φανέρωσιν τῆς ἀληθείας οὐ προσίεντο.

2 Προῦφερε γὰρ ὁ μὲν Σαβέλλιος τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου ἐν
 15 εὐαγγελίοις εἰρημένον, «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν», καὶ τοὺς ἐν
 μὲν, ἀλλὰ κατὰ τὴν οὐσίαν, λέγοντας αὐτούς, διαφοροὺς δὲ ταῖς
 ὑποστάσεσι, καὶ τοῦτο διὰ πολλῶν ἀποδεικνύντας, ἀποτρο-
 παίους ἠγεῖτο καὶ δυσσεβεῖς, καινοτόμους οἰόμενος καὶ ὀνομά-
 ζων, ὡς προσθήκας ἐπινοοῦντας τοῖς λογίοις.

20 Ἄρειος δὲ τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου αὐθις ἐκεῖνο προεβάλλετο
 ὡς «ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστι», καὶ τῶν δεικνύντων

Ἔτσι ὁ ἀπὸ τὴν Λιβύη Σαβέλλιος ἐχαρακτήρισε ὡς πολυθέους τοὺς λατρεῦοντας ἓνα Θεὸ σὲ τρεῖς τέλειες ὑποστάσεις, τὶς ὁποῖες αὐτὸς συνενώνει σὲ μιὰ ὑπόστασι μὲ πρόφασιν τὴν ἀπλότητα¹. Ἔτσι ἐπίσης ὁ Ἄρειος καὶ ὁ Εὐνόμιος καὶ οἱ σύμφωνα μὲ αὐτοὺς δεχόμενοι μόνο τὸν Πατέρα ἀκτιστο χάριν δῆθεν τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ, διεβεβαίωσαν ὅτι εἶναι τριθεῖτες ἐκεῖνοι ποὺ θεωροῦν ὄχι μόνο τὸν Πατέρα, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα ἄκτιστα, ὥστε καὶ ὁ μέγας Βασίλειος νὰ συγγράψῃ ἀπολογία πρὸς ἐκείνους ποὺ τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ τριθεῖα². Πρόσφεραν δὲ μαρτυρίες ὁ καθένας γιὰ τὴ γνώμη του ἀναφέροντας τὰ λόγια τῆς θεόπνευστης Γραφῆς ποὺ τοὺς ἐφαίνονταν ὅτι συνηγοροῦν σ' αὐτούς· καὶ ὑποκρινόμενοι τὴν ἄκρα εὐλάβεια πρὸς αὐτὰ δὲν ἐδέχονταν τὶς προσθῆκες τῶν εὐσεβοφρόνων γιὰ τὴ φανέρωσι τῆς ἀληθείας.

2 Πράγματι ὁ Σαβέλλιος χρησιμοποιοῦσε τὸ ἀπὸ τὸν Κύριο λεγόμενο στὰ Εὐαγγέλια, «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ εἴμαστε ἓνα»³, καὶ ἐκείνους ποὺ τοὺς ἐδέχονταν ἓνα κατὰ τὴν οὐσία τους, ἀλλὰ διαφορετικούς στίς ὑποστάσεις, καὶ τὸ ἀπεδείκνυαν μὲ πολλοὺς τρόπους, τοὺς ἐθεωροῦσε ἀποτροπαίους καὶ δυσσεβεῖς, νομίζοντάς τους καὶ ὀνομάζοντάς τους καινοτόμους, ἀφοῦ τάχα ἐπινοοῦν προσθῆκες στὰ ἱερὰ λόγια.

Ὁ δὲ Ἄρειος προέβαλλε πάλιν ἐκεῖνο ποὺ ἐλέχθηκε

1. Οἱ Σαβελλιανισταὶ ἢ τροπικοὶ μοναρχιανοὶ στὴν προσπάθειά τους νὰ διαφυλάξουν τὴν ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ ἐταῦτιζαν τὸν κατ' ὄνομα μόνο, σύμφωνα μὲ αὐτοὺς, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὰ ἐθεωροῦσαν σὰν μιὰ ὑπόστασι ὅλα.

2. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου συνέγραψε πραγματεία μὲ τὸν τίτλο *Περὶ τοῦ μὴ οἴεσθαι λέγειν τρεῖς θεούς*.

3. *Ἰω.* 10,30.

ὡς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἑαυτοῦ μείζονα ἔφη τὸν Πατέρα, ἢ κατὰ τὸν τοῦ αἰτίου λόγον ὡς Πατέρα, τούτῳ κατὰ φύσιν ὦν ὁμότιμος ὡς ὁμοούσιος, οὐδ' ἠνείχετο ἀκούειν, καταβοῶν αὐτῶν ὡς καινοφῶνων καὶ ὁμοουσιαστῶν καὶ πολυθέων.

5 Οὕτω καὶ Νεστόριος τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν τοῦ τε παρ' ἡμῶν προσλήμματος καὶ τοῦ διὰ φιλανθρωπίαν ἀνείκαστον προσειληφότος Λόγου μὴ παραδεχόμενος, ἀνέπαφον καὶ ἀσυνδύαστον ᾤετο τηρεῖν τὴν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ὑπόστασιν· καὶ τοῖς ὀρθῶς φρονοῦσι πᾶσιν ἔγκλημα προσῆπτεν, ὡς σύνθε-
10 τον ποιοῦσι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ Διόσκορος καὶ Εὐτυχῆς τῶν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεων ἠρνοῦντο τὴν διαφορὰν, κὰν τούτῳ δεῖν ἀφρόνως οἰόμενοι τὴν ἀπλότητα πρεσβεύειν, καὶ δι-
θεΐας ἐγράφοντο γραφὴν τοὺς τὴν διαφορὰν εἰδότας τῶν ἀσυγ-
χύτως ἠνωμένων ὡς οὐκ ἀδιαιρέτως διαιροῦσαν, ἀλλ' ἀπλῶς
15 χωρίζουσαν. Πύρρος δὲ καὶ Σέργιος τοὺς καταλλήλως ταῖς δύο φύσεσι δύο καὶ τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ θελήματα λέγοντας ἐπὶ Χριστοῦ τὸν ἴσον τρόπον ἐδίωκον, ἠγούμενοι φρενοβλαβῶς ἑκατέραν ἐνέργειαν εἰσάγειν καὶ πρόσωπον, καὶ διατεινόμενοι
προσώπων εἶναι διαφορὰν τὴν τῶν ἐνεργειῶν καὶ θελημάτων
20 διαφορὰν.

3 Οὕτω δὲ καὶ νῦν κατὰ μίμησιν ἐκείνων οἱ νῦν τὸ «Πνεῦμα τῆς χάριτος», ἀποστολικῶς εἰπεῖν, «ἐνουβρίζοντες» καὶ τὸ ἀνέσπερον εἰς κτίσμα κατασπῶντες φῶς καὶ τὴν ἐπὶ τοὺς ἀξίους

ἀπὸ τὸν Κύριο, ὅτι «ὁ Πατήρ μου εἶναι μεγαλύτερός μου»⁴, καὶ δὲν ἔδεχόταν ν' ἀκούσῃ ἐκείνους ποῦ ἐδείκνυαν ὅτι ἐχαρακτήρισε τὸν Πατέρα ὡς ἀνώτερό του κατὰ τὸ ἀνθρώπινο ἢ κατὰ τὸν λόγο τοῦ αἰτίου ὡς ὁμοούσιος· καὶ τοὺς κατηγοροῦσε ὡς καινοφώνους καὶ ὁμοουσιαστὰς καὶ πολυθεούς.

Ἔτσι καὶ ὁ Νεστόριος, μὴ παραδεχόμενος τὴν καθ' ὑπόστασι ἐνωσι τοῦ ἀπὸ μᾶς προσλήμματος καὶ τοῦ ἀπὸ ἀπερίγραπτη φιλανθρωπία Λόγου ποῦ τὸ προσέλαβε, ἐνόμιζε ὅτι διατηρεῖ ἀνέπαφη καὶ ἀσυνδύαστη τὴν ὑπόστασι τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ⁵, καὶ στοὺς ὀρθοφρονοῦντας ὅλους προσῆπτε τὴν κατηγορία ὅτι καθιστοῦν σύνθετο τὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ καὶ ὁ Διόσκουρος καὶ ὁ Εὐτυχῆς ἀρνοῦνταν τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, νομίζοντας καὶ σ' αὐτὸ ἀφρόνως ὅτι ἔπρεπε νὰ δέχωνται τὴν ἀπλότητα καὶ κατήγγελλαν γιὰ διθεῖα ἐκείνους ποῦ ἀναγνώριζαν τὴ διαφορὰ τῶν ἀσυγχῶτως ἡνωμένων, μὲ τὴν ἰδέα ὅτι τάχα αὐτὴ δὲν διαιροῦσε ἀδιαιρέτως ἀλλὰ ἀπλῶς ἐχώριζε. Ὁ δὲ Πύρρος καὶ ὁ Σέργιος κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἐδίωκαν ἐκείνους ποῦ καταλλήλως μὲ τις δυὸ φύσεις ἐδέχονταν καὶ τις ἐνεργεῖες καὶ τὰ θελήματα στὸ Χριστό, νομίζοντας φρενοβλαβῶς ὅτι ἢ καθεμιὰ ἀπὸ τις δυὸ ἐνεργεῖες εἰσάγει καὶ ἰδιαίτερο πρόσωπο καὶ ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἢ διαφορὰ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν θελημάτων εἶναι διαφορὰ προσώπων.

3 Ἔτσι λοιπὸν καὶ τώρα αὐτοὶ ποῦ κατὰ μίμησι ἐκείνων «ἐνυβρίζουν τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος», γιὰ νὰ ἐκφρασθῶ ἀποστολικῶς⁶, κατεβάξουν σὲ κτίσμα τὸ ἀνέσπερο φῶς κι' ἀθε-

4. Ἰω. 14,28.

5. Ὁ Νεστόριος ἀπέκλειε τὴν τελεία ἐνωσι τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οἱ ὁποῖες διετήρησαν τις ιδιότητες ἀνέπαφες καὶ μετὰ τὴν ἐνωσι, τὴν ὁποία ἐθεωροῦσε μόνον κατὰ συνάφεια, ὥστε ὁ Χριστὸς δὲν ἦταν φυσικὸ ἀλλὰ «νομικὸ πρόσωπο».

6. Ἐβρ. 10,29.

ἀθετοῦντες θειοτάτην ἔλλαμψιν, προφᾶσει τῆς ἀπλότητος τῆς
 θείας, ἡμῶν τῶν ἄκτιστον εἰδότην τὴν χάριν καὶ δόξαν καὶ
 λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως, ὡς διαφορᾶν καὶ λεγόντων καὶ
 δεικνύντων οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας θείας, διθεΐαν καταψεύδον-
 5 ται. Καὶ εὐλάβειαν ὑποκρινόμενοι πρὸς τὴν τῆς εὐσεβείας ἀκρί-
 βειαν, τοὺς μὲν τῶν ἀγίων ἐκβάλλουσι τῆς ἀσφαλείας, οὐς δι'
 αὐτοὶ προσαγορεύουσιν ὁμολογουμένους θεολόγους, καὶ τούτων
 ἔστιν ἃς αὐτολεξεὶ δέχεσθαι φησι φωνᾶς (ὁ καὶ τῶν αἰρετικῶν
 πᾶς τις εἶπεν ἄν, μᾶλλον δὲ καὶ κατὰ καιροὺς εἰρήκεσαν, ἀλλ'
 10 ἐξηλέγχθησαν ὑπὸ τῶν τῆνικαῦτα προμᾶχων τοῦ τῆς ἀληθείας
 Πνεύματος), καὶ ταύτας παρεξηγούμενοι καὶ κακουργοῦντες, ὧν
 τὰ διευκρινουῦντα τὴν ἀλήθειαν μὴ προσέμενοι συγγράμματα, τε-
 λέως ὑπὸ τῆς πλάνης κατεπόθησαν.

4 Ταῦτ' ἄρα καὶ οἱ νῦν ἀντικείμενοι τῇ ἀληθείᾳ τὰ συγγε-
 γραμμένα παρ' ἡμῶν ἀφανείᾳ παραδοῦναι πάντα τρόπον σπεύ-
 δουσιν, ὡς στηλιτεύοντα τὴν αὐτῶν κακοδοξίαν, ἧς ἀπρίξ ἔχον-
 ται καὶ διὰ τέλους. Ἡμεῖς δέ, δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ χορηγοῦ
 τῆς ἀληθείας, οὐκ ἀνήσομεν τὴν ἀπὸ τῶν γραμμάτων συμμα-
 20 χίαν ὑπὲρ ἀληθείας προτιθέντες καὶ τὸν τῶν λογίων ἀνεπιθό-
 λωτον ἐπιδεικνῦντες νοῦν τοῖς τὸν νοῦν προσέχουσι τοῖς λεγο-
 μένοις παρ' ἡμῶν.

5 Ἐπεὶ τοίνυν καὶ νῦν ἦλω κατὰ Θεσσαλονίκην καὶ ἤχθη
 πρὸς ἡμᾶς τὰ πονηρὰ συγγράμματα τοῦ μετὰ τὴν τοῦ Βαρλαάμ
 25 ἐκείνου φυγαδεΐαν τῆς κατ' ἐκεῖνον αἰρέσεως προεστηκότος
 Ἀκινδύνου, προοιστέον καὶ ταῦθ' ἡμῖν εἰς τούμφανές, τὴν τῆς
 ἀληθείας ἐκφανσιν ἐγγράφως ἀντιπαραξάγουσιν, ἴν' ὥσπερ τὰ

τοῦν τῆ θεϊότατη ἔλλαμψι πρὸς τοὺς ἀξίους, μὲ πρόφασι τῆ θεία ἀπλότητα, κατηγοροῦν ἐμᾶς ψευδῶς γιὰ διθεΐα, διότι τάχα δεχόμεστε καὶ ἀποδεικνύομε διαφορὰ μεταξὺ θείας οὐσίας καὶ θείας ἐνεργείας ἐπειδὴ ἀναγνωρίζομε ἄκτιστη τῆ χάρι καὶ δόξα καὶ λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως. Καὶ ὑποκρινόμενοι εὐλάβεια πρὸς τὴν ἀκριβῆ εὐσέβεια, ἄλλους ἁγίους ἐκβάλλουν ἀπὸ τὸ ἀλάθητο, ἄλλους ἀποκαλοῦν οἱ ἴδιοι ὁμολογομένους θεολόγους, καὶ τούτων λέγουν ὅτι δέχονται αὐτολεξεὶ μερικὲς ἐκφράσεις (πρᾶγμα ποὺ κάθε αἰρετικὸς θὰ μπορούσε νὰ τὸ εἰπῆ, καὶ μάλιστα τὸ ἔχουν εἰπεῖ κατὰ καιροῦς, ἀλλὰ ἐξελέγχθησαν ἀπὸ τοὺς τότε προμάχους τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας)· καὶ παρερμηνεύοντάς τες καὶ κακοποιώντας τες, ἐνῶ δὲν ἀποδέχονται τὰ συγγράμματά τους ποὺ διδάσκουν τὴν ἀλήθεια, καταπόθησαν ἀπὸ τὴν πλᾶνη τελείως.

4 Ἔτσι λοιπὸν καὶ οἱ τώρα ἀντιτιθέμενοι στὴν ἀλήθεια σπεύδουν μὲ κάθε τρόπο νὰ παραδώσουν στὴν ἀφάνεια τὰ συγγράμματά μας, διότι στηλιτεύουν τὴν κακοδοξία τους, τὴν ὁποία κρατοῦν ἕως τὸ τέλος. Ἐμεῖς ὅμως, μὲ τὴ δύναμι καὶ τὴ χάρι τοῦ χορηγοῦ τῆς ἀληθείας, δὲν θὰ σταματήσωμε νὰ προβάλλωμε τὴ βοήθεια ἀπὸ τὰ συγγράμματα ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ νὰ ἐπιδεικνύωμε καθαρὸ τὸ νόημα τῶν θείων λόγων σ' αὐτοὺς ποὺ προσέχουν ἐπιμελῶς στὰ λεγόμενα ἀπὸ μᾶς.

5 Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ τώρα συνελήφθησαν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ προσκομίσθησαν σ' ἐμᾶς τὰ πονηρὰ συγγράμματα τοῦ Ἀκινδύνου, ποὺ μετὰ τὴν φυγὴ τοῦ Βαρλαάμ ἔγινε προϊστάμενος τῆς αἵρέσεώς του, ἃς τὰ παρουσιάσωμε κι' αὐτὰ φανερά, ἀντιπαραθέτοντας ἐγγράφως τὴ διατύπωσι τῆς ἀληθείας. Ὅπως δηλαδὴ ἐκφράζοντας δυσσεβεῖς ἀπόψεις στὴ

δυσσεβῆ λέγων ἐπὶ μεγίστης συνόδου τῆτες ἐξηλέγχθη παρ' ἡμῶν ἀντιστάντων κατὰ πρόσωπον, οὕτω καὶ γραφῆ παραδιδούς αὐτά, τοῖς ὑπὲρ ἀληθείας παρ' ἡμῶν συγγράμμασιν ἐπισχυνθείς, ἐπισχεθῆ, τό γε εἰς ἡμᾶς ἦκον, τοῦ διαδόσιμον ποιῆσαι τὴν αὐτοῦ κακόνοιαν. Ἄλλὰ γὰρ πόθεν προοιμιᾶσμαι τῶ συνοδικῶς πρώην ἐξεληλεγμένῳ καὶ μὴ μόνον ἠκιστα μεταβαλεῖν ἠρημένῳ πρὸς τὸ κρεῖττον, ἀλλὰ καὶ κυροῦν διὰ μακρῶν ἐπιχειροῦντι γραμμάτων τὴν δυσσέβειαν; Πόθεν ἄλλοθεν ἢ παρὰ τῆς Ἡσαίου τοῦ μεγαλοφωνοτάτου φωνῆς;

6 «Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν, ὅτι γράφοντες πονηρίαν γράφουσι· καὶ τί ποιήσουσιν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς»; Μὴ ὅτι τῆς αὐτοῖς ἐπενεχθησομένης ἡνίκα ὁ τῶν ἐκδικήσεων Κύριος τοιοῦτος «ἤξει», κατὰ τοὺς ἀψευδεῖς θεολόγους, «οἷος ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ ὄρει ἢ παρεδείχθη, ὑπερνικώσης τὸ σαρκίον τῆς θεότητος», ἀλλὰ καὶ τῆς παρ' ἡμῶν ἀρτίως κατὰ τὰς σεπτὰς καὶ πατερικὰς ὑφηγήσεις καὶ τὴν ἐπιμετρηθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. Ἐπεὶ γὰρ δεῖσαν ὑποβολιμαίων αὐτοῖς προσώπων, ὡς πρὸς τοὺς ἀγίους ἀντιπαρεξάγοντες λάθοιεν, ἡμῖν ἀντ' ἐκείνων ἐχρήσαντο, δικαία μέμψις γένοιτ' ἂν ἡμῖν οὐδεμία παρ' οὐδενὸς προηρημένοις, μᾶλλον δὲ ἠναγκασμένοις, εἰς δύναμιν ἐπεξελθεῖν καὶ διασκέψασθαι πρὸς ἀλήθειαν ἐν ἀκριβεῖ βασάνῳ τὰ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐξενεγεμένα, φεῦ, τοῖς ἀθλίοις τούτοις ὄντως πονηρὰ συγγράμματα, δι' ὧν εἰς κτίσμα κατασπῶσι τὴν λαμπρότητα τοῦ μονογενοῦς,

7. Τὸ 1341, τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο μετὰ τὴν σύνοδο, ὅπου ἀναγκάσθηκε ν' ἀνακαλέσῃ ὁ Βαρλαάμ, ἔγινε καὶ δευτέρα, ὅπου ἐπιτιμήθηκε ὁ Ἀκίνδυνος.

μεγάλη σύνοδο κατὰ τὸ ἴδιο ἔτος⁷ ἐλέγχθηκε ἀπὸ μᾶς με ἀντιπαράθεσι κατὰ πρόσωπο, ἔτσι καὶ τῶρα πού τὰ παρέδωσε σὲ γραφή νὰ ἐντροπιασθῆ ἀπὸ τὰ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας συγγράμματά μας, ὥστε νὰ συγκρατηθῆ, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ μᾶς, ἀπὸ τὸ νὰ διαδίδῃ τὴν κακότητά του. Ἀλλὰ βέβαια με τί νὰ προλογίσω τὸ θέμα τοῦ ἀνθρώπου πού προηγουμένως ἐξελέγχθηκε συνοδικῶς καὶ ὄχι μόνον δὲν ἀπεφάσισε ν' ἀλλάξῃ πρὸς τὸ καλύτερο, ἀλλὰ καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐπικυρώσῃ τὴ δυσσέβεια με ἐκτενῆ συγγράμματα; Ἀπὸ ποῦ ἄλλοῦ παρὰ ἀπὸ τὴ φωνὴ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου Ἡσαΐα;

6 «Ἀλλοίμονο σ' αὐτοὺς πού γράφουν πονηροὺς νόμους, διότι με τὴ γραφὴ τους συντάσσουν πονηρὰ ὑπομνήματα· καὶ τί θὰ κάμουν τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως;»⁸. Ὅχι μόνον τῆς κρίσεως, πού θὰ ἐπιβληθῆ σ' αὐτοὺς ὅταν ὁ Κύριος τῶν ἐκδικήσεων φθάσῃ, κατὰ τοὺς φιλαλήθεις θεολόγους, τέτοιος «ὄπως ἐφάνηκε ἢ ἐδείχθηκε στοὺς μαθητὰς ἐπάνω στὸ ὄρος, ὅπου ἡ θεοῦ ὑπερνίκησε τὸ σαρκίον»⁹, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς πού φέρομε ἐμεῖς τῶρα κατὰ τὶς σεπτὲς πατερικὲς διδασκαλίαι καὶ κατὰ τὴν ἐπίγνωσι τῆς ἀληθείας πού με μέτρο μᾶς χορηγήθηκε ἀπὸ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ. Πράγματι, ἐπειδὴ τοὺς χρειάσθηκαν ὑποβολιμαῖα πρόσωπα, γιὰ νὰ ἀποκρύψουν ὅτι ἀντεπεξέρχονται κατὰ τῶν ἀγίων πατέρων, χρησιμοποίησαν ἐμᾶς ἀντὶ γιὰ ἐκείνους. Ἐπομένως δὲν θὰ ἦταν δίκαιο νὰ μᾶς κατηγορήσῃ κανεὶς πού ἀποφασίσαμε, μᾶλλον δὲ πού ἀναγκασθήκαμε ν' ἀντιμετωπίσωμε κατὰ δύναμι καὶ νὰ ἐξετάσωμε με βάσι τὴν ἀλήθεια καὶ με ἀκριβῆ ἔλεγχον τὰ πράγματι πονηρὰ συγγράμματα πού συνέταξαν αὐτοὶ οἱ ἄθλιοι, φεῦ, κατὰ τῆς εὐσεβείας, διὰ τῶν ὁποίων ὑποβιβάζουν σὲ κτίσμα τὴ

8. Ἡσ. 10,1-3.

9. Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπιστολὴ 101, PG 37, 181AB.

καθ' ἦν ἐπ' ὄρους διὰ τοῦ σώματος ἤστραψε καὶ τοὺς μαθητὰς
περιήστραψε· καθ' ἦν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τὴν κε-
κρυμμένην ὑπὸ τὴν σάρκα τῆς θεότητος ἀκήρατον παρεγύμνω-
σεν αἴγλην· καθ' ἦν ἤξει πάντας περιλάμψων τοὺς υἱοὺς τοῦ
5 μέλλοντος αἰῶνος ὡς Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, μᾶλλον δὲ
διηνεκὲς καὶ ἀδιᾶδοχον τὸ φῶς ἐμποιήσων, καὶ αὐτοὺς τοὺς με-
τέχοντας τοῦ φωτὸς ἐκείνου ἄλλους ἡλίους ἀπεργασόμενος.

λαμπρότητα τοῦ μονογενοῦς. Εἶναι ἡ λαμπρότης μετὰ τὴν ὁποία ἄστραψε διὰ τοῦ σώματος ἐπάνω στὸ ὄρος καὶ περιᾶστραψε τοὺς μαθητάς, μετὰ τὴν ὁποία παρουσίασε ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τους γυμνῆ τὴν κρυμμένη κάτω ἀπὸ τὴ σάρκα ἄφθαρτη αἴγλη τῆς θεότητος, μετὰ τὴν ὁποία θὰ ἔλθῃ γιὰ νὰ περιλάμψῃ ὅλους τοὺς υἱοὺς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὡς πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, μᾶλλον δὲ γιὰ νὰ καταστήσῃ τὸ φῶς διαρκές καὶ ἀναντικατάστατο καὶ νὰ ἀπεργασθῇ σὲ ἄλλους ἠλίους τοὺς μετόχους ἐκείνου τοῦ φωτός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ὅτι τῷ Ἀκινδύνῳ πᾶς ὁ τῶν λόγων ἀγὼν κτιστὴν δεῖξαι τὴν λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως, καθ' ἣν καὶ τοὺς μαθητὰς περιήστραψεν ἐν Θαβῶρ ὁ Κύριος

7 Τοῦτο γὰρ τὸ φῶς τὸ ἄδυτον, τὸ ἀδιάδοχον, τὸ ἀνέσπερον, τὸ ἀναρχον, τὸ ἀίδιον, τὴν καλλονὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τὴν τοῦ Πατρὸς δόξαν (ἐν γὰρ τῇ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἤξειν πεπιστεύκαμεν δόξῃ), τὴν τοῦ Πνεύματος οὐδὲν ἤττον (μία γὰρ δόξα
5 Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος) διὰ τῶν σφῶν αὐτῶν ἐνταῦθα προτεθειμένων γραμμάτων αὐθις ἀτιμάζουσιν οὗτοι, φεῦ τῆς πλάνης, κτιστὸν τοῦτο δυσσεβῶς πειρώμενοι δεῖξαι καὶ τοὺς εὐσεβεῖς παντὶ τρόπῳ μηχανώμενοι πείσαι. «Τὸ γὰρ μόνον ἄκτιστον», φασί, «φῶς καὶ ἡ ἄκτιστος δόξα, ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ
10 ἐστὶ· τὸ δ' ἐν Θαβωρίῳ λάμψαν φῶς οὐδὲ φυσικὸν σύμβολόν ἐστι, πῶς οὖν ἔσται ἄκτιστον;». Καὶ ταῦτα δι' ἐγγράφου Σ υ ν ο - δ ι κ ο ὺ Τ ό μ ο υ, καθὰ πάντες ἴστε, τῶν οὕτω φρονούντων ἀφωρισμένων καὶ ἀποκεκηρυγμένων τῆς Ἐκκλησίας τε τοῦ Θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, εἰ μὴ μετάμε-
15 λον σχοῖεν, ἐκκεκομμένων οὕπω πάνυ περίσου.

8 Ταῦτ' ἄρα καὶ μέχρι τήμερον ὁ τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίθετος τὴν γνώμην, γράμμασι μὲν ἐκφῆναι τοῖς ἐνταῦθα τὴν πονηρὰν αὐτοῦ δόξαν ἐτόλμησεν οὐδαμῶς (οὐκ ἀνήκε δ' ἐνιεῖς διὰ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ἽΟτι ὄλος ὁ ἀγὼν τῶν λόγων τοῦ Ἀκινδύνου εἶναι νὰ δείξη τὴ λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως, μὲ τὴν ὁποία ἄστραψε καὶ τοὺς μαθητὰς στὸ Θαβῶρ ὁ Κύριος

7 Αὐτὸ πράγματι τὸ φῶς, τὸ ἄδυτο, τὸ ἀδιάδοχο, τὸ ἀνέσπερο, τὸ ἄναρχο, τὸ ἀίδιο, τὴν καλλονὴ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τὴ δόξα τοῦ Πατρὸς (διότι πιστεύομε ὅτι ὁ Υἱὸς θὰ ἔλθῃ μὲ τὴ δόξα τοῦ Πατρός)¹, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τοῦ Πνεύματος (διότι μία εἶναι ἡ δόξα τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος), ἀτιμάζουν τοῦτοι οἱ ἄνθρωποι πάλι μὲ τὰ παρουσιαζόμενα ἐδῶ συγγράμματά τους, ἀλλοίμονο στὴν πλάνη τους, προσπαθώντας δυσσεβῶς νὰ τὸ δείξουν κτιστὸ καὶ μηχανευόμενοι νὰ πείσουν γι' αὐτὸ μὲ κάθε τρόπο τοὺς εὐσεβεῖς. «Διότι τὸ μόνο ἄκτιστο», λέγουν, «φῶς καὶ ἡ ἄκτιστη δόξα εἶναι ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ· ἐνῶ τὸ φῶς ποὺ ἔλαμψε στὸ Θαβῶριο ὄρος δὲν εἶναι οὔτε φυσικὸ σύμβολο, πῶς λοιπὸν θὰ εἶναι ἄκτιστο». Κι' αὐτὰ, μολονότι, ὅπως ὄλοι γνωρίζετε, ὅσοι πιστεύουν αὐτὰ τὰ πράγματα ἔχουν μὲ ἔγγραφο *Συνοδικὸ τόμο ἀφορισθῆ καὶ ἀποκηρυχθῆ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ* καί, ἂν δὲν μετανοήσουν, εἶναι ἀποκομμένοι ἀπὸ ὄλο τὸ χριστιανικὸ πλήρωμα², καλὰ καλὰ μόλις πέρυσι.

8 Ἵτσι λοιπὸν καὶ ἕως σήμερα ὁ ἀντίθετος τοῦ μεγάλου φωτὸς στὴ γνῶμη δὲν ἐτόλμησε καθόλου νὰ παρουσιάσῃ μὲ γράμματα τὴν πονηρὴ δοξασία του στοὺς ἐδῶ εὐρισκομέ-

1. *Ματθ.* 25,31.

2. *Συνοδικὸς τόμος Α'*: 51 καὶ 53. PG 151, 691D καὶ 692A.

τῆς γλώττης τὸν ἰὸν τῆς κακονοίας οἷς ἂν δύναίτο), καίτοι συναιρομένων ἐπιτυχῶν ἐς τὰ μάλιστα τῶν νῦν ἀνεγυγερμένων ἐμφυλίων στάσεων. Πρὸς γε μὴν τοὺς ἡμῶν ἀπωκισμένους ἄχρι Θεσσαλονίκης τε καὶ Βερροίας ἔγγραφον τὴν διδασκαλίαν
 5 ἐξέπεμψεν· ὅθεν ἡμῖν ἔναγχος παρὰ τῶν ἐκεῖ συνέσει καὶ ἀρετῇ διαφερόντων ἀποστέλλεται συσχεθέντα τὰ τῆς ἀσεβείας χειρόγραφα.

Κακουργαίαι μὲν οὖν ἐν αὐτοῖς οὐχ οἷαις ἂν χρήσαιτό τις τοῦ ὀρθοῦ παρατραπείς εὐφυῆς ἀνὴρ, ἀλλ' οἷαις ἂν τὴν μὲν προ-
 10 αἴρεσιν πονηρός, τὴν δὲ φύσιν οὐ δεξιός, ἐχούσαις δ' ὁμως ἀκμάζον καὶ συνηυξημένον ἑαυταῖς τὸ δολερὸν καὶ σκολιὸν καὶ κακότηες, ἐκ τῆς πονηρᾶς δασιλῶς ἀρυσσαμέναις πηγῆς, Βαρλαάμ τοῦ καθηγησαμένου τῆς πλάνης. Ἐνθεν τοι καὶ διὰ πολλῶν ἐξεληλεγμένας πρότερον, καὶ νῦν ἐξελέγχειν οὐδὲν οἶον.
 15 Ἐπεὶ δὲ πρὸς πολλοὺς οὐκ εἰδότας περὶ ὧν καὶ οὐκ ἴσασι, καὶ αὐτοὶ μὴ εἰδότες οἱ διδάσκαλοι καὶ συγγραφεῖς τῶν τοιούτων, λέγειν τι δοκοῦσιν ἔτι περὶ τοσοῦτου πράγματος, ἀναγκαῖον ἐπεξιέναι· καὶ πρότερον τὴν παρὰ τοῦ Ἀκινδύνου πρὸ παντὸς ἄλλου καὶ γραφομένην καὶ θρυλουμένην καθ' ἡμῶν διθεῖαν.

9 Φησί γὰρ «δύο θεότητας ἀκτίστους, συναϊδίους, ὑπεραιωνίους, τὴν μὲν ὑπερκειμένην τὴν δὲ ὑφειμένην, καὶ τὴν μὲν ἐνεργουσαν τὴνδὲ ἐνεργουμένην, καὶ τὴν μὲν ἀόρατον τὴν δὲ καὶ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ληπτὴν διὰ Πνεύματος, ἢ μίαν ἐκ τῶν τοιούτων, ἃ νῦν ἀκούομεν, τίς ἀκήκοε πώποτε;».

25 Ἄρ' οὐ πρὸς ἐκπληξιν τῶν ἐντυγχανόντων καὶ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως αὐτῷ διεσκευάσται; Τὸ γὰρ δυσπαράδεκτον εἰδὼς

νους, δὲν ἐσταμάτησε ὅμως νὰ ἐνσταλάξῃ μὲ τὴ γλῶσσα τὸ δηλητήριο τῆς κακοφροσύνης σ' ὅσους μπορούσε, ἂν καὶ ἐπέτυχε μεγάλη βοήθεια ἀπὸ τὴν ἐμφύλια στάσι πού ἐπικρατεῖ αὐτὸν τὸν καιρό. Ἔστειλε ὅμως γραπτὴ τὴ διδασκαλία του πρὸς τοὺς ἀπομακρυσμένους ἀπὸ ἐμᾶς ἕως τὴν Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Βέρροια· ἀπὸ ὅπου προσφάτως ἐστάλθηκαν σ' ἐμᾶς τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας κατασχεθέντα ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ διακρινομένους γιὰ τὴ σύνεσι καὶ τὴν ἀρετὴ.

Περιέχονται λοιπὸν σ' αὐτὰ κακοτροπίες, ὄχι τέτοιες πού θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιήσῃ ἓνας εὐφυῆς ἄνδρας πού παρεκτράπηκε ἀπὸ τὸ ὀρθό, ἀλλὰ τέτοιες πού θὰ χρησιμοποιοῦσε κάποιος μὲ πονηρὴ προαίρεσι ἀλλὰ καὶ μὲ ἁδέξια φύσι, τέτοιες πού ἔχουν ἀκμαία καὶ ἐγγενῆ μέσα τους τὴ δολιότητα, τὴ σκολιότητα, τὴν κακοήθεια, ἀντλώντας τὴν ἄφθονα ἀπὸ τὴν πονηρὴ πηγὴ, τὸν Βαρλαάμ, πού ἐξεκίνησε τὴν πλάνη. Ἀφοῦ βέβαια ἔχουν ἐξελεγχθῆ προηγουμένως σὲ ἕκτασι, δὲν ὑπάρχει τίποτε γιὰ ἔλεγχο τώρα. Εἶναι ὅμως ἀναγκαῖο νὰ ἀντεπεξέλθωμε στὶς πραγματεῖες αὐτές, ἐπειδὴ οἱ διδάσκαλοι καὶ συγγραφεῖς των νομίζουν ὅτι κάτι λέγουν γιὰ τὸ σπουδαῖο αὐτὸ θέμα πρὸς πολλοὺς ἀγνοοῦντας, γιὰ πράγματα πού ἀγνοοῦν, ἐνῶ καὶ οἱ ἴδιοι ἀγνοοῦν. Καὶ θ' ἀρχίσωμε μὲ τὴν πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο προσαπτομένη ἐναντίον μας ἀπὸ τὸν Ἀκίνδυνο καὶ θρυλουμένη διθεῖα.

Λέγει, λοιπὸν, «δυὸ θεότητες ἄκτιστες, συναῖδιες, ὑπεραιώνιες, τὴν μιὰ ὑπερκειμένη τὴν ἄλλη ὑφειμένη, τὴν μιὰ ἐνεργοῦσα τὴν ἄλλη ἐνεργουμένη, τὴν μιὰ ἀόρατη τὴν ἄλλη ἀντιληπτὴ καὶ μὲ σωματικοὺς ἀκόμη ὀφθαλμοὺς διὰ τοῦ Πνεύματος, ἢ μιὰ θεότητα ἀπὸ αὐτά, πού ἀκούομε τώρα, ποιὸς ἄκουσε ποτὲ ἕως τώρα;».

Ἄραγε δὲν ἔχει διασκευασθῆ καὶ ἡ λεκτικὴ σύνθεσις ἀπὸ αὐτὸν, γιὰ νὰ ἐκπλήξῃ τοὺς ἀναγνώστες; Διότι, γνωρί-

τῶν ἐξῆς θροεῖ προκαταλαβὼν τὴν τῶν ἀκούοντων διάνοιαν,
 ἴν' οὕτω παρεισδύς, προῖὼν εὐπαράδεκτος δόξη κατατρέχων
 ὡς ἀπειρημένων ἡμῶν. Οὐδὲ γὰρ τὸν νοητὸν ὄφιν οἶμαι τὴν
 Εὐαν πρὸς ὀμιλίαν ἐπισπάσασθαι σχεῖν, εἰ μὴ τῷ παραδόξῳ
 τῆς τοῦ ἀλόγου λογικῆς φωνῆς ὄφεως ὁμοῦ τε πρὸς ἑαυτὸν
 5 ἐκείνην ἐπέστρεψε καὶ τῇ διανοίᾳ ταύτης θροῦν ἐνεποίησεν, εἴθ'
 οὕτω κλέψας ἐνήκε τὴν ἀπολουμένην συμβουλήν. Ἄλλ' ὁ μὲν
 οὕτω παραπλησίως τῷ ἀρχεκάκῳ προσοβεῖ τὴν εἴσοδον καὶ
 κακομηχάνως τῷ χαλκῷ περιβάλλει τὸ δέλεαρ, ὡς ὑπὲρ τῆς
 10 μιᾶς θεότητος τὸν ἀγῶνα ποιούμενος, ὁ ταύτην, φεῦ τῆς τόλμης,
 κατασπῶν εἰς τὴν κτίσιν. Ἐγὼ δὲ τί τούτου πρότερον ἀποκλαύ-
 σωμαι; Τὴν ὑπηρετουμένην τῷ ψεύδει γλῶτταν ἢ τὸν ἀνοηταί-
 νοντα νοῦν; Τί δ' ἀπελέγξω πρῶτον; Τὴν σκαιωρίαν, ἀφ' ἧς
 15 πειρᾶται τὴν τῶν πατέρων, ἦν, ὡς αὐτὸς οἶεται, καθ' ἑαυτῶν
 παρέχονται λαβὴν ἐφ' ἡμᾶς μεταφέρειν, ὡς τοὺς ἀκούοντας κλέ-
 ψων, ἢ τὸν ἐσμὸν καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἀτόπων οἷς περιπεσεῖν
 ἐκινδύνευσεν, ὡς τὰ μὲν καθάπαξ ἀθετῶν τῶν ἀγίων, τὰ δὲ πα-
 20 ρεξηγούμενός τε καὶ βιαζόμενος καὶ πρὸς τὴν οἰκείαν μεθέλκων
 οὐ συνάδοντα δόξαν;

ζοντας πόσο δυσκολοπαράδεκτα εἶναι τὰ ἐπόμενα, τaráσσει προληπτικῶς τῇ σκέψι τῶν ἀκροατῶν ὥστε, εἰσδύοντας ἔτσι ἀπὸ τὰ πλευρά, καθὼς προχωρεῖ, νὰ φανῆ εὐκολοπαράδεκτος, ὅταν μᾶς κατατρέψη, σὰν νὰ εἴμαστε ἀποκεκηρυγμένοι. Νομίζω πράγματι ὅτι οὔτε ὁ νοητὸς ὄφεις δὲν θὰ εἶχε κατορθώσει νὰ ἐλκύσῃ πρὸς συζήτησι τὴν Εὐα, ἂν μὲ τὸ παράδοξο τῆς λογικῆς φωνῆς τοῦ ἀλόγου ὄφεως δὲν ἔστρεφε ἐκείνην πρὸς τὸν ἑαυτὸ του καὶ συγχρόνως δὲν προκαλοῦσε θόρυβο στὴ διάνοια αὐτῆς· κι' ἀφοῦ ὑπέκλεψε ἔτσι τὴν προσοχὴ τῆς ἐνστάλαξε τὴν καταστρεπτικὴ συμβουλή. Ἄλλ' αὐτὸς μὲν προετοιμάζει τὴν εἴσοδο τόσο παραπλήσια μὲ τὸν ἀρχέκακο καὶ τοποθετεῖ κακότεχνα στὸ ἀγκίστρι τὸ δόλωμα, ὅτι τάχα κάμει τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς μιᾶς θεότητος αὐτὸς πού, ἀλλοίμονο στὴν τόλμη, τὴν ὑποβιβάζει στὴ θέσι τῆς κτίσεως. Ἐγὼ ὅμως τί νὰ κλαύσω πρῶτο σ' αὐτόν; Τῇ γλῶσσα πού ὑπηρετεῖ στὸ ψεῦδος ἢ τὸν νοῦ πού ἀνοηταίνει; Τί νὰ ἐλέγξω πρῶτο; Τὴν πανουργία, μὲ τὴν ὁποία προσπαθεῖ νὰ μεταφέρῃ σ' ἐμᾶς τὴ λαβὴ πού, ὅπως νομίζει αὐτός, προσφέρουν ἐναντίον τῶν ἑαυτῶν τους οἱ πατέρες, ἢ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἀτόπων, στὰ ὁποῖα ἐκινδύνευσε νὰ περιπέσῃ, ἐπειδὴ ἄλλες μὲν γνῶμες τῶν ἀγίων τὶς ἀθετεῖ ἐντελῶς, ἄλλες δὲ τὶς παρερμηνεῦει καὶ τὶς συμπιέζει καὶ τὶς σύρει πρὸς τὴν δικὴ του δοξασία, μὲ τὴν ὁποία δὲν συμφωνοῦν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

**Ὅτι ἄθεος ἀναφαίνεται ὁ Ἀκίνδυνος ἐξ ὧν κατασκευάζει
 δῆθεν τὴν τῆς διθεΐας κατηγορίαν· ἐν ᾧ συντομωτάτη
 ἔκθεσις τῆς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς τοῦ Βαρλαάμ
 δυσσεβείας καὶ συνοδικῆς καταδίκης**

10 Ὡς γὰρ ὁ λόγος δείξει προϊών, ἄθεος ὁ ἄθλιος γέγονεν, ἴν' ἡμῶν ἔχη κατηγορεῖν διθεΐαν. Διατίθησί τε τὸ τοῦ λόγου δράμα καὶ ἀποδύεται πρὸς τὸν αἰῶνα ὡς ἡμῶν δύο κηρυττόντων θεότηας πρὸς δίκαιον ζῆλον διαναστάς. Τὸ δ' ὅπως ἔχει, δεῖ διὰ
 5 βραχέων ὡς ἓν προαφηγήσασθαι.

Τοῦ Βαρλαάμ ἐκείνου πρὸς ἐπήρειαν τῶν καθ' ἡσυχίαν προσανεχόντων Θεῷ πᾶσαν θεοφάνειαν διαβάλλοντος καὶ δευτέραν ἀποφαινομένου μακρῷ τῆς ἐκ τῶν κατὰ φιλοσοφίαν μαθημάτων ἀναφαινομένης γνώσεως τῶν ὄντων καὶ τῆς ἀπ' αὐ-
 10 τῆς θεογνωσίας, τό τε λάμπαν ἐπ' ὄρους ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος φῶς κτιστὸν ἐπιχειροῦντος δεικνύναι καὶ περιγραφτὸν καὶ κυρίως αἰσθητόν, γινόμενόν τε καὶ ἀπογινόμενον καὶ τῶν κατ' αἴσθησιν φασμάτων ἓν, πρὸς δὲ καὶ διανοίας χεῖρον ἄτε φανταστὸν, ἡμεῖς, τοῦτο μὲν ὑπὸ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων παρακληθέντες,
 15 τοῦτο δὲ παρ' ἑαυτῶν ἐγνωκότες δεῖν ἡμᾶς αὐτοὺς πρὸς τὴν ὑπὲρ τοῦ φωτὸς καθεῖναι συνηγορίαν, τοῦ φωτὸς αὐτοῦ συναραμένου, τοῦτ' ἐδείξαμεν, ὅπερ ἄρα καὶ ἦν, ἄκτιστον, αἶδιον, ἀπερίγραφτον, οὐχ ὑπὲρ τὴν καθ' ἡμᾶς αἴσθησιν ὑπάρχον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸν νοῦν, εἰ καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων ὀφθαλμοῖς
 20 ὤφθη, τὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος εἰληφόσι τηνικαῦτα δύναμιν

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ἔστι μὲ τὸν τρόπο πού κατασκευάζει τὴν δῆθεν κατηγορία περὶ διθεΐας ὁ Ἀκίνδυνος ἀποδεικνύεται ἄθεος· ὅπου ὑπάρχει καὶ συντομωτάτη ἔκθεσις περὶ τῆς δυσσεβείας γιὰ τὸ ἴδιο θέμα καὶ τῆς συνοδικῆς καταδίκης τοῦ Βαρλαάμ

10 Ὅπως θὰ δείξῃ ὁ λόγος στὴ συνέχεια, ὁ ἄθλιος ἔγινε ἄθεος, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ κατηγορῇ ἐμᾶς γιὰ διθεΐα. Διευθετεῖ καταλλήλως τὴν ὑπόκρισι τοῦ λόγου καὶ κατέρχεται πρὸς τὸν ἀγῶνα μὲ δίκαιο ζῆλο, ἀφοῦ τάχα ἐμεῖς κηρύττομε δυὸ θεότητες. Πῶς δὲ ἔχει τὸ ζήτημα τοῦτο, πρέπει νὰ τὸ διηγηθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅσο εἶναι δυνατὸ σύντομα.

Ἐκεῖνος ὁ Βαρλαάμ, γιὰ νὰ προσβάλλῃ τοὺς ἀφιερωμένους στὸν Θεὸ κατὰ τὴν ἡσυχία, διέβαλλε κάθε θεοφάνεια, διεκήρυσσε δευτέρα γνώσι πέρα τῆς προερχομένης ἀπὸ τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα γνώσεως τῶν ὄντων καὶ τῆς θεογνωσίας πού γεννᾶται ἀπὸ αὐτήν, ἐπιχειροῦσε νὰ δείξῃ κτιστὸ τὸ φῶς πού ἔλαμψε ἀπὸ τὸν Σωτῆρα ἐπάνω στὸ ὄρος, καὶ περιγραφτὸ καὶ βασικῶς αἰσθητό, γινόμενο καὶ ἀπογινόμενο, καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ φάσματα, ἐπίσης δὲ χειρότερο ἀπὸ διάνοια ὡς φανταστὸ. Τότε ἐμεῖς, ἀφ' ἑνὸς μὲν παρακληθέντες ἀπὸ τοὺς ἱερῶς ἡσυχάζοντες, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔχοντας ἀπὸ μόνοι μας τὴ συνείδησι ὅτι πρέπει ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ κατεβούμε στὴ συνηγορία ὑπὲρ τοῦ φωτός, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἴδιου τοῦ φωτός, ἐδείξαμε τοῦτο πού πραγματικὰ ἦταν· ἄκτιστο, ἀίδιο, ἀπερίγραφτο, ὄχι μόνο ἐπάνω ἀπὸ τὴν δική μας αἴσθησι, ἀλλὰ καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὸ νοῦ, ἂν καὶ ἐθεάθηκε ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀποστόλων, οἱ ὅποιοι εἶχαν πάρει τότε τὴ

καὶ χάριν, ἔτι δὲ καὶ θεότητα παρὰ τῶν ἁγίων προσαγορευόμενον. Ὡς οὖν ταῦτα διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων καὶ μαρτυριῶν ἀπεδείχθη παρ' ἡμῶν, συναριθμεῖν αὐθις ἐπεχείρησεν ἡμᾶς ἐκεῖνος τοῖς ὀρατὴν καὶ μεθεκτὴν κακῶς οἰομένοις τὴν φύσιν 5 τοῦ Θεοῦ. Ὡς δ' ἀκήκοεν ἡμῶν ἔλλαμψιν καὶ χάριν καὶ δόξαν καὶ λαμπρότητα Θεοῦ τοῖς ἀξίοις ἐπιφαινομένην θείως τοῦτο δοξαζόντων καὶ ὀνομαζόντων κατὰ τοὺς πατέρας, ἀλλ' οὐ φύσιν («οὐδεὶς γὰρ ἔστι ἐν ὑποστήματι καὶ οὐσία Θεοῦ», κατὰ τὸ γεγραμμένον, «οὐδὲ Θεοῦ φύσιν ἢ εἶδεν ἢ ἐξηγόρευσεν»), ὡς οὖν 10 τοῦτ' ἀκήκοεν, ἐξετράπη πρὸς τὸ λέγειν δύο συνάγεσθαι θεότητας ἀκτίστους, εἶπερ καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο ἄκτιστόν ἐστι καὶ θεότης ὀνομάζεται, λαμπρότης ὄν τῆς θείας φύσεως ἀλλ' οὐχὶ φύσις, διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς κτιστὸν αὐτὸ ἀποδεικνύς, ὡς ὦχετο, τὸ θειότατον ἐκεῖνο φῶς· ὥσπερ ἂν εἴ τις ἠξίου μὴ νοῦν 15 καλεῖσθαι τὴν διάνοιαν, μηδ' ἀσώματον ὑπάρχειν, ἵνα μὴ δύο νοῦς ἕκαστος ἀνθρώπων σχοίη, καὶ νοῦν ἔχων καὶ διάνοιαν, δι' ἧς ὁ νοῦς ποιεῖται τὰς πρὸς ἔκφασιν προόδους, κατ' οὐσίαν μένων ἀμετάβατος.

11 Ἐκεῖνος μὲν οὖν διὰ ταῦτα συνοδικῶς ἀναφανεῖς κακόδο-
20 ξος, ὑπ' αἰσχύνης εὐθὺς ἀπιῶν ὦχετο καὶ τοῖς Ἰταλοῖς προσερ-
ρῦη μηδὲν μελήσας. Ὁ δ' ἐκείνου μύστης καὶ διάδοχος καὶ ὀπα-
δὸς Ἀκίνδυνος τὸν αὐτὸν τρίβωνα τῆς δυσσεβείας ἀναστρέψας
ὥσπερ καὶ περιθέμενος, ὅπως ἂν λανθάνοι τοὺς ὀρῶντας τὴν
ἐκείνου περικείμενος σκευῆν, καὶ πιθανὸς νομίζοιτό τισι τὴν
25 πρὸς ἐκεῖνον κοινωνίαν ἀρνούμενος, εὐμηχάνως ἄνω τίθεται τὰ

1. Στὴν τρίτη τριάδα τῶν Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων λόγων.

2. Ἱερ. 23,18.

δύναμι και χάρι του μέλλοντος αιώνας, και επίσης αποκαλούμενο θεότητα από τους αγίους¹. Αφού λοιπόν αυτά τα πράγματα αποδείχθηκαν από μᾶς με πολλά επιχειρήματα και μαρτυρίες, εκείνος επεχείρησε πάλι να μᾶς κατατάξη με αὐτούς που κακῶς νομίζουν ὅτι ἡ φύσις του Θεοῦ εἶναι ὄρατὴ και μεθεκτὴ. Ὅταν δὲ ἄκουσε ὅτι ἐμεῖς θεωροῦμε αὐτὸ τὸ φῶς και τὸ ὀνομάζομε κατὰ τοὺς πατέρες ἔλλαμψι και χάρι και δόξα και λαμπρότητα Θεοῦ που ἐπιφαίνεται στοὺς ἀξίους θείως, και ὄχι φύσει («διότι κανεῖς δὲν ἐστάθηκε στην ὑπόστασι του Θεοῦ»² και στην οὐσία, κατὰ τὸ γεγραμμένο, «οὔτε εἶδε ἢ ἐξέφρασε τὴ φύσι του Θεοῦ»)³· ὅταν λοιπόν ἄκουσε τοῦτο, ἐκτράπηκε στὸ νὰ λέγη ὅτι συνάγονται δύο ἄκτιστες θεότητες, ἂν και τὸ φῶς ἐκεῖνο εἶναι ἄκτιστο και ὀνομάζεται θεότης, ἐνῶ εἶναι λαμπρότης τῆς θείας φύσεως ἄλλ' ὄχι φύσις, ἀποδεικνύοντας πάλι, ὅπως ἐνόμιζε, διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς κτιστὸ τὸ θειότατο ἐκεῖνο φῶς. Συμβαίνει, ὅπως ἂν εἶχε κάποιος τὴν ἀξίωσι νὰ μὴ καλῆται νοῦς ἢ διάνοια οὔτε νὰ τὴ θεωρῆ ἀσώματη, ὥστε νὰ μὴ ἔχη κάθε ἄνθρωπος δυὸ νόες, και νοῦ και διάνοια δηλαδὴ, διὰ τῆς ὁποίας ὁ νοῦς κάμει τῖς κινήσεις γιὰ ἔκφρασι, ἐνῶ κατ' οὐσίαν παραμένει ἀμετάβατος.

- 11 Ἐκεῖνος λοιπόν, ἀφού ἀποδείχθηκε γι' αὐτὰ συνοδικῶς κακόδοξος, ἀπομακρύνθηκε ἀμέσως ἀπὸ ἐντροπὴ⁴ και χωρὶς καθυστέρησι προσχώρησε στοὺς Ἰταλούς. Ὁ μύστης ὁμως και διάδοχος και ὀπαδός του Ἀκίνδυνος ἀφού ἐφόρεσε τὸν μανδύα τῆς δυσσεβείας κάπως ἀνάποδα, γιὰ νὰ μὴ ἀντιλαμβάνονται οἱ παρατηρηταὶ ὅτι φέρει τὴν ἐνδυμασία ἐκεῖνου και γιὰ νὰ μὴ νομίζουν μερικοὶ ὅτι ἀρνεῖται τὴν κοινωνία

3. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 28 (Θεολογικὸς 2), 19, J. Barbel, σ. 100· PG 36, 52B.

4. Πρβλ. Ἀναίρεσιν γράμματος Ἰγνατίου 10.

κάτω καὶ τὰ ὕστερα πρότερα ποιεῖται, πρὸ παντὸς ἑτέρου τὰς
δύο προβαλλόμενος ἀκτίστους θεότητας ὡς ἀνηκουῶστους παν-
τάπασι καὶ ἀτόπους καὶ ἀνηκέστοις περιβαλλούσας κακοῖς τοῦς
ὅπωςδῆποτε ταύτας προσιεμένους, ἵνα τὴν ἐντεῦθεν δοκοῦσαν
5 οἱ ἀκεραιότεροι τῶν ἀνθρώπων διαδιδράσκοντες λύμην, ἐκεῖνο
συνομολογήσωσιν ἐξ ἀνάγκης, τὸ κτιστὴν εἶναι τὴν λάμπασαν
ἐπ' ὄρους ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος θεότητα· παραπλήσιόν τι ποιῶν
τοῖς ἐπὶ τῶν ποταμῶν ἰστᾶσι τὰς μηχανὰς τοῖς ἰχθῦσιν.

πρὸς ἐκεῖνον, μὲ ἐξυπνάδα τοποθετεῖ τὰ ἐπάνω πρὸς τὰ κάτω καὶ κάμει τὰ ὕστερα πρῶτα, προβάλλοντας πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο ὅτι οἱ δύο ἄκτιστες θεότητες περιβάλλουν ὄσους τὶς δέχονται κατὰ ὁποιοδήποτε τρόπο μὲ ἐντελῶς ἀνήκουστα καὶ ἄτοπα καὶ ἀθεράπευτα κακὰ, ὥστε οἱ ἀκεραιότεροι τῶν ἀνθρώπων, διαφεύγοντας τὴν ἀπὸ αὐτὸ θεωρουμένη φθορά, νὰ συμφωνήσουν ἀναγκαίως μ' ἐκεῖνο, ὅτι ἡ θεότης ποὺ ἔλαμψε ἀπὸ τὸν Σωτῆρα ἐπάνω στὸ ὄρος εἶναι κτιστή, κάμοντας κάτι παρόμοιο μ' ἐκείνους ποὺ στήνουν μηχανές γιὰ τὰ ψάρια ἐπάνω στὰ ποτάμια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἵτι καὶ δόλω πρὸς ἀθεϊαν ἐφέλκεσθαι πειρᾶται
πάντας Ἀκίνδυνος

- 12 Οὗτοι γὰρ πατάλοις καὶ λίθοις καὶ χάραξι διαλαβόντες τὸ
ρεῖθρον καὶ πρὸς τὰ βαθύτερα τῶν ρευμάτων, ὅθεν ἂν ὑπονηχό-
μενον διεκπέση ῥᾶον τὸ θήραμα, καθάπερ ὄξεις ὀβελίσκους
ἐναποτείναντες, εἴτ' ἄνω που τοῦ ρεύματος (ἀνανήχεσθαι γὰρ
5 ἔθος νεμομένοις τοῖς ποταμίοις ἰχθῦσιν), ἐκεῖ τοῖνυν στόμιον
ἀνοίξαντες ὡς ἀληθῶς ἄδου τοῖς καθ' ὕδατος ζῶσιν, ἐντεῦθεν
ὑποδήσαντες ἐξαρτῶσι τὸν βόλον, ὡς ἂν περιφεύγοντα τὰ νηκτὰ
τὴν φαινομένην βλάβην ἀπὸ τῆς ὄχθης, ἐκόντα καθάπερ καὶ
σπεύδοντα τῷ ἀπροόπτῳ τε καὶ ἀφύκτῳ κινδύνῳ περισχεθεῖη.
- 10 Τοιοῦτόν ἐστι τὸ μηχανήμα τῶν εἰς ἀθεϊαν ἡμᾶς ἐλκόντων
φόβῳ τῆς διθείας. Ἴσον γάρ ἐστι, μᾶλλον δὲ παντάπασιν ἐν καὶ
ταυτόν, μηδαμῶς εἶναι Θεὸς νομίσαι καὶ κτιστὴν δοξάσαι τὴν
ἐπ' ὄρους τοῦ Χριστοῦ παραδειχθεῖσαν θεότητα. Μία γὰρ θεό-
της τοῦ τε Χριστοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύμα-
15 τος. Ἄλλ' οὐδ' ἡ τῆς θείας φύσεως λαμπρότης τῆς θείας φύσε-
ως ἐστι χωριστή. Τίς οὖν ὑπολέλειπται Θεὸς τῷ ταύτην κτίσμα
δοξάζοντι;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ἔστι ὁ Ἀκίνδυνος ἀποπειρᾶται νὰ προσελκύσῃ ὄλους
πρὸς τὴν ἀθεΐα με δόλο

- 12 Πράγματι αὐτοὶ περιβάλλουν τὰ ρεῖθρα τοῦ ποταμοῦ με πασσάλους καὶ λίθους καὶ ραβδιά, ἐνῶ στὸ βάθος τοῦ ρεύματος, ἀπὸ ὅπου τὸ θήραμα μπορεῖ εὐκολώτερα νὰ ξεφύγῃ ὅταν κολυμβᾷ χαμηλά, ἀπλώνουν μυτεροὺς ὀβελίσκους· ἔπειτα στὸ ἄνω μέρος τοῦ ρεύματος (διότι τὰ ποταμίσια ψάρια συνηθίζουν νὰ κολυμβοῦν ψηλά γιὰ νὰ βοσκήσουν) ἀνοίγουν ἓνα ἀληθινὸ στόμιο τοῦ ἄδη γιὰ τὰ ζῶα τῶν ὑδάτων· ἀπὸ ἐκεῖ κρεμοῦν τὸ δίκτυ δεμένο, ὥστε τὰ ψάρια, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴ φαινομενικὴ βλάβη ἀπὸ τὴν ὄχθη, σπεύδοντας σχεδὸν με τὴ θέλησί τους, νὰ συλληφθοῦν ἀπὸ τὸν ἀπρόσιτο καὶ ἀναπόφευκτο κίνδυνο. Τέτοια εἶναι ἡ μηχανὴ ἐκείνων ποὺ μᾶς σύρουν στὴν ἀθεΐα ἀπὸ τὸ φόβο τῆς διθειᾶς. Διότι εἶναι ἴσο, ἢ μᾶλλον ἐντελῶς ἓνα καὶ τὸ αὐτό, τὸ νὰ νομίσης ὅτι δὲν ὑπάρχει καθόλου Θεὸς καὶ τὸ νὰ θεωρήσης κτιστὴ τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ ποὺ ὑποδείχθηκε ἐπάνω στὸ ὄρος· Διότι μιὰ εἶναι ἡ θεότης τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἀλλὰ οὔτε ἡ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως εἶναι χωριστὴ ἀπὸ τὴ θεία φύσι. Ποιὸς Θεὸς ὅμως ὑπολείπεται γι' αὐτὸν ποὺ τὴν θεωρεῖ κτίσμα;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

*Ὅτι οὐ δύο φησὶν ὁ Παλαμᾶς θεότητας· ἐξαιρεῖται δὲ μᾶλλον-
 τῆς Ἀκινδύνου καὶ Βαρλαάμ ἀθεΐας ὁμοῦ καὶ διθεΐας
 τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἐκτραπέντας, δεῖξας ὡς οὐδὲν
 προσίσταται πρὸς τὸ μίαν εἶναι καὶ ἀπλῆν
 θεότητα ἢ τῆς θείας φύσεως λαμπρότης, ἄ-
 κτιστός τε οὐσα καὶ θεότης ὀνομαζομένη*

13 Καὶ τοίνυν οὐ δύο θεότητας προσκυνοῦμεν ἡμεῖς. Ἐπαγε
 τῆς κανονοίας τῶν εἰπόντων «τῷ ψεύδει σκεπασθησόμεθα»
 καὶ θεμένων ψεῦδος τὴν ἐλπίδα αὐτῶν, ὧν ἢ «γλῶσσα ὡς ὄφε-
 ως, ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν». Ἀλλὰ τοῦθ' ἡμῖν ἢ τῶν
 5 λόγων ἀπάντων ὑπάρχει πρόθεσις, τὰ συνωθοῦντα πρὸς ἀσε-
 βειαν κέντρα συντρίψαι (ταῦτα δ' ἔστιν ἀρτίως τὰ τοῦ Ἀκινδύ-
 νου συγγράμματα, καθάπερ πρότερον Βαρλαάμ ἐκείνου τοῦ κα-
 θηγησαμένου τῆς πλάνης αὐτῶ) καὶ δεῖξαι σαφῶς, ὡς οὐδὲν
 προσίσταται οὐδ' ἀναιρεῖ τὸ μίαν εἶναι καὶ ἀπλῆν θεότητα ἢ τῆς
 10 θείας φύσεως λαμπρότης, ἄκτιστός τε οὐσα καὶ θεότης ὀνομα-
 ζομένη. Καὶ ἢ θεατικὴ γὰρ δύναμις τοῦ πάντα πρὶν γενέσεως εἰ-
 δότος Πνεύματος, οὔτε φύσις, κατὰ τοὺς πατέρας, καὶ ἄκτιστός
 ἔστι καὶ θεότης ὀνομάζεται, καὶ τὸ μίαν εἶναι καὶ ἀπλῆν θεότητα
 οὐκ ἀναιρεῖ. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἢ θεοποιὸς καὶ ἢ προνοη-
 15 τικὴ τοῦ Θεοῦ δύναμις, οὕτω καλουμένη ὡς ὁ μέγας Διονύσιος

1. Ψαλμ. 139, 14· πρβλ. Ψαλμ. 13, 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Ἔστι ὁ Παλαμᾶς δὲν δέχεται δύο θεότητες, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἀθεΐα καὶ διθεΐα μαζὶ τοῦ Ἀκινδύνου καὶ τοῦ Βαρλαάμ τοὺς παρασυρθέντας ἀπ' αὐτούς, ἀφοῦ δείξη ὅτι ἡ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως, ὄντας ἄκτιστη καὶ ὀνομαζομένη θεότης, δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίθεσι πρὸς τὴν ὑπαρξὶ μιᾶς καὶ ἀπλῆς θεότητος

- 13 Λοιπὸν, ἐμεῖς δὲν προσκυνοῦμε δυὸ θεότητες. Ἀλλοίμονο στὴν κακοήθεια ἐκείνων ποὺ εἶπαν «θὰ σκεπασθοῦμε μὲ τὸ ψεῦδος» καὶ τὴν ἐλπίδα τους ἔβαλαν στὸ ψεῦδος, τῶν ὁποίων ἡ «γλῶσσα εἶναι σὰν τοῦ φιδιοῦ, κάτω ἀπὸ τὰ χεῖλη τους ὑπάρχει δηλητήριο ἀσπίδος»¹. Ἀλλὰ πρόθεσις ὅλων τῶν λόγων μας εἶναι τοῦτο, νὰ συντρίψωμε τὰ κέντρα ποὺ συνωθοῦν πρὸς τὴν ἀσέβεια (αὐτὰ δὲ τώρα εἶναι τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀκινδύνου, ὅπως πρωτύτερα ἦσαν τὰ συγγράμματα ἐκείνου τοῦ Βαρλαάμ ποὺ προηγήθηκε αὐτοῦ στὴν πλάνη) καὶ νὰ δείξωμε σαφῶς, ὅτι ἡ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως, ὄντας ἄκτιστη καὶ ὀνομαζομένη θεότης, δὲν ἐμποδίζει τὸ νὰ ὑπάρχη μία καὶ ἀπλῆ θεότης. Πράγματι καὶ ἡ θεατικὴ δύναμις τοῦ Πνεύματος, ποὺ γνωρίζει τὰ πάντα πρὸ τῆς γενέσεώς των, οὔτε φύσις εἶναι κατὰ τοὺς Πατέρες, καὶ ἄκτιστη εἶναι, καὶ θεότης ὀνομάζεται, καὶ δὲν ἀναιρεῖ τὸ νὰ ὑπάρχη μία καὶ ἀπλῆ θεότης². Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο δὲν ἀναιρεῖ καὶ ἡ θεοποιὸς καὶ ἡ προνοητικὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ, καλουμένη θεό-

2. Περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ὁ Παλαμᾶς πραγματεύεται εὐρύτερα στὸ διάλογο «*Θεοφάνης*», παράγρ. 8, τ. 3 αὐτῆς τῆς σειρᾶς, σ. 381 ἐέ.

λέγει, καὶ ἡ καθαρτικὴ, τῷ πᾶσαν μοχθηρίαν αἴθειν τε καὶ ἀναλίσκειν, καὶ τὸ πανταχοῦ εἶναι τὸν Θεὸν καὶ μηδαμοῦ, καὶ ἀπλῶς τὸ ἀεικίνητον, ἀπὸ τοῦ θεῖν καὶ ὡς εἰπεῖν ἀχρόνῳ τάχει διαφεύγειν τε καὶ προσιέναι πᾶσι.

14 Μηδεμιᾶς τοίνυν τούτων, καίτοι διαφορὰν πρὸς ἀλλήλας ἔχουσῶν (οὐ γὰρ πάνθ' ὅσα ὁ Θεὸς θεᾶται, καὶ θεοποιεῖ, παρ' οὗ δείκνυται καὶ τῆς θείας φύσεως τούτων ἐκάστην διαφέρειν, τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ πάντη ταυτὰ διενήνοχεν ἀλλήλων οὐδαμῶς)·
 10 μηδεμιᾶς τοίνυν τούτων τὸ μίαν εἶναι καὶ ἀπλῆν θεότητα ἐμπο-
 15 διζούσης, πῶς τὸ τοῦ μέλλοντος καὶ μένοντος αἰῶνος φῶς, ἡ κοινὴ τῶν εὐσεβῶν ἐλπίς, ἡ τῆς θείας φύσεως λαμπρότης, θεότης ὀνομαζομένη δικαιοτάτα (καὶ γὰρ αὕτη πάντων μάλιστα δῶρόν ἐστι θεοποιόν· κατ' αὐτὴν γὰρ «οἱ δίκαιοι λάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος», «ὧν ἔσται ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ θεῶν», διαδιδούς τὰ γέρα
 20 τῆς ἐκεῖθεν μακαριότητος)· πῶς οὖν αὕτη, θεότης ὀνομαζομένη καὶ λαμπρότης θείας φύσεως, ἀλλ' οὐχὶ φύσις, τοὺς ἄκτιστον πρεσβεύοντας αὐτὴν μίαν καὶ ἀπλῆν θεότητα οὐκ ἀνήσει προσκυνεῖν; Ἦ που καὶ αὐτός, καθάπερ προειρηκάμεν, τὴν διανοίαν ἡμῶν νοῦν ἤκιστα νομίσεις τε καὶ ὀνομάσεις, ὅτι καὶ πρὸς
 20 τὰ δεκτικὰ διαπορθμεύεται, τοῦ νοῦ κατ' οὐσίαν ἐν ἡμῖν μένοντος ἀμεταβάτου, καὶ δι' αὐτῆς, αὖ τοῦ νοῦ τοῖς ἀμαθέσιν ἐντιθέντος νοῦν, τάχα σὺ πάλιν νομίσεις οὐσίαν νοερὰν ἐγγίνεσθαι

3. Περὶ θείων ὀνομάτων 5,1, PG 3, 956A.

4. Θεεῖν, τρέχειν.

5. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 30 (Θεολογικός 4), 18, J. Barbel, σ. 206· PG 36, 128A.

της, ὅπως λέγει ὁ μέγας Διονύσιος³, καὶ ἡ καθαρτικὴ, μὲ τὸ ὅτι καίει καὶ κατατρώγει κάθε μοχθηρία, καὶ τὸ ὅτι εἶναι παντοῦ ὁ Θεὸς καὶ πουθενά, καὶ γενικὰ τὸ ἀεικίνητο, ἀπὸ τὸ θέειν⁴ καί, θὰ ἐλέγαμε, διαφεύγειν καὶ προσέρχεσθαι σὲ ὅλα μὲ ἄχρονη ταχύτητα⁵.

- 14 Ἄφοῦ λοιπὸν καμμιά ἀπὸ αὐτές, ἂν καὶ ἔχουν διαφορὰ μεταξύ τους (διότι ὁ Θεὸς δὲν θεοποιεῖ ὅλα ὅσα θεᾶται, ἀπὸ ὅπου δεικνύεται ὅτι καθεμιὰ ἀπὸ αὐτές διαφέρει τῆς θείας φύσεως, ἐφ' ὅσον τὰ ἐντελῶς ταυτὰ μὲ τὸ αὐτὸ δὲν διαφέρουν καθόλου μεταξύ τους)· ἀφοῦ λοιπὸν καμμιά ἀπὸ αὐτές δὲν ἐμποδίζει τὴν ὕπαρξι μιᾶς καὶ ἀπλῆς θεότητος, πῶς τὸ φῶς τοῦ μέλλοντος καὶ μένοντος αἰῶνος, ἡ κοινὴ ἐλπίς τῶν εὐσεβῶν, ἡ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως, ὀνομαζομένη δικαιοσύνη θεότης (διότι αὐτὴ περισσότερο ἀπὸ ὅλα εἶναι θεοποιὸ δῶρο· ἐφ' ὅσον κατ' αὐτὴν «οἱ δίκαιοι θὰ λάμπουν σὰν ὁ ἥλιος»⁶, «τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς θὰ εὐρίσκεται στὸ μέσο θεῶν»⁷, διανέμοντας τὰ βραβεῖα τῆς ἀπὸ ἐκεῖ μακαριότητος)· πῶς λοιπὸν αὐτός, ὀνομαζομένη θεότης καὶ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως, ἀλλ' ὄχι φύσις, δὲν θὰ ἐπιτρέψη στοὺς δεχομένους αὐτὴν ἄκτιστη νὰ προσκυνοῦν μία καὶ ἀπλῆ θεότητα. Ἦ καὶ σὺ ὁ ἴδιος ἴσως, ὅπως εἶπαμε προηγουμένως⁸, δὲν θὰ θεωρήσης καὶ δὲν θὰ ὀνομάσης καθόλου διάνοια τὸν νοῦ μας, γιὰ τὸ λόγο ὅτι μεταφέρεται καὶ πρὸς τὰ δεκτικὰ αὐτοῦ, ἀφοῦ κατ' οὐσίαν ὁ νοῦς μένει ἀμετάβατος μέσα μας· καὶ δι' αὐτῆς, ἀφοῦ πάλι ὁ νοῦς ἐνθέτει νοῦ στοὺς ἀμαθεῖς, δὲν θὰ νομίσης τάχα πάλι ὅτι ἀπὸ τοὺς διδάσκοντες ἐμβάλλεται

6. *Ματθ.* 13,43.

7. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 40 εἰς ἅγιον βάπτισμα* 6, PG 36, 365B.

8. Βλ. ἀνωτέρω παράγρ. 10.

παρὰ τῶν διδασκόντων τοῖς διδασκομένοις, ὥσπερ φῆς τῆς
 θείας φύσεως μετέχειν τοὺς Θεοῦ μετέχοντας. Ἡ φιλονεικῆσεις
 πειῖσαι μηδὲν ἡμᾶς διαφέρειν οἷεσθαι νοερᾶς οὐσίας τὴν διά-
 νοιαν, ὥσπερ μηδὲν διενηνοχέναι φῆς τῆς θείας οὐσίας τὴν ἐκεῖ-
 5 θεν ἄκτιστον ἐνέργειαν, δεδιῶς μὴ καθάπερ ἐκεῖ δύο κατὰ σὲ
 θεούς, οὕτως ἐνταῦθα δύο νοῦς σχοίη ἕκαστος ἡμῶν. Οὕκουν
 ἡμῶν ἐστὶ λόγος τὸ δύο εἶναι ἢ πολλαῖς θεότητας, ἀλλὰ τῶν
 ἡμᾶς διαβαλλόντων κακούργως εἰς ἀπάτην τῶν ἄκεραιοτέρων,
 ὡς πρὸς τὴν ἐσκαιωρημένην σφίσιν ἐπαγόμενον δυσσέβειαν,
 10 συναγόντων τε καὶ προτιθέντων δολερῶς.

στοὺς διδασκομένους οὐσία νοερά, καθὼς λέγει, ὅτι οἱ μετέχοντες τοῦ Θεοῦ μετέχουν τῆς θείας φύσεως. Ἡ θὰ ἐπιδιώξης νὰ πείσης ὅτι ἐμεῖς δὲν νομίζομε ὅτι διαφέρει τῆς νοερᾶς οὐσίας ἢ διάνοια, ὅπως λέγει, ὅτι δὲν διαφέρει τῆς θείας οὐσίας ἢ ἀπὸ ἐκεῖ ἄκτιστη ἐνέργεια, φοβούμενος μὴ τυχόν, ὅπως ἐκεῖ ὑπάρχουν δύο κατὰ σὲ θεοί, ἔτσι κι' ἐδῶ θὰ ἔχη δύο νόες ὁ καθένας μας. Δὲν εἶναι λοιπὸν δικός μας λόγος τὸ ὅτι ὑπάρχουν δύο ἢ πολλὰς θεότητες, ἀλλ' ἐκείνων πού μᾶς διαβάλλουν κακοήθως πρὸς ἐξαπάτησι τῶν ἀφελεστέρων, καθὼς συνάγουν καὶ προτείνουν τοῦτο δολίως ὡς συμπέρασμα τῆς μηχανευομένης ἀπὸ αὐτοὺς δυσσεβείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ς'

**Ὅτι ἀδύνατόν ἐστι καὶ προφητικῶς ἀπηγόρευται τινὰ τῶν
μετὰ Χριστὸν διθεῖα περιπεσεῖν, οἱ δὲ συκοφαντικῶς
τοῦτο κατὰ τῶν ὀρθοδόξων προφέροντες ὑπὸ τῆς
σφῶν κακίας εἰς αὐτὸ περιτρέπονται**

15 Ἐξετάσας δι' ἴδοι τις ἂν ὡς ἀληθῶς μηδένα ποτὲ τῶν ἀπὸ
Χριστοῦ καλουμένων διθεῖα περιπεσεῖν· οὐ γὰρ ἐγχωρεῖ. Καὶ τί
λέγω Χριστιανούς, ὅποτε μηδ' ἐν τοῖς νῦν μετὰ Χριστὸν δυσσε-
βέσιν ἢ πολυθεῖα κρατεῖ; Σημεῖον γὰρ καὶ τοῦθ' ἐν τῆς τοῦ Χρι-
5 στοῦ παρουσίας κατὰ τοῦς θεολήπτους προφήτας, τὸ καταργη-
θῆναι καὶ τῆς γῆς ἀρθῆναι τὴν πολυθεον πλάνην. Ταῦτ' ἄρα καὶ
παρὰ τῶν αἰρετικῶν τοῦτο κατὰ τῶν ἀγίων ὡς ἔγκλημα συκο-
φαντικῶς προφερόμενον ὀρῶμεν ἀεὶ καὶ περιτρεπομένους μᾶλ-
λον ἐκ τοῦ συκοφαντεῖν εἰς τὴν κακόνοιαν ταύτην τοὺς κατηγό-
10 ρους τῶν ἐπαίνων ἀξίων, ἀλλ' οὐκ ἐπίτηδες ἐπ' αὐτὴν φερομέ-
νους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Ἔστιν ἀδύνατον κί' ἔχει ἀπαγορευθῆ προφητικῶς νὰ περιπέση κανεὶς ἀπὸ τοὺς μετὰ Χριστὸν σὲ διθεΐα, ἐκεῖνοι δὲ ποὺ προφέρουν τοῦτο συκοφαντικῶς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ὁδηγοῦνται σ' αὐτὸ ἀπὸ τὴν κακία τους

- 15 Ἐξετάζοντας μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰδῆ ὅτι κανεὶς ὁπαδὸς τοῦ Χριστοῦ δὲν περιέπεσε ποτὲ σὲ διθεΐα· διότι δὲν εἶναι ἐπιτρεπτό. Καὶ γιὰτί ὁμιλῶ μόνο γιὰ Χριστιανούς, ἀφοῦ οὔτε στοὺς τώρα μετὰ τὸν Χριστὸ ἀσεβεῖς δὲν ἐπικρατεῖ ἡ διθεΐα; Διότι καὶ τοῦτο εἶναι ἓνα σημεῖο τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοὺς θεολήπτους προφῆτες, νὰ καταργηθῆ καὶ νὰ ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τῆ γῆ ἢ πολὺθεη πλάνη¹. Γι' αὐτὸ βλέπομε πάντοτε νὰ προφέρεται τοῦτο ἀπὸ τοὺς αἰρετικούς συκοφαντικῶς ὡς ἔγκλημα κατὰ τῶν ἁγίων καὶ βλέπομε ἐπίσης τοὺς κατηγοροὺς τῶν ἀξίων ἐπαίνου νὰ ὁδηγοῦνται σ' αὐτὴν τὴν κακοήθεια μᾶλλον ἀπὸ τὴ συκοφαντία, ἀλλ' ὄχι νὰ φέρωνται σ' αὐτὴν ἐπίτηδες.

1. Πρόκειται περὶ κοινῆς θέσεως ὄλων σχεδὸν τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

**ἽΟτι δι' ἑτέρας ὁδοῦ ὁ Ἀκίνδυνος εἰς τὸ αὐτὸ φέρεται
βάραθρον, ποτὲ μὲν τῷ Ἀρείῳ, ποτὲ δὲ τῷ Σαβελλίῳ**

- 16 Καὶ τοίνυν ἀκούσατε τῶν Ἀρείου φωνῶν, ὁμολόγων ἀντι-
κρυς ταῖς τοῦ Ἀκινδύνου ταύταις καθ' ἡμῶν φωναῖς. Κτίσμα
γὰρ οὗτος λέγων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τοῖς τε περιοῦσιν ἔτι τότε
καὶ τοῖς ἐξ ἀνθρώπων γεγονόσι πατράσιν ὑπεναντίως, καθάπερ
5 ἀρτίως Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἀγίοις ἀντικει-
μένως κτίσμα φασὶ τὴν τοῦ Θεοῦ λαμπρότητα, καὶ κατὰ τῶν
πρεσβευόντων μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸν Υἱὸν ἄκτιστον, τὰς αὐ-
τὰς ἂν εἰκότως ἽΑρειος, ἄς καθ' ἡμῶν ἀρτίως Ἀκίνδυνος ἠφίει
τότε φωνάς, «δύο» λέγων «θεοὺς ἀκτίστους, συναϊδίους, ὑπε-
10 ραιωνίους, τίς ἤκουσεν, ἢ δύο τὸν ἐπὶ πάντων ἕνα καὶ ἀπλοῦν
Θεόν, τὸ μὲν γεννητὸν τὸν δὲ ἀγέννητον, καὶ τὸν μὲν ὑποκείμε-
νόν τε καὶ δευτερεύοντα τὸν δὲ μείζω καὶ ὑπερκείμενον, καὶ τὸν
μὲν ὄρατὸν ὅπως δὴποτε γεγονότα καὶ ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ τὴν γῆν
κατελθόντα τὸν δὲ ἀόρατον ἄει καὶ ἐν οὐρανοῖς παραμένοντα»;
15 Τίς ταῦτ' ἀκούων ἀπλῶς κηρυττόμενα καὶ διὰ λόγων μακρῶν,
νοῦν ἔχων, καὶ ὅπως οὖν ἠρέμα καὶ ἠδέως ἀνέξεται καὶ δυνήσε-
ται τῶν ταῦτα λεγόντων τε καὶ γραφόντων μὴ ὡς ἂν ἔχοι κατα-
βοᾶν; Τὰς αὐτὰς δ' ἂν εἴποι φωνάς καὶ Σαβέλλιος, κακονοίαις
οὐ ταῖς αὐταῖς, κατὰ τῶν διαιρούντων ταῖς ὑποστάσεσι τὸν ἕνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

“Οτι ὁ Ἀκίνδυνος φέρεται στὸ ἴδιο βάραθρο ἀπὸ ἄλλη ὁδὸ,
ἄλλοτε διὰ τοῦ Ἀρείου καὶ ἄλλοτε διὰ τοῦ Σαβελλίου

- 16 Ἀκούσατε λοιπὸν τὶς φωνές τοῦ Ἀρείου, πού εἶναι ἐν-
τελῶς σύμφωνες μὲ αὐτὲς τὶς φωνές τοῦ Ἀκινδύνου ἐναντίον
μας. Διότι αὐτός, ὁ Ἄρειος, ἐφ’ ὅσον λέγει τὸν Υἱὸ τοῦ
Θεοῦ κτίσμα, ἀντίθετα πρὸς ὄλους τοὺς τότε ζῶντες καὶ γε-
νικὰ πρὸς τοὺς ἄναδειχθέντες ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους πα-
τέρες, ὅπως τελευταίως ὁ Βαρλαάμ καὶ ὁ Ἀκίνδυνος λέγουν
ἀντίθετα πρὸς ἐμᾶς καὶ πρὸς τοὺς ἀγίους κτίσμα τὴν λαμπρό-
τητα τοῦ Θεοῦ, εὐλόγως τὶς ἴδιες ἐκφράσεις πού χρησιμο-
ποιεῖ τώρα ὁ Ἀκίνδυνος ἐναντίον μας θὰ χρησιμοποιοῦσε
καὶ ὁ Ἄρειος ἐναντίον τῶν δεχομένων μαζί μὲ τὸν Πατέρα
ἄκτιστο καὶ τὸν Υἱό. Λέγει λοιπὸν ὁ Ἀκίνδυνος, «ποιός
ἄκουσε δύο θεοὺς ἀκτίστους συναϊδίους, ὑπεραιωνίους, ἢ
τὸν ἐπάνω ὄλων ἓνα καὶ ἀπλὸ Θεὸ σὲ δύο, τὸν ἓνα γεννητὸ
καὶ τὸν ἄλλο ἀγέννητο, τὸν ἓνα ὑποταγμένο καὶ δευτερεύον-
τα καὶ τὸν ἄλλο μεγαλύτερο καὶ ὑπερκείμενο, τὸν ἓνα ὅπως-
δήποτε γενόμενον ὄρατὸ καὶ κατελθόντα ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς
κάτω στὴ γῆ καὶ τὸν ἄλλο πάντοτε ἀόρατο καὶ παραμένοντα
στοὺς οὐρανοὺς»; Ποιὸς μυαλωμένος καὶ ἀπλῶς ἀκούοντας
νὰ κηρύττωνται, καὶ μάλιστα μὲ μακροὺς λόγους, αὐτὰ τὰ
πράγματα, θὰ τὰ ἀνεχθῆ ἡρεμα καὶ ἡπια καὶ θὰ συγκρατηθῆ
ὥστε νὰ μὴ ξεφωνήσῃ μὲ ὄλη του τὴ δύναμη αὐτοῦς πού τὰ
λέγουν καὶ τὰ γράφουν; Τὶς ἴδιες λέξεις θὰ μπορούσε νὰ εἰπῆ
καὶ ὁ Σαβέλλιος, ἂν καὶ ὄχι μὲ τὶς ἴδιες κακόνειες, ἐναντίον

Θεόν. Ὅτι δ' ἑκάτερος αὐτῶν, ὁ μὲν διαιρῶν ὁ δὲ συνάπτων
κακῶς τὸ θεῖον, τοῖς ἀγίοις ὑπῆρξεν αἴτιος, νῦν μὲν τὰς διαιρε-
τικὰς, νῦν δὲ τὰς συναπτικὰς συνάγειν καὶ προάγειν φωνὰς καὶ
διὰ γραμμάτων ἀνακηρύττειν τὸ ἐνιαῖον καὶ διακεκριμένον τῆς
5 παμβασιλίδος θεότητος· τοῦτο τοίνυν, ὅτι τὴν αἰτίαν αὐτοὶ παρέ-
σχον τῶν μακρῶν περὶ τοῦ δικεκριμένου τῆς θεότητος συγ-
γραμμάτων αὐτοῖς τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας συγγράφουσιν, ἀμνηστία
καὶ ἀφανεία παραπέμψαι τελέως, εἰ καὶ ἀνηνύτοις ἐπεχείρουν,
διεσπουδάκασιν.

17 Οὕτως Ἀθανάσιος ὁ μέγας, ὡς αὐτὸς ἄρξας ἀλλ' οὐχ ὡς
ὑπεραπολογούμενος τῆς εὐσεβείας, παρὰ τῶν ἑτεροζυγούντων
Ἀρείῳ συκοφαντούμενος διεβάλλετο. Οὕτως Εὐνόμιος διατίθε-
ται τὴν ἀρχὴν τῶν πονηρῶν συγγραμμάτων, ὡς παρ' ἑτέρων
ἀθετουμένης τῆς πᾶσιν ἀνωμολογημένης ἀληθείας περὶ Θεοῦ,
15 καίτοι τῶν ἀθετούντων αὐτὸς ὁ κράτιστος ὢν. Οὕτως οἱ τᾶ Νε-
στορίου φροντοῦντες καὶ μετὰ τὰς συνόδους ἐκείνας καὶ τὰς
ἀκινήτους κατ' αὐτῶν ἀποφάσεις τὸ Κυρίλλου φιλόνεικον
ἠτιῶντο καὶ καινοφωνίας ἐγράφοντο τὰς ἐκείνου θείας γραφᾶς
καὶ κατὰ τὴν ἐμφύλιον στάσιν τῆς ἐπὶ Ζήνωνος βασιλείας και-
20 ροῦ δραξάμενοι, γράμματα διαπέμπονται πανταχῆ πυρὶ δι-
καιοῦντα παραδίδοσθαι ταύτας.

18 Ἀκίνδυνος τοίνυν παρ' Εὐνομίου καὶ τῶν ὁμοίων κατιοῦ-
σαν τὴν τέχνην καὶ κινδυνεύουσαν ἤδη τῷ χρόνῳ διαπεσεῖν,
χεῖρα γενναίαν ὑποσχῶν ἀνεκτήσατο. Πλὴν ὅσον Εὐνόμιος μὲν
25 θατέρῳ μέρει τῆς πλάνης ὑπῆρξεν ἑαυτόν, ὁ δὲ Ἀκίνδυνος ἀμ-

τῶν διαιρούντων μὲ τὶς ὑποστάσεις τὸν ἕνα Θεό. Τὸ ὅτι δὲ ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δυῶ¹, ὁ ἕνας διαιρώντας, ὁ ἄλλος συνάπτοντας κακῶς τὸ θεῖο, ἔγινε αἰτία στοὺς ἁγίους νὰ συνάγουν καὶ ν' ἀναπτύσσουν ἄλλοτε τοὺς διαιρετικούς καὶ ἄλλοτε τοὺς συναπτικούς ὄρους καὶ νὰ ἀνακηρύσσουν μὲ συγγράμματα τὸ ἐνιαῖο καὶ διακεκριμένο τῆς παμβασιλίδος θεότητος· αὐτὸ λοιπόν, τὸ ὅτι ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴ σ' αὐτοὺς τοὺς συγγράφοντας ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας γιὰ τὰ μακρὰ περὶ τοῦ διακεκριμένου τῆς θεότητος συγγράμματα, ἐφρόντισαν νὰ τὸ παραπέμψουν τελείως στὴν ἀμνηστία καὶ τὴν ἀφάνεια, ἂν καὶ ἐπιχειροῦσαν ἀκατόρθωτα πράγματα.

17 Ἔτσι ὁ μέγας Ἀθανάσιος διαβλήθηκε ἀπὸ τοὺς ὁμόφρονες τοῦ Ἀρείου συκοφαντικὰ ὅτι αὐτὸς ἀρχισε τὴν ἔριδα καὶ ὄχι ὅτι ἐμπῆκε σ' αὐτὴν γιὰ ν' ἀπολογηθῆ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας. Ἔτσι ὁ Εὐνόμιος διατυπώνει τὴν ἀρχὴ τῶν πονηρῶν συγγραμμάτων του, σὰν νὰ ἀθετηῖται ἀπὸ ἄλλους ἢ ἀπὸ ὅλους παραδεγμένη ἀλήθεια περὶ Θεοῦ, ἂν καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ ἀνώτερος ὄλων τῶν ἀρνητῶν. Ἔτσι οἱ ὁμόφρονες τοῦ Νεστορίου κι' ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς συνόδους καὶ τὶς ἀκλόνητες ἐναντίον τους ἀποφάσεις κατηγοροῦσαν τὸν φιλόνεικο χαρακτῆρα τοῦ Κυρίλλου καὶ κατήγγελλαν ὡς νεωτεριστὲς τὶς θεῖες γραφές ἐκείνου καὶ ἐπωφελοῦμενοι τῆς εὐκαιρίας κατὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ κράτους ἐπὶ Ζήνωνος, στέλλουν παντοῦ γράμματα πού διέτασσαν νὰ ριφθοῦν στὴ φωτιὰ αὐτὲς οἱ γραφές.

18 Ὁ Ἀκίνδυνος λοιπόν ἔδωσε στὴν τέχνη, πού κατέβαινε ἀπὸ τὸν Εὐνόμιο καὶ τοὺς ὁμοίους κι' ἐκινδύνευε πλέον ἀπὸ τὸ χρόνο νὰ ξεπέση, γενναῖο χέρι καὶ τὴν ἀποκατέστησε. Μόνο πού ὁ μὲν Εὐνόμιος ἐστηρίχθηκε στὸ ἕνα μέρος τῆς

1. Ὁ Ἄρειος καὶ ὁ Σαβέλλιος.

φοτέρας ευτόλμως ὑπέδου καὶ τὰς ἐναντίας ἀνέχει πλάνας ἐπὶ
 τῆς γλώττης, ἀλλὰ καὶ τρίτην ἐξεῦρε καινότεραν αὐτός, ἵνα μὴ
 καθ' ἓνα μόνον ἀλλὰ καὶ κατὰ δύο τοὺς προστάτας ὑπερβάλλη
 τῆς δυσσεβείας. Ὅταν μὲν γὰρ ἀκούσῃ τῶν ἀγίων φανερῶς λε-
 5 γόντων τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην μὴδ' αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους
 ὁρᾶν, ἀλλὰ τὴν ἐκείνης λαμπρότητα, καὶ ὡς «ἡ θεότης οὐ τῆς
 φύσεως ἀλλὰ τῆς θεατικῆς τοῦ Πνεύματος δυνάμεως προσηγο-
 ρία καθέστηκε» καὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκχεῖται καὶ μέτρῳ δίδεται,
 μὴ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος ἀλλὰ τῆς ἐνεργείας ἐπὶ τοὺς πι-
 10 στεύοντας χεομένης καὶ μεριζομένης καὶ μετεχομένης ὑπ' αὐ-
 τῶν, ὅταν τα τοιαῦτ' ἀκούσῃ παρ' ἡμῶν εἰς τὸ δεῖξαι τὴν πρὸς
 ἀλλήλας διαφορὰν προβαλλομένων, κτηστὴν φησὶν ὁ τάλας ἐν-
 ταυθοῖ τὴν θείαν ἐνέργειαν, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, αὐτὴν τὴν
 αἰδίον τοῦ Πνεύματος δύναμιν, αὐτὴν τὴν μόνην τοῖς ἀγίοις με-
 15 θεκτὴν λαμπρότητα τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης· οὐδὲ γὰρ
 χωριστὴ τοῦ Πνεύματος ἢ τοῦ Πνεύματος λαμπρότης καὶ δύνα-
 μεις, ἢ τοὺς κατηξιωμένους μακαρίως αὐτῆς ἐνοῖ θεοῦσα Θεῶ
 καὶ ναοὺς αὐτοὺς κατασκευάζει τοῦ Πνεύματος ὡς μὴ χωριζο-
 μένη τοῦ Πνεύματος. «Ἦν γάρ», φησί, «προῖεται ζωὴν εἰς ἐτέ-
 20 ρου ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα, οὐ χωρίζεται αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐν
 ἑαυτῷ ἔχει τὴν ζωὴν καὶ οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζῶσι θεοπρεπῶς,
 ζωὴν θείαν καὶ οὐράνιον κεκτημένοι». Ζωὴ δὲ πάντως θεία καὶ

πλάνης, ὁ δὲ Ἀκίνδυνος ἀνέλαβε αὐθαδῶς καὶ τὰ δυὸ καὶ κρατεῖ τις ἐναντίες πλάνες ἐπάνω στὴ γλῶσσα, ἀλλὰ ἀνεκάλυψε καὶ μιὰ τρίτη παραδοξότερη αὐτός, γιὰ νὰ μὴ ὑπερβάλλῃ τοὺς προστάτες τις δυσσεβείας ἕνα ἕνα, ἀλλὰ καὶ δύο δύο. Πράγματι ὅταν ἀκούῃ τοὺς ἀγίους Πατέρες νὰ λέγουν καθαρὰ ὅτι ἐκείνην τὴν ὑπερουσιότητα δὲν βλέπουν οὔτε οἱ ἴδιοι οἱ ἄγγελοι, ἀλλὰ βλέπουν τὴ λαμπρότητα ἐκείνης, καὶ ὅτι «ὁ ὅρος θεότης δὲν ἀποτελεῖ προσηγορία τῆς φύσεως ἀλλὰ τῆς θεατικῆς δυνάμεως τοῦ Πνεύματος»² καὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκχέεται καὶ δίδεται μὲ μέτρο³, ἐνῶ δὲν εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Πνεύματος ἀλλὰ ἡ ἐνέργεια ποὺ χύνεται καὶ μερίζεται πρὸς τοὺς πιστεύοντες καὶ μετέχεται ἀπ' αὐτούς⁴. ὅταν ἀκούῃ ἀπὸ μᾶς αὐτὰ τὰ πράγματα, καθὼς τὰ προβάλλομε γιὰ νὰ δείξωμε τὴν μεταξὺ τῶν δύο διαφορά, ὁ ταλαίπωρος λέγει κτιστὴ ἐδῶ τὴν θεία ἐνέργεια, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο, αὐτὴν τὴν αἴδια δύναμι τοῦ Πνεύματος, αὐτὴν τὴν μόνη μεθεκτὴ ἀπὸ τοὺς ἀγίους λαμπρότητα ἐκείνης τῆς ὑπερουσιότητος· διότι δὲν εἶναι χωριστὴ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ἡ λαμπρότης καὶ δύναμη τοῦ Πνεύματος, ἡ ὁποία τοὺς μακαρίως καταξιωμένους γι' αὐτὴν θεώνοντας τοὺς ἐνώνει μὲ τὸν Θεὸ καὶ τοὺς κάνει ναοὺς τοῦ Πνεύματος⁵, ἐπειδὴ δὲν χωρίζεται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. «Διότι», λέγει, «ἡ ζωὴ τὴν ὁποία προβάλλει τὸ Πνεῦμα στὴν ὑπόστασι ἑνὸς ἄλλου, δὲν χωρίζεται ἀπὸ αὐτό, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἔχει μέσα του τὴ ζωὴ κι' ὅσοι μετέχουν αὐτοῦ ζοῦν θεοπρεπῶς, κατέχοντας θεία καὶ οὐράνια ζωὴ»⁶. Κι' εἰ-

2. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος*, PG 46, 573D.

3. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Ἑρμηνεία εἰς 44 Ψαλμὸν 2*, PG 55, 185–186.

4. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία εἰς Ἰωάννην 30, 2*, PG 59, 174.

5. Πρβλ. *Α' Κορ.* 6, 19.

6. Μ. Βασιλείου (ψευδ.), *Κατ' Εὐνομίου 5*, PG 29, 772B.

παντὸς ἀγαθοῦ μετουσία τοῖς ἡξιωμένοις ἢ τῆς θείας φύσεως λαμπρότης.

19 Ἄλλ' ὁ Ἀκίνδυνος, «διαφορᾶς», φησὶν, «ἐπιφαινομένης πρὸς ἀλλήλας φανερώς, εἰ καὶ τὴν ἐνέργειαν ἄκτιστον φαῖμεν
5 καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, διθειῖα περιπεσοῦμεθα». Καὶ τοῦτό ἐστι δι' ὃ δύο σέβειν ἡμᾶς θεότητος ἰσχυρίζεται. Τὴν μὲν οὖν τοῦ Ἀρείου δόξαν, ὃς τοῖς κτίσμασι πρῶτος μετὰ Χριστὸν συνέταξε Θεόν, οὕτω Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος ταῖς ἑαυτῶν, φεῦ, ἐνιᾶσι ψυχαῖς· κτίσμα γὰρ καὶ οὗτοι ποιοῦσι τὸν Θεόν. Τί γὰρ εἰ
10 δι' ἑτέρας μὲν, ὁμόρου δ' ὁμῶς, πρὸς τὸ αὐτὸ φέρονται τῆς ἀσεβείας βάραθρον;

20 Ὅταν δὲ πάλιν ἀκούσωσι τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας θείας καὶ ὅτι τὸν Θεὸν ὀρῶσιν οἱ κεκαθαρμένοι τὴν καρδίαν, ἀλλ' οὐ κτίσμα, καὶ ὡς «ἀπὸ τῆς ἐνεργείας ἢ ἐκά-
15 στου φύσις χαρακτηρίζεται, τῆς μὲν ἀκτίστου ἐνεργείας ἄκτιστον δεικνύσης φύσιν, κτιστὴν δὲ τῆς κτιστῆς»· ὅταν τοίνυν αὐθις τὰ τοιαῦτα μάθωσι παρ' ἡμῶν, προβαλλομένων εἰς τὸ δεῖξαι ἄκτιστον τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν ὡς μὴ χωριστὴν οὖσαν τῆς οὐσίας, ἐν οὗτοι καὶ ἀδιάφορον παντάπασί φασι τὴν ἄκτιστον
20 οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ὅτι δὲ κατ' οὐσίαν ὁ Θεὸς ἀόρατός τε καὶ ἀπερινόητός ἐστι καὶ ὡς τὸ γνωστὸν ὅπωςδῆποτε τοῦ παντάπασιν ἀκαταλήπτου διενήνοχε καὶ ὅτι τὰ τὸν αὐτὸν ἐπιδεχόμενα λόγον ἐξ ἀνάγκης οὐ παντάπασιν ἓν, οὐκοῦν καὶ διαφέρουσί πως κἂν μὴ χωριστά, τῶν τοιούτων ἐπὶ νοῦν βαλλόμενοι
25 μηδέν, συναλείφουσι, μᾶλλον δὲ συντέμνουσι τὸν Θεὸν κατὰ Σαβέλλιον. Τί γὰρ εἰ δι' ἑτέρας μὲν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἴσην φέροιν-

ναι πάντως ἡ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως θεία ζωὴ καὶ μετουσία κάθε ἀγαθοῦ γιὰ τοὺς ἀξιωμένους.

19 Ἀλλὰ λέγει ὁ Ἀκίνδυνος, «ἐφ' ὅσον παρουσιάζεται καθαρὴ διαφορὰ μεταξύ τους, ἂν δεχθοῦμε καὶ τὴν ἐνέργεια ἄκτιστη καὶ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, θὰ περιπέσωμε σὲ διθεΐα». Κι' αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο ἰσχυρίζεται ὅτι ἐμεῖς λατρεύσαμε δυὸ θεότητες. Τὴν δοξασία λοιπὸν τοῦ Ἀρείου, ποὺ πρῶτος μετὰ Χριστὸν κατέταξε τὸν Θεὸ μὲ τὰ κτίσματα, ἔτσι τὴν ἐμβολιάζουν στὶς ψυχὲς των ὁ Βαρλαάμ καὶ ὁ Ἀκίνδυνος· διότι καὶ αὐτοὶ κάμουν τὸν Θεὸ κτίσμα. Τί σημασία ἔχει, ἂν ὁδηγοῦνται ἀπὸ ἄλλον μὲν ἀλλὰ γειτονικὸ δρόμο στὸ ἴδιο βάραθρο τῆς ἀσεβείας;

20 Ὅταν πάλι ἀκούσουν ὅτι ἡ θεία οὐσία καὶ ἡ θεία ἐνέργεια ἔχουν τὴν ἴδια ἀναλογία⁷ καὶ ὅτι οἱ καθαρμένοι στὴν καρδιὰ βλέπουν τὸν Θεό⁸, ἀλλ' ὄχι κτίσμα, καὶ ὅτι «τοῦ καθενὸς ἡ φύσις χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἐνέργεια, καθὼς ἡ μὲν ἄκτιστη ἐνέργεια δεικνύει ἄκτιστη φύσι, ἡ δὲ κτιστὴ δεικνύει κτιστήν»⁹· ὅταν λοιπὸν πάλι ἀκούσουν αὐτὰ ἀπὸ ἐμᾶς, ποὺ τὰ προβάλλομε γιὰ νὰ δείξωμε τὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἄκτιστη, ἀφοῦ δὲν εἶναι χωριστὴ τῆς οὐσίας, αὐτοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ ἄκτιστη οὐσία καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι ἓνα καὶ τὸ ἴδιο. Ἐνῶ δὲ κατ' οὐσία ὁ Θεὸς εἶναι ἀόρατος καὶ ἀπερινόητος καὶ ἐνῶ τὸ γνωστὸ διαφέρει ὅπωςδὴποτε ἀπὸ τὸ ἐντελῶς ἀκατάληπτο καὶ αὐτὰ ποὺ ἔχουν τὸν ἴδιο λόγο δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκη ἐντελῶς ἓνα, ἐπομένως διαφέρουν κάπως ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶναι χωριστά· αὐτοί, χωρὶς νὰ λάβουν τίποτε ἀπὸ αὐτὰ ὑπ' ὄψι, συνδέουν τὰ δύο, μᾶλλον δὲ συντέμνουν τὸν Θεὸ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Σαβελλίου. Τί σημα-

7. Μ. Βασιλείου, *Κατ' Εὐνομίου* 5, PG 29, 716B.

8. Πρβλ. *Ματθ.* 5,8.

9. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Ζήτησις μετὰ Πύρρου*, PG 91, 341A.

το δυσσέβειαν, ἀποστεροῦντες καὶ στενοῦντες καὶ ὑφαιρούμενοι τὸν ἀνωτάτω πλοῦτον τῆς θεότητος καὶ συνελαύοντες εἰς ἓν, μόνην τὴν οὐσίαν, τὸν Θεόν; Τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα μὲν αὐτοὶ διὰ τοῦ μηδὲν διαφέρειν τῆς οὐσίας τὴν ἐνέργειαν βούλονται κατασκευάζειν, ἀλλαχοῦ δὲ διαρρήδην φάσκουσι, γράφοντες εἶναι «τῶν ἀνωμολογημένων, ἓν εἶναι μόνον ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην πάντα γενητῆς ὑπάρχειν φύσεως καὶ ὅτι τὸ μόνον ἄκτιστον φῶς καὶ ἡ ἄκτιστος δόξα ἢ φύσις τοῦ Θεοῦ ἐστί», καὶ αὐτῶν ἀφειδήσαντες, βαβαὶ 10 τῆς τόλμης, τῶν περὶ τὴν φύσιν ὑποστατικῶν ἰδιοτήτων. Ἄλλ' ἢ τρίτη τίς, ἣν ἐκαινοτόμησαν αὐτοὶ δυσσέβειαν ἀρτίως;

σία ἔχει, ἂν φέρονται ἀπὸ ἄλλο δρόμο πρὸς τὴν ἴδια δυσσέβεια, ἀποστερώντας καὶ στενεύοντας καὶ ἀφαιρώντας τὸν ἀνώτατο πλοῦτο τῆς θεότητος καὶ περιορίζοντας τὸν Θεὸ σ' ἓνα, σὲ μόνη τὴν οὐσία; Πράγματι τοῦτο θέλουν νὰ κατασκευάσουν ἐδῶ αὐτοὶ μὲ τὸ ὅτι δὲν διαφέρει καθόλου ἡ ἐνέργεια τῆς οὐσίας, ἄλλοῦ δὲ τὸ διακηρύσσουν φανερά, γράφοντας ὅτι εἶναι «ἀνομολόγητο, ὅτι ὑπάρχει μόνο ἓνα ἄναρχο καὶ ἀτελεύτητο, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ γύρω ἀπὸ αὐτὴν εἶναι γεννητῆς φύσεως καὶ ὅτι τὸ μόνο ἄκτιστο φῶς καὶ ἡ ἄκτιστη δόξα εἶναι ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ», παραβλέποντας, ἀλλοίμονο στὴν τόλμη, κι' αὐτὲς τὶς ὑποστατικὲς γύρω ἀπὸ τὴ φύσις ιδιότητες. Ἀλλὰ ἡ τρίτη δυσσέβεια, ποὺ ἐκαινοτόμησαν αὐτοὶ τώρα, ποιά εἶναι;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

*Ὅτι καὶ τρίτην ἄλλην παρὰ ταύτας οὗτος δυσσέβειαν
ἐκαινοτόμησε καὶ τίς αὕτη*

21 Ἀγχόμενοι, περισφίγγοντος ἀρρήκτοις πανταχόθεν ἄμμασι τοῦ πλήθους τῶν παρὰ τῆς θείας γραφῆς μαρτυριῶν, ὡς καὶ διαφέρουσί πως πρὸς ἀλλήλας καὶ ἄκτιστοί εἰσιν ἢ τε τοῦ Θεοῦ οὐσία καὶ ἡ ἐνέργεια, τῶν μὲν δυσσεβῶν οὐδὲ μετρίως ἀποστῆ-
5 ναι προήρηνται δογμάτων, καταφυγῆν δ' εὐρίσκουσι προσθήκην ἑτέρας δυσσεβείας. «Ἄκτιστοι γάρ», φασίν, «ἐνέργειαι Θεοῦ μόνος ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν», οὐδ' ἐκεῖνο δυνη-
θέντες συνιδεῖν, ὡς τὰς μὲν ἀκτίστους ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ἐκόν-
τες ἄκοντες πληθυντικῶς προάγουσι, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ οὐσίαν
10 οὐδαμῆ κατὰ μηδένα τρόπον ἐνι πληθυντικῶς προαγαγεῖν. Εἰ δὲ αὐτοί φασι μὴ πλείους τίθεσθαι δυοῖν αὐτάς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δύο τίθενται οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Εἰ δ' ἐκ τῶν δύο τούτων ἀκτίστων μίαν εἶναι πάλιν λέγουσιν, ἀλλὰ τοῦτ' ἄντικρὺς ἐστι, δι' ὃ τὴν στεντόρειον ἐκείνην φωνὴν ἀφῆκαν καθ' ἡμῶν, ὡς «ἐκ δύο
15 ἀκτίστων μίαν τίς ἤκουσε θεότητα;».

22 Καὶ μὴν θεότητος ἄκτιστος οὐσία τε καὶ ἐνέργεια κατ' αὐ-
τοὺς ἐν καὶ ταυτὸν καὶ ἀδιάφορον. Εἰ τοίνυν ἐνέργεια ἄκτιστος μόνος ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, τούτων ἑκάτερον ὑπάρχει κατ' αὐτοὺς ἢ θεότης τοῦ Πατρὸς. Ὁ Πατὴρ
20 τοίνυν τίνος ἂν εἴη πάλιν θεότης, ἢ οὐδαμῶς ἐκεῖνος ὑπάρχει

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ἽΟτι αὐτὸς ἐκαινοτόμησε καὶ μιὰ τρίτη, διαφορετικὴ
 δυσσέβεια ἀπὸ αὐτές· καὶ ποιά εἶναι αὐτὴ

21 Πιεζόμενοι, καθὼς τοὺς περισφίγγει μὲ ἄρρηκτες κλωστὲς τὸ πλῆθος τῶν ἀπὸ τῆ θεία Γραφὴ μαρτυριῶν, ὅτι καὶ διαφέρουν κάπως μεταξύ τους καὶ ἄκτιστες εἶναι τόσο ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐνέργεια, ἀπὸ μὲν τὰ δυσσεβῆ δόγματα δὲν ἀποφάσισαν ν' ἀπομακρυνθοῦν οὔτε ἐλάχιστα, εὐρίσκουν ὁμως καταφύγιο στὴν προσθήκη μιᾶς ἄλλης δυσσεβείας. Διότι, λέγουν, «ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ εἶναι μόνο ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο», χωρὶς νὰ μποροῦν ν' ἀντιληφθοῦν οὔτε τοῦτο, ὅτι τὶς μὲν ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ προβάλλουν θέλουν δὲν θέλουν πληθυντικῶς, τὴν δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι δυνατὸ καθόλου κατὰ κανένα τρόπο νὰ προβάλλουν πληθυντικῶς. Ἐὰν δὲ αὐτοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν δέχονται περισσότερες ἀπὸ δύο ἐνέργειες, πάντως δὲν δέχονται δύο οὐσίες τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν δὲ ἀπὸ τὶς δύο τοῦτες ἄκτιστες λέγουν πάλι ὅτι μία εἶναι αὐτὴ, τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετο, γι' αὐτὸ καὶ ἄφησαν ἐκείνη τὴ στεντόρεια φωνὴ ἐναντίον μας, ὅτι «ἀπὸ δύο ἄκτιστα, ποιὸς ἄκουσε μιᾶ θεότηα».

22 Καὶ ὁμως κατὰ τὴν ἄποψί τους ἄκτιστη οὐσία καὶ ἐνέργεια τῆς θεότητος εἶναι ἓνα καὶ τὸ ἴδιο καὶ ἀδιάφορο. Ἐὰν λοιπὸν ἄκτιστη ἐνέργεια εἶναι μόνο ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, σύμφωνα μὲ αὐτοὺς τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο τοῦτα εἶναι ἡ θεότης τοῦ Πατρὸς. Ὁ Πατὴρ πάλι ποιῶ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι θεότης, ἢ ἐκεῖνος δὲν εἶναι καθόλου

θεότης οὐδὲ ἐνέργεια οὐδὲ οὐσία; Καλῶς ἄρ' εἶπεν ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος, «οὐχ ἕκαστον αὐτῶν, οὐδ' ἕτερον ἑτέρου, ἀλλ' ὅτι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἡ θεότης». Κατὰ γὰρ τὸν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον Γρηγόριον, «κοινὸν τοῖς τρισὶ τὸ μὴ ὕγεγονέναι καὶ ἡ θεότης», καὶ κατὰ τὸν Νύσσης θεωρημονα Γρηγόριον, «θεὸς ἐνεργοῦντα δηλοῖ, θεότης δὲ ἐνέργειαν· οὐδὲν δὲ τῶν τριῶν ἐνέργεια, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεργοῦν ἕκαστον αὐτῶν». Διὸ κἄν ἐνέργειαν εἶπη τις τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἄλλα συνεπινοεῖ ἢ καὶ συνεκφωνεῖ ταῖς ἐνεργείαις ταύταις 10 τὸ ἐνυπόστατον. Τὰς δὲ αἰδίους καὶ ἀχωρίστους ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ κεφαλαίοις ὁ μέγας Βασίλειος πολλὰς ἔδειξε καὶ οὐκ ἐνυποστάτους οὔσας.

23 Λέγεται δὲ τοῖς ἱεροῖς πατράσιν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Πατρὸς ἐνέργειαι καὶ τρόπον ἕτερον καλῶς, παρα- 15 δειγματικῶς γὰρ διὰ τὸ ἀχώριστον καὶ συναῖδιον, ὡς καὶ τοῦ Πατρὸς ἀκτῖνες, καίτοι τὴν αὐτὴν ἔχουσι τῷ Πατρὶ ἀκτῖνα καὶ ἐνέργειαν. «Τούτων γάρ», φησί, «πλοῦτος ἡ συμφυῖα καὶ τὸ ἐν ἔξαλμα τῆς λαμπρότητος». Ἄλλα ταῦτα μὲν ἐν ἄλλοις διεξοδικώτερον ἡμῖν διείληπται καὶ τῶν λόγων προϊόντων ἐκφανήσε- 20 ται τρανώτερον. Νῦν δ' ἐπεὶ μετὰ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμεῖς τῷ τῆς διθεῖας ἐγκλήματι περιπεπτώκαμεν ἀρτίως, οὐ

θεότης οὔτε ἐνέργεια οὔτε οὐσία; Καλῶς λοιπὸν εἶπε ὁ σοφὸς στὰ θεῖα Μάξιμος, «δὲν εἶναι τὸ καθένα τους θεότης οὔτε τὸ ἓνα τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι θεότης»¹. Διότι κατὰ τὸν ἐπώνυμο τῆς θεολογίας Γρηγόριο «κοινὰ στὰ τρία εἶναι τὸ ὅτι δὲν ἐδημιουργήθηκαν καὶ ἡ θεότης»², καὶ κατὰ τὸν θεωρήμονα Γρηγόριο Νύσσης, «ὁ Θεὸς δηλώνει τὸν ἐνεργοῦντα, ἡ θεότης τὴν ἐνέργεια· καὶ κανένα ἀπὸ τὰ τρία δὲν εἶναι ἐνέργεια, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ καθένα τους εἶναι ἐνεργοῦν»³. Γι' αὐτό, κι' ἂν εἰπῆ κάποιος τὸν Υἱὸ ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο, πάντως ὑπονοεῖ ἢ καὶ συνεκφωνεῖ μὲ αὐτὲς τὶς ἐnergειες τὸ ἐνυπόστατο. Τὶς ἀΐδιες δὲ καὶ ἀχώριστες ἐnergειες τοῦ Πνεύματος ὁ Μέγας Βασίλειος ἀπέδειξε στὰ κεφάλαιά του ὅτι εἶναι πολλὲς καὶ ὄχι ἐνυπόστατες⁴.

23 Λέγονται δὲ ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς πατέρες ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο ἐnergειες τοῦ Πατρὸς καὶ κατὰ ἄλλον τρόπο καλῶς, παραδειγματικῶς πραγματικὰ ἐξ αἰτίας τοῦ ἀχωρίστου καὶ συναϊδίου, καθὼς καὶ ἀκτῖνες τοῦ Πατρὸς, μολονότι ἔχουν τὴν ἴδια ἀκτῖνα καὶ ἐnergεια μὲ τὸν Πατέρα. «Διότι», λέγει, «τούτων πλοῦτος εἶναι ἡ συμφυῖα καὶ τὸ ἓνα ἔξαλμα τῆς λαμπρότητος»⁵. Ἀλλὰ βέβαια αὐτὰ τὰ ἔχομε ἐκθέσει διεξοδικώτερα σὲ ἄλλα κείμενα⁶ καὶ καθὼς προχωρεῖ αὐτὴ ἡ διαπραγμάτευσις θὰ φανοῦν καθαρώτερα. Ἐπειδὴ ὁμως μαζὶ μὲ τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ ἔχομε περιπέσει κι' ἐμεῖς τῶρα

1. *Κεφάλαια θεολογικά* 2, 1, PG 90, 1125A.

2. Χωρὶο ποὺ δὲν ἀνιχνεύθηκε.

3. *Πρὸς Ἀβλάβιον περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς θεοὺς*, W. Jaeger, 3,1, σ. 4β· PG 45, 124D–125A.

4. Πρβλ. *Κατ' Εὐνομίου* 5, PG 29, 772C. Τὸ θέμα τῆς παραγράφου αὐτῆς πραγματεύεται ὁ Παλαμᾶς εὐρύτερα στὸν *Α' Ἀντιρρητικὸν* 4, 7–10.

5. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 40 εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα, 5, PG 36, 364B.

6. Στὸν *Α' Ἀντιρρητικὸν* 4, 7–10, σ. 43–46 τῆς παρούσας ἐκδόσεως.

μόνον ὅτι τούτοις συνωδὰ λέγοντες ὑπαίτιοι γεγόναμεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ταῦτα καθ' ἡμῶν οἱ νῦν κατήγοροί φασιν, ἃ κατ' ἐκείνων οἱ ἐπ' ἐκείνων, φέρ' ἴδωμεν πῶς ἐκεῖνοι τὴν αὐτοῖς ἐπενηνεγμένην ἀπεσεύσαντο γραφήν. Πρότερον, οἱ μὲν παραιτησάμενοι τρία λέγειν ἄκτιστα τὸν ἕνα Θεὸν καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ καὶ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν τὰ μὲν δευτερεύειν τοῦ Πατρὸς, τὸν δὲ μείζω καὶ τούτων εἶναι, ὡς Ἀθανάσιος, Βασίλειός τε καὶ Γρηγόριος οἱ μεγάλοι καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Θεῖος Κύριλλος, ἔγραψαν, οἱ δὲ τὰ δύο λέγειν ταῖς φύσεσι τὸν ἕνα Χριστόν, ἢ ταῦτα μᾶλλον καὶ χειρὶ 10 καὶ γλώττη τρανῶς ἀνομολογήσαντες, εἴτ' ἀπέδειξαν ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Πνεύματος ὡς οὐδὲν οὐδαμῶς κωλύσει τὰ διαφόρως μὲν, ἀδιαιρέτως δὲ διαιρούμενα ταῦτα, ἕνα Θεὸν εἶναι καὶ Χριστόν ἕνα; Τοῦτο δὴ πάντως, ὃ καὶ ἡμεῖς φρονοῦμεν παρ' ἐκείνων μεμυημένοι.

24 Τοιγαροῦν, ὡς τὸ ἐν Θαβῶρ λάμψαν ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος φῶς ἄκτιστον ἡμεῖς εἰδότες καὶ θεότητα προσειρηκότες ὡς λαμπρότητα θείας φύσεως ἀλλ' οὐχὶ φύσιν, πρὸς δὲ καὶ πᾶσαν δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν θείαν μετὰ τῆς πηγαζούσης ταύτας οὐσίας ἄκτιστον εἶναι διατεινόμενοι, τούτου χάριν διθεῖαν καὶ 20 ἡμεῖς ἀρτίως ἐγκληθέντες παρὰ τῶν κατασπῶντων εἰς κτίσμα τὸ ἀκήρατον ἐκεῖνο καὶ ἀνέσπερον φῶς, ὅλοι καὶ ἀεὶ τῆς κατ'

στην κατηγορία τῆς διθεΐας, ὄχι μόνο διότι, ἐκφράζοντας ἀπόψεις σύμφωνες μὲ αὐτούς, ἐγίναμε ἔνοχοι, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ τωρινοὶ κατήγοροι λέγουν ἐναντίον μας αὐτά, τὰ ὅποια ἔλεγαν ἐναντίον ἐκείνων οἱ τότε ἀντίπαλοί τους, ἃς ἰδοῦμε, πῶς ἀπέκρουσαν ἐκεῖνοι τὴν ἐναντίον τους διατυπωθεῖσα κατηγορία. Τί ἀπὸ τὰ δυὸ ἔκαμαν ἐκεῖνοι; Οἱ πρῶτοι παραιτήθηκαν ἀπὸ τὸ νὰ θεωροῦν τρία ἄκτιστα τὸν ἕνα Θεὸ καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τὸ νὰ λέγουν ὅτι κατὰ τὸ αἴτιο καὶ αἰτιατὸ τὰ μὲν δύο ἔρχονται δεύτερα ἀπέναντι στὸν Πατέρα⁷, αὐτὸς δὲ εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ τοῦτα⁸, ὅπως ἔγραψαν ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος, οἱ μεγάλοι, κι' ἔπειτα ἀπὸ αὐτούς ὁ θεῖος Κύριλλος⁹, καὶ οἱ ἄλλοι παραιτήθηκαν ἀπὸ τὸ νὰ λέγουν ὅτι ὁ ἕνας Χριστὸς εὐρίσκεται σὲ δυὸ φύσεις, ἢ ἀντιθέτως αὐτὰ τὰ παραδέχθηκαν καθαρὰ καὶ μὲ τὴ γραφίδα καὶ μὲ τὴ γλῶσσα κι' ἔπειτα ἀπέδειξαν μὲ τὴ σοφία τοῦ Πνεύματος ὅτι τίποτε δὲν θὰ ἐμποδίσει καθόλου αὐτὰ πού ὑπάρχουν διαφόρως καὶ διαιροῦνται ἀδιαιρέτως νὰ εἶναι ἕνας Θεὸς καὶ ἕνας Χριστός; Τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο πού φρονοῦμε κι' ἐμεῖς μνημένοι ἀπὸ ἐκείνους.

24 Ἐπομένως, ἐπειδὴ ἐμεῖς ἀναγνωρίζομε ὡς ἄκτιστο τὸ φῶς πού ἔλαμψε ἀπὸ τὸν Σωτῆρα στὸ Θαβώρ καὶ τὸ ὀνομάζομε θεότητα ὡς λαμπρότητα θείας φύσεως ἀλλ' ὄχι φύσι, ἐπὶ πλέον δὲ ἰσχυρίζομαστε ὅτι κάθε δύναμις καὶ ἐνέργεια θεία μαζί μὲ τὴν οὐσία πού τις πηγάζει εἶναι ἄκτιστη, γι' αὐτὸν τὸ λόγο κι' ἐμεῖς τώρα κατηγοροῦμαστε γιὰ διθεΐα ἀπὸ ἐκείνους πού ὑποβιβάζουν σὲ κτίσμα ἐκεῖνο τὸ ἄφθαρτο καὶ ἀνέσπερο φῶς, ἐνῶ εἴμαστε ὅλοι καὶ πάντοτε δοσμένοι στὴν

7. Μ. Βασιλείου, *Κατ' Εὐνομίῳ* 3,1, PG 29, 656A.

8. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγον* 29 (*Θεολογικὸν* 3), 15, J. Barbel, σ. 154· PG 36, 93B· πρβλ. καὶ *Λόγον* 40, 43, PG 36, 420BC.

9. Βλ. *Θησαυροὺς* 5, PG 75, 68BC.

εὐσέβειαν ὄντες ἀληθείας, καὶ τῶν κατ' αὐτῆς ὑπ' αὐτῶν
 ληρημάτων ἀλογοῦντες καὶ τῶν ὑπὲρ αὐτῆς παθημάτων ἐνα-
 σμενίζοντες τῇ πείρᾳ, τοῦτο καὶ πρότερον πεφρονηκένοι καὶ
 φρονεῖν ἀρτίως καὶ φρονήσειν εἰς τὸ ἐξῆς καὶ πεπαρρησιάσμεθα
 5 πολλάκις καὶ νῦν παρρησιαζόμεθα τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι.

25 Λοιπὸν οὖν ἔτι δεῖξαι, συναιρομένου τοῦ Πνεύματος, εἰ καὶ
 τοῦτο πολλάκις καὶ διὰ πολλῶν ἀπεδείξαμεν, ὡς οὐδὲν οὐδέσιν
 οὐδαμῶς προσίσταται ταῦτα μίαν ὁμολογεῖν καὶ προσκυνεῖν θε-
 ότητα· διαιρεῖται γὰρ ἀδαιρέτως, ἴν' οὕτως εἶπω, καὶ συνάπτε-
 10 ται διηρημένως. Καὶ οὗτος εὐσεβῆς ὡς ἀληθῶς ὁ ταῦθ' οὕτως
 ἔχειν ἀμφοτέρα φρονῶν, καὶ δι' ἀμοφοτέρων ἐν τῇ μεσότητι μέ-
 νων τῆς κατ' εὐσέβειαν ὁμολογίας, μήτε τὴν ἔνωσιν περιαιρέσιν
 ἐργαζόμενος, μήτε τὴν διαίρεσιν ἀλλοτριώσιν· ὃ σαφῶς πεποιή-
 κεσαν οἱ, μόνη τῇ τοῦ Θεοῦ οὐσίᾳ τὸ ἄκτιστον περιγράψαντες,
 15 τὸ ἐπ' ὄρους τοῖς τῶν ἀποστόλων ἀπολέκτοις ἐπιλάμψαν φῶς
 ἐξώρισαν τῆς ἀκτίστου θεότητος, ἵνα καὶ Θεοῦ λαμπρότης αὐ-
 τοῖς σβεσθεῖη, κἂν εἴ τις αὐτοῖς πεισθεῖη, πυρποληθεῖη, γνοὺς
 τῇ πείρᾳ πῦρ κατὰ τὴν ἀποκειμένην ἄφραστον ἔκφανσιν, ὃν ὡς
 φῶς οὐκ ἐγνώρισεν ἢ γοῦν ἐπίστευσεν.

26 Οὐ τὸ φῶς δὲ μόνον ἐκεῖνο τὸ θεῖον καὶ ὑπερφυῆς καὶ ἀνέ-
 σπερον, τὴν τοῦ Πατρὸς δόξαν, ἐν ἧ' κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν ὁ
 Σωτὴρ ἐπιφανήσεται πάλιν, καὶ καθ' ἣν οἱ δίκαιοι λάμπουσιν
 ὡς ὁ ἥλιος, ὧν ὡς ἐν ἀκηράτῳ χορεῖα μέσος ἔσται συνεκλάμι-

ἀληθινὴ εὐσέβεια¹⁰ καὶ περιφρονοῦμε τὶς ἐναντίον τῆς φλυαρίας αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ χαίρομε δοκιμάζοντας μὲ τὴν πεῖρα τὰ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς εὐσεβείας παθήματα. Πολλές φορές στὸ παρελθὸν ἐδηλώσαμε μὲ θάρρος ὅτι τοῦτο τὸ φρόνημα εἶχαμε, καὶ τώρα ἐπίσης δηλώνομε παρρησία μὲ τὴ χάρι τοῦ Χριστοῦ ὅτι ἔχομε καὶ θὰ ἔχωμε στὸ ἐξῆς τὸ ἴδιο φρόνημα.

25 Ὑπολείπεται λοιπὸν ἀκόμη νὰ δείξωμε, μὲ τὴν ἐνίσχυσι τοῦ Πνεύματος, ἂν καὶ πολλές φορές καὶ μὲ πολλὰ ἐπιχειρήματα τὸ ἐδείξαμε, ὅτι αὐτὰ δὲν ἐμποδίζουν καθόλου μὲ κανένα τρόπο τὸ νὰ ὁμολογοῦμε καὶ νὰ προσκυνοῦμε μιὰ θεότητα· διότι αὐτὴ διαιρεῖται ἀδιαιρέτως, γιὰ νὰ ἐκφρασθῶ ἔτσι, καὶ συνάπτεται διηρημένως. Καὶ πραγματικὰ εὐσεβῆς εἶναι τοῦτος πὺ φρονεῖ ὅτι ἔτσι εἶναι καὶ τὰ δυὸ καὶ πὺ μένει ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δύο στὴ μεσότητα τῆς ὁμολογίας, χωρὶς νὰ καθιστᾶ οὔτε τὴν ἔνωσι ἀφαίρεσι οὔτε τὴ διαίρεσι ἀλλοτριῶσι· πρᾶγμα πὺ ἔπραξαν σαφῶς ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι, περιορίζοντας τὸ ἄκτιστο σὲ μόνη τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἐξώρισαν ἀπὸ τὴν ἄκτιστη θεότητα τὸ φῶς πὺ ἐπέλαμψε στοὺς ἐπιλέκτους ἀποστόλους ἐπάνω στὸ ὄρος. Ἔτσι γι' αὐτοὺς καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ θὰ σβησθῆ, κι' ἂν κανεὶς πεισθῆ σ' αὐτούς, θὰ πυρποληθῆ, καθὼς θὰ γνωρίσῃ μὲ τὴν πεῖρα ὡς πῦρ κατὰ τὴν μέλλουσα ἀφραστη φανέρωσι αὐτὸν πὺ δὲν ἐγνώρισε οὔτε ἐπίστευσε ὡς φῶς.

26 Λέγουν λοιπὸν ὅτι εἶναι ἀδιάφορο ἀπὸ τὴν οὐσία ἢ καταταγμένο μαζὶ μὲ τὰ κτίσματα τὸ φῶς ἐκεῖνο τὸ θεῖο καὶ ὑπερφυῆς καὶ ἀνέσπερο, τὴ δόξα τοῦ Πατρός, μὲ τὴν ὁποία κατὰ τὴν ἐπαγγελία θὰ ἐπιφανῆ πάλι ὁ Σωτῆρ¹¹ καὶ κατὰ τὴν ὁποία θὰ λάμπουν οἱ δίκαιοι σὰν ὁ ἥλιος¹², στῶν ὁποίων τὸ

10. Πρβλ. *Τίτ.* 1,1.

11. *Ματθ.* 25,31.

12. *Ματθ.* 13,43.

πων τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λαμπομένοις θείως, οὐ τὸ φῶς τοίνυν ἐκεῖνο
 μόνον, «παρ' ᾧ οὐκ ἔστι παραλλαγή ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα», τὸ
 διὰ τῆς ὁμοθέου σαρκὸς ἀστράψαν, σαρκὸς τῆς πλουτούσης καὶ
 χορηγούσης τὴν αἰδίων τῆς θεότητος δόξαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν δύ-
 5 ναμίν τε καὶ ἐνέργειαν θείαν, ἢ τῇ οὐσίᾳ φασὶν ἀδιάφορον, ἢ τοῖς
 κτίσμασιν ἐναρίθμιον· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς οἱ τῆς ἀληθείας χάριτι τῆς
 αὐτοαληθείας συνήγοροι. Καὶ γὰρ εἰδότες τὸ μὲν ἀδιάφορον λέ-
 γειν οὐσίαν τε καὶ ἐνέργειαν θείαν, ἀθεότητος ὄντως ὄν (οὐ γὰρ
 ἐν ἰδίᾳ ποτ' ἂν ὑποστάσει διατελοῖη τοιαύτη δύναμις ἢ ἐνέργεια,
 10 ἢ τοῦτο δὴ μόνον οὔσα, τρισυπόστατος δὲ ἢ ἀνωτάτω οὐσία), τὸ
 δὲ κτιστὴν τὴν θείαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν λέγειν, διαίρεσιν καὶ
 κατατομὴν θεότητος ἔκφυλον καὶ ἀλλόκοτον καὶ τῆς Ἀρείου
 μανίας οὐκ ἀποδέουσαν, ταῦτ' εἰδότες ἡμεῖς καλῶς, καὶ τὸ τῆς
 οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἀδιαίρετον ἐτηρήσαμεν. Οὐ γὰρ ὧπταί
 15 ποτε καθ' ἑαυτὴν ἄνευ τῆς αὐτὴν ἐχούσης οὐσίας ἐνέργειά τε καὶ
 δύναμις· ἐκεῖνη δὲ πάντως ἐνθεωρεῖται ἧς καὶ ἔστιν. Εἰ γὰρ καὶ
 ὁ Υἱὸς δύναμις τοῦ Πατρὸς καλεῖται ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀδιαιρέ-
 τως ὄν, ἀλλὰ καὶ Υἱός, ἴν' εἰδείης καὶ καθ' ἑαυτὸν ὄντα καὶ μὴ
 πλανηθεῖς οἰηθείης τοιαύτην εἶναι δύναμιν οὐχ ὑφεστῶσαν ἀλλ'
 20 ἐνυπάρχουσαν. Οὕτω μὲν οὖν καὶ τὸ ἀδιαίρετον ἡμεῖς καλῶς
 ἐτηρήσαμεν τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας, τῷ κτιστῷ καὶ ἀκτίστῳ
 μὴ διαστήσαντες, καὶ τὴν διαφορὰν εὐσεβῶς καὶ τοῖς πατράσιν

μέσο σὰν σὲ ἄφθαρτη χορεία θὰ συνεκλάμπη μαζί μὲ τοὺς λαμπομένους ἀπὸ αὐτὸν θείως· ἐκεῖνο τὸ φῶς «στὸ ὁποῖο δὲν ὑπάρχει παραλλαγή οὔτε ἀναβοσβήσιμο κατὰ περιόδους»¹³, τὸ ὁποῖο ἄστραψε διὰ τῆς ὁμόθεης σάρκας, τῆς σάρκας πὺ διαθέτει καὶ χορηγεῖ τὴν αἴδια δόξα τῆς θεότητος· κι' ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ καὶ κάθε θεία δύναμι καὶ ἐνέργεια τὴ χαρακτηρίζουν ἀδιάφορη ἀπὸ τὴν οὐσία ἢ τὴν ἐναριθμοῦν μὲ τὰ κτίσματα. Δὲν τὸ κάμνομε ὁμως κι' ἐμεῖς αὐτό, οἱ συνήγοροι τῆς ἀληθείας μὲ τὴ χάρι τῆς αὐτοαληθείας. Διότι γνωρίζοντας ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅτι τὸ νὰ λέγωμε ἀδιάφορα τὴ θεία οὐσία καὶ ἐνέργεια, ἀποτελεῖ πραγματικὴ ἀθεότητα (διότι τέτοια δύναμη ἢ ἐνέργεια δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ εὐρίσκεται σὲ ἰδιαίτερη ὑπόστασι, αὐτὴ πὺ εἶναι μόνον τοῦτο, ἐνῶ τρισυπόστατη εἶναι μόνον ἡ ἀνωτέρα οὐσία), ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸ νὰ λέγωμε κτιστὴ τὴ θεία δύναμι καὶ ἐνέργεια ἀποτελεῖ διαίρεσι καὶ καταστροφή τῆς θεότητος ἔκφυλη καὶ ἀλλόκοτη πὺ δὲν ἀπέχει ἀπὸ τὴ μανία τοῦ Ἀρείου, αὐτὰ τὰ πράγματα γνωρίζοντας ἐμεῖς καλῶς διατηρήσαμε καὶ τὸ ἀδιαίρετο τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας. Διότι δὲν ἔχει ποτὲ ἰδωθῆ καθ' ἐαυτὴν ἐνέργεια καὶ δύνამις χωριστὰ ἀπὸ τὴν οὐσία πὺ τὴν ἔχει· καὶ παρατηρεῖται πάντως ἐκείνη στὴν ὁποία ἀνήκει. Πράγματι, ἂν καλῆται καὶ δύνამις τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἀλλὰ καλεῖται ἐπίσης καὶ Υἱός, γιὰ νὰ γνωρίζης ὅτι ὑπάρχει καὶ καθ' ἐαυτὸν καὶ νὰ μὴ νομίζης ἀπὸ πλάνη ὅτι εἶναι τέτοια δύναμις πὺ δὲν ὑφίσταται ἀλλὰ ἐνυπάρχει¹⁴. Ἔτσι λοιπὸν ἐμεῖς διετηρήσαμε καὶ τὸ ἀδιαίρετο τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας, ἀφοῦ δὲν τις διασπάσαμε σὲ κτιστὸ καὶ ἄκτιστο, καὶ τὴν διαφορὰ ἐδεχθήκαμε εὐσεβῶς σύμφωνα μὲ τοὺς

13. *Ίακ.* 1,17.

14. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 31 (Θεολογικός 5)*, 32, J. Barbel, σ. 274· PG 36. 169B.

ὁμολόγως εἰρήκαμεν. Ἡ μὲν γὰρ ἐκ τῆς τρισυποστάτου καὶ
 προσκυνητῆς οὐσίας ἐστὶ καὶ πρὸς τὴν κτίσιν κάτεισι θεοπρε-
 πῶς, ἐκείνης μὴ χωριζομένη, καὶ ἀπὸ τῶν κτισμάτων γνωρίζε-
 ταί τε καὶ ὀνομάζεται κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον. Ἡ δ' οὐσία,
 5 ταύτης αἰτία, καὶ παντάπασιν ἀπερινόητος καὶ ἀπρόσιτος καὶ
 ἀνόνημος καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀπάσης ὑπερκειμένη καταληπτικῆς
 ἐπινοίας καὶ σημαντικῆς ἐπωνυμίας καὶ στοχαστικαῖς ὑπονοίαις
 πάμπαν ἀνέπαφος. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν τῶν ὄντων, ὃ
 γνωστικὴν ἴσχει δύναμιν τῆς τοῦ κτίσαντος φύσεως, τὴν δὲ ταύ-
 10 τῆς δημιουργικὴν καὶ προνοητικὴν ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν καὶ
 παρ' ἑαυτῶν συνορᾷ τὰ τῶν κτιστῶν λογικά.

Πατέρες. Διότι ἡ ἐνέργεια εἶναι ἀπὸ τὴν τρισυπόστατη καὶ προσκυνητὴ οὐσία καὶ κατέρχεται πρὸς τὴν κτίσι θεοπρεπῶς, χωρὶς νὰ χωρίζεται ἀπὸ ἐκείνη, καὶ ἀπὸ τὰ κτίσματα γνωρίζεται καὶ ὀνομάζεται κατὰ τὸν μέγα Βασίλειο¹⁵. Ἡ δὲ οὐσία, ποὺ εἶναι αἰτία αὐτῆς, καὶ ἐντελῶς ἀπερινόητη καὶ ἀπρόσιτη καὶ ἀνώδυμη, καθ' ἑαυτὴν ὑπέρκειται κάθε καταληπτικῆς ἐπινοίας καὶ σημαντικῆς ἐπωνυμίας καὶ εἶναι τελείως ἀνέπαφη ἀπὸ στοχαστικούς λογισμούς. Διότι δὲν ὑπάρχει, δὲν ὑπάρχει κανένα ὄν, ποὺ νὰ κατέχη γνωστικὴ ἰκανότητα γιὰ τὴ φύσι τοῦ κτίστη, ἐνῶ τὴ δημιουργικὴ καὶ προνοητικὴ ἐνέργεια καὶ δυνάμι της τὴν διαβλέπουν καὶ ἀφ' ἑαυτῶν τὰ λογικὰ κτίσματα.

15. Βλ. ἀνωτέρω παράγρ. 18.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

*Ἐπανάληψις καὶ κατὰ μέρος ἔλεγχος τῶν εἰρημένων
Ἄκινδύνῳ περὶ θεότητος καὶ παράστασις τῶν περὶ
αὐτῆς τοῦ Παλαμᾶ λόγων ὡς ἀσφαλεῖς*

27 Ταῦτ' ἡμῶν λεγόντων πρὸς τὸν κακῶς καὶ συνάπτοντα καὶ διαιροῦντα Βαρλαᾶμ ἐκεῖνον καὶ ταυτ' ἀμφοτέρα φευγόντων ἡμῶν ὡς ἐναντία κακὰ καὶ ὁμογενῆ τὴν δυσσέβειαν, ὃ τῆς εὐσεβείας μετ' ἐκεῖνον διώκτης καὶ ἡμέτερος γίνεται. Καὶ μιγνύει τὰ 5 ἄμικτα καὶ κινεῖ τὰ ἀκίνητα καὶ γεγωνὸν βοᾷ καὶ καταπληκτικὸν οἶόν τι σαλπίζει καὶ τορὸν φθέγγεται καὶ λίαν ἐξηλλαγμένον ὑπὸ τοῦ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν, μᾶλλον δὲ καθ' ὑπόκρισιν ζήλου, μικροῦ καὶ κατὰ τὸν Καϊάφαν ἐκεῖνον περιρρηγνὸς τὰ ἱμάτια, «δύο», λέγων, «θεότητος ἀκτίστους καὶ διαφόρους, ἢ ἐκ δύο 10 τοιούτων μίαν, ἃ νῦν ἀκούομεν, τίς ἀκήκοε;», καὶ μεταξὺ συμπλέκει καὶ καταλέγει τὰς διαστολὰς καὶ τὰς ἀντιθέσεις, ὡς τοὺς ἀκούοντας ἐπάρη πρὸς ἄμυναν, «ἐξ ὑπερκειμένης», λέγων, «καὶ ἰφειμένης, ἐνεργούσης καὶ ἐνεργουμένης, ἀοράτου τε καὶ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὄρατῆς διὰ πνεύματος».

28 Ἄλλ' ἐπίσχες τὸν ἀναίσχυντον ζῆλον καὶ τὴν κραυγὴν, ἴν' ἰδῶμεν ὅ,τι λέγεις καὶ οἷς τισι λογισμοῖς τοιαῦτα συνείρεις καθ' ἡμῶν καὶ πανταχῇ πέμπεις καὶ πάντας ἐφ' ἡμᾶς ἐγείρεις τό γε σὸν μέρος καὶ τὸ πᾶν θορυβεῖς, μᾶλλον δὲ πάντα πράττεις κἄν ἦττον ἀνύης, ὥστε θορυβεῖν τὸ θορυβεῖσθαι πλαττόμενος. Ἐπί-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Ἐπανάληψις καὶ ἐπὶ μέρους ἔλεγχος τῶν λεγομένων ἀπὸ τὸν Ἀκίνδυνο περὶ θεότητος καὶ ἀπόδειξις ὅτι οἱ περὶ αὐτῆς λόγοι τοῦ Παλαμᾶ εἶναι ἀσφαλεῖς

27 Ἐνῶ ἐμεῖς ἐλέγαμε τοῦτα πρὸς ἐκεῖνον τὸν Βαρλαάμ, ποὺ κακῶς τὰ συνῆπτε καὶ τὰ διαιροῦσε, καὶ ἀποφεύγαμε καὶ τὰ δύο ὡς ἐνάντια κακὰ καὶ ὡς ὁμογενῆ κατὰ τὴν δυσσέβεια, ὁ ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνον διώκτης τῆς εὐσεβείας γίνεται καὶ δικός μας διώκτης. Καὶ ἀναμιγνύει τὰ ἄμικτα, κινεῖ τὰ ἀκίνητα, φωνάζει δυνατά, σαλπίζει μὲ καταπληκτικὴ ἰσχὺ καὶ ὁμιλεῖ μεγαλόφωνα καὶ ἀλλοιωμένα ἀπὸ τὸν ζῆλο ποὺ δὲν εἶναι κατ' ἐπίγνωσι ἀλλὰ καθ' ὑπόκρισι. Σχεδὸν ἐξέσχισε τὰ ἱμάτιά του σάν τὸν Καϊάφα ἐκεῖνον¹. διότι λέγει «δύο θεότητες ἄκτιστες καὶ διάφορες ἢ ἀπὸ δύο τέτοιες θεότητες μία, πράγματα ποὺ ἀκούομε τώρα, ποιὸς ἄκουσε ποτέ;». Καὶ στὸ μεταξὺ συμπλέκει καὶ ταξινομεῖ τὶς διαστολές καὶ τὶς ἀντιθέσεις, ὥστε νὰ ξεσηκώση τοὺς ἀκροατὲς σὲ ἀγῶνα, λέγοντας «ἀπὸ ὑπερκειμένη καὶ ὑφειμένη θεότητα, ἐνεργοῦσα καὶ ἐνεργουμένη, ἀόρατη καὶ ὀρατὴ μὲ σωματικούς ὀφθαλμούς διὰ τοῦ πνεύματος».

28 Ἄλλὰ σταμάτα τὸν ἀναίσχυντο ζῆλο καὶ τὸ θόρυβο, γιὰ νὰ ἰδοῦμε ὅ,τι λέγεις, καὶ μὲ ποιούς λογισμούς συνθέτεις τέτοια κείμενα ἐναντίον μας καὶ τὰ στέλλεις παντοῦ καὶ ξεσηκώνεις ὄλους ἐναντίον μας, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ σένα, καὶ ταρασσεῖς τὸ σύμπαν, μᾶλλον δὲ πράττεις τὰ πάντα, ἔστω καὶ ἂν ἐπιτυχάνης λιγώτερα, ὥστε νὰ θορυβῆς γιὰ τὸ θόρυβο. Συγκράτησε λοιπὸν

1. *Ματθ.* 26,65· *Μάρκ.* 14,63.

σχες τοίνυν σαυτὸν μικρὸν γοῦν τῆς περὶ τὸ λέγειν ἀλογίστως τίποτε φῆς, οὐχ ἡμεῖς δὲ μόνον ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μεθ' ἡμῶν. Καὶ σὺ γὰρ διαποροῦντι ἔοικας, «δύο», λέγων, «θεότητας, ἢ μίαν ἐκ τῶν δύο καὶ τούτων ἀντικειμένων, ἃ νῦν ἀκούομεν τίς ἀκή-
5 κοε;».

29 Τί ποτ' οὖν ἐκ τῶν δύο ἀκηκοῶς τὴν ἀκοὴν ἀφόρητον ἤγησαι; Εἰ δὲ μὴ γινώσκεις, ἀμφισβητοῦντος γὰρ ἢ φωνῆ, γενοῦ σαυτοῦ καὶ τοῖς παρὰ σοῦ λεγομένοις ἐπίστησον, μὴ τῆς σῆς ἀνάπλασμα διανοίας ἢ τὸ ἀνήκουστον, ἢ μὴ οὐχὶ σὺν νῶ τὴν
10 ἀκοὴν ὑποσχών, μηδὲ τῆς διανοίας ἐπιγνώμων γεγονῶς τοῦ λέγοντος, μάτην, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς σεαυτοῦ ψυχῆς, ταραττή τε καὶ ταραττεῖς Χριστιανούς. Καὶ γὰρ ἢ δύο ἢ μίαν φῆς λεγόντων ἀκηκοέσαι. Εἰ μὲν οὖν δύο λέγομεν, οὐ μίαν –πῶς γάρ;– εἰ δὲ μίαν ἐκ τῶν τοιούτων, πῶς δύο; Σύνθετον μὲν γὰρ δόξαι λέγειν
15 ἔστι πως, δύο δὲ οὐ. Εἰ δὲ καὶ μίαν πρεσβεύομεν ἡμεῖς καὶ ἀπλῆν θεότητα, καθάπερ οὖν καὶ πολλάκις καὶ πολλαχοῦ γλώττη τε καὶ παρρησία κηρύττομεν καὶ χειρὶ συγγραφόμενοι διατελοῦμεν, τῶν ἀδυνάτων, δύο σέβειν θεότητας ἡμᾶς, καθάπερ αὐτὸς διαβάλλεις καὶ συκοφαντεῖς, ἢ σύνθετον ἐκ δύο μίαν.
20 Οὐδὲ γὰρ ἐκ τριῶν προσώπων συγκεῖσθαι τὸν ἓνα λέγομεν Θεόν, ὅτι ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῶ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι ἓνα καὶ ἀπλοῦν σέβομεν Θεόν. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐν οὐσίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ τὸν ἐν τρισὶ προσώποις ἓνα σέβομεν Θεόν, ἀλλ' οὐκ ἐξ οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἓνα σύνθετον λέγομεν αὐτόν.

30 Εἰ δ' ὅτι καὶ ἡ οὐσία θεότητα ἔχει τὴν προσηγορίαν καὶ ἡ θεατικὴ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια καὶ ἡ καθαρτικὴ καὶ ἡ θεοποιός, παρὰ τοῦτο δύο σέβειν ἡμᾶς θεότητας ὡῆθης, τί μὴ καὶ δύο πατέρας ἡμᾶς ἐπὶ τῆς ἀνωτάτῳ Τριάδος ἐλογίσω σέβειν:

για λίγο τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν ἀλόγιστη λογοδιάρροια καὶ μάθε καὶ δῶσε λόγο, γιὰ νὰ μπορέσωμε νὰ ἰδοῦμε τί τέλος πάντων λέγεις, ὄχι δὲ μόνο ἐμεῖς, ἀλλὰ καὶ σὺ ὁ ἴδιος μαζί μας. Διότι καὶ σὺ φαίνεσαι νὰ εὐρίσκεσαι σὲ ἀπορία, ἀφοῦ λέγεις, «δὺο θεότητες, ἢ μιὰ ἀπὸ τὶς δὺο καὶ μάλιστα ἀντίθετες, ποὺ ἀκούομε τώρα, ποιὸς ἄκουσε προηγουμένως;».

29 Ποιὸ ἀπὸ τὰ δὺο λοιπὸν ἄκουσες κι' ἐθεώρησες ἀφόρητη τὴν ἀκοή; Ἐὰν δὲν γνωρίζης, διότι τὰ λόγια σου ἐκφράζουν δισταγμό, ἐλθὲ στὰ λογικὰ καὶ πρόσεξε τὰ λεγόμενα ἀπὸ σέ, μήπως τὸ ἀνήκουστο πρᾶγμα εἶναι πλάσμα τῆς διανοίας σου, ἢ μήπως, ἐπειδὴ δὲν προσέφερες τὴν ἀκοή σου μὲ νοῦ, δὲν κατενόησες τὸ νόημα τοῦ λέγοντος καὶ γι' αὐτὸ ματαίως, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς ψυχῆς σου, ταράττεσαι καὶ ταράττεις τοὺς Χριστιανούς. Διότι ἰσχυρίζεσαι ὅτι ἄκουσες ὅτι λέγομε ἢ δὺο ἢ μιὰ θεότητα. Ἐὰν λοιπὸν λέγωμε δὺο, δὲν λέγομε μιὰ –πῶς θὰ ἦταν ἀλλοιῶς δυνατό;– ἂν δὲ λέγωμε μιὰ ἀπὸ αὐτές, πῶς εἶναι δὺο; Εἶναι βέβαια δυνατό νὰ νομίζης ὅτι λέγομε σύνθετη, ἀλλὰ ὄχι δὺο. Ἐὰν ὁμοῦς ἐμεῖς δεχώμαστε μιὰ καὶ ἀπλή θεότητα, ὅπως πολλὰς φορὰς καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα κηρύττομε μὲ γλῶσσα καὶ παρρησία, καὶ διαρκῶς γράφομε μὲ τὸ χέρι, εἶναι ἀδύνατο νὰ λατρεύομε δὺο θεότητες, ὅπως ἐσὺ μᾶς διαβάλλεις καὶ μᾶς συκοφαντεῖς, ἢ μιὰ σύνθετη ἀπὸ δὺο. Διότι δὲν λέγομε ἐπίσης οὔτε ὅτι ὁ ἕνας Θεὸς σύγκειται ἀπὸ τρία πρόσωπα, ἐπειδὴ λατρεύομε ἕνα καὶ ἀπλὸν Θεὸ διακρινόμενο σὲ Πατέρα καὶ Υἱὸ καὶ ἅγιο Πνεῦμα. Ἐτσι τὸν σὲ τρία πρόσωπα ἕνα Θεὸ τὸν λατρεύομε σὲ οὐσία καὶ ἐνέργεια, ἀλλὰ δὲ λέγομε ὅτι εἶναι σύνθετος ἀπὸ οὐσία καὶ ἐνέργεια.

30 Ἐὰν δὲ ἐθεώρησες ὅτι δεχώμαστε δὺο θεότητες, ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ ἡ οὐσία ἔχει τὴν ὀνομασία θεότητα, καὶ ὅπως τὴν ἔχει καὶ ἡ θεατικὴ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος καὶ ἡ καθαρτικὴ καὶ ἡ θεοποιός, γιὰτί δὲν ἐσκέφθηκες ὅτι δεχώμαστε καὶ

Οὐδὲ γὰρ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου μόνον ἡμεῖς λέγομεν Πατέρα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον, ἐπεὶ κάκεῖνος «τεκνία», φησὶν, «ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν»· καὶ πάλιν, «οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς». Ἄλλ' ἕτερον τρόπον τούτων ἑκάτερος Πατὴρ καλεῖται; 5 Κάκεῖ τρόπον ἕτερον ἑκατέρα, μᾶλλον δὲ ἑκάστη, θεότης ὀνομάζεται. Τοιγαροῦν, ὡσπερ ἓνα Πατέρα προσκυνοῦμεν, καὶ τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς ἡμῶν ὄντος καὶ ὡς τὴν ἀρχὴν πλάσαντος καὶ ὡς ὕστερον ἀναπλάσαντος, οὕτω καὶ θεότητα μίαν προσκυνοῦμεν, τὴν ὑπερώνυμον ὑπερουσιότητα ἐκείνην, καίτοι καὶ τῆς θεο- 10 ποιοῦ δυνάμεως θεότητος φερωνύμως προσαγορευομένης, ὡς τὰ δεκτικὰ θεώσεως θεοποιούσης. Ὡσπερ δὲ τῷ Πατρὶ συμπροσκυνεῖται ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (οὐδὲ γὰρ χωριστά, καίτοι καθ' ὑπόστασιν ἰδίαν ἕκαστον ὑπάρχον) οὕτω καὶ τῇ τρισυποστάτῳ φύσει συμπροσκυνεῖται πᾶσα δύναμις τε καὶ 15 ἐνέργεια θεία· οὐδὲ γὰρ χωριστά, οὐδὲ καθ' ὑπόστασιν ἰδίαν. Πάσας γὰρ ἀπαριθμησάμενος ὀπόσας ἐξῆν εἰπεῖν ὁ μέγας Βασιλεῖος, «ταύτας αἰδίως ἔχειν» φησὶ «τὸ Πνεῦμα μόνον ὑπάρχον ἐνυπόστατον».

31 Καὶ τί δεῖ συνείρειν τὰ παραπλήσια; Καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ 20 Πνεῦμα, καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν εἰπόντος πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν». Ἄλλ' οὐδὲν προσέστη τοῦτο τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ φάναι, «εἰς Πατὴρ.

δυὸ πατέρες στὸ πεδίο τῆς ἀνώτατης Τριάδος; Διότι ἐμεῖς δὲν λέγομε μόνο τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου Πατέρα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο, ἐπειδὴ κι' ἐκεῖνος λέγει, «τέκνα, σᾶς δίδω νέα ἐντολή»², καὶ πάλι, «δὲν θὰ σᾶς ἀφήσω ὀρφανούς»³. Ἀλλὰ ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς δυὸ καλεῖται πατήρ μὲ διάφορο τρόπο; Καὶ ἐκεῖ ἐπίσης κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς δυό, ἢ γενικῶς κάθε μιὰ, ὀνομάζεται θεότης κατὰ διαφορετικὸ τρόπο. Ἐπομένως, ὅπως προσκυνοῦμε ἓνα Πατέρα, μολονότι καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι πατέρας μας, καὶ διότι μᾶς ἐπλασε στὴν ἀρχὴ καὶ διότι μᾶς ἀνέλαβε ὕστερα, ἔτσι προσκυνοῦμε καὶ μιὰ θεότητα, ἐκείνη τὴν ὑπερώνυμη ὑπερουσιότητα, μολονότι καὶ ἡ θεοποιὸς δύναμις ὀνομάζεται φερωνύμως θεότης, ἐφ' ὅσον θεοποιεῖ τὰ δεκτικὰ θεώσεως. Ὅπως δὲ ἀκριβῶς μὲ τὸν Πατέρα συμπροσκυνοῦνται ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα (διότι δὲν εἶναι χωριστά, ἂν καὶ τὸ καθένα ὑπάρχει σὲ ἰδιαίτερη ὑπόστασι), ἔτσι καὶ μὲ τὴν τρισυπόστατη φύσι συμπροσκυνεῖται κάθε θεία δύναμις καὶ ἐνέργεια, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε δὲν εἶναι χωριστὰ οὔτε σὲ ἰδιαίτερη ὑπόστασι. Πράγματι ὁ μέγας Βασίλειος, ἀφοῦ ἀπαρίθμησε ὅλες τὶς ἐνέργειες πὺ μποροῦσε νὰ ἀναφέρῃ, λέγει «ὅτι αὐτὲς τὶς ἔχει αἰδίως τὸ Πνεῦμα πὺ μόνο αὐτὸ εἶναι ἐνυπόστατο»⁴.

- 31 Ἀλλὰ τί χρειάζεται νὰ συνθέτω τὰ παραπλήσια; Διότι ὁ Πατήρ εἶναι Πνεῦμα, καὶ μάλιστα τὸ ἅγιο Πνεῦμα, κατὰ τὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου πὺ εἶπε πρὸς τὴ Σαμαρείτιδα, «ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα κι' αὐτοὶ πὺ τὸν προσκυνοῦν πρέπει νὰ τὸν προσκυνοῦν μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀλήθεια»⁵. Ἀλλὰ τίποτε δὲν ἐμπόδισε αὐτὸ τὸν Μέγα Βασίλειο νὰ εἰπῇ, «ἓνας Πατήρ, ἓνας Υἱός,

2. *Γω.* 13,34.

3. *Γω.* 14,18.

4. *Κατ' Εὐνομίου* 5, 5 PG 29, 772C.

5. *Γω.* 4,24.

εἷς Υἱός, ἐν Πνεῦμα ἅγιον». Τί τοίνυν χρῆ τὰ τοιαῦτα καταλέγειν νῦν; Ἄλλ' ἐπειδήπερ ἡμεῖς, κατὰ τὴν πατερικὴν ὑφήγησιν, καὶ τὴν θεοποιὸν καὶ τὴν καθαρτικὴν καὶ τὴν θεατικὴν δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν, πρὸς δὲ ταύταις καὶ τὸ θεῖον φῶς ἀνυμνοῦμεν
 5 τῆ τῆς θεότητος ἐπωνυμία καὶ ἀπὸ τούτων χρώμεθα καὶ ἐπὶ τῆς πηγαζούσης ταύτας οὐσίας τῷ προσρήματι (κατὰ γὰρ τὸν θεῖον Μάξιμον «ἡ οὐσία πηγὴ ἐνεργειῶν ἐστίν»): ἐπεὶ τοίνυν ἡμεῖς κατὰ τὴν πατερικὴν παράδοσιν καὶ δυοῖν πλείω τὰ σημαινόμενα τῆς θεότητός φαμεν, πῶς σὺ δύο καὶ μὴ πλείους ἡμᾶς λέγειν
 10 ἰσχυρίζῃ θεότητος; Ἦ καὶ κατὰ τοῦτο συκοφάντης εἶναι φιλοτιμούμενος, καὶ μὴ μόνον τῆς σαυτοῦ διανοίας, κεκαυτηριασμένος ὢν, καθὼς φησι Παῦλος, τὴν συνείδησιν, ἀλλὰ καὶ τῶν σῶν ὧτων ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων καταψευδόμενος; Ἡμεῖς δ' ὁμῶς οὕτως ἀλογοῦμεν τῶν σῶν τούτων καθ' ἡμῶν κηρυγμάτων,
 15 ὥσθ' ὅτι καὶ μὴ κατὰ τὰς σαυτοῦ δηλονότι περινοίας πλείους ἔφη, ὡς ὀρᾶς εὐθύνομεν. Σιωπᾶν δ' ἡμᾶς οὐκ ἐνὶ τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀληθείας πολεμουμένης.

32 Ἄλλ' ὀρᾶς ὅπως συκοφαντῶν ἀλίσκεν καὶ διαβάλλων, κατὰ τοὺς ἐπὶ Σωσάννης ἐν κακοῖς γεγηρακότας πρεσβυτέρους
 20 ἐκείνους, μᾶλλον δὲ καὶ μακρῷ χειρὸν ἢ κατ' ἐκείνους; Οἱ μὲν γὰρ πρὸς ἀλλήλους ἀσύμφωνοι, σὺ δὲ πρὸς σεαυτὸν ἀναπέφηνας. Οὐκοῦν καὶ τῆς εὐσεβείας πολέμιος ὢν, μακρῷ χείρων καὶ

6. Κατ' Εὐνομίου 5, PG 29, 733C. Πρβλ. Περὶ ἀγίου Πνεύματος 18, 44, PG 132, 149A.

7. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγον 40 εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα 6, PG 36, 365A.

ἓνα ἅγιο Πνεῦμα»⁶. Τί χρειάζεται λοιπὸν νὰ ἀναφέρωμε τέτοια πράγματα τώρα; Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐμεῖς, σύμφωνα μὲ τὴν πατερικὴ διδασκαλία, ἀνυμνοῦμε μὲ τὴν ἐπωνυμία τῆς θεότητος καὶ τὴν θεοποιὸ καὶ τὴν καθαρτικὴ καὶ τὴν θεατικὴ δύναμι καὶ ἐνέργεια, ἐκτὸς δὲ ἀπὸ αὐτὲς καὶ τὸ θεῖο φῶς⁷, κι' ἀπὸ αὐτὲς χρησιμοποιοῦμε τὴν ὀνομασία καὶ γιὰ τὴν οὐσία ποὺ τὶς πηγάζει (διότι κατὰ τὸν θεῖο Μάξιμο «ἡ οὐσία εἶναι πηγὴ ἐνεργειῶν»⁸· ἐπειδὴ λοιπὸν ἐμεῖς κατὰ τὴν πατερικὴ παράδοσι λέγομε ὅτι τὰ πράγματα ποὺ σημαίνουν θεότητα εἶναι περισσότερα καὶ ἀπὸ δύο, πῶς ἐσὺ ἰσχυρίζεσαι ὅτι λέγομε δύο καὶ ὄχι περισσότερες θεότητες; Ἦ τὸ πράττεις διότι φιλοτιμεῖσαι νὰ γίνης καὶ κατὰ τοῦτο συκοφάντης, καὶ διότι ψευδολογεῖς μὲ ὑποκρισία ψευδολόγων ὄχι μόνο σὲ βάρος τῆς διανοίας σου, ἀφοῦ κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Παύλου ἔχεις πωρωμένη συνείδησι⁹, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτιῶν σου. Ἐμεῖς ὁμως τόσο καταφρονοῦμε αὐτὰ τὰ κηρύγματα σου ἐναντίον μας, ὥστε, ὅπως βλέπεις, σ' ἐπικρίνομε καὶ γιὰ τὸ λόγο ὅτι δὲν ἀνέφερες ὅτι δεχόμεστε περισσότερες θεότητες, κατὰ τὴ σκέψι σου βέβαια. Δὲν εἶναι ὁμως δυνατό νὰ σιωπήσωμε ὅταν πολεμῆται ἢ κατ' εὐσεβείαν ἀλήθεια¹⁰.

32 Ἄλλὰ βλέπεις πῶς συλλαμβάνεσαι νὰ συκοφαντῆς καὶ νὰ διαβάλλης σὰν ἐκείνους τοὺς γέροντες στὴν περίπτωσι τῆς Σωσάννας ποὺ εἶχαν γεράσει μέσα στά κακά, μᾶλλον δὲ καὶ πολὺ χειρότερα ἀπὸ ἐκείνους; Διότι ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν ἀσύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους, ἐσὺ δὲ ἐφάνηκες ἀσύμφωνος πρὸς τὸν ἑαυτό σου¹¹. Ἐπομένως, ἐπειδὴ εἶσαι καὶ τῆς εὐσεβείας ἐχθρός,

8. Χωρὶο ποὺ δὲν ἀνιχνεύθηκε.

9. Α' Τιμ. 4,2.

10. Τίτ. 1,1.

11. Δανιήλ, Σωσάννα.

μανικώτερος ἢ τῆς σωφροσύνης ἐκεῖνοι, τῶν ἀπρίξ ἀντεχομέ-
 νων αὐτῆς, ὡς καὶ Σωσάννα τῆς σωφροσύνης, κατεξανίστασαι
 μὲν ἀφανῶς τέως σὺν δόλῳ σαίνων καὶ ταῖς ὑποκρίσεσι θέλ-
 γων καὶ τὸ φιλεῖν πλαττόμενος καὶ τοὺς λόγους τῆς ἀπάτης ἔσθ'
 5 ὄτε μετρίως ἀνακινῶν. Ὡς δ' ἔγνωσ καθάπερ ἐξ ἀσειστων προ-
 βόλων καθάπαξ ἀποκρουσθεῖς, κατ' αὐτῶν μαίνῃ καὶ χωρεῖς
 ἀκρατῶς καὶ βοῆς πληροῖς τὰ πάντα καὶ πατῆρ γίνῃ ψεύδους
 ἀνακολούθου καὶ ἀνερυθριάστως ἐγκαυχᾷ τῇ κακίᾳ κατὰ τὸν
 ψαλμωδὸν καὶ φληναφεῖς ἀντικρυς, ὥσπερ τὰ τοῖς σκοπέλοις
 10 περιρρυγνύμενα κύματα τὴν ἑαυτῶν ἐπαφρίζοντα κατὰ τὸ ἀπο-
 στολικὸν αἰσχύνῃν.

33 Τίνος γάρ, εἶπέ, καὶ ἡ ἀμφίκριμνος αὐτῆ καὶ ἀμφισβητή-
 σιμος ἐκ τοσοῦτων καὶ οὕτως ἀντικειμένων συνθήκη; Τῶν γὰρ
 κατηγορουμένων εἶναι ταύτην ἀδύνατον· οὐδεὶς γὰρ ἀμφιγνοεῖ
 15 περὶ ἑαυτοῦ τί δοξάζει, καὶ ταῦτα περὶ τοιούτων· οὐ δ' ἀμφισβη-
 τησις οὐπω δόξα· τοιγαροῦν οὐδὲ κατηγορεῖσθαι δικαία, πολλῶ
 δὲ μᾶλλον οὐδ' ὁ μηδέπω κεκτημένος αὐτήν. Τοιγαροῦν, εἰ μὴ
 ταῦτ' ἐπὶ λέξεως ἐκείνων, ἃ προάγεις αὐτὸς κατ' ἐκείνων ὡς
 ἀπηγορευμένα, οὐ γὰρ ἐκεῖνοι συντιθέασι ταῦτα καθ' ἐξῆς οὕτω,
 20 σοὶ φέρει τὴν μέμψιν, εἴ γε μεμπτέα, τῶ ταῦτα συνειλοχότι καὶ
 μιᾷ φωνῇ περισχόντι τὰ μὴ συμφωνοῦντα, καθάπερ οἶει, πρὸς
 ἀλληλα. Εἰ δ' ἐκ τῶν ἐκείνοις εἰρημένων σποράδην ταῦτα συνα-
 γείρειν φῆς, κάκεῖνοί φασιν ἐκ τῶν τοῖς ἀγίοις εἰρημένων συνα-

πολὺ χειρότερος καὶ μανιακώτερος ἀπὸ ὅσο ἐκεῖνοι τῆς σωφροσύνης, ξεσηκῶνεσαι ἐναντίον τῶν πλήρως ἀφιερωμένων σ' αὐτήν, ὅπως καὶ ἡ Σωσάννα στὴν σωφροσύνη, ἀρχικὰ ἀφανῶς, θωπεύοντας μὲ δόλο, θέλγοντας μὲ ὑποκρίσεις, προσποιούμενος φιλία καὶ μερικὲς φορές ἀνακινώντας μετρίως τοὺς λόγους τῆς ἀπάτης. Ὅταν ὁμως ἀντιλήφθηκες ὅτι ἀποκρούσθηκες μεμιᾶς σὰν ἀπὸ ἀκλόνητες ἐπάλξεις, μαίνεσαι ἐναντίον τους καὶ προχωρεῖς ἀκράτητος, γεμίζεις τὰ πάντα μὲ θόρυβο καὶ γίνεσαι πατέρας ἀνακολούθου ψεύδους, καυχᾶσαι ἄδιάντροπα γιὰ τὴν κακία κατὰ τὸν ψαλμωδὸ¹² καὶ φληναφεῖς ὀλοφάνερα, ὅπως τὰ κύματα ποὺ θραύονται στοὺς σκοπέλους ἐπαφρίζουν τὴν ἐντροπὴ τους, κατὰ τὸν ἀποστολικὸ λόγ¹³.

- 33 Ὅμως, εἶπέ μου, ποιῶ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀμφίκριμνη καὶ ἀμφισβητήσιμη ἀπὸ τόσο πολλὰ καὶ τόσο ἀντίθετα στοιχεῖα ἀποτελουμένη σύνθεσις; Βέβαια εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι αὐτὴ τῶν κατηγορουμένων· διότι κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ τί δοξάζει ὁ ἴδιος, καὶ μάλιστα σὲ τέτοια θέματα. Ὅταν ὑπάρχη ἀμφισβήτησις ἄλλωστε, δὲν ὑπάρχει οὔτε δοξασία· ἐπομένως δὲν εἶναι σωστὸ οὔτε νὰ κατηγορηθῇ, πολὺ περισσότερο δὲν μπορεῖ νὰ κατηγορηθῇ οὔτε αὐτὸς ποὺ δὲν τὴν κατεῖχε ποτέ. Ἐπομένως, ἂν αὐτὰ ποὺ προβάλλης ἐσὺ ἐναντίον ἐκείνων ὡς ἀπαγορευμένα δὲν εἶναι ἐκείνων κατὰ λέξι, διότι δὲν τὰ συνέθεσαν ἐκεῖνοι ἔτσι κατὰ σειρά, σὲ σένα φέρουν τὴ μομφή, ἂν βέβαια εἶναι ἀξιόμεμπτα, σὲ σένα, ὁ ὁποῖος τὰ συνέλεξες καὶ συμπεριέλαβες σὲ μιὰ φωνὴ τὰ μὴ συμφωνοῦντα μεταξύ τους, ὅπως νομίζεις. Ἄν δὲ ἰσχυρίζεσαι ὅτι τὰ συλλέγεις ἀνάμεσα στὰ ἀπὸ ἐκείνους λεχθέντα σποραδικῶς, κι' ἐκεῖνοι ἰσχυρίζονται ὅτι συναθροίζονται ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ λεχθέντα ἀπὸ τοὺς ἁγίους ὅσα λέγουν, πρᾶγμα ποὺ κι' ἐσὺ συμμαρτυρεῖς μ' ἐκείνους,

12. Ψαλμ. 51,1.

13. Γαϊδα 13.

θροίζειν ἃ λέγουσιν, ὃ καὶ αὐτὸς ἐκείνοις συμμαρτυρεῖς, «τὸ δὲ σπερμολογεῖν», γράφων, «τὰ ἐν τοῖς τῶν ἀγίων συγγράμμασιν οὐδὲν πρὸς τὸν φανερὸν τῆς εὐσεβείας λόγον», εἰ δὲ «καὶ τὰ σκοτεινὰ» λέγεις ἐκλέγειν αὐτοὺς ἐκείνους «καὶ τὰ μήπω ἀκου-
5 σθέντα», ἀλλὰ τοῦτο συκοφαντῶν, ὡς αὐτό, φασί, δείξει.

34 Πῶς δὲ τὸ μὲν συλλέγειν ἡμᾶς τὰ σποράδην ἐν τοῖς τῶν ἀγίων συγγράμμασιν οὐδὲν πρὸς τὴν τῶν ἀγίων φανερὰν εὐσέβειαν, τὸ δὲ σὲ συλλέγειν τὰ σποράδην ἐν τοῖς ἡμετέροις συγγράμμασιν οὐκ ἔστιν οὐδὲν πρὸς τὴν ἡμῶν χάριτι Χριστοῦ φα-
10 νερὰν ὁμολογίαν τε καὶ εὐσέβειαν, καὶ ταῦτα τῆς ἡμέρας πολλάκις πιστεύειν εἰς ἓνα Θεὸν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὁμολογούντων; Ἄλλ' εἶθε σὺ τὰ σποράδην ἡμῖν γεγραμμένα συνῆγες, ἀλλὰ μὴ προσθήκαις καὶ ὑφαιρέσεσι συμφύρων καὶ παραχαράττων καὶ διατέμνων, καὶ τὰ καλῶς προσηρτημένα παραιρούμε-
15 νος προῦφeres, ἴν' αὐτόθεν εἶχες τὸν ἔλεγχον, καθάπερ Βαρλαάμ ἐκεῖνος ὁ καὶ σοὶ τῆς πλάνης καθηγησάμενος καὶ ἡμᾶς πρὶν ἢ σὺ βιασάμενος λογογραφεῖν τὴν εὐσέβειαν, τῷ καταλογογραφεῖν ἐκεῖνος αὐτῆς ὡσπερ καὶ σὺ μετ' ἐκεῖνον ἀρτίως. Ἄλλὰ πρῶτον μὲν, ὡς ἔφην, σὺ τῶν σῶν ἀπόδειξις ὡς οὐδέν.

35 Εἶτ', ἐπεὶ παρὰ τῶν τοῖς ἀγίοις συγγεγραμμένων ἡμεῖς συλλέγομεν, σὺ δὲ τοῦ τε παρ' ἐκείνων συνειλοχέσαι καὶ τῶν παρ' ἐκείνων ἡμῖν συνειλεγμένων κατηγορεῖς, ἄρ' οὐκ αὐτόθεν δῆλον ὡς αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἀγίων κατηγορεῖς; Δῆλος γὰρ εἶ
καὶ τοῖς σοῖς αὐτὸς ἀλίσκη πτεροῖς μηδένων ἄλλων ἀπτόμενος
25 ἢ τῶν ἡμῖν περὶ τῶν συγγεγραμμένων τοῖς ἀγίοις ἀπειλημμένων. Φῆς γὰρ ὡς οὐδὲν ταῦτα πρὸς τὸν φανερὸν τῆς εὐσεβείας λόγον ὡς ἀντικείμενα τούτῳ πάντως. Τί δ' ἂν καὶ συνεξουθέ-

ὅταν γράφης, «τὸ νὰ σπερμολογῇ κανεὶς τὰ γραφόμενα στὰ συγγράμματα τῶν ἁγίων, δὲν προσφέρει τίποτε πρὸς τὸν φανερό λόγο τῆς εὐσεβείας»· ἂν δὲ λέγῃς ὅτι οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι ἐκλέγουν «καὶ τὰ σκοτεινὰ καὶ τὰ μὴ ἀκουσθέντα ἀκόμη», ἀλλὰ πράττεις τοῦτο συκοφαντικῶς, ὅπως θὰ δείξῃ τὸ ἴδιο, λέγουν.

34 Πῶς ὅμως τὸ νὰ συλλέξωμε ἐμεῖς τὰ σποραδικὰ γραφόμενα στὰ συγγράμματα τῶν ἁγίων δὲν σημαίνει τίποτε γιὰ τὴν φανερὴ εὐσέβεια τῶν ἁγίων, τὸ νὰ συλλέγῃς δὲ ἐσὺ τὰ εὐρισκόμενα σποραδικῶς στὰ δικά μας συγγράμματα δὲν εἶναι ἀσήμαντο γιὰ τὴν δική μας μὲ τὴ χάρι τοῦ Χριστοῦ φανερὴ ὁμολογία καὶ εὐσέβεια, παρ' ὅλο ὅτι πολλὰ φορὲς τὴν ἡμέρα ὁμολογοῦμε ὅτι πιστεύομε σ' ἓνα Θεὸ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων; Ἀλλὰ εἴθε ἐσὺ νὰ συνέλεγες τὰ σποραδικῶς γραμμένα ἀπὸ ἐμᾶς, χωρὶς νὰ τὰ ἀνακατεύῃς μὲ προσθήκες καὶ ἀφαιρέσεις, χωρὶς νὰ τὰ παραχαράττῃς καὶ νὰ τὰ περικόπτῃς· εἴθε νὰ ἐξέφερες ἐκλεκτικῶς τὰ καλῶς διατυπωμένα, γιὰ νὰ εὐρίσκῃς σ' αὐτὰ τὸν ἔλεγχον, ὅπως ἐκεῖνος ὁ Βαρλαάμ, πού καὶ σένα ὠδήγησε στὴν πλάνη κι' ἐμᾶς ἐξεβίασε πρὸς τὴ λογογραφία ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πρὶν ἀπὸ σένα, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐλογογράφησε ἐναντίον αὐτῆς, ὅπως καὶ σὺ ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνον τώρα. Ἀλλὰ πρῶτα πρῶτα, ὅπως εἶπα, ἐσὺ δὲν εἶσαι καθόλου ἀπόδειξις γιὰ τὰ δικά σου.

35 Ἐπειτα, ἀφοῦ ἐμεῖς συλλέγομε ἀπὸ τὰ συγγράμματα τῶν ἁγίων, ἐνῶ ἐσὺ κατηγορεῖς καὶ τὸ νὰ συλλέγωμε ἀπὸ ἐκείνους καὶ τὰ συνειλεγμένα ἀπὸ ἐκείνους, δὲν εἶναι ἀπὸ αὐτὸ φανερό ὅτι κατηγορεῖς τοὺς ἰδίους ἐκείνους τοὺς ἁγίους; Διότι εἶναι φανερό ὅτι ἐσὺ συλλαμβάνεσαι ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πτερά σου, ἐνῶ δὲν ἐγγίζεις ἄλλα πράγματα παρὰ μόνο ὅσα παρελάβαμε ἐμεῖς ἀπὸ τὰ συγγράμματα τῶν ἁγίων. Ἰσχυρίζεσαι πράγματι ὅτι αὐτὰ δὲν συμβάλλουν τίποτε πρὸς τὸν φανερό λόγο τῆς εὐσεβείας, ἀφοῦ ὅπωςδὴποτε ἀντιτίθενται σ' αὐτόν. Πῶς ὅμως θὰ

νεις ἐκεῖνα τοῖς παρὰ σοῦ διωκομένοις ἡμῖν, εἰ μὴ τὰ ἡμέτερα
 συνῆδον ἐκείνοις;

Ἐπεὶ δὲ καὶ κατὰ τοὺς ἐνθέους θεολόγους «τοιαύτη ἐστὶν
 ἐκάστου τῶν ἐπὶ τῆς θείας φύσεως λεγομένων ἢ ἔμφασις, ὥστε
 5 κἂν ἰδιάζη τῷ σημαινομένῳ, μηδεμίαν ἔχειν πρὸς τὸ συνονομα-
 ζόμενον ἐναντίωσιν», σκεπτέον ἂν εἴη καὶ ταῦθ' ἃ καθυποβάλ-
 λεις ταῖς σαῖς παροινίαις, πῶς καὶ τίνα τρόπον πρὸς ἄλληλα κε-
 κτημένα διατελεῖ τὴν ἀντίθεσιν. Εἰ μὲν γὰρ κατὰ τὸ ἐναντίον
 ταύτην ἔχει, τοῦτο δέ ἐστι τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἄκτιστον, ὄντως
 10 ἀσεβὲς καὶ ἀλόγιστον· ἐν γὰρ εἶναι ταῦτα καὶ ἀπλοῦν ἀδύνατον.
 Εἰ δὲ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν τὸ μὲν ὑπέρκειται, τὸ δε ὑπο-
 βέβηκεν ἢ τῇ τάξει ἢ τῷ ἀξιώματι, σὺ δὲ τὰ τοιαῦτ' ἀπαγορεύ-
 εις εἰς ἓν συνάγεσθαι καὶ ἀπλοῦν, Ἀρείου καὶ Εὐνομίου διενήνο-
 χας οὐδέν. Τοῦτο γὰρ ἐκάτερος αὐτῶν, ὁ μὲν Ἀθανασίῳ τῷ με-
 15 γάλῳ προῦφερεν, ὁ δὲ Βασιλείῳ τῷ μετ' ἐκεῖνον κατ' ἐκεῖνον
 μεγάλῳ, πρὸς ὃν καὶ γράφων ὁ μέγας οὗτος «δευτερεύειν μὲν»
 φησι «τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα ὑποβεβηκέναι τὸν
 Υἱὸν τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῇ φύσει», τουτέ-
 στιν οὐ κατὰ τὸ ἄκτιστον, κτιστῆς ἐξ ἀνάγκης φύσεώς ἐστιν. Εἰ
 20 δὲ σὺ τὴν θείαν φύσιν καὶ τὴν μὴ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει οὔσαν τῆς
 θείας φύσεως ἐνέργειαν, ὅτι μήτε χωριστὴ τῆς φύσεώς ἐστι καὶ

μποροῦσες νὰ συνεξουθενώσης ἐκεῖνα μαζὶ μὲ ἐμᾶς τοὺς ἀπὸ ἐσὲ διωκομένους, ἂν δὲν συμφωνοῦσαν τὰ δικά μας μ' ἐκεῖνα;

Ἐπειδὴ δὲ καὶ κατὰ τοὺς ἐνθέους θεολόγους «τέτοια εἶναι ἡ ἔννοια καθεμιᾶς ἀπὸ τὶς ἐπὶ τῆς θείας φύσεως ἐκφράσεις, ὥστε κι' ἂν διαφέρη κατὰ τὴν σημασία, νὰ μὴ ἔχη καμμιά ἀντίθεσι πρὸς τὸ συνονομαζόμενον»¹⁴, θὰ ἔπρεπε νὰ σκεφθοῦμε κι' αὐτὰ πού ὑποβάλλεις στὶς ὕβρεις σου¹⁵, πῶς καὶ μὲ ποιὸν τρόπο ἔχουν μέσα τους τὴν ἀντίθεσι μεταξύ τους. Ἐὰν τὴν ἔχη κατὰ τὸ ἀντίθετο, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ κτιστὸ καὶ τὸ ἄκτιστο, αὐτὸ εἶναι πράγματι ἀσεβὲς καὶ ἀλόγιστο· διότι εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι τότε αὐτὰ ἓνα καὶ ἀπλό. Ἐὰν δὲ κατὰ τὸ αἴτιο καὶ τὸ αἰτιατό, τὸ μὲν ἓνα ὑπέρκειται τὸ δὲ ἄλλο ὑπόκειται κατὰ τὴν τάξι ἢ τὸ ἀξίωμα, ἐσὺ ὅμως ἀπαγορεύεις νὰ συνδέωνται αὐτὰ σ' ἓνα καὶ ἀπλό, δὲν διαφέρεις κατὰ τίποτε ἀπὸ τὸν Ἄρειο καὶ τὸν Εὐνόμιο. Διότι αὐτοὶ πρόφεραν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ὁ μὲν ἄλλος ἀπὸ τοὺς δύο στὸν Ἀθανάσιο τὸν μέγαλο, ὁ δὲ ἄλλος πρὸς τὸν Βασίλειο τὸν ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνον καὶ κατὰ τὸν τύπο ἐκείνου μεγάλον, πρὸς τὸν ὁποῖο γράφοντας αὐτὸς ὁ μέγας λέγει «ὅτι δευτερεύει μὲν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι κατώτερο τοῦ Υἱοῦ στὴν τάξι καὶ τὸ ἀξίωμα, ἀλλ' ὄχι καὶ στὴ φύσιν»¹⁶, δηλαδὴ ὄχι κατὰ τὸ ἄκτιστο καὶ τὸ κτιστό· διότι αὐτὸ πού εἶναι κατὰ φύσιν κατώτερο τοῦ ἀκτίστου, εἶναι κατ' ἀνάγκη κτιστῆς φύσεως. Ἐὰν δὲ ἐσὺ τῆς θείας φύσιν καὶ τὴν ἐνέργεια τῆς θείας φύσεως πού δὲν εἶναι σὲ ἰδιαίτερη ὑπόστασι, ἀφοῦ οὔτε χωριστὴ τῆς φύσεως εἶναι καὶ τῆς φύσεως κατώτερη εἶναι κατὰ τὴν

14. Πρβλ. Μ. Βασιλείου, *Κατ' Εὐνομίου* 2, 4-5, PG 29, 580BCD, καὶ Γρηγορίου Νύσσης, *Πρὸς Εὐνόμιον* 1, W. Jaeger 1, 222· PG 45, 461AB καὶ αὐτόθι 2, W. Jaeger 1, 396· PG 45, 1105B.

15. Δηλαδὴ τὰ ὑποστατικά τῆς θεότητος.

16. *Κατ' Εὐνομίου* 3, 1, PG 29, 653B-656A.

τὴν φύσιν ὑποβέβηκε τῇ τάξει, τῆς γὰρ κινήσεως προηγείται τά-
 ξει τὸ κινούμενον, εἰ τοίνυν σύνθετα λέγεις εἶναι ταῦτα, διὰ τοῦ-
 το καὶ συνελθεῖν εἰς ἓν καὶ ἀπλοῦν ἀπαγορεύεις, συναπαγορεύ-
 εις, εὖ ἴσθι, καὶ πολλῶ μᾶλλον ὡσπερ ἐκ περιουσίας τὸν Υἱὸν
 5 καὶ τὸ Πνεῦμα μετὰ τοῦ Πατρὸς εἰς ἓνα καὶ ἀπλοῦν συνάγεσθαι
 Θεόν, ἐπεὶ μετὰ τοῦ ὑπερκεῖσθαι καὶ ὑποβεβηκέναι, κατὰ τὸν
 μέγαν Βασίλειον, καὶ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει τούτων ἕκαστόν ἐστι.

36 Ὅτι δ' ἡμεῖς οἱ παρὰ σοῦ διωκόμενοι κατὰ τὸ αἴτιον καὶ
 αἰτιατόν, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἄκτιστον τὸ ὑποβε-
 10 βηκός, ταυτὸν δ' εἶπεῖν τὸ ὑφειμένον καὶ ὑπερκεείμενον ἔφημεν,
 μᾶλλον δὲ τοῦ Βαρλαάμ εἰπόντος, πρὸς μὲν τὴν λέξιν ἀντειπεῖν
 οὐκ ἤξιώσαμεν ἡμεῖς, πρὸς δὲ τὴν εὐσεβῆ τοῦτο μετηνέγκαμεν
 διάνοιαν, σὺ μάρτυς αὐτός, ὡς εἰπόντων ἄκτιστον ἡμῶν κατε-
 πεμβαίνων. Τοιγαροῦν καὶ σὺ σαυτῶ τε καὶ ἡμῖν μάρτυς ἀξιόπι-
 15 στος καὶ ἀπαράγρατος. Ἡμῖν μὲν, ὡς εὐσεβοῦμεν οὕτω λέγον-
 τες, σαυτῶ δέ, ὡς πᾶν τὸ καθ' οἰονδήτινα τρόπον ὑποβεβηκός
 ἐπὶ Θεοῦ κτιστὸν δοξάζεις. Καὶ νέος Ἄρειος ἐφ' ἡμῶν ἀναφα-
 νεῖς, εἴθ' ὑποδὺς τὴν ἀλωπεκὴν καὶ τὸ τῆς ὑποκρίσεως κώδιον,
 λαφύξασθαι λεληθότως τὰ πρόβατα ποθεῖς τοῦ Χριστοῦ καὶ με-
 20 γαλαυχεῖς ὡς ἤδη καταβροχθίσας καὶ τῶν μὴ πεπεισμένων βία
 κρατήσας οὐκ εἰδὼς ὡς οἱ τοῦ Χριστοῦ δι' ἀσθενείας κρατοῦσιν
 ὄντως· κἂν κακοπαθῶσιν ὡς κακοῦργοι μέχρι δεσμῶν, ἀλλ'
 οὐκ ἐπαισχύνονται τὸ μαρτύριον τῆς ἀληθείας, εἰδότες ὧ πεπι-

τάξι, διότι τὸ κινούμενο προηγείται τῆς κινήσεως κατὰ τὴν τάξι· ἂν λοιπὸν λέγῃς ὅτι αὐτὰ εἶναι σύνθετα, γι' αὐτὸ καὶ ἄρνεῖσαι ὅτι συνδέονται σ' ἓνα καὶ ἀπλὸ πρᾶγμα, γνώριζε καλά ὅτι ἄρνεῖσαι πολὺ περισσότερο ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα συνάγονται σ' ἓναν Θεόν, ἐπειδὴ κατὰ τὸν μέγα Βασίλειο τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ μαζὶ μὲ τὸ ὑπερκεῖσθαι καὶ ὑποβεβηκέναι εἶναι καὶ σὲ ἰδιαίτερη ὑπόστασι¹⁷.

36 Ὅτι δὲ ἐμεῖς, πὺ διωκόμαστε ἀπὸ σένα, χρησιμοποιήσαμε τὸ ὑποβεβηκὸς κατὰ τὸ αἴτιο καὶ αἰτιατό, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὸ κτιστὸ καὶ ἄκτιστο ἢ ἀλλοιῶς κατὰ τὸ ὑφειμένον καὶ ὑπερκείμενον, μᾶλλον δὲ ὅτι ὅταν ὁ Βαρλαάμ ὠμίλησε, ἐμεῖς δὲν ἀξιώσαμε νὰ ἀντεῖπῶμε πρὸς τὴ λέξι, ἀλλὰ μεταφέραμε τὴν ἀντίθεσι πρὸς τὴν εὐσεβῆ ἔννοια, μάρτυς εἶσαι ἐσὺ ὁ ἴδιος, πὺ ἐπενέβηκες, ὅτι εἶπαμε ἄκτιστο. Ἐπομένως καὶ σὺ εἶσαι μάρτυς ἀξιόπιστος καὶ ἀπαράγραπτος γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου καὶ γιὰ μᾶς. Γιὰ μᾶς μὲν ὅτι ὁμιλώντας ἔτσι εὐσεβοῦμε, γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου δὲ ὅτι καθετὶ πὺ κατὰ ὁποιοδήποτε τρόπο εἶναι κατώτερο τοῦ Θεοῦ τὸ θεωρεῖς κτιστό. Καὶ ἐμφανιζόμενος ὡς νέος Ἄρειος στὴν ἐποχὴ μας, ἔπειτα φορώντας τὴν ἀλωπεκῆ καὶ τὴν προβειὰ τῆς ὑποκρίσεως, ποθεῖς νὰ καταβροχθίσῃς κρυφὰ τὰ πρόβατα τοῦ Χριστοῦ καὶ μεγαλαυχεῖς ὅτι ἤδη τὰ κατεβρόχθισες καὶ ὅτι ἐκυριάρχησες βιαίως τῶν μὴ πεπεισμένων, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζεις ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Χριστοῦ νικοῦν πράγματι δι' ἀσθενείας· ἀκόμη κι' ἂν κακοπαθοῦν ὡς κακοῦργοι μέχρι δεσμῶν¹⁸, ἀλλὰ δὲν ἐντρέπονται τὸ μαρτύριο τῆς ἀληθείας, ἐπειδὴ γνωρίζουν σὲ ποιὸν ἔχουν πιστεύσει καὶ εἶναι πεπεισμένοι

17. Πρβλ. *Κατ' Εὐνομίου* 3, 1, PG 29, 653B–656A.

18. *Β' Τιμ.* 2,9.

στεύκασι καὶ πεπεισμένοι ὅτι πιστός ἐστιν αὐτοὺς φυλάξαι εἰς
ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Ἐπεὶ «καὶ πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν
ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται» νῦν δήπου, «πονηροὶ δε ἄν-
θρωποι καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χειρὸν, πλανῶντες καὶ
5 πλανώμενοι» «καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἔξει»,
καίτοι περὶ τὴν ἀλήθειαν ἀστοχήσας, οἱ τε τῆς ὑγιαινούσης διδα-
σκαλίας οὐκ ἀντεχόμενοι, «κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐπισωρεΐ-
σουσι διδασκάλους τοιούτους, κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν».

ὅτι αὐτὸς εἶναι ἀξιόπιστος ὅτι θὰ τοὺς διαφυλάξῃ σ' ἐκείνη τὴν ἡμέρα¹⁹. Ἐπειδὴ τώρα βέβαια «ὅλοι ὅσοι θέλουν νὰ ζοῦν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ θὰ διωχθοῦν»²⁰, ἐνῶ «οἱ πονηροὶ ἄνθρωποι καὶ οἱ γόητες θὰ προχωρήσουν πρὸς τὸ χειρότερο, πλανώντας ἄλλους καὶ πλανώμενοι»²¹, «καὶ ὁ λόγος τους θὰ μεταδοθῆ σὰν γάγγραινα»²², ἂν καὶ ἀστόχησε στὴν ἀλήθεια²³, καὶ ὅσοι δὲν δέχονται τὴν ὑγιᾶ διδασκαλία «θὰ συγκεντρώσουν γύρω τους τέτοιους διδασκάλους πού θ' ἀρέσουν στὴν ἀκοή τους»²⁴.

19. Αὐτόθι 1,12.

20. Αὐτόθι 3,12.

21. Αὐτόθι 3,13.

22. Αὐτόθι 2,16.

23. Αὐτόθι 2,18.

24. Αὐτόθι 4,3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Μαρτυρία τῶν ἀγίων ὅτι ἡ θεία φύσις πηγὴ θείων ἐνεργειῶν ἐστίν, ἐν ᾧ παράστασις σαφῆς ὅτι ἀρειανός ἐστίν ὁ Ἀκίνδυνος

37 Ὅτι δὲ ἡ οὐσία πηγὴ καὶ αἰτία τῆς ἐνεργείας ἐστὶ δείκνυσιν ὁ λέγων, «πάντα μετέχει προνοίας ἐκ τῆς παναιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης». Ὁ δὲ Νυσσαέων φανότατος φωστήρ, «τίς ἂν λόγος ἐκφράσαι δύναίτο τὴν θείαν ἐνέργειαν, μᾶλλον δὲ τὴν δύναμιν ἀφ' ἧς ἡ ἐνέργεια, μᾶλλον δὲ τὴν φύσιν ἀφ' ἧς ἡ δύναμις;». Ὁ δὲ Χρυσόστομος πατήρ Περὶ ἀκαταλήπτου γράφων, «οἱ προφηῆται», φησὶν, «οὐ μόνον τί τὴν οὐσίαν ἐστὶν ὁ Θεὸς ἀγνοοῦντες φαίνονται, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς σοφίας αὐτῆς πόση τίς ἐστὶν ἀποροῦσι, καίτοι οὐχ ἡ οὐσία ἐκ τῆς σοφίας, ἀλλ' 10 ἡ σοφία ἐκ τῆς οὐσίας. Ὅταν δὲ μὴδὲ ταύτην δύνωνται καταλαβεῖν μετὰ ἀκριβείας, πόσης ἂν εἴη μανίας τὸ τὴν οὐσίαν αὐτὴν νομίζειν δύνασθαι τοῖς οἰκείοις ὑποβάλλειν λογισμοῖς;». Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, «πηγὴν αἰδίου ζωῆς» εἰπὼν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μετ' ὀλίγα τὰ προσόντα τῷ θείῳ Πνεύματι αἰδίως τε καὶ 15 ἀχωρίστως ἀπαριθμησάμενος, εἶτ' ἐπάγει, ὡς «ἐκ Θεοῦ μὲν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, δηλονότι τοῦ Πατρὸς, πηγὴ δὲ καὶ αὐτὸ τῶν προειρημένων ἀγαθῶν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ πηγάζον ἐνυπό-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Μαρτυρίες τῶν ἁγίων ὅτι ἡ θεία φύσις εἶναι πηγὴ θείων
ἐνεργειῶν· ὅπου ὑπάρχει καὶ σαφῆς ἀπόδειξις ὅτι
ὁ Ἀκίνδυνος εἶναι ἀρειανὸς

37 Ὅτι δὲ ἡ οὐσία εἶναι πηγὴ καὶ αἰτία τῆς ἐνεργείας, τὸ δεικνύει αὐτὸς ποὺ λέγει, «ὄλα μετέχουν τῆς προνοίας ποὺ ἐκχύνεται ἀπὸ τὴν παναίτια θεότητα»¹. Ὁ δὲ λαμπρότατος φωστήρ τῆς Νύσσης λέγει, «ποιὸς λόγος θὰ μπορούσε νὰ ἐκφράση τὴ θεία ἐνέργεια, μᾶλλον δὲ τὴ δύναμι ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἡ ἐνέργεια ἢ μᾶλλον τὴ φύσι ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἡ δύναμις;»². Ὁ δὲ Χρυσόστομος πατὴρ στοὺς *Περὶ ἀκαταλήπτου* λέγει, «οἱ προφήτες ὄχι μόνο φαίνονται ὅτι ἀγνοοῦν τί εἶναι κατὰ τὴν οὐσία ὁ Θεός, ἀλλὰ ἀποροῦν καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴ σοφία πόση εἶναι, μολονδοτι δὲν εἶναι ἡ οὐσία ἀπὸ τὴ σοφία, ἀλλὰ ἡ σοφία ἀπὸ τὴν οὐσία. Ὅταν δὲ δὲν εἶναι σὲ θέσι οὔτε αὐτὴν νὰ τὴν καταλάβουν μὲ ἀκρίβεια, πόσο μανιακὸ δὲν εἶναι τὸ νὰ νομίζουν ὅτι μπορούν νὰ ὑποβάλλουν τὴν ἴδια τὴ οὐσία στοὺς λογισμοὺς των;»³. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, ἀφοῦ εἶπε τὸ ἅγιο Πνεῦμα, «πηγὴ αἰδίας ζωῆς»⁴, ἔπειτα ἀπὸ λίγο, ἀφοῦ ἀπαρίθμησε τὰ αἰδίως καὶ ἀχωρίστως ὑπάρχοντα προσόντα στοῦ θεοῦ Πνεῦμα⁵, προσθέτει ὅτι «ἀπὸ τὸν Θεὸ μὲν εἶναι τὸ Πνεῦμα, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν Πατέρα, εἶναι δὲ καὶ αὐτὸ πηγὴ τῶν προειρημένων ἀγαθῶν· ἀλλὰ τὸ μὲν πηγάζον ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι ἐνυ-

1. Διον. Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ οὐρανοῦ ἱεραρχίας* 4, 1, PG 3, 177C.

2. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς* 7, PG 44, 1280B.

3. *Περὶ ἀκαταλήπτου τοῦ Θεοῦ* 1, 4.

4. *Κατ' Εὐνομίου* 5, PG 29, 769A.

5. *Αὐτόθι* 772C.

στατόν ἐστι, τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα, ἐνέργειαι αὐτοῦ εἰσιν». Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος, «πάντα ὅσα ἔχει», φησὶν, «ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἐστιν. Ἀνάγκη τοίνυν νοεῖν ἡμᾶς ὅτι ἔστιν ἐν τῷ Πατρὶ τὸ αἰδίον, τὸ αἰώνιον, τὸ ἀθάνατον, τὸ δυνατόν, τὸ προγνωστικόν· 5 ἔστι δὲ αὐτοῦ οὐχ ὡς ἀλλότρια αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἐν πηγῇ ἐστιν ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμενα». Ἀλλὰ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς θεολόγος «πηγὴν σοφίας καὶ προγνώσεως» ἔφη τὸν Υἱόν.

38 Ἡ δὲ ἕκτη τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων φασὶν ἐπὶ λέξεως· «πᾶσα φύσις πηγὴ ἐνεργείας ἐστὶ καὶ ταῖς διαφοροῖς ἐνεργείαις 10 αἱ φυσικαὶ θελήσεις συνδιασχίζονται. Εἰ δὲ δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ, πῶς οὐχ ἑκατέρα πηγάσει τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν καὶ τὴν θέλησιν καὶ κατάλληλον ἑαυτῇ, ὡς κτιστὴν μὲν εἶναι τῆς κτιστῆς, ἄκτιστον δὲ τῆς ἀκτίστου φύσεως ἐνέργειάν τε καὶ θέλησιν;». Ἄρ' οὖν καὶ τούτων διθεῖαν ἢ τριθεῖαν κατηγορήσεις, ὡς ἄκτι- 15 στον λεγόντων οὐ τὴν οὐσίαν μόνην τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν διαφέρουσαν τῆς οὐσίας ὡς αἰτίας ἐξ αὐτῆς πηγαζομένην ἐνέργειάν τε καὶ θέλησιν καὶ μὴ κατὰ σὲ νῦν μὲν ἀναιρῶντων θεότητα τῷ μηδὲν διενηνοχένοι κατασκευάζειν ἐκείνας (φεύξεται γὰρ ὅπερ ἐστὶν ἑκατέρα, πρὸς ἀλλήλας μεταχωροῦσαι καὶ σὲ καταλείπου- 20 σαι), νῦν δὲ κατασπώντων εἰς κτίσμα ταύτην τῷ κτιστὴν λέγειν τὴν τῆς θείας οὐσίας ἐνέργειαν (οὐ γὰρ ἄκτιστός ἐστι φύσις ἢ κτιστὴν ἔχουσα τὴν ἐνέργειαν), ἄλλοτε δ' αὖ, κατὰ σὲ καὶ τοῦτο, συγχεόντων τὰς ὑποστάσεις καὶ τὸν Υἱὸν Πατέρα ποιούντων τῷ διατείνεσθαι, καθάπερ σύ, μόνην ἄκτιστον ἐνέργειαν εἶναι 25 τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Εἰ γὰρ ὡς ἀκήκοας ὁ Υἱὸς

πόστατο, τὰ δὲ πηγάζοντα ἀπὸ αὐτὸν εἶναι ἐνέργειες αὐτοῦ»⁶. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος λέγει, «ὄλα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι δικά μου»⁷. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ κατανοήσωμε ὅτι μέσα στὸν Πατέρα ὑπάρχει τὸ αἶδιον, τὸ αἰώνιον, τὸ ἀθάνατο, τὸ δυνατό, τὸ προγνωστικό. Καὶ δὲν εἶναι σ' αὐτὸν σὰν ξένα πράγματα, ἀλλὰ σὰν προσόντα ποὺ ἀναπαύονται σ' αὐτὸν σὰν σὲ πηγὴ»⁸. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς θεολόγος εἶπε τὸν Υἱὸ πηγὴ σοφίας καὶ προγνώσεως.

38 Ἡ δὲ ἕκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος λέγει κατὰ λέξι· «κάθε φύσις εἶναι πηγὴ ἐνεργείας καὶ οἱ φυσικὲς θελήσεις συνδιασχίζονται στὶς διάφορες ἐνέργειες. Ἐὰν στὸν Χριστὸ ὑπάρχουν δύο φύσεις, πῶς δὲν θὰ πηγάζῃ ἢ καθεμιὰ τους τὴ δική της ἐνέργεια καὶ θέλησι, καὶ μάλιστα κατάλληλη σ' αὐτήν, ὥστε ἡ ἐνέργεια καὶ θέλησις νὰ εἶναι κτιστὴ τῆς κτιστῆς φύσεως, ἄκτιστη δὲ τῆς ἄκτιστης;». Ἐραγε λοιπὸν θὰ κατηγορήσῃ καὶ τοὺς πατέρες τοῦτους γιὰ διθεῖα ἢ τριθεῖα, ἐπειδὴ λέγουν ἄκτιστη ὄχι μόνο τὴν οὐσία τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνέργεια καὶ θέλησι ποὺ διαφέρει τῆς οὐσίας ἢ ὁποῖα πηγάζεται ἀπὸ αὐτὴν ὡς αἰτία, καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἀναιροῦν ὅπως ἐσὺ τὴν θεότητα μὲ τὸ νὰ θεωροῦν ἐκεῖνες ὅτι δὲν διαφέρουν καθόλου (διότι ἡ καθεμιὰ θὰ ἀποφύγῃ ὅ,τι εἶναι, μεταβαλλόμενες ἢ μιὰ στὴν ἄλλη κι' ἐγκαταλείποντας ἐσένα), ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑποβιβάζουν σὲ κτίσμα αὐτὴν μὲ τὸ νὰ λέγουν ὅτι εἶναι κτιστὴ ἢ ἐνέργεια τῆς θείας οὐσίας (διότι αὐτὴ ποὺ ἔχει κτιστὴ τὴν ἐνέργεια δὲν εἶναι ἄκτιστη φύσις), ἄλλοτε δὲ πάλι, σύμφωνα μὲ τὴ δική σου γνώμη, συγχέουν τὶς ὑποστάσεις καὶ καθιστοῦν τὸν Υἱὸ Πατέρα μὲ τὸ νὰ διατείνωνται, ὅπως καὶ σύ, ὅτι μόνη ἄκτιστη ἐνέργεια εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα; Διότι, ἂν, ὅπως ἄκουσες,

6. *Ιω.* 17,10.

7. *Ιω.* 17,10.

8. Εἰς τὸ «*Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς*» 4, PG 25, 216B.

πηγάξει τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν καὶ τὴν θέλησιν, καὶ ταῦτα τὴν αὐτὴν ἀπαραλλάκτως τῷ Πατρὶ, σὺ δὲ ταύτας ὡς ἀκτίστους λέγεις Πνεῦμα καὶ Υἱόν, κατὰ σὲ Πατὴρ ἔσται ὁ Υἱός, πηγάζει γὰρ αὐτάς.

5 Ἄλλα πρὸς ὃ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος. Εἰ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον «οὐ τῇ φύσει ἀλλὰ τῇ τάξει καὶ τῇ κατ' αὐτὴν ἀξία ὁ Υἱὸς δευτερεύει τοῦ Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν ὑποβέβηκεν», ὡς δι' αὐτοῦ δηλαδὴ χορηγούμενον· ἕτερον ἄρα θεία φύσις ἀξίας θείας. Σὺ δὲ τὸ διαφέρον ὅπωςδὴποτε τῆς
 10 θείας φύσεως ἢ καὶ ὑποβεβηκὸς κτιστὸν διδάσκεις εἶναι. Τί οὖν, ἄλλο φῆς ἢ ὅτι ἡ ἀξία τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος κτιστή; Οὐχ ὅπως γὰρ διενήνοχεν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὑποβέβηκε τὴν θείαν φύσιν, ἣν αὐτὸς ἄκτιστον ἠγῆ μόνην· καὶ μὴν ὁ τὴν θείαν μόνην οὐσίαν ἄκτιστον ἠγούμενος φανερὸς ἀρειανός ἐστιν. Εἰ γὰρ τὴν
 15 φύσει προσοῦσαν τάξιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ κτιστὴν εἶναι ἀδύνατον, κατὰ δὲ τὴν Ἀκινδύνου θεολογίαν πλὴν τῆς θείας οὐσίας ἕτερον ἄκτιστον οὐδέν, ἢ τάξις αὕτη οὐσία ἔσται τοῦ Θεοῦ καὶ κατ' οὐσίαν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς δεύτερος ἔσται κατ' αὐτόν. Τοιγαροῦν, κατὰ τὸν εὐσεβῆ τῆς ἀληθείας λόγον, οὐχ ἡ οὐσία μόνη ἄκτιστός
 20 ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τὰ φυσικῶς ἐνθεωρούμενα τῇ θείᾳ ὑπερουσιότητι καὶ ἄκτιστα καὶ οὐκ οὐσία.

ὁ Υἱὸς πηγάζει τὴν ἄκτιστη ἐνέργεια καὶ τὴ θέλησι, καὶ μάλιστα τὴν ἴδια ἀπαράλλακτα μὲ τὸν Πατέρα, ἐσὺ δὲ τις ὀνομάζεις ὡς ἄκτιστος Πνεῦμα καὶ Υἱό, τότε κατὰ τὴ γνώμη σου Πατὴρ θὰ εἶναι ὁ Υἱός, διότι τις πηγάζει.

Ἄλλὰ ἄς ἐπιστρέψωμε στὸ θέμα μας. Ἐάν κατὰ τὸν μέγα Βασίλειο «ὁ Υἱὸς ἔρχεται δεῦτερος ἀπέναντι στὸν Πατέρα ὄχι μόνο κατὰ τὴ φύσι ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τάξι καὶ τὸ σχετικὸ μὲ αὐτὴν ἀξίωμα, διότι προέρχεται ἀπὸ ἐκεῖνον, τότε καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι κατώτερο τοῦ Υἱοῦ»⁹, ἐφ' ὅσον χορηγεῖται δι' αὐτοῦ ἄρα ἄλλο εἶναι ἢ θεία φύσις ἀπὸ τὸ θεῖο ἀξίωμα. Ἐσὺ ὁμως διδάσκεις ὅτι εἶναι κτιστὸ κάθε τι ποῦ διαφέρει ἀπὸ τὴ θεία φύσι ἢ εἶναι κατώτερο ἀπὸ αὐτὴν. Τί λέγεις, λοιπόν; ἄλλο πρᾶγμα ἢ ὅτι ἢ ἀξία τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος εἶναι κτιστή; Διότι δὲν διαφέρει κάπως ἀπ' αὐτὴν ἀλλὰ καὶ εἶναι κατώτερη ἀπὸ τὴ θεία φύσι, τὴν ὁποία μόνη θεωρεῖς ἐσὺ ἄκτιστη· καὶ ὁμως ὁποῖος θεωρεῖ ἄκτιστη μόνον τὴ θεία οὐσία εἶναι φανερὰ ἄρειανός. Ἐάν πράγματι εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι κτιστὴ ἢ φύσει προὔπαρχουσα στὸν Θεὸ τάξις, κατὰ τὴν θεολογία δὲ τοῦ Ἀκινδύνου πλὴν τῆς θείας οὐσίας ἄλλο ἄκτιστο δὲν ὑπάρχει, αὐτὴ ἢ τάξις θὰ εἶναι οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τοῦ Θεοῦ θὰ ἔρχεται δεῦτερος τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν οὐσία¹⁰. Λοιπόν, κατὰ τὸν εὐσεβῆ λόγο τῆς ἀληθείας, δὲν εἶναι μόνο ἢ οὐσία ἄκτιστη, ἀλλὰ καὶ τὰ φυσικῶς παρατηρούμενα μέσα στὴ θεία ὑπερουσιότητα¹¹ εἶναι ἄκτιστα, χωρὶς νὰ εἶναι οὐσία.

9. *Κατ' Ἐνόμιου* 3, 1, PG 29, 656A.

10. Ἐφ' ὅσον ὁ Ἀκίνδυνος ἐθεωροῦσει τὰ φυσικῶς ἐνθεωρούμενα ἰδιώματα στὸ Θεὸ κτιστά, ἐδόξαζε καὶ τὸν Υἱὸ δεῦτερον κατ' οὐσία τοῦ Πατρὸς.

11. Περὶ τῶν φυσικῶς ἐνθεωρουμένων στὴν θεία ὑπερουσιότητα βλ. Μ. Ἀθανασίου. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν* 3, PG 28, 920BC καὶ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια θεολογικὰ* 1, 48-50, PG 90, 1100C-1101B.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

*Μαρτυρίαι τῶν ἁγίων ὅτι ὑπέρκειται ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία
τῆς οἰκείας ἀκτίστου ἐνεργείας καὶ τῆς ἀπλότητος
οὐκ ἐξίσταται τὸ θεῖον παρὰ τοῦτο, ἐν ᾧ καὶ
περὶ τῶν αὐτομετοχῶν*

39 Ὅτι δὲ καὶ ἡ τῆς θείας φύσεως ἐνέργεια, ἧς θεότης ἡ ἐπωνυμία, δευτέρα τῆς φύσεώς ἐστιν, ἄκουσον Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου, ὃς ἐγκελεύεται σοι κατὰ Μακεδονίου γράφων· «γίνωσκει ὅτι τὸ Θεὸς εἶναι δευτερόν ἐστι τῆς φύσεως», καὶ προσγράφει τὴν αἰτίαν· «ὅτι μεθεκτὴ μὲν ἡ θεότης, ἡ δ' οὐσία ἀμέθεκτος. Καὶ ἡμεῖς γάρ», φησὶν, «ἐὰν μιμηταὶ γενώμεθα τοῦ Θεοῦ, θεοὶ μὲν γινόμεθα, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα». Κατ' Ἀρειανῶν δὲ γράφων «εἰ τὸ βούλεσθαι», φησί, «περὶ τῶν μὴ ὄντων διδώσι τῷ Θεῷ, διατί τὸ ὑπερκείμενον τῆς βου-
10 λήσεως οὐκ ἐπιγινώσκουσι τοῦ Θεοῦ; Ὑπεραναβέβηκε δὲ τῆς βουλήσεως τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι αὐτὸν Πατέρα τοῦ ἰδίου Λόγου». Καὶ πάλιν· «τὸ μὲν ἀντικείμενον τῇ βουλήσει ἐωράκασιν οἱ Ἀρειανοί, τὸ δὲ μεῖζον καὶ ὑπερκείμενον οὐ τεθεωρήκασιν. Ὡσπερ γὰρ ἀντίκειται τῇ βουλήσει τὸ παρὰ γνώμην, οὕτως
15 ὑπέρκειται καὶ προηγεῖται τοῦ βούλεσθαι τὸ κατὰ φύσιν». Ἄρ' οὖν ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις τοῖς κτίσμασιν ἐστὶν ἐναρίθμιος ἐπειδήπερ ὑπέρκειται ταύτης τὸ κατὰ φύσιν; Καὶ πῶς ἐβούλετο περὶ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Μαρτυρίες τῶν ἁγίων ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὑπέρκειται
 τῆς οἰκείας ἄκτιστης ἐνεργείας καὶ παρ' ὄλο τοῦτο
 τὸ θεῖο δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν ἀπλότητα.
 Καὶ περὶ τῶν αὐτομετοχῶν

39 Ὅτι δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς θείας φύσεως, ποὺ ὀνομάζεται θεότης, ἔρχεται δεύτερη ἀπέναντι στὴ φύσι, ἄκουσε νὰ σοῦ τὸ παραγγέλλη ὁ μέγας Ἀθανάσιος, γράφοντας κατὰ τοῦ Μακεδονίου, «γνώριζε ὅτι τὸ εἶναι Θεὸς εἶναι δεύτερο τῆς φύσεως», καὶ προσθέτει τὴν αἰτία· «διότι ἡ μὲν θεότης εἶναι μεθεκτὴ ἡ δὲ οὐσία ἀμέθεκτη. Καὶ ἐμεῖς», λέγει, «ἂν γίνωμε μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, γινόμαστε θεοί, ἀλλὰ δὲν μπορούμε νὰ γίνωμε τῆς ἴδιας μὲ αὐτὸν φύσεως»¹. Γράφοντας δὲ κατὰ Ἀρειανῶν, λέγει, «ἂν ἀποδίδουν στὸν Θεὸ τὸ βούλεσθαι περὶ τῶν μὴ ὄντων, γιατί δὲν ἀναγνωρίζουν τὸ ὑπερκείμενο τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ; Εἶναι ὑπεράνω τῆς βουλήσεως τὸ νὰ εἶναι αὐτὸς Πατὴρ τοῦ Λόγου του»². Καὶ πάλι· «τὸ ἀντίθετο στὴ βούλησι τὸ ἔχουν ἰδεῖ οἱ Ἀρειανοί, τὸ δὲ μεγαλύτερο καὶ ὑπερκείμενο δὲν τὸ ἔχουν παρατηρήσει. Ὅπως πράγματι ἀντίκειται στὴ βούλησι τὸ παρὰ τὴ γνώμη γινόμενο, ἔτσι ὑπέρκειται καὶ προηγεῖται τοῦ βούλεσθαι τὸ κατὰ φύσιν»³. Ἴραγε λοιπὸν ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ εἶναι καταριθμημένη μὲ τὰ κτίσματα, ἐπειδὴ ὑπέρκειται αὐτῆς τὸ κατὰ φύσιν; Καὶ ἐβούλετο γιὰ τὰ κτίσματα ὁ Θεός,

1. *Διάλογος μετὰ Μακεδονιανοῦ* (ψευδ.) 1, 14, PG 28, 1313A.

2. *Κατὰ Ἀρειανῶν* 2, 2, PG 26, 149C.

3. *Κατὰ Ἀρειανῶν* 3, 62, PG 26, 453B.

τῶν κτισμάτων μήπω ὄντων ὁ Θεός, εἰ καὶ τὸ βούλεσθαι τῶν οὕτως ὄντων ἓν; Ἄλλ' ὁ αὐτὸς κἀν τῇ συνόδῳ πρὸς Ἄρειον ἀποτεινόμενός φησιν, «οὐχ ἔνεκεν κτιστῶν πραγμάτων ἔφη ὁ Σωτὴρ, 'πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμά ἐστι'». Καὶ τίνα ταῦτα, μισκρὸν ἄνωτέρω τὸν αὐτὸν προὔθηκεν ὁ λόγος ἀπαριθμούμενον.

40 Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος τῶν ἀπαριθμημένων τούτων μείζονα ἔφη τὸν Πατέρα. Γράφων γὰρ πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ εἰδέναί τὸν Υἱὸν τὰ τοῦ Πατρὸς πάντα, κἀγὼ γινώσκω τὸν Πατέρα», καὶ ἐπάγει προστιθείς, «εἰ ἕτερον τὸ τὸν Πατέρα εἰδέναί καὶ 10 ἕτερον τὸ τὰ τοῦ Πατρὸς, μείζον δὲ τὸ εἰδέναί τὸν Πατέρα, καθ' ὅσον ἕκαστος αὐτὸς τῶν ἑαυτοῦ μείζων, ὁ τὸ μείζον εἰδὼς ('οὐδεὶς γάρ', φησὶν, 'οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός') πῶς τὸ ἔλαττον οὐκ ἤδει;». Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος τὴν πρόγνωσιν τοῦ τῆς κτίσεως τέλους ἔχειν καὶ τὸν Υἱὸν κατα- 15 σκευάζων «εἰ πάσης γνῶσεως», φησὶν, «ὑπερναβέβηκε τὸ γινώσκειν τὸν Πατέρα, πῶς ὁ τὸ μείζον εἰδὼς ἀγνοήσει τὸ ἔλαττον;».

41 Ὁ δὲ ἅγιος Μάξιμος ἐν τοῖς Περὶ ἀγάπης κεφαλαίοις, «ὁ Θεός», φησὶν, «αὐτοῦπαρξίς ὢν καὶ αὐτοαγαθότης καὶ αὐτοσοφία, μᾶλλον δέ, ἀληθέστερον εἰπεῖν, καὶ ὑπὲρ ταῦτα πάντα, οὐδὲν ἔχει τὸ σύνολον ἐναντίον». Τί οὖν; Τὴν

4. Ιω. 16,15. Πρβλ. Ἐπιστολὴν πρὸς Διονύσιον 10.

5. Ιω. 10,15.

6. Ματθ. 11,27.

ὅταν δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμη τὰ κτίσματα, ἂν καὶ τὸ βούλεσθαι εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὄντα; Ἀλλὰ ὁ ἴδιος ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Ἄρειο στὴ σύνοδο λέγει, «δὲν εἶπε γιὰ τὰ κτιστὰ πράγματα ὁ Σωτήρ, ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ εἶναι δικά μου»⁴. Καὶ ποιά εἶναι αὐτά, ὁ λόγος πρόβαλε ἀνωτέρω τὸν ἴδιον ἀπὸ τὰ ἀπαριθμῆ.

40 Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος εἶπε μεγαλύτερον ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀπαριθμημένα τὸν Πατέρα. Γράφοντας δηλαδὴ πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι δὲν γνωρίζει ὁ Υἱὸς ὅλα τὰ τοῦ Πατρός, προβάλλει τὴ δεσποτική φωνή· «ὅπως μὲ γνωρίζει ὁ Πατήρ, κι' ἐγὼ γνωρίζω τὸν Πατέρα»⁵, καὶ προσθέτει ἔπειτα, «ἂν ἄλλο εἶναι τὸ νὰ γνωρίζῃ τὸν Πατέρα κι' ἄλλο τὸ νὰ γνωρίζῃ τὰ τοῦ Πατρός, ἀνώτερο δὲ εἶναι τὸ γνωρίζειν τὸν Πατέρα, διότι ὁ καθένας εἶναι ὁ ἴδιος ἀνώτερος ἀπὸ τὰ δικά του, ἐκεῖνος πού γνωρίζει τὸ μεγαλύτερο ('διότι κανεὶς δὲν γνωρίζει τὸν Πατέρα, λέγει, παρὰ ὁ Υἱός')⁶, πῶς δὲν ἐγνώριζε τὸ μικρότερο;»⁷. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο κι' ὁ θεῖος Κύριλλος κατοχυρώνοντας ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει τὴν πρόγνωσι περὶ τοῦ τέλους τῆς κτίσεως, λέγει, «ἂν τὸ γινώσκειν τὸν Πατέρα εἶναι ὑπέρτερο ἀπὸ κάθε γνῶσι, πῶς ἐκεῖνος πού γνωρίζει τὸ μεγαλύτερο, θ' ἀγνοήσῃ τὸ λιγώτερο;»⁸.

41 Ὁ δὲ ἅγιος Μάξιμος στὰ *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* λέγει, «ὁ Θεός, ἀφοῦ εἶναι αὐτοὑπαρξίς καὶ αὐτοαγαθότης καὶ αὐτοσοφία, μᾶλλον δέ, γιὰ νὰ ἐκφρασθοῦμε ἀκριβέστερα, ἀφοῦ εἶναι καὶ ὑπεράνω ὅλων τούτων, δὲν ἔχει τίποτε ἀπολύτως ἐναντίον»⁹. Τί λοιπόν; Τὴν θεία πρόγνωσι καὶ τὴν αὐτοὑπαρξί, καὶ

7. *Κατ' Εὐνομίου* 4, PG 29, 696C.

8. *Θησαυροὶ* 22, PG 75, 373A.

9. *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* 3, 27, PG 90, 1025A.

θείαν πρόγνωσιν καὶ τὴν αὐτοῦπαρξιν καὶ τὰ τοιαῦτα (διότι καὶ τὰ μείζω καὶ ὑπερκείμενα τούτων ἐνθεωρεῖται τῷ Θεῷ) ταῦθ' ἡμεῖς τοῖς κτιστοῖς συναριθμήσομεν, σοὶ πεισθέντες διδάσκοντι πᾶν τὸ καθ' οἰονδήτινα τρόπον ὑποβεβηκὸς κτιστὸν νομίζειν
 5 καὶ τὸ κομψὸν ἐκεῖνο προκομίζοντι φρενοβλαβῶς, «εἰ μὲν ὑφειμένον οὐκ ἄκτιστον, εἰ δ' ἄκτιστον πῶς ὑφειμένον»; Τῷ γὰρ καὶ μετρίως ἐπεσκεμμένῳ περὶ τίνος ὁ λόγος καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς κατ' αὐτὸν ὑπερθέσεως, ταυτὸν δ' εἰπεῖν ὑφέσεως (συνεισάγει γὰρ ἐξ ἀνάγκης ἀλληλα) τῷ τῶν ἐπισκεψαμένῳ τὸν λόγον
 10 τοῦ χάριν, οὐ χάριεν, ἀλλὰ καταγέλαστον τοῦτό σου φανεῖται τὸ κομψὸν ὡς ἐμφίκριμνον μὲν, ἀλλὰ σὲ τὸν εἰρηκότα πέμπον ἐκατέρωθεν εἰς τὸ βάραθρον.

42 Ἄλλα γὰρ καὶ τοῦ μεγάλου Διονυσίου γράφοντος, «οὐκ ἐκφράσαι τὴν αὐτοῦπερούσιον ἀγαθότητα ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, 15 τὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα, ἀλλὰ τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιὸν πρόνοιαν ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα καὶ πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν ὑμνεῖ», ταύτην ἄρα σὺ τὴν πάντων αἰτίαν πρόνοιαν καὶ ἀγαθότητα κτιστὴν ἐρεῖς, ὅτι ταύτης ἢ αὐτοῦπερούσιος ἀγαθότης ὑπέρκειται; Καὶ πάλιν τοῦ αὐτοῦ Γ α ἱ ω ἐπιστέλλοντος, ὃ καὶ πολλαχοῦ πολλακίς εἶπομεν, ὡς «ὁ Θεὸς καὶ ὑπέρθεός ἐστι, τῆς θεαρχίας καὶ τῆς ἀγαθαρχίας καὶ τῆς θεοποιούσης θεότητος ὧν ἐπέκεινα ὡς ὑπεράρχιος», ἄρα σὺ τὴν θεότητα ταύτην μετὰ τῶν κτιστῶν θῆσεις οὐδὲ τῆς θεαρχίας καὶ ἀγαθαρχίας τὸ ὕψος φοβηθεῖς, ὃ μὴδὲ τῶν αἰρετικῶν ἐτόλμησέ

τὰ παρόμοια (διότι καὶ τὰ μεγαλύτερα καὶ ὑπερκείμενα τούτων παρατηροῦνται μέσα στὸ Θεό), αὐτὰ θὰ τὰ συναριθμήσωμε ἐμεῖς μὲ τὰ κτιστά, πειθόμενοι σὲ σένα πού διδάσκεις ὅτι πρέπει νὰ νομίζωμε κτιστὸ καθετὶ πού κατὰ ὁποιοδήποτε τρόπο εἶναι κατώτερο καὶ πού προβάλλεις φρενοβλαβῶς ἐκεῖνο τὸ κομπό, «ἂν μὲν εἶναι κατώτερο δὲν εἶναι ἄκτιστο, ἂν δὲν εἶναι ἄκτιστο πῶς εἶναι κατώτερο»; Πράγματι γιὰ ἐκεῖνον πού καὶ μετρίως θὰ σκεφθῆ γιὰ ποιό πρᾶγμα εἶναι ὁ λόγος καὶ ποιός εἶναι ὁ τρόπος τῆς κατ' αὐτὸν ὑπερθέσεως ἢ μᾶλλον ὑφέσεως (διότι κατ' ἀνάγκην τὸ ὑπερκείμενο καὶ τὸ ὑφειμένο συνεισάγουν ἄλληλα)· γιὰ ἐκεῖνον λοιπὸν πού θὰ σκεφθῆ γιὰ ποιό λόγο γίνεται αὐτό, αὐτὴ ἡ κομπή σου ἔκφρασις δὲν θὰ φανῆ χαριτωμένη ἀλλὰ καταγέλαστη, διότι εἶναι μὲν ἀμφίκριμη, ἀλλὰ στέλλει στὸ βάραθρο κι' ἀπὸ τὸ ἓνα κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐσένα πού τὴν εἶπες.

- 42 Ἄλλὰ ὅταν καὶ ὁ μέγας Διονύσιος γράφῃ, «ὁ λόγος δὲν ἐπαγγέλλεται νὰ ἐκφράσῃ τὴν ὑπερουσία ἀγαθότητα, τὴν ἐπάνω ἀπὸ κάθε ἀγαθότητα καὶ θεότητα, ἀλλὰ τὴν ἀποκαλυμμένη ἀγαθοποιὸ πρόνοια ὑμνεῖ ὑπεροχικῶς ὡς ἀγαθότητα καὶ αἰτία ὄλων τῶν ἀγαθῶν»¹⁰, αὐτὴν λοιπὸν ἐσὺ τὴν αἰτία τῶν ὄλων πρόνοια καὶ ἀγαθότητα θὰ τὴν εἰπῆς κτιστή, γιὰ τὸν λόγο ὅτι ὑπέρκειται αὐτῆς ἡ αὐτοῦπερούσια ἀγαθότης; Καὶ πάλιν, ὅταν ὁ ἴδιος γράφῃ πρὸς τὸν Γάϊο αὐτὸ πού πολλές φορές εἶπαμε σὲ πολλὰ σημεῖα, ὅτι «ὁ Θεὸς εἶναι καὶ ὑπέρθεος, διότι ὡς ὑπεράρχιος εἶναι ἐπέκεινα τῆς θεαρχίας καὶ τῆς ἀγαθαρχίας καὶ τῆς θεοποιούσης θεότητος»¹¹, ἄραγε ἐσὺ αὐτὴν τὴν θεότητα θὰ τὴν τοποθετήσῃς μαζί μὲ τὰ κτιστά, χωρὶς νὰ φοβηθῆς οὔτε τῆς θεαρχίας καὶ τῆς ἀγαθαρχίας τὸ ὕψος, πρᾶγμα πού οὔτε ἀπὸ τοὺς αἵρετικούς κανεῖς δὲν ἐτόλμησε νὰ εἰπῆ ἕως τώρα;

10. *Περὶ θείων ὀνομάτων* 5, 2, PG 3, 816C.

11. *Ἐπιστολὴ 2 Γαῖω θεραπευτῆ*, PG 3, 1068A–1069A.

τις φάναι μέχρι νῦν; Ἦ σὲ κατασπᾶ προσκείμενον τὸ ἀμίμητον τοῦ ὑπερθέου μίμημα, διεστηκὸς ὡς ἔοικε διαφερόντως τῆς σῆς γνώμης καὶ τῆς γνώσεως; Ἀλλ' ἄκουσον καὶ ἄκτιστον μίμημα καὶ προσάγαγέ ποτε τῇ ἀληθείᾳ τὴν σὴν διάνοιαν. Φησὶ γὰρ ἐν
 5 τῷ δευτέρῳ τῶν περὶ Υἱοῦ ὁ θεολόγος Γρηγόριος, «εἰκὼν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ὡς ὁμοούσιος, καὶ ὅτι τοῦτο ἐκεῖθεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου Πατὴρ. Αὕτη γὰρ εἰκόνος φύσις, μίμημα εἶναι τοῦ ἀρχετύπου καὶ οὐ λέγεται· πλὴν ὅτι καὶ πλεῖον ἐνταῦθα.

43 Ἀλλ' ὁ μέγας ἐκεῖνος καὶ τὰς μετοχὰς ὡς μὴ μετεχούσας
 10 ἀλλὰ μετεχομένας μετὰ τῶν ἀκτίστων τιθεῖς, εἰτά φησὶ· «πάντων τῶν μετεχόντων καὶ τῶν μετοχῶν ὑπεριδρῦσθαι τὸν ἀμέθεκτον αἴτιον». Μετοχαὶ δὲ εἰσιν, ἃς καὶ ὁ ἅγιος ἔφη Μάξιμος, «ἢ αὐτοῦπαρξιν, ἢ αὐτοαγαθότης, ἢ αὐτοσοφία» καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις, ἃ κάκεῖνος ἔφη τὸν Θεόν, καὶ ὑπὲρ ἃ πάλιν τρό-
 15 πον ἕτερον ἔφη τὸν Θεόν. Ἄρ' οὖν καὶ οὗτοι πάντες ἐξ ὑπερκειμένου καὶ ὑφειμένου συντιθέασιν τὸ θεῖον, ὃ καὶ δι' ὃ κατηγορεῖς ἡμῶν; Εἰ δὲ τις φαίη μόνην τὴν αὐτοῦπαρξιν εἶναι μετοχὴν, ὡς μόνην μὴ μετέχουσαν ἀλλὰ μετεχομένην μόνον, αἱ γὰρ ἄλλαι μετέχουσιν αὐτῆς, οὐδὲν ὁ λόγος λυμαίνεται τῇ παρ' ἡμῶν ὕμνου-
 20 μένῃ τοῦ Θεοῦ ὑπεροχῇ· καὶ ταύτης γὰρ τῆς μετεχούσης μηδαμῆ μηδαμῶς αὐτοῦπάρξεως ὑπέρκειται τὸ θεῖον. Γνώτω δ' ὁμοῦς ὁ κάκεῖνο λέγων ὡς οὐ συνετῶς καὶ περὶ τῶν ἄλλων μετοχῶν διανοεῖται· τὰ γὰρ ζῶντα ἢ τὰ ἅγια ἢ τὰ ἀγαθὰ οὐ διὰ

Ἦ μήπως σὲ καταρρίπτει τὸ ἀμίμητο μίμημα τοῦ ὑπερθέου¹², πὺ ὅπως φαίνεται εἶναι τελείως ἀποξενωμένο ἀπὸ τῆ γνώμη καὶ τῆ γνώσει σου; Ἀλλὰ ἄκουσε ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄκτιστο μίμημα καὶ φέρε τῆ διάνοιά σου κοντὰ στὴν ἀλήθεια. Διότι ὁ Θεολόγος Γρηγόριος λέγει στὸν δεύτερο λόγο *Περὶ τοῦ Υἱοῦ*, «ὁ Υἱὸς εἶναι εἰκὼν τοῦ Πατρός, διότι εἶναι ὁμοούσιος καὶ διότι αὐτὸς εἶναι ἀπὸ ἐκεῖ κι' ὄχι ἀπ' αὐτὸν ὁ Πατὴρ. Πράγματι αὐτὴ εἶναι ἡ φύσις τῆς εἰκόνας, νὰ εἶναι μίμημα τοῦ ἀρχετύπου μὲ τὸ ὁποῖο ὀνομάζεται· μόνο πὺ ἐδῶ εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μίμημα»¹³.

43 Ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ μέγας τοποθετεῖ μαζί μὲ τὰ ἄκτιστα καὶ τὶς μετοχές, διότι δὲν μετέχουν ἀλλὰ μετέχονται· κι' ἔπειτα λέγει ὅτι «ὁ ἀμέθεκτος αἴτιος εἶναι ὑπεριδρυμένος ὅλων τῶν μετεχόντων καὶ τῶν μετοχῶν»¹⁴. Μετοχές δὲ εἶναι αὐτὲς πὺ εἶπε καὶ ὁ ἅγιος Μάξιμος, «ἡ αὐτοῦπαρξις, ἡ αὐτοαγαθότης, ἡ αὐτοσοφία»¹⁵ καὶ τὰ παρόμοια μὲ αὐτά, μὲ τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος χαρακτήρισε τὸν Θεὸ καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὰ ὁποῖα πάλι μὲ ἄλλον τρόπο χαρακτήρισε τὸν Θεό. Ἐραγε λοιπὸν κι' αὐτοὶ ὅλοι συνθέτουν τὸ θεῖο ἀπὸ ὑπερκείμενο καὶ ὑφειμένο, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο μᾶς κατηγορεῖς; Ἄν δὲ εἰπῆ κανεὶς ὅτι μόνο ἡ αὐτοῦπαρξις εἶναι μετοχή, διότι μόνο αὐτὴ δὲν μετέχει ἀλλὰ μετέχεται, ἐνῶ οἱ ἄλλες μετέχουν αὐτῆς, ὁ λόγος δὲν καταστρέφει τίποτε ἀπὸ τὴν ὑμνουμένη ἀπὸ ἐμᾶς ὑπεροχὴ τοῦ Θεοῦ· διότι τὸ θεῖο ὑπέρκειται κι' αὐτῆς τῆς αὐτοῦπάρξεως πὺ δὲν μετέχει καθόλου μὲ κανένα τρόπο. Ἄς γνωρίση ὁμοῦς αὐτὸς πὺ λέγει κι' ἐκεῖνο, ὅτι δὲν σκέπτεται συνετὰ καὶ γιὰ τὶς ἄλλες μετοχές· διότι τὰ ζῶντα ἢ τὰ ἅγια ἢ τὰ ἀγαθὰ δὲν λέγεται

12. Αὐτόθι.

13. *Λόγος 30 (Θεολογικὸς 4)*, 20. PG 36, 129B.

14. *Περὶ θεῶν ὀνομάτων 7*, 1, PG 3, 865B.

15. Ἐνθ' ἄνωτ.

τὸ ἀπλῶς εἶναι καὶ τῆς αὐτοῦπάρξεως μετέχειν ζῆν λέγεται με-
 θέξει καὶ ἀγιᾶζεσθαι καὶ ἀγαθύνεσθαι, ἀλλὰ τῷ τῆς αὐτοζωῆς
 μετέχειν καὶ αὐτοαγιότητος καὶ αὐτοαγαθότητος. Ἡ δὲ αὐτοζωὴ
 καὶ τ' ἄλλα τὰ τοιαῦτα οὐκ ἄλλης αὐτοζωῆς μεθέξει γίνεται αὐ-
 5 τοζωῆ· διὸ καὶ καθὸ αὐτοζωῆ τῶν μετεχομένων ἀλλ' οὐ τῶν
 μετεχόντων ἐστί. Τὸ δὲ μὴ μετέχον ζωῆς, ἀλλ' αὐτὸ μετεχόμε-
 νον καὶ ζωοποιοῦν τὰ ζῶντα, πῶς ἂν εἶη κτίσμα; Κάπὶ τῶν ἄλ-
 λων μετοχῶν ὁμοίως.

44 Ὁ δ' οὐρανόφρων ἐκεῖνος καὶ περιεκτικώτατα πάλιν ἀλ-
 10 λαχοῦ τὴν ὑπερεξηρημένην ἐκείνην ὕμνησε ὑπεροχὴν, «καὶ πάν-
 τα», λέγων, «ἀποφάσκομεν καὶ πάντα καταφάσκομεν ἐπὶ Θεοῦ
 καὶ αἱ ἀφαιρέσεις ὑπερέχουσι τῶν θέσεων. Αὐτὸς δὲ πάλιν καὶ
 ὑπὲρ πᾶσαν οὐ μόνον θέσιν, ἀλλὰ καὶ ἀφαιρέσιν ἐστίν». Εἰ τοί-
 νυν πάντα ἐστὶ καὶ ὑπὲρ πάντα ἐστί, καὶ ἔτι ὑπὲρ τοῦτο, καὶ τὸ
 15 εἶναι εἰς οὐκ ἀποβάλλει διὰ ταῦτα, πῶς ἐπ' αὐτοῦ τὸ καθ' οἶον-
 δήτινα τρόπον ὑποβεβηκὸς καὶ ὑπερκείμενον ἀφαιρήσεται τὸ
 ἀπλοῦν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνιαῖον; Ἡμεῖς οὖν ἀγαθὸν καὶ ὑπεράγα-
 θον ἴσμεν τὸν Θεόν, Θεόν τε καὶ ὑπέρθρον, ἀρχὴν τε καὶ ὑπε-
 ράρχιον καὶ ἀπλῶς ὄντα τε καὶ ὑπερόντα καὶ ἔτι ὑπὲρ ταῦτα
 20 πάντα. Καὶ οὔτε ὡς ὄντα καὶ ἀρχὴν ὄντα, ἀγαθόν τε καὶ Θεὸν
 καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῖς κτιστοῖς συναριθμοῦμεν, οὔθ' ὡς ὑπερκεί-
 μενον ἀγαθότητός τε καὶ θεότητος καὶ τῶν παραπλησίων, ἀλλ'
 οὐδ' ὡς καὶ τοῦ ὑπερκειμένου τούτου ἐπέκεινα θεολογούμενον.
 Καὶ τῆς μὲν ἀγαθότητος ἅπαντα μετέχει τοῦ Θεοῦ, ἐστὶ δ' ἅ καὶ
 25 τῆς θεότητος καὶ τῶν παραπλησίων, τοῦ δ' ἐπέκεινα τούτων
 οὐδαμῶς. Ἀλλὰ καὶ οὕτως εἰς ἡμῖν Θεός ἐστι, μίαν ἔχων καὶ

ὅτι ζοῦν κατὰ μέθεξι καὶ ἀγιάζονται καὶ ἀγαθύνονται μόνο γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχουν καὶ μετέχουν τῆς αὐτοῦπάρξεως, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὅτι μετέχουν τῆς αὐτοζωῆς καὶ αὐτοαγιότητος καὶ αὐτοαγαθότητος. Ἡ δὲ αὐτοζωή, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα τέτοια πράγματα, δὲν γίνεται αὐτοζωή ἀπὸ μέθεξι ἄλλης αὐτοζωῆς· γι' αὐτὸ καὶ κατ' αὐτὸ εἶναι αὐτοζωή τῶν μετεχομένων καὶ ὄχι τῶν μετεχόντων. Τὸ δὲ μὴ μετέχον ζωῆς, ἀλλ' αὐτὸ μετεχόμενο καὶ ζωοποιοῦν τὰ ζῶντα, πῶς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι κτίσμα; Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς ἄλλες μετοχές.

- 14 Ἐκεῖνος δὲ ὁ οὐρανοφόρων ὕμνησε καὶ ἄλλοῦ πάλι περιεκτικώτατα ἐκείνη τὴν ὑπερβατικὴ ὑπεροχή, λέγοντας «ὄλα τὰ ἀποφάσκομε καὶ ὄλα τὰ καταφάσκομε ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀφαιρέσεις ὑπερέχουν τῶν θέσεων· αὐτὸς ὁμως εἶναι πάλι ὄχι μόνο ἐπάνω ἀπὸ κάθε θέσι ἀλλὰ καὶ ἐπάνω ἀπὸ κάθε ἀφαίρεσι»¹⁶. Ἄν λοιπὸν εἶναι τὰ πάντα κι' ἐπάνω ἀπὸ τὰ πάντα, κι' ἀκόμη ἐπάνω ἀπὸ τοῦτο, καὶ δὲν χάνει μὲ αὐτὰ τὸ νὰ εἶναι ἕνας, πῶς σ' αὐτὸν τὸ κατὰ ὁποιοδήποτε τρόπο κατώτερο καὶ ἀνώτερο θ' ἀφαιρέση τὴν ἀπλότητα καὶ ἐνότητα τοῦ Θεοῦ; Ἐμεῖς λοιπὸν γνωρίζομε τὸν Θεὸ ἀγαθὸ καὶ ὑπεράγαθο, Θεὸ καὶ ὑπέρθεο, ἀρχὴ καὶ ὑπεράρχιο, καὶ γενικῶς ὄντα καὶ ὑπερόντα, καὶ ἀκόμη ἐπάνω ἀπὸ ὄλα αὐτά. Καὶ οὔτε ὡς ὄντα καὶ ἀρχὴν ὄντα, ὡς ἀγαθὸ καὶ Θεὸ καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸν συναριθμοῦμε μὲ τὰ κτιστά, οὔτε ὡς ὑπερκείμενον ἀγαθότητος καὶ θεότητος καὶ τῶν παρομοίων, ἀλλ' οὔτε καὶ ὡς θεολογούμενο πέρα ἀκόμη ἀπὸ τὸ ὑπερκείμενο τοῦτο. Καὶ τῆς μὲν ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ μετέχουν ὄλα, μερικὰ δὲ μετέχουν καὶ τῆς θεότητος καὶ τῶν παρομοίων, ἀλλὰ τοῦ ἐπέκεινα τούτων καθόλου. Ἀλλὰ κι' ἔτσι ἕνας εἶναι γιὰ μᾶς ὁ Θεός, πού ἔχει μιὰ

16. Διον. Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ μυστικῆς θεολογίας* 1, 2, PG 3, 1000B.

ἀπλῆν θεότητα, οὐκ ἐν οὐσίᾳ δὲ μόνον, ἀλλ' ἐν τῇ διὰ πάντων
τελειότητι θεωρουμένην. Τίνων τούτων; Αὐτεξουσιότητος,
ἀπλότητος, σοφίας, δημιουργικῆς, θεοποιουῦ, θελητικῆς δυνάμε-
ως καὶ τῶν ὁμοίων, μήτε συγχεομένων πρὸς ἀλλήλας, μήτε τοῖς
5 κτιστοῖς συντεταγμένων, ὅτι διαφέρουσιν ἀλλήλων.

καὶ ἀπλῆ θεότητα, καὶ μάλιστα θεωρουμένην ὄχι μόνο μέσα στὴν οὐσία ἀλλὰ καὶ μέσα στὴν δι' ὄλων τελειότητα. Ποιῶν δηλαδή; Αὐτεξουσιότητος, ἀπλότητος, σοφίας, δημιουργικῆς, θεοποιῦ, θελητικῆς δυνάμεως καὶ τῶν ὁμοίων, πού δὲν συγγέγονται μεταξύ τους οὔτε συντάσσονται μὲ τὰ κτιστά, γιὰ τὸ λόγο ὅτι διαφέρουν μεταξύ τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

*Παράστασις σαφῆς διὰ πλειόνων, ὅτι ἀρειανὸς ὁ
Ἄκίνδυνος, ἐκθεσίς τε καὶ ἀνατροπὴ τῆς αὐτοῦ
δόξης κτιστὰ κατασκευάζοντος εἶναι πάντα τὰ
κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον οὐσιωδῶς περὶ
τὸν Θεὸν θεωρούμενα*

45 Σὺ δὲ κἀν τοῖς ἐξῆς δῆλος εἶ τῷ μεμνηνότει κατ' ἐπωνυμίαν
συνηγορῶν. Διατείνῃ γὰρ ὡς τὸ ἐνεργούμενον ἀεὶ τὸ κτιζόμενον
δηλοῖ, τοιγαροῦν κατὰ σέ καὶ τὸ ἐνεργεῖν τὸ κτίζειν, ὡσδαύτως
καὶ τὸ ἔργον, ἐφ' οὗ ἂν ἀκούσωμεν, κτίσμα νοήσομεν κατὰ τὴν
5 σὴν ὑφήγησιν. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ παρρησίᾳ περινοστώων διὰ
γλώσσης διδάσκεις καὶ διὰ μακρῶν κατασκευάζεις τῶν συγ-
γραμμάτων γράφων ἐναργῶς: «εἰ μὲν ἄκτιστον, οὐκ ἔργον τοῦ
πάντων ἐπέκεινα Θεοῦ· ταυτὸν γὰρ ἔργον καὶ ποιῆμα καὶ κτί-
σμα. Εἰ δὲ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐνεργούμενον, οὐκ ἄκτιστον οὐδὲ
10 ἀναρχον οὐδὲ τῷ Θεῷ συναΐδιον». Οὐκοῦν σοὶ πειθόμενοι καὶ
τὴν ἀναρχον καὶ αἰδῖον γέννησιν κτιστὴν ἐροῦμεν, ὡς ἔργον οὐ-
σαν θείας φύσεως. Καὶ ἔτι μᾶλλον κατὰ σέ καὶ τὴν σὴν ἀκριβε-
στάτην θεωρημοσύνην, ὡς καὶ τοῦτο φανερώς ἰσχυριζόμενον,
τῆς θείας φύσεως ἐροῦμεν ἔργα εἶναι τὰ ποιήματα, δι' ὃ καὶ
15 ἡμῶν καταβοᾶς ὡς τὸν Θεὸν εἰς πολλὰ κατατεμνόντων, ὅτι φα-
μὲν μὴ τῆς θείας οὐσίας ἀλλὰ τῆς ἐνεργείας μετέχειν τὰ ποιήμα-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Ἐποδειξίς σαφῆς διεξοδικώτερη ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος εἶναι
 ἄρειανός, ἔκθεσις καὶ ἀνατροπὴ τῆς δοξασίας του
 κατὰ τὴν ὁποία ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι κτιστὰ
 ὅλα τὰ κατὰ τὸν θεῖο Μάξιμο οὐσιωδῶς
 παρατηρούμενα γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸ¹

45 Ἐσὺ δείχνεις καὶ στὰ ἐπόμενα φανερὰ ὅτι συνηγορεῖς μὲ
 τὸν μανιώδη κατὰ τὴν ἐπωνυμία². Διότι διατείνεσαι ὅτι τὸ
 ἐνεργοῦμενο δηλώνει πάντοτε τὸ κτιζόμενο, ἐπομένως κατὰ
 τὴν ἄποψί σου καὶ τὸ ἐνεργεῖν σημαίνει τὸ κτίζειν, ἐνῶ ἐπίσης
 καὶ τὸ ἔργο μιᾶς ἐνεργείας ἂν ἀκούσωμε, θὰ ἐννοήσωμε κτίσμα
 κατὰ τὴ διδασκαλία σου. Τοῦτο λοιπὸν καὶ προφορικὰ διδά-
 σκεις μὲ παρρησία περιερχόμενος καὶ σὲ ἐκτενῆ συγγράμματα
 διαπραγματεύεσαι γράφοντας καθαρῶς· «ἂν μὲν εἶναι ἄκτιστο,
 δὲν εἶναι ἔργο τοῦ ἐπέκεινα τῶν πάντων Θεοῦ· διότι τὸ ἴδιο εἶ-
 ναι ἔργο καὶ ποιήμα καὶ κτίσμα. Ἐάν δὲ ἐνεργῆται ἀπὸ τὸν
 Θεό, δὲν εἶναι ἄκτιστο οὔτε ἄναρχο οὔτε συναῖδιο μὲ τὸν
 Θεό». Ἐάν λοιπὸν πεισθοῦμε σὲ σένα, θὰ εἰποῦμε κτιστὴ καὶ
 τὴν ἀναρχὴ καὶ αἰδία γέννησι, σὰν ἔργο τῆς θείας φύσεως ποῦ
 εἶναι. Πολὺ περισσότερο σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψί σου καὶ τὴν
 ἀκριβέστατη θεολογία σου, ἀφοῦ καὶ τοῦτο ἰσχυρίζεσαι φανε-
 ρά, θὰ εἰποῦμε ὅτι εἶναι ἔργο τῆς θείας φύσεως τὰ ποιήματα·
 γι' αὐτὸ ἐπικρίνεις ἐμᾶς ὅτι διασποῦμε τὸν Θεὸ σὲ πολλά, διότι
 λέγομε ὅτι τὰ ποιήματα δὲν μετέχουν τῆς θείας οὐσίας ἀλλὰ

1. *Κεφάλαια θεολογικά 1*, 48–50, PG 90, 1100D–1101B.

2. Ὁ Γρηγόριος ἐννοεῖ ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος εἶναι Ἀρειομανίτης, ὅπως ἀπο-
 καλῶνταν χλευαστικὰ οἱ Ἀρειανοὶ παλαιότερα.

τα. Φησὶ τοίνυν ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεῖος Ἰωάννης ἐν ὁδγὼ κεφα-
 λαίῳ τῶν Δογματικῶν· «ἡ μὲν γέννησις ἀναρχος καὶ ἀϊ-
 διος, φύσεως ἔργον οὕσα καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ προάγου-
 σα, ἵνα τροπὴν ὁ γεννῶν μὴ ὑπομείνη καὶ ἵνα μὴ Θεὸς πρῶτος
 5 καὶ Θεὸς ὕστερος εἴη καὶ προσθήκην δέξηται. Ἡ δὲ κτίσις ἐπὶ
 Θεοῦ θελήσεως ἔργον οὕσα οὐ συναϊδιός ἐστι τῷ Θεῷ, ἐπειδὴ
 μὴ πέφυκε τὸ ἐκ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγόμενον συναϊδιον
 εἶναι τῷ ἀνάρχῳ καὶ ἀεὶ ὄντι». Ὁ δὲ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος
 «ἔργα» φησὶ «πάντα τὰ περὶ τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρούμενα,
 10 τὴν ἀγαθότητα, τὴν ἀθανασία, τὴν ἀπλότητα καὶ πᾶν ὅ,τι τού-
 τοις παραπλήσιον», ἃ δὴ κατ' αὐτὸν «καὶ ἔργα Θεοῦ ἐστὶ καὶ
 οὐκ ἠργμένα χρονικῶς». Τὰ σὰ δὲ τίνας μυθικᾶς τερατείας οὐ
 παρελήλυθε; Ποίους ἑλληνικοὺς οὐχ ὑπερηκόντισεν ὕθλους;
 Ποίας πλατωνικᾶς ἰδέας ἢ ψυχῶν προϋπάρξεις οὐχὶ κατὰ τὸ
 15 ἀσεβὲς ὑπερέβαλε; Λέγεις γάρ, «οὐκ ἐν χρόνῳ μὲν, ἐν αἰῶνι δὲ
 ποτε πρὸ τῶν ἀγγέλων ἐκτίσθαι τὴν ἀθανασία καὶ ἀγιότητα
 καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν ἀτρεψία καὶ τὴν
 ἀπλότητα, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὴν τῶν ὄντων πάντων ὄντη-
 τα· καὶ ταύτας ἀπάσας ἐν οὐσίαις καὶ ὑποστάσεσιν οὕσας, ὡς
 20 πρὸ τῶν ἀγγέλων κτισθείσας, κατὰ τὴν ἑαυτῶν οὐσίαν καὶ
 ὑπόστασιν περὶ τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρεῖσθαι καὶ ὑπὸ τῶν
 ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ὄντων πάντων μετέχε-
 σθαι.

46 Καὶ τηλικαύτην καινοτομίαν εἰσάγων καὶ διὰ πολλῶν κα-
 25 τασκευάζων ὡς αὐτὸς οἶει καὶ συγγραφόμενος ἐπὶ τοσοῦτον ἀλ-
 λόκοτον καὶ δούστατον (πῶς γὰρ ἂν ἡ ἀθανασία καὶ ἀτρεψία ἐν
 ὑποστάσει καθ' ἑαυτὴν εἴη; πῶς δ' ἂν ταῦτά τε καὶ ἡ ἀγιότης

τῆς ἐνεργείας. Λέγει λοιπὸν ὁ ἀπὸ τῆ Δαμασκὸ θεῖος Ἰωάννης στὸ ὄγδοο κεφάλαιο τῶν *Δογματικῶν*: «ἡ μὲν γέννησις εἶναι ἄναρχη καὶ ἀΐδια, ἐφ' ὅσον εἶναι ἔργο φύσεως καὶ προβάλλεται ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ μὴ ὑποστῆ μεταβολὴ ὁ γεννῶν καὶ γιὰ νὰ μὴ εἶναι Θεὸς πρῶτος καὶ Θεὸς δεύτερος, καὶ δεχθῆ προσθήκη. Ἡ δὲ κτίσις ἐπὶ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον εἶναι ἔργο θελήσεως, δὲν εἶναι συναΐδια μὲ τὸν Θεό, ἐπειδὴ τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος προαγόμενον στὴν ὕπαρξι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι συναΐδιο μὲ τὸ ἄναρχο καὶ πάντοτε ὄν»³. Ὁ δὲ μεγάλος στὰ θεῖα Μάξιμος λέγει «ἔργα ὅλα τὰ οὐσιωδῶς ἀπαντῶμενα γύρω ἀπὸ τὸν Θεό, τὴν ἀγαθότητα, τὴν ἀθανασία, τὴν ἀπλότητα καὶ κάθε τι παρόμοιο μὲ αὐτά»⁴, πού κατ' αὐτὸν μάλιστα «καὶ ἔργα Θεοῦ εἶναι καὶ δὲν ἔχουν ἀρχὴ χρονικῶς»⁵. Τὰ δικά σου ὁμως ποιῆς μυθικὲς τερατολογίες δὲν ἐξεπέρασαν; Ποιῆς ἑλληνικὲς φλυαρίες δὲν ὑπερακόντισαν; Ποιῆς πλατωνικὲς ιδέες ἢ προϋπάρξεις ψυχῶν δὲν ὑπερέβαλαν σὲ ἀσέβεια; Διότι λέγει, «ὅτι ἡ ἀθανασία καὶ ἡ ἀγιότης, ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀγαθότης, ἡ ἀτρεψία καὶ ἡ ἀπλότης, ἐκτὸς δὲ ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἡ ὄντοτης ὅλων τῶν ὄντων, ἔχουν κτισθῆ, ὄχι ἐν χρόνῳ βέβαια, ἀλλὰ κάποτε ἐν αἰῶνι πρὸ τῶν ἀγγέλων· καὶ ὅτι ὅλες αὐτές, πού εἶναι μέσα σὲ οὐσίες καὶ ὑποστάσεις, ἀφοῦ ἐκτίσθησαν πρὶν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, ἀπαντῶνται κατὰ τὴν οὐσία καὶ ὑπόστασί τους οὐσιωδῶς γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ μετέχονται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ὄντα».

46 Καὶ ἀφοῦ εἰσάγεις τόσο μεγάλη καινοτομία καὶ δείχνεις μὲ πολλὰ, ὅπως ἐσὺ ὁ ἴδιος νομίζεις, καὶ συγγράφεις τόσο ἀλλόκοτα καὶ ἀσύστατα (διότι πῶς θὰ μπορούσε ἡ ἀθανασία καὶ ἡ ἀτρεψία νὰ εἶναι καθ' ἑαυτὴν σὲ ὑπόστασι; Πῶς αὐτὰ καὶ ἡ

3. Ἐκδόσις ὀρθοδόξου πίστεως 1, 8, PG 94, 813A.

4. Κεφάλαια θεολογικά 1, 48, PG 90, 1100D.

5. Αὐτόθι.

καὶ ἡ ἀπλότης καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ τὰ κατάλληλα πάντα θεωρηθεῖη
κατ' οἰκείαν οὐσίαν τε καὶ ὑπόστασιν, μήτε ἐν Θεῷ προαιωνίως
ὄντα μήτε ἐν τοῖς μετέχουσιν ἀγγέλοις τε καὶ ἀνθρώποις;) τοιαύ-
την τοίνυν εἰσάγων καινοτομίαν καὶ εἰς κτίσμα διὰ ταύτης κατα-
5 σπῶν τὸ θεῖον, εἶθ' ἡμᾶς αὐτόχρομα καινοτομίαν καλεῖς, ὅτι τὴν
ἀθανασίαν καὶ τὴν ἀτρεψίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα καὶ ἀπλότητα
καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις φυσικῶς περὶ τὸν Θεὸν ἐξ αἰδίου
θεωρεῖσθαι νενοήκαμεν, τοῦ θεοῦ Μαξίμου «θεωρεῖσθαι ταῦτα
περὶ τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς» εἰπόντος. Ὡς γὰρ οὐσία καὶ φύσις τὸ
10 αὐτό, οὕτω καὶ φυσικὸν καὶ οὐσιῶδες τὸ αὐτό· διὸ καὶ ἄναρχα
ταῦτ' εἶναι πάντα μετὰ τοῦ ἀγίου καὶ ἡμεῖς εἰρήκαμεν, μᾶλλον
δὲ τὸν ἅγιον προηγέκαμεν εἰπόντα. Πῶς γὰρ ἂν εἴη Θεὸς ἀτρε-
ψίας καὶ ἀθανασίας καὶ ἀπλότητος καὶ ἀγαθότητος χωρὶς, κτι-
στὴν δ' εἶναι τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀθανασίαν καὶ
15 πάνθ' ὅσα τούτοις παραπλήσια τὰ ἐν τοῖς μετέχουσιν αὐτῶν κτί-
σμασι φυσικῶς θεωρούμενα; Διὰ τοῦτο δὴ πολλὰς ἡμᾶς ἀκτί-
στους θεότητος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσάγειν ὁ Ἀκίνδυνός φησιν,
ὅτι μὴ κατ' αὐτὸν καὶ τὸν αὐτοῦ καθηγητὴν Βαρλαάμ μόνην τὴν
οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἄναρχον δοξάζομεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγαθότητα
20 καὶ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀτρεψίαν καὶ τὴν ἀθανασίαν αὐτοῦ.
Καὶ πῶς ἔργα ταῦτα παρὰ τοῦ ἀγίου κέκληται, φησὶν, εἶπερ
ἄναρχα: Πρὸς ὃν ἡμεῖς πάλιν ἐροῦμεν, «πνευματικοῖς πνευματι-
κὰ συγκρίνοντες» κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ὑφήγησιν, καὶ πῶς ὁ
ἐκ Λαμασκοῦ θεῖος Ἰωάννης ἔργον ἔφη καὶ αὐτὴν τὴν προαιώ-
25 νιον γέννησιν: Ἵνα δὲ καὶ τῶν ἀγίων πρὸς σὲ τὸν ἐκείνων κα-
τήγορον ὑπεραπολογησώμεθα νῦν, ἔργον ἐνταῦθα τὴν φυσικὴν

ἀγιότης καὶ ἡ ἀπλότης καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ τὰ ἀνάλογα ὅλα θὰ μποροῦσαν νὰ θεωρηθοῦν μὲ δική τους οὐσία καὶ ὑπόστασι, ἀφοῦ οὔτε στὸν Θεὸ εἶναι προαιωνίως οὔτε στοὺς μετέχοντας ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους; ἀφοῦ λοιπὸν τέτοια καινοτομία εἰσάγεις καὶ ὑποβιβάζεις μὲ αὐτὴν σὲ κτίσμα τὸ θεῖο, ἔπειτα ἀποκαλεῖς ἐμᾶς ἀκριβῶς καινοτομία, ἐπειδὴ φρονοῦμε ὅτι ἡ ἀθανασία καὶ ἡ ἀτρεψία καὶ ἡ ἀγαθότης καὶ ἡ ἀπλότης καὶ τὰ παραπλήσια μὲ αὐτὰ ἀπαντῶνται γύρω στὸ Θεὸ φυσικῶς ἀπὸ τὴν αἰδιότητα, παρ' ὅλο πὺ ὁ θεῖος Μάξιμος εἶπε «ὅτι αὐτὰ ἀπαντῶνται γύρω στὸν Θεὸ οὐσιωδῶς»⁶. Ὅπως δηλαδὴ οὐσία καὶ φύσις εἶναι τὸ ἴδιο, ἔτσι καὶ φυσικὸ καὶ οὐσιῶδες εἶναι τὸ ἴδιο· γι' αὐτὸ κι' ἐμεῖς εἶπαμε μαζὶ μὲ τὸν ἅγιο ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀναρχα, ἢ μᾶλλον προβάλαμε τὸν ἅγιο νὰ τὰ λέγη. Πῶς πράγματι θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι Θεὸς χωρὶς ἀτρεψία καὶ ἀθανασία, ἀπλότητα καὶ ἀγαθότητα, νὰ εἶναι δὲ κτιστὰ ἡ ἀπλότης καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀθανασία καὶ ὅλα τὰ παρόμοια μὲ αὐτά, τὰ φυσικῶς ἀπαντῶμενα μέσα στὰ κτίσματα πὺ μετέχουν αὐτῶν; Γι' αὐτὸ λοιπὸν ὁ Ἀκίνδυνος ἰσχυρίζεται ὅτι ἐμεῖς εἰσάγομε πολλές ἄκτιστες θεότητες στὴν Ἐκκλησία, διότι δὲν δεχόμαστε κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ καὶ τοῦ καθηγητοῦ του Βαρλαάμ μόνον τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ ὡς ἀναρχη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀτρεψία καὶ τὴν ἀθανασία του. Πῶς ὅμως, λέγει, ὀνομάζονται αὐτὰ ἀπὸ τὸν ἅγιο ἔργα, ἂν εἶναι ἀναρχα; Πρὸς αὐτὸν θὰ εἰποῦμε πάλι ἐμεῖς, κατὰ τὴν ἀποστολικὴ διδασχὴ, «ἐρμηνεύοντας τὰ πνευματικὰ γιὰ τοὺς πνευματικούς»⁷, καὶ πῶς ὁ ἀπὸ τὴν Δαμασκὸ θεῖος Ἰωάννης εἶπε ἔργο καὶ αὐτὴν τὴν προαιωνία γέννησι⁸; Γιὰ ν' ἀπολογηθοῦμε δὲ τώρα καὶ ὑπὲρ τῶν ἀγίων πρὸς σένα τὸν κατήγορο ἐκείνων, αὐτοὶ ἐδῶ

6. Αὐτόθι.

7. Α' Κορ. 2.13.

8. Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως 1. 8, PG 94, 813A.

ἐνέργειαν οὗτοι λέγουσιν, αἱ δὲ φυσικαὶ ἐνέργειαι σύνεισιν ἀεὶ τῇ φύσει, παρ' ἧς καὶ ἐν ἧ τὸ εἶναι ἔχουσι, κτισταὶ μὲν οὖσαι τῶν κτιστῶν ἀπάντων, ἄκτιστοι δὲ μόνῃς τῆς ἀκτίστου φύσεως.

47 Ὁ δὲ μὴ συγκρίνειν καὶ δι' ἀλλήλων γινώσκειν τὰ πνευμα-
5 τικὰ μεμνημένος οὗτος, ἀλλ' ἐπανιστὰς ἐτοιμῶς αὐτὰ κατὰ τοῦ Πνεύματος «ἐνεργεῖται», φησί, «τὸ ἔργον τοῦτο καὶ ἡ ἐνέργεια· χωρὶς δὲ ἐνεργείας οὐκ ἔστιν ἐνεργεῖν κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον. Οὐκοῦν καὶ ἡ ἐνέργεια αὕτη δι' ἄλλης ἐνεργείας ἐνεργηθήσεται, καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον».

48 Ὅντως ἐμωράνθη φάσκων εἶναι σοφὸς καθ' ἑαυτοῦ σοφι-
ζόμενος. Τοῦτο γὰρ ἡμῶν ἔστιν οὐ προενεγκόντων εἰς ἀπόδειξιν τοῦ τὸν Θεὸν μὴ μόνον οὐσίαν ἀλλὰ καὶ ἐνέργειαν ἔχειν, τὸ γὰρ ἀνενέργητον καὶ ἀνύπαρκτον, οὐκοῦν εἰ Θεός, καὶ ἐνεργῆς, εἰ δὲ ἐνεργεῖ, καὶ ἐνέργειαν ἔχει, καὶ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐνεργεῖν χωρὶς
15 ἐνεργείας· τοῦτο μὲν οὐ συνῆκεν ὡς ἀναιρεῖ τὸ εἶναι τελέως Θεόν, εἰ μὴ καὶ ἐνέργειαν αὐτὸν ἔχειν πεισθεῖη. Χρῆται δ' ἀνοή-
τως τῷ ἀξιώματι κατ' αὐτοῦ τοῦ θείου Μαξίμου καὶ τοῦ Δαμα-
σκηνοῦ Ἰωάννου καὶ ἀπλῶς τῶν ἁγίων Πατέρων πάντων, ἔργα
λεγόντων τὰς ἀκτίστους τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, διὰ τῆς εἰς ἀδύνα-
20 τον ἀπαγωγῆς τὰ ἐκείνων ἀνασκευάζων. «Εἰ γὰρ ἐνεργεῖται»,
φησὶν, «ἔργον οὖσα καὶ ἡ ἐνέργεια, δι' ἐτέρας ἐνεργείας ἐνεργη-
θήσεται, καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον».

49 Ὡ τῶν καινῶν ληρημάτων. Ραδίως γὰρ ἂν οὗτος καὶ
ἑαυτῷ λόγους ἀπείρους ἐπισωρεύσειε καὶ βουλάς καὶ γραφάς,
25 μᾶλλον δ' ὁ καὶ παραδοξότερον αὐτὴν τὴν μίαν αὐτοῦ βουλήν

ἔργο λέγουν τῆ φυσικῆ ἐνέργεια, οἱ δὲ φυσικὲς ἐνέργειες συνυπάρχουν πάντοτε μὲ τῆ φύσι, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ μέσα στὴν ὁποία ἔχουν τὸ εἶναι, καὶ τῶν μὲν κτιστῶν ὄλων εἶναι κτιστὲς, μόνο δὲ τῆς ἄκτιστης φύσεως εἶναι ἄκτιστες.

47 Αὐτὸς ὁμως ποῦ δὲν εἶναι μεμνημένος νὰ ἐρμηνεύῃ καὶ νὰ γνωρίζῃ τὰ πνευματικὰ τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ τὰ ξεσηκώνει πρόθυμα κατὰ τοῦ Πνεύματος, λέγει, «ἐνεργεῖται τὸ ἔργο τοῦτο καὶ ἡ ἐνέργεια· χωρὶς δὲ ἐνέργεια δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐνεργῇ κατὰ τὸν ἅγιο Μάξιμο. Ἐπομένως καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτὴ θὰ ἐνεργηθῇ διὰ μέσου ἄλλης ἐνεργείας, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρο».

48 Πράγματι ἐμωράθηκε λέγοντας ὅτι εἶναι σοφός⁹, ἐνῶ σοφίζεται ἐναντίον ἑαυτοῦ. Πράγματι ὅταν σὲ μερικὰ σημεῖα ἐμεῖς προβάλαμε τοῦτο γιὰ ἀπόδειξι τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει ὄχι μόνο οὐσία ἀλλὰ καὶ ἐνέργεια, ἐφ' ὅσον τὸ ἀνενέργητο εἶναι καὶ ἀνύπαρκτο, ἐπομένως ἂν ὑπάρχη Θεός, εἶναι καὶ ἐνεργής, ἂν δὲ ἐνεργῇ, ἔχει καὶ ἐνέργεια, διότι δὲν ὑπάρχει ἐνεργεῖν χωρὶς ἐνέργεια¹⁰, τοῦτο δὲν κατάλαβε ὅτι ἀναιρεῖ τὸ ὅτι ὑπάρχει Θεὸς τελείως, ἂν δὲν πεισθῇ ὅτι αὐτὸς ἔχει καὶ ἐνέργεια. Χρησιμοποιεῖ δὲ ἀνοήτως τὸ ἀξίωμα κατὰ τοῦ θείου Μαξίμου καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου καὶ γενικῶς ὄλων τῶν ἁγίων πατέρων, ποῦ λέγουν ἔργα τὶς ἄκτιστες τοῦ Θεοῦ ἐνέργειες, ἀνασκευάζοντας τὶς ἀπόψεις ἐκείνων διὰ τῆς στὸ ἀδύνατο ἀπαγωγῆς. «ἜΑν», λέγει, «ἐνεργῆται καὶ ἡ ἐνέργεια, ποῦ εἶναι ἔργο, διὰ μέσου ἄλλης ἐνεργείας θὰ ἐνεργηθῇ, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον».

49 Τί καινοφανεῖς φλυαρίες! Εὐκόλα θὰ μπορούσε αὐτὸς νὰ ἐπισωρεύσῃ γιὰ τὸν ἑαυτό του ἀπείρους λόγους καὶ βουλὲς καὶ γραφές, μᾶλλον δέ, πρᾶγμα παραδοξότερο, θὰ μπορούσε νὰ

9. Πρβλ. Ρωμ. 1,22.

10. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Ἔργα θεολογικὰ καὶ πολεμικά, PG 91, 200C.

καὶ γραφήν καὶ τὸν ἓνα λόγον ἀπείρους φαίη· καὶ γὰρ οὐδὲν τῶν
λεγομένων πραγμάτων χωρὶς λόγου λεχθεῖη ἄν. Λέγεσθαι δὲ
καὶ αὐτὸν τὸν λόγον φαμέν, ὡ̄ τὸ πρᾶγμα σημαίνεται, ἀλλ' οὐ
τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡ̄ σοφώτατε· βουλευόμεθά τε περὶ τινος καὶ
5 βουλευόμεθα βουλήν, ἀλλ' οὐδ' ἐν τούτοις ὁ αὐτὸς τρόπος. Ὁ
μὲν γὰρ λέγων πρὸς τὸν λόγον καὶ ὁ βουλευόμενος πρὸς τὴν
βουλήν, ὡς ὁ κινούμενος ἔχει πρὸς τὴν ἔμφυτον κίνησιν, τὸ δὲ
πρᾶγμα περὶ οὗ λέγει τις ἢ βουλεύεται τούτων οὐδέν, ὡς ἕτερον
παρὰ τὴν βουλήν καὶ τὸν λόγον τὸν τε λέγοντα καὶ τὸν βουλευό-
10 μενον παντάπασιν ὄν. Κάπὶ τῆς γραφῆς δὲ ὡσαύτως, ἦν ἄν τις
φαίη γραφήν· τοῦτο δὴ κάπὶ τῆς ἐνεργείας, ἂν μετὰ νοῦ σκοπῆς,
γνοίης ἄν. Ἐπεὶ τοίνυν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐνεργεῖσθαί τε πρὸς
Θεοῦ καὶ ἔργον εἶναι θεῖον, ἢ τε κτίσις λέγεται καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ
γέννησις, ὡς ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεῖος Ἰωάννης ἔφη, καὶ ὅσα περὶ
15 τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρεῖται κατὰ τὸν πολὺν τὰ θεῖα Μάξι-
μον, πῶς ἐπ' ἀπειρον πρόεισιν ὃ μηδὲ δις ὑπάρχει τὸ αὐτό·
«Καὶ πῶς», φησὶν, «ὁ αὐτὸς εἶπεν οὐκ ἠργμένα ταῦτ' εἶναι χρο-
νικῶς, πάντως ὡς ὑπ' αἰῶνα ὄντα, κἂν οὐχ ὑπὸ χρόνον ».

50 Σὺ δ' ἄν, ἡμεῖς φαῖμεν ἀκολουθῶς πρὸς αὐτόν, ραδίως ἂν
20 καὶ τὸν Υἱὸν ἀρκτὸν καὶ ὑπ' αἰῶνα δεῖξαις, τοῦ τῆς θεολογίας
ἐπωνόμου Γρηγορίου λέγοντος περὶ αὐτοῦ· «εἰ δὲ τὴν ἀπὸ χρό-
νου λαμβάνεις ἀρχήν, καὶ ἀναρχος, ποιητῆς γὰρ χρόνων οὐχ ὑπὸ

εἰπῆ αὐτὴν τὴ μία βουλή του καὶ γραφὴ καὶ τὸν ἕνα του λόγο ἀπείρους· διότι κανένα ἀπὸ τὰ λεγόμενα πράγματα δὲν θὰ μπορούσε νὰ λεχθῆ χωρὶς λόγο. Ἰσχυρίζομαστε δὲ ὅτι λέγεται καὶ αὐτὸς ὁ λόγος μὲ τὸν ὁποῖο δηλώνεται τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ὡ σοφώτατε· βουλευόμεστε γιὰ κάτι καὶ βουλευόμεστε βουλή, ἀλλ' οὔτε σ' αὐτὰ δὲν εἶναι ὁ ἴδιος τρόπος. Διότι ὁ λέγων πρὸς τὸν λόγο καὶ ὁ βουλευόμενος πρὸς τὴν βουλή, ἔχουν τὴ σχέσι πού ἔχει ὁ κινούμενος πρὸς τὴν ἔμφυτη κίνησι, ἐνῶ τὸ πρᾶγμα περὶ τοῦ ὁποῖου λέγει κάποιος ἢ βουλεύεται δὲν εἶναι τίποτε ἀπὸ αὐτὰ, διότι εἶναι ἐντελῶς ἄλλο ἀπὸ τὴν βουλή καὶ τὸν λόγο, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν λέγοντα καὶ τὸν βουλευόμενο. Καὶ ἐπὶ τῆς γραφῆς ἰσχύει τὸ ἴδιο πρᾶγμα, ὅποια εἰπῆ κανεὶς γραφῆ· τοῦτο λοιπὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἐνεργείας θὰ μπορούσες νὰ τὸ ἐννοήσης, ἂν τὸ σκεφθῆς μὲ περίνοια. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ἡ κτίσις καὶ ἡ γέννησις τοῦ Θεοῦ δὲν λέγεται κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ὅτι ἐνεργεῖται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ὅτι εἶναι ἔργο θεῖο, ὅπως εἶπε ὁ ἀπὸ τὴν Δαμασκὸ θεῖος Ἰωάννης¹¹, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅσα οὐσιωδῶς ἀπαντῶνται γύρω στὸν Θεὸ κατὰ τὸν μέγαλο στὰ θεῖα Μάξιμο¹², πῶς προχωρεῖ ἐπ' ἄπειρον αὐτὸ πού δὲν εἶναι οὔτε δυὸ φορές τὸ αὐτό; «Καὶ πῶς», λέγει, «εἶπε ὁ ἴδιος ὅτι αὐτὰ δὲν ἔχουν χρονικῶς ἀρχίσει; Ἀσφαλῶς διότι εἶναι ὑπὸ αἰῶνα, ἢ τουλάχιστο ὄχι ὑπὸ χρόνο».

50 Ἐσὺ ὁμως, θὰ μπορούσαμε τότε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ἐμεῖς, εὐκόλα θὰ ἔδειχνες ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι ἀρκτὸς καὶ ὑπὸ αἰῶνα, ἀφοῦ ὁ ἐπώνυμος τῆς θεολογίας Γρηγόριος λέγει γι' αὐτόν· «ἂν ἐκλαμβάνης τὴν κατὰ τὸν χρόνο ἀρχή, εἶναι καὶ ἀναρχος, διότι

11. Ἐκδόσις ὀρθοδόξου πίστεως 1, 8, PG 94, 813A.

12. Κεφάλαια θεολογικὰ 1, 48, PG 90, 1100D.

χρόνον». Ἐὰρ οὖν ἐν αἰῶνι καὶ οὗτος ἦρκεται, ὅτι μὴ ἦρκεται
 κατὰ τὴν ἀπὸ χρόνου ἀρχήν; Καὶ οὐκ ἔστι τῶν αἰώνων ποιητής,
 ὅτι τῶν χρόνων εἴρηται, ὡς οὐχ ὑπὸ χρόνον ὦν; Ἦ δὴλον ὅτι
 χρόνος λέγεται καὶ ὁ αἰὼν καθάπερ καὶ ὁ χρόνος αἰών; παρόντα
 5 γὰρ αἰῶνα καὶ μέλλοντά φαμεν. Πᾶν γάρ, ἐν ᾧ τὸ πρὸ τοῦδε καὶ
 μετὰ τόδε, χρονικὸν ἐξ ἀνάγκης, καίτοι ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξι-
 μος, εἰπὼν οὐκ ἠργμένα χρονικῶς, ἐπήνεγκεν, «οὐκ ἦν γάρ
 ποτε ὅτε οὐκ ἦν ἀρετὴ καὶ ἀγαθότης καὶ ἀγιότης καὶ ἀθανασία»,
 τὰς σὰς τοιαύτας εὐρεσιολογίας καθαρῶς ἀποσειόμενος. Ὁ δὲ
 10 τὴν οἰκείαν ληρωδίαν ἀνωμολογημένην οἰόμενος εἶναι τοῖς πᾶσι
 θεολογίαν καὶ ἡμῶν ὡς αὐτῷ μὴ πειθομένων καινοτομίαν κα-
 ταψευδόμενος δι' ἐτέρου λήρου καὶ πρὸς τοῦτο πάλιν ἀπαντᾷ·
 «οὐκ ἦν γάρ», φησὶν, «ὅτε οὐκ ἦν τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ χρονικῶς».
 Τοῦτο δὲ οὐκ ἀρκτὰ δεικνύντος ἐκεῖνά ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τὸν χρό-
 15 νον ἀναρχον. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν ταῦτα, ὅτε οὐκ ἦν χρονικῶς, καὶ
 χρόνος ἦν λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης ἀναρχος· ὁ γὰρ οὐκ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν,
 οὐκ ἀρκτόν. Ἔδει δὲ καὶ περὶ τῶν ἀγγέλων εἰπεῖν τὸν ἅγιον
 Μάξιμον, κατὰ τὴν Ἀκινδύνου σύνεσιν, ὅτι οὐκ ἦν, ὅτε οὐκ
 ἦσαν· καὶ γὰρ καὶ τούτοις ἐν αἰῶνι ἡ ἀρχή.

51 Τί δέ, οὐκ οὐσίαι καὶ ὑποστάσεις εἰσὶν οἱ ἄγγελοι ἐν αἰῶνι
 κτισθεῖσαι παρὰ Θεοῦ; Εἰ τοίνυν κατὰ τὸν Ἀκίνδυνον τὰ οὐ-
 σιωδιῶς περὶ τὸν Θεὸν θεωρούμενα οὐσίαι καὶ ὑποστάσεις εἰσὶ

ὁ ποιητὴς τῶν χρόνων δὲν εἶναι ὑπὸ χρόνον»¹³. Ἐραγε λοιπὸν καὶ αὐτὸς ἔχει ἀρχίσει στὸν αἰῶνα, ἐπειδὴ δὲν ἄρχισε κατὰ τὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὸν χρόνο; Καὶ δὲν εἶναι ποιητὴς τῶν αἰώνων, ἐπειδὴ ἔχει λεχθῆ ὅτι εἶναι ποιητὴς τῶν χρόνων, καθ' ὅσον δὲν εἶναι ὑπὸ χρόνο; Ἦ εἶναι φανερὸ ὅτι χρόνος λέγεται καὶ ὁ αἰὼν, ὅπως καὶ ὁ χρόνος αἰῶν; διότι λέγομε παρόντα καὶ μέλλοντα αἰῶνα. Πράγματι κάθε τι μέσα στὸ ὁποῖο εἶναι τὸ πρὶν ἀπὸ τοῦτο καὶ τὸ μετὰ ἀπὸ τοῦτο εἶναι κατ' ἀνάγκη χρονικό, ἂν καὶ ὁ σοφὸς στὰ θεῖα Μάξιμος, ἀφοῦ εἶπε «μὴ ἀρχινισμένα χρονικῶς», πρόσθεσε, «διότι δὲν ὑπῆρχε ποτὲ πού δὲν ὑπῆρχε ἀρετὴ καὶ ἀγαθότης καὶ ἀγιότης καὶ ἀθανασία»¹⁴, κλονίζοντας καθαρὰ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὶς εὐρεσιολογίες σου. Αὐτὸς ὅμως, νομίζοντας ὅτι ἡ φλυαρία του ἀποτελεῖ ὠμολογημένη ἀπὸ ὅλους θεολογία καὶ κατηγορώντας ψευδῶς ἐμᾶς πού δὲν πειθόμαστε σ' αὐτὸν γιὰ καινοτομία, ἀπαντᾷ πάλι καὶ πρὸς αὐτὸ μὲ ἄλλη φλυαρία· λέγει, «δὲν ὑπῆρχε καιρὸς πού αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν ὑπῆρχαν, ἀλλ' ἄρχισαν χρονικῶς». Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἔνδειξις ὅτι ἐκεῖνα εἶναι ἀρκτὰ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ χρόνος εἶναι ἄναρχος. Ἦν δὲν ἦσαν αὐτὰ ὅταν δὲν ὑπῆρχε χρόνος κατ' ἀνάγκη λοιπὸν ἦταν καὶ ὁ χρόνος ἄναρχος; διότι αὐτὸ πού δὲν ἦταν, ὅταν δὲν ἦταν τίποτε, δὲν εἶναι ἀρκτό. Ἐπρεπε νὰ εἰπῆ καὶ περὶ τῶν ἀγγέλων ὁ ἅγιος Μάξιμος κατὰ τὴ σύνεσι τοῦ Ἀκινδύνου, ὅτι δὲν ἦταν καιρὸς πού δὲν ἦσαν; διότι καὶ γι' αὐτοὺς ἡ ἀρχὴ εἶναι μέσα στὸν αἰῶνα.

51 Τί ὅμως; δὲν εἶναι οὐσίες καὶ ὑποστάσεις οἱ ἄγγελοι πού ἐκτίσθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸ μέσα στὸν αἰῶνα; Ἦν λοιπὸν κατὰ τὸν Ἀκίνδυνο τὰ οὐσιωδῶς παρατηρούμενα γύρω στὸν Θεὸ εἶ-

13. *Λόγος 39, 12, PG 36, 348B*; πρβλ. καὶ *Λόγον 20, 7, PG 35, 1073B*, Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσὶν ὀρθοδόξου πίστεως 1, 8, PG 94, 829C*, καὶ Θαλασσίου, *Ἐκατοντάδα 4, 100, PG 91, 1469C*.

14. *Κεφάλαια θεολογικὰ 1, 50, PG 90, 1101B*.

κτισταί, τοὺς ἀγγέλους ἔδει φάναι τὸν θεῖον Μάξιμον οὐσιωδῶς περὶ τὸν Θεὸν θεωρεῖσθαι. Ὁ δὲ τὰ μὲν ἀθάνατά φησι καὶ τὰ ζῶντα καὶ τὰ ἅγια, δηλονότι καὶ τὰ τῶν ἀγγέλων τάγματα, ἤρκεται χρονικῶς. Ἡ ἀθανασία δὲ καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀγιότης, οὐ τὰ φύσει προσόντα τοῖς κτιστοῖς (κτιστὰ γὰρ καὶ ταῦτα πάντ' ἐστίν), ἀλλ' ὅσα περὶ τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρεῖται, οὐκ ἦν, ὅτι οὐκ ἦσαν. Διὸ καὶ ὁ μέγας Διονύσιος «οὐκ οὐσίαν», φησί, «φάμεν θεῖαν ἢ ἀγγελικὴν τὴν αὐτοζωὴν καὶ τὴν αὐτοαγαθότητα καὶ τὰ τοιαῦτα». Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος ἐν αὐτοῖς αὐτοῦ
 10 τοῖς *Κεφαλαίοις* πᾶσαν καθαιρῶν ματαιίαν ἐνστασιν ἐπάγει· «ἀναρχος γὰρ πᾶσα ἀρετὴ μὴ ἔχουσα τὸν χρόνον ἑαυτῆς πρεσβύτερον, ἅτε τὸν Θεὸν ἔχουσα μονώτατον αἰδίως γεννήτορα».

52 Τί λέγεις, τί διανοῆ πρὸς ταῦτα ὁ πᾶν ἔργον ἀποφαινόμενος κτιστὸν καὶ τὸν Βαρλαάμ ἐκεῖνον παρελθεῖν τῇ κακουργίᾳ φιλοτιμούμενος; Ὁ μὲν γὰρ ἀκηκοῶς τῶν *Κεφαλαίων* τούτων ὑπέπτηξέ τε καὶ ἀπηγόρευσε νόθα μᾶλλον αὐτὰ λέγειν ἢ παρερμιηνεύειν πειρώμενος· διὸ καὶ τὸ γνήσιον αὐτῶν τηνικαῦτα παρ' ἡμῶν πολλαχόθεν ἀπεδείχθη. Σὺ δ' ἐκ περιουσίας
 20 τῆς ἐπὶ τῷ συνηγορεῖν καὶ κατὰ τῆς φανεραῆς ἀληθείας ἀκρατῶς κεχώρηκας καὶ τοὺς ἀντικειμένους σοι παντάπασι λόγους ὡς συνηγοροῦντας προήνεγκας.

53 Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ ἐνεργεῖν καὶ τὸ κτίζειν δεῖ νομίζεις τὸ αὐτό, κτίζει κατὰ σὲ ὁ Πατὴρ τὰ ἑαυτῷ ὁμοούσια τοῦ τῆς θεολογίας
 25 ἐπωνύμου Γρηγορίου γράφοντος, «εἰ τὸ Πατὴρ ἐνεργείας ὄνομα,

ναι κτιστές ουσίες και υποστάσεις, θὰ ἔπρεπε ὁ θεῖος Μάξιμος νὰ εἰπῆ ὅτι οἱ ἄγγελοι ἀπαντῶνται οὐσιωδῶς γύρω στὸ Θεό. Αὐτὸς ὁμως λέγει ὅτι τὰ ἀθάνατα, τὰ ζῶντα καὶ τὰ ἅγια, δηλαδή καὶ τὰ τάγματα τῶν ἀγγέλων, ἔχουν χρονικὴ ἀρχή. Ἡ δὲ ἀθανασία καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀγιότης, λέγει, δὲν εἶναι τὰ φυσικῶς προσόντα στὰ κτιστὰ (διότι κι' αὐτὰ ὅλα εἶναι κτιστά)· ἀλλ' ὅσα ἀπαντῶνται οὐσιωδῶς γύρω στὸ Θεό, δὲν ὑπῆρχε καιρὸς πού δὲν ἦσαν¹⁵. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ μέγας Διονύσιος λέγει, «δὲν λέγομε θεία οὐσία ἢ ἀγγελικὴ τὴν αὐτοζωὴ καὶ τὴν αὐτοαγαθότητα καὶ τὰ τοιαῦτα»¹⁶. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος στὰ *Κεφάλαιά* του, καθαιρώντας κάθε ματαία ἔνστασι, προσθέτει· «κάθε ἀρετὴ πού δὲν ἔχει τὸ χρόνο πρεσβύτερό της εἶναι ἄναρχη, διότι ἔχει τὸν Θεὸ αἰδίως μοναδικὸ γεννήτορα»¹⁷.

52 Τί λέγεις; τί σκέπτεσαι γι' αὐτά, ἐσὺ πού ἀποφαίνεσαι ὅτι κάθε ἔργο εἶναι κτιστὸ καὶ φιλοδοξεῖς νὰ ξεπεράσης σὲ κακουργία ἐκεῖνον τὸν Βαρλαάμ; Διότι ἐκεῖνος, μόλις ἄκουσε τοῦτα τὰ *Κεφάλαια*, ὑποχώρησε κι' ἐγκατέλειψε τὴν ἐπίθεσι, ἀποπειρώμενος νὰ τὰ χαρακτηρίσῃ μᾶλλον νόθα παρὰ νὰ τὰ παρερμηνεύσῃ· γι' αὐτὸ τότε ἀποδείχθηκε μὲ πολλοὺς τρόπους ἀπὸ ἐμᾶς ἢ γνησιότης των. Ἐσὺ ὁμως ὠρμησες ἀσυγκράτητα, ἀπὸ ὑπερβολὴ προθυμίας γιὰ τὴ συνηγορία πρὸς τὸ ψεῦδος μᾶλλον παρὰ δυνάμεως τῶν λόγων, κατὰ τῆς φανερῆς ἀληθείας καὶ προέβαλες τοὺς ἐντελῶς ἀντιθέτους σου λόγους σὰν νὰ συνηγοροῦν τάχα πρὸς τὶς ἀπόψεις σου.

53 Ἐπειδὴ δὲ νομίζεις ὅτι τὸ ἐνεργεῖν καὶ τὸ κτίζειν εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιο πρᾶγμα, κατὰ τὴ γνώμη σου ὁ Πατὴρ κτίζει τὰ ὁμοουσίά του, ἀφοῦ ὁ Γρηγόριος τῆς θεολογίας ἐπώνυμος γρά-

15. *Κεφάλαια θεολογικά* 1, 48, PG 90, 1100D.

16. *Περὶ θείων ὀνομάτων* 11, 6, PG 3, 953CD.

17. *Κεφάλαια θεολογικά* 1, 48, PG 90, 1101A.

αὐτὸ τοῦτο ἐνεργηκῶς ἂν εἶη τὸ ὁμοούσιον». Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ προαιώνιος θεότης καὶ δύναμις κτίσμα κατὰ τὴν σὴν ἄνοιαν μᾶλλον ἢ διάνοιαν λέγοντος, «τὸ ἐνεργούμενον ποιούμενον νοοῦμεν, ἀλλ' οὐκ ἄκτιστον οὐδὲ ἄναρχον οὐδὲ τῷ Θεῷ συναϊ-
 5 διον», τοῦ Νύσσης ἐνθέου Γρηγορίου Π ρ ὸ ς Ἀ β λ ἄ β ι ο ν γράφοντος, «τὴν ἐποπτικὴν τε καὶ θεατικὴν δύναμιν, ἥνπερ δὴ θεότητα λέγομεν, διὰ τοῦ μονογενοῦς ὁ Πατὴρ ἐνεργεῖ»· καὶ πάλιν, «εἷς ὁ τῆς ἐποπτικῆς τε καὶ θεατικῆς δυνάμεως λόγος, ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι, ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς οἶον ἐκ
 10 πηγῆς τινος ἀφορμώμενος, ὑπὸ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργούμενος, ἐν δὲ τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος τελειῶν τὴν χάριν». Φασὶ δὲ καὶ ἡ ἀγία καὶ οἰκουμενικὴ πέμπτη σύνοδος πρὸς τὰς κιβδήλους Ὁριγένους ἀντιφθεγγομένη περινοίας, ὅτι «ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ μὴ κτίζειν ἐλθὼν εἰς τὸ κτίζειν, οὐ κατὰ τὴν φύσιν ἐτράπη, ἀλλὰ κατὰ
 15 τὴν ἐνέργειαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ κατὰ ταύτην. Εἶχε μὲν γὰρ αἰετὴν τὴν δύναμιν τοῦ κτίζειν καὶ δημιουργεῖν, ἐνηργήθη δὲ ἡ τοιαύτη δύναμις, ὅτε ἐβουλήθη ὁ Θεός». Ὁρᾶς ὡς ἄκτιστον ἔσθ' ὅτε τὸ ἐνεργούμενόν ἐστιν, αὐτὴ τε ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια; Ἀλλὰ τί λέγω ταύτας, ἃς αὐτὸς ὑπερβολαῖς καὶ ἐλλείψει καθυποβάλ-
 20 λεις, νῦν μὲν οὐσίαν ταύτας λέγων θείαν αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἀνώνυμον καὶ ὑπερώνυμον, νῦν δὲ καθαιρῶν καὶ τοῖς κτίσμασι συντάττων; Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς κτίσμασι συναριθμήσεις, εἰ πᾶν τὸ ἐνεργούμενον κτιζόμενον νοεῖς τοῦ μεγάλου Βασιλείου γράφοντος, «αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅταν μὲν αὐ-
 25 τοῦ τὴν οἰκείαν ἐννοῶμεν ἀξίαν, μετὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ καὶ Υἱοῦ θεωροῦμεν, ὅταν δὲ τὴν εἰς τοὺς μετόχους ἐνεργουμένην χάριν ἐνθυμηθῶμεν, ἐν ἡμῖν εἶναι τὸ Πνεῦμα λέγομεν».

18. Λόγος 29 (Θεολογικὸς 3), 16, J. Barbel, σ. 156· PG 36, 96A.

19. Πρὸς Ἀβλάβιον περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς θεοὺς, W. Jaeger, 3, 1, σ. 50· PG 45, 128B.

20. Αὐτόθι, W. Jaeger, 3, 1, σ. 50· PG 45, 128C.

φει, «ἂν ὁ ὄρος Πατήρ εἶναι ὄνομα ἐνεργείας, τότε θὰ ἔχη ἐνεργήσει αὐτὸ τοῦτο τὸ ὁμοούσιο»¹⁸. Καὶ ἡ ἴδια δὲ ἡ προαιώνια θεότης καὶ δύναμις εἶναι κτίσμα κατὰ τὴν ἄνοια μᾶλλον παρὰ διάνοιά σου, ἀφοῦ λέγεις, «τὸ ἐνεργούμενο θεωροῦμε σὰν ποιούμενο, ἀλλὰ ὄχι ἄκτιστο οὔτε ἄναρχο οὔτε συναΐδιο μὲ τὸν Θεό», ἐνῶ ὁ ἐνθεος Γρηγόριος Νύσσης γράφει πρὸς Ἀβλάβιον, «τὴν ἐποπτικὴ καὶ θεατικὴ δύναμι, τὴν ὁποία μάλιστα λέγομε θεότητα, ἐνεργεῖ διὰ τοῦ μονογενοῦς ὁ Πᾶτήρ»¹⁹· καὶ πάλι, «ἓνας εἶναι ὁ λόγος τῆς ἐποπτικῆς καὶ θεατικῆς δυνάμεως, στὸν Πατέρα καὶ στὸν Υἱὸ καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἀπὸ τὸν Πατέρα ξεκινώντας σὰν ἀπὸ κάποια πηγὴ, ἀπὸ τὸν Υἱὸ ἐνεργούμενος, μὲ τὴ δύναμι τοῦ Πνεύματος τελειώνοντας τὴν χάρι»²⁰. Λέγει δὲ καὶ ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ πέμπτη σύνοδος, ἀντικρούοντας τὶς κίβδηλες δοξασίαι τοῦ Ὁριγένους, ὅτι «ὁ Θεός, ὅταν ἀπὸ τὸ μὴ κτίζειν ἔφθασε στὸ κτίζειν, δὲν μεταβλήθηκε κατὰ τὴ φύσι, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνέργεια· ἢ μᾶλλον οὔτε κατ' αὐτὴν. Διότι εἶχε πάντοτε τὴν δύναμι τοῦ κτίζειν καὶ δημιουργεῖν, ἀλλὰ ἡ δύναμις αὐτὴ ἐνεργήθηκε, ὅταν θέλησε ὁ Θεός»²¹. Βλέπεις ὅτι μερικὲς φορές τὸ ἐνεργούμενο εἶναι ἄκτιστο, δηλαδὴ ἡ ἴδια ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια; Ἀλλὰ τί λέγω αὐτές, πού ἐσὺ τὶς ὑποβάλλεις σὲ ὑπερβολὲς καὶ ἐλλείψεις, ἄλλοτε λέγοντάς τες θεία οὐσία, δηλαδὴ ἀκριβῶς ἐκείνη τὴν ἀνώνυμη καὶ ὑπερώνυμη, ἄλλοτε δὲ καθαιρώντας τες καὶ συντάσσοντάς τες μὲ τὰ κτίσματα; Ἀλλὰ θὰ συναριθμῆσης μὲ τὰ κτίσματα κι' αὐτὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἂν κάθε ἐνεργούμενο τὸ θεωρήσης ὡς κτιζόμενο, ἐνῶ ὁ μέγας Βασίλειος γράφει, «αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο, ὅταν ἐννοοῦμε τὸ ἀξίωμά του τὸ θεωροῦμε μαζί μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱό, ὅταν δὲ σκεπτόμαστε τὴν ἐνεργουμένη στους μετόχους χάρι, λέγομε ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι μέσα μας»²².

21. Mansi 9, 489.

22. *Περὶ ἁγίου Πνεύματος* 26, 63, B. Bruche, Sources. Chr. τ. 17, σ. 230· PG 32, 184C.

54 ἼΑρα νῦν γοῦν συνῆκας ὡς ἓνι μὴ τὸ ἐνεργοῦν μόνον ἀλλὰ
καὶ τὸ ἔργον, ἔσθ' ὅτε καὶ τὸ ἐνεργούμενον, ἄκτιστον ὑπάρχειν;
Τά γε μὴν ἐπὶ Θεοῦ ἀδιαιρέτως διαιρούμενα, καὶ διαφέροντα
μὲν ἀλλήλων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ χωριστὰ τυγχάνοντα, τοιοῦτον δέ
5 ἔστιν ἢ τε φύσις καὶ ἡ ἐνέργεια. Καὶ γὰρ ὁ λαμπρότητα βαλλό-
μενος ἐπὶ νοῦν, καὶ τὸ ἀφιέν ταύτην συγκατενόησεν. Οὕτω τοί-
νυν καὶ ὁ πᾶσαν ἄλλην δύναμιν ἢ ἐνέργειαν ἐννοήσας, εὐθύς καὶ
τὴν φύσιν ἧς ἡ δύναμις ἐλογίσατο, καὶ πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ
τοῦ μηδὲν ἐπίκτητον ἔχοντος μηδ' ἐκ προκοπῆς ὕστερον προσ-
10 λαμβάνοντος. Οὐκ ἔστιν οὖν ἐννοῆσαι τομὴν ἢ διαίρεσιν κατ'
οὐδένα τρόπον οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας Θεοῦ.

54 Ἐραγε λοιπὸν κατάλαβες τώρα ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι ἄκτιστο ὄχι μόνο τὸ ἐνεργοῦν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργο, μερικὲς δὲ φορὲς καὶ τὸ ἐνεργούμενο; Τουλάχιστον τὰ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ διαιρούμενα ἀδιαιρέτως, πὸ διαφέρουν μὲν ἀλλήλων, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ χωριστά, τέτοια δὲ εἶναι ἡ φύσις καὶ ἡ ἐνέργεια. Πράγματι ὁποῖος βάλῃ στὸ νοῦ του τὴν λαμπρότητα, κατανοεῖ καὶ τὴν πηγὴ πὸ τὴν ἄφησε. Ἔτσι λοιπὸν κι' ἐκεῖνος πὸ σκέπτεται κάθε ἄλλη δύναμι καὶ ἐνέργεια, ἀμέσως λογίζεται καὶ τὴν φύσι στὴ ὁποία ἀνήκει ἡ δύναμις καὶ πολὺ περισσότερο ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πὸ δὲν ἔχει τίποτε ἐπίκτητο²³ οὔτε προσλαμβάνει τίποτε ὕστερα ἀπὸ προκοπή. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατὸ νὰ ἐννοήσῃς τομὴ ἢ διαίρεσι κατὰ κανένα τρόπο οὐσίας καὶ ἐνεργείας Θεοῦ.

23. Βλ. ἀνωτέρω, Ἀντιρρητικὸν I, 7, 28 καὶ τὴν ἐκεῖ σχετικὴ σημείωσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

*Παράστασις πάλιν ὅτι διαφέρει τῆς ἀκτίστου οὐσίας
ἢ ἄκτιστος ἐνέργεια· καὶ περὶ θεότητος*

55 Πῶς γὰρ ἂν καὶ εἶναι ἡ οὐσία γνωσθεῖη μηδαμῶς ἐνεργοῦσα; Πῶς δ' ἂν ἐνεργοίῃ μὴ δύναμιν ἔχουσα καὶ ἐνέργειαν; Πῶς δ' ἂν αὐθις ἢ τε δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια εἴη μηδενοῦ τοῦ δυναμένου τε καὶ ἐνεργοῦντος ὄντος; Τί δ' ἂν δεικνύοι τοῦ δεικνυμένου
5 μὴ ὄντος; Πῶς δ' ἂν χωρισθεῖη δύναμις ἔμφυτος ἀλλ' οὐκ ἀποτέλεσμα οὔσα; Πλὴν, οὐκ ἐπειδήπερ ἐνοῦται τὰ τῆς διαφορᾶς συγγεῖται τῆς διαιρούσης ἀδιαιρέτως, ἐπεὶ μὴδ' ὅτι πάλιν διαφέρει καὶ διασπᾶται ἀλλήλων. Ἡ μὲν γὰρ τὸ κινούμενον, ἢ δ' οἶον ἢ κίνησις· καὶ ἡ μὲν τὸ δεικνύμενον, ἢ δὲ τὸ δεικτικόν, ἀλλ' οὐχὶ
10 διὰ τοῦτο καὶ χωριστόν. Καθάπερ δὲ φαμεν λέγεσθαί τι πρᾶγμα παρ' ἡμῶν, λέγεσθαι δὲ καὶ αὐτὸν τὸν λόγον, ὡς τὸ πρᾶγμα σημαίνεται, τρόπον δὲ οὐ τὸν αὐτόν, εἰ γὰρ τις φαίη τῷ ἐνδιαθέτῳ λόγῳ τελεῖσθαι τὸν προφορικὸν καὶ οὗτος ἕτερος, οὐ μὴν καὶ οὗτος ἐτέρῳ λόγῳ λέγεται· οὕτως ἐνεργεῖσθαι φαμεν καὶ τὸ
15 διὰ πράξεως ἀποτελούμενον, ἐνεργεῖσθαι δὲ καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθάπερ εἴρηται.

56 Οὐ μὴν ἀλλ' ἀκήκοας τοῦ λέγοντος, «ἔργον θείας φύσεως ἢ ἀναρχος καὶ ἀίδιος γέννησις». Τοῦ θεολόγου τοίνυν Γρηγορίου

1. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 29 (Θεολογικός 3), 6, J. Barbel, σ. 138· PG 36, 81B.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

Ἐλλη ἀπόδειξις ὅτι διαφέρει ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια ἀπὸ τὴν ἄκτιστη οὐσία. Καὶ περὶ θεότητος

55 Πράγματι, πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀναγνωρισθῆ ὅτι ὑπάρχει ἡ οὐσία, ἀφοῦ δὲν ἐνεργεῖ καθόλου; Πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἐνεργῆ χωρὶς νὰ ἔχη δύναμι καὶ ἐνέργεια; Πῶς πάλι θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχη δύναμη καὶ ἐνέργεια, ἂν δὲν ὑφίστατο κανένα δυνάμενο καὶ ἐνεργοῦν; Τί θὰ μπορούσε νὰ δεικνύη, ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ δεικνυόμενο; Πῶς θὰ μπορούσε νὰ χωρισθῆ δύναμις ποὺ εἶναι ἔμφυτη καὶ ὄχι ἀποτέλεσμα; Βέβαια ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἐνώνονται δὲν συγχέονται τὰ τῆς διαφορᾶς ποὺ διαιρεῖ ἀδιαιρέτως, ὅπως ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι διαφέρουν δὲν διασπῶνται μεταξύ τους. Διότι ἡ μία εἶναι τὸ κινούμενο, ἡ ἄλλη εἶναι σὰν ἡ κινήσις¹ καὶ ἡ μία τὸ δεικνυόμενο, ἡ ἄλλη τὸ δεικτικό, ἀλλὰ ὄχι καὶ χωριστὸ γι' αὐτό. Ὅπως ἰσχυριζόμαστε ὅτι λέγεται ἀπὸ ἐμᾶς κάποιο πρᾶγμα, λέγεται δὲ καὶ ὁ ἴδιος ὁ λόγος μὲ τὸν ὁποῖο δηλώνεται τὸ πρᾶγμα, ὄχι ὅμως μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, διότι ἂν θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ προφορικὸς τελεῖται μὲ τὸν ἐνδιάθετο λόγο κι' αὐτὸς εἶναι ἄλλος, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς λέγεται μὲ ἄλλον λόγο· ἔτσι ἰσχυριζόμαστε ὅτι ἐνεργεῖται καὶ τὸ ἐπιτελούμενο διὰ πράξεως, ὅτι ἐνεργεῖται δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια, ἀλλ' ὄχι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅπως ἔχει λεχθῆ.

56 Ἐλλ' ὅμως ἔχεις ἀκούσει τὸν λέγοντα, «ἡ ἀναρχὴ καὶ ἀΐδια γέννησις εἶναι ἔργο θείας φύσεως»². Ὅταν λοιπὸν ὁ

2. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ἐκδόσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως 1, 8, PG 94, 813 A.

πάλιν φάσκοντος, «ἄλλο γεννῶν καὶ γέννησις, εἰ μὴ μεθύομεν»,
 ἄρα δύο θεοὶ καὶ θεότητες, ὅτι δύο ταῦτα ἄκτιστά τε καὶ προ-
 αιώνια, διαφέροντα ἀλλήλων; ἢ σύνθετος ἐκ τούτων, εἶπερ εἷς
 Θεός; Πότερον τοίνυν αὐτὸς αἴρῃ; κατηγορεῖν τῶν ταῦθ' οὕτω
 5 θεολογούντων ἀγίων, καθάπερ καὶ ἡμῶν λεγόντων καὶ τοῦτο
 κατ' αὐτούς, ὡς ἄκτιστός ἐστι καὶ ὁ ἐνεργῶν Θεὸς καὶ ἡ τούτου
 θεία ἐνέργεια, καὶ ὡς ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐνεργοῦντος ἕτερον (ὁ μὲν
 γὰρ ὁ κινούμενος, τὸ δ' οἶον ἡ κίνησις, καὶ εἷς ταῦτ' ἐστι Θεός,
 οὐδὲ γὰρ χωριστὰ) καὶ τάττεσθαι παρὰ τοῦτο μετὰ τῶν μεθυόν-
 10 των «οὐκ ἀπὸ σίκερα οὐδὲ ἀπὸ οἴνου» κατὰ τὸ προφητικόν,
 ἀλλ' ἐκ τινος φρενοβλαβείας, τῷ μὴ δυνηθῆναι συνιδεῖν ὡς
 ἄλλο κίνησις τε καὶ κινούμενος, καὶ ὡς τῷ ἀεικινήτῳ καὶ σύνε-
 στιν ἡ ἔμφυτος κίνησις ἀεὶ καὶ σύνθεσιν οὐδεμίαν ἐμποιεῖ; Ταῦ-
 15 τα τοίνυν ἀγνοῶν, αἴρῃ κατηγορεῖν ἡμῶν τε καὶ τῆς ἀληθείας
 καὶ τοιαῦτ' ἀκούειν παρὰ τῶν προστατῶν τῆς ἀληθείας, ἢ τάλη-
 θές ἰδὼν ἀποδεικνύμενον καὶ καλῶς ὁμολογήσας, παύσασθαι τε
 τῆς δαιμονικῆς ἐνστάσεως καὶ ἀπαλλαγῆναι τῆς ἐνυπαρχούσης
 τῶν φρενῶν ἐκστάσεως;

57 Καὶ μὴν ὡς τοῦ αὐτοῦ ἀκήκοας, «ἔργον μὲν θείας φύσεως
 20 ἢ γέννησις, ἔργον δὲ θείας θελήσεως ἢ κτίσις· θελήματι γὰρ
 Θεοῦ τὰ πάντα προῆκται δημιουργικῶς». Οὐ τοῦτο τοίνυν ἐστὶν
 ὃ κατηγορεῖς ἡμῶν λεγόντων μηδὲν ἀπάντων τῆς θείας φύσεως
 μετέχειν, ἀλλὰ τῶν τοῦ Θεοῦ ἐνεργειῶν, τὰ μὲν ἀπλῶς ὄντα τῆς

Γρηγόριος Θεολόγος λέγει πάλι «ἄλλο γεννῶν καὶ ἄλλο γέννησις, ἂν δὲν εἶμαστε μεθυσμένοι»³, ἄραγε δύο θεοὶ καὶ θεότητες ὑπάρχουν, γιὰ τὸ λόγο ὅτι αὐτὰ εἶναι δύο ἄκτιστα καὶ προαιώνια, πὺ διαφέρουν μεταξύ τους; ἢ, ἂν ἓνας εἶναι ὁ Θεός, εἶναι σύνθετος ἀπὸ αὐτά; Ποιό ἀπὸ τὰ δυὸ λοιπὸν προτιμᾶς ἐσύ; Προτιμᾶς νὰ κατηγορῆς τοὺς ἁγίους πὺ θεολογοῦν τοῦτα μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ὅπως κι' ἐμᾶς πὺ δεχόμεστε καὶ τοῦτο σύμφωνα μὲ αὐτούς, ὅτι ἄκτιστος εἶναι καὶ ὁ Θεός πὺ ἐνεργεῖ καὶ ἡ θεία ἐνέργεια τούτου καὶ ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐνεργοῦντος εἶναι ἄλλο πράγμα (διότι ἐκεῖνος μὲν εἶναι ὁ κινούμενος, τοῦτο εἶναι ἡ κίνησις, κι' ἓνας Θεός εἶναι αὐτά, διότι δὲν εἶναι χωριστά)⁴ καὶ προτιμᾶς ἔτσι νὰ συντάσσεσαι μὲ τοὺς μεθυσμένους «ὄχι ἀπὸ σίκερα οὔτε ἀπὸ οἶνο» κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον⁵, ἀλλὰ ἀπὸ κάποια φρενοβλάβεια, ἀφοῦ δὲν μπορεῖς ν' ἀντιληφθῆς ὅτι ἄλλο εἶναι κίνησις καὶ ἄλλο κινούμενος, καὶ ὅτι στὸν ἀεικίνητο συνυπάρχει πάντοτε ἡ ἔμφυτη κίνησις καὶ καμμιά σύνθεσις δὲν προκαλεῖ αὐτή; Ἄγνοώντας λοιπὸν αὐτά, προτιμᾶς νὰ κατηγορῆς ἐμᾶς καὶ τὴν ἀλήθεια καὶ ν' ἀκούης τέτοια πράγματα ἀπὸ τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς ἀληθείας; Ἦ, ἀφοῦ ἰδῆς τὴν ἀλήθεια ν' ἀποδεικνύεται κι' ὁμολογήσης καλῶς, προτιμᾶς νὰ παύσης τὴν δαιμονικὴ ἀντίστασι καὶ ν' ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν ἐνυπάρχουσα ἔκστασι τῶν φρενῶν;

57 Καὶ ὁμως, ὅπως ἄκουσες τὸν ἴδιο, «ἔργο τῆς θείας φύσεως εἶναι ἡ γέννησις, ἔργο τῆς θείας θελήσεως ἡ κτίσις· διότι ὅλα ἦλθαν σὲ ὑπαρξὴ δημιουργικῶς μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ⁶. Δὲν εἶναι λοιπὸν τοῦτο αὐτὸ πὺ μᾶς κατηγορεῖς, διότι λέγομε ὅτι τίποτε ἀπολύτως δὲν μετέχει τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ τῶν

3. *Λόγος 29 (Θεολογικὸς 3)*, 6, J. Barbel, σ. 138· PG 36, 81B.

4. Αὐτόθι.

5. *Ἦσ.* 29, 9. Σίκερα εἶναι οἶνοπνευματῶδες ποτό.

6. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 1, 8, PG 94.

ούσιοποιουῦ δυνάμεως, τὰ δὲ ζῶντα τῆς ζωοποιουῦ καὶ τᾶλλα καταλλήλως ἑαυτοῖς; Σὺ δὲ φῆς «δύο ποιεῖν» ἡμᾶς «παρὰ τοῦτο τὸν Θεόν, ὡσὰν ἀδυνατούσης αὐτοῦ τῆς φύσεως πάντα ἐνεργεῖν». Ἴδού σοι τοίνυν διθεΐτης καὶ ὁ τῶν θείων ἀσφαλῆς εἶπερ
 5 τις ὑμνωδός. Σὺ δὲ τὰ πάντα τῆς θείας εἶναι φύσεως ἔργα δογματίζων, ἀλλ' οὐχὶ τὰ μὲν θελήσει καὶ δημιουργικῇ ἐνεργείᾳ ἐνεργεῖν, τὰ δὲ φύσει καὶ παρ' ἑαυτοῦ προάγειν τὸν Θεόν, ἢ καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα συντάττεις τοῖς κτιστοῖς, ἢ πάντα ἀγένητα καὶ τῷ Πατρὶ συναΐδια δοξάζεις.

58 Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπειδὴπερ ἔργον μὲν θείας φύσεως ἢ γέννησις, ἔργον δὲ θείας θελήσεως ἢ κτίσις, ἕτερον ἄρ' ἢ φύσις τῆς θελήσεως. Τί οὖν; οὐκ ἄκτιστος καὶ ἡ θείας θέλησις, ἐπειδὴπερ ἕτερον τῆς φύσεως; Ἦ διέσπασται τῆς θείας φύσεως, ὅτι διενήνοχεν αὐτῆς; Ἦ σύνθετον ποιεῖ τὴν θείαν φύσιν, ὅτι σύνεστιν
 15 αὐτῇ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ ἀπλότῃ λυμαίνεται τι; Οἴμενον, καίτοι θέλησις ἐστὶ κατὰ τοὺς πατέρας ἢ θελητικὴ τῆς φύσεως ἐνεργείᾳ τε καὶ δύνამις. Οὐκοῦν καὶ ἐνεργεῖται, καθάπερ μικρὸν ἀνωτέρω τῶν πατέρων ἀκήκοας, ὡς δύνამις καὶ τὴν ἐνεργοῦσαν φύσιν αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης ἔχει ἑαυτῆς, ἐπεὶ καὶ πηγὴ τῶν
 20 ἐνεργειῶν ἢ φύσις. Ἀλλὰ καὶ νοεῖται πως παρ' ἡμῶν ἢ θεία θέλησις διὰ τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων τε καὶ ποιημάτων· ἢ δὲ θεία φύσις παντάπασιν ἀπερινόητος. Ἄρ' οὖν διὰ ταῦτα δύο ἢ ἐκ δύο τὸν Θεὸν ἐρεῖς, ὑπερκειμένης τε καὶ μὴ, ἐνεργούσης καὶ ἐνεργουμένης, νοουμένης ὅπωςδῆποτε καὶ ἀπερινοήτου; Τοιαῦ-

ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, τὰ μὲν ἀπλῶς ὄντα τῆς οὐσιοποιουῦ δυνάμεως, τὰ δὲ ζῶντα τῆς ζωοποιουῦ καὶ τὰ ἄλλα στὰ ἀντίστοιχὰ τους; Σὺ ὁμως ἰσχυρίζεσαι ὅτι ἐμεῖς «παρ' ὅλα αὐτὰ καθιστοῦμε τὸν Θεὸ δύο, σὰν ν' ἀδυνατῆ ἡ φύσις του νὰ ἐνεργῆ τὰ πάντα». Ἴδου λοιπόν, διθεϊτής γιὰ σένα εἶναι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον καὶ ὁ ἀσφαλῆς ὑμνωδὸς τῶν θείων. Ἐσὺ ὁμως, δογματίζοντας ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἔργα τῆς θείας φύσεως, ἀλλ' ὄχι ὅτι ἄλλα μὲν τὰ ἐνεργεῖ μὲ θέλησι καὶ δημιουργικὴ ἐνέργεια, ἄλλα δὲ τὰ παράγει ὁ Θεὸς ἐκ φύσεως καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἢ συντάσσεις μὲ τὰ κτιστὰ καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα ἢ θεωρεῖς τὰ πάντα ἀγέννητα καὶ συναῖδια μὲ τὸν Πατέρα.

58 Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, ἐπειδὴ ἔργο τῆς θείας φύσεως εἶναι ἡ γέννησις, ἔργο δὲ τῆς θείας θελήσεως ἡ κτίσις, ἄρα διαφορετικὸ πρᾶγμα εἶναι ἡ φύσις ἀπὸ τῆ θέλησι⁷. Τί λοιπόν; Δὲν εἶναι καὶ ἡ θεία θέλησις ἄκτιστη, ἐπειδὴ εἶναι ἄλλο ἀπὸ τῆ φύσι; ἢ εἶναι διασπασμένη ἀπὸ τῆ θεία φύσι, γιὰ τὸν λόγο ὅτι διαφέρει ἀπὸ αὐτήν; ἢ κατιστᾶ σύνθετη τῆ θεία φύσι, γιὰ τὸν λόγο ὅτι συνυπάρχει μὲ αὐτήν καὶ καταστρέφει κάτι ἀπὸ τὴν ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ; ἢ Ὁχι βέβαια, ἂν καὶ θέλησις εἶναι κατὰ τοὺς Πατέρες ἡ θελητικὴ τῆς φύσεως ἐνέργεια καὶ δύναμις. Ἐπομένως καὶ ἐνεργεῖται, καθὼς λίγο παραπάνω ἄκουσες τοὺς Πατέρες, ὅτι ἡ δύναμις ἔχει ἀναγκαίως ὡς αἰτία τῆς καὶ τὴν ἐνεργοῦσα φύσι, ἐπειδὴ ἡ φύσις εἶναι πηγὴ τῶν ἐνεργειῶν. Ἀλλὰ καὶ κατανοεῖται κάπως ἀπὸ μᾶς ἡ θεία θέλησις διὰ μέσου τῶν προσταγμάτων καὶ ποιημάτων τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ θεία φύσις εἶναι ἐντελῶς ἀπερινόητη. Ἄραγε λοιπόν γιὰ τὸ λόγο τοῦτο θὰ εἰπῆς τὸν Θεὸ δύο ἢ ἀπὸ δύο, ὑπερκειμένη καὶ μὴ, ἐνεργοῦσα καὶ ἐνεργουμένη, νοουμένη ὅπωςδῆποτε καὶ ἀπερινόητη; Τέτοια

7. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, αὐτόθι.

τα καὶ ἐκ τοιούτων τὰ τοῦ ἀνδρὸς καθ' ἡμῶν συμπεράσματά τε καὶ προβλήματα. Τὴν δὲ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὄρατὴν ἄκτιστον θεότητα προσέθηκε τῷ καταλόγῳ τῶν ἀντιθέσεων εἰς ἐμὴν κατηγορίαν, βλασφημῶν αὐτὸς σαφῶς εἰς τὴν παραδει-
5 χθεῖσαν θεότητα τοῖς ἀποστόλοις ἐν Θαβώρ, ὃ καὶ προῖων ἐκδηλότερον ποιεῖται.

καὶ ἀπὸ παρόμοια εἶναι τὰ ἐναντίον μας συμπεράσματα καὶ προβλήματα τοῦ ἀνδρός. Τὴν δὲ ἄκτιστη θεότητα, ὁρατὴ μὲ σωματικούς ὀφθαλμούς προσέθεσε στὸν κατάλογο τῶν ἀντιθέσεων γιὰ κατηγορία μας, σαφῶς βλασφημώντας ὁ ἴδιος ἐναντίον τῆς θεότητος ποὺ παραδείχθηκε στοὺς Ἀποστόλους ἐπὶ τοῦ Θαβώρ⁸, πρᾶγμα ποὺ στὴ συνέχεια καθιστᾷ φανερώτερο.

8. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγον 40 εἰς ἅγιον Βάπτισμα* 6, PG 36, 365A.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Ὅτι ρῆσιν τοῦ Νύσσης ἐνθέου Γρηγορίου ὡς τοῦ Παλαμᾶ προβαλλόμενος ὁ Ἀκίνδυνος, φρενοβλαβῶς ἀντιλέγει ταύτη

59 Μετὰ γὰρ τὸ προενεγκεῖν ρῆσιν αὐτολεξεί τοῦ Νύσσης
 θείου Γρηγορίου πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἀκούοντων ὡς τοῦ Παλα-
 μᾶ, καὶ δύο φύσεις εἶναι τίθεσθαι Θεοῦ τὸν ταύτην συγγραψάμε-
 νον κατασκευάσαι διαρκῶς ὡς αὐτὸς πείθει ἑαυτόν, ἄρχεται
 5 τρανότερον ἀποδεικνύειν κτίσμα τὸ τοῖς ἀποστόλοις ἐν Θαβῶρ
 ἔωραμένον φῶς· ὡς μὲν αὐτὸς οἶεται γεωμετρικαῖς ὁ φασιν
 ἀνάγκαις, ὡς δι' ἡμῖν καὶ τῇ ἀληθείᾳ συνδοκεῖ, διαβολικαῖς
 ψευδηγορίαις. Ἐμοὶ δ' ἑμαυτὸν τῶν ἐμὲ διαβαλλόντων τουτωνὶ
 γραμμάτων ἔνεκεν, ἐπὶ τοσοῦτο μακαρίζειν ἐπεισιν, ἐφ' ὅσον
 10 τὸν ταῦτ' ἐξενηνοχότα ταλανίζειν Ἀκίνδυνον. Τί γὰρ μακαριστό-
 τερον τοῦ τοῖς μακαρίοις πατράσιν ἐμέ, καὶ ταῦτα παρ' ὧν ἀξιο-
 πιστος ἢ μαρτυρία τῶν ἀπεχθῶς ἐχόντων πρὸς ἐμέ, συντετα-
 γμένον εἶναι δείκνυσθαι, μᾶλλον δ' οἶον αὐτοῖς συμπεφυκότα καὶ
 σύμπνουν, ὡς οὐχ ὁμοίαν μόνον ἀλλὰ καὶ μίαν εἶναι τὴν ἐμήν τε
 15 κάκείνων φωνήν; Εἰ δ' ἐφ' ὕβρει καὶ καταδρομῇ, τοῦτο μὲν οὖν
 ἐστι τὸ τὸν μακαρισμὸν αὖξον οὐδ' ὅσον εἰπεῖν· οἷς γὰρ συμπά-
 σχομεν, καὶ συνδοξασθησόμεθα πάντως. Χάρις δὲ τῷ Θεῷ
 χρωμένῳ τοῖς καθ' ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν, οὗ τῇ φιλανθρωπία καὶ οἱ
 πονηροὶ συμπράττουσιν ἐκόντες ἄκοντες οὐκ ἀγαθῇ προαιρέσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

Ἔστι ὁ Ἀκίνδυνος, προβάλλοντας ἓνα χωρίο τοῦ θείου
Γρηγορίου Νύσσης σὰν νὰ εἶναι τοῦ Παλαμᾶ,
ἀναφέρεται σ' αὐτὸν φρενοβλαβῶς

59 Προβάλλει κατὰ λέξι ἓνα χωρίο τοῦ θείου Γρηγορίου Νύσσης γιὰ ἐξαπατήσει τῶν ἀκούοντων, ὅτι τάχα εἶναι τοῦ Παλαμᾶ καὶ φέρει διαρκῶς τὸν συγγραφέα τοῦ χωρίου ὅτι δέχεται δυὸ φύσεις τοῦ Θεοῦ, ὅπως αὐτὸς πείθει τὸν ἑαυτό του. Ἔτσι ἀρχίζει ν' ἀποδεικνύη καθαρῶτερα ὅτι εἶναι κτίσμα τὸ στοὺς Ἀποστόλους ἐπὶ τοῦ Θαβῶρ ἐμφανισθὲν φῶς· ὅπως νομίζει ὁ ἴδιος, κατὰ τὴ λεγομένη γεωμετρικὴ ἀνάγκη, ὅπως ὁμως νομίζομε ἑμεῖς καὶ ἡ ἀλήθεια κατὰ διαβολικὰς ψευδολογίας. Ἐγὼ δὲ ὁ ἴδιος φθάνω νὰ μακαρίζω τὸν ἑαυτό μου γι' αὐτὰ τὰ συκοφαντικὰ συγγράμματα τόσο, ὅσο φθάνω νὰ ἐλεεινολογῶ τὸν Ἀκίνδυνο πού τὰ ἔχει συντάξει. Διότι τί εἶναι μακαριώτερο ἀπὸ τὸ νὰ δεικνύεται ὅτι συντάσσομαι μὲ τοὺς μακαρίους Πατέρες καὶ μάλιστα ἀπὸ ἐκείνους τῶν ὁποίων ἡ μαρτυρία εἶναι ἀξιόπιστη, ἀπὸ τοὺς ἀπεχθῶς φερομένους σ' ἐμᾶς· ἢ μᾶλλον νὰ παρουσιάζωμαι σὰν συμφυῆς καὶ ὁμόπνοος μὲ αὐτούς, σὰν νὰ μὴ ἔχω μόνο ὁμοία ἀλλὰ καὶ μιὰ φωνὴ μ' ἐκείνους; Ἐὰν δὲ τὰ παρουσιάζη γιὰ ὕβρι καὶ προσβολή, αὐτὸ εἶναι πού αὐξάνει ὅσο δὲν λέγεται τὸν μακαρισμό μου· διότι μ' ἐκείνους πού συμπάσχομε, ὅπως δὴποτε καὶ θὰ συνδοξασθοῦμε¹. Ὀφείλεται χάρις στὸ Θεὸ πού χρησιμοποιοεῖ τοὺς ἐναντίον μας ὑπὲρ ἡμῶν, μὲ τοῦ ὁποίου τὴ φιλανθρωπία συμπράττουν καὶ οἱ πονηροὶ θέλοντας μὴ θέλοντας ὄχι μὲ ἀγαθὴ προαίρεσι.

1. Πρβλ. Ρωμ. 8, 17.

60 Τὸν δ' ἡμῖν τοὺς θεοφόρους συνδιαβάλλοντα καὶ διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ματαίαν ἀπέχθειαν μάχην ἄσπονδον ἀνηρημένον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸν πρὸς τοὺς ἀγίους φανερῶς ἀναρριπίσαντα πόλεμον, τίς ἂν δύναίτο θρηνεῖν ἀξίως; Ἀλλὰ τίς ἢ τοῦ
 5 θεηγόρου Νύσσης ὡς ἡμῶν παρ' Ἀκινδύνου προτιθεμένη φωνὴ καὶ πῶς καὶ τίνα τρόπον ἀνασκευάζεται καὶ φαυλίζεται καὶ εἰς τὴν ἐναντίαν περιέλκεται μοῖραν; Προάγων οὗτος εἰς τὰ ἐξῆς τὴν μανιώδη κατ' ἐμοῦ συγγραφὴν προστίθησιν· «ἔτι φησίν», ἐμὲ λέγων, «ἡ θεία φύσις ἡμῖν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀντὶ πάν-
 10 των γενήσεται», τοῦτο δ' αὐτὸς διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς ἀσεβὲς ἀποδεικνύς, «ἀλλ' ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, φησίν, ἀνέπαφός ἐστι», καὶ τοῦθ' ἡμῶν λεγόντων, εἴτ' ἐπιφέρει συμπεραίνων, «ὥστε δύο φύσεις, ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία καὶ τὸ φῶς τοῦτο, ὃ Θεὸν καὶ θεότητα λέγει», πάλιν λέγων ἐμέ, καὶ προσαποφαίνεται γρά-
 15 φων, «ἀλλ' ἄτοπον». Τὸ δὲ φῶς κἀνταῦθα μεταξὺ προσεῖληφεν ὁ τοῦ φωτὸς πολέμιος, ἐπεὶ καὶ ὁ συνδιαβαλλόμενος ἡμῖν ἅγιος καὶ ἡμεῖς ἐκείνῳ τε καὶ παντὶ τῷ χορῷ τῶν θεοφόρων συνωδά, τοῦ θεοῦ φωτὸς ἀντ' αἰσθητοῦ φωτὸς τοῦ τοῦ φωτὸς υἱοῦς εὐμοιρεῖν φάμεν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀλλὰ γὰρ δεικτέον οὐ
 20 τῇ λέξει ταύτῃ κεκρημένος ὁ θεηγόρος ἐστί.

61 Τὴν ἀποστολικὴν τοίνυν ἐξηγούμενος ρῆσιν, ἐν ἧ κεῖται τὸ χαρμόσυνον Χριστιανοῖς ἀκουσμα ἐκεῖνο, «ἵνα ἡ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι», «τῆς ἐν τῷ παρόντι», φησί, «ζωῆς ποικίλως τε καὶ πολυειδῶς ἐν ἡμῖν ἐνεργούσης, πολλὰ μὲν ἔστιν ὧν μετέχομεν.
 25 χρόνου, ἀέρος, τόπου, βρώσεώς τε καὶ πόσεως καὶ σκεπασμά-

60 Αὐτόν ὁμως πού μαζί μ' ἐμᾶς συνδιαβάλλει τοὺς θεοφόρους Πατέρες καὶ ἀπὸ μάταιη ἀπέχθεια πρὸς ἐμᾶς ἀνέλαβε ἄσπονδη μάχη πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ παρακίνησε τὸν πρὸς τοὺς ἀγίους πόλεμο φανερώς, ποῖός θὰ μπορούσε νὰ τὸν θρηνήσῃ ἀξίως; Ἀλλὰ ποιός εἶναι ὁ λόγος τοῦ θεηγόρου Νύσσης πού προβάλλεται σὰν δικός μας ἀπὸ τὸν Ἀκίνδυνο, καὶ πῶς καὶ μέ ποιό τρόπο ἀνασκευάζεται καὶ ἐκφραυλίζεται καὶ φέρεται στὴν ἀντίθετη ἔννοια; Προχώρώντας στὴ συνέχεια τῆς ἐναντίον μου μανιακῆς συγγραφῆς, προσθέτει «ἐπὶ πλέον λέγει», ἐννοώντας ἐμένα, «στὸ μέλλοντα αἰῶνα ἡ θεία φύσις θὰ εἶναι γιὰ μᾶς τὰ πάντα»², ἀποδεικνύοντας δὲ τοῦτο ἀσεβές διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς λέγει, «ἀλλὰ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀνέπαφη»· κι' ἐνῶ ἐμεῖς λέγομε τοῦτο, ἔπειτα προσθέτει συμπερασματικά, «ὥστε δύο φύσεις ὑπάρχουν, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτο τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον λέγει Θεὸ καὶ θεότητα», ἐννοώντας πάλι ἐμένα, καὶ τελικῶς ἀποφαίνεται, «ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἄτοπο». Προσέλαβε δὲ καὶ ἐδῶ τὸ φῶς ὁ πολέμιος τοῦ φωτός, ἐπειδὴ καὶ ὁ συκοφαντούμενος μαζί μ' ἐμᾶς ἅγιος κι' ἐμεῖς ἀπὸ συμφώνου μ' ἐκεῖνον καὶ μέ ὄλον τὸ χορὸ τῶν θεοφόρων ἰσχυριζόμαστε ὅτι κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα οἱ υἱοὶ τοῦ φωτός θ' ἀπολαύσουν τοῦ θείου φωτός ἀντὶ τοῦ αἰσθητοῦ φωτός³. Ἀλλὰ βέβαια πρέπει νὰ δείξωμε πού ἐχρησιμοποίησε αὐτὴ τὴ φράσι ὁ θεηγόρος.

61 Ἐξηγώντας λοιπὸν τὸ ἀποστολικὸ χωρίο, ὅπου περιέχεται ἐκεῖνο τὸ χαρμόσυνο ἄκουσμα γιὰ τοὺς Χριστιανούς, «γιὰ νὰ εἶναι ὁ Θεὸς τὰ πάντα μέσα στὰ πάντα»⁴, λέγει, «ἐπειδὴ ἡ ζωὴ κατὰ τὸ παρὸν ἐνεργεῖ μέσα μας ποικίλως καὶ πολυειδῶς, ὑπάρχουν πολλὰ πράγματα τῶν ὁποίων μετέχομε, χρόνος, ἀέρας, τόπος, βρῶσις, καὶ πόσις καὶ σκεπάσματα, ἥλιος καὶ λύ-

2. Ἡ ρῆσις αὐτὴ εἶναι τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, βλ. κατωτέρω παράγρ. 61.

3. Πρβλ. *Α' Θεσ.* 5, 5.

4. *Α' Κορ.* 15, 28.

των καὶ ἡλίου καὶ λύχνου καὶ ἄλλων πρὸς τὴν χρείαν τοῦ βίου πολλῶν, ὧν οὐδέν ἐστι Θεός. Ἡ δὲ προσδοκωμένη μακαριότης τούτων μὲν οὐδενός ἐστιν ἐπιδεής, πάντα δὲ καὶ ἀντὶ πάντων ἡμῖν ἡ θεία φύσις γενήσεται πρὸς πᾶσαν χρείαν τῆς ζωῆς ἐκείνης ἑαυτὴν ἀρμοδίως ἐπιμερίζουσα».

62 Ὅτι μὲν οὖν οὐ πρῶτος αὐτὸς ὁ τοῦτο φθεγξάμενος, ἀλλ' οὐδ' ἄνευ τοῦ Πνεύματος, ποιεῖται καταφανὲς ὁ Παῦλος, ὡσπερ τις θεολογίας ἡλίου ἐναφιεῖς τὴν ἀκτῖνα τῆς διανοίας τοῖς ῥήμασιν, οὗ πρὸς τὴν λάμπιν τοῦ φωτὸς πάντες ὀδεύουσιν οἱ θεολόγοι. Διὸ καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, «ἔσται δὲ ὁ Θεός», φησί, «τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως». Ὁ δὲ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος, τὰ τούτου πάλιν διερμηνεύων, καὶ διευκρινεῖ πῶς τὸ μυστήριον γράφων, «ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἕξιν τῆς χάριτος ὁλος ὅλῳ περιχωρήσας ὀλικῶς τῷ Θεῷ, γίνεται πᾶν ὅ,τι πέρ ἐστιν ὁ Θεός, χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος». Τούτοις ἡμεῖς ὁμολογοῦντες ὑπὸ τοῦ Ἀκινδύνου διαβαλλόμεθα καὶ τοῦτον, ὡς ὀραῖτε, τὸν τρόπον.

63 Ὅπως δὲ τὸ φάσκειν ἀντὶ πάντων ἡμῖν γενήσεσθαι τὴν θεϊαν φύσιν ἐπὶ τῆς ἡμῖν ἐπηγγελμένης μακαριότητος οὐδὲν λωβᾶται τῷ τῆς θείας οὐσίας ἀμεθέκτω τε καὶ ἀνεπάφῳ παντάπασιν, ὅπως τε καὶ οὐσίαν ἔχειν ὁ Θεὸς τὴν ἀγαθότητα λέγεται καὶ ταύτης πάλιν ὑπεροχικῶς ἐξηρημένος ἐστὶ κατ' αὐτὴν μετεχόμενος (ἀνδρῶν γὰρ μικρογνωμόνων ὡς ἀληθῶς ἡ δόξα τῆς πρὸς ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῶν ἀγίων ἐναντιώσεως) δεῖκνυμεν ἐν τῷ Διαλόγῳ, ὃς Περὶ τοῦ ἀμεθέκτου τῆς θείας φύσεως ἐπιγέγραπται, κάκεῖ ταῦτα δεικνύντες

5. Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως, PG 46, 104AB.

6. Λόγος 30 (Θεολογικός 4), 6, J. Barbel, σ. 184· PG 36, 112AB.

7. Περὶ ἀποριῶν, PG 91, 1308B· κρβλ. Ἐπιστολὴν I, PG 91, 376AB.

χνος και ἄλλα πολλὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὸν βίον, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κανένα δὲν εἶναι θεός. Ἡ δὲ ἐλπίζομένη ἀπὸ μᾶς μακαριότης δὲν χρειάζεται τίποτε ἀπὸ αὐτά, ὅλα δὲ καὶ ἀντὶ γιὰ ὅλα θὰ μᾶς εἶναι ἡ θεία φύσις, κατανέμοντας ἑαυτὴν καταλλήλως γιὰ κάθε χρεία τῆς ζωῆς ἐκείνης»⁵.

62 Ὅτι βέβαια δὲν εἶναι αὐτὸς πού τὸ εἶπε τοῦτο πρῶτος οὔτε χωρὶς τὸ πνεῦμα, τὸ καθιστᾶ ὀλοφάνερο ὁ Παῦλος, πού σάν ἥλιος τῆς θεολογίας ρίπτει τὴν ἀκτῖνα τῆς διανοίας μὲ τὰ λόγια· καὶ ὅλοι οἱ θεολόγοι ὀδεύουν πρὸς τὴν λάμψη τοῦ φωτὸς τούτου. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει, «θὰ εἶναι δὲ ὁ Θεὸς τὰ πάντα μέσα στὰ πάντα κατὰ τὸν καιρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως»⁶. Ὁ δὲ σοφὸς στὰ θεῖα Μάξιμος, ἐρμηνεύοντας πάλι τὰ δικά του διασαφεῖ κάπως τὸ μυστήριον γράφοντας, «ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν κατοχὴ τῆς χάριτος περιχωρεῖ ὀλόκληρος ὀλικῶς σὲ ὀλόκληρον τὸν Θεό, γίνεται κάθε τι πού εἶναι ὁ Θεός, χωρὶς τὴν κατὰ τὴν οὐσία ταυτότητα»⁷. Ἐπειδὴ ἐμεῖς συμφωνοῦμε μὲ αὐτοὺς μᾶς διαβάλλει ὁ Ἀκίνδυνος καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ὅπως βλέπετε.

63 Ὅμως τὸ νὰ λέγωμε ὅτι ἡ θεία φύσις θὰ εἶναι σ' ἐμᾶς ἀντὶ γιὰ ὅλα κατὰ τὴν ὑπεσχημένη σ' ἐμᾶς μέλλουσα μακαριότητα δὲν θίγει καθόλου τὸ ἀμέθεκτο καὶ ἀνέπαφο τῆς θείας οὐσίας, ὅπως ἄλλωστε λέγεται ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει οὐσία τὴν ἀγαθότητα καὶ παρ' ὅλα τοῦτα εἶναι ὑπεροχικὰ ἀπομακρυσμένος ἀπ' αὐτὴν ὅταν μετέχεται κατ' αὐτὴν (διότι ἡ γνώμη ὅτι οἱ ἅγιοι ἐναντιῶνονται πρὸς ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους εἶναι πράγματι χαρακτηριστικὸ τῶν μικρογνωμόνων). Αὐτὰ τὰ ἀποδεικνύομε στὸν διάλογό μας πού ἐπιγράφεται *Περὶ τοῦ ἀμεθέκτου τῆς θείας φύσεως*⁸, μὲ βάσι στοιχεῖα ἀπὸ τὴν πνευματοκίνητη δύνα-

8. Πρόκειται περὶ τῆς *Διαλέξεως Θεοφάνους πρὸς Θεότιμον*, τ. 3 αὐτῆς τῆς σειρᾶς.

ἐκ τῆς πνευματοκινήτου τῶν θεολόγων δυνάμεως. Οὐ γὰρ τὴν ἀνώνυμον μόνην καὶ ὑπερώνυμον ὑπερουσιότητα ἐκείνην φύσιν καὶ οὐσίαν εἰώθασιν οἱ θεολόγοι καλεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν οὐσιοποιὸν δύναμιν καὶ τὰ φυσικῶς προσόντα τῷ Θεῷ πάντα τοῦ τῆς φύσεως καὶ οὐσίας ἀξιοῦσι προσρήματος, καὶ ταῦτα μᾶλλον· καὶ γὰρ ἀπὸ τούτων τοῦνομα μεταφέρεται πρὸς ἐκείνην ὡς ὑπερβαίνουσιν ἅπαν τὸ διὰ φωνῆς σημαινόμενον. Τεκμήριον δὲ τοῦ μὴ φύσιν ἐνταῦθα τὸν Νύσσης φάναι τὴν ἀνέκφραστον πάντη καὶ ἀπερινόητον ἐκείνην τὸ τελευτῶντα τοῦ λόγου φάναι πρὸς πᾶσαν χρεῖαν τῆς ζωῆς ἐκείνης ἐπιμερίζεσθαι ταύτην· ἢ γὰρ θεία καὶ ἀνώνυμος ἐκείνη φύσις ἀμέριστος. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Μάξιμος «κατὰ τὴν ἔξιν», ἔφη, «τῆς χάριτος ὄλον ὄλω τῷ Θεῷ περιχωρεῖν» τὸν ἠξιωμένον τῆς ἀρρήτου συναφείας ἐκείνης καὶ γίνεσθαι μὲν «πᾶν ὅπερ ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλὰ χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος». Οὕτω δ' εὖροις ἂν καὶ τὸν θεηγόρον Νύσσης ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ θεολογοῦντα σαφῶς.

64 Ὁ δὲ τοῖς τοῦ Πνεύματος μυστηρίοις τὴν ψευδογράφον ἐπιστρατεύων χεῖρα, μετὰ τὴν τοσαύτην συκοφαντίαν καὶ τὴν ἐν ὑποκρίσει τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀντιλογίας εἰς τοὺς ἀγίους τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν, ἄρχεται τὴν ὑπηρετουμένην ταύτην τῷ σκότει χεῖρα φανερώτερον ἀνταίρειν τῷ θειοτάτῳ φωτί· τοῦ γὰρ Βαρλαάμ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας κατώτερον ἀποφαινομένου τοῦτο τὸ φῶς, ὡς δι' αὐτῆς ἡμῶν ὁρώντων μᾶλλον Θεόν, ἡμῶν δὲ μετὰ τῶν θεοφόρων πάλιν πατέρων γένοιτ' ἂν λεγόντων καὶ τοῖς τοῦ αἰῶνος τούτου σοφοῖς ἐκ τῆς κατὰ τὸν κόσμον εὐαρμοστίας τὸν δημιουργὸν ἐννοεῖν, ἀλλ' οὐ τοῦτό ἐστι τὸ κυρίως ἐν

μι τῶν θεολόγων. Διότι οἱ θεολόγοι δέν καλοῦν φύσι καὶ οὐσία μόνο ἐκείνη τὴν ἀνώνυμη καὶ ὑπερώνυμη ὑπερουσιότητα ἀλλὰ ἀξιῶνουν τοῦ ὀνόματος τῆς φύσεως καὶ οὐσίας καὶ τὴν οὐσιοποιὸ δύναμι καὶ τὰ φυσικῶς προσόντα στὸ Θεὸ ὄλα, αὐτὰ μάλιστα περισσότερο· διότι ἀπὸ αὐτὰ μεταφέρεται τὸ ὄνομα πρὸς ἐκείνην, ἀφοῦ αὐτὴ ὑπερβαίνει κάθε σημασία διὰ τῶν λέξεων⁹. Ἀπόδειξις δέ ὅτι ἐδῶ ὁ Νύσσης δέν ἀποκαλεῖ φύσι ἐκείνη τὴν ἐντελῶς ἀνέκφραστη καὶ ἀπερινόητη εἶναι τὸ ὅτι τελειώνοντας τὴν πρότασι λέγει ὅτι αὐτὴ κατανέμεται πρὸς κάθε χρεία τῆς ζωῆς¹⁰, ἐνῶ ἐκείνη ἢ θεία καὶ ἀνώνυμη φύσις εἶναι ἀμέριστη. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ μακάριος Μάξιμος εἶπε ὅτι ὁ ἀξιωμένος ἐκείνης τῆς ἄρρητης συναφείας, «κατὰ τὴν κατοχὴ τῆς χάριτος περιχωρεῖ ὄλος ὀλόκληρον τὸν Θεό» καὶ ὅτι γίνεται «πᾶν ὅ,τι εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ χωρὶς ταῦτισι κατὰ τὴν οὐσία»¹¹. Ἔτσι θὰ μπορούσες νὰ εὔρης καὶ τὸν θεηγόρο Νύσσης νὰ θεολογῇ σαφῶς σὲ πολλὰ ἄλλα σημεία.

64 Ὁ Ἀκίνδυνος ὁμως, ἐπιστρατεύοντας κατὰ τῶν μυστηρίων τοῦ Πνεύματος τὸ ψευδογράφο χέρι του, ἔπειτα ἀπὸ τὴν τόση συκοφαντία καὶ τὴ βλασφημία πρὸς τοὺς ἀγίους τοῦ Θεοῦ, μὲ πρόφασι τὴν ἐναντίον μας ἀντιλογία, ἀρχίζει νὰ σηκῶνῃ φανερώτερα ἐναντίον τοῦ θειοτάτου φωτὸς αὐτὸ τὸ χέρι ποὺ ὑπηρετεῖ τὸ σκότος. Ὁ Βαρλαάμ βέβαια ἀποφαινόταν ὅτι τοῦτο τὸ φῶς εἶναι κατώτερο καὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀφοῦ δι' αὐτῆς μᾶλλον βλέπομε ἐμεῖς τὸν Θεό· ἐμεῖς ὁμως μαζὶ μὲ τοὺς θεοφόρους λέγομε ὅτι θὰ μπορούσαν καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου νὰ ἐννοήσουν τὸν Θεὸ ἀπὸ τὴν ἀρμονία τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τοῦτο δέν εἶναι ἢ κατὰ κυριολεξία ἄφιξις στὴ θεω-

9. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος*, PG 46, 573D–576A.

10. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 104B.

11. *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1308B· πρβλ. *Ἐπιστολὴν Ι*, PG 91, 376AB.

θεωρία Θεοῦ γενέσθαι. «Γίνεται δὲ κυρίως ἐν θεωρία Θεοῦ ὁ
 τὴν ἀνθρωπίνην ὑπεραναβᾶς φύσιν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος
 καὶ λαμπρότητα Θεοῦ ἰδὼν τε καὶ παθῶν», κατὰ τὸν Θεολόγον
 Γρηγόριον καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον, ὃς φησι· «κάλλος ἀληθινὸν
 5 καὶ ἐρασμιώτατον, μόνῳ τῷ τὸν νοῦν κεκαθαρμένῳ θεωρητόν,
 τὸ περὶ τὴν θείαν καὶ μακαρίαν φύσιν ἐστίν, οὗ ὁ ἐνατενίσας
 ταῖς μαρμαρυγαῖς καὶ ταῖς χάρισι μεταλαμβάνει τι ἀπ' αὐτοῦ,
 ὡσπερ ἀπὸ τινος βαφῆς αἴγλην τινὰ ἀνθηρὰν εἰς τὴν οἰκείαν
 10 ὄψιν ἀναχρῶννύμενος· ὅθεν καὶ Μωσῆς τῷ μετειληφέναι τοῦ
 κάλλους ἐκείνου ἐν τῷ ὁμιλεῖν Θεῷ ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον»·
 καὶ πάλιν, «νῦν κἂν Παῦλός τις ἢ κἂν Πέτρος, βλέπει μὲν ἀλη-
 θῶς καὶ οὐ πλανᾶται οὐδὲ φαντάζεται· δι' ἐσόπτρου δὲ ὁμῶς
 βλέπει, καὶ τὸ ἐκ μέρους νῦν εὐχαρίστως δεχόμενος τὸ τέλειον
 εἰς τὸ μέλλον περιχαρῶς ἐκδέχεται».

ρία τοῦ Θεοῦ. «Φθάνει δὲ κυρίως στὴ θεωρία τοῦ Θεοῦ ὁποῖος ἐξεπέρασε τὴν ἀνθρωπίνη φύσι μετὰ τὴ δύναμι τοῦ Πνεύματος καὶ εἶδε καὶ ἔπαθε τὴ λαμπρότητα τοῦ Θεοῦ», κατὰ τὸν θεολόγο Γρηγόριο¹² καὶ τὸν μέγα Βασίλειο, ὁ ὁποῖος λέγει, «τὸ ἀληθινὸ καὶ ἐρασμιώτατο κάλλος, τὸ θεωρητὸ μόνον ἀπὸ τὸν καθαρμένο στὸν νοῦ, εἶναι τὸ γύρω ἀπὸ τὴ θεία καὶ μακαρία φύσι· ὁποῖος ἀτενίσθη πρὸς τὶς μαρμαρυγὰς καὶ τὶς χάριτες τοῦ παίρνει κάτι ἀπὸ αὐτό, σὰν νὰ χρωματίζῃ τὴν ὄψι τοῦ μετὰ κάποια βαφὴ πού τῆς δίδει μιὰ ζωντανὴ αἴγλη· ἔτσι καὶ ὁ Μωυσῆς μετὰ τὸ νὰ μεταλάβῃ ἀπὸ τὸ κάλλος ἐκεῖνο κατὰ τὴν ὁμιλία τοῦ μετὰ τὸν Θεὸ ἐδοξάσθηκε στὸ πρόσωπο»¹³· καὶ πάλι, «κι' ἂν εἶναι κανεὶς Παῦλος ἢ Πέτρος, βλέπει ἀληθινὰ καὶ δὲν πλανᾶται οὔτε φαντασιώνεται· ἀλλὰ πάντως βλέπει διὰ μέσου καθρέπτη καί, ἐνῶ τώρα δέχεται εὐχαρίστως τὸ μερικὸ, γιὰ τὸ μέλλον περιμένει μ' ἐνθουσιασμὸ τὸ τέλειο»¹⁴.

12. *Λόγος 38 εἰς Θεοφάνεια 11· λόγος 45 εἰς ἄγιον Πάσχα 7, PG 36, 324A· 632B.*

13. *Εἰς Ψαλμὸν 29, 5, PG 29, 317B.*

14. *Περὶ πίστεως 2, PG 31, 681A.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

**Ἐκθεσις τῆς κατὰ τοῦ θειοτάτου φωτὸς ἐφεξῆς Ἀκινδύνου ρή-
σεως καὶ σαφῆς παράστασις ἐκ τοῦ ἐλέγχου ταύτης, ὅτι
αὐτὴν ἐφ' ἑαυτὴν ἐγείρει τὴν θεόπνευστον γραφὴν
καὶ ὅτι μηδεμίαν οὕτως πρεσβεύει θεότητα**

65 Τοιαῦτα λεγόντων καὶ προτεινόντων ἡμῶν καὶ προστιθέν-
των, ὡς οὕτω καὶ ὁ πρωταγωνιστὴς ἐν μάρτυρσι Στέφανος ἐπ'
αὐτοῦ τοῦ καιροῦ τῆς ἀγωνίας πλήρης Πνεύματος ὢν, ἀτενίσας
εἶδε τὴν ὑπερουράνιον δόξαν, Πέτρῳ τε καὶ τοῖς υἱοῖς τῆς βρον-
5 τῆς ἐπ' ὄρους εἰληφόσι τὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος χάριν αὐτὸν ὁ
Χριστὸς παρέδειξε τὴν δόξαν τῆς οἰκείας θεότητος, ὁ Ἀκίνδυ-
νος «ἀλλὰ ταῦτα», φησί, «τὰ ρήματα καταλύει τὴν τε τοῦ εὐαγ-
γελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ μεγάλου θεολόγου ἀπόφασιν καὶ τὸ ἅγιον
τῆς πίστεως σύμβολον. Ὁ μὲν γὰρ λέγει, 'Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε
10 πώποτε' καὶ τοῦτο οὐχ ὁ εὐαγγελιστὴς ἀλλ' αὐτὸς 'ὁ μονογενὴς
Υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς', τὸ δὲ 'πιστεύω φησίν,
εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς,
ὄρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων'· τὸν οὖν ὄρατῶν πάντων καὶ
ἀοράτων ποιητὴν ὄρατὸν ὅπωςδῆποτε λέγειν καθ' ἑαυτὸν καὶ
15 κυρίως πῶς εὐσεβές;».

66 Πάλιν ἐνδύεται τὴν ἀπάτην, πάλιν ἐπανατείνεται φόβους,
πάλιν μιμεῖται τὸν ἀρχέκακον ὄφιν, ὃς ἐλπίδι θεώσεως πόρρω

1. Πράξ. 7, 55.

2. Πρβλ. Μ. Βασιλείου, *Εἰς ψαλμὸν 44*, 5, PG 29, 400D.

3. *Γω.* 1, 18.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15

Ἔκθεσις τῆς κατὰ τοῦ θειοτάτου φωτὸς ἐπομένης ρήσεως τοῦ Ἀκινδύνου καὶ σαφῆς ἀπόδειξις ἀπὸ τὸν ἔλεγχό της, ὅτι
 ξεσηκώνει τὴν θεόπνευστη Γραφὴ ἐναντίον ἑαυτῆς
 καὶ ὅτι δὲν δέχεται καμμιά θεότητα

65 Αὐτὰ τὰ πράγματα ἐλέγαμε καὶ προβάλλαμε ἐμεῖς, καὶ προσθέταμε ὅτι ἔτσι καὶ ὁ πρωταγωνιστῆς τῶν μαρτύρων Στέφανος, τὴν ὥρα τῆς ἀγωνίας του γεμᾶτος Πνεῦμα, ἀτένισε κι' εἶδε τὴν ὑπερουράνια δόξα¹ καὶ ὅτι στὸν Πέτρο καὶ στοὺς υἱοὺς τῆς βροντῆς ποὺ ἐπῆραν ἐπάνω στὸ ὄρος τὴ χάρι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς παρουσίασε τὴ δόξα τῆς θεότητός του². Ὁ Ἀκίνδυνος λέγει γι' αὐτά, «ἀλλὰ τὰ λόγια αὐτὰ καταλύουν τὴ διακήρυξι τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου καὶ μεγάλου Θεολόγου καὶ τὸ ἅγιο σύμβολο τῆς πίστεως. Ὁ Ἰωάννης λέγει, 'κανεῖς ποτέ δὲν εἶδε τὸν Θεό'³, κι' αὐτὸ ὅχι ὁ εὐαγγελιστῆς ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ μονογενῆς Υἱὸς ποὺ εἶναι στὸν κόλπο τοῦ Πατρός'⁴, τὸ δὲ σύμβολο λέγει, 'πιστεύω σ' ἓνα Θεό, Πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὄλων τῶν ὀρατῶν καὶ ἀοράτων'⁵. Πῶς λοιπὸν μπορεῖ νὰ εἶναι εὐσεβὲς νὰ λέγωμε ὅπωςδῆποτε ὀρατὸν καθ' ἑαυτὸν καὶ κυριολεκτικῶς τὸν ποιητὴ ὄλων τῶν ὀρατῶν καὶ ἀοράτων;».

66 Πάλι ἐνδύεται τὴν ἀπάτη, πάλι ἐπισεῖει φόβους, πάλι μιμεῖται τὸν ἀρχέκακο ὄφι, ὁ ὁποῖος γιὰ τὴν ἐλπίδα τῆς θεώσεως

4. Αὐτόθι.

5. Σύμβολον πίστεως, ἄρθρον 1.

Θεοῦ ποιεῖται δόλω τὸν ἄνθρωπον. Ἐλπίδι γὰρ καὶ οὗτος τῆς
 τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων φυλακῆς καὶ τοῦ συμβόλου τῆς
 πίστεως ὑφαρπάζειν πειρᾶται πάντας πρὸς ἄρνησιν καὶ ἀπι-
 στίαν Θεοῦ καὶ τοῦ συμβόλου τῆς κατ' εὐσεβείαν ὁμολογίας
 5 ἀναίρεσιν. Καινὸς οὗτος τρόπος καὶ κατὰ παντὸς εἶδους τῆς εὐ-
 σεβείας τόπος κοινός, ἐν τῇ συνηγορίᾳ τοῦ συμβόλου τῆς πίστε-
 ως αὐτὸ τοῦτο τῆς πίστεως τὸ σύμβολον ἀκυροῦν, καὶ προτεί-
 νοντα λίβελλον εὐσεβείας τὸν πᾶσιν ἀνωμολογημένον ἐν ἀπο-
 κρύφῳ καὶ βαθεῖ δόλω τὴν πᾶσιν ἀνωμολογημένην εὐσεβείαν
 10 καθαιρεῖν. Ταῦτ' ἔστιν ὄντως τὰ βαθέα τοῦ σατανᾶ, ὡς ἐγώ, τὸ
 κρυψίνουν τοῦτο καὶ τὸ τῆς ὑποφαινομένης ἀσεβείας διανοούμε-
 νος μέγεθος, αὐτὸν ὁρῶ τὸν πρῶτον ἀποστάτην ἐκεῖνον, διὰ
 γλώττης νῦν ἀνθρωπίνης ἐκχέοντα τὸν ἰόν, ὡσπερ τὴν ἀρχὴν
 ὁμιλοῦντα τῇ Εὔᾳ διὰ τῆς ὀφειδῆς.

67 Ἄλλὰ τοιοῦτον ὁ ἀρχέκακος ὄντως φθόνος, ὅταν ἐπισκῆψη
 ψυχῇ, τᾶλλα πηρώσας, πρὸς οὐδὲν ἄλλο δίδωσι βλέπειν ἢ τί λέ-
 ξαι κακὸν ἢ πρᾶξαι τῷ φθονουμένῳ. Καὶ ὁ τῇ μανίᾳ ταύτῃ κα-
 τάκρας ἀλοῦς καὶ μετασχὼν τῆς ἰδιαιτάτης λύσεως τοῦ διὰ τὸν
 φθόνον ἀρχεκάκου κυνός, φεύγει τὸ γλυκὺ τῆς ἀγάπης πόμα, τὸ
 20 πνευματικὸν τῆς χάριτος ρεῖθρον ἑαυτῷ νομίζει πολέμιον, ἀθε-
 τεῖ λόγους κἂν ἱεροί, χωρεῖ κατὰ βαράθρων, ἀφειδεῖ ἑαυτοῦ,
 τῶν πληγῶν ἀναισθήτως ἔχει καὶ τῶν τραυμάτων, ὧν αὐτὸς
 ἑαυτῷ γεγένηται πρόξενος, πυκνὰ προσκόπτων ὑπὸ μανίας.
 Ἄλλ' ἐπάνελθέ ποτε πρὸς σεαυτόν, ἄνθρωπε, λάβε τιν' αἴσθη-
 25 σιν τῶν σῶν κακῶν, σύνες οἱ κρημνῶν φέρη καὶ πῶς, οἴμοι,

ἀπομακρύνει μὲ δόλο τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν Θεό. Καὶ τοῦτος δηλαδὴ μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς τηρήσεως τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων καὶ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως προσπαθεῖ νὰ ὑφαρπάσῃ ὅλους στὴν ἄρνησι καὶ ἀπιστία τοῦ Θεοῦ καὶ στὴν ἄρνησι τοῦ συμβόλου τῆς εὐσεβοῦς ὁμολογίας. Καινὸς εἶναι αὐτὸς ὁ τρόπος καὶ τόπος κοινὸς ἐναντίον παντὸς εἶδους τῆς εὐσεβείας, μὲ τὴν πρόφασιν τῆς συνηγορίας πρὸς τὸ σύμβολο τῆς πίστεως ν' ἀκυρῶνῃ τὸ ἴδιο τὸ σύμβολο τῆς πίστεως καὶ προτείνοντας τὴν ἀπὸ ὅλους παραδεδεγμένη ἔκθεσι τῆς εὐσεβείας μὲ ἀπόκρυφο καὶ βαθὺ δόλο νὰ καθαιρῇ τὴν ἀπὸ ὅλους ἀναγνωρισμένη εὐσέβεια. Αὐτὰ εἶναι πράγματι τὰ βαθειὰ μηχανεῦματα τοῦ Σατανᾶ· ὥστε ἐγώ, σκεπτόμενος τοῦτο τὸ κρυψίνοο καὶ τὸ μέγεθος τῆς ὑποδηλουμένης εὐσεβείας, βλέπω τὸν ἴδιον ἐκεῖνον τὸν πρῶτο ἀποστάτη νὰ ἐκχύνη τώρα τὸ δηλητηῖριον μὲ ἀνθρώπινη γλῶσσα, ὅπως στὴν ἀρχὴ ὠμιλοῦσε διὰ τοῦ ὄφους πρὸς τὴν Εὐα.

- 67 Ἄλλ' ἔτσι ἐνεργεῖ ὁ πράγματι ἀρχέκακος φθόνος· ὅταν ἐνσκήψῃ στὴν ψυχὴ, τυφλώνοντας ὅλα τὰ ἄλλα, κάμει τὸν φθονούμενον νὰ μὴ βλέπῃ τίποτε ἄλλο παρὰ τί κακὸ νὰ εἰπῇ καὶ νὰ πράξῃ. Καὶ ὅποιος κυριευθῇ τελείως ἀπ' αὐτὴν τὴν μανία καὶ μετὰσχῃ στὴ φοβερὴ λύσσα τοῦ ἀπὸ τὸν φθόνον ἀρχεκάκου σκύλου⁶, ἀποφεύγει τὸ γλυκὺ ποτὸ τῆς ἀγάπης, θεωρεῖ ἐχθρικὸ πρὸς τὸν ἑαυτὸ τοῦ τὸ πνευματικὸ νερὸ τῆς χάριτος, ἀθετεῖ καὶ ἱεροὺς ἀκόμη λόγους, προχωρεῖ ἀκόμη στὰ βάραθρα, δὲν λυπεῖται τὸν ἑαυτὸ τοῦ, εἶναι ἀναίσθητος στὶς πληγὰς καὶ τὰ τραύματά του, τῶν ὁποίων πρόξενος ἔγινε ὁ ἴδιος προσκόπτοντας συχνὰ ἀπὸ τὴν μανία του. Ἀλλὰ ξαναγύρισε κάποτε στὸν ἑαυτὸ σου, ἄνθρωπε, λάβε κάποια συναίσθησι τῶν κακῶν σου,

6. Περὶ τῆς ἐκφράσεως «ἀρχέκακος ὄφις» βλ. *Λόγον ἀποδεικτικὸν Α'*, πρόλογο, τ. 1 τῆς παρούσας ἐκδόσεως, σ. 68 ἐέ.

κατὰ βυθοῦ κυβιστήσας τῆς ἀσεβείας καὶ αὐτῶ τῶ ἐδάφει
προσρήξας, κατέαξας τὴν σαυτοῦ κεφαλὴν, ἐξετραχηλίσθης,
ἀπώλεσας τὴν ὀντως ζωὴν, καὶ οὐκέτ' ἔστι σὸν ὁ λαλεῖς, ἀλλὰ
τοῦ πεσόντος ἐξ οὐρανοῦ καὶ κατασπᾶν ἀεὶ ἐφιεμένου τὸν ἄν-
5 θρωπον.

68 Τί γὰρ ὁ φῆς καὶ τίν' ἡμῖν εἰσφέρεις τὴν γνώμην; Κτίσμα
δοξάσαι τὴν ἐπ' ὄρους παραδειχθεῖσαν θεότητα καὶ τὸ κατ'
ἐκείνην ἀπόρρητον φῶς, τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, τὴν βασιλείαν αὐ-
τὴν ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει τότε κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν,
10 τουτέστιν ἐπιφανεῖσαν τῶ δυνάμιν τοῖς ὀρῶσι παρασχεῖν ἰδεῖν
τὰ ἀθέατα, κτίσμα ταύτην δοξάσαι πείθεις, ὅτι Πέτρῳ καὶ τοῖς
σὺν αὐτῶ τε καὶ μετ' αὐτὸν ἀπορρήτως ὥπται, Στεφάνῳ καὶ
Παύλῳ καὶ καθεξῆς τοῖς ὁμοίοις, ὡσὰν μὴ ἄκτιστον ἡμεῖς αὐ-
τὴν λέγοντες ὀρατὴν γεγονυῖαν δύο θεότητος πρεσβεύσωμεν, ἢ
15 μίαν σύνθετον συντιθέντες τῇ μιᾷ καὶ ἀκτίστῳ καὶ ἀοράτῳ ταύ-
την τὴν ὀρατὴν ὀπωσδήποτε γεγεννημένην, καὶ τὴν τοῦ εὐαγγε-
λίου φωνὴν ἀθετήσωμεν, ἀόρατον κηρύττουσαν ἅπασιν τὸν
Θεόν, καὶ τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἀναιρήσωμεν, τῶν ὀρατῶν
πάντων ποιητὴν τὸν Θεὸν εἶναι λέγον; Ἐκεῖνο δὲ τί φήσεις; Οὐ
20 τοῦ εὐαγγελίου ἐστίν, ὡς ἡ δόξα καὶ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ

7. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγον 40 εἰς ἅγιον Βάπτισμα 6, PG 36, 365A.

8. Μάρκ. 9, 1.

9. Ματθ. 17, 2· Μάρκ. 9, 3· Λουκᾶ 9, 29.

10. Πράξ. 7, 55-56.

11. Πράξ. 9, 3· 22, 6· 26, 13· πρβλ. Α Κορ. 9, 1· 15, 8.

12. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἀναφέρει ἄλλοις συγκεκρυμμένες περιπτώσεις.

κατάλαβε σέ ποιούς κρημνούς φέρεσαι καί πῶς, ἀλλοίμονο, κατρακύλισες στοῦ βυθὸ τῆς ἀσεβείας καί κτυπώντας στοῦ ἔδαφος ἔσπασες τὴν κεφαλὴ σου, ἐκτραχηλίσθηκες, ἔχασες τὴν ἀληθινὴ ζωὴ καί αὐτὸ πού λαλεῖς, δὲν εἶναι δικό σου πλέον, ἀλλὰ τοῦ πεσόντος ἀπὸ τὸν οὐρανὸ πού ἐπιδιώκει πάντοτε νὰ κατεβάσῃ τὸν ἄνθρωπο χαμηλά.

68 Πράγματι τί εἶναι αὐτὸ πού ἰσχυρίζεσαι καί ποιά γνώμη μᾶς φέρεις; Θέλεις νὰ μᾶς πείσης νὰ δεχθοῦμε κτίσμα τὴν θεότητα πού παρουσιάσθηκε ἐπάνω στοῦ Ὄρος⁷ καί τὸ συνδεόμενο μὲ αὐτὴ ἀπόρρητο φῶς, τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, τὴν ἴδια τὴ βασιλεία πού ἦλθε τότε δυναμικὴ κατὰ τὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου⁸, δηλαδὴ πού ἐπεφάνη μὲ τὴν παροχὴ δυνάμεως στοὺς βλέποντας νὰ ἰδοῦν τὰ ἀθέατα; Θέλεις νὰ μᾶς πείσης νὰ τὴν δεχθοῦμε ὡς κτίσμα, γιὰ τὸν λόγο ὅτι ἐφάνηκε ἀπορρήτως στὸν Πέτρο καί τοὺς συνοδοὺς του⁹ καί τοὺς μετέπειτα ἀπὸ αὐτόν, στὸν Στέφανο¹⁰ καί στὸν Παῦλο¹¹ καί ἀργότερα στοὺς ὁμοίους¹²; Κι' αὐτὸ γιὰ νὰ μὴ δεχώμαστε δύο θεότητες ἐμεῖς, λέγοντάς τὴν ἄκτιστη ἐνῶ ἔγινε ὀρατὴ, ἢ μιὰ θεότητα σύνθετη, συνάπτοντας στὴ μιὰ καί ἄκτιστη καί ἀόρατη θεότητα αὐτὴν πού ὀπωσδῆποτε ἔγινε ὀρατὴ γιὰ νὰ μὴ ἀθετήσωμε τὴ φωνὴ τοῦ εὐαγγελίου, πού κηρύττει σὲ ὅλους τὸν Θεὸ ἀόρατο¹³, καί γιὰ νὰ μὴ ἀναιρέσωμε τὸ σύμβολο τῆς πίστεως πού λέγει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ποιητὴς ὅλων τῶν ὀρατῶν¹⁴; Γιὰ ἐκεῖνο πάλι τί λέγεις; Δὲν εἶναι τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτι ἡ δόξα καί βασιλεία τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ

κατὰ τίς ὁποῖες ἅγιοι εἶδαν τὸ θεῖο φῶς. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης στὸν *Ἐπιτάφιον εἰς τὸν Μ. Βασίλειον* ἀναφέρει περίπτωσι θεᾶς θείου φωτὸς ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου· ὁμοίως ὁ Μ. Ἀθανάσιος, στὸν *Βίον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου* 10, ἀναφέρεται σὲ θεᾶ θείου φωτὸς ὑπὸ τοῦ ἁγίου. Τὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς στὸν *Ἀντιρρητικὸν* 6. 10,31 καί 7. 12,46, ὅπου παρατίθενται ἀπ' αὐτόν καί τὰ σχετικὰ κείμενα· ἐκεῖ εὐρίσκονται καί οἱ σχετικὲς παραπομπές.

13. Πρβλ. *Γω.* 1, 18.

14. *Σύμβολον πίστεως*, ἄρθρο 1.

τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο; Πῶς οὖν ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ δούλη καὶ κτιστή; Πῶς δὲ ἡ ἀνωτάτω δόξα ἄδοξος;

69 Ἄρ' οὖν δι' ἀλλήλων ἀναιρήσομεν ἄμφω, καὶ διὰ μὲν τοῦ
5 συμβόλου τῆς πίστεως, ποιητὴν τῶν ὁρατῶν πάντων τὸν Θεὸν
κηρύττοντος, ἀποδείξομεν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ κτιστὴν
(ὁρατὴ γὰρ ἐπ' ὄρους τηνικαῦτα γέγονε, καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα
αἰῶνα τοῖς υἱοῖς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καὶ αἰῶδιον τῆς θείας βα-
σιλείας ἀθετήσομεν τὸ τῆς πίστεως σύμβολον ὡς τῶν ὁρατῶν
10 πάντων ποιητὴν εἶναι λέγον τὸν Θεόν; Ἡ θάτερον στέρξαντες
ἐκβαλοῦμεν θάτερον; Εἰ θάτερον, ὡς σὺ δῆλος εἶ φρενοβλαβῶς
διδάσκων, καὶ οὕτω βασιλικῶ τοῦθ' ὃ φασὶ τῷ πήχει, προτιμη-
τέον ἔσται τὸ εὐαγγέλιον. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ πάλιν βασιλεία πῶς ἄν-
τινος ἠττώτο; Μόνη γὰρ αὕτη παντὸς μᾶλλον ἀβασίλευτός ἐστι
15 καὶ ἀήττητος καὶ χρόνου παντὸς καὶ αἰῶνος ἐπέκεινα. «Οὐ γὰρ
δὴ θέμις εἰπεῖν», φησὶν, «ἤρχθαι ἢ φθάνεσθαι ὑπὸ αἰώνων τὴν
τοῦ Θεοῦ βασιλείαν· ταύτην δὲ πιστεύομεν εἶναι τὴν τῶν σωζο-
μένων κληρονομίαν», ἥτις «ἐστὶ τῶν προσόντων τῷ Θεῷ φυσι-
κῶς κατὰ χάριν μετάδοσις» καὶ «τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς θεϊκῆς
20 ὠραιότητος».

70 Ἐπειτα, τί φησὶ τὸ ἄγιον σύμβολον; «Πιστεύω εἰς ἓνα
Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν ὁρατῶν πάντων καὶ ἀο-
ράτων». Οὐκοῦν κατὰ τὰς σὰς ἐφόδους καὶ τοὺς σοὺς συλλογι-
σμοὺς καὶ τὰς σοφὰς περινοίας, κτιστὴ ἐστὶ καὶ ἡ μία καὶ ἀόρα-

εἶναι ἐκεῖνο τὸ φῶς; Πῶς λοιπὸν ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θὰ εἶναι δούλη καὶ κτιστή; Πῶς ἡ ἀνωτάτη δόξα θὰ εἶναι ἄδοξη;

69 Ἐραγε λοιπὸν θ' ἀναιρέσωμε καὶ τὰ δυὸ δι' ἀλλήλων, καὶ διὰ μὲν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, ποὺ κηρύττει τὸν Θεὸ ποιητὴ ὄλων τῶν ὀρατῶν, θ' ἀποδείξωμε τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ κτιστή (διότι τότε ἐγίνε ὀρατὴ ἐπάνω στὸ ὄρος, καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα θὰ εἶναι ἀκαταλήκτως ὀρατὴ ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος), διὰ δὲ τοῦ ἀκτίστου καὶ αἰδίου τῆς θείας βασιλείας πάλι θ' ἀθετήσωμε τὸ σύμβολο τῆς πίστεως, ἀφοῦ αὐτὸ λέγει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ποιητὴς ὄλων τῶν ὀρατῶν; Ἡ, ἀφοῦ δεχθοῦμε τὸ ἓνα, θ' ἀπορρίψωμε τὸ ἄλλο; Ἄν πρόκειται νὰ δεχθοῦμε τὸ ἓνα, ὅπως ἐσὺ εἶναι φανερὸ ὅτι διδάσκεις φρενοβλεβῶς, καὶ μάλιστα μὲ βασιλικὸ πῆχυ ὅπως λέγουν, πρέπει νὰ προτιμηθῇ τὸ Εὐαγγέλιο. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ πάλι πῶς θὰ νικῶνταν ἀπὸ κάτι; Διότι μόνο αὐτὴ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶναι ἀβασίλευτη καὶ ἀήττητη καὶ πέρα ἀπὸ κάθε χρόνο καὶ αἰῶνα. Διότι, λέγει, «δὲν εἶναι ἐπιτρεπτό νὰ εἰποῦμε ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔχει ἀρχίσει ἢ ὅτι φθάνεται ἀπὸ τοὺς αἰῶνες· πιστεύομε δὲ ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ κληρονομία τῶν σωζομένων»¹⁵, ἡ ὁποία «εἶναι κατὰ χάρι μετὰδοσις τῶν φυσικῶς προσόντων στὸ Θεό»¹⁶, καὶ «αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶδος τῆς θεϊκῆς ὠραιότητος»¹⁷.

70 Ἐπειτα, τί λέγει τὸ ἅγιο σύμβολο; «Πιστεύω σ' ἓνα Θεό, Πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴ ὄλων τῶν ὀρατῶν καὶ ἀοράτων»¹⁸. Ἐπομένως κατὰ τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τοὺς συλλογισμοὺς καὶ τίς σοφὲς σκέψεις σου, κτιστὴ εἶναι καὶ ἡ μία καὶ

15. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια θεολογικά* 2, 86, PG 90, 1165B.

16. Αὐτόθι 90, PG 90, 1168C.

17. Αὐτόθι, 93, PG 90, 1169A.

18. *Σύμβολον πίστεως*, ἄρθρον 1.

τος θεότης, ὑπὲρ ἧς αὐτὸς ἀγωνίζῃ τὸν καλὸν τοῦτον ὡς ὄρᾱς ἀγῶνα· καὶ τῶν ἀοράτων γὰρ ποιητῆς ὁ Θεός. Εἰ δὲ ἄκτιστός ἐστιν αὕτη ἢ μία καὶ κατὰ σὲ καὶ ἀόρατος θεότης, ἀναιρεῖται τὸ ἅγιον σύμβολον, ποιητὴν πάντων τῶν ἀοράτων λέγον τὸν Θεόν.

71 Ὅρᾱς σαφῶς ὡς εἰς ἀθεΐαν ἐξωλίσθησας καὶ τοὺς ἄλλοὺς πρὸς αὐτὴν κατασύρεις; Οὐ γὰρ μία θεότης, ἀλλ' οὐδεμία κατὰ σὲ καὶ τὴν σὴν ἦν ὄρᾱς διδασκαλίαν. Ἐπεὶ γὰρ ἄγευστος ὑπάρχων Θεοῦ θείας θεωρίας, τοῖς ἐκ πείρας λαλοῦσιν οὐκ ἐπίστευσας, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῶν ἐπήρθης ἔμμα-
10 νῶς, ἦρθη καὶ ἦν ἐδόκεις ἔχειν πρὸς Θεὸν πίστιν ἀπὸ σοῦ. Καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐδιχοτομήθης, εὖ ἴσθι, καὶ μετὰ τῶν ἀπίστων ἐτέθης καὶ κείσῃ πάντως, εἰ μὴ μετὰμελον λήψῃ καὶ μεταμαθεῖν σπεύσεις τὴν εὐσέβειαν. Εἰπέ γάρ, καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἀοράτον τε καὶ ἄκτιστον; Συμφήσεις πάν-
15 τως. Ἄρ' οὖν ἀναιρεῖται τὸ φάσκον ἅγιον σύμβολον ποιητὴν εἶναι τὸν Θεὸν πάντων τῶν ἀοράτων; Καὶ τί τᾶλλα λέγω; Σὺ γὰρ τὴν εὐαγγελικὴν ἐνταῦθα προήνεγκας φωνήν, μαρτυρουμένην παρὰ τοῦ ὄντος εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός, ὅτι «Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε». Φήσεις οὖν ἀναιρεῖσθαι τὴν ὁμολογίαν τῆς
20 πίστεως, εἰ τὸν ἀόρατον Θεὸν καὶ ἄκτιστον φαῖμεν ἡμεῖς; Ἡ κτιστὸν τοῦτον ἀποδείξεις τε καὶ διδάξεις, ἴν' ἡμῖν διαμείνῃ τὰ τῆς ὁμολογίας ἀσφαλῆ καὶ ἀκράδαντα, καλῶς γε μετὰ τῶν κτιστῶν τιθέντα τὸν ἄκτιστον, καὶ διασπῶντα μὲν τὴν κτίσιν καὶ

άορατη θεότης, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἀγωνίζεσαι ἐσὺ τοῦτον τὸν καλόν, ὅπως βλέπεις, ἀγῶνα· διότι καὶ τῶν ἀοράτων ποιητῆς εἶναι ὁ Θεός. Ἐὰν δὲ αὐτὴ ἡ μία, κατὰ σένα δὲ καὶ ἀόρατη, θεότης εἶναι ἄκτιστη ἀναιρεῖται τὸ ἅγιο σύμβολο ποὺ λέγει τὸν Θεὸ ποιητὴ ὄλων τῶν ἀοράτων.

71 Βλέπεις σαφῶς πῶς ἐγλίστηρες στὴν ἀθεΐα καὶ παρασύρεις καὶ τοὺς ἄλλους σ' αὐτήν; Διότι κατὰ σένα καὶ τὴ διδασκαλία σου, ὅπως βλέπεις, δὲν ὑπάρχει μιὰ θεότης, ἀλλὰ καμμιά. Ἐπειδὴ δηλαδή, σὰν ἄγευστος τῆς θείας θεωρίας τοῦ Θεοῦ ποὺ εἶσαι δὲν ἐπίστευσες στοὺς ὁμιλοῦντας ἀπὸ πείρα¹⁹, καὶ ὄχι μόνο τοῦτο ἀλλὰ κι' ἐξεσηκώθηκες ἐναντίον μας ματωδῶς, σοῦ ἀφαιρέθηκε καὶ ἡ πίστις πρὸς τὸν Θεὸ ποὺ ἐνόμιζες ὅτι εἶχες. Καὶ γνώριζε καλά, διχοτομήθηκες πρὶν ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἡμέρα, ἐτοποθετήθηκες μαζί μὲ τοὺς ἀπίστους καὶ θὰ μείνης μὲ αὐτοὺς ὅπωςδὴποτε, ἂν δὲν μεταμεληθῆς καὶ σπύσης καὶ ξαναδιδασθῆς τὴν εὐσέβεια. Εἶπε πράγματι, δὲν εἶναι κι' αὐτὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀόρατο καὶ ἄκτιστο; Θὰ συμφωνήσης πάντως. Ἄραγε λοιπὸν ἀναιρεῖται τὸ ἅγιο σύμβολο ποὺ λέγει τὸν Θεὸ ποιητὴ ὄλων τῶν ἀοράτων; Καὶ τί ἀναφέρω τὰ ἄλλα; Διότι ἐσὺ προέβαλες ἐδῶ τὴν εὐαγγελικὴ φωνή, ποὺ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν εὐρισκόμενον στὸν κόλπο τοῦ Πατρός, ὅτι «κανεὶς δὲν ἔχει ἰδεῖ ποτὲ τὸν Θεό»²⁰. Θὰ εἰπῆς λοιπὸν ὅτι ἀναιρεῖται ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως, ἂν ἐμεῖς χαρακτηρίσωμε καὶ ἄκτιστο τὸν ἀόρατο Θεό; Ἡ θὰ τὸν ἀποδείξης καὶ θὰ τὸν διδάξης ὡς κτιστόν, γιὰ νὰ παραμείνουν σ' ἐμᾶς ἀσφαλῆ καὶ ἀκράδαντα τὰ στοιχεῖα τῆς ὁμολογίας σου, ποὺ τάχα τοποθετοῦν καλῶς μαζί μὲ τὰ κτιστὰ τὸν ἄκτιστο, καὶ διασποῦν τὴν κτίσι καὶ τὴν

19. Ἡ θεωρία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἓνα στάδιο τελειώσεως, κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος κατανοεῖ βαθύτερα τὴν ἀποκάλυψι τοῦ Θεοῦ. Τῆς θεωρίας αὐτῆς ἀπελάμβαναν οἱ ἡσυχασταὶ καὶ γι' αὐτὸ μπορούσαν νὰ ὁμιλοῦν περὶ τοῦ Θεοῦ ἐκ πείρας.

20. *Γω.* 1, 18.

συνωθοῦντα χωρῆσαι πρὸς τὸ μῆ ὄν, ὡς μὴ χωροῦσαν ἀπειρίαν θεότητος, καθυβρίζοντα δὲ καὶ κατασπῶντα Θεὸν ὡς συνταπτόμενον κτίσμασι;

72 Ταῦτ' ἔστιν ἃ σὺ διδάσκεις τοὺς περὶ σὲ γλώττη καὶ τοὺς
 5 ἀπόντας γραφῆ, καιροῦ λαβόμενος ἀρτίως ἐπιτηδείου, τῆς ἐμφυ-
 λίου στάσεως συμπραττούσης οὐκ ἀπεικότως. Καὶ θέλων εἶναι
 μονοδιδάσκαλος, τῆς ἀνυποκρίτου πίστεως ἐξετράπης, μὴ εἰ-
 δὼς μήτε ἃ λέγεις μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῖ, ρήμασί τε καὶ
 10 γράμμασι πολυλέσχοις. Ἐγὼ δὲ «πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, ποιη-
 τὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων», τουτέ-
 στιν αἰσθητῶν τε πάντων καὶ νοητῶν.

σπρώχνουν νὰ προχωρήση πρὸς τὸ μὴ ὄν, ἐπειδὴ δὲν χωρεῖ τὴν ἀπειρία τῆς θεότητος, καθυβρίζουν καὶ καθαιροῦν τὸν Θεό, ὡς συντασσόμενο μὲ τὰ κτίσματα;

72 Αὐτὰ εἶναι ὅσα διδάσκεις ἐσύ, στοὺς γύρω σου μὲν προφορικὰ καὶ στοὺς ἀπόντας γραπτὰ, ἀφοῦ τελευταῖα εὐρήκες κατάλληλη εὐκαιρία μὲ τὴν ὑποβοήθησι τῆς ἐμφύλιας στάσεως, ὅπως εἶναι εὐλογο²¹. Κι' ἐπειδὴ θέλεις νὰ εἶσαι νομοδιδάσκαλος ἐξετράπηκες ἀπὸ τὴν ἀνυπόκριτη πίστι, χωρὶς νὰ ξέρης οὔτε τί λέγεις οὔτε τί πιστεύεις²², μὲ λόγια καὶ γράμματα. Ἐγὼ ὁμῶς «πιστεύω σ' ἓνα Θεό, ποιητὴ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅλων τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων»²³, δηλαδὴ ὅλων τῶν αἰσθητῶν καὶ νοητῶν.

21. Ὁ Ἀκίνδυνος εἶχε λάβει τὴν ἀδεια ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἰωάννη Καλέκα νὰ ὁμιλῇ κατὰ τοῦ Παλαμᾶ στὴν Κωνσταντινουπόλι. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἔγραψε συγγράμματα ἀλλ' ἐξετόξευε τίς κατηγορίες του μὲ λόγους καὶ ἐπιστολές. Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἐμφυλίου πολέμου πρὸς τὴν δογματικὴ ἔριδα βλ. τόμ. 3 τῆς παρούσας ἐκδόσεως, σελ. 18 ἔ.

22. Πρβλ. *Α' Τιμ.* 1, 6–7.

23. *Σύμβολον πίστεως*, ἀρθρο 1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'

**Ἔτι περὶ τοῦ θειοτάτου φωτός, ὡς εἰ καὶ ἀκτιστόν ἐστιν,
ἀλλ' οὐκ οὐσία· καὶ ὡς οὐ κτιστῆ τινι δυνάμει, ἀλλ'
ἀπορρήτως ὁράται, εἰ καὶ ὀφθαλμοῖς ὁρᾶσθαι
γέγραπται**

73 Νοητὸν μὲν οὖν τὸ φῶς ἐκεῖνο οὐδ' αὐτὸ φῆς, σώματος
γὰρ ὤπται ὀφθαλμοῖς. Ἀλλὰ πυρός, ἀλλ' ἄστρωον ἢ τινος τῶν
ὑπ' οὐρανόν, ἢ πᾶσι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔχουσιν ὁρώμενον; Οὐμε-
νουν. Οὐκοῦν οὐδ' αἰσθητόν. Μῆτε τοίνυν αἰσθητόν μῆτε νοητὸν
5 ὑπάρχον, ἀλλ' ἐπέκεινα πάντων κατὰ τὸν εἰπόντα, «τοῦτο τὸ
φῶς κατὰ πάσης φύσεως ἔχει τὰ νικητήρια»· καὶ πάλιν, «τε-
λείους δὲ εἶναι τοὺς τὴν θεῖαν δόξαν εἰκὸς κατοπτεύοντας τὴν
ἀπάντων ἐπέκεινα, τὴν μόνην ὑπερτελῆ καὶ προτέλειον»· καὶ
πάλιν, «δόξα διηνεκῆς καὶ διαιωνίζουσα δείκνυται»· καὶ πάλιν,
10 «ἀνάρχως ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς, τὴν φυσικὴν ἀκτῖνα
ἀναρχον κέκτηται τῆς θεότητος καὶ ἡ δόξα τῆς θεότητος καὶ
δόξα τοῦ σώματος γίνεται»· πάντων οὖν ὑπερκείμενον τὸ φῶς
ἐκεῖνο αἰσθητῶν καὶ νοητῶν, εἰ ἀκτιστόν ἐστιν, ἀναιρεῖται τὸ
ἅγιον σύμβολον ὡς αἰσθητῶν πάντων καὶ νοητῶν εἶναι λέγον
15 τὸν Θεὸν ποιητὴν; Ἐπαγε τῆς ἀνουστάτης ἐνστάσεως καὶ ἀσε-
βείας.

1. Πῶς ὠράθη τὸ ἀκτιστο φῶς μὲ σωματικούς ὀφθαλμούς ἀναπτύσσει ὁ Παλαμᾶς στὸν Ἀντιρρητικὸν 3, 2,3, βλ. κατωτέρω.

2. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Εἰς Μεταμόρφωσιν* 16, PG 96, 569B.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16

Συνέχεια περι τοῦ θειοτάτου φωτός, ὅτι, καὶ ἂν εἶναι ἄκτιστο,
δὲν εἶναι οὐσία· καὶ ὅτι δὲν βλέπεται μὲ κάποια κτιστὴ
δύναμι, ἀλλ' ἀπορρήτως, ἂν καὶ ἔχει γραφῆ ὅτι
βλέπεται μὲ ὀφθαλμοὺς

73 Ὅτι εἶναι νοητὸ τὸ φῶς ἐκεῖνο, δὲν τὸ ἰσχυρίζεσαι, διότι ἐθεάθηκε μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ σώματος¹. Ἀλλὰ τί εἶναι; Πύρινο, ἀστρικό ἢ ἀπὸ κάποιο ἄλλο γήινο στοιχείο; Ἡ βλέπεται ἀπὸ ὄλους ὅσοι ἔχουν ὀφθαλμούς; Ὁχι βέβαια. Ἐπομένως δὲν εἶναι αἰσθητό. Ἀφοῦ λοιπὸν δὲν εἶναι οὔτε αἰσθητὸ οὔτε νοητὸ, ἀλλὰ πέρα ἀπὸ ὅλα κατὰ τὸν πατέρα ποὺ εἶπε, «τοῦτο τὸ φῶς ἔχει τὰ πρωτεῖα ἀπέναντι σ' ὅλη τὴ φύσι²· καὶ πάλι, «τέλειοι δὲ εἶναι αὐτοὶ ποὺ θεωροῦν τὴ θεία δόξα, τὴν ἐπέκεινα τῶν ὄλων, τὴν μόνη ὑπερτελῆ καὶ προτέλεια»³· καὶ πάλι, «δεικνύεται δόξα συνεχῆς καὶ αἰωνία»⁴· καὶ πάλι, «ὁ Υἱός, ἀφοῦ ἐγεννήθηκε ἀπὸ τὸν Πατέρα ἀνάρχως, ἔχει ἀναρχὴ τὴ φυσικὴ ἀκτίνα τῆς θεότητος, καὶ ἡ δόξα τῆς θεότητος τοῦ γίνεται δόξα τοῦ σώματος»⁵· ἀφοῦ λοιπὸν τὸ φῶς ἐκεῖνο ὑπέρκειται ὄλων, αἰσθητῶν καὶ νοητῶν, ἂν εἶναι ἄκτιστο, ἀναιρεῖται τὸ ἅγιο σύμβολο ποὺ λέγει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ποιητὴς ὄλων τῶν αἰσθητῶν καὶ νοητῶν; Μακριὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀνόητη ἔνστασι καὶ ἀσέβεια!*

3. Αὐτόθι 8, PG 96, 560B.

4. Αὐτόθι 17, PG 96, 572B.

5. Συνηθισμένη τότε παροιμία, «πάντα κάλων κινεῖν», κινεῖς κάθε σχοινὶ στὸ πλοῖο.

74 Ἄλλὰ σὺ διὰ τοῦτο περινοστεῖς καὶ πάντα πράττεις καὶ πανταχῇ σχεδὸν πέμπεις τε καὶ παρέχεις δόματα, γραφάς, κήρυκας, καὶ πάντα κάλων τὸ τοῦ λόγου κινεῖς, συμπράττοντας ἔχων τοὺς οὐκ οἶδα πῶς ὀνομάσω καὶ πῶς οὐχ ὑπὸ τὴν εὐθύνην ἀπο-
5 φανοῦμαι, τὴν ἐπενηνεγμένην ἐγγράφως ὑπὸ τῶν ἱερῶν ἐκείνων καὶ μεγίστων συνόδων, σοί τε καὶ τοῖς εἰς τὸ ἐξῆς φρονοῦσί τε καὶ φρονήσουσι τὰ τοῦ Βαρλαάμ πᾶσι. Σὺ τοίνυν παντὶ τρόπῳ διὰ τοῦτο σπεύδεις ἀνηκούστους τελεῖσθαι καὶ ἀποτροπαίους νομίζεσθαι τὰς διευκρινούσας ὑπὲρ ἀληθείας ἡμετέρας γραφάς,
10 εἴ τι δυσνόητον τοῖς πολλοῖς ἐν τῇ θεοπνεύστῳ τυγχάνον γραφῇ, τοῖς κατὰ σὲ συντείνει πρὸς τὴν ἀπὸ τῆς ὀρθότητος ἐκτροπήν. Ἴνα τί κερδάνης καὶ τί τελέσης; Τὸ ζημιῶσαι πάντας Θεόν, ἀθεῖα περιβαλὼν, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων φανερῶς ἀναπέφηνε.

75 Τό γε μὴν εὐαγγελικόν, ὃ προῦβάλλετο τοῦ συμβόλου τῆς
15 πίστεως πρότερον, ὅτι «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε», ὡς ἂν κτίσμα διὰ τούτου δείξῃ τὸ φῶς ἐκεῖνο, τὴν ἀναρχον τοῦ Θεοῦ δόξαν καὶ βασιλείαν, προθεμένου τοῦτο προτέρου τοῦ Βαρλαάμ, ἐν τοῖς πρὸς αὐτὸν ἡμεῖς ἐδείξαμεν γράμμασι διὰ πολλῶν τε καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους μηδαμῶς αὐτῷ συναῖδον μηδὲ συντελοῦν
20 πρὸς τὴν ἐκείνου πρόθεσιν· τοῦτο μὲν, ὅτι περὶ τῆς θείας οὐσίας ὁ λόγος τῷ εὐαγγελιστῇ, τοῦτο δ' ὅτι καὶ δρασιν ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν φησι καὶ τὴν κατάληψιν ὁ τῆς βροντῆς γόνος, ἀλλ' οὐ τὴν ἀπόλαυσιν καὶ τὴν μέθεξιν. «Ἡ δὲ θεία χάρις», κατὰ τὸν σοφὸν φάναι Μάξιμον, «εἰ καὶ ἀπόλαυσιν δίδωσι τοῖς κατὰ χά-

74 Ἄλλα ἐσὺ γι' αὐτὸ τριγυρίζεις καὶ πράττεις τὰ πάντα καὶ παντοῦ σχεδὸν στέλλεις καὶ προσφέρεις δῶρα, γράμματα, ἀγγελιαφόρους, καὶ μεταχειρίζεσαι κάθε μέσο, πὺ λέγει ὁ λόγος⁶, ἔχοντας συνεργοὺς τοὺς δὲν ξέρω πῶς νὰ ὀνομάσω καὶ πῶς ν' ἀπαλλάξω ἀπὸ τὴν καταδίκη πὺ ἔχει ἀπαγγελθῆ ἑγγράφως ἀπὸ τὶς ἱερὲς ἐκεῖνες καὶ μεγάλες συνόδους⁷ σὲ σένα καὶ σ' ὄλους τοὺς ἄλλους πὺ ἔπειτα ἀκολουθοῦν ἢ θὰ ἀκολουθῆσουν τῆ διδασκαλία τοῦ Βαρλαάμ. Ἐσὺ λοιπὸν σπεύδεις γι' αὐτὸ μὲ κάθε τρόπο νὰ γίνουν ἀνήκουστα καὶ νὰ νομίζονται ἀποτρόπαια τὰ δικά μας γραπτὰ πὺ διευκρινοῦν τὴν ἀλήθεια σὲ ὅ,τι τυχαίνει νὰ εἶναι δυσνόητο στὴ θεόπνευστη Γραφή γιὰ τοὺς πολλοὺς καὶ συμβάλλει στὸ νὰ ἐκτρέπωνται ἀπὸ τὴν ἀλήθεια οἱ ἄνθρωποι τοῦ εἴδους σου. Τί νὰ κερδίσης καὶ τί νὰ ἐπιτελέσης; Τὸ νὰ ζημιώσης τοὺς πάντες ὡς πρὸς τὸν Θεό, σύροντάς τους στὴν ἀθεΐα, ὅπως ἀποδείχθηκε σαφῶς ἀπὸ τὰ λεχθέντα.

75 Τὸ εὐαγγελικὸ χωρίο πὺ προέταξε προηγουμένως τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, ὅτι «τὸν Θεὸ δὲν ἔχει ἰδεῖ κανεὶς ποτὲ ἕως τῶρα»⁸, γιὰ νὰ δείξη τάχα μὲ αὐτὸ ὅτι εἶναι κτίσμα τὸ φῶς ἐκεῖνο, ἢ ἀναρχὴ τοῦ Θεοῦ δόξα καὶ βασιλεία, καὶ πὺ πρῶτος ἐπρότεινε ὁ Βαρλαάμ, ἐμεῖς ἀπεδείξαμε στὰ πρὸς τοῦτον συγγράμματά μας μὲ πολλὰ λόγια καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους ὅτι δὲν συμφωνεῖ καθόλου μὲ αὐτὸν οὔτε συμβάλλει πρὸς τὴν ἐπίδιωξι ἐκεῖνου· ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι ὁ εὐαγγελιστὴς ὁμιλεῖ περὶ τῆς θείας οὐσίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς καλεῖ ἐδῶ καὶ ὄρασι τὴν γνῶσι καὶ τὴν κατάληψι. Γιὰ νὰ ὁμιλήσωμε κατὰ τὸν σοφὸ Μάξιμο, «ἢ δὲ θεία χάρις, ἂν καὶ δίδει ἀπόλου-

6. Εἶναι οἱ σύνοδοι τῶν 1341 πὺ καταδίκασαν τὴ διδασκαλία τοῦ Βαρλαάμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου.

7. Αὐτόθι 12. PG 96, 564B.

8. Ἰω. 1, 18.

ριν μετέχουσιν, ἀλλ' οὐ κατάληψιν· μένει γὰρ κὰν τῇ μεθέξει τῶν ἀπολαυόντων αὐτῆς ἀκατάληπτος, ὅτι κατὰ φύσιν ὡς ἀγέννητος ἔχει τὴν ἀπειρίαν». «Διπλῆς τε οὕσης τῆς διανοίας ἐν τῇ τοῦ ἰδεῖν τὸν Θεὸν ἐπαγγελίᾳ», κατὰ τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον, «μιαῖς μὲν τοῦ γινῶναι τὴν τοῦ παντὸς ὑπερκειμένην φύσιν, 5 ἑτέρας δὲ τοῦ ἀνακραθῆναι πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς κατὰ τὴν ζωὴν καθαρότητος, τὸ μὲν πρότερον τῆς κατανοήσεως εἶδος ἀμήχανον εἶναι ἢ τῶν ἀγίων φωνὴ διορίζεται, τὸ δὲ δεύτερον ὑπισχνεῖται τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοὺς καθαροὺς τῇ καρδίᾳ μακαρί- 10 ζων ὁ Κύριος».

76 Ἄλλᾳ καὶ τὸ ὀρατὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς, εἰ μὲν δυνάμει κτιστῇ, πάντως αἰσθητὸν, εἰ δ' ὡς ὑπὲρ πᾶσαν ἀντίληψιν τοιαύτην ὄν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ὀράται, κατὰ τὸν εἰπόντα περὶ τοῦ φωτὸς ἐκείνου, «Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε, καὶ ὁ δὲ ἐώρα- 15 κεν, ἐν Πνεύματι τοῦτο τεθέαται»· εἰ τοίνυν ἐν δυνάμει Πνεύματος ὀράται τοῖς ἀξίοις, οὗτ' αἰσθητὸν ἐστὶ κυρίως καὶ κτιστὸν ὑπάρχει οὐδαμῶς. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος πρὸς τὴν δοκοῦσαν ταύτην ἀντίθεσιν ἀπαντᾷ περὶ Στεφάνου γράφων τοῦ πρὸς οὐρανὸν ἀτενίσαντος καὶ διαδύντος τῇ θεᾷ 20 πρὸς τὰ ἐπέκεινα καὶ θεασαμένου τὴν ἀθέατον δόξαν. Ὅς καὶ μετὰ τὴν ἀπόδειξιν συμπαιραίνων ἤδη φησὶν, «ἄρα φανερῶς ἢ κακουργία τῶν πνευματομάχων πεφώραται, ὅτι τῷ ὁμοίῳ καθορᾶσθαι τὰ ὁμοια παρὰ τῆς γραφῆς μεμαθῆκαμεν. Ὁ γὰρ Στέ-

9. Πρὸς Θαλάσσιον 61, Σχόλιον 18, PG 90, 644D–645A.

10. Ματθ. 5, 8.

11. Εἰς Μακαρισμοὺς 6, PG 44, 1275BC.

12. Ἰω. 1, 18.

σι στους μετέχοντας κατὰ χάριν, δὲν τοὺς δίδει κατάληψι· διότι μένει καὶ στή μέθεξι τῶν ἀπολαύοντων αὐτῆς ἀκατάληπτος, ἐφ' ὅσον κατὰ φύσι ὡς ἀγέννητος ἔχει τὴν ἀπειρία»⁹. «Ἐφ' ὅσον ἡ ἔννοια τῆς ὑποσχέσως περὶ τῆς θεᾶς τοῦ Θεοῦ εἶναι διπλῆ», σύμφωνα μὲ τὸν θεῖο Γρηγόριο Νύσσης, «μιά τὸ νὰ γνωρίσωμε τὴν ὑπερκείμενη τοῦ παντὸς φύσι, ἡ ἄλλη τὸ νὰ ἀνακραθοῦμε πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς καθαρότητος τῆς ζωῆς, τὸ μὲν πρῶτο εἶδος τῆς κατανοήσεως ἡ φωνὴ τῶν ἀγίων ὀρίζει ὅτι εἶναι ἀδύνατο, τὸ δὲ δεῦτερο ὑπόσχεται ὁ Κύριος στὴν ἀνθρωπίνη φύσι, ὅταν μακαρίζῃ τοὺς καθαροὺς στὴν καρδιά¹⁰»¹¹.

76 Ἄλλὰ καὶ τὸ ὄρατὸ μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἂν μὲν εἶναι μὲ κτιστὴ δύναμι, πάντως εἶναι αἰσθητό, ἂν ὁμως ὡς εὐρισκόμενο ἐπάνω ἀπὸ κάθε τέτοια ἀντίληψι βλέπεται μὲ τὴ δύναμι τοῦ Πνεύματος, σύμφωνα μὲ αὐτὸν ποὺ εἶπε περὶ τοῦ φωτὸς ἐκεῖνου, «τὸν Θεὸ δὲν ἔχει ἰδεῖ κανεὶς ποτὲ ἕως τώρα¹² καὶ ὅ,τι εἶδε κατὰ τὸ Πνεῦμα εἶδε»¹³. ἂν λοιπὸν μὲ τὴ δύναμι τοῦ Πνεύματος βλέπεται ἀπὸ τοὺς ἀξίους οὔτε αἰσθητὸ εἶναι βασικά καὶ δὲν εἶναι καθόλου κτιστό¹⁴. Πράγματι ἔτσι καὶ ὁ θεῖος Γρηγόριος Νύσσης ἀπαντᾷ πρὸς αὐτὴν τὴν φαινομενικὴ ἀντίθεσι γράφοντας περὶ τοῦ Στεφάνου, ποὺ ἀτένισε πρὸς τὸν οὐρανὸ καὶ εἰσέδυσσε μὲ τὴ θεᾶ πρὸς τὰ ἐπέκεινα καὶ εἶδε τὴν ἀθέατη δόξα. Αὐτὸς μετὰ τὴν ἀπόδειξι λέγει πλέον συμπερασματικῶς, «ἄρα συλλαμβάνεται φανερά ἡ κακουργία τῶν Πνευματομάχων, διότι μὲ τὸ ὁμοιο καθορῶνται τὰ ὁμοια, ὅπως ἐμάθαμε ἀπὸ τὴ Γραφή. Πράγματι ὁ Στέφανος δὲν βλέπει τὸ θεῖο μένον-

13. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Εἰς Μεταμόρφωσιν* 15, PG 96, 569A.

14. Ἐπειδὴ τὸ θεῖο φῶς εἶναι ὄρατό, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι εἶναι καὶ κτιστό, διότι τοῦτο δὲν εἶναι ὄρατό σ' ὄλους, ἀλλὰ μόνο στους ἀξιωμένους τῆς δυνάμεως τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

φανος οὐκ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τε καὶ δυνάμει μένων τὸ θεῖον βλέπει, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν ἀνακραθείς, δι' ἐκείνου ὑψώθη πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατανόησιν». Κατανόησιν δὲ εἶπεν, οὐχ ὅτι νοήσει ἐκεῖνο ὑποπίπτει τὸ θέαμα
 5 (τοῦτο γὰρ πρότερον ἀπηγόρευσεν), ἀλλ' ἐπεὶ μηδ' ἀνθρωπίναις ὑποπίπτει λέξεσι καθάπερ οὐδὲ ὄψεσιν ἢ θεία δόξα καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο, ποτὲ μὲν δρασις, ποτὲ δὲ νόησις, ποτὲ δ' ἐξ ἀμφοτέρων αἰσθησις νοερά, ποτὲ δ' ἄλλο τι τοιοῦτον προσαγορεύεται, μᾶλλον δὲ καὶ ὑψηλότερον ἀποκάλυψις, ἔνωσις, ἀνάκρασις, αἰσθη-
 10 σις πνευματικὴ, ἅμα καὶ τοῦτο δεικνύσης τῆς τῶν ὀνομάτων ὑπαλλαγῆς καὶ συνθέσεως, μήτε ψυχῆς εἶναι μήτε σώματος ἴδιον ἐκεῖνο τὸ φῶς, ἀλλὰ τοῦ ἐνοικοῦντος καὶ ἐνεργοῦντος ἐν ταῖς ἀξίαις ψυχαῖς καὶ σώμασι Πνεύματος. Ὅτι δὲ καὶ ἡμεῖς οὐκτιστῇ δυνάμει ληπτὸν γεγενῆσθαι τοῖς ἀποστόλοις εἰρήκαμεν
 15 τὸ μέγα θέαμα τοῦτο, μάρτυς ἀξιοπίστος ὁ κατήγορος, συνάγων ἐκ τούτου καὶ συμπεραίνων καὶ προτείνων καθ' ἡμῶν ὡς τὴν μὲν ὁρατὸν φαμεν θεότητα, δηλονότι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν δὲ καὶ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρατὴν διὰ Πνεύματος, δηλαδὴ τὸ φῶς ἐκεῖνο.

77 Τοῦτο μέντοι τὸ πνευματικοῖς βλέπειν τὰ τοιαῦτα ὀφθαλμοῖς καὶ ἀκοαῖς ἀκούειν καὶ ὁ προφήτης καὶ ὁ Χρυσόστομος Θεολόγος ἀριδῆλως παριστᾶσιν· ὁ μὲν γράφων «προσέθηκέ μοι ὡτίον ἀκούειν», ὁ δὲ προσγράφων «τὴν προσθήκην τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος αὐτὸν λέγειν»· καὶ πάλιν ὁ τὴν γλωτταν χρυ-
 25 σοῦς, «μὴ οὐκ ἤκουσαν οἱ προφήται; Ἄλλ' οὐκ ἦν ἀνθρωπίνον τὸ οὗς ἐκεῖνο τὸ προφητικόν»· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, «τοιαύτας εἶ-

15. Ἐγκώμιον εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον Α', PG 46, 717B.

16. Ἦσ. 50, 4.

τας στήν ἀνθρώπινη φύσι καὶ δύναμι, ἀλλὰ ἀνακεκραμένος πρὸς τὴ χάρι τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑψώθηκε δι' αὐτοῦ πρὸς τὴν κατανόησι τοῦ Θεοῦ¹⁵. Εἶπε δὲ κατανόησι, ὄχι διότι ἐκεῖνο τὸ θέαμα ὑποπίπτει στὴ νόησι –διότι τὸ ἀπηγόρευσε τοῦτο προηγουμένως– ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ὑποπίπτει οὔτε σὲ ἀνθρώπινες λέξεις, ὅπως οὔτε σὲ ὄψι, ἢ θεία ἐκείνη δόξα καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο, γι' αὐτὸ ὀνομάζεται ἄλλοτε ὄρασις, ἄλλοτε νόησις, ἄλλοτε αἰσθησις νοερά ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ, ἄλλοτε κάτι ἄλλο παρόμοιο, ἢ μᾶλλον καὶ ὑψηλότερα καλεῖται ἀποκάλυψις, ἔνωσις, ἀνάκρασις, αἰσθησις πνευματική. Ἡ ἐναλλαγὴ καὶ σύνθεσις τῶν ὀνομάτων μάλιστα δεικνύει καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ φῶς ἐκεῖνο δὲν εἶναι ιδιότης οὔτε ψυχῆς οὔτε σώματος, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος ποῦ ἐνοικεῖ καὶ ἐνεργεῖ στὶς ἄξιες ψυχῆς καὶ τὰ ἄξια σώματα. Ὅτι δὲ κι' ἐμεῖς δὲν εἶπαμε ὅτι τὸ μεγάλο τοῦτο θέαμα ἔγινε καταληπτὸ ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους μὲ κτιστὴ δύναμι, ἀξιόπιστος μάρτυς εἶναι ὁ κατήγορος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ αὐτὸ συνάγει καὶ συμπεραίνει καὶ προτείνει ἐναντίον μας ὅτι τὴν μία λέγομε ἀόρατη θεότητα, δηλαδὴ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὴν ἄλλη λέγομε ὀρατὴ μὲ σωματικούς ὀφθαλμούς διὰ τοῦ πνεύματος, δηλαδὴ τὸ φῶς ἐκεῖνο.

- 77 Τοῦτο ὁμως, τὸ ὅτι τὰ πράγματα αὐτὰ βλέπομε μὲ πνευματικούς ὀφθαλμούς καὶ ἀκούομε μὲ πνευματικὲς ἀκοές, τὸ παριστάνουν σαφέστατα καὶ ὁ προφήτης καὶ ὁ Χρυσόστομος θεολόγος· ὁ πρῶτος γράφοντας, «μοῦ πρόσθεσε αὐτὶ γιὰ ν' ἀκούω»¹⁶, ὁ δεῦτερος ἐρμηνεύοντας, «ἐννοεῖ τὴν προσθήκη ἀπὸ τοῦ πνεύματος»¹⁷· καὶ πάλι ὁ Χρυσὸς στὴ γλῶσσα, «μήπως δὲν ἄκουσαν οἱ προφῆτες; Ἀλλὰ δὲν ἦταν ἀνθρώπινο ἐκεῖνο τὸ προφητικὸ αὐτὶ»¹⁸. Καὶ ἄλλοῦ παλι, «τέτοιες ψυχῆς εἶχαν καὶ οἱ

17. *Εἰς Κορινθίους ὁμιλία* 73, PG 61, 58.

18. *Αὐτόθι*.

χον καὶ οἱ προφήται ψυχάς, διὰ τοῦτο καὶ ἑτέρους ἔλαβον ὀφθαλμούς, τὸ μὲν γὰρ ἀποστῆναι τῶν παρόντων αὐτοὺς τῆς ἐκείνων σπουδῆς ἦν, τὸ δὲ μετὰ ταῦτα ἑτέρας ἀνοιγῆναι πρὸς τὴν τῶν μελλόντων θεωρίαν ὅψεις αὐτοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ λοιπὸν 5 ἐγένετο χάριτος»· ὁ καὶ ὁ Λαμασκηνὸς θεολόγος ἀριδηλότερον περὶ τῆς ἐν Θαβῶρ γράφει θεάς, «μετεμορφώθη» λέγων «ὁ Κύριος, οὐχ ὁ οὐκ ἦν προσλαβόμενος, οὐδὲ εἰς ὅπερ οὐκ ἦν μεταβαλλόμενος, ἀλλ' ὅπερ ἦν τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς ἐκφαινόμενος, διανοίγων τούτων τὰ ὄμματα καὶ ἐκ τυφλῶν ἐργαζόμενος βλέ- 10 ποντας»· καὶ πάλιν, «Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε, καὶ ὁ δὲ ἐώρακε», δηλονότι τὸ φῶς τοῦτο (περὶ αὐτοῦ γὰρ ὁ λόγος) «ἐν Πνεύματι τοῦτο τεθέαται».

78 Παρ' οὗ δείκνυται μὴδ' οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ τοῦτ' ὁ φῶς, οὐχ ὅπως ὅτι κατ' ἐκείνην ὁ Θεὸς παντάπασιν ἀόρατος, 15 ἀλλ' ὅτι κατ' αὐτὴν καὶ παντάπασιν ἀμέριστος. Τῷ δὲ φωτὶ τούτῳ κατὰ λόγον τῶν ἐντυγχανόντων μετρεῖ τὴν ἐπιφάνειαν, ὡς καὶ ὁ Χρυσόστομὸς φησὶ πατὴρ, ὅτι «πληροφορῶν μὲν ἔδειξεν ὁ Κύριος τοῖς αὐτοῦς μύσταις τῆς ἀθεάτου θεϊκῆς αὐτοῦ βασιλείας τὴν δόξαν, οὐχ ὅση δέ τις ἦν, ἀλλ' ὅσον ἠδύναντο φέρειν 20 οἱ σωματικούς ὀφθαλμούς περιφέροντες». Οὗτος δὲ ἐστὶν αὐτός, ὃς καὶ τοῦ Βαπτιστοῦ λέγοντος ἀκηκοώς, «οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσι τὸ πνεῦμα», «πνεῦμα», φησὶν, «ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ μεριζομένη»· καὶ τὸ ψαλμικὸν ἐκεῖνο ἐξηγούμενος, «ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσί σου», «τουτέστι», 25 φησὶν, «ἀνεδείχθη, ὡς ἂν εἶπη τις, ἡ ἔνδον οὐσα ἀνέβλυσεν,

19. *Εἰς Μεταμόρφωσιν* 12, PG 96, 564C.

20. *Γκ.* 1, 18.

21. *Εἰς Μεταμόρφωσιν* 15, PG 96, 569A.

προφήτες, γι' αυτό και ἔλαβαν ἄλλους ὀφθαλμούς· διότι τὸ νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὰ παρόντα ἦταν θέμα τῆς δικῆς των φροντίδος, τὸ νὰ τοὺς ἀνοίγοῦν ὁμῶς μετέπειτα ἄλλοι ὀφθαλμοὶ γιὰ τὴ θεωρία τῶν μελλόντων, αὐτὸ ἦταν ἔργο τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ». Τοῦτο γράφει καθαρώτερα καὶ ὁ Δαμασκηνὸς θεολόγος περὶ τῆς θέας τοῦ Θαβώρ λέγοντας, «μεταμορφώθηκε ὁ Κύριος, ὄχι παίρνοντας ὅ,τι δὲν ἦταν οὔτε μεταβαλλόμενος σὲ ὅ,τι δὲν ἦταν· ἀλλὰ φανερούμενος στοὺς μαθητὰς του ὅ,τι ἦταν, ἀνοίγοντάς τους τὰ μάτια καὶ καθιστώντας τους ἀπὸ τυφλοὺς βλέποντας»¹⁹· καὶ πάλι, «τὸν Θεὸ δὲν ἔχει ἰδεῖ κανεὶς ποτὲ ἕως τώρα²⁰, καὶ ὅ,τι εἶδε», δηλαδὴ τὸ φῶς τοῦτο – διότι περὶ αὐτοῦ εἶναι ὁ λόγος– «τὸ εἶδε κατὰ τὸ πνεῦμα»²¹.

78 Ἀπὸ αὐτὸ δεικνύεται ὅτι τοῦτο τὸ φῶς δὲν εἶναι οὔτε οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὄχι διότι κατ' ἐκείνην ὁ Θεὸς εἶναι ἐντελῶς ἀόρατος ἀλλὰ καὶ διότι κατ' αὐτὴν εἶναι καὶ ἐντελῶς ἀμέριστος. Στὸ φῶς δὲ τοῦτο μετρεῖ τὴν φανέρωσι κατὰ τὴν ἀναλογία τῶν παρατηρητῶν, ὅπως λέγει καὶ ὁ Χρυσόστομος πατήρ, ὅτι «ὁ Κύριος ἔδειξε τὴ δόξα τῆς ἀθέατης θεϊκῆς βασιλείας του στοὺς μύστες του πρὸς διαβεβαίωσί τους, ὄχι ὅση ἦταν πάντως, ἀλλὰ ὅσο μπορούσαν νὰ βαστάσουν οἱ διαθέτοντες σωματικοὺς ὀφθαλμούς»²². Εἶναι δὲ ὁ πατήρ αὐτὸς ποὺ καὶ ἀκούοντας τὸν Βαπτιστὴ νὰ λέγη «δὲν δίδει μὲ τὸ μέτρο τὸ πνεῦμα»²³, σημειώνει, «ἐδῶ μὲ τὴν λέξι πνεῦμα ἐννοεῖ τὴν ἐνέργεια, διότι αὐτὴ εἶναι ποὺ μερίζεται»²⁴· καὶ ποὺ ἐξηγώντας τὸ ψαλμικὸ ἐκεῖνο, «ἐξεχύθηκε ἡ χάρις στὰ χεῖλη σου»²⁵, δηλαδὴ, λέγει, ἀναδείχθηκε, ὅπως θὰ ἔλεγε κανεὶς, ἡ εὐρισκομένη μέσα ἀνέ-

22. Ὁμιλία εἰς Μεταμόρφωσιν (ψευδ.), Savile, τόμ. 7, σ. 339. Ἡ ὁμιλία αὕτη δὲν περιελήφθηκε στὶς νεώτερες ἐκδόσεις τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου.

23. *Ιω.* 3, 34.

24. Ὁμιλία εἰς Ἰωάννην 30, 2. PG 59, 174.

25. *Ψαλμ.* 44, 2.

ἐπήγασε. Τίς ἐστὶν αὕτη ἡ χάρις; Δι' ἧς ἐδίδασκε, δι' ἧς ἐθαυματούργει. Τὴν χάριν ἐνταῦθα λέγει τὴν ἐπελθοῦσαν ἐπὶ τὴν σάρκα· πᾶσα γὰρ ἡ χάρις ἐξεχύθη εἰς τὸν ναὸν ἐκεῖνον. Οὐ γὰρ ἐν μέτρῳ δίδωσιν ἐκείνῳ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ὀλόκληρον τὴν χάριν ὁ ναὸς ἔλαβεν· ἡμεῖς δὲ μικρόν τι καὶ ρανίδα ἀπὸ τῆς χάριτος ἐκείνης ἔχομεν. Ἐκ τοῦ πληρώματος γάρ, φησὶν, αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, ὡς ἂν εἶπη τις, ἐκ τοῦ ὑπερβλύζοντος, ἐκ τοῦ περιττεύοντος». Καὶ πάλιν· «οὐκ εἶπε, 'δίδωμι τὸ Πνεῦμα', ἀλλ' 'ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα'· τοῦτο γοῦν καὶ ἐξέβη· πᾶσαν γὰρ τὴν οἰκουμένην ἡ σταγὼν αὕτη καὶ ἡ ρανὶς τοῦ Πνεύματος ἐνέπλησε τῆς γνώσεως. Διὰ ταύτην τὰ σημεῖα ἐγένετο, τὰ ἁμαρτήματα ἐλύετο. Ἄλλ' ὁμως ἡ ἐν τοσοῦτοις κλίμασι διδομένη χάρις, μέρος τι τῆς δωρεᾶς ἐστὶ καὶ ἀρραβῶν· 'δοῦς' γάρ, φησί, 'τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν', τὸ μέρος λέγει τῆς ἐνεργείας· οὐ γὰρ δὴ ὁ παράκλητος μερίζεται». Ταῦτα μὲν ὁ τὴν γλωτταν χρυσοῦς.

79 Ἀκίνδυνος δὲ καὶ τοῦθ' ἡμῖν εἰς ὄνειδος προφέρει ὅτι καὶ ὀφθαλμοῖς σώματος ἰδεῖν ἔφημεν τοὺς ἀποστόλους τὴν καλλοποιὸν εὐπρέπειαν ἐκείνην, οὐδὲ ταῖς εὐαγγελικαῖς λέξεσιν ὑποσχῶν τὰς ἀκοάς, «ἕως ἂν ἴδωσι» λεγούσαις καὶ «διαγρηγορήσαντες εἶδον»· «ἀλλὰ σώματος», φησὶν, «οὐκ εἶπον ὀφθαλμοῖς». Ὡς τῆς ἀκριβείας, μᾶλλον δ' ὡς τῆς ἀνοίας, κυριώτερον δὲ φάναι τῆς κακονοίας καὶ τῆς καθ' ὑπόκρισιν εὐλαβείας, δὲ φῶς μὲν ἀκούσας ἐπὶ τὸ κτίσμα κατήγαγε, καὶ ταῦτα βασιλείαν 25 Θεοῦ προσαγορευόμενον, τὸ δ' ἰδεῖν πολυπραγμονεῖ, καὶ ταῦτα

29. Β' Κορ. 1, 22.

30. Εἰς Ψαλμὸν 44, 3, PG 55, 186.

31. Μάρκ. 9, 1· Λουκᾶ 9, 32.

βλυσε, ἐπήγασε. Ποιά εἶναι αὐτὴ ἡ χάρις; Ἐκείνη διὰ τῆς ὁποίας ἐδίδασκε, διὰ τῆς ὁποίας ἐθαυματοουργοῦσε. Χάριν λέγει ἐδῶ ἐκείνην ποῦ ἦλθε στὴ σάρκα· διότι ὅλη ἡ χάρις ἐκχύθηκε στὸν ναὸ ἐκεῖνο. Διότι δὲν δίδει μὲ μέτρο σ' ἐκεῖνον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ὀλόκληρη τὴ χάρι ἐπῆρε ὁ ναός· ἐμεῖς ὅμως ἔχομε κάτι μικρό, μιὰ ρανίδα ἀπὸ ἐκείνη τὴ χάρι. Διότι, λέγει, ἀπὸ τὸ πλήρωμά του ἐλάβαμε ὅλα ἐμεῖς²⁶, ὅπως θὰ ἔλεγε κανεὶς ἀπὸ τὸ ὑπερβλύζον, ἀπὸ τὸ περίσσειμα²⁷. Καὶ πάλι, «δὲν εἶπε, δίδω τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ θὰ ἐπιχύσω ἀπὸ τὸ πνεῦμα μου σὲ κάθε σάρκα²⁸. Τοῦτο μάλιστα ἐπραγματοποιήθηκε, διότι αὐτὴ ἡ σταγόνα καὶ ἡ ρανίδα τοῦ Πνεύματος ἐγέμισε τὴν οἰκουμένη μὲ γνῶσι. Ἀπὸ αὐτὴν ἐγίνονταν τὰ σημεῖα, ἐλύονταν τὰ ἁμαρτήματα. Ἀλλ' ὅμως ἡ χάρις ποῦ ἐδίδονταν σὲ τόσα κλίματα, εἶναι μικρὸ μέρος τῆς δωρεᾶς καὶ ἀρραβῶνα· διότι λέγει, 'δῶσε τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος στὶς καρδιές μας'²⁹, ἐννοώντας τὸ μέρος τῆς ἐνεργείας, ἐφ' ὅσον βέβαια ὁ Παράκλητος δὲν μερίζεται³⁰. Αὐτὰ λέγει ὁ Χρυσὸς στὴν γλῶσσα.

79 Ὁ δὲ Ἀκίνδυνος μᾶς ἐπιρρίπτει καὶ τοῦτο γιὰ ὄνειδος, ὅτι ἰσχυρισθήκαμε ὅτι οἱ ἀπόστολοι εἶδαν μὲ σωματικούς ὀφθαλμούς ἐκείνη τὴν καλλοποιὸ λαμπρότητα, χωρὶς ν' ἀπλώσῃ τ' αὐτιά του στὶς εὐαγγελικὲς λέξεις ποῦ λέγουν «ἕως ὅτου ἰδοῦν» καὶ «ὅταν ἐξύπνησαν εἶδαν»³¹. Λέγει μάλιστα, «ἀλλὰ δὲν εἶπαν μὲ ὀφθαλμούς τοῦ σώματος». Τί ἀκριβολογία, μᾶλλον δὲ τί ἀ-νοησία, κυριολεκτικώτερα θὰ ἐλέγαμε, τί κακόνοια καὶ τί ὑποκριτικὴ εὐλάβεια! Ὅταν ἄκουσε φῶς, αὐτὸς τὸ κατέβασε σὲ κτίσμα, μὲ ὅλον ποῦ μάλιστα τὸ προσαγορεύουν βασιλεία Θεοῦ, πολυεξετάζει ὅμως τὸ ὅτι εἶδαν, ἂν καὶ ἡ λέξις

26. *Ἰω.* 1, 16.

27. *Εἰς Ψαλμὸν 44*, 2, PG 55, 185–186.

28. *Ἰωήλ* 3, 1· πρβλ. *Πράξ.* 2, 17.

σὺν ἐγρηγόρσει προσκείμενον. Ἄλλ' οὐχ ὁ Χρυσόστομος πατήρ,
ὡς ὁμολογουμένῳ γὰρ χρησάμενος ἀναπέφηνεν, οὐδ' ὁ μέγας
Βασίλειος· φησί γάρ, «εἶδον αὐτοῦ τὸ κάλλος Πέτρος καὶ οἱ υἱοὶ
τῆς βροντῆς ἐν τῷ ὄρει ὑπερλάμπον τὴν τοῦ ἡλίου λαμπρότητα,
5 καὶ τὰ προοίμια τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ παρουσίας ὀφθαλμοῖς λαβεῖν
κατηξιώθησαν», ὅστις καὶ μικρὸν ἀνωτέρω οἱ τοῦ λόγου τὸ
παρ' αὐτῶν ἐωραμένον θεῖον κάλλος θεωρητὴν θεότητα προσ-
εῖρηκεν. «Ἄλλὰ τῶν ὁρατῶν πάντων καὶ ἀοράτων ποιητὴν
ὁρατόν», φησί, «καθ' ἑαυτὸν καὶ κυρίως λέγειν πῶς εὐσεβές;».
10 Ἄλλὰ τοῦτο σὺ σαυτῷ λέγε καὶ τῷ σοὶ προκαθηγησαμένῳ τῶν
πονηρῶν δογμάτων καὶ διδαγμάτων. Ὑμεῖς γὰρ περιελόντες τὰ
φύσει προσόντα τῷ Θεῷ γυμνὴν οὐσίαν αὐτῷ παρέχετε, ἣν καὶ
μόνην ἄκτιστον ἀποφαίνεσθε, τὰ φυσικὰ διασπῶντες κακῶς
ἐκείνης καὶ τιθέντες μετὰ τῆς κτίσεως· σὺ μὲν γράφων, «τὸ μό-
15 νον ἄκτιστον φῶς καὶ ἡ ἄκτιστος δόξα», ἤγουν ἡ θεία φύσις,
οὐδὲ γοῦν τῶν περὶ ταύτην ὑποστατικῶν ἰδιωμάτων φεισάμε-
νος, ἐκεῖνος δὲ πρὸ σοῦ, «ἐν μόνον ἀναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον,
ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ παρὰ ταύτην πάντα γενητῆς ὑπάρχει
φύσεως».

συνοδοεύεται με την ἐγρήγορσι. Ἄλλα δὲν τὸ πολυεξήτασε ὁ Χρυσόστομος πατήρ, πὺ ἐφάνηκε ὅτι τὸ χρησιμοποιεῖ ὡς ἀναγνωρισμένο, οὔτε ὁ μέγας Βασίλειος, πὺ λέγει, «εἶδαν τὸ κάλλος τοῦ ὁ Πέτρος καὶ οἱ υἱοὶ τῆς βροντῆς ἐπάνω στὸ ὄρος νὰ ξεπερνᾶ τὸν ἥλιο σὲ λαμπρότητα, καὶ ἀξιώθηκαν νὰ λάβουν τὰ προοίμια τῆς ἐνδοξης παρουσίας τοῦ με ὀφθαλμούς»³², ὁ ὁποῖος καὶ λίγο παραπάνω, σὲ κάποιο σημεῖο τοῦ λόγου, ὠνόμασε θεωρητὴ θεότητα τὸ ἐωραμένο ἀπὸ αὐτοὺς θεῖο κάλλος³³. «Ἄλλα, λέγει πῶς εἶναι εὐσεβὲς νὰ δεχώμαστε ὀρατὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ κυριολεκτικῶς τὸν ποιητὴ ὄλων τῶν ὀρατῶν καὶ ἀοράτων;». Ἄλλα τοῦτο ἐσὺ νὰ τὸ λέγῃς στὸν ἑαυτὸ σου καὶ στὸν προκαθοδηγητὴ σου στὰ πονηρὰ δόγματα καὶ διδάγματα. Ἐσεῖς, ἀφοῦ ἀφαιρέσατε ἐκεῖνα πὺ προσυπάρχουν φύσει στὸν Θεὸ τοῦ δίδετε γυμνὴ οὐσία, τὴν ὁποία μόνη διακηρύσσετε ἄκτιστη, διασπώντας τὰ φυσικὰ προσόντα τῆς κακῶς καὶ τοποθετώντας τα μαζὶ με τὴν κτίσι. Ἐσὺ μὲν γράφεις, «τὸ μόνον ἄκτιστο φῶς καὶ ἡ ἄκτιστη δόξα», δηλαδὴ ἡ θεία φύσις, χωρὶς νὰ φεισθῆς οὔτε τὰ γύρω ἀπὸ αὐτὴν ὑποστατικὰ ιδιώματα· ἐκεῖνος δὲ πρὶν ἀπὸ σένα λέγει, «ἓνα μόνον εἶναι ἄναρχο καὶ ἀτελεύτητο, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὅλα τὰ δίπλα σ' αὐτὴν εἶναι γεννητῆς φύσεως».

32. *Εἰς Ψαλμὸν 44*, 5, PG 29, 400D

33. *Αὐτόθι*, 400C.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

Ὅτι καὶ ἄς προφέρει παρὰ τῶν θείων πατέρων μαρτυρίας ὁ Ἀκίνδυνος καθ' ἑαυτοῦ προφέρει, διὸ καὶ παρ' αὐτῶν ἐξελέγχεται διατελῶν ὁμόδοξος τῷ Εὐνομίῳ

80 Ταῦτ' ἄρα καὶ αὐτὸς μετ' ἐκεῖνον πανταχόθεν ἐραυιζόμενος ἐκεῖνα λέγεις· «ἀγαθὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς ἀγαθὸς ὁ Πατήρ, καὶ ἀγαθὸς ὁ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ γεννηθεὶς, οὐσίαν ἔχων τὴν ἀγαθότητα· καὶ φύσις τῷ ἀγίῳ Πνεύματι ὁ ἀγιασμός ἐστιν, 5 ὡσπερ Πατρὶ καὶ Υἱῷ· καὶ εἰ γὰρ ἄλλο παρ' αὐτὸ ἢ ἀγιότης καὶ ἦτις αὐτὴ νοεῖται, λεγέτω τις»· καὶ τὸ τοῦ θείου Μητροφάνους· «φῶς μοναδικὸν καὶ τριλαμπές, οὐσία ἄναρχε, κάλλος ἀμήχανον, ἐν τῇ καρδίᾳ μου οἴκησον καὶ ναὸς τῆς σῆς θεότητος φωτοειδῆ καὶ καθαρὸν δεῖξόν με ψάλλοντα». Τί ταῦτ' ἀγείρων 10 καὶ τί κατασκευάζων ἐκ τούτων; Ὅτι τὰ τῷ Θεῷ ἐπιλεγόμενα πάντα, ἢ ἀγιότης, ἢ ἀγαθότης, ἢ ζωὴ, τὸ φῶς, ἐνός ἐστι σημαντικά, τῆς οὐσίας αὐτῆς. Καὶ οὔτε τὴν πρὸς Εὐνόμιον ὁμολογίαν αἰσχύνῃ φανερώς ὑπὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Νύσσης Γρηγορίου δεικνυμένην τοιαύτην, οὔτε τὰς καλὰς ἐκεῖνας καὶ 15 μακρὰς ἀντιρρήσεις, τὰς αὐτῶν λέγω πρὸς ἐκεῖνον, αἰδῆ, καὶ πειθήνιον παρέχεις σαυτόν, ὑποτάττων ἐκείνοις τὴν σαυτοῦ γνώμην· ἀλλὰ καὶ τάκεινων κατ' ἐκείνων ἀνοηταίνων προβάλλῃ, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς σεαυτοῦ κεφαλῆς τε καὶ ψυχῆς.

1. Μ. Βασιλείου, *Περὶ ἀγίου Πνεύματος* 19, 48, Β. Brughe, σ. 199–200· PG 32, 156B. Πρβλ. *Κατ' Εὐνομίου* 3, 3, PG 29, 661B.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17

“Οτι τὶς μαρτυρίες ποὺ προβάλλει ἀπὸ τοὺς θεῖους Πατέρες
τὶς προβάλλει ἐναντίον του· γι’ αὐτὸ καὶ φανερῶνεται
ἀπ’ αὐτὲς ὅτι εἶναι ὁμόδοξος τοῦ Εὐνομίου

80 Ἔτσι λοιπὸν κι’ ἐσὺ ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνον, ἐραυιζόμενος ἀπὸ παντοῦ λέγεις: «ἀγαθὸ εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὅπως ἀγαθὸς εἶναι ὁ Πατήρ, καὶ ἀγαθὸς ὁ ἀπὸ τὸν ἀγαθὸ γεννηθεὶς ποὺ ἔχει οὐσία τὴν ἀγαθότητα¹· καὶ ‘φύσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι ὁ ἀγιασμός, ὅπως τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ²· καὶ ‘ἂν βέβαια, εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὸ ἢ ἀγιότης, καὶ πῶς ἐννοεῖται, ἃς εἰπῆ ποιά εἶναι³». Φέρεις ἐπίσης τὸ τοῦ θεοῦ Μητροφάνους, «φῶς μοναδικὸ καὶ τριλαμπές, οὐσία ἀναρχη, κάλλος ἀπαράμιλλο, κατοίκησε στὴν καρδιά μου καὶ δεῖξε με νὰ τῆς θεότητός σου φωτοειδῆ καὶ καθαρὸ ποὺ νὰ ψάλλη⁴. Γιατί μαζεῦεις αὐτὰ τὰ χωρία καὶ τί θέλεις νὰ κατασκευάσης μὲ αὐτὰ; Ὅτι ὅλα τὰ ἀποδιδόμενα στὸ Θεό, ἢ ἀγιότης, ἢ ἀγαθότης, ἢ ζωή, τὸ φῶς ἓνα πρᾶγμα σημαίνουν, τὴν οὐσία μόνο. Καὶ οὔτε τὴν συμφωνία σου πρὸς τὸν Εὐνόμιο ἐντρέπεσαι, ἢ ὁποία φανερῶνεται ἀπὸ τὸν μέγα Βασίλειο καὶ τὸν Γρηγόριο Νύσσης ὅτι συμβαίνει, οὔτε ἐκεῖνες τὶς καλὲς καὶ μακρὲς ἀντιρρήσεις των πρὸς ἐκεῖνον εὐλαβεῖσαι· δὲν γίνεσαι πειθήνιος ὑποτάσσοντας τὴ γνώμη σου σ’ ἐκείνους· ἀντιθέτως ἀπὸ ἀνοησία προβάλλεις καὶ τὶς γνώμες ἐκείνων ἐναντίον ἐκείνων, μᾶλλον δὲν ἐναντίον τῆς δικῆς σου κεφαλῆς καὶ ψυχῆς.

2. Μ. Βασιλείου, *Κατ’ Εὐνομίου* 3,3, PG29, 660D.

3. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 31* (θεολογ. 5), 4. PG 36, 137A.

4. *Τριαδικὸς κανὼν Δ’ ἤχου*, ὠδὴ η’.

81 Μὴ συνιεῖς γὰρ ἐκάστου τῶν ὑπὸ σοῦ προβαλλομένων τὴν διάνοιαν καὶ τῇ ἀνοίᾳ σύνευνον οἶον ποιησάμενος τὴν ἀπόνοιαν, πονηρὰς ἐντίκτεις δόξας σαυτῶ, τῶν μὲν οὖς ἠϋχου πατέρας ἔχειν καὶ καθηγητὰς τοῦ βελτίονος ἀπαλλοτριώσας σαυτόν, ἀ-
5 τοπάτωρ δ' οἶον γεγονῶς μοναχὸς καὶ σεαυτῶ καινοτομήσας οὐ βίον ἐνυπόκριτον μόνον ἀλλὰ καὶ πίστιν, μόρφωσιν μὲν ὁμολογίας εὐσεβοῦς περιφέρουσαν, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἡρνημένην καὶ Θεοῦ διίστασάν καὶ ἄθεον ἐν τῷ κόσμῳ τὸν κεκτημένον δεικνῦσαν. Εἴτ' ἀθροίζεις καὶ παράγεις πίστεις ἐκ τῶν ἀγίων
10 τῆς ὑπὸ τῶν ἀγίων ἀνηρημένης κακοδοξίας, οὐδὲ πρὸς τὸ αὐτὸ τεινούσας· ἢ γὰρ περικεχυμένη σοι τῆς διανοίας ἀχλὺς οὐδὲ τοῦ-τὸ συνορᾶν συγχωρεῖ.

82 Καὶ τοίνυν ἡμεῖς διὰ βραχέων, ἐφ' ὅσον ἔξεστι, τὴν τε διαφορὰν ἐπιδείξομεν καὶ ὡς ἥκιστα σοι συνηγορεῖ τὰ πρὸς μαρτυ-
15 ρίαν τῆς σῆς δόξης παρὰ σοῦ προαγόμενα. Τί σοι γὰρ ὁ θεῖος Μητροφάνης αἰτεῖν δοκεῖ ψάλλων ἃ προεβάλου; Τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ κατ' οὐσίαν ἐνοικῆσαι τὸν Θεόν; Καὶ πῶς τὸν καὶ χωρὶς αἰτήσεως ἐνόητα; «Τὸ γὰρ Πνεῦμα», φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος, «πληροῖ πάντα κατὰ τὴν οὐσίαν». Οὐκ οὖν τοιαύτην ἐνοί-
20 κησιν αἰτεῖ, καθ' ἣν πανταχοῦ ἐστὶ καὶ οὐδαμοῦ τὸ θεῖον, ἀλλ' ἐκείνην τὴν ἐνοίκησιν, καθ' ἣν συνθεοῦται τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα τῶν κατηξιωμένων κατὰ τὴν ἀναλογοῦσαν αὐτῶ μέθεξιν τῆς θεώσεως· διὸ καὶ προσδεῖται «φωτοειδῆς» ἀποδειχθῆναι, δηλαδὴ θεοειδῆς.

83 Περὶ τῆς τοιαύτης ἐνοικήσεως τοίνυν, ὅτι μὴ κατ' οὐσίαν

5. Τὴν ἀπόγνωσι σύντροφο τῆς μωρίας.

81 Ἐπειδὴ πράγματι δὲν καταλαβαίνεις τὸ νόημα κάθε προτάσεως πὺ προβάλλεις κι' ἔχεις, θὰ ἔλεγα, τὴν ἀπόνοια σύζυγο τῆς ἀνοίας⁵, γεννᾶς μέσα σου πονηρὲς δοξασίες. Ἀποξενώθηκαν ἀπὸ ἐκείνους πὺ εὐχόσουν νὰ ἔχης πατέρες καὶ καθηγητὲς τῆς ἀνώτερης διδαχῆς⁶ καί, ἀφοῦ ἔγινες ἓνα εἶδος αὐτοπάτορος μοναχοῦ καὶ ἐκαινοτόμησες γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου ὄχι μόνο βίο ὑποκριτικὸ ἀλλὰ καὶ πίστι, ἡ ὁποία περιφέρει παιδεία εὐσεβοῦς ὁμολογίας, ἀρνεῖται ὁμως τὴ δύναμί της κι' ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ παρουσιάζει τὸν κάτοχό της ἄθεο στὸν κόσμο. Ἐπειτα συναθροίζεις καὶ παράγεις μαρτυρίες ἀπὸ τοὺς ἁγίους γιὰ τὴν ἀπὸ τοὺς ἁγίους ἀνασκευασμένη κακοδοξία, οἱ ὁποῖες δὲν συμφωνοῦν μεταξύ τους· διότι ἡ διάχυτη σκοτεινιά τῆς διανοίας σου δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἰδῆς οὔτε τοῦτο.

82 Ἐμεῖς λοιπὸν σύντομα, ὅσο εἶναι δυνατό, θὰ δείξωμε τὴν μεταξύ τους διαφορὰ καὶ ὅτι ἐλάχιστα συνηγοροῦν πρὸς τὶς ἀπόψεις σου τὰ προσαγόμενα ἀπὸ σένα πρὸς ἐπιβεβαίωσι τῆς μαρτυρίας σου. Τί νομίζεις πράγματι ὅτι ζητεῖ ὁ θεῖος Μητροφάνης ψάλλοντας αὐτὰ πὺ προέβαλες; Τὸ νὰ ἐνοικήσῃ ὁ Θεὸς στὴν καρδιά του κατ' οὐσίαν; Καὶ πῶς νὰ γίνῃ αὐτὸ μὲ τὸν ἐνυπάρχοντα καὶ χωρὶς αἴτησι στὴν καρδιά; Διότι, λέγει ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, «τὸ Πνεῦμα πληρῶνει τὰ πάντα κατὰ τὴν οὐσίαν»⁷. Δὲν ζητεῖ λοιπὸν τέτοια ἐνοίκησι, κατὰ τὴν ὁποία τὸ θεῖο εἶναι παντοῦ καὶ πουθενά, ἀλλὰ ἐκείνη τὴν ἐνοίκησι κατὰ τὴν ὁποία τὸ σῶμα τῶν καταξιωμένων συνθεῶνεται μὲ τὴν ψυχὴ κατὰ τὴν ἀνάλογή του μέθεξι τῆς θεώσεως· γι' αὐτὸ καὶ ἀπαιτεῖται ἐπὶ πλέον νὰ δειχθῆ «φωτοειδής», δηλαδὴ θεοειδής.

83 Ὅτι λοιπὸν αὐτὴ ἡ ἐνοίκησις δὲν εἶναι κατ' οὐσία κι'

6. Ὁ Ἀκίνδυνος εἶχε στὸ Ἅγιον Ὅρος διδάσκαλο καὶ πνευματικὸ τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ. Τοῦτο ἀναφέρει πολλὰς φορὰς ὁ Παλαμᾶς, ἰδιαιτέρως ὁμως βλ. Ἀντιρρητικὸν 7, 16, 59.

7. Λόγος 31 (Θεολογικὸς 5), 29, J. Barbel, σ. 268· PG 36, 165C.

ἐστὶ καὶ ὡς ὁ μὴ τοῦτο λέγων Μεσσαλιανός ἐστιν, ἢ κατὰ τῶν
 τοιούτων σύνοδος ἱκανοὶ πρὸς μαρτυρίαν γράφοντες καὶ ἐπὶ λέ-
 ξεως οὕτως· «γίνεται τις ἐπιδημία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ
 ἐνοικεῖ τοῖς ἀξίοις κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔχει φύσε-
 5 ὡς ἡ θεότης». Προσμαρτυρεῖτω δ' ὁμῶς καὶ ὁ θεολογικώτατος
 τῶν Γρηγορίων φάσκων ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Π ε ρ ῖ Υ ἱ ο ὦ,
 «Χριστὸς δὲ διὰ τὴν θεότητα· χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότη-
 τος, οὐκ ἐνεργεῖα κατὰ τοὺς ἄλλους χριστοὺς ἀγιάζουσα, παρου-
 σία δὲ ὄλου τοῦ χρίοντος». Ὁρᾶς ὡς ἐνεργεῖα πάντες ἀλλ' οὐκ
 10 οὐσία οὔτε μὴν ὑποστάσει θεοῦνται, τοῦ γὰρ δεσποτικοῦ προσ-
 λήμματος ἐκεῖνο τὸ ἰδιαίτατον; Σὺ τοίνυν διὰ τῆς θείας οὐσίας
 ἀλλ' οὐχὶ τῆς θείας ἐνεργείας θεοποιῶν πολλοὺς ἡμῖν δείξεις
 ὁμοθέους τε καὶ τοιούτους χριστοὺς, ἀλλ' οὐχ ὁ θεόληπτος ᾠδι-
 κὸς Μητροφάνης. Ἄλλ' αἰτεῖ μὲν τὴν διὰ τῆς χάριτος καὶ ἐνερ-
 15 γείας ἐνοίκησιν, τᾶλλα δὲ φησιν ἐξυμνῶν τὸν δοτῆρα τῆς δωρε-
 ᾶς. Ὡσπερ ἂν εἴ τις ὑποσκίοις χωρίοις ἐνδαισιώμενος, εἴτ' εὐ-
 χοίτο τοῖς ὄμμασιν ἰδεῖν τὸν κρείττω τὴν οὐσίαν τῆς τῶν στοι-
 χείων ὑπάρχοντα τετρακτύος, τὸν μείζω τῷ μεγέθει τῆς γῆς
 ἀπάσης, τὸν πάντας ὑπερλάμποντα τοὺς ἀστέρας· οὐδὲ γὰρ τὸ
 20 ἡλίου μέγεθος ὅσον οὐδὲ τὴν οὐσίαν ἣτις ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν εὐχε-
 ται, ἀλλὰ τὴν ἀκτῖνα μόνον ἐκείνου καὶ τὴν λαμπρότητα, μᾶλλον
 δὲ τῆς λαμπρότητός τι μέρος, ὅπόσον τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ
 χωρητόν, τοῖς δ' ἄλλοις τὸν χορηγὸν ἐγκωμιάζει τοῦ ποθεινο-
 τάτου ταῖς ὄψεσι φωτός, οὕτως ἔχει τὰ Μητροφάνους.

8. Δὲν σώζονται τὰ πρακτικὰ τῆς τοπικῆς κατὰ Μεσσαλιανῶν συνόδου τοῦ 390.

9. Λόγος 30 (Θεολογικὸς 4), 21, J. Barbel, σ. 214· PG 36, 132B.

ὅποιος δὲν τὸ δέχεται τοῦτο εἶναι Μεσσαλιανός, εἶναι ικανὴ νὰ τὸ ἐπιμαρτυρήσῃ ἢ ἐναντίον τῶν Μεσσαλιανῶν σύνοδος ποὺ ἔχει τὰ ἐξῆς ἐπὶ λέξει στίς ἀποφάσεις της· «παρατηρεῖται κάποια ἐπιδημία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐνοικεῖ στοὺς ἀξίους κατὰ τὴν ἐπαγγελία ἢ θεότης, ἀλλὰ ὄχι κατὰ τὴ φύσιν της»⁸. Ἐὰν προσμαρτυρήσῃ ὁμοῦ καὶ ὁ θεολογικώτατος ἀπὸ τοὺς Γρηγορίου ποὺ λέγει, στὸ δεύτερο λόγο *Περὶ τοῦ Υἱοῦ*, «Χριστὸς ὀνομάζεται γιὰ τὴ θεότητα· διότι αὐτὴ εἶναι χρίσις τῆς ἀνθρωπότητος, ποὺ δὲν ἀγιάζει ὅπως στοὺς ἄλλους Χριστοὺς διὰ τῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ διὰ τῆς παρουσίας ὅλου τοῦ χρίοντος»⁹. Βλέπεις ὅτι ὅλα θεώνονται κατὰ τὴν ἐνέργεια, ὄχι κατὰ τὴν οὐσία οὔτε κατὰ τὴν ὑπόστασι βέβαια, διότι ἐκεῖνο εἶναι τὸ γνῶρισμα τοῦ δεσποτικοῦ προσλήμματος; Ἐσὺ λοιπὸν ἐπειδὴ θεοποιεῖς διὰ τῆς θείας οὐσίας καὶ ὄχι διὰ τῆς θείας ἐνεργείας, θὰ μᾶς δείξης πολλοὺς ὁμοθέους καὶ Χριστοὺς αὐτοῦ τοῦ εἴδους, ἀλλ' ὄχι ὁ θεόληπτος μελωδὸς Μητροφάνης. Ἀλλὰ ζητεῖ μὲν τὴν ἐνοίκησι διὰ τῆς χάριτος καὶ ἐνεργείας, τὰ ἄλλα δὲ τὰ λέγει ἐξυμνώντας τὸν δοτῆρα γιὰ τὴ δωρεά. Συμβαίνει κάτι παρόμοιο μὲ κάποιον ποῦ, ἐνῶ διαβαίνει σὲ βαθύσκιους τὸπους, θὰ εὐχόταν νὰ ἰδῆ μὲ τὰ μάτια του τὸν ἀνώτερο κατὰ τὴν οὐσία τῆς τετράδος τῶν στοιχείων, τὸν μεγαλύτερο στὸ μέγεθος ἀπὸ ὅλη τὴ γῆ, τὸν ὑπερλάμποντα ἀπὸ ὅλα τ' ἀστέρια· αὐτὸς ὁμοῦ δὲν εὐχεται νὰ ἰδῆ μὲ τὰ μάτια του οὔτε πόσο εἶναι τὸ μέγεθος τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀκτῖνα καὶ τὴν λαμπρότητα ἐκείνων, μᾶλλον δὲ ἓνα μέρος τῆς λαμπρότητος, ὅσο χωρεῖ στοὺς ὀφθαλμοὺς του, ἐνῶ μὲ τὰ ἄλλα λόγια ἐγκωμιάζει τὸν χορηγὸ τοῦ ποθητοῦ στίς ὄψεις φωτός· ἔτσι εἶναι ὁ ὕμνος τοῦ Μητροφάνους¹⁰.

10. Ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου δὲν γίνεται μὲ τὴν ἐνοίκησι σ' αὐτὸν τῆς θείας οὐσίας, ἀλλὰ μὲ τὴ θεία χάρι καὶ τὴ θεοποιὸ ἐνέργεια. Μόνον στὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐγίνε τελεία ἢ ἐνοίκησις τῆς θείας φύσεως καὶ ἐθέωσε τὸ δεσποτικὸ πρόσλημμα.

84 Ὅτι δ' οὐκ ἄλλο παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ ἀγιότης, τεθεολόγηται καλῶς. Οὐδὲ γὰρ ἢ κυριότης, οὐδ' ἢ ἀπλότης, οὐδ' ἢ ἀΐδιος ζωὴ καὶ ἀφθαρσία, οὐδὲ τὸ ἄκτιστον φῶς, οὐδὲ τὸ φοβερὸν καὶ δίκαιον καὶ φιλόανθρωπον, εἰ δὲ βούλει καὶ τὸ
5 ἀόρατον καὶ ἄπειρον καὶ ἀνεξιχνίαστον καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ἀπάντων, ἄλλο παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι. Μόνον γὰρ ταῦτ' ἔχει φύσει πάντα κατὰ τὸν εἰπόντα Παῦλον, «ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον», καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἄλλο παρὰ τὸν Θεὸν τούτων ἕκαστόν
10 ἐστίν. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο τούτων ἕκαστον οὐσία Θεοῦ. Πολλὰς γὰρ ἂν οὐσίας ἔχοι, τῆς κυριότητος διαφερούσης τῆς ἀγιότητος καὶ τῆς ἀπλότητος ἀμφοτέρων τε τούτων καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τῶν τριῶν αὐθις, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν τεττάρων, τῆς ἀφθαρσίας· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Καλῶς ὄντως οἱ πατέρες
15 ἐνεργείας μὲν ἀκτίστους πλείστας εἶναι διδάσκουσι Θεοῦ, τὴν δ' ὑπερουσιότητα ἐκείνην ἧς αὐταί, μίαν.

85 Καὶ μὴν οὐδὲ ἢ διάνοια παρὰ τὸν νοῦν ἕτερον ἐστίν· ἀλλ' οὐχὶ παρὰ τοῦτο οὐσία τοῦ νοῦ ἢ διάνοια. Δῆλος δ' ἐστὶ κἀντεῦθεν ὁ Ἀκίνδυνος τῷ Εὐνομίῳ συμφωνῶν. Οὕτω γὰρ φησι κἀ
20 κεῖνος, «οὐκ ἄλλο τὸ ἀγέννητον παρὰ τὸν Πατέρα· μόνος γὰρ ἀγέννητος. Οὐκοῦν τοῦτ' ἐστὶν οὐσία τοῦ Πατρός, τὸ ἀγέννητον· εἴ τις τοίνυν καὶ τὸ γεννητὸν ἄκτιστόν φησιν, ἢ δύο θεοὺς ἀκτίστους φανερός ἐστὶ δοξάζων ἢ ἓνα σύνθετον ἐκ δύο τούτων». Ἡμεῖς δ' ὑπεναντίως Εὐνομίῳ τε καὶ Ἀκινδύνῳ τό τε ἀγέννη-
25 τον μόνῳ τῷ Πατρὶ προσμαρτυροῦμεν καὶ τὴν ἀγιότητα καὶ κυριότητα καὶ τὰ τοιαῦτα μόνῳ Πατρὶ, Υἱῷ, καὶ Πνεύματι, τούτων δ' ἕκαστον οὐσίαν οὐ τιθέμεθα Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύμα-

84 Ὅτι δὲ ἡ ἀγιότης δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἔχει θεολογηθῆ καλῶς. Ἄλλωστε οὔτε ἡ κυριότης οὔτε ἡ ἀπλότης οὔτε ἡ αἴδια ζωὴ καὶ ἀφθαρσία οὔτε τὸ ἄκτιστο φῶς οὔτε τὸ φοβερὸ καὶ δίκαιο καὶ φιλόανθρωπο, ἂν δὲ θέλης καὶ τὸ ἀόρατο καὶ ἄπειρο καὶ ἀνεξιχνίαστο καὶ το καθένα ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Διότι μόνο αὐτὸ ἔχει ὅλα τοῦτα ἐκ φύσεως σύμφωνα μὲ τὸν Παῦλο πού εἶπε, «ὁ μακάριος καὶ ὁ μόνος δυνάστης, ὁ μόνος πού ἔχει ἀθανασία, πού κατοικεῖ ἀπρόσιτο φῶς»¹¹, καὶ γι' αὐτὸ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ Θεός. Ὅμως δὲν εἶναι γιὰ τὸ λόγο τοῦτο τὸ καθένα τους οὐσία τοῦ Θεοῦ. Διότι ὁ Θεὸς θὰ εἶχε πολλὰ οὐσίες, ἀφοῦ ἡ κυριότης διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀγιότητα, ἡ ἀπλότης ἀπὸ αὐτὲς τις δύο καὶ ἀπὸ τὴ φύσι, καὶ ἡ ἀφθαρσία πάλι ἀπὸ τις τρεῖς, μᾶλλον δὲ ἀπὸ τις τέσσερις· καὶ ὁμοίως γιὰ τὰ ἄλλα. Πράγματι καλῶς οἱ Πατέρες διδάσκουν ὅτι ἐνέργειες μὲν τοῦ Θεοῦ ὑπάρχουν πολλές, ἐκείνη ὁμως ἡ ὑπερουσιότης στὴν ὁποία ἀνήκουν αὐτὲς εἶναι μία.

85 Ἐξ ἄλλου οὔτε ἡ διάνοια δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸν νοῦ· ἀλλ' ὁμως γιὰ τὸν λόγο τοῦτο δὲν εἶναι οὐσία τοῦ νοῦ ἡ διάνοια. Εἶναι φανερὸ ὅτι καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Ἀκίνδυνος συμφωνεῖ μὲ τὸν Εὐνόμιο. Διότι ἔτσι λέγει κι' ἐκεῖνος: «δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ὁ Πατὴρ τὸ ἀγέννητο· διότι μόνο αὐτὸς εἶναι ἀγέννητος. Αὐτὸ ἐπομένως σημαίνει ὅτι οὐσία τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ ἀγέννητο· ὁποῖος λοιπὸν δέχεται καὶ τὸ γεννητὸ ἄκτιστο, εἶναι φανερὸ ὅτι δέχεται ἢ δύο ἀκτίστους θεοὺς ἢ ἓνα σύνθετο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δύο». Ἐμεῖς ὁμως ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Εὐνόμιο καὶ τὸν Ἀκίνδυνο ἀποδίδομε τὸ ἀγέννητο στὸν Πατέρα μόνο καὶ τὴν ἀγιότητα καὶ κυριότητα καὶ τὰ παρόμοια μόνο στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ καθένα τους δὲν τὸ θεωροῦμε οὐσία τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος,

11. Α' Τιμ. 6, 15-16.

τος, ὡσπερ οὐδὲ τὸ ἀγέννητον οὐσίαν τοῦ Πατρός· ἐπεὶ καὶ ὁ τὰ θεῖα σοφὸς Δαμασκηνός, «οὐ τὰ ἀποφατικά», φησί, «μόνα, ἀλλὰ καὶ ὅσα καταφατικῶς λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ, οὐ τὴν φύσιν ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν δηλοῖ, κἂν ἀγαθόν, κἂν σοφόν, κἂν δίκαιον, κἂν ἄλλο τι εἴπῃς, οὐ φύσιν λέγεις Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν».

86 Ὅπως δ' οὐσίαν ἔχειν ὁ ὑπεράγαθός τε καὶ ὑπερούσιος τὴν ἀγαθότητα λέγεται καὶ φύσιν τὸν ἀγιασμόν, ἐνταῦθά τε καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ πρότερον διευκρινήσαμεν. Καὶ ἡ πάσης γὰρ 10 ἐπωνυμίας ἐπέκεινα ἐκείνη φύσις μεταλαμβάνει τὰς τῶν ἐνεργειῶν προσηγορίας ἀπὸ τούτων καλουμένη ζωή, ἀγαθότης, φῶς καὶ ἀπλῶς πάντα· κἀπὶ τῶν ἐνεργειῶν εὗροι τις ἂν τὴν τῆς φύσεως ἐπωνυμίαν. Ἐπεὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας ὄνομα κυρίως οὐκ ἔστι τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης, ὡς 15 καὶ ὁ θεοφάντωρ Διονύσιός φησιν —αὕτη γὰρ παντάπασιν ἀνώνυμος ὡς ὑπερώνυμος—, ἔσθ' ὅπου χρῶνται τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ κἀπὶ τῶν φυσικῶν οἱ θεόσοφοι πατέρες, ὡς καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριός φησί που τῶν ἐπῶν·

«ἦδε γὰρ ἔστιν ἀνακτος ἐμοῦ φύσις, ὄλβον ὀπάζειν»,

20 τουτέστι φυσικῶς πρόσεστι Θεῷ τὸ εἶς τὰ μάλιστα ποιεῖν· οὐ γὰρ τὸ διδόναι φύσις ὄτωϋν, ὡσπερ οὐδὲ τὸ λαμβάνειν. Ὁ τοίνυν εἰς νοῦν τὸ τοῦ λόγου βάπτων καὶ μὴ προσπάσχων ἤχοις καὶ φθόγγοις καὶ συλλαβαῖς ἀνοήτως, ἐφίστησι καὶ συνίησι τί τὸ βούλημα τοῦ γράφοντος.

ὅπως δὲν θεωροῦμε οὔτε τὸ ἀγέννητο οὐσία τοῦ Πατρὸς¹². ἐπειδὴ καὶ ὁ σοφὸς στὰ θεῖα Δαμασκηνὸς λέγει, «ὄχι μόνο τὰ ἀποφατικά ἀλλὰ καὶ ὅσα ἀποδίδομε καταφατικά στὸν Θεὸ δηλώνουν ὄχι τῆ φύσι ἀλλὰ τὰ γύρω ἀπὸ τῆ φύσι, εἴτε ἀγαθὸ εἴτε σοφὸ εἴτε δίκαιο εἴτε κάτι ἄλλο εἰπῆς, δὲν ὀνομάζεις τῆ φύσι τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ τὰ γύρω ἀπὸ τῆ φύσι»¹³.

86 Πῶς δὲ λέγεται ὅτι ὁ ὑπεράγαθος καὶ ὑπερούσιος ἔχει οὐσία τὴν ἀγαθότητα καὶ φύσι τὸν ἀγιασμό, τὸ διευκρινήσαμε καὶ ἐδῶ καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη προηγουμένως. Καὶ ἐκείνη ἡ φύσις ποὺ εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ἐπωνυμία μεταλαμβάνει ὀνομασίες τῶν ἐνεργειῶν, καλουμένη ἀπὸ αὐτὲς ζωὴ, ἀγαθότης, φῶς καὶ ὅλα γενικῶς· καὶ στίς ἐνέργειες μπορεῖ κανεὶς νὰ εὔρη τὴν ἐπωνυμία τῆς φύσεως. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὸ ὄνομα κι' αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας δὲν εἶναι κυρίως τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης, ὅπως λέγει καὶ ὁ θεφάντωρ Διονύσιος –διότι αὐτὴ εἶναι ἐντελῶς ἀνώνυμη καὶ ὑπερώνυμη– κάπου κάπου χρησιμοποιοῦν αὐτὴν τὴν προσηγορία, ὅπως λέγει καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος κάπου στὰ ποιήματά του·

«τούτη εἶναι ἡ φύσις τοῦ ἀνακτός μου, νὰ χορηγῆ εὐδαιμονία¹⁴,

δηλαδὴ φυσικῶς ἐνυπάρχει στὸ Θεὸ ὡς ιδιότης τὸ νὰ ἐνεργῆ μεγάλως· διότι σὲ κανένα δὲν εἶναι φύσις τὸ νὰ δίδῃ, ὅπως οὔτε τὸ νὰ λαμβάνῃ. Ἐκεῖνος λοιπὸν ποὺ βυθίζει τὸ λόγο στὸ νοῦ καὶ δὲν ἀσχολεῖται μὲ ἤχους καὶ φθόγγους καὶ συλλαβὲς ἐπιπολαίως, ἀντιλαμβάνεται καὶ κατανοεῖ ποιά εἶναι ἡ θέλησις τοῦ γράφοντος.

12. Ὁ Εὐνόμιος ἰσχυρίζεται ὅτι οὐσία τοῦ Πατρὸς εἶναι ἡ ἀγεννησία, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἡ γέννησις, ἐπομένως ἡ οὐσία τοῦ Υἱοῦ ὄχι μόνο διαφέρει τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' εἶναι καὶ ἐντελῶς ἀντίθετη.

13. Ἐκδόσις ὀρθοδόξου πίστεως 1, 4, PG 94, 800BC.

14. Ἐπη δογματικά 4, 84, PG 37, 422A.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

**Ὅτι ἐξ ὧν ὁ Ἀκίνδυνος γράφει καὶ φρονεῖ ὁρατὴν
καθ' ἑαυτὴν εἶναι κατασκευάζει τὴν οὐσίαν
τοῦ Θεοῦ**

87 Ἀλλὰ γάρ, ὅπερ πρότερον εἶπον, Ἀκινδύνω, καὶ τοῖς αὐτοῦ
λόγοις ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει καθ' ἑαυτὸν λέγειν τὸν Θεὸν ὁρα-
τόν. Ἐπειδὴ γάρ ἐστι κατὰ τοὺς θεηγόρους ἀληθινὴ Θεοῦ θεω-
ρία, Μωσῆς τε καὶ Παῦλος καὶ οἱ κατ' ἐκείνους θεόπται ἀλη-
5 θῶς εἶδον τὸν Θεὸν κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, καὶ κατὰ τὸν
Κρήτης φωστῆρα ἱερὸν Ἀνδρέαν «ὁ Χριστὸς ὑπερβαλλόντως
ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐξήστραψεν, οὐ τότε γενόμενος ἑαυτοῦ διαυγέστε-
ρος ἢ ὑψηλότερος, ἄπαγε, ἀλλ' ὅπερ καὶ πρότερον ἦν τοῖς τε-
λουμένοις τῶν μαθητῶν καὶ μουμένοις τὰ ὑψηλότερα κατὰ
10 ἀλήθειαν θεωρούμενος». Ὁ δ' Ἀκίνδυνος οὐσίαν τοῦτον εἶναι
μόνον τίθεται καὶ κατ' αὐτὴν ἄρα θεωρεῖσθαι παρὰ τῶν ἀλη-
θῶς θεωρούντων δογματίζει, τοῦτο δέ ἐστι μάλιστα τὸ καθ'
ἑαυτὸν· ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν μετέχεσθαι τε καὶ ὀνομάζεσθαι, ἐν-
δημεῖν τε καὶ ἀποδημεῖν οἴεται Θεόν, τοῖς αὐτοῦ λόγοις ἀκολού-
15 θως, ἀλλὰ μὴ πανταχοῦ παρόντα καὶ πάντα πληροῦντα κατ' οὐ-
σίαν ἐπιφαίνεσθαι καὶ ἐνεργεῖν ὅποι τε καὶ ὅπως βούλεται καὶ
τοῖς θεωμένοις τε καὶ χωροῦσιν ἀναλόγως.

88 Ἡμεῖς δὲ καὶ οὐσίαν ἴσμεν ἔχοντα τὸν Θεὸν ἡμῶν, ἀπερι-
νόητόν τε καὶ ἀνέκφραστον πάντη τε καὶ πᾶσι καὶ ἀεί, ἀλλὰ καὶ
20 ἀπλότητα, καὶ ταύτην ἄκτιστον, ἣτις φύσει μὲν πρόσεστιν αὐτῷ,
φύσις δὲ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν, ἀγαθότητά τε καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18

“Οτι ὁ Ἀκίνδυνος μὲ ὄσα γράφει καὶ φρονεῖ καθιστᾶ
τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ ὁρατὴ καθ’ ἑαυτὴν

87 Ἀλλὰ βέβαια, ὅπως εἶπα προηγουμένως, συνέπεια τῶν λόγων τοῦ Ἀκινδύνου εἶναι νὰ λέγῃ τὸν Θεὸ ὁρατὸ καθ’ ἑαυτόν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ κατὰ τοὺς θεηγόρους ὑπάρχει ἀληθινὴ θεωρία, ὁ δὲ Μωυσῆς καὶ ὁ Παῦλος καὶ οἱ ὅμοιοι μ’ ἐκείνους θεόπτες εἶδαν ἀληθινὰ τὸν Θεὸ κατὰ τὸν μέγα Βασίλειο καὶ κατὰ τὸν φωστῆρα τῆς Κρήτης ἱερὸν Ἀνδρέα «ὁ Χριστὸς ἀστραψε ὑπερβολικὰ ἐπάνω στὸ ὄρος, χωρὶς νὰ γίνῃ τότε διαυγέστερος καὶ ὑψηλότερος ἑαυτοῦ, κάθε ἄλλο, ἀλλὰ θεωρούμενος ὅτι ἦταν καὶ προηγουμένως ἀπὸ τοὺς τελειωμένους ἀληθινὰ τὰ ὑψηλότερα μαθητάς»¹. Ὁ Ἀκίνδυνος ὁμοῦ δέχεται ὅτι αὐτὸς εἶναι μόνο οὐσία καὶ ἄρα δογματίζει ὅτι κατὰ τὴν οὐσία θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς ἀληθινὰ θεωροῦντας, καὶ αὐτὴ εἶναι κυρίως τὸ καθ’ αὐτόν· ἀλλὰ καὶ κατ’ αὐτὴν νομίζει ὅτι μετέχεται καὶ ὀνομάζεται, ἐνδημεῖ καὶ ἀποδημεῖ ὁ Θεός, σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους του, ἀλλὰ δὲν ἐπιφαίνεται καὶ δὲν ἐνεργεῖ, ὡς πανταχοῦ παρῶν καὶ τὰ πάντα πληρῶν κατ’ οὐσίαν, ὅπου καὶ ὅπως θέλει, καὶ ἀναλόγως πρὸς τοὺς θεωροῦντας καὶ χωροῦντας τον.

88 Ἐμεῖς ὁμοῦ γνωρίζομε ὅτι ὁ Θεός μας καὶ οὐσία ἔχει, ἐντελῶς ἀκατάληπτη καὶ ἀνέκφραστη σὲ ὅλους καὶ πάντοτε, ἀλλὰ καὶ ἀπλότητα, καὶ μάλιστα ἄκτιστη, ἢ ὁποῖα φυσικῶς μὲν προσυπάρχει σ’ αὐτόν, φύσις του ὁμοῦ δὲν εἶναι, καθὼς ἐπίσης

1. *Εἰς Μεταμόρφωσιν*, PG 97, 948AB.

καὶ τὰλλα ὅσα περὶ αὐτὸν θεωρεῖται καὶ ἀπὸ τῶν κτισθέντων ὑπ' αὐτοῦ νοεῖται. «Σοφίας γάρ», φησί, «καὶ τέχνης καὶ δυνάμεως, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικὰ ἐστὶ τὰ ποιήματα καὶ οὐδὲ αὐτὴν πᾶσαν τοῦ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἀναγκαίως παρί-
5 στησι. Πρὸς τε τὸν ἐν τῇ κτίσει βλέποντες κόσμον ἔννοϊαν οὐ τῆς οὐσίας ἀλλὰ τῆς σοφίας τοῦ πάντα σοφῶς πεποιηκότος ἀνατυπούμεθα. Κἂν τῆς ἡμετέρας ζωῆς τὴν αἰτίαν ἀναλογισώμεθα, πάλιν διὰ τούτου τοῦ τρόπου τῆς ἀγαθότητος, οὐ τῆς οὐσίας, ἐν περινοίᾳ γινόμεθα». Πρὸς δὲ τούτοις πιστεύομεν αὐτὸν
10 ἔχειν καὶ λαμπρότητα, μόνοις τοῖς ἀξίοις καθάπερ προανεφάνη θεατὴν καὶ μεθεκτὴν.

89 Ὅτι δὲ τοῖς φύσει περὶ τὸν Θεὸν ἐναριθμῖός ἐστι καὶ αὕτη, πειθέτω σε Γρηγόριος ὁ Νύσσης γράφων ἐν τῷ Κατ' Εὐνομίου
μίου πρώτῳ, «οὐχὶ ἀκτῖνα τὸν Υἱὸν ἐξ ἡλίου τοῦ Πατρὸς
15 νοήσομεν, ἀλλ' ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου ἄλλον ἡλιον ὁμοῦ τῇ τοῦ πρώτου ἐπινοίᾳ γεννητῶς αὐτῷ συνεκλάμποντα καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα, κάλλει, δυνάμει, λαμπηδόνι, μεγέθει, λαμπρότητι καὶ πᾶσιν ἅπαξ τοῖς περὶ τὸν ἡλιον θεωρουμένοις». Ἄλλ᾽ καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος κατάλογον ποιησάμενος τῶν περὶ
20 τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν διδίδως θεωρουμένων καὶ τὸ φῶς ἐκείνοις συγκατέλεξε καὶ πρὸ τούτων αὐτὸς ὁ μέγας Παῦλος, ὡς ὁ Νύσσης θεῖος παρίστησι Γρηγόριος, Περὶ τῆς κατὰ Χριστιανοὺς τελειότητος πρὸς Ὀλύμπιον γράφων. Ὡστε τοῖς ἡμῖν πρεσβευομένοις ἀκολούθως ἐνὶ καὶ ἐκ
25 τῶν περὶ αὐτὸν ὄρᾱν καὶ ἀληθῶς ὄρᾱν Θεόν. Ὁ δὲ τυφλὸς περὶ

2. Ρωμ. 1, 20.

3. Μ. Βασιλείου, Κατ' Εὐνομίου 2, 32, PG 29, 648A ἐ.

4. Πρὸς Εὐνόμιον 1, W. Jaeger 1, 180· PG 45, 416BC.

καὶ ἀγαθότητα, σοφία, δύναμι καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἀπαντῶνται γύρω του· καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔκτισε νοεῖται². Διότι, λέγει, «τὰ ποιήματα εἶναι ἐνδεικτικὰ σοφίας, τέχνης καὶ δυνάμεως, ἀλλ' ὄχι τῆς ἴδιας τῆς οὐσίας, καὶ δὲν παριστάνουν ἀναγκαίως ὅλη τὴ δύναμι τοῦ δημιουργοῦ καθ' ἑαυτήν. Καὶ ὅταν ἀτενίζουμε πρὸς τὸν κόσμον τῆς δημιουργίας ἐντυπωνόμαστε τὴν ἔννοια ὄχι τῆς οὐσίας ἀλλὰ τῆς σοφίας αὐτοῦ ποὺ κατεσκεύασε τὰ πάντα σοφῶς. Κι' ἂν ἀναλογισθοῦμε τῆς ζωῆς μας τὴν αἰτία, πάλι μὲ τὸν τρόπο τοῦτον κατανοοῦμε τὴν ἀγαθότητα, ὄχι τὴν οὐσία³». Ἐπὶ πλέον πιστεύουμε ὅτι ἔχει καὶ λαμπρότητα, πού, ὅπως ἐδείχθηκε προηγουμένως, εἶναι θεατὴ καὶ μεθεκτὴ μόνο ἀπὸ τοὺς ἀξίους.

- 89 Ὅτι δὲ καὶ ἡ λαμπρότης συμπεριλαμβάνεται στὰ φυσικῶς γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸ προσόντα, ἃς σὲ πείση ὁ Γρηγόριος Νύσσης ποὺ γράφει στὸν πρῶτον λόγο *Κατ' Εὐνομίου*, «νά μὴ θεωρήσωμε τὸν Υἱὸ ὡς ἀκτῖνα ποὺ ἐκπέμπεται ἀπὸ τὸν Πατέρα σὰν ἥλιο, ἀλλὰ ὡσὰν ἀπὸ ἀγέννητον ἥλιο ἄλλον ἥλιο, ποὺ ἐκλάμπει μαζὶ μὲ αὐτὸν γεννητῶς μὲ τὴν ἐπίνοια τοῦ πρώτου καὶ εἶναι κατὰ πάντα ὡσαύτως, κάλλος, δύναμι, λαμπηδόνα, μέγεθος, λαμπρότητα καὶ ὅλα γενικῶς ὅσα παρατηροῦνται στὸν ἥλιο»⁴. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος, στὸν κατάλογο ποὺ συνέταξε γιὰ τὰ γύρω ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ αἰδίως παρατηρούμενα, συμπεριέλαβε μαζὶ μ' ἐκεῖνα τὸ φῶς⁵· καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς ὁ μέγας Παῦλος⁶, ὅπως τὸ παρουσιάζει ὁ θεῖος Γρηγόριος Νύσσης γράφοντας πρὸς τὸν Ὀλύμπιο *Περὶ τῆς κατὰ Χριστιανούς τελειότητος*⁷. Ὡστε σύμφωνα μὲ τὶς πεποιθήσεις μας εἶναι δυνατὸ καὶ ἀπὸ τὰ γύρω του νὰ βλέπουμε καὶ ἀληθινὰ νὰ βλέπουμε τὸν Θεό. Ὁ τυφλὸς ὁμως γιὰ τὸ ὄντως φῶς, εἶναι καὶ

5. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν* (ψευδ.) 3, PG 28, 920C.

6. *Α' Τιμ.* 6, 16.

7. *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger 8, 1, σ. 187–188· PG 46, 264D.

τὸ ὄντως φῶς, καὶ περὶ τὰ τῆς ἀληθείας κηρύγματα κωφός ἐστι· διὸ μετὰ τὴν «ἐξ ἀντιθέτων», ὡς οἶεται, «συντεθειμένην θεότητα», φησὶν, «ἃ νῦν ἀκούομεν τίς ἀκήκοεν;», ὡς ἂν παρ' ἡμῶν πρώτων πυνθανόμενος, ἃ κατὰ τὴν αὐτοῦ πονηρὰν
5 γνώμην νομίζει πονηρά.

90 Τοιγαροῦν ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένοις ἡμῖν, διεξοδικώτερον καὶ ἐφεξῆς προθέσθαι χρεῶν τὰς τῶν ἀγίων φωνάς, ἀφ' ὧν ἡμῖν μὲν συντηρεῖται τὸ κατ' εὐσέβειαν ἀπερίτρεπτον, κατ' ἀμφοῦ τοῖς πατράσιν ὁμολογοῦσιν, οἱ δὲ διαβάλλοντες τὴν ἀλή-
10 θειαν συνήγαγον καὶ συνέθηκαν, κατὰ μίμησιν τῶν πώποτε πεφηνότων ἐξάρχων τῆς αὐτοῖς ὁμοίας κακοδοξίας, τὴν δυσηχῆ ταύτην δοκοῦσαν τοῖς ἀκεραιότεροις φωνήν. Τὸ γὰρ ταῖς ἐνεργείαις πλείω λέγειν τὸν ἕνα Θεὸν ἢ τὴν μίαν θεότητα, καλῶς μὲν νοούμενον πρὸς ἡμῶν ἐστὶ, κακῶς δὲ νοούμενον, ἐκ κτι-
15 στῶν δηλονότι καὶ ἀκτίστων, καὶ μὴ κατὰ τὸ αἷτιον καὶ αἷτιατόν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἄκτιστον, ὑπερκείμενον καὶ μὴ, πόρρω τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας ἐστὶ, καὶ τῶν πρὸς ἡμᾶς ἀντιλεγόντων τοῦτο τὸ δόγμα φανερωῶς, μᾶλλον δὲ τὸ συνειληγμένον σφίσι κέρδος καὶ ὃν ἐκαρπώσαντο καρπὸν ἀπὸ τῆς πρὸς
20 ἡμᾶς δαιμονιώδους τε καὶ μανικῆς ἐνστάσεως.

Ἄλλ' ἐπανιτέον εἰς τὴν ὑπόσχεσιν καὶ προοιστέον διεξοδικώτερον ἐστὶν ἅς τῶν θεοπνεύστων ῥήσεων, ὡς ἂν γένηται καταφανὲς τίσιν αὐταὶ συνάδουσι καὶ τίσι πολεμοῦσιν οἱ καθ' ἡμῶν μεμνηνότες.

κωφός για τὰ κηρύγματα τῆς ἀληθείας. Καὶ γι' αὐτὸ μετὰ τὴν «ἀπὸ ἀντίθετα συντεθειμένη θεότητα», ὅπως νομίζει, λέγει, «αὐτὰ ποὺ ἀκούομε τώρα, ποῖός τὰ ἔχει ἀκούσει;», σὰν νὰ τὰ πληροφορῆται ἀπὸ μᾶς γιὰ πρώτη φορά, αὐτὰ ποὺ κατὰ τὴν πονηρὴ γνώμη του νομίζει πονηρά.

90 Ἄφοῦ λοιπὸν ἐφθάσαμε σὲ τοῦτο τὸ σημεῖο τοῦ λόγου, πρέπει στὸ ἐξῆς νὰ προβάλωμε λεπτομερέστερα τὶς ρῆσεις τῶν ἁγίων Πατέρων, μὲ βάσι τὶς ὁποῖες σ' ἐμᾶς συντηρεῖται ἡ σταθερότης τῆς εὐσεβείας, καθὼς συμφωνοῦμε μὲ τοὺς Πατέρες καὶ κατὰ τὰ δύο, οἱ δὲ διαβολεῖς τῆς ἀληθείας συνήγαγαν καὶ συνέθεσαν, μιμούμενοι τοὺς ἐξάρχους τῆς ὁμοίας μὲ αὐτοὺς κακοδοξίας ποὺ ἐμφανίσθηκαν ἀπὸ παλαιά, αὐτὴ τῆ φωνῆ ποὺ στοὺς ἀκεραιότερους φαίνεται παράτονη. Τὸ νὰ λέγη κανεὶς ὅτι ὁ ἓνας Θεὸς ἢ ἡ μία θεότης κατὰ τὶς ἐνέργειες εἶναι πολλοί, καλῶς ἐννοούμενο συμφωνεῖ μ' ἐμᾶς, κακῶς δὲ ἐννοούμενο, δηλαδὴ μὲ τὴν ἐννοια ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ κτιστὰ καὶ ἄκτιστα, κι' ὄχι κατὰ τὸ αἷτιο καὶ τὸ αἰτιατό, ἀλλὰ κατὰ τὸ κτιστὸ καὶ τὸ ἄκτιστο, ὑπερκείμενα καὶ μὴ, εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν εὐσεβεία μας, καὶ ὀλοφάνερα ἀνήκει σ' αὐτοὺς ποὺ ἀντιλέγουν σ' ἐμᾶς τοῦτο τὸ δόγμα, ἢ μᾶλλον τὸ κέρδος ποὺ ἀπέκτησαν κι' ὁ καρπὸς ποὺ ἐμάζευσαν ἀπὸ τὴ δαιμονιώδη καὶ μανιακὴ ἀντίθεσι ἐναντίον μας.

Ἄλλ' ἄς ἐπανέλθωμε στὴν ὑπόσχεσι καὶ ἄς ἀναφέρωμε διεξοδικώτερα μερικὲς ἀπὸ τὶς θεόπνευστες ρῆσεις, γιὰ νὰ γίνῃ ὀλοφάνερο μὲ ποιούς συμφωνοῦν αὐτὲς καὶ μὲ ποιούς πολεμοῦν οἱ ἐναντίον μας μαινόμενοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

*Μαρτυρίαι τῶν ἀγίων ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια, ἧς καὶ ἡ θε-
 ὄτης ἐστὶ προσηγορία, καὶ τῆς θείας οὐσίας διενή-
 νοχε καὶ ὑπόστασις οὐκ ἐστὶ καὶ ἄκτιστός ἐστι·
 καὶ ὡς ὁ συνᾶγων ἐκ τούτου σύνθετον εἶναι
 τὸν Θεὸν ὁμόδοξός ἐστι τῷ Εὐνομίῳ*

91 Ὅτι μὲν οὖν ἄκτιστός ἐστὶν ἡ ὑπερούσιος οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἥκιστα δεόμεθα μαρτυριῶν· ὅτι δὲ εἰ καὶ ὑπερώνυμός ἐστὶν ἀλλὰ καὶ θεότης ὀνομάζεται κατὰ τὸν εἰπόντα, «ὁ ὢν καὶ ὁ Θεὸς μᾶλλον πως τῆς οὐσίας ὀνόματα», τῶν πᾶσι δῆλων καὶ τοῖς ἡμῖν ἀντιλέγουσι συνωμολογημένον. Ὅτι δὲ καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἄκτιστος διατελεῖ καὶ τῆς οὐσίας διενήνοχεν, ὧδ' ἂν γνοιήμεν. Φησὶ γὰρ ὁ τὰ θεῖα πολὺς Δαμασκηνὸς ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ· «εἰ μία τοῦ δεσπότη Χριστοῦ ἡ ἐνέργεια, ἢ κτιστὴ ἔσται ἢ ἄκτιστος· μέσον γὰρ τούτων οὐκ ἐστὶν ἐνέργεια ὡσπερ οὐδὲ φύσις. Εἰ οὖν κτιστὴ, κτιστὴν δηλώσει φύσιν· εἰ δὲ ἄκτιστος, ἄκτιστον μόνην χαρακτηρίσει οὐσίαν. Δεῖ γὰρ πάντως κατάλληλα ταῖς φύσεσιν εἶναι τὰ φυσικά· ἀδύνατον γὰρ ἐλλειποῦς φύσεως ὑπαρξιν εἶναι. Ἡ δὲ κατὰ φύσιν ἐνέργεια οὐ τῶν

1. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 30 (θεολογικὸς 4), 18, J. Barbel, σ. 206. 36, 125C.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 19

Μαρτυρίες τῶν ἁγίων ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια, τῆς ὁποίας ὀνομασία εἶναι καὶ ἡ θεότης, καὶ ἀπὸ τῆ θεία οὐσία διαφέρει καὶ ὑπόστασις δὲν εἶναι καὶ ἄκτιστη εἶναι· καὶ ὅτι ὁποῖος ἀπὸ αὐτὸ συνάγει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι σύνθετος εἶναι ὁμόδοξος τοῦ Εὐνομίου

91 Ὅτι λοιπὸν ἡ ὑπερούσια οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄκτιστη, ἐλάχιστα χρειαζόμεστε μαρτυρίες· ὅτι δέ, ἂν καὶ εἶναι ὑπερώ-
νυμη ἀλλὰ καὶ θεότης ὀνομάζεται κατὰ τὸν εἰπόντα, «ὁ ὢν καὶ ὁ Θεὸς εἶναι κάπως μᾶλλον τῆς οὐσίας ὀνόματα»¹, αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ σὲ ὄλους φανερὰ καὶ παραδεκτὸ ἀπὸ τοὺς ἐναντίον μας ἀντιλέγοντας. Ὅτι δέ καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄκτιστη καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴν οὐσία, θὰ τὸ γνωρίσωμε ἀπὸ τοῦτο². Πράγματι ὁ πολὺς στὰ θεῖα Δαμασκηνὸς λέγει στὸ πεντηκοστὸ ἔνατο κεφάλαιο· «ἂν ἡ ἐνέργεια τοῦ δεσπότη Χριστοῦ εἶναι μία, ἢ κτιστὴ θὰ εἶναι ἢ ἄκτιστη· διότι μέση στὰ δύο αὐτὰ δὲν ὑπάρχει ἐνέργεια, ὅπως οὔτε φύσις. Ἄν λοιπὸν εἶναι κτιστὴ, θὰ δηλώσῃ κτιστὴ φύσι· ἂν δὲ ἄκτιστη, θὰ χαρακτηρίσῃ μόνο ἄκτιστη οὐσία. Ὅπως δὴποτε τὰ φυσικὰ ιδιώματα πρέπει νὰ εἶναι κατάλληλα μὲ τις φύσεις· διότι εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἐλλιπὴς φύσις. Ἡ δὲ κατὰ φύσι ἐνέργεια δὲν εἶναι ἀπὸ

2. Περὶ τοῦ θέματος τούτου πραγματεύεται ὁ Παλαμᾶς καὶ στὸ πέμπτο κεφάλαιο τοῦ παρόντος λόγου.

ἐκτὸς ὑπάρχει, καὶ δῆλον ὅτι οὔτε εἶναι οὔτε γινώσκεισθαι τὴν φύσιν δυνατὸν ἄνευ τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας».

92 Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῶν Ἀντιρρητικῶν ὁ μέγας Βασίλειος· «εἰ μὲν οὐδὲν ὄλως κατ' ἐπίνοιαν ὁ Εὐνόμιος θεωρεῖ, ἵνα μὴ δόξη ἀνθρωπίναις τὸν Θεὸν σεμνύνειν προσηγορίαις, πάντα ὁμοίως οὐσίαν ὁμολογήσει τὰ ἐπιλεγόμενα τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν οὐ καταγέλαστον τὸ δημιουργικὸν οὐσίαν εἶναι λέγειν, τὸ προνοητικὸν πάλιν οὐσίαν, τὸ προγνωστικὸν πάλιν ὡσαύτως, καὶ ἀπαξαπλῶς πᾶσαν ἐνέργειαν οὐσίαν τί-
10 θεσθαι; Καὶ εἰ ταῦτα πάντα πρὸς ἓν σημαινόμενον τείνει, ἀνάγκη πᾶσα ταυτὸν ἀλλήλοις δύνασθαι τὰ ὀνόματα, ὡς ἐπὶ τῶν πολυωνύμων, ὅταν Σίμωνα καὶ Πέτρον καὶ Κηφᾶν τὸν αὐτὸν λέγωμεν. Οὐκοῦν ὁ ἀκούσας τὸ ἀναλλοίωτον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ὑπαχθήσεται· καὶ ὁ ἀκούσας τὸ ἀμε-
15 ρὲς πρὸς τὸ δημιουργικὸν ἀπενεχθήσεται· καὶ ταύτης τί ἂν γένοιτο τῆς συγχύσεως ἀτοπώτερον, ἀφελόμενον τὴν ἰδίαν ἐκάστου τῶν ὀνομάτων σημασίαν, ἀντινομοθετεῖν τῇ τε κοινῇ χρήσει καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος;». Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος τὴν ἀρειανικὴν μανίαν ἀποσοβῶν «οὐ κατ' ἄλ-
20 λην» φησί, «καὶ ἄλλην πρόνοιαν ὁ Πατὴρ καὶ Υἱὸς ἐργάζεται, ἀλλὰ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσιώδη τῆς θεότητος ἐνέργειαν». Ἄρ' οὐ φανερῶς ἐνταῦθα οἱ ἅγιοι καὶ διαφέρειν τῆς οὐσίας καὶ ἄκτιστον εἶναι φασὶ τὴν θεῖαν ἐνέργειαν;

93 Ὅτι γε μὴν καὶ ἡ θεότης οὐκ οὐσίας ἐστὶν ἀλλ' ἐνεργείας ὄνομα, πολλαχόθεν μὲν, μᾶλλον δὲ πανταχόθεν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς περιαγγελλούμενον ἀκούομεν. Τρεῖς δ' ὁμοῦ καὶ τούτου μάρτυρες προκομιζέσθωσαν τῶν ἐπὶ μνήμην ἠκόντων. Φησὶ τοίνυν ὁ μακάριος Ἀναστάσιος ὁ τοῦ Σιναίου

3. Ἐκδόσις ὀρθοδόξου πίστεως 3, 15, PG 94, 1056C. Πρβλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Ζήτησιν μετὰ Πύρρου, PG 91, 341ABC.

τὰ ἐκτός, καὶ εἶναι φανερόν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ οὔτε νὰ ὑπάρχη οὔτε νὰ γνωρίζεται χωρὶς τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργεια»³.

92 Στὸν πρῶτο Ἀντιρρητικὸν ὁ Μέγας Βασίλειος λέγει, «ἂν ὁ Εὐνόμιος δὲν παραδέχεται τίποτε καθόλου κατ' ἐπίνοια, γὰρ νὰ μὴ φανῆ ὅτι μεγαλύνει τὸν Θεὸν μὲ ἀνθρώπινες προσηγορίες, πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ τὰ λεγόμενα γὰρ τὸν Θεὸν εἶναι ὅλα ὁμοίως οὐσία. Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι καταγέλαστο τὸ νὰ λέγωμε ὅτι τὸ δημιουργικὸν εἶναι οὐσία, τὸ προνοητικὸν πάλιν οὐσία, τὸ προγνωστικὸν παρομοίως, καὶ γενικῶς κάθε ἐνέργεια νὰ τὴν θεωροῦμε οὐσία; Κι' ἂν ὅλα αὐτὰ τείνουν πρὸς μιὰ σημασίαν, εἶναι ἀνάγκη τὰ ὀνόματα νὰ ἔχουν τὴν ἴδιαν ἔννοιαν, ὅπως ἐπὶ τῶν πολυωνύμων, ὅταν λέγωμε τὸ ἴδιον πρόσωπον Σίμωνα καὶ Πέτρον καὶ Κηφᾶ. Ἐπομένως ὁποῖος ἀκούσῃ τὸ ἀναλλοίωτον τοῦ Θεοῦ θὰ ὀδηγηθῆ πρὸς τὸ ἀγέννητον· κι' ὁποῖος ἀκούσῃ τὸ ἀμερὲς θὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸ δημιουργικόν· καὶ τί θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ ἀτοπώτερον ἀπὸ αὐτὴ τὴν σύγχυσιν, ἀφαιρώντας τὴν ἰδιαίτην σημασίαν κάθε ὀνόματος ν' ἀντινομοθετῆ κατὰ τῆς κοινῆς χρήσεως καὶ κατὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος;»⁴. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος ἀντικρούοντας τὴν ἀρειανικὴν μανίαν λέγει, «δὲν ἐργάζεται κατὰ ἄλλη καὶ ἄλλη πρόνοια ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, ἀλλὰ κατὰ μιὰ καὶ τὴν ἴδιαν οὐσιώδη ἐνέργειαν τῆς θεότητος»⁵. Ἄραγε δὲν ἰσχυρίζονται σαφῶς ἐδῶ οἱ ἅγιοι ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια καὶ διαφέρει τῆς οὐσίας καὶ ἄκτιστη εἶναι;

93 Ὅτι βέβαια καὶ ἡ θεότης δὲν εἶναι ὄνομα οὐσίας ἀλλ' ἐνεργείας, ἀκούομε νὰ διακηρύσσεται ἀπὸ πολλὰ σημεῖα, μᾶλλον δὲ ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τῆς θεόπνευστης Γραφῆς. Ἄς προσαχθοῦν ὁμῶς καὶ γι' αὐτὸ τὸ θέμα τρεῖς μάρτυρες ἀπὸ ἐκείνων πού ἔρχονται στὴ μνήμη μας. Λέγει λοιπὸν ὁ μακάριος

4. Κατ' Εὐνομίου 1, 8, PG 29, 528BC.

5. Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν (ψευδ.) 5, PG 28, 924B.

δρους· «ἡ Θεὸς προσηγορία πρόδηλον ὅτι ἐνεργητικὴ τυγχάνει, οὐ γὰρ αὐτὴν τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν ἡμῖν παρίστησιν (ἀδύνατον γὰρ ταύτην γνῶναι), ἀλλὰ μόνην τὴν θεωρητικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν δηλοῖ τὸ Θεός». Ὁ δὲ θεῖος Γρηγόριος ὁ Νύσσης Π ρ ὀ ς 5 Ἀ β λ ά β ι ο ν γράφων «τὸ Θεός», φησίν, «ὄνομα ἐνεργείας ἐστὶ δηλωτικόν· παρὰ γὰρ τὸ θεεῖν πανταχοῦ, ἢ θεᾶσθαι, ἢ αἰθεῖν τὴν μοχθηρίαν ἤτυμολόγηται. Καθὸ δὲ μία καὶ ἀπαράλλακτος ἐν τοῖς τρισὶν ἢ εἰρημένη ἐνέργεια, μία καὶ θεότης, καὶ εἰς Θεὸς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἀκτίστου Τριάδος οὐκ 10 ἔστιν εὐρεῖν ὄνομα δηλοῦν τὴν φύσιν αὐτῆς». Καὶ πάλιν ὁ αὐτός, «Θεός, ἐνεργοῦντα δηλοῖ, θεότης δὲ ἐνέργειαν. Οὐδὲν δὲ τῶν τριῶν ἐνέργεια, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεργοῦν ἕκαστον αὐτῶν».

94 Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος τῷ ἱατρῷ ἐπιστέλλων Εὐσταθίῳ «ἡ τῆς ἐνεργείας», φησί, «ταυτότης ἐπὶ Πατρός τε καὶ Υἱοῦ 15 καὶ ἁγίου Πνεύματος δείκνυσι σαφῶς τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον, ὥστε κἂν φύσιν σημαίνει τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, κυρίως καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὴν προσηγορίαν ἐφαρμόζεσθαι ταύτην ἢ τῆς οὐσίας κοινότης συντίθεται. Ἄλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπὶ τὴν τῆς φύσεως ἐνδειξιν τὴν προσηγορίαν τῆς θεό- 20 τητος φέρουσιν οἱ πάντα κατασκευάζοντες, ὥσπερ οὐκ ἀκηκόοτες παρὰ τῆς Γραφῆς, ὅτι χειροτονητὴ φύσις οὐ γίνεται. Μωσῆς δὲ τῶν Αἰγυπτίων ἐχειροτονήθη θεός, οὕτω πρὸς αὐτὸν εἰπόντος τοῦ χρηματίζοντος, ὅτι ἑθεόν σε δέδωκα τῷ Φαραῶ'. Οὐκοῦν ἐξουσίας τινός, εἴτε ἐποπτικῆς εἴτε ἐνεργη- 25 τικῆς, ἐνδειξιν ἢ προσηγορία φέρει· ἡ δὲ θεία φύσις ἐν πᾶσι

Ἀναστάσιος ὁ ἀπὸ τὸ Σιναῖο Ὅρος: «ἡ ὀνομασία Θεὸς εἶναι προδήλως ἐνεργητική, διότι δὲν μᾶς παριστάνει τὴν ἴδια τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ (εἶναι ἀδύνατο νὰ τὴν γνωρίσῃ αὐτὴν κανεῖς), ἀλλὰ μόνο τὴ θεωρητικὴ του ἐνέργεια δηλώνει ὁ Θεός»⁶. Ὁ δὲ θεῖος Γρηγόριος Νύσσης, γράφοντας *Πρὸς Ἀβλάβιον*, λέγει, «τὸ ὄνομα Θεὸς εἶναι δηλωτικὸ ἐνεργείας: διότι ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ θέειν παντοῦ ἢ τὸ θεᾶσθαι, ἢ τὸ αἶθειν τὴν μοχθηρία⁷. Ἐφ' ὅσον δὲ μία καὶ ἀπαράλλακτη εἶναι στὰ τρία ἢ ἀναφερθεῖσα ἐνέργεια, μία εἶναι καὶ ἡ θεότης, κι' ἓνας Θεὸς σὲ τρεῖς ὑποστάσεις. Ἐπὶ τῆς ἄκτιστης Τριάδος δὲν εἶναι πράγματι δυνατὸ νὰ εὑρεθῇ ὄνομα ποῦ δηλώνει τὴ φύσι της». Καὶ πάλι ὁ ἴδιος λέγει, «ὁ ὄρος Θεὸς δηλώνει τὸν ἐνεργοῦντα, θεότης τὴν ἐνέργεια. Κανένα δὲ ἀπὸ τὰ τρία δὲν εἶναι ἐνέργεια, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ καθένα τους εἶναι ἐνεργοῦν»⁸.

94 Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος γράφοντας πρὸς τὸν ἰατρὸ Εὐστάθιο, λέγει, «ἡ ταυτότης τῆς ἐνεργείας ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος δεικνύει σαφῶς τὸ ἀπαράλλακτο τῆς φύσεως, ὥστε κι' ἂν ἀκόμη τὸ ὄνομα τῆς θεότητος σημαίνῃ φύσι, ἡ κοινότης τῆς οὐσίας συμφωνεῖ ὅτι ἡ προσηγορία αὐτὴ ἐφαρμόζεται κυρίως στὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζω πῶς οἱ μηχανευόμενοι τὰ πάντα φέρουν τὴν προσηγορία τῆς θεότητος σ' ἐνδειξὶ τῆς φύσεως, σὰν νὰ μὴ ἔχουν ἀκούσει ἀπὸ τὴν Γραφὴ ὅτι χειροτονητὴ φύσις δὲν γίνεται. Ὁ δὲ Μωϋσῆς χειροτονήθηκε θεὸς τῶν Αἰγυπτίων, ἀφοῦ ὁ ἀποκαλυπτὴς εἶπε πρὸς αὐτὸν ἔτσι, ὅτι 'σ' ἔδωσα θεὸ στὸν Φαραώ⁹. Ἐπομένως τὸ ὄνομα φέρει κάποια ἐνδειξὶ ἐξουσίας, εἴτε ἐποπτικῆς εἴτε ἐνερ-

6. Ὁδηγὸς 2, PG 89, 53Ψ.

7. Θεεῖν, τρέχειν· αἶθειν, καίειν. Τὸ χωρίο παρατίθεται παρεφθαρμένο.

8. *Πρὸς Ἀβλάβιον περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς θεοὺς*, W. Jaeger 3, 1, σ. 46· PG 45, 124D–125A.

9. Ἐξ. 7, 1.

τοῖς ἐπινοουμένοις ὀνόμασι καθό ἐστι μένει ἀσήμαντος, ὡς ὁ ἡμέτερος λόγος».

95 Τούτοις ἡμᾶς ὁμολογοῦντας, προδήλως λέγουσιν ὡς ἡ θεότης οὐ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῆς θείας ἐξουσίας καί τινων
5 ἐτέρων ἀκτίστων τοῦ Θεοῦ ἐνεργειῶν ἐπωνυμία καθέστηκε, λέγεται δ' ἔσθ' ὅτε καὶ ἐπὶ τῆς οὐσίας, διθεΐτας οἶεται καὶ περι-
αγγέλλων οὐκ ἀνίησιν ὁ χρηστὸς Ἀκίνδυνος. Καὶ δύο σέ-
βειν ἀκτίστους ἡμᾶς ἰσχυρίζεται θεότητας, οὐ τὴν οὐσίαν μό-
νην, ἣν μόνην αὐτὸς ἀκτιστον θεότητά φησι καὶ μόνην αὐτὴν
10 εἶναι δοξάζει τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ τὴν θείαν ἐνέργειαν. Καὶ μὴν οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα φαίη ἂν τις εὐσεβεῖν ἐθέλων τὴν τοιαύτην ἀκτιστον ἐνέργειαν, τοῖς τε ἄλλος ἐπιστήσας καὶ τῶν ἀδελφῶν καὶ ἀδελφὰ φρονούντων πυνθανόμενος, τὸ ἐνιαῖον καὶ τὴν ταυτότητα καὶ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς κοινῆς
15 τῶν τριῶν ἐνεργείας κηρυττόντων, καὶ ὡς οὐδὲν αὐτῶν τοιαύτη ἐνέργεια.

96 Παρὰ δὲ τῆς ἀνωτέρω τοῦ μεγάλου Βασιλείου φωνῆς καὶ τοῦτο γέγονε καταφανές, ὡς ἡ τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύ-
νου δόξα τῆς Εὐνομίου διενήνοχεν οὐδέν, οὐσίαν εἶναι κάκει-
20 νου πάντα δογματίζοντος τὰ τῷ Θεῷ ἐπιλεγόμενα, καθάπερ οὗτοι, καὶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἵνα μὴ πολυθειᾶ περιπέσω-
μεν κατὰ τὴν ἐκείνου ἀφροσύνην, ἢ σύνθετον ἡμῖν γένοιτο τὸ θεῖον ἐξ ἀντικειμένων συναγόμενον εἰς ἓν. Διὸ καὶ τὸ ἀγέννη-
τον ἐκεῖνος ἔλεγεν οὐσίαν, ὅτι ἀκτιστον, ὡσπερ οὗτοι τὴν

γητικῆς· ἡ δὲ θεία φύσις μὲ ὄλα τὰ ἐπινοούμενα ὀνόματα μένει ἀδήλωτη κατὰ τὴν οὐσία της, ὅπως βεβαιώνει ἡ διδασκαλία μας»¹⁰.

95 Ἐμᾶς ποὺ συμφωνοῦμε μὲ τούτους, καθὼς λέγουν προφανῶς ὅτι ἡ θεότης δὲν εἶναι ἐπωνυμία τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῆς θείας ἐξουσίας καὶ μερικῶς ἄλλων ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, λέγεται ὁμως μερικὲς φορές καὶ ἐπὶ τῆς οὐσίας, μᾶς θεωρεῖ διθεῖτες καὶ δὲν παύει νὰ τὸ διακηρύττη παντοῦ ὁ καλὸς Ἀκίνδυνος. Καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ἐμεῖς λατρεύομε δύο θεότητες, ὄχι μόνο τὴν οὐσία, τὴν ὁποία αὐτὸς δέχεται ὡς μόνη ἀκτιστη θεότητα καὶ φρονεῖ ὅτι μόνο αὐτὴ εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ τὴ θεία ἐνέργεια. Καὶ ὁμως ὅποιος θέλει νὰ εὐσεβῆ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ εἰπῆ ὅτι εἶναι τέτοια ἐνέργεια οὔτε ὁ Υἱός, οὔτε τὸ Πνεῦμα, ἐφ' ὅσον καὶ στοὺς ἄλλους δῶση προσοχῆ καὶ ἀπὸ τοὺς ἀδελφικούς καὶ ἀδελφικά φρονοῦντας πληροφορηθῆ σχετικῶς, ποὺ κηρύττουν τὸ ἐνιαῖο καὶ τὴν ταυτότητα τῆς κοινῆς ἐνεργείας τῶν τριῶν προσώπων καὶ ὅτι κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι τέτοια ἐνέργεια¹¹.

96 Ἀπὸ τὴν παραπάνω ρῆσι τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐγινε καὶ τοῦτο φανερό, ὅτι ἡ δοξασία τοῦ Βαρλαάμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου δὲν διαφέρει σὲ τίποτε ἀπὸ τὴν τοῦ Εὐνομίου, ὁ ὁποῖος ἐπίσης δογματίζει ὅτι οὐσία εἶναι ὄλα τὰ ἀποδιδόμενα στὸ Θεὸ ὀνόματα, ὅπως καὶ τοῦτοι καὶ γιὰ τὴν ἴδια αἰτία, γιὰ νὰ μὴ περιπέσωμε σὲ πολυθεῖα κατὰ τὴν ἀφροσύνη ἐκείνου δηλαδῆ, ἢ ἀλλοιῶς τὸ θεῖο θὰ μᾶς γίνη σύνθετο, συναγόμενα σ' ἓνα ἀπὸ ἀντίθετα πράγματα. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνος ἔλεγε καὶ τὸ ἀγέννητο οὐσία, διότι εἶναι ἀκτιστο, ὅπως τοῦτοι τὴν ἀκτιστη ἐνέργεια θε-

10. Ἐπιστολὴ 189 πρὸς Εὐστάθιον 7–8, Courtonne, τόμ. 2, σ. 140· PG 32, 693C–696A.

11. Πρόκειται περὶ τῶν ἀδελφῶν Μ. Βασιλείου καὶ Γρηγορίου Νύσσης. Καὶ οἱ δύο κατηγοροῦνταν ἀπὸ τοὺς Εὐνομιανούς ὡς διθεῖτες καὶ τριθεῖτες.

ἄκτιστον ἐνέργειαν οὐσίαν τίθενται διότι ἄκτιστος. Μαρτυρήσει δὲ τῇ πρὸς Εὐνόμιον τούτων συμφωνία καὶ ἡ ἐκείνου φωνή. Γράφει γὰρ ἐν τοῖς πρὸς αὐτὸν Ἀντιρρητικοῖς ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος, «φησὶν ὁ Εὐνόμιος μηκέτι παρ' ἡμῶν ἀπλοῦν εἶναι κατασκευάζεσθαι τὸν Θεόν, ὡς μεταλαμβάνοντα τῶν νοημάτων τῶν δι' ἐκάστης προσηγορίας σημαυνομένων καὶ διὰ τῆς ἐκείνων μετουσίας συμπληροῦντα ἑαυτῷ τὴν κατὰ τὸ εἶναι τελείωσιν».

Καλὸν δὲ καὶ τῆς ἀντιρρήσεως ταύτης ἐπακοῦσαι. Φησὶ 10 γάρ, οὐ τοῦ θεοσόφου μεγάλου Βασιλείου μόνον ὑπεραπολογούμενος, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον καὶ ἡμῶν, τὰ αὐτὰ παρ' Ἀκινδύνου κατηγορουμένων ἃ παρ' Εὐνομίου ὁ θεόσοφος ἐκείνος φησὶ τοίνυν· «τίς ἔξω διανοίας ἐστίν, ὡς ἀκούσας διὰ πολλῶν ἡμῖν νοημάτων τὰς εὐσεβεῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις ἀθροίζεσθαι, σύνθετον 15 ἐκ διαφόρων τὸ θεῖον οἶεσθαι ἢ ἐκ μεταλήψεώς τινων ἑαυτῷ συναγείρειν τὴν τελειότητα; Εὔρετό τις καθ' ὑπόθεσιν γεωμετρίαν, ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος ὑπειλήφθω καὶ ἀστρονομίας εὔρετης εἶναι, ἰατρικῆς τε πάλιν καὶ γραμματικῆς καὶ γεηπονίας καὶ ἄλλων τοιούτων ἐπιτηδευμάτων τινῶν. Ἄρ' ἐπειδὴ πολλὰ καὶ 20 διάφορα τὰ νοήματα τῶν ἐπιτηδευμάτων περὶ τὴν μίαν θεωρεῖται ψυχὴν, σύνθετος διὰ τοῦτο ἡ ψυχὴ νομισθήσεται; Καίτοι γε πλεῖστον διαφέρει τὸ κατὰ τὴν ἰατρικὴν σημαινόμενον τῆς ἀστρονομικῆς ἐπιστήμης, καὶ ἡ γραμματικὴ πρὸς τὴν γεωμετρίαν οὐδεμίαν κατὰ τὸ σημαινόμενον τὴν κοινωνίαν ἔχει, οὐδ' 25 αὖ πάλιν ἡ ναυτιλία καὶ ἡ γεηπονία· ἀλλὰ μὴν περὶ τὴν μίαν ψυχὴν ἐκάστου τούτων τὸν λόγον δυνατὸν ἐστὶν ἀθροισθῆναι, καὶ

ωροῦν οὐσία, διότι εἶναι ἄκτιστη. Θὰ ἐπιβεβαιώση δὲ τὴ συμφωνία τούτων πρὸς τὸν Εὐνόμιο καὶ ἡ φωνὴ ἐκείνου¹². Πράγματι γράφει στοὺς Ἀντιρρητικούς πρὸς αὐτὸν ὁ θεῖος Γρηγόριος Νύσσης, «λέγει ὁ Εὐνόμιος ὅτι ὁ Θεὸς δὲν παριστάνεται ἀπὸ μᾶς νὰ εἶναι ἀπλός, διότι μετέχει τῶν ἐννοιῶν πού σημαίνονται μὲ κάθε ὄνομα καὶ διὰ τῆς μετουσίας ἐκείνου συμπληρώνει στὸν ἑαυτό του τὴν τελείωσι τῆς ὑπάρξεώς του».

Καλὸ εἶναι ν' ἀκούσωμε κι' αὐτὴν τὴν ἀντίρρησι. Ὁμιλεῖ ὁ Γρηγόριος, γιὰ ν' ἀπολογηθῆ μόνο ὑπὲρ τοῦ μεγάλου θεοσόφου Βασιλείου, ἀλλ' ἐπίσης καὶ γιὰ μᾶς, πού κατηγοροῦμαστε ἀπὸ τὸν Ἀκίνδυνο τὰ ἴδια πού κατηγορεῖτο ἀπὸ τὸν Εὐνόμιο ὁ θεόσοφος ἐκεῖνος. Λέγει λοιπόν· «ποιός εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ λογικά, ὥστε, ἀκούοντας ὅτι οἱ περὶ Θεοῦ εὐσεβεῖς ἀντιλήψεις συνάγονται ἀπὸ πολλὰς ἐννοιες νὰ νομίζη ὅτι τὸ θεῖο εἶναι σύνθετο ἀπὸ διάφορα στοιχεῖα ἢ ὅτι ἐξασφαλίζει τὴν τελειότητά του ἀπὸ τὴ μετοχὴ μὲ ὠρισμένα στοιχεῖα; Ἄς ὑποθεθῆ ὅτι κάποιος ἐφεῦρε τὴ γεωμετρία καὶ ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι εὐρετῆς καὶ τῆς ἀστρονομίας, καθὼς ἐπίσης τῆς ἰατρικῆς καὶ τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς γεωπονίας καὶ ἄλλων ἀκόμη ἐπιτηδευμάτων τούτου τοῦ εἶδους. Ἄρα, ἐπειδὴ εἶναι πολλὰ καὶ διάφορα τὰ νοήματα τῶν ἐπιτηδευμάτων πού παρατηροῦνται στὴ μία ψυχῇ, θὰ θεωρηθῆ γι' αὐτὸ τὸ λόγο σύνθετη ἡ ψυχῇ; Βέβαια διαφέρει πολὺ ἡ σημασία τῆς ἰατρικῆς ἀπὸ τὴν ἀστρονομικὴ ἐπιστήμη, καὶ ἡ γραμματικὴ δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὴ γεωμετρία κατὰ τὴ σημασία, οὔτε ἡ ναυτιλία καὶ ἡ γεωπονία ἐπίσης. Ἄλλ' ὅμως εἶναι δυνατὸ νὰ συναθροισθῆ γύρω ἀπὸ τὴν μιὰ ψυχῇ ἢ ἐννοια τοῦ καθενὸς ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ ἡ ψυχῇ δὲν γίνεται

12. Ὅπως κατὰ τὸν Εὐνόμιο ὁ,τι ἄκτιστο εἶναι οὐσία Θεοῦ, ἔτσι καὶ κατὰ τοὺς τώρα αἰρετικούς, ἀν οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄκτιστες, εἶναι καὶ οὐσίες τοῦ Θεοῦ.

οὐ διὰ τοῦτο πολυσύνθετος ἡ ψυχὴ γίνεται, οὐδὲ πάντα τὰ ὀνό-
 ματα τῶν ἐπιτηδευμάτων πρὸς ἓν σημαινόμενον ἀνακιρνᾶται.
 Εἰ τοίνυν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς διὰ τοσούτων ὀνομάτων τῶν περὶ
 αὐτὸν λεγομένων οὐδὲν εἰς τὴν ἀπλότητα βλάπτεται, πῶς ἂν τις
 5 οἰηθεῖ τὸν Θεόν, εἰ σοφὸς καὶ δίκαιος καὶ ἀγαθὸς καὶ ἀίδιος
 καὶ πάντα τὰ θεοπρεπῆ καλοῖτο ὀνόματα, εἰ μὴ μία πᾶσι νομι-
 σθεῖη τοῖς ὀνόμασι σημασία, ἢ πολυμερῆ γίνεσθαι ἢ ἐκ μετου-
 σίας τούτων τὸ τέλειον ἑαυτῷ συναγείρειν τῆς φύσεως;».

πολυσύνθετη γι' αὐτὸ τὸ λόγο οὔτε ἀναμιγνύονται σὲ μιὰ σημασία ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιτηδευμάτων. Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν βλάπτεται στὴν ἀπλότητά του κατὰ τίποτε, ἂν καὶ τόσα ὀνόματα ἀποδίδονται σ' αὐτόν, πῶς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ νομίση ὅτι ὁ Θεός, μὲ τὸ νὰ καλῆται σοφὸς καὶ δίκαιος καὶ ἀγαθὸς καὶ αἴδιος καὶ κάθε ἄλλο θεοπρεπές, ἂν δὲν θεωρηθῆ μιὰ ἢ σημασία σὲ ὅλα τὰ ἀνόμοια, ἢ γίνεται πολυμερῆς ἢ ἀπὸ τὴ μετουσία τούτων τελειοποιεῖ τὴ φύσι του;».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ

**Ὅτι καὶ τοῖς Ἑλλησιν ὁμόδοξός ἐστιν ὁ Ἀκίνδυνος
καὶ αὐτῷ τῷ Ἐπικούρῳ· καὶ ὡς ἐξ ὧν ὁ Παλαμᾶς
φάσκει εἰς ἀποφαίνεται Θεός, ἀπλοῦς καὶ
ἀσύνθετος, ἐν μιᾷ θεότητι**

97 Ἄλλ' οὐχὶ τῷ Εὐνομίῳ μόνῳ κατὰ τοῦθ' ὁμόδοξος ὁ
Ἀκίνδυνος, ἀλλὰ καὶ τοῖς Ἑλλησιν αὐτοῖς. Καὶ μάρτυς ὁ ἐν
φιλοσόφοις μάρτυς Ἰουστῖνος, αὐτὸς μὲν φάσκων «μὴ τῷ εἶ-
ναι δημιουργεῖν τὸν Θεόν, ἀλλὰ τῷ βούλεσθαι· καὶ γὰρ εἰς
5 ὧν καὶ ἀπλοῦς καὶ μονοειδής, διαφόρων οὐσιῶν ἐστι ποιη-
τής», τοὺς δὲ Ἑλληνας προάγων λέγοντας, «οὐκ οἰητέον
ὥσπερ ἐν ἡμῖν ἄλλο μὲν ἐστι τὸ εἶναι, ἄλλο δὲ τὸ βούλεσθαι,
οὕτω καὶ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅ γάρ ἐστι καὶ βούλεται, καὶ ὁ βούλε-
ται καὶ ἔστι, καὶ οὐδεμία διαίρεσις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ αὐτο-
10 πάρακτον εἶναι τὸν Θεόν· ὥστε καὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ εἶναι
πρὸς τὸ βούλεσθαι ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἀπορριπτέον». Ἄρ' οὐ τοῦτ'
αὐτό φησι καὶ ὁ Ἀκίνδυνος ῥήμασιν οὐ τοῖς αὐτοῖς; Ἡ γὰρ
βουλή ἐνέργειά ἐστι Θεοῦ. Ὡς οὖν οἱ Ἑλληνες φασὶ μὴ εἶναι
διαίρεσιν ἐπὶ Θεοῦ οὐσίας καὶ βουλής, οὕτω καὶ αὐτός, μᾶλ-
15 λον δὲ καὶ περιεκτικώτερον, οὐκ εἶναι διαίρεσιν οὐσίας καὶ
ἐνεργείας ἐπὶ Θεοῦ. Καὶ ὡς ἐκεῖνοι πάλιν λέγουσιν, «ὁ Θεὸς

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 20

Ἔστι ὁ Ἀκίνδυνος εἶναι ὁμόδοξος καὶ μὲ τοὺς Ἑλληνας
καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν Ἐπίκουρο, καὶ ὅτι ἀπὸ ὅσα λέγει
ὁ Παλαμᾶς ἀποδεικνύεται ἓνας Θεός, ἀπλὸς καὶ
ἀσύνθετος, σὲ μιὰ θεότητα

97 Ἄλλὰ στὸ θέμα τοῦτο ὁ Ἀκίνδυνος δὲν εἶναι μόνο μὲ τὸν
Εὐνόμιο ὁμόδοξος, ἀλλὰ καὶ μ' αὐτοὺς τοὺς Ἑλληνας. Καὶ μάρ-
τυς εἶναι ὁ μεταξὺ τῶν φιλοσόφων μάρτυς Ἰουστίνος. Αὐτὸς
μὲν λέγει «ὅτι ὁ Θεὸς δὲν δημιουργεῖ μὲ τὴν οὐσία ἀλλὰ μὲ τὴ
βούλησι· διότι, ἐνῶ εἶναι ἓνας καὶ ἀπλὸς καὶ μονοειδής, εἶναι
ποιητὴς διαφόρων οὐσιῶν»¹. Φέρει δὲ τοὺς Ἑλληνας νὰ λέ-
γουν «δὲν πρέπει νὰ νομίζωμε ὅτι, ὅπως σ' ἐμᾶς ἄλλο εἶναι ἡ
οὐσία καὶ ἄλλο ἡ βούλησις, ἔτσι καὶ στὸ Θεό· στὸ Θεὸ ἀντι-
θέτως, εἶναι τὸ ἴδιο οὐσία καὶ βούλησις. Πράγματι ὅ,τι εἶναι
καὶ θέλει, καὶ ὅ,τι θέλει καὶ εἶναι, καὶ καμμιά διαίρεσις δὲν
ὑφίσταται στὸ Θεό, διότι αὐτὸς εἶναι αὐτοπάρακτος· ὥστε ἐπὶ
τοῦ Θεοῦ πρέπει ν' ἀπορρίψωμε τὴ διαίρεσι τῆς οὐσίας ἀπὸ τὴ
βούλησι»². Ἄρα δὲν λέγει τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πρᾶγμα καὶ ὁ Ἀκίν-
δυνος μὲ ἄλλα λόγια; Διότι ἡ βουλή εἶναι ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ.
Ὅπως λοιπὸν οἱ Ἑλληνας λέγουν ὅτι στὸ Θεὸ δὲν ὑπάρχει
διαίρεσις μεταξὺ οὐσίας καὶ βουλής, ἔτσι λέγει κι' αὐτός, καὶ
μάλιστα ἐντονώτερα, ὅτι στὸ Θεὸ δὲν ὑπάρχει διαίρεσις μετα-
ξὺ οὐσίας καὶ ἐνεργείας. Κι' ὅπως πάλι λέγουν ἐκεῖνοι «ὁ Θεὸς

1. Ἐρωτήσεις χριστιανικαὶ πρὸς Ἑλληνας 3, 2, PG 6, 1433B.

2. Ἰουστίνου, Ἐρωτήσεις χριστιανικαὶ πρὸς Ἑλληνας 3, 1, PG 6, 1428D
καὶ 1429C.

ὁ ἔστι καὶ βούλεται, καὶ ὁ βούλεται καὶ ἔστιν», οὕτως αὐτός, «ὁ Θεὸς οὐκ ἐνεργεῖα ἐνεργεῖ, ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ οὐσίᾳ». τὸ γὰρ «ὁ ἔστι» καὶ ἡ οὐσία τὸ αὐτό. Τί ποθ' οὕτως διὰ τούτων κατασκευάζων; Ἀδιάφορον εἶναι τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν, ὡς 5 ἐκεῖνοι τῇ οὐσίᾳ τὴν βουλήν· ἀλλὰ καὶ πολυπλασιάζων ἑαυτῷ τὴν δυσσέβειαν ἐκείνων· ὁ γὰρ εἶπον ἐκεῖνοι ἐπὶ τῆς βουλής, τοῦτ' αὐτός φησιν ἐπὶ πάσης ἐνεργείας θείας. Ἄλλ' ὁ τῆς ἀληθείας μάρτυς τὴν ἐλληνικὴν ἀνασκευάζων δόξαν, καὶ κατὰ τῆς Ἀκινδύνου ταύτης δόξης ποιεῖται τὸν ἀγῶνα. Φησὶ 10 γάρ, «τοῦ Θεοῦ ἔχοντος οὐσίαν μὲν πρὸς ὑπαρξιν, βούλησιν δὲ πρὸς ποιήσιν, ὁ ἀπορρίπτων οὐσίας τε καὶ βουλής τὴν διαφοράν, ταυτὸν δ' εἰπεῖν οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας τὴν διαφοράν, καὶ τὴν ὑπαρξιν ἀπορρίπτει τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ποιήσιν· ὑπαρξιν μὲν τὴν αὐτοῦ, ποιήσιν δὲ τῶν οὐκ ὄντων».

98 Ἀληθῶς ἄρ' ἐλέγομεν ὡς ἀνασκευὴ ἔστι κοινὴ καὶ σαφῆς ἄρνησις Θεοῦ τὸ Ἀκινδύνου δόγμα, καὶ οἷόν τις παγὶς ἢ βρόχος τοῦς αὐτῷ περιπεσόντας πρὸς ἀθεΐαν συμποδίζον. Νῦν δὲ καὶ τὸν τῶν Ἐπικουρείων αὐτοματισμὸν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ μάρτυρος συνεισάγων ἐξελέγκται περιφανῶς. Τοῦτο 20 δ' οὕτως ἀπορραπίσας ὁ μάρτυς οἰκειοῦται παρρησίᾳ διὰ τῶν ἐξῆς τὸ ἡμέτερον, οὕτω γράφων· «ἔτι τὸ βούλεσθαι ἢ οὐσία ἐστίν, ἢ πρόσεστι τῇ οὐσίᾳ· ἀλλ' εἰ μὲν οὐσία ἐστίν, οὐκ ἔστιν ὁ βουλόμενος, εἰ δὲ πρόσεστι τῇ οὐσίᾳ, ἐξ ἀνάγκης ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν. Οὐκ ἔστι γὰρ τὸ ὄν καὶ τὸ προσὸν ταυ- 25 τόν». Καὶ πάλιν, «εἰ ἄλλο τὸ ὑπάρχειν καὶ ἄλλο τὸ ἐνυπάρχειν, καὶ ὑπάρχει μὲν τοῦ Θεοῦ ἢ οὐσία, ἐνυπάρχει δὲ τῇ οὐσίᾳ

ὅ,τι εἶναι καὶ θέλει, καὶ ὅ,τι θέλει καὶ εἶναι», ἔτσι κι' αὐτός, «ὁ Θεὸς δὲν ἐνεργεῖ μ' ἐνέργεια, ἀλλὰ μὲ τὴν οὐσία του»· διότι τὸ «ὅ,τι εἶναι» καὶ ἡ οὐσία εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα. Τί θέλει αὐτὸς νὰ δείξη μὲ αὐτὰ; Ὅτι ἡ ἐνέργεια εἶναι ἀδιάφορη ἀπὸ τὴν οὐσία, ὅπως ἐκεῖνοι λέγουν τὴ βουλή ἀπὸ τὴν οὐσία. Ἀλλὰ καὶ πολλαπλασιάζει στὸν ἑαυτό του τὴ δυσσέβεια ἐκείνων· διότι ὅ,τι εἶπαν ἐκεῖνοι γιὰ τὴ βουλή, τοῦτο τὸ λέγει αὐτὸς γιὰ κάθε θεία ἐνέργεια. Ἀλλὰ ὁ μάρτυς τῆς ἀληθείας, ἀνασκευάζοντας τὴν ἑλληνικὴ δοξασία, ἀγωνίζεται καὶ ἐναντίον αὐτῆς τῆς δοξασίας. Πράγματι λέγει, ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἔχει οὐσία γιὰ τὴν ὑπαρξὶ καὶ βούλησι γιὰ τὴν ποίησι, ὅποιος ἀπορρίπτει τὴ διαφορὰ οὐσίας καὶ βουλῆς, μὲ ἄλλα λόγια τὴ διαφορὰ οὐσίας καὶ ἐνεργείας, ἀπορρίπτει καὶ τὴν ὑπαρξὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ δημιουργία· ὑπαρξὶ μὲν τὴ δική του, δημιουργία δὲ τῶν οὐκ ὄντων»³.

98 Σωστὰ λοιπὸν ἐλέγαμε ὅτι ἡ δοξασία τοῦ Ἀκινδύνου εἶναι κοινὴ ἀνασκευὴ καὶ σαφῆς ἄρνησις τοῦ Θεοῦ, σὰν παγίδα καὶ βράχος ποὺ σπρώχνει τοὺς περιπεσόντας σ' αὐτὸ πρὸς τὴν ἀθεΐα. Τῶρα ὁμοῦς ἔχει ἐλεγχθῆ ὀλοφάνερα ἀπὸ τὸν σοφὸ μάρτυρα ὅτι εἰσηγεῖται καὶ τὴ θεωρία περὶ αὐτομάτου γενέσεως τῶν Ἐπικουρείων. Κι' ἀφοῦ ἔτσι ἀπέκρουσε τοῦτο ὁ μάρτυς ἀποδέχεται μὲ παρρησία τὴν ἀποψὶ μας διὰ τῶν ἐπομένων λόγων, γράφοντας ἔτσι· «τὸ βούλεσθαι ἢ εἶναι οὐσία ἢ προσυπάρχει στὴν οὐσία· ἀλλ' ἂν εἶναι οὐσία δὲν ὑπάρχει ὁ βουλόμενος, ἂν ὁμοῦς προσυπάρχη στὴν οὐσία, ἀναγκαίως εἶναι διαφορετικὸ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Πράγματι τὸ ὄν καὶ τὸ προσὸν δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα»⁴. Καὶ πάλι, «ἂν ἄλλο εἶναι τὸ ὑπάρχειν κι' ἄλλο τὸ ἐνυπάρχειν, καὶ ὑπάρχει μὲν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἐνυπάρχει δὲ στὴν οὐσία ἡ βουλή, ἄλλη ἄρα εἶναι ἡ οὐσία τοῦ

3. Αὐτόθι 3, 1, PG 6, 1429C.

4. Αὐτόθι 3, 2, PG 6, 1433B.

ἡ βουλή, ἄλλη ἄρα ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή». Καὶ αὐθις, «εἰ πολλὰ μὲν βούλεται ὁ Θεός, πολλὰ δὲ οὐκ ἔστιν, οὐκ ἄρα ταυτὸν παρὰ τῷ Θεῷ τὸ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι». Καὶ πάλιν, «ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ τὸ μὴ εἶναι οὐσία οὐ δέχεται, ἡ δὲ
5 βουλή τοῦ Θεοῦ δέχεται τὸ μὴ βούλεσθαι· οἶον, ἐβούλετο ὁ Θεὸς ποιῆσαι ἓνα ἥλιον, δεῦτερον ἥλιον οὐκ ἐβούλετο ποιῆσαι· ἄλλη ἄρα ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή».

99 Τί οὖν, ἄρ' ὅτι διενήνοχεν ἡ θεία βουλή τῆς τοῦ Θεοῦ οὐ-
σίας, τοῖς κτιστοῖς ἐναριθμῖος ἔσται; Ἐπαγε τῆς κακονοίας.
10 Ἀκτίστων δ' ἀμφοτέρων ὄντων, ἐπειδήπερ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστί,
διθεῖα περιπέπτωκεν ὁ τοῦτο λέγων; Ἐπαγε τῆς ἀναιδοῦς καὶ
ἀσχήμονος καὶ βλαβερᾶς φλυαρίας. Ἄλλ' ἔχει τις εἰπεῖν, εἰ μὴ
μαίνοιτο κατὰ Σαβέλλιον, ὡς ὁ Υἱὸς ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ
ἄκτιστος αὕτη τοῦ Θεοῦ ἐνέργειά ἐστιν; Οὐ μὲνον· τούτων γὰρ
15 οὐδὲν ἀνούσιον οὐδ' ἀνυπόστατον. Ἡ δὲ θεία βουλή, καθάπερ
ἐνταῦθα παρέστησεν ὁ σοφὸς τῆς ἀληθείας μάρτυς, οὐκ οὐσία
ἐστίν, ἀλλὰ πρόσεστι τῇ οὐσίᾳ· οὐδ' ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ἀλλ' ἐν
τῇ οὐσίᾳ θεωρεῖται τοῖς εὐσεβῶς θέλουσι φρονεῖν. Ἐπεὶ δ' αὖ
μητε θεία οὐσία μὴτ' ὑπόστασις ἐστίν, ἀλλὰ τῇ οὐσίᾳ καὶ ταῖς
20 κατ' αὐτὴν ὑποστάσεσιν ἐνθεωρεῖται, σύνθετον παρὰ τοῦτο δεί-
κνυται τὸ Θεῖον; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς ἐλληνικῆς ἐριδός ἐστι. Καὶ
γὰρ ἐκείνων λεγόντων, «εἰ ἔχει ὁ Θεὸς ὑπόστασιν ὑπάρχουσαν
καὶ βουλήν ἐνυπάρχουσαν καὶ Υἱὸν ὑπάρχοντα, πῶς ἐκ τοσού-
των συγκείμενος ἀπλοῦς ὀνομάζεται;», πάλιν ὁ σοφὸς μάρτυς

5. Αὐτόθι 3, 1, PG 6, 1432A.

6. Αὐτόθι 3, 2, PG 6, 1433B.

Θεοῦ καὶ ἄλλη ἢ βουλή»⁵. Καὶ ἐπίσης, «ἂν ὁ Θεὸς βούλεται πολλὰ, αὐτὸς ὁμῶς δὲν εἶναι πολλὰ, ἄρα δὲν εἶναι τὸ ἴδιο στὸ Θεὸ τὸ εἶναι καὶ τὸ βούλεσθαι»⁶. Καὶ πάλι, «ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ δὲν δέχεται τὸ νὰ μὴ εἶναι οὐσία, ἡ δὲ βουλή τοῦ Θεοῦ δέχεται τὸ νὰ μὴ βούλεται· παραδείγματος χάριν, ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ κατασκευάσῃ ἕναν ἥλιο, δεύτερο ἥλιο ὁμῶς δὲν ἤθελε νὰ κατασκευάσῃ· ἄρα ἄλλη εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλη ἡ βουλή»⁷.

- 99 Τί λοιπόν; ἄραγε, ἐπειδὴ ἡ βουλή τοῦ Θεοῦ διαφέρει ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ συγκαταλέγεται στὰ κτιστὰ; Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀποφευκτέα κακόνοια. Ἐφοῦ δὲ καὶ τὰ δύο εἶναι ἄκτιστα, ἐπειδὴ εἶναι ἄλλο τὸ ἕνα καὶ ἄλλο τὸ ἄλλο, ὅποιος λέγει τοῦτο ἔχει περιπέσει στὴν διθειᾶ; Τί ἀναιδῆς καὶ ἄσχημη καὶ βλαβερὴ φλυαρία! Μπορεῖ ὁμῶς νὰ εἰπῆ κανεὶς, ἂν δὲν ἔχη τὴ μανία τοῦ Σαβελλίου, ὅτι ὁ Υἱὸς ἢ τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι αὐτὴ ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ; Καθόλου. Διότι κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι ἀκούσιο καὶ ἀνυπόστατο. Ἡ δὲ θεία βουλή, ὅπως παρέστησε ἐδῶ ὁ σοφὸς μάρτυς τῆς ἀληθείας, δὲν εἶναι οὐσία ἀλλὰ προσυπάρχει στὴν οὐσία⁸· οὔτε ἀπαντᾶται σὲ ιδιαίτερη ὑπόστασι ἀλλὰ μέσα στὴν οὐσία, γιὰ ὅσους θέλουν νὰ φρονοῦν εὐσεβῶς. Ἐπειδὴ πάλι οὔτε θεία οὐσία οὔτε ὑπόστασις εἶναι, ἀλλὰ παρατηρεῖται μέσα στὴν οὐσία καὶ στίς κατὰ τὴν οὐσία ὑποστάσεις, ἀπὸ αὐτὸ παρουσιάζεται σύνθετο τὸ θεῖο; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀνήκει στὴν ἐλληνικὴ διδασκαλία. Διότι, ἐνῶ ἐκεῖνοι λέγουν, «ἂν ἔχη ὁ Θεὸς ὑπόστασις ὑπάρχουσα καὶ βουλή ἐνυπάρχουσα καὶ Υἱὸν ὑπάρχοντα, πῶς ἀφοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τόσα στοιχεῖα ὀνομάζεται ἀπλός;»⁹, πάλι ὁ σοφὸς μάρ-

7. Αὐτόθι 3, 1, PG 6, 1432A.

8. Αὐτόθι 3, 2, PG 6, 1433B.

9. Ἀποκρίσεις πρὸς ὀρθοδόξους (ψευδ.) 144, PG 6, 1396D.

ἀπολογούμενός φησιν· «ὁ Θεός, ὡσπερ ὁλος ἐστὶ πανταχοῦ καὶ ὁλος ἐν ἐκάστῳ καὶ ὁλος ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ τούτου τὴν πίστιν ἔχομεν, οὕτω καὶ τὸ ἅπλοῦν αὐτοῦ· ὁλον Υἱός ἐστι, καὶ ὁλον Υἱὸν ἔχον ἐστὶ, καὶ ὁλον βουλή ἐστι, καὶ ὁλον βουλήν ἔχον ἐστίν· οὐ
5 γάρ ἐστι κατὰ τὴν κτιστὴν φύσιν ὁ Θεός, ὥστε τὸ εἶναι αὐτὸν καὶ τὸ ἔχειν νοηθῆναι ἐν συνθέσει, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ τὴν φύσιν ἔστιν ὢν, οὕτω καὶ τὸ εἶναι αὐτὸν καὶ τὸ ἔχειν ὑπὲρ τὴν σύνθεσιν».

τυς λέγει ἀπολογούμενος· «ὁ Θεός, ὅπως ὁλος ὑπάρχει παντοῦ καὶ ὁλος στὸ καθένα καὶ ὁλος καθ' ἑαυτόν, καὶ ἔχομε τὴν πίστι γι' αὐτό, ἔτσι καὶ τὸ ἀπλό του· ὁλο εἶναι Υἱὸς καὶ ὁλο Υἱὸν ἔχει καὶ ὁλο εἶναι βουλή καὶ ὁλο βουλή ἔχει· διότι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι σὰν τὴν κτιστὴ φύσι, ὥστε τὸ εἶναι καὶ τὸ ἔχειν σ' αὐτὸν νὰ νοηθῆ κατὰ σύνθεσι, ἀλλά, ὅπως εἶναι ὦν ὑπεράνω τῆς φύσεως, ἔτσι καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ ἔχειν εἶναι σ' αὐτὸν ὑπεράνω τῆς συνθέσεως»¹⁰.

10. Αὐτόθι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'

Ἔτι παρᾶστασις ὅτι ἡ ἄκτιστος δύναμις, ἧς καὶ ἡ
 θεότης προσηγορία καθέστηκεν, οὔτε οὐσία ἐστὶν
 οὔθ' ὑπόστασις καὶ πρὸς τὸ μίαν εἶναι
 θεότητα οὐκ ἐμποδίζει

100 Νόει μοι τοίνυν τὰ θεῖα θεοπρεπῶς, ἀλλὰ μὴ κάκεινα τῆς
 καθ' ἡμᾶς φυσικῆς ἀκολουθίας ἐξῆπται νόμιζε. Τῆς γὰρ δυνα-
 τῆς ἡμῖν θεογνωσίας καὶ θεολογίας μὴ ἀφιστάμενοι τοῖς ἐπὶ τῶν
 κτιστῶν κειμένοις ὀνόμασι κάπὶ τῶν ἀκτίστων χρώμεθα. Καθ'
 5 ἡμᾶς δὲ διακεῖσθαι τὰ θεῖα νομίζομεν ἠκιστα καὶ ρήμασιν ἀν-
 θρωπίνοις, ἐπειδὴ περ ἄλλως οὐκ ἔχομεν, ταῦτ' ἐξαγγέλλοντες,
 κατὰ διάνοιαν ἴσμεν τῶν ἀνθρωπίνων ὑψηλότερα παθῶν οὐδ'
 ὄσον εἰπεῖν.

Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα τὴν Ἀκινδύνου στηλιτεῦσαι κα-
 10 κόνοιαν καὶ ἡμᾶς ἀπαλλαξαι τῶν ἐγκλημάτων. Οὐ χεῖρον δ'
 ὁμως καὶ περὶ δυνάμεως ὀλίγ' ἄττα προενεγκεῖν. Φησὶ τοίνυν ὁ
 μέγας Ἀθνάσιος: «ἓνα Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι θεολογοῦμεν,
 μίαν ἔχοντα τὴν οὐσίαν καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν καὶ
 ὄσα ἄλλα περὶ τὴν οὐσίαν θεωρεῖται θεολογούμενα καὶ ὑμνού-
 15 μενα». Ὁ δὲ τὰ θεῖα σοφὸς Δαμασκηνὸς «οὐκ ἔστι», φησὶ, «τὰ
 ὑποστατικὰ ὑπόστασις, ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ ὑποστάσεως: οὐ-
 κοῦν καὶ τὰ φυσικὰ οὐ φύσις, ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ φύσεως».
 «Φυσικὰ δέ φαμεν», φησὶ πάλιν ὁ αὐτός, «τὰ θελήματα καὶ τὰς
 ἐνεργείας: λέγω δὲ αὐτὴν τὴν θελητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν δύνα-
 20 μιν, καθ' ἣν θέλουσι καὶ ἐνεργοῦσι τὰ θέλοντα καὶ ἐνεργοῦντα».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 21

Παρατέρα ἀπόδειξις ὅτι ἡ ἄκτιστη δύναμις, τῆς ὁποίας
ὀνομασία εἶναι καὶ ἡ θεότης, οὔτε οὐσία εἶναι οὔτε
ὑπόστασις καὶ δὲν ἐμποδίζει τὸ νὰ εἶναι
μία θεότης

100 Νὰ ἐννοῆς λοιπὸν τὰ θεῖα θεοπρεπῶς, ἀλλὰ νὰ μὴ νομί-
ζης ὅτι κι' ἐκεῖνα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φυσικὴ ἀκο-
λουθία. Πράγματι, χωρὶς ν' ἀπομακρυνώμαστε ἀπὸ τὴ δυνατὴ
σ' ἐμᾶς θεογνωσία καὶ θεολογία, χρησιμοποῦμε καὶ γιὰ τὰ
ἄκτιστα τὰ ὀνόματα ποὺ ὑπάρχουν γιὰ τὰ κτιστά. Δὲν νομίζομε
καθόλου ὅτι τὰ θεῖα διάκεινται ὅπως τὰ δικά μας, τὰ ἐκφράζο-
με δὲ μὲ ἀνθρώπινα λόγια, ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ ἀλ-
λοιῶς· κατὰ διάνοια ὁμῶς γνωρίζομε ὅτι εἶναι ὑπεράνω τῶν ἀν-
θρωπίνων παθῶν σὲ βαθμὸ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ περιγραφῆ.

Ἄρκετὰ εἶναι καὶ αὐτὰ γιὰ νὰ στηλιτεύσουν τὴν κακόνοια
τοῦ Ἄκινδύνου καὶ ν' ἀπαλλάξουν ἐμᾶς ἀπὸ τὴν κατηγορία.
Δὲν εἶναι ὁμῶς ἄσχημο τὸ ν' ἀναφέρωμε μερικὰ καὶ περὶ τῆς
δυνάμεως. Λέγει λοιπὸν ὁ μέγας Ἀθανάσιος· «ἔνα Θεὸ δεχό-
μαστε σὲ τρεῖς ὑποστάσεις, ποὺ ἔχει μιὰ οὐσία καὶ δύναμι καὶ
ἐνέργεια καὶ ὅσα ἄλλα παρατηροῦνται γύρω ἀπὸ τὴν οὐσία θε-
ολογούμενα καὶ ὑμνούμενα»¹. Ὁ δὲ σοφὸς στὰ θεῖα Δαμασκη-
νὸς λέγει, «τὰ ὑποστατικά δὲν εἶναι ὑπόστασις, ἀλλὰ χαρακτη-
ριστικὰ ὑποστάσεως· ἐπομένως καὶ τὰ φυσικά δὲν εἶναι φύσις,
ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ φύσεως». «Φυσικά λέγομε», λέγει πάλι-
ὁ ἴδιος, «τὰ θελήματα καὶ τὶς ἐνέργειες· ἐννοῶ τὴν ἴδια τὴ θέ-
λησι καὶ τὴν ἐνεργητικὴ δύναμι κατὰ τὴν ὁποία θέλουν καὶ

1. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν* (ψευδ.) 2, PG 28, 920B.

Καὶ ἀλλαχοῦ περιεκτικώτερον ὁ αὐτὸς θεολογῶν «καὶ ὅσα δὲ λέγομεν», φησὶν, «ἐπὶ Θεοῦ καταφατικῶς, οὐ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν δηλοῖ· κἂν ἀγαθὸν, κἂν δίκαιον, κἂν σοφόν, κἂν ἄλλο τι εἴπῃς, οὐ φύσιν λέγεις Θεοῦ, ἀλλὰ περὶ τὴν φύσιν».

101 Ὁ δὲ Νύσσης θεωρημάτων Γρηγόριος ἐν τῷ Περὶ τ ε-
λ ε ι ὅ τ η τ ο ς λόγῳ περὶ τοῦ μεγάλου Παύλου φησὶν, ὅτι
«πάντα τὰ περὶ τὴν θείαν φύσιν θεωρούμενα λέγων εἰρήνην
καὶ δύναμιν καὶ ζωὴν καὶ δικαιοσύνην καὶ φῶς καὶ ἀλήθειαν
καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸν περὶ αὐτῆς ἐκείνης λόγον ἄληπτον εἶναι
10 παντελῶς διωρίσατο, εἰπὼν μήτε ἐωρᾶσθαι ποτε τὸν Θεόν,
μήτε ὀφθήσεσθαι· ὄν εἶδε γάρ, φησὶν, ἀνθρώπων οὐδεὶς,
οὐδὲ ἰδεῖν δύναται».

102 Ὅτι δὲ καὶ θεότης ἢ θεοποιὸς δύναμις καλεῖται Διονύ-
σιος ὁ μέγας διδασκὲτω γράφων, «αὐτοθεότητά φαμεν, ἀρχικῶς
15 μὲν καὶ θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς τὴν ὑπερούσιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν,
μεθεκτῶς δὲ τὴν ἐκδιδομένην ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοη-
τικὴν δύναμιν, τὴν αὐτοθέωσιν, ἧς τὰ ὄντα μετέχοντα, ἐνθεά
ἐστὶ τε καὶ λέγεται». Τὴν μὲν οὖν προνοητικὴν οὗτος καὶ θεο-
ποιόν, ὁ δὲ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος καὶ τὴν θεατικὴν δύναμιν
20 θεότητα καλεῖ. Πρὸς Ἀνομοίους γράφων, «οὐ τὴν φύ-
σιν, ἀλλὰ τὴν θεατικὴν δύναμιν ἢ τῆς θεότητος προσηγορία πα-
ρίστησι». Μικρὸν δ' ἀνωτέρω καὶ περὶ τὴν φύσιν εἶναι φησὶ τὴν
δύναμιν, καὶ τὴν φύσιν κατὰ τὸ ἀφραστον καὶ ἀπρόσιτον ὑπερ-
βαίνειν αὐτήν, «ἡμεῖς ἴσμεν», λέγων, «ὅτι ἡ θεία φύσις ὄνομα
25 σημαντικὸν οὐκ ἔχει, ἀλλ' εἴ τι καὶ λέγεται, εἴτε παρὰ τῆς ἀν-

2. Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως 3, 14, PG 94, 1036A.

3. Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως 1, 4, PG 94, 800BC.

4. Α' Τιμ. 6,16.

ἐνεργοῦν τὰ θέλοντα καὶ τὰ ἐνεργοῦντα»². Καὶ ἄλλοῦ λέγει ὁ ἴδιος θεολογώντας περιεκτικώτερα, «καὶ ὅσα λέγομε περὶ τοῦ Θεοῦ καταφατικῶς δὲν δηλώνουν τῇ φύσει ἀλλὰ τὰ γύρω ἀπὸ τῆ φύσι· εἴτε ἀγαθὸ εἴτε δίκαιο εἴτε σοφὸ εἴτε κάτι ἄλλο εἰπῆς, δὲν δηλώνεις τῇ φύσει τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ γύρω ἀπὸ τῆ φύσι».³.

101 Ὁ δὲ θεωρητῶν Γρηγόριος Νύσσης στὸν *Περὶ τελειότητος* λόγο του λέγει περὶ τοῦ μεγάλου Παύλου, ὅτι «ἐνῶ ὠνόμασε ὅλα τὰ γύρω ἀπὸ τῆ φύσι ἀπαντώμενα εἰρήνη καὶ δύναμι καὶ ζωὴ καὶ δικαιοσύνη καὶ φῶς καὶ ἀλήθεια καὶ τὰ παρόμοια, ὥρισε ἐντελῶς ἀκατάληπτο τὸ λόγο γιὰ τὴν ἴδια τῆ θεία φύσι, ἀφοῦ εἶπε ὅτι ὁ Θεὸς οὔτε ἔχει ποτὲ ἰδωθῆ οὔτε θὰ ἰδωθῆ· ‘τὸν ὁποῖο’, λέγει, ‘κανένας ἄνθρωπος δὲν εἶδε οὔτε μπορεῖ νὰ ἰδῆ’⁴»⁵.

102 Ὅτι δὲ ἡ θεοποιὸς δύναμις καλεῖται καὶ θεότης, τὸ διδάσκει ὁ μέγας Διονύσιος, γράφοντας, «αὐτοθεότητα λέγομε, ἀπὸ ἀρχικὴ μὲν καὶ θεϊκὴ καὶ αἰτιατικὴ ἄποσι τὴν ὑπερούσια ἀρχῆ καὶ αἰτία, ἀπὸ μεθεκτικὴ δὲ ἄποσι τὴν προβαλλομένη ἀπὸ τὸν ἀμέθεκτο Θεὸ προνοητικὴ δύναμι, τὴν αὐτοθέωσι, τῆς ὁποίας ὅταν μετέχουν τὰ ὄντα εἶναι καὶ λέγονται ἐνθεα»⁶. Τὴν προνοητικὴ λοιπὸν δύναμι χαρακτηρίζει αὐτὸς ὡς θεοποιό, ὁ δὲ θεῖος Γρηγόριος Νύσσης καλεῖ θεότητα καὶ τῆ θεατικὴ δύναμι, γράφοντας *Πρὸς Ἀνομοίους*, «ἡ ὀνομασία τῆς θεότητος δὲν παριστάνει τῇ φύσει ἀλλὰ τῇ θεατικὴ δύναμι»⁷. Λίγο παραπάνω μάλιστα λέγει ὅτι ἡ δύναμις εἶναι γύρω ἀπὸ τῆ φύσι καὶ ὅτι ἡ φύσις τὴν ὑπερβαίνει κατὰ τὸ ἄφραστο καὶ ἀπρόσιτο· «ἐμεῖς γνωρίζομε ὅτι ἡ θεία φύσις δὲν ἔχει ὄνομα σημαντικὸ, ἀλλ’ ὅτι καὶ ἂν χρησιμοποιῆται κάποιο, εἴτε ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνη συνή-

5. *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger 8, 1, σ. 187–188· PG 46, 264D.

6. *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 11, 6, PG 3, 953D–956A.

7. *Περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος*, PG 46, 576A.

θρωπίνη συνηθείας εἴτε παρὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς, τῶν περὶ αὐ-
τὴν τι ἀποσημαίνει· αὕτη δὲ ἡ θεία φύσις ἄφραστός τε καὶ ἀνεκ-
φώνητος μένει ὑπερβαίνουσα πᾶσαν τὴν διὰ φωνῆς σημασίαν».

103 Ταῦτ' οὖν ἅπαντα κτιστὰ δοξάζεις, Ἀκίνδυne, τὴν ἀγαθό-
τητα τοῦ Θεοῦ, τὴν δικαιοσύνην, τὴν προνοητικὴν, τὴν θεατι-
κὴν, τὴν θεοποιόν, τὴν θελητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν, τὴν
εἰρήνην, τὴν ζωὴν, τὸ φῶς; Ταῦτ' οὖν ἅπαντα κτιστὰ δοξάζεις,
ὅτι μὴ φύσις ἐστὶν ἀλλὰ περὶ τὴν φύσιν, καὶ ὅτι χαρακτηριστικὰ
ταῦτ' ἐκείνης ἀλλ' οὐκ αὐτὸ ταῦτα τὸ χαρακτηριζόμενον ἐστίν,
10 ἵνα μὴ δύο ἢ τὰ ἄκτιστα ἢ δύο ἄκτιστοι θεότητες, ἢ τε θεία φύ-
σις καὶ ἡ ταύτης θεία δύναμις, ὅτι θεότης καλεῖται καὶ ἡ δύναμις
καὶ ὅτι ταύτην ὑπερβέβηκεν ἡ θεία φύσις; Ὅντως μεθυόντων
τὰ τοιαῦτα δόγματα καὶ ῥήματα, δαιμονίωντων δὲ εἰπεῖν οἰκειό-
τερον, ὡς καὶ ἀπὸ τῶν ἐξῆς ἀριδηλότερον ἔσται.

θεια εἶτε ἀπὸ τὴν ἀγία Γραφή, δηλώνει κάποιον ἀπὸ τὰ γύρω της· ἡ ἴδια ἢ φύσις ὅμως καθ' ἑαυτὴν μένει ἄφραστη καὶ ἀνεκφώνητη, διότι ὑπερβαίνει τὴ σημασία ποὺ δεικνύεται μὲ τὴ φωνή»⁸.

103 Ὅλα λοιπὸν αὐτά, Ἀκίνδυνη, τὰ θεωρεῖς κτιστά, τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, τὴ δικαιοσύνη, τὴν προνοητικὴ, τὴ θεατική, τὴ θεοποιό, τὴ θελητικὴ καὶ ἐνεργητικὴ δύναμι, τὴν εἰρήνη, τὴ ζωὴ, τὸ φῶς; Ὅλα λοιπὸν αὐτά τὰ θεωρεῖς κτιστά, γιὰ τὸν λόγο ὅτι δὲν εἶναι φύσις ἀλλὰ γύρω ἀπὸ τὴ φύσι, καὶ ὅτι αὐτὰ εἶναι χαρακτηριστικὰ ἐκείνης ἀλλὰ δὲν εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ χαρακτηριζόμενον, γιὰ νὰ μὴ εἶναι δύο τὰ ἄκτιστα ἢ δύο ἄκτιστες θεότητες, δηλαδὴ ἡ θεία φύσις καὶ ἡ θεία δύναμις αὐτῆς, γιὰ τὸν λόγο ὅτι θεότης καλεῖται καὶ ἡ δύναμις καὶ ὅτι ἡ θεία φύσις εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ αὐτὴν; Πράγματι τὰ δόγματα καὶ τὰ λόγια αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι γνωρίσματα μεθυσμένων, ἢ καταλληλότερα θὰ ἐλέγαμε δαιμονισμένων, ὅπως θὰ φανῆ καθαρώτερα καὶ ἀπὸ τὴ συνέχεια.

8. Αὐτόθι, 573D.

9. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγον 29 (Θεολογικὸν 3)*, 6, J. Barbel, σ. 138, PG 36, 81B.

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

**ΠΡΟΣ ΤΑ ΤΩΙ ΑΚΙΝΔΥΝΩΙ ΚΑΤΑ ΤΗΣ
ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΘΕΙΑΣ ΧΑΡΙΤΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠ'
ΑΥΤΗΣ ΚΕΧΑΡΙΤΩΜΕΝΩΝ ΘΕΙΩΣ ΣΥΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΑ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

**Ὅτι οὐκ ἀπεικότως παρήλθε τὸν Βαρλαάμ ὁ Ἀκίνδυνος τῷ
ἀνακολούθῳ τῶν λόγων καὶ τῇ ποικίλῃ κατ' αὐτοὺς
ἀπᾶτη καὶ συκοφαντία**

1 Φιλονεικοῦσι μὲν οὖν ἀλλήλους ὑπερβαλέσθαι τῇ πρὸς
Θεὸν βλασφημίᾳ Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος. Αὕτη δὲ μηδεμίαν
ὑπερβολὴν ἀπολείπουσα τῷ καθ' ἑαυτὴν ἐφ' ἀμείλλουσι ἀμφοτέ-
ρους παρίστησι· τὴν γε μὴν κακοήθειαν καὶ τὴν ἐξ ἀπονοίας ἢ
5 ἀπορίας ἀναίδειαν καὶ τὸ ἐξ ἀνοίας ἢ ἐθελοκακίας ἀνακόλουθον
τῶν ρημάτων καὶ νοημάτων, κατὰ ταῦτα δὴ πολλῷ τῷ μέτρῳ
παρελαύνει τὸν Βαρλαάμ ὁ Ἀκίνδυνος. Τῇ γὰρ σκαιωρίᾳ τῶν
τρόπων καὶ τῇ ψευδορρήμονι γλώττῃ καὶ τῇ ψευδογράφῳ χειρὶ
κάκεινον οὗτος οὐκ ἀπεικότως ἀπέκρυψε· μαθητῆς γὰρ ὧν
10 ἐκείνου τὴν πονηρὰν ταύτην δόξαν, δεξιὸς μέντοι καὶ κατηρτι-
σμένος εἶπερ τις ὡς ὁ διδάσκαλος γέγονε, κατὰ τὴν θεσπεσίαν
ψῆφον.

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΚΙΝΔΥΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΧΑΡΙΤΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΕΙΩΣ ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΑΥΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ἔστι δὲν εἶναι παράδοξο πὸς ξεπέρασε ὁ Ἀκίνδυνος τὸν
Βαρλαάμ στήν ἀσυνέπεια τῶν λόγων καὶ στήν ποικίλη
μὲ αὐτοὺς ἀπάτη καὶ συκοφαντία

1 Ὁ Βαρλαάμ καὶ ὁ Ἀκίνδυνος βέβαια ἀμιλλῶνται ποιός νὰ
ξεπεράσῃ τὸν ἄλλο στή βλασφημία πρὸς τὸν Θεό. Αὐτὴ ὁμως,
φθάνοντας στὸ κορύφωμα τῆς ὑπερβολῆς, παριστάνει ὡς πρὸς
αὐτὴν καὶ τοὺς δύο ἐφαμίλλους. Ἀλλὰ πάντως στήν κακοήθεια,
στήν ἀναίδεια ἀπὸ ἀπόγνωσι καὶ ἀπορία καὶ στήν ἀσυνέπεια
λόγων καὶ νοημάτων ἀπὸ μωρία ἢ κακότητα, σ' αὐτὰ ὁ Ἀκίνδυ-
νος ὑπερβάλλει κατὰ πολὺ τὸν Βαρλαάμ. Μὲ τὴν κακότητα τῶν
τρόπων, τὴν ψευδολόγο γλῶσσα καὶ τὸ ψευδογράφο χέρι, ἐπε-
σκίασε κι' ἐκεῖνον ἀκόμη, ὅπως ἦταν εὐλογο. Πράγματι, μαθη-
τῆς ἐκεῖνου στήν πονηρὴ αὐτὴ δοξασία, δόκιμος ὅπωςδήποτε
καὶ περισσότερο καταρτισμένος ἀπὸ κάθε ἄλλον, ἔγινε σὰν ὁ
διδάσκαλος κατὰ τὴν θεσπέσια ἀπόφασιν¹.

1. Κατὰ τὴ συνοδικὴ ἀπόφασιν.

2 Ἐπεὶ δ' ἐκὼν ἐξωρχήσατο τὴν τῆς εὐσεβείας ἀλήθειαν, ἦν
 ἐκείνου μὲν πρότερος καὶ μᾶλλον ἔγνω, παρ' ἡμᾶς εἰ καὶ μὴ διὰ
 τέλους φοιτήσας, οὐκ ἔδοκίμασε δὲ τὸν Θεὸν ἔχειν ἐπιγνώσει
 κατὰ Παῦλον εἰπεῖν, ἀλλὰ γνοῦς τῶν περὶ Θεοῦ δογμάτων τὴν
 5 ἀλήθειαν, οὐχ ὡς θείαν ἀλήθειαν ἐδόξασεν ἢ ἐσεβάσθη, παρέ-
 δωκεν αὐτὸν ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, λαλεῖν τε καὶ γράφειν
 οὐ τὰ μὴ ἀνήκοντα μόνον, ἀλλὰ μῆδ' ἑαυτοῖς συμβαίνειν δυνά-
 μενα καὶ συναινεῖν ἀλλήλοις, ὅτι μὴ τῇ πρὸς τὸ πονηρὸν ἀπο-
 σκοπήσει καὶ τῇ μανικῇ διαθέσει τε καὶ ἀντιθέσει πρὸς τὴν
 10 ἀλήθειαν· τοῦτο γὰρ οἷά τις μίτος συμπαραεκτείνεται οἱ παντὶ τῶ
 τῶν συγγραμμάτων ὑφάσματι.

2 Ἐπειδὴ ὁμως ἐξετεύλισε ἐκουσίως τὴν ἀλήθεια τῆς εὐσεβείας, τὴν ὁποία ἐγνώρισε πρὶν ἀπὸ ἐκεῖνον, καὶ μάλιστα καλύτερα, ἀφοῦ ἐφοίτησε πλησίον μας ἂν καὶ ὄχι ἕως τὸ τέλος², καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐδοκίμασε νὰ ἔχη τὴν ἐπίγνωσι τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰ λόγια τοῦ Παύλου³, ἀλλὰ ἐνῶ ἐγνώρισε τὴν ἀλήθεια τῶν περὶ Θεοῦ δογμάτων, δὲν τὴν ἐδέχθηκε οὔτε τὴν ἐσεβάσθηκε σὰν θεία ἀλήθεια, ὁ Θεὸς τὸν παρέδωσε στὴ μωρία του⁴, νὰ λαλῆ καὶ νὰ γράφῃ πράγματα ὄχι μόνο ἀνάρμοστα, ἀλλὰ καὶ ἀσύμφωνα καὶ ἀντιφατικὰ μεταξὺ των, σύμφωνα δὲ μόνο στὴν ἐπίδιωξι τοῦ πονηροῦ καὶ στὴν μανιακὴ διάθεσι καὶ ἀντίθεσι πρὸς τὴν ἀλήθεια· τοῦτο ἄλλωστε συνεπεκτείνεται σὲ ὄλο τὸ ὕφασμα τῶν συγγραμμάτων του σὰν ἓνας μίτος.

2. Ὁ Ἀκίνδυνος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Παλαμᾶ, ἂν καὶ μόνο γιὰ λίγο. Βλ. καὶ τὸν ἑβδομο Ἀντιρρητικὸν λόγον 16, 2.

3. Ρωμ. 1, 28.

4. Αὐτόθι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

*Ὅτι καὶ ὁ Βαρλαάμ ἐκ τοῦ τοῖς τῶν ἀποστόλων
ὀφθαλμοῖς ὀφθῆναι κτιστὸν ἐπεχείρει
δεικνύναι τὸ θειότατον φῶς καὶ
ὄπως ἐξηλέγχθη*

3 Καὶ τοίνυν ὁ μὲν Βαρλαάμ κτιστὴν ἐτίθει τὴν θείαν ἔλλαμ-
ψιν, τὴν ἀκήρατον ἐκείνην χάριν, τὸ ἀπόρρητον ἐκεῖνο φῶς, τε-
κμηρίῳ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τούτῳ χρώμενος, ὅτι καὶ τὸ φῶς
ἐκεῖνο σωματικοῖς ὤπται ὀφθαλμοῖς καὶ διὰ τοῦτο πιστούμενος
5 κτιστὴν εἶναι τὴν λαμπρότητα ἐκείνην ὡς αὐτὸς ἐνόμιζεν.
Ἡμῶν δὲ πρὸς τὸ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως τοῦτο λῆμμα τὸ
τῆς ἀληθοῦς γνώσεως φῶς ὑπὲρ τοῦ τῆς αὐτοαληθείας φωτὸς
ἀντιπαρεξαγόντων, ὡς ὤφθη μὲν ἔσθ' ὅτε καὶ ὀφθαλμοῖς
σώματος ἐκεῖνο τὸ φῶς, ἀλλ' οὐχὶ τῇ κτιστῇ καὶ κατ' αὐτοῦς αἰ-
10 σθητικῇ δυνάμει (μετασκευασθεῖσι γὰρ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος
ὤπται· τοῦτο γὰρ αὐτὸ τὸ σῶμα κἀν τῷ μέλλοντι αἰῶνι συν-
δαιωνίσει θεώμενον τὸ φῶς ἐκεῖνο, ἀλλὰ πνευματικὸν γεγονός,
ὡς ὁ ἀπόστολος ὑφηγήσατο) ταῦτα λεγόντων ἡμῶν, καὶ πρὸς
τούτοις κάκεινο δεικνύντων, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦτο τοὺς πατέρας
15 προδεικνύντων φανερωῶς λέγοντας, ὡς οἱ κατηξιωμένοι τῆς κοι-
νωνίας ἐκείνης καὶ γεγονότες ἐν μεθέξει τῆς ἀκτίστου χάριτος
οὐ κατασπῶσιν αὐτήν, ἀλλ' αὐτοὶ μᾶλλον πρὸς τὴν ἐκείνης

1. Ἐάν καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ σώματος εἶναι τυφλοὶ γιὰ παρόμοια θεάματα, ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ ν' ἀποκτήσῃ ἐμπειρία τοῦ ἀκτίστου φωτὸς διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ἵτι καὶ ὁ Βαρλαάμ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ θειότατο φῶς
ιδώθηκε μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀποστόλων
ἐπιχειροῦσε νὰ δείξη ὅτι εἶναι κτιστό,
καὶ πῶς ἀνασκευάσθηκε

3 Πράγματι ὁ Βαρλαάμ ἐδεχόταν κτιστὴ τῇ θείᾳ ἔλλαμψι, ἐκείνη τὴν ἄφθαρτη χάρι, τὸ ἀπόρρητο ἐκεῖνο φῶς, χρησιμοποιώντας ὡς τεκμήριο πλὴν τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο ιδώθηκε μὲ σωματικούς ὀφθαλμοὺς καὶ ἀπὸ αὐτὸ πειθόμενος ὅτι εἶναι κτιστὴ ἐκείνη ἡ λαμπρότης, ὅπως ἐνόμιζε αὐτός. Ἐμεῖς πρὸς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τῆς ψευδωνύμου γνώσεως ἀντιπροβάλλαμε τὸ φῶς τῆς ἀληθινῆς γνώσεως ὑπὲρ τοῦ φωτός τῆς αὐτοαληθείας, ὅτι ιδώθηκε μὲν κάποτε καὶ μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ σώματος ἐκεῖνο τὸ φῶς, ἀλλὰ ὄχι μὲ τὴν κτιστὴ καὶ κατ' αὐτοὺς αἰσθητικὴ δύναμη (διότι ἐθεάθηκε ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς ποὺ μετασκευάσθηκαν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα¹· πράγματι τοῦτο τὸ σῶμα καὶ στὸν μέλλοντα αἰῶνα θὰ βλέπη αἰωνίως τὸ φῶς ἐκεῖνο, ἀλλ' ἀφοῦ γίνῃ πνευματικὸ, ὅπως ἐδίδαξε ὁ ἀπόστολος)². Ἐμεῖς λοιπὸν ἐλέγαμε αὐτὰ καὶ ἐπὶ πλέον ἐδεικνύαμε κι' ἐκεῖνο, ἢ μᾶλλον ἐλέγαμε ὅτι καὶ τοῦτο τὸ ἐδείκνυαν ἀπὸ πρὶν οἱ πατέρες φανερῶς, ὅτι οἱ καταξιωμένοι τῆς κοινωνίας καὶ ἀποκτήσαντες μέθεξι τῆς θείας χάριτος δὲν τὴν κατεβάζουν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνέρχονται αὐτοὶ πρὸς τὴν ἀξία ἐκεί-

Πνεύματος μετασκευῆς τῶν ὀφθαλμῶν, ὅπως συνέβηκε μὲ τοὺς μαθητὰς στὸ ὄρος Θαβώρ.

2. *Α' Κορ.* 15, 44.

ἀνιᾶσιν ἀξίαν· πῶς οὖν οὐκ ἄκτιστος ἡ χάρις, δι' ἣν οἱ μετεσχη-
 κότες αὐτῆς ἀναρχοὶ κατ' αὐτὴν καὶ ἀτελεύτητοι καὶ ἀίδιοι καὶ
 οὐράνιοι παρὰ τῶν πατέρων προσηγορεύθησαν; τίνα καὶ πρὸς
 ταῦτα ὁ Ἀκίνδυνος ἀντικείμενος καὶ τὴν τοῦ Βαρλαάμ ἤτταν
 5 ἀναπαλαῖσαι φιλοτιμούμενος, εἰπεῖν τε καὶ γραφῆ παραδοῦναι
 τετόλμηκεν, ἀκούσατε καὶ τὸν ἄνδρα θαυμάσατε τῆς περὶ τὰ
 θεῖα σοφίας ἢ εὐλαβείας ἢ ἀκριβείας ἢ οὐκ οἶδ' ὅ,τι φῶ τῇ με-
 γαλοφυΐᾳ τῶν ἐφόδων ἐκείνου κατάλληλον. Μᾶλλον δὲ αὐτῶν
 χρεῶν πρότερον ἀκοῦσαι τῶν ἀγίων φωνῶν, αἷς ἡμεῖς χρησά-
 10 μενοι τηνικαῦτα, τὸν πρότερον ἐναριθμοῦνται τοῖς κτίσμασι τὴν
 ἀπόρρητον χάριν ἠκιστα συνάδοντα τῷ χορῷ τῶν κεχαριτωμέ-
 νων ἐδείξαμεν.

νης· πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι ἄκτιστη ἡ χάρις, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἐκεῖνοι ποὺ ἔλαβαν σ' αὐτὴν μέρος προσαγορεύθησαν ἀπὸ τοὺς Πατέρες ἄναρχοι καὶ ἀτελεύτητοι καὶ αἰῖδιοι καὶ οὐράνιοι; Τί ἐτόλμησε ὁ Ἀκίνδυνος νὰ εἰπῆ καὶ νὰ γράψῃ ἀντιλέγοντας καὶ σ' αὐτὰ καὶ φιλοδοξώντας νὰ ἀντισταθμίσῃ τὴν ἦττα τοῦ Βαρλαάμ, ἀκούσατε καὶ θαυμάσετε τὸν ἄνδρα γιὰ τὴ σοφία γύρω ἀπὸ τὰ θεῖα ἢ τὴν εὐλάβεια ἢ τὴν ἀκρίβεια ἢ δὲν ξέρω τί ἄλλο νὰ ἀναφέρω κατάλληλο γιὰ τὴ μεγαλοφυΐα τῶν ἐφόδων του. Μᾶλλον ὅμως πρέπει ν' ἀκούσωμε πρωτύτερα τὶς ἴδιες τὶς ἅγιες φωνές, μὲ τὶς ὁποῖες ἐμεῖς τότε ἐδείξαμε ὅτι ὁ πρῶτος ποὺ συνέτασσε τὴν ἀπόρρητη χάρι μὲ τὰ κτίσματα δὲν συμφωνεῖ καθόλου μὲ τὸ χορὸ τῶν χαριτωμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

*Μαρτυρίαι τῶν ἀγίων δεικνῦσαι ὡς οἱ τῆς θείας χάριτος
ἐν μεθέξει γενόμενοι ἀναρχοὶ καὶ ἀτελεύτητοι
κατ' αὐτὴν εἶναι λέγονται*

4 Φησὶ τοίνυν Μάξιμος ὁ τὰ θεῖα πολὺς· «πάντα τὰ μετὰ
Θεὸν πράγματα καὶ ὀνόματα καὶ ἀξιώματα ὑποκάτω τῶν ἐν τῷ
Θεῷ διὰ τῆς χάριτος γενησομένων ἔσται· καὶ γὰρ εἶπερ κληρονο-
μίαν τῶν ἀξίων αὐτός ἐστιν ὁ Θεός, ὑπὲρ πάντας αἰῶνας καὶ
5 χρόνους καὶ τόπους ὁ ταύτης ἀξιούμενος τῆς χάριτος ἔσται».
Καὶ πάλιν, «ὁ τοῦ ἀεὶ εἶναι λόγος κατὰ χάριν τοῖς ἀξίοις πα-
ραγίνεται, τὸν Θεὸν ἐπιφερόμενος τὸν πάσης ἀρχῆς καὶ τέλους
κατὰ φύσιν ἀνώτερον, ποιοῦντα τοὺς ἀρχὴν ἔχοντας κατὰ φύσιν
καὶ τέλος ἀνάρχους κατὰ χάριν καὶ ἀτελευτήτους». Καὶ πάλιν,
10 «πάντα ὅσα ὁ Θεός, καὶ ὁ διὰ τῆς χάριτος τεθεωμένος ἔσται
χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος». Καὶ πάλιν, «μῆτε ἀρχὴν
ἡμερῶν, μῆτε ζωῆς τέλος ἔχων ἀναγέγραπται ὁ μέγας Μελχισεδέκ,
οὐ διὰ τὴν φύσιν τὴν κτιστὴν, δι' ἣν τοῦ εἶναι ἤρξατο καὶ
ἔληξεν, ἀλλὰ διὰ τὴν χάριν τὴν θεῖαν καὶ ἄκτιστον καὶ ἀεὶ οὐσαν
15 ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν καὶ πάντα χρόνον ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος Θεοῦ».

1. Κεφάλαια γνωστικά 2, 27, PG 90, 1137B. Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ χωρίου
τούτου δὲν ἀνιχνεύθηκε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Μαρτυρίες τῶν ἁγίων ποῦ δεικνύουν ὅτι ὅσοι ἄπέκτησαν
μέθεξι τῆς θείας χάριτος λέγονται ὅτι εἶναι γι' αὐτὴν
ἀναρχοὶ καὶ ἀτελεύτητοι

- 4 Λέγει λοιπὸν ὁ πολὺς στὰ θεῖα Μάξιμος: «ὄλα τὰ μετὰ τὸν Θεὸ πράγματα καὶ ὀνόματα καὶ ἀξιώματα θὰ εἶναι κάτω ἀπὸ ὄσα θὰ γίνουν ἐν τῷ Θεῷ διὰ τῆς χάριτος· διότι, ἂν κληρονομία τῶν ἀξίων εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός, αὐτὸς ποῦ ἀξιώνεται τούτῃ τῇ χάρι θὰ εἶναι ἐπάνω ἀπὸ ὅλους τοὺς αἰῶνες καὶ χρόνους καὶ τόπους»¹. Καὶ πάλι, «ὁ λόγος τοῦ πάντοτε εὖ εἶναι ἔρχεται στοὺς ἀξιούς κατὰ χάριν, φέροντας μαζὶ τὸν Θεό, τὸν κατὰ φύσιν ἀνώτερο ἀπὸ κάθε ἀρχὴ καὶ τέλος κατὰ χάριν ἀνάρχους καὶ ἀτελευτήτους»². Καὶ πάλι, «ὄλα ὄσα εἶναι ὁ Θεός θὰ γίνῃ καὶ ὁ θεωμένος διὰ τῆς χάριτος, χωρὶς τὴν κατ' οὐσία ταύτισιν»³. Καὶ πάλι, «ὁ μέγας Μελχισεδέκ ἀναγράφεται ὅτι δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴ ἡμερῶν οὔτε τέλος ζωῆς⁴, ὄχι ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς κτιστῆς φύσεως, κατὰ τὴν ὁποία ἄρχισε κι' ἐτελείωσε τὴν ὑπαρξί του, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄποψιν τῆς χάριτος τῆς θείας καὶ ἄκτιστης ποῦ ὑπάρχει πάντοτε ὑπεράνω κάθε φύσεως καὶ κάθε χρόνου ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα Θεό»⁵.

2. Πρλβ. *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1144C.

3. *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1308B.

4. *Ἐβρ.* 7, 3.

5. *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1141A.

5 Ὁ δ' ἀκριβῆς οὐδὲν ἦττον ἢ πολὺς κατὰ πάντα μέγας Βασίλειος, «τὸ κινήθην», φησί, «κίνησιν αἰδίου ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου, ζῶον ἅγιον ἐγένετο· ἔσχε δὲ ἀξίαν ἄνθρωπος, πνεύματος εἰσοικισθέντος ἐν αὐτῷ, προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου, Θεοῦ, 5 πρότερον ὦν γῆ καὶ σποδός». Καὶ πάλιν, «διὰ Πνεύματος ἁγίου κοινωνὸν γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ τέκνον φωτὸς χρηματίζειν, δόξης αἰδίου μετέχειν». Καὶ πάλιν, «ἦν προῖεται ζωὴν εἰς ἄλλου ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα οὐ χωρίζεται αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν ζωὴν καὶ οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζῶσι 10 θεοπρεπῶς, ζωὴν θείαν καὶ οὐράνιον κεκτημένοι».

6 Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τοῖς Π ρ ὀ ς Ἀ π ο λ ι ν ἄ ρ ι ο ν λόγοις «ἐπουράνιός ἐστι», φησίν, «ἄνθρωπος ὁ Κύριος, οὐχ ὡς ἐξ οὐρανοῦ τὴν σάρκα ἐπιδειξάμενος, ἀλλὰ τὴν ἐκ γῆς ἐπουράνιον συστησάμενος· διὸ καὶ ὁῖος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ 15 οἱ ἐπουράνιοι' κατὰ τὴν αὐτοῦ μετοχὴν τῆς ἀγιότητος». Ὁ δὲ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος «ἐκβαίνει», φησί, «τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ὁ ἄνθρωπος, ἀθάνατος ἐκ θνητοῦ καὶ ἐξ ἐπικήρου ἀκῆρατος καὶ ἐξ ἐφημέρου αἰδίου καὶ τὸ ὅλον Θεὸς ἐξ ἀνθρώπου γινόμενος· ὁ γὰρ Θεοῦ Υἱὸς γενέσθαι καταξιωθεὶς, ἔξει πάντως ἐν ἑαυτῷ 20 τοῦ Πατρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ πάντων γίνεται τῶν πατρικῶν ἀγαθῶν κληρονόμος». Ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖος αὐθις Μάξιμος, «πᾶς

5 Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, σὲ ὄλα ἀκριβῆς καὶ πολὺς, λέγει, «ὅ,τι ἐκινήθηκε σὲ αἰδία κίνησι ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἔγινε ἅγιο ζῶο· ἐπῆρε δὲ ὁ ἄνθρωπος, ἀφοῦ εἰσοικίσθηκε μέσα του Πνεῦμα, ἀξία προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου, Θεοῦ, ἐνῶ πρωτύτερα ἦταν χῶμα καὶ σκόνη»⁶. Καὶ πάλι, «διὰ Πνεύματος ἀγίου πρέπει νὰ γίνῃ κοινωνὸς τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, νὰ καταστῆ τέκνο φωτός, νὰ μετέχῃ αἰδίας δόξας»⁷. Καὶ πάλι, «ἡ ζωὴ τὴν ὁποία τὸ Πνεῦμα ἐμφυτεύει στὴν ὑπόστασι ἄλλου δὲν χωρίζεται ἀπὸ αὐτό, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἔχει μέσα του τὴ ζωὴ καὶ οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζοῦν θεοπρεπῶς, κατέχοντας ζωὴ θεία καὶ ἐπουράνια»⁸.

6 Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος στοὺς λόγους *Πρὸς Ἀπολιναρίου* λέγει, «ὁ Κύριος εἶναι ἐπουράνιος ἄνθρωπος, ὄχι διότι παρουσίασε τὴ σάρκα του ἀπὸ τὸν οὐρανό, ἀλλὰ διότι κατέστησε ἐπουράνια τὴν ἀπὸ τῆ γῆ σάρκα· γι' αὐτὸ καὶ ὁποῖος εἶναι ὁ ἐπουράνιος, τέτοιοι εἶναι καὶ οἱ ἐπουράνιοι»⁹ κατὰ τὴ μετοχὴ στὴν ἀγιότητά του»¹⁰. Ὁ δὲ θεῖος Γρηγόριος Νύσσης λέγει, «βγαίνει ἀπὸ τὴ φύσι του ὁ ἄνθρωπος, καθιστάμενος ἀπὸ θνητὸ ἀθάνατος κι' ἀπὸ φθαρτὸ ἀφθαρτος κι' ἀπὸ ἐφήμερο αἰδιος καὶ γενικῶς ἀπὸ ἄνθρωπο Θεός· διότι αὐτὸς ποῦ καταξιώθηκε νὰ γίνῃ υἱὸς Θεοῦ, θὰ κατέχῃ ὅπωςδῆποτε μέσα του τὴν ἀξία τοῦ Πατρός καὶ γίνεται κληρονόμος ὄλων τῶν πατρικῶν ἀγαθῶν»¹¹. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος πάλι λέγει, «ὄποιος λοιπὸν

6. *Κατ' Εὐνομίου 5*, PG 29, 769B. Πρβλ. *Γέν.* 18,27.

7. *Περὶ Ἀγίου Πνεύματος 15*, 36, B. Bruche, σ. 171–172· PG 32, 132B.

8. *Κατ' Εὐνομίου 5*, PG 29, 772B.

9. *Α' Κορ.* 15, 48.

10. Μ. Ἀθανασίου, *Περὶ τῆς σωτηριώδους ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ, κατὰ Ἀπολιναρίου 2*, 16, PG 26, 1160A.

11. *Λόγος 7 εἰς Μακαρισμοὺς*. PG 44, 1280C.

τοιγαροῦν», φησίν, ὅς τὰ μέλη νεκρώσας τὰ ἐπὶ γῆς καὶ ἀρνη-
σάμενος πάντα τὰ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ κόσμου γνωρίσματα τῆς
θείας ἕνεκεν χάριτος, ζῶντα καὶ ἐνεργοῦντα μονώτατον τὸν τοῦ
Θεοῦ λόγον κέκτηται καὶ μηδὲν τὸ παράπαν τῆς αὐτοῦ παρου-
5 σίας ἄμοιρον ἔχει, γέγονε καὶ ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος, τὴν χρο-
νικὴν μηκέτι φέρων ζωὴν τὴν ἀρχὴν καὶ τέλος ἔχουσαν».

νεκρώση τὰ ἐπίγεια μέλη¹² κι' ἀρνηθῆ ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ κόσμου¹³ ἐξ αἰτίας τῆς θείας χάριτος, κατέχει ζωντανὸ καὶ ἐνεργὸ ὀλόκληρο τὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν ἔχει τίποτε ἄμοιρο ἀπὸ τὴν παρουσία του, ἔγινε ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος, ἀπαλλαγμένος πλέον ἀπὸ τὴ χρονικὴ ζωὴ ποὺ ἔχει ἀρχὴ καὶ τέλος»¹⁴.

12. Κολ. 3, 5.

13. Ματθ. 16,24· Μαρκ. 8,34· Λουκᾶ 9,23· Τίτ. 2,12.

14. Περὶ ἀποριῶν, PG 91, 1144BC.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

*Ρήσεις τοῦ Ἀκινδύνου ἀντικείμεναι ταῖς ρήσεσι τῶν
ἀγίων ταύταις καὶ διαβολαὶ πρὸς τοὺς ἀγίους
ὡς εἰς τὸν Παλαμᾶν, οὗ πάλιν ἀντίθεσις
τῶν ἀγίων ὑπεραπολογουμένη καὶ τὸ
εὐσεβὲς παριστᾶσα*

7 Ταῦτα τῶν ἀγίων φανερώς καὶ συμφώνως ἀλλήλοις συγ-
γραφομένων, ἡμῶν τε νῦν, οἷς ἐχαρίσθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος
ὑπεραγωνίζεσθαι, μαρτυρίας ἔνεκα προκομιζόντων πρὸς τοὺς
κτιστὴν ταύτην ὑπειληφότας, ὁ Ἀκίνδυνος οὐ κατεπλάγη τὸ
5 ὕψος τῆς καὶ τοὺς μετόχους αὐτῆς ἄνω τιθείσης ὑπερφυῶς
θείας χάριτος ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύμενον· ἀλλ' εἰς αὐτὴν
καὶ τοὺς δι' αὐτὴν ἀγίους ὑβρίζειν ἡρημένος καθάπαξ καὶ βλα-
σφημεῖν, εἶτα Χριστιανῶν δεδιῶς ἀκοάς, αἷς σεπτὸν ἅπαν καὶ
πιστὸν δόγμα τῶν θεοσόφων, ὑποκριθεὶς ἐμὲ βάλλειν ταῖς λοι-
10 πορίαις ὡς πρὸς κατηγορίαν ἀλώσιμον, οἷα πρὸς ἐκείνους ἀντι-
κρυσ γράφει τοὺς θεοφόρους, βαβαὶ τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς δυνά-
μεως, ὅτι «καὶ τὰ φανερώτατα κτίσματα καὶ σεαυτὸν ὡς ἄνδρα
πνευματικὸν ἀπέδειξας ἀναρχὸν τε καὶ ἄκτιστον, ὁ μόνου Θεοῦ
ἴδιον ἠπιστάμεθα πρότερον. Τί ταύτης γένοιτ' ἂν τῆς ἀπονοίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ρήσεις τοῦ Ἀκινδύνου ποὺ ἀντίκεινται σ' αὐτὲς τὶς ρήσεις τῶν ἁγίων καὶ διαβολαὶ πρὸς τοὺς ἁγίους, σὰν ν' ἀπευθύνωνται πρὸς τὸν Παλαμᾶ, καὶ ἀντίθεσις τούτου ποὺ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν ἁγίων καὶ παρουσιάζει τὴν εὐσεβῆ διδασκαλία

7 Ἐνῶ οἱ ἅγιοι πατέρες ἔγραψαν αὐτὰ τὰ πράγματα φανερὰ καὶ σύμφωνα ἀναμεταξύ τους κι' ἐμεῖς, ποὺ μᾶς ἐδόθηκε τὸ χάρισμα νὰ ὑπερασπιζώμαστε τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ, τὰ προσάγομε ὡς μαρτυρίες πρὸς ἐκείνους ποὺ τὴ θεωροῦν κτιστὴ, ὁ Ἀκίνδυνος δὲν κατεπλάγη ἀπὸ τὸ ὕψος, ποὺ τὰ λεχθέντα ἀποδεικνύουν, τῆς θείας χάριτος ἢ ὁποῖα καὶ τοὺς μετόχους τῆς μεταφέρει ἐπάνω ὑπερφυῶς. Ἀλλά, ἀποφασισμένος νὰ ὑβρίζη καὶ νὰ βλασφημῇ τὴ χάρι καὶ τοὺς ἐξ αἰτίας τῆς ἁγίου γενικῶς, ἔπειτα φοβούμενος τ' αὐτὰ τῶν Χριστιανῶν, στὰ ὁποῖα θεωρεῖται σεπτὸ καὶ πιστὸ κάθε δόγμα τῶν θεοσόφων, ὑποκρίθηκε ὅτι βάλλει μὲ τὶς λοιδορίες ἐναντίον μου ὡς ἀλώσιμο στὴν κατηγορία· καὶ γράφει ἀκριβῶς πρὸς ἐκείνους τοὺς θεοσόφους, ἀλλοίμονο στὴν ἐξουσία καὶ τὴ δύναμι, ὅτι «καὶ τὰ φανερώτατα κτίσματα καὶ τὸν ἑαυτό σου ὡς ἄνδρα πνευματικὸ ἀπέδειξες ἄναρχο καὶ ἄκτιστο, πρᾶγμα ποὺ προηγουμένως ἐγνωρίζαμε ὅτι ἦταν ιδιότης μόνο τοῦ Θεοῦ. Τί θὰ μπορούσε νὰ εἶναι σημαντικώτερο ἀπὸ αὐτὴ τὴν παραφροσύνη;»¹.

1. Ὁ Ἀκίνδυνος λοιδορεῖ τὸν Παλαμᾶ διότι τάχα ἀνακηρύσσει ἑαυτὸν ἄναρχο καὶ ἄκτιστο. Δὲν μπορούσε νὰ ἀντιληφθῇ τὴ σκέψι τοῦ ἡσυχαστῆ ἡγέτη ὅτι ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος σημαίνει ὑπέρβασι τῶν ὀρίων τοῦ χρόνου σὲ μιὰ ἄχρονη πνευματικὴ κατάστασι.

8 Ἄρ' οὐ δικαιοτάτα πρὸς αὐτὸν ἡμεῖς ἀνθυπενέγκαμεν ἄν,
 ὧ μὴδὲν ἄλλο μελετήσας ἢ διαβολὴν καὶ ψεῦδος καὶ συκοφαν-
 τίαν; Πῶς γὰρ ἡμῶν τὰ τῶν ἀγίων ἐκεῖ προθέντων καὶ μὴδὲν
 προσθέντων παρ' ἡμῶν μεταφέρεις καὶ τοῦ λόγου κατατρέχεις
 5 ὡς ἡμετέρου τῆς ἀληθείας κατειρωνευόμενος ἐπὶ τοσοῦτον ἀνέ-
 δην; Πῶς δὲ τοὺς ἀρχὴν ἔχοντας κατὰ τὴν φύσιν ἀνάρχους γεγο-
 νότας ἀκηκοῶς τῇ κοινωνίᾳ τῆς χάριτος καὶ ὑπὲρ «πάντας αἰῶ-
 νας καὶ χρόνους καὶ τόπους» ὄντας, οὐ κατὰ φύσιν οὐδὲ διὰ φύ-
 σιν οἰκείαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν χάριν καὶ διὰ τὴν χάριν τὴν θεῖαν καὶ
 10 ἄκτιστον, καὶ ὡς οἱ τεθεωμένοι ζωὴν ζῶσι θεῖαν τε καὶ αἰδίου,
 τῆς προϊούσης μὲν, μὴ χωριζομένης δὲ τοῦ θεοῦ Πνεύματος με-
 τεσχηκότες ζωῆς, κατὰ τὸν εἰπόντα, «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ
 ἐν ἐμοὶ Χριστός»; Πῶς ταῦτ' ἀκούσας, εἴτ' ἐμοῦ τε κάκείνων
 κατηγορεῖς ὡς ἄκτιστον εἰπόντων τὴν φανερωῶς κτιστὴν οὔσαν
 15 ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ παρ' ἐκείνων φανερωῶς εἰρημένην τοιαύ-
 την; Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς ἐκῶν ἄκων πνευματικοὺς ὀνομάζειν
 ἀξιῶν τοὺς ἡξιωμένους ἐκείνης τῆς ἀξίας καὶ χάριτος, οὐδ' ἀπὸ
 τοῦ ὀνόματος ἐνάγομενος τούτου (θεϊκὸν γὰρ τὸ πνευματικὸν)
 ἐπὶ ποσὸν γοῦν ἐν περινοίᾳ γέγονας τοῦ μεγαλείου τῆς ἀκηράτου
 20 καὶ ἀπορρήτου χάριτος ἐκείνης καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς κεχαριτωμέ-
 νων θείως;

9 Ὅντως τῆς σῆς ἀνοίας περιφανέστερον οὐδέν· ὅς οὐδὲ
 τοῦτο συνιδεῖν ἐδυνήθης, ὡς καθάπερ ἡμεῖς καὶ σῶμα περικεί-
 μεθα καὶ ἀσώματοι κατὰ ψυχὴν ἐσμέν, οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι, κτι-
 25 στοὶ ὄντες κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἄκτιστοὶ τε καὶ ἀναρχοὶ κέ-
 κληνται διὰ τὴν ἐπαναπεπαυμένην αὐτοῖς καὶ συνεσομένην εἰς

8 ἼΑρα δὲν θὰ ἔπρεπε ἐμεῖς δικαιοῦτατα νὰ προβάλωμε πρὸς αὐτόν, ὦ ἄνθρωπε, πού·δὲν ἐμελέτησες τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ διαβολὴ καὶ ψεῦδος καὶ συκοφαντία; Πῶς, ἐνῶ ἐμεῖς προσθέσαμε ἐκεῖ τὰ λόγια τῶν ἀγίων, χωρὶς νὰ προσθέσωμε τίποτε δικό μας, ἐσὺ μεταφέρεις πρὸς ἐμᾶς τὰ νομιζόμενα ἀπὸ σὲ ἀξιομίμητα καὶ κατατρέχεις τὰ λόγια σὰν νὰ ἦσαν δικά μας, κατειρωνευόμενος τὴν ἀλήθεια χωρὶς συγκρατημὸ; Πῶς ὁμως, ἐνῶ ἄκουσες ὅτι οἱ ἔχοντες ἀρχὴ κατὰ τὴ φύσι ἐγιναν ἀναρχοὶ μὲ τὴν κοινωνία τῆς χάριτος καὶ ὄντας ἐπάνω «ἀπὸ ὄλους τοὺς αἰῶνες καὶ τοὺς χρόνους καὶ τοὺς τόπους», ὄχι κατὰ φύσι οὔτε γιὰ τὴ φύσι τους, ἀλλὰ κατὰ χάρι καὶ γιὰ τὴ θεία καὶ ἄκτιστη χάρι, ζοῦν σὰν οἱ θεωμένοι ζωὴ θεία καὶ αἰδία, ἀφοῦ μετέσχουν τῆς ζωῆς πού προέρχεται μὲν ἀλλὰ δὲν χωρίζεται ἀπὸ τὸ θεῖο Πνεῦμα, σύμφωνα μὲ τὸν ἀπόστολο πού εἶπε, «δὲν ζῶ ἐγὼ πλέον, ἀλλὰ μέσα μου ζῆ ὁ Χριστός»². Πῶς, ἐνῶ ἄκουσες αὐτά, ἔπειτα κατηγορεῖς ἐμένα κι' ἐκείνους διότι εἶπαμε τάχα ἄκτιστη τὴν ἀνθρωπίνη φύσι πού εἶναι φανερά κτιστή κι' ἀπὸ ἐκείνους φανερά λέγεται τέτοια; Πῶς δὲ καὶ σὺ ὁ ἴδιος, ἀφοῦ θέλοντας καὶ μὴ ἀπαιτεῖς νὰ ὀνομάζωμε πνευματικούς τοὺς ἀξιωμένους ἐκείνη τὴν ἀξία καὶ χάρι, δὲν ὀδηγεῖσαι ἔστω ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο (διότι τὸ πνευματικὸ εἶναι θεϊκὸ), ὥστε ν' ἀντιληφθῆς κάπως τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀφθαρτῆς καὶ ἀπόρρητῆς ἐκείνης χάριτος καὶ τῶν χαριτωμένων ἀπὸ αὐτὴν θείως;

9 Πράγματι τίποτε δὲν εἶναι περιφανέστερο ἀπὸ τὴν ἀνοησία σου. Διότι δὲν μπόρεσες ν' ἀντιληφθῆς οὔτε τοῦτο ἀκόμη, ὅτι, ὅπως ἐμεῖς καὶ σῶμα διατηροῦμε καὶ ἀσῶματοι κατὰ τὴν ψυχὴ εἶμαστε, ἔτσι καὶ οἱ ἅγιοι, ἂν καὶ κατὰ τὴ φύσι τους εἶναι κτιστοί, ὀνομάζονται ἄκτιστοι καὶ ἀναρχοὶ ἀπὸ τὴν ἀναπαυμένη σ' αὐτοὺς καὶ μέλλουσα νὰ εἶναι μαζί τους στοὺς αἰῶνες

2. Γαλ. 2, 20.

αἰῶνας ἄκτιστον χάριν τοῦ Θεοῦ. «Καὶ ψυχὴν γὰρ καὶ λόγον καὶ νοῦν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὁ αὐτὸς ἐχώρησα», φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος. Ὡς οὖν διὰ τὸν λόγον λογικός, οὕτω διὰ τὴν ἐμφιλοχωρήσασαν τοῦ Πνεύματος χάριν ὑπερφυῆς καὶ θεῖος καὶ πνευματικός. Τὸ δὲ τῆς σῆς ἀπονοίας ὅσον, ὅτι τῶν εἰρημένων Βασιλείῳ τῷ μεγάλῳ καὶ Γρηγορίῳ καὶ Μαξίμῳ τῷ σεπτῷ καὶ κοινῇ πᾶσι τοῖς ζῶσιν ἐν συγγράμμασι πατράσι φανερώς ἐπιλαμβάνεσθαι τολμᾷς. Πόση δ' αὖ τῆς βασκανίας ἢ ὑπερβολή, ἀφ' ἧς τῷ Παλαμᾷ προστριβόμενος διατελεῖς, τὰ κακῶς ἐν τούτοις ἔχειν σοι δοκοῦντα. Τὸ δὲ καὶ σὺν δόλῳ πείθειν τοὺς ἄλλους ἐγχειρεῖν, ὡς ἂν κοινωνοὺς σχοίης ἐπ' ὀλέθρῳ, διαβολικὸν ἀντικρὺς ἐστίν. «Ἀλλὰ τοῦθ' ὅ», φησί, «λέγετε νῦν ὑμεῖς, ὡς οἱ μέτοχοι τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἄκτιστοι καὶ ἀναρχοὶ καὶ οὐράνιοι γίνονται, περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου τις εἰπῶν τοῦ Χριστοῦ, ἀπεβλήθη τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Καὶ νῦν αἵρετικὸν τὸ τοιοῦτον δόγμα τῇ ἐκκλησίᾳ λελόγισται καὶ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας λόγοις εὐθύνας ἔδωκεν ἀξιολόγους».

ἄκτιστη χάρι τοῦ Θεοῦ³. «Καὶ ψυχὴ καὶ λόγος καὶ νοῦ καὶ ἅγιο Πνεῦμα ἐχώρεσα ὁ ἴδιος», λέγει ὁ θεολόγος Γρηγόριος. Ὅπως λοιπὸν ἀπὸ τὸ λόγος εἶναι κανεὶς λογικὸς, ἔτσι ἀπὸ τὴν μεταδοθεῖσα χάρι τοῦ Πνεύματος εἶναι ὑπερφυῆς καὶ θεῖος καὶ πνευματικὸς. Πόσο μεγάλη δὲ εἶναι ἡ μανία σου, δεικνύει τὸ ὅτι τολμᾷς νὰ ἐπιληφθῆς φανερὰ τῶν λόγων τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου καὶ γενικῶς ὅλων τῶν πατέρων ποὺ ζοῦν στὰ συγγράμματα. Πόσο δὲ ὑπερβολικὸς εἶναι ὁ φθόνος σου, ἀφ' ὅτου προστρίβεις μὲ τὸν Παλαμᾶ, δεικνύουν ὅσα νομίζεις ὅτι ἔχουν κακῶς μέσα σ' αὐτά. Τὸ ὅτι δὲ ἐπιχειρεῖς νὰ πείσης τοὺς ἄλλους καὶ μὲ δόλο, γιὰ νὰ τοὺς προσλάβης ὡς μετόχους στὸν ὄλεθρο, εἶναι ἐντελῶς διαβολικὸ. Ἀλλά, λέγει, «τοῦτο ποὺ λέγετε ἐσεῖς τώρα, ὅτι οἱ μέτοχοι τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος γίνονται ἄκτιστοι καὶ ἀναρχοὶ καὶ οὐράνιοι, ὅταν κάποιος τὸ εἶπε περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου τοῦ Χριστοῦ, ἀποβλήθηκε ἀπὸ τὴν ἁγία Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ⁴. Καὶ τώρα τὸ δόγμα τοῦτο ἔχει θεωρηθῆ ἀιρετικὸ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ ἔδωσε ἀξιόλογη ἀπολογία στοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας λόγους.

3. Ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καρπὸς τῆς πραγματικῆς κοινωνίας καὶ μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἄκτιστη θεοποιὸ χάρι τοῦ Θεοῦ. Ἡ συνεχῆς μετοχὴ τῆς ἄκτιστης χάριτος καθιστᾶ τοὺς ἀνθρώπους ἁγίους.

4. Πρόκειται περὶ τοῦ Ἀπολιναρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

**Ὅτι τὴν προσγεγονυῖαν ἀξίαν τῷ παρ' ἡμῶν δεσποτικῷ
προσλήματι καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰρημένῃ
καὶ παρὰ Παύλου κεκηρυγμένην καὶ τῶν μετ'
αὐτῶν θεοειδῶν ἀθετῶν, ἐξ ὧν φησιν ὁ
Ἀκίνδυνος, ἄθεος ἀναφαίνεται πάλιν**

10 Πρῶτον μὲν, τίς ἢ ἀκολουθία τοὺς μὴ κατὰ τὴν ἀνθρωπί-
νην φύσιν ἀλλὰ κατὰ τὴν θεϊαν χάριν οὐρανίους καὶ αἰθιέρους τοὺς
ἀγίους προσειρηκότας, τοῖς τὸ ἀνθρώπινον αἶδιον εἰποῦσι τοῦ
Χριστοῦ συντάττειν καὶ ὑπὸ τὰς αὐτάς εὐθύνας ἄγειν; Σὺ γὰρ
5 ἡμᾶς οὐδὲ τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν θεότητα προαιώνιον δοξάζειν
συγχωρήσεις, ἵνα μὴ τοῖς κακῶς οἰομένοις τὸ ἀνθρώπινον τοῦ
Χριστοῦ τοιοῦτο συναριθμηθῆμεν. Ἐπειτα τίς ὁ περὶ τοῦ ἀν-
θρώπινου τοῦ Χριστοῦ τοῦτ' εἰπὼν, ὅτι ἀναρχον τῇ ἀξίᾳ γέγονε
καὶ οὐράνιον, τῇ τε συναφείᾳ τοῦ λόγου καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῆς χά-
10 ριτος καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος; Ἀπολινάριος μὲν γὰρ
καὶ ὄσοι τούτῳ συνήραντο φερωνύμως τὴν ὁμοίαν ἀπώλειαν οὐ
γέγονεν, ἔφασαν, ἢ σὰρξ οὐράνιος τῇ κοινωνίᾳ τοῦ οὐρανόου,
ἀλλ' ἐξ αἰθιέρου τὴν σαρκώδη φύσιν ἔχειν τὸν Υἱὸν ἐδογματίσαν,
καὶ ταύτην ἐκ τῶν οὐρανῶν ἔχοντα κατεληλυθέναι καὶ ὡς διὰ
15 σωλῆνος τῆς Παρθένου διεληλυθέναι, Διόσκορος δὲ καὶ Εὐτυ-
χῆς, προσλαβεῖν μὲν τὴν ἡμῶν παρ' ἡμῶν φύσιν, ἀλλὰ τροπὴν

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

“Οτι ὁ Ἀκίνδυνος, ἀθετώντας μὲ ὅσα λέγει τὴν ἀξία ποῦ προσδόθηκε στὸ ἅπὸ ἐμᾶς δεσποτικὸ πρόσλημμα, ποῦ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο ἀναφέρθηκε καὶ ἀπὸ τὸν Παῦλο καὶ τοὺς μετὰ ἀπὸ αὐτὸν θεοειδεῖς ἄνδρες διακηρύχθηκε, ἀποδεικνύεται ἄθεος

10 Πρῶτα πρῶτα ποιά λογικὴ ὑπάρχει στὸ νὰ συντάσση κανεῖς αὐτοὺς ποῦ ἔχουν εἰπεῖ ὅτι οἱ ἅγιοι εἶναι οὐράνιοι καὶ αἰδιοὶ ὄχι κατὰ τὴν ἀνθρώπινη φύσι ἀλλὰ κατὰ τὴ θεία χάρι μ' ἐκείνους ποῦ εἶπαν τὸ ἀνθρώπινο πρόσλημμα τοῦ Χριστοῦ αἰδιο καὶ ν' ἀποδίδη τις ἴδιες εὐθύνες σ' αὐτοὺς τοὺς δύο; Πράγματι ἐσὺ δὲν θὰ μᾶς ἐπιτρέψης νὰ ἀναγνωρίζωμε οὔτε τὸν Χριστὸ προαιώνιο κατὰ τὴ θεότητα, γιὰ νὰ μὴ συναριθμηθοῦμε μὲ τοὺς κακῶς θεωροῦντας προαιώνιο τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα ποιός εἶναι αὐτὸς ποῦ εἶπε τοῦτο περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔγινε ἄναρχο καὶ οὐράνιο κατὰ τὴν ἀξία του, μὲ τὴ συνᾶφεια τοῦ Λόγου καὶ τὴν κοινωνία τῆς χάριτος καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος; Διότι ὁ Ἀπολινάριος καὶ ὅσοι ἐβάστασαν μαζί του φερωνύμως τὴν ὁμοία ἀπώλεια δὲν εἶπαν ὅτι ἡ σὰρξ ἔγινε οὐράνια ἀπὸ τὴν κοινωνία μὲ τὸ οὐράνιο, ἀλλὰ ἐδογματίσαν ὅτι ὁ Υἱὸς ἔχει αἰδίως τὴν σαρκώδη φύσι καὶ ὅτι κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἔχοντας κι' αὐτὴ μαζί του καὶ ὅτι ἐπέρασε ἀπὸ τὴν Παρθένο σὰν διὰ σωλήνος· ὁ Διόσκορος δὲ καὶ ὁ Εὐτυχῆς ἐδέχθησαν ὅτι προσέλαβε μὲν ὁ Υἱὸς ἀπὸ ἐμᾶς τὴ φύσι μας, ἀλλά, ἀφοῦ αὐτὴ ὑπέστη μετατροπὴ καὶ συμφυρμό, ὥστε νὰ μὴ εἶναι πλέον

ὑποστάσαν καὶ φυρμόν, ὡς μηκέτ' εἶναι κτιστήν, ἀλλ' εἰς ἓν καὶ ταυτὸ παντάπασι τῇ θείᾳ συνελθεῖν.

11 Παῦλος δέ, ὁ καὶ αὐτὸς ἐν Πνεύματι γεγονῶς οὐράνιος, ὄθεν καὶ τὴν φωνὴν ἐκείνην ἐν πείρᾳ γεγονῶς ἀφῆκεν, «οἶος ὁ 5 ἐπουράνιος τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι», οὗτος τοίνυν ὁ γεγονῶς τοιοῦτος περὶ τοῦ Χριστοῦ φησιν, «ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ». Τί οὖν φησιν; Ὅτι τοιοῦτος ἦν αἰεὶ ὁ δεύτερος ἄνθρωπος; Ἄπαγε τῆς κακονοίας. Ἄλλ' ὅτι τοιοῦτος γέγονεν ὁ 10 δεύτερος ἄνθρωπος, ὡς τοῦ προσλήμματος, ὃ παρ' ἡμῶν ἀνέλαβεν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, γεγονότος οὐρανίου τῷ ἀξιώματι, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν ταύτης ἡξιωμένου τῆς κλήσεως· καὶ μὴ ὅτι ταύτην, ἀλλὰ καὶ πάσας προσιεμένου τὰς ὑψηλὰς τῆς θεότητος προσηγορίας «καὶ πάσας ἀντιδιδόντος τὰς τῆς κτιστῆς καὶ ἀνθρωπίνης 15 φύσεως ἐπωνυμίας ἀσυγχύτως καὶ ἀμεταβλήτως περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας ὡσπερ τῶν φύσεων, οὕτω δὴ καὶ τῶν κλήσεων, τῷ λόγῳ τῆς συμφυΐας» κατὰ τὸν θεολόγον φάναι Γρηγόριον. Οὕτως ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν οὐρανῷ ἦν, τῇ Ἰουδαίᾳ ἐνδαιτιώμενος, καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκεν ὁ μηδέπω σωματι- 20 κῶς εἰς οὐρανὸν ἀνελθών. «Οὐδεὶς» γάρ, φησὶν, «ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ»· οὕτω «χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας»· οὕτω πρὸ τοῦ «Ἀβραὰμ γενέσθω» αὐτὸς

1. Βλ. Β' Κορ. 12, 3.

2. Α' Κορ. 15, 48.

3. Αὐτόθι, 47.

κτιστή, ἀλλὰ συνενωμένη μὲ τὴ θεία σ' ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ἐντε-
λῶς.

- 11 Ὁ δὲ Παῦλος, πού καὶ αὐτὸς ἔγινε ἐν Πνεύματι οὐράνιος¹,
καὶ γι' αὐτὸ ἀπὸ ἐμπειρία ἄφησε κι' ἐκείνη τὴ φωνὴ «ὅποιος
εἶναι ὁ ἐπουράνιος, τέτοιοι εἶναι καὶ οἱ ἐπουράνιου»², αὐτὸς
λοιπὸν πού τέτοιος ἔγινε λέγει περὶ τοῦ Χριστοῦ, «ὁ δεῦτερος
ἄνθρωπος εἶναι ὁ Κύριος ἀπὸ τὸν οὐρανό»³. Τί λοιπὸν λέγει;
"Ὅτι τέτοιος ἦταν πάντοτε ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος; Μακριὰ τέ-
τοια κακόνοια. Ἀλλὰ ὅτι τέτοιος ἔγινε ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος,
καθ' ὅσον τὸ πρόσλημμα πού προσέλαβε ἀπὸ μᾶς ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ ἔγινε οὐράνιο κατὰ τὴν ἀξία ἀλλ' ὄχι κατὰ τὴ φύσι καὶ
ἀξιώθηκε αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος ἐξ αἰτίας τῆς καθ' ὑπόστασι
ἐνώσεως μὲ τὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ· καὶ ὄχι μόνο αὐτὸ ἀλλὰ καὶ
ὄλα τὰ ὑψηλὰ ὀνόματα τῆς θεότητος τὰ προσδέχεται «καὶ ἀντι-
δίδει ὄλες τὶς ἐπωνυμίες, τῆς κτιστῆς καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως,
καθὼς περιχωροῦν μεταξὺ τῶν ἀσυγχύτως καὶ ἀμεταβλήτως,
ὅπως οἱ φύσεις, ἔτσι καὶ τὰ ὀνόματα, μὲ βάσι τὸ λόγῳ τῆς συμ-
φυΐας», γιὰ νὰ ὁμιλήσωμε σύμφωνα μὲ τὸν Θεολόγο Γρηγό-
ριο⁴. Ἔτσι ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἦταν ἐπάνω στὸν οὐρανό, ἂν
καὶ ἐξοῦσε στὴν Ἰουδαία, καὶ κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ αὐτὸς
πού σωματικῶς δὲν εἶχε ποτὲ ἀνέλθει στὸν οὐρανό. Διότι, λέ-
γει, «κανεὶς δὲν ἀνέβηκε στὸν οὐρανὸ παρὰ μόνο ὁ καταβάς
ἀπὸ τὸν οὐρανό, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πού εὐρίσκεται στὸν οὐ-
ρανό»⁵. ἔτσι «χθὲς καὶ σήμερα καὶ στοὺς αἰῶνες εἶναι ὁ ἴδι-
ος»⁶. ἔτσι «πρὶν νὰ γίνῃ ὁ Ἀβραάμ» αὐτὸς ὑπῆρχε⁷, αὐτὸς πού

4. Πρβλ. *Λόγον 40 εἰς ἅγιον Βάπτισμα 5*, PG 36, 364B.

5. *Ἰω.* 3, 13.

6. *Ἐβρ.* 13, 8.

7. *Ἰω.* 8, 58.

ἦν, ὁ τοῖς Ἰουδαίοις αἰσθητῶς ὁμιλῶν· οὕτως ἄγγελοι τοῦ Υἱοῦ
 τοῦ ἀνθρώπου οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, «ἀποστελεῖ» γάρ, φησίν, «ὁ
 Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ». Καὶ τί τᾶλλα λέγω;
 Οὕτω γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου γνήσιος Υἱὸς καλεῖται τοῦ
 5 ἀνωτάτω Πατρός· καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἄνωθεν φωνήσας οὐκ εἶ-
 πεν, 'ἐν τούτῳ ἐστὶν ὁ Υἱός μου', ἀλλ' «οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός
 μου», ὁ κατὰ σάρκα τοῖς ἀνθρώποις ὁρώμενος, ὡς τῆς σαρκὸς
 πάντως διὰ τὴν κοινωνίαν τῶν τοιούτων προσρημάτων γεγο-
 νυίας ἀξίας· καὶ γὰρ ἀχωρίστως ἦνεται τῇ ὑποστάσει καὶ τῇ
 10 φύσει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ καθ' ὑπόστασιν ἦνεται τῷ
 ἐνὶ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος, «ὄς», κατὰ τὸν θεῖον Κύριλλον, «εἰς
 γεγένηται μετ' αὐτῆς, οἰκειούμενος μὲν τὰ αὐτῆς, ἐμποιήσας δὲ
 καὶ αὐτὸς αὐτῇ τῆς ἰδίας φύσεως τὴν ἐνέργειαν. Ὁ γὰρ ἄκτιστος
 κτίζεται καὶ ὁ ἀναρχος ἀρχεται καὶ ὁ λόγος παχύνεται σὰρξ γε-
 15 νόμενος». Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἐκ Δαμασκοῦ θεῖον ὑμνωδόν,
 «ἴσος Πατρὶ ὁ Υἱὸς τῆς Παρθένου, δημιουργὸς Ἀδὰμ τοῦ
 πρωτοπλάστου, οὐ δημιούργημα εἰ καὶ σάρκα εἴληφεν».

12 Ἐπεὶ τοίνυν οὐ Διόσκορός ἐστιν οὐδ' Ἀπολινάριος ὁ γεγο-
 νέναι λέγων τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἀξίαν ὑπε-
 20 ρουράνιον τε καὶ θεῖον, καὶ καλῶν αὐτὸς καὶ δικαιοῶν ἀπὸ πάν-
 των τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων παρὰ πάντων καλεῖσθαι τὸ
 προσειλημμένον παρ' ἡμῶν ἐκεῖνο φύραμα διὰ τὴν κοινωνίαν
 τοῦ οὐρανοῦ καὶ προαιωνίου, καὶ τὴν ἐνειργασμένην τῷ προσ-
 λήμματι τῆς τοῦ λόγου φύσεως ἐνέργειαν, ἐκεῖνοι γὰρ οὐ τῇ
 25 κοινωνίᾳ οὐδὲ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἀλλ' αὐτῇ τῇ φύσει φασίν, ἅτε-

ὠμιλοῦσε μὲ τοὺς Ἰουδαίους αἰσθητῶς· ἔτσι ἄγγελοι τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἦσαν οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, διότι λέγει «θ' ἀποστείλῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους του»⁸. Καὶ τί χρειάζεται ν' ἀναφέρω ἄλλα; Διότι ἔτσι ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καλεῖται γνήσιος Υἱὸς τοῦ ἀνωτάτου Πατρός· καὶ ὁ ἴδιος δὲ ὁ Πατήρ, ὅταν ἐφώναξε ἀπὸ ἐπάνω, δὲν εἶπε, σὲ τοῦτον εἶναι ὁ Υἱός μου, ἀλλὰ «τοῦτος εἶναι ὁ Υἱός μου»⁹, ὁ βλεπόμενος κατὰ σάρκα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ πάντως ἡ σάρκα μὲ τὴν κοινωνία ἔγινε ἀξία τῶν ὀνομαστῶν τούτων· διότι ἔχει ἐνωθῆ ἀχωρίστως μὲ τὴν ὑπόστασι καὶ τὴ φύσι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ ἔχει ἐνωθῆ καθ' ὑπόστασι μὲ τὸν ἕνα τῆς ἀνωτάτης Τριάδος, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν θεῖο Κύριλλο, «ἔγινε ἕνας μὲ αὐτὴν, οἰκειοποιούμενος τὰ δικά της, ἀλλὰ μεταδίδοντας καὶ αὐτὸς σ' αὐτὴν τὴν ἐνέργεια τῆς δικῆς του φύσεως. Διότι ὁ ἄκτιστος κτίζεται καὶ ὁ ἄναρχος ἀρχίζει καὶ ὁ Λόγος παχύνεται, ἀφοῦ ἔγινε σὰρξ». Ἄλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἀπὸ τῆ Δαμασκὸ θεῖο ὕμνωδό, «ὁ Υἱὸς τῆς Παρθένου εἶναι ἴσος μὲ τὸν Πατέρα, δημιουργὸς τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδάμ, ὄχι δημιούργημα, ἂν καὶ ἐπῆρε σάρκα».

- 12 Δὲν εἶναι λοιπὸν οὔτε ὁ Διόσκορος οὔτε ὁ Ἀπολινάριος αὐτὸς ποὺ λέγει ὅτι τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο τοῦ Χριστοῦ ἔγινε κατὰ τὴν ἀξία τοῦ ὑπερουράνιο καὶ θεῖο καὶ καλεῖ ὁ ἴδιος καὶ ἐπιτρέπει νὰ καλῆται ἀπὸ ὅλους μὲ ὅλα τὰ θεοπρεπῆ ὀνόματα τὸ ἀπὸ μᾶς προσληφθὲν ἐκεῖνο φύραμα ἐξ αἰτίας τῆς κοινωνίας μὲ τὸ οὐράνιο καὶ προαιώνιο, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς προξενημένης μέσα στὸ πρόσλημμα τῆς θείας φύσεως ἐνεργείας· διότι αὐτὸς ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ πρόσλημμα εἶναι τέτοιο ὄχι ἀπὸ τὴν κοινωνία οὔτε ἀπὸ τὴν ἀξία του, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ φύσι, ὁ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς

8. *Ματθ.* 13, 4.

9. *Ματθ.* 3, 17.

ρος δὲ καὶ ἀπ' ἀρχῆς εἶναι τοιοῦτον, Παῦλος δὲ ἐστὶν αὐτὸς ὁ
 τὸν γεγονότα δεῦτερον ἄνθρωπον ἀξιῶν καλεῖν οὕτω διὰ τὴν
 τῆς θεότητος κοινωνίαν, Γρηγόριός τε καὶ Κύριλλος καὶ πᾶς ὁ
 τῶν ἀγίων ἱερὸς ὄμιλος, καὶ πρὸ τούτων αὐτὸς ὁ τῶν ἀγίων καὶ
 5 ἀποστόλων Θεός. Ὁ δ' Ἀκίνδυνος ἀποβεβλήσθαι λέγει τοὺς
 τοῦθ' οὕτω λέγοντας τῆς Ἐκκλησίας ἅρ' οὐ δῆλός ἐστι τῆς τῶν
 δυσσεβῶν ἐκκλησίας ἀντιποιοῦμενος; Τῆς δὴ κατ' αὐτὸν ταύτης
 ἐκκλησίας εἰκότως πᾶς ὁ τοῖς ἱεροῖς πατράσιν ὁμολογῶν καὶ
 τὸν λόγον τῆς ἀληθείας ὀρθοτομῶν ἀποβέβληται. Τοιγαροῦν
 10 καὶ τοῖς λόγοις εὐθύνοιτ' ἂν τοῖς αὐτοῦ, συνηγόροις οὔσι τῆς
 πρεσβευομένης κακονοίας αὐτῶ.

μάλιστα καὶ ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔτσι. Ὁ Παῦλος εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀπαιτεῖ¹⁰ νὰ καλοῦμε τὸν δεύτερο ἄνθρωπο ἐπουράνιο λόγῳ τῆς κοινωνίας μὲ τὴν θεότητα, ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Κύριλλος καὶ ὁλος ὁ ἱερὸς ὄμιλος τῶν ἁγίων καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων καὶ τῶν ἀποστόλων. Ὁ δὲ Ἀκίνδυνος λέγει ὅτι ἀποβλήθηκαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία αὐτοὶ ποὺ βεβαιῶνουν αὐτὰ τὰ πράγματα· δὲν εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι προσχωρεῖ στὴν Ἐκκλησία τῶν δυσσεβῶν; Ἀπὸ αὐτὴν βέβαια τὴν Ἐκκλησία του ὁποῖος συμφωνεῖ μὲ τοὺς ἱεροὺς Πατέρες καὶ ὀρθοτομεῖ τὸ λόγο τῆς ἀληθείας ἔχει ἀποβληθεῖ. Ἐπομένως καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους του θὰ κατακρίνεται, ποὺ εἶναι συνήγοροι τῆς ἀπὸ αὐτὸν πρεσβευομένης κακοδοξίας.

10. *Α' Κορ.* 15, 48.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

Ἐκφανσις ἐν ἐπιτόμῳ τοῦ μυστηρίου κατὰ τὸ ἐγχωροῦν, πῶς εἷς μὲν Χριστός, πολλοὶ δὲ χριστοειδεῖς· καὶ πῶς οὗτοι νῦν μὲν καινῇ κτίσις καλοῦνται, νῦν δὲ ἄναρχοι καὶ αἰῖδιοι· καὶ ὅτι γενώμεθα κατὰ τὴν χάριν ταύτην, ἄλλ' οὐ κτιζόμεθα

13 Βέβηλος μὲν οὖν οὗτος καθάπαξ γεγονῶς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐκπεπτωκῶς πύλας ἐπιθέσθω τοῖς ὡσὶν· ἀκροάσθωσαν δὲ τῆς τῶν ἀγίων συναυλίας ὅσοι θιασῶται τῆς ἐνδιδομένης ἄνωθεν αἰδίου κινήσεως καὶ ἐνεργείας, οἳ τε διὰ πίστεως 5 τῆς ἐπιπνοίας ἐρασταὶ τοῦ θείου Πνεύματος, οὐκ ἀνέλπιδες ὄντες τῆς οὐρανίου μεγαλοδωρεᾶς. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς εἷς ἐστι μετὰ τοῦ προσλήμματος· ἦνωται γὰρ τῇ ἐξ ἀνθρώπων ἀπαρχῇ καθ' ὑπόστασιν, διὸ καὶ μεταλαμβάνει τῶν ἐκεῖθεν κλήσεων κάκεινη χαρίζεται τὰς ἑαυτοῦ. Μεθ' ἐκάστου δὲ τῶν 10 κεχαριτωμένων οὐκ ἔστιν εἷς ὡς μετὰ τοῦ προσλήμματος, οὐ γὰρ καθ' ὑπόστασιν ἐκάστῳ τούτων, ἀλλὰ κατ' ἐνέργειαν καὶ χάριν ἦνωται. Διὸ καὶ εἷς Χριστός, διὰ τὴν μίαν καὶ παντάπασιν ἀμέριστον ὑπόστασιν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. «Χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος, οὐκ ἐνεργεῖα κατὰ τοὺς ἄλλους χριστοὺς ἀγιά- 15 ζουσα, παρουσίᾳ δὲ ὄλου τοῦ χρίοντος». Πάντα μὲν γὰρ τὰ τοῦ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Ἐπίτομη κατὰ τὸ δυνατὸ διασάφηση τοῦ μυστηρίου, πῶς ἓνας
 μὲν εἶναι ὁ Χριστός, πολλοὶ δὲ οἱ χριστοειδεῖς· καὶ πῶς
 αὐτοὶ μὲν ἄλλοτε καλοῦνται νέα κτίσις, ἄλλοτε δὲ
 ἄναρχοι καὶ ἀΐδιοι· καὶ ὅτι κατὰ τὴ χάρι αὐτῆ
 γεννιώμαστε ἀλλὰ δὲν κτιζόμεστε

13 Αὐτὸς λοιπόν, ἀφοῦ ἔγινε ἐντελῶς βέβηλος κι' ἐξέπεσε
 ἀπὸ τῆ χάρι τοῦ Θεοῦ, ἃς τοποθετήση θύρες στ' αὐτιά του. Ἄς
 ἀκούσουν ὁμῶς τῆ συναυλία τῶν ἁγίων οἱ θιασῶτες τῆς ἀπὸ
 ἄνω διδομένης αἰδίας κινήσεως καὶ ἐνεργείας καὶ οἱ μὲ τὴν
 πίστι ἐρασταὶ τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ θείου Πνεύματος, πὺ δὲν
 εἶναι χωρὶς ἐλπίδα τῆς οὐράνιας μεγαλοδωρεᾶς. Ὁ μὲν Υἱὸς
 τοῦ Θεοῦ δηλαδὴ εἶναι ἓνας μαζὶ μὲ τὸ πρόσλημμα· διότι εἶναι
 ἐνωμένος καθ' ὑπόστασι μὲ τὴν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἀπαρχή,
 γι' αὐτὸ καὶ παίρνει τὰ ἀπὸ ἐκεῖ ὀνόματα καὶ συγχρόνως χαρί-
 ζει σ' αὐτὴν τὰ δικά του. Δὲν εἶπα ὁμῶς ἓνας μὲ τὸν καθένα
 ἀπὸ τοὺς χαριτωμένους, ὅπως εἶναι μὲ τὸ πρόσλημμα, διότι δὲν
 ἔχει ἐνωθῆ καθ' ὑπόστασι μὲ τὸν καθένα ἀπὸ αὐτοὺς, ἀλλὰ
 κατὰ ἐνέργεια καὶ χάρι. Γι' αὐτὸ ἓνας εἶναι ὁ Χριστὸς ἐξ αἰ-
 τίας τῆς μιᾶς κι ἐντελῶς ἀμέριστης ὑποστάσεως τοῦ Λόγου τοῦ
 Θεοῦ. «Διότι αὐτῆ εἶναι κρίσις τῆς ἀνθρωπότητος, πὺ δὲν
 ἀγιάζει μὲ ἐνέργεια ὅπως στοὺς ἄλλους Χριστοὺς, ἀλλὰ μὲ τὴν
 παρουσία ὅλου τοῦ Χρίοντος»¹. Διότι ὅλα τὰ προσόντα τοῦ

1. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 30 (Θεολογικὸς 4)*, 21, J. Barbel, σ. 214·
 PG 36, 132B· πρβλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσι· ὀρθοδόξου πίστεως 4*, 14, PG 94,
 1161A.

Πατρός ἐν τῷ λόγῳ ἦν ἀεὶ, πάντα δὲ τὰ ἐν τῷ λόγῳ εἴληφεν ἢ προσληφθεῖσα σὰρξ, διὸ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἃ εἶχεν εἴληφέναι λέγεται ὁ Κύριος. «Εἷς μὲν οὖν Χριστός, οὐχ εἷς δὲ χριστοειδῆς. Νεύματι γάρ», φησί, «Θεοῦ ἐκινουῦντο καὶ Μωϋσῆς 5 καὶ Δαβὶδ καὶ ὅσοι τῆς θείας ἐνεργείας χωρητικοὶ τῇ ἀποθέσει τῶν σαρκικῶν ἰδιωμάτων γεγόνασι» καὶ «ζῶσαι τινες εἰκόνες Χριστοῦ, καὶ ταυτὸν αὐτῷ μᾶλλον κατὰ τὴν χάριν ἢ ἀφομοίωμα».

14 Πολλοὶ μὲν οὖν οὗτοι, καὶ οὐ πολλοὶ μόνον ἀλλὰ καὶ δια-
10 φέροντες ἀλλήλων τῷ ποσῷ τῆς μεθέξεως, ἀμερίστως μεριζο-
μένης τῆς θεουργοῦ ταύτης ἐνεργείας καὶ χάριτος. «Τὸ γὰρ θεο-
πρεπὲς κάλλος», κατὰ τὸν ἐξ Ἀρείου Πάγου θεοφάντορα Διονύ-
σιον, «ἀμιγὲς μὲν ἐστὶ καθόλου πάσης ἀνομοιότητος, μεταδοτι-
κὸν δὲ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ τοῦ οἰκείου φωτός»· «καὶ ἡ τῶν νοε-
15 ρῶν ὄψεων ἀνομοιότης ἢ παντελῶς ἀμέθεκτον ποιεῖ καὶ πρὸς
τὴν αὐτῶν ἀντιτυπίαν ἀδιάδοτον ἢ τὰς μετουσίας ποιεῖ διαφό-
ρους, μικρὰς ἢ μεγάλας, ἀμυδρὰς ἢ φανάς, τῆς μιᾶς καὶ ἀπλῆς
καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἐχούσης καὶ ὑπερηπλωμένης πηγαίας ἀκτι-
νος». Διαφόρους μὲν οὖν τῶν ἠξιωμένων ἕκαστος μετέχει τῆς
20 μεγαλοδωρεᾶς τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν τῆς ἰδίας καθαρότητος
ἀναλογίαν, ἐναρμονίως πρὸς ἐκεῖνο τὸ κάλλος μορφούμενος.
Ἀλλὰ καὶ ὁ τὸ μικρὸν καὶ ἀμυδρὸν ἔχων, ὡς ἐν συγκρίσει τῶν
ὑπερτέρων (οὐδὲν γὰρ ἐκεῖ μικρὸν ὄντως) καὶ ὁ τὸ μικρὸν τοί-
νων ἔχων διὰ τούτου πρὸς ὄλον ἐνοῦται τὸ θειότατον φῶς, ἀμε-
25 ρίστως ἐκείνου καὶ οὐχ ὡς τὰ σῶματα μεριζομένου.

2. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Ζήτησις μετὰ Πύρρου, PG 91, 297A.

3. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Περὶ ἀποριῶν, PG 91, 1253D.

Πατρὸς ἦσαν πάντοτε στὸν Λόγο καὶ ὅλα τὰ προσόντα στὸν Λόγο τὰ παρέλαβε ἢ προσληφθεῖσα σάρκα, γι' αὐτὸ ὁ Κύριος λέγεται ὅτι κατὰ τὸ ἀνθρώπινο ἐπῆρε ὅσα εἶχε. «Ἕνας λοιπὸν Χριστός, ἀλλὰ ὄχι ἓνας χριστοειδῆς. «Διότι», λέγει, «μὲ τὸ νεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐκινουῦνταν καὶ ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Δαβὶδ καὶ ὅσοι ἔγιναν χωρητικοὶ τῆς θείας ἐνεργείας μὲ τὴν ἀπόθεσι τῶν σαρκικῶν ιδιωμάτων»² καὶ «εἶναι ζωντανὲς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ μᾶλλον ταῦτὸ μὲ αὐτὸν κατὰ τὴ χάρι παρὰ ἀφομοίω-μα»³.

- 14 Πολλοὶ λοιπὸν εἶναι αὐτοὶ καὶ ὄχι μόνο πολλοί, ἀλλὰ καὶ διαφορετικοὶ μεταξύ τους κατὰ τὸ ποσὸ τῆς μεθέξεως, διότι αὐτὴ ἡ θεουργὸς ἐνέργεια καὶ χάρις μερίζεται ἀμερίστως⁴. Διότι, κατὰ τὸν Ἀρεοπαγίτη θεοφάντορα Διονύσιο, «τὸ θεοπρεπὲς κάλλος εἶναι μὲν ἀμιγῆς γενικῶς ἀπὸ κάθε ἀνομοιότητα, ἀλλὰ μεταδοτικὸ τοῦ φωτός του στὸν καθένα κατὰ τὴν ἀξία του»⁵. «καὶ ἡ ἀνομοιότης τῶν νοερῶν ὄψεων ἢ καθιστᾶ ἐντελῶς ἀμέθεκτη καὶ ἀδιάδοτη πρὸς τὴν σκληρὴ σύστασί τους ἢ καθιστᾶ διαφορετικῆς τῆς μετουσίης, μικρῆς ἢ μεγάλης, ἀμυδρῆς ἢ φωτεινῆς, τῆς μιᾶς καὶ ἀπλῆς πηγαίας ἀκτῖνος, πού εἶναι πάντοτε ὡσαύτως καὶ ὑπερπληρωμένη»⁶. Διαφορετικὰ λοιπὸν ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς ἀξιωμένους μετέχει τῆς μεγαλοδωρεᾶς τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς καθαρότητός του, μορφούμενος ἑναρμονίως πρὸς ἐκεῖνο τὸ κάλλος. Ἄλλὰ καὶ ὁποῖος ἔχει τὸ μικρὸ καὶ ἀμυδρὸ –διότι τίποτε δὲν εἶναι ἐκεῖ πραγματικὰ μικρὸ– καὶ ὁποῖος λοιπὸν ἔχει τὸ μικρὸ ἐνώνεται διὰ μέσου τούτου πρὸς ὁλόκληρο τὸ θειότατο φῶς, διότι ἐκεῖνο μερίζεται ἀμερίστως καὶ ὄχι ὅπως τὰ σώματα.

4. Πρβλ. Ἰω. Χρυσόστομος, *Εἰς Ἰωάννην ὁμιλίαν* 30, 2, PG 59, 174 καὶ ὁμιλίαν 14, 1, PG 59, 92.

5. *Περὶ οὐρανόθεν ἱεραρχίας* 3, 1, PG 3, 164D.

6. Αὐτόθι 9, 3, PG 3, 260D.

15 Ταῦτ' ἄρα κατὰ τὸν πολὺν πάλιν τὰ θεῖα Μάξιμον, «μία ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγίων ἐστὶν ὡς κατὰ ταύτην ἠνωμένων αὐτῶ», καθ' ὑπόστασιν δ' οὐ μόνου γὰρ τοῦτο τοῦ μόνου Χριστοῦ. Καὶ τοίνυν ἐπειδὴ κατὰ τὸν αὐτὸν αὐθις θεωρο-
5 ρήμονα Μάξιμον, «ὁ τεθεωμένος ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἕξιν τῆς χάριτος δλος δλω περιχωρήσας ὀλικῶς τῷ Θεῷ γίνεται πᾶν δ,τιπέρ ἐστὶν ὁ Θεὸς πλὴν τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος δλον αὐτὸν ἀντιλαβὼν ἑαυτοῦ τὸν Θεόν», ἀντιμεθίστανται κἀνταῦθα καταλλήλως αἱ κλήσεις. Καὶ ὁ ἐπιτυχὼν τῆς θεώσεως ἄνθρω-
10 πος ἀπ' ἀμφοτέρων εἰκότως καλεῖται, νῦν μὲν ἄναρχος καὶ ἀϊδιος καὶ οὐράνιος, ὡς ἀνωτέρω μικρὸν ἀκηκόαμεν, «διὰ τὴν χάριν τὴν ἀκτιστον καὶ ἀεὶ οὔσαν ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος Θεοῦ», νῦν δὲ καινῆ κτίσις, καὶ νέος ἄνθρωπος καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις δι' ἑαυτὸν καὶ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, καίτοι μετὰ τῆς συνημμένης κα-
15 λούμενος οὕτω χάριτος. Ὅτι γὰρ γεννώμεθα θείως ὑπὸ Θεοῦ μᾶλλον κατὰ τὴν χάριν ἀλλ' οὐ κτιζόμεθα, παραστήσει σαφῶς ὁ μέγας Ἀθανάσιος, «ἄλλως», λέγων, «οὐκ ἂν γένοιτο οἱ ἄνθρωποι υἱοὶ Θεοῦ ὄντες φύσει κτίσματα, εἰ μὴ τοῦ ὄντος φύσει καὶ ἀληθινοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα δέξονται· διὸ ἵνα τοῦτο γένηται, ὁ
20 λόγος σὰρξ ἐγένετο'. ἵνα τὸ ἀνθρώπινον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ καὶ υἱὸν καλέσῃ».

16 Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος «κτίσματα», φησὶν, «ὄντες ἡμεῖς,

7. Πρὸς Μαρίνον, PG 91, 33A· Περὶ ἀποριῶν, PG 91, 1076C.

8. Περὶ ἀποριῶν, PG 91, 1308B· πρβλ. Ἐπιστολὴν I, PG 91, 376AB.

9. Περὶ ἀποριῶν, PG 91, 1144AD.

15 Γι' αὐτὸ κατὰ τὸν πολὺ πάλι στὰ θεῖα Μάξιμο, «μιά ἐνέργεια ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων, διότι κατὰ τούτη εἶναι ἐνωμένοι μὲ αὐτὸν οἱ ἅγιου»⁷, κατὰ τὴν ὑπόστασι ὁμοῦ δὲν εἶναι· διότι τοῦτο εἶναι γνῶρισμα μόνο τοῦ μοναδικοῦ Χριστοῦ. Ἐπομένως, ἐπειδὴ κατὰ τὸν ἴδιο πάλι θεωρήσιμα Μάξιμο «ὁ θεωμένος ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἔξι τῆς χάριτος περιχωρήσας ὅλος σὲ ὅλον ὀλικῶς στὸ Θεὸ γίνεται κάθε τι ποῦ εἶναι ὁ Θεὸς πλὴν τῆς κατ' οὐσία ταυτότητος, παίρνοντας ὅλον τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ ἀντὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του»⁸, ἀνταλλάσσονται κι' ἐδῶ καταλλήλως οἱ ὀνομασίεις. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ποῦ ἐπέτυχε τὴ θέωσι καλεῖται ταιριαστὰ καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ, ἄλλοτε ἄναρχος καὶ αἰδῖος καὶ οὐράνιος⁹, ὅπως λίγο παραπάνω ἀκούσαμε, «ἐξ αἰτίας τῆς ἄκτιστης καὶ πάντοτε οὔσης χάριτος ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα Θεό»¹⁰, ἄλλοτε δὲ καινὴ κτίσις¹¹ καὶ νέος ἄνθρωπος¹² καὶ τὰ παρόμοια μὲ αὐτὰ ἐξ αἰτίας ἑαυτοῦ καὶ τῆς φύσεώς του, ἂν καὶ καλεῖται ἔτσι μαζὶ μὲ τὴν συνημμένη χάρι. Ὅτι γεννιώμαστε θείως ἀπὸ τὸν Θεὸ μᾶλλον κατὰ τὴ χάρι ἀλλὰ δὲν κτιζόμαστε, θὰ τὸ παραστήση σαφῶς ὁ μέγας Ἀθανάσιος, λέγοντας, «ἀλλοιῶς οἱ ἄνθρωποι ποῦ εἶναι φύσει κτίσματα δὲν θὰ μπορούσαν νὰ γίνουν υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, παρὰ μόνο ἂν δεχθοῦν τὸ Πνεῦμα τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ· γιὰ νὰ συμβῇ λοιπὸν τοῦτο, ὁ Λόγος ἔγινε σάρκα¹³, ὥστε νὰ καταστήσῃ τὸ ἀνθρώπινο δεκτικὸ θεότητος καὶ νὰ τὸ καλέσῃ υἱό»¹⁴.

16 Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος λέγει, «ἐνῶ εἴμαστε κτίσμα γινόμενα-

10. Αὐτόθι, 1141A.

11. Α' Κορ. 5, 17· Γαλ. 6, 15.

12. Κολ. 3, 10.

13. Γω. 1, 14.

14. Κατ' Ἀρειανῶν 2, 59, PG 26, 273A.

διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος υἰοθεσίας υἱοὶ γινόμεθα»· καὶ πάλιν, «εἰ ὁμοίως ὁ Θεὸς κτίζει καὶ γεννᾷ, ὁμοίως καὶ κτίστης ἡμῶν καὶ Πατὴρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς –Θεὸς γὰρ– καὶ οὐ χρεῖα τῆς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος υἰοθεσίας», τοῦτο διὰ τοῦ λόγου δεικνὺς ὡς τοῖς ἡξιωμένοις τῆς θεοποιουῦ δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος Πατὴρ κατὰ τὴν χάριν, ἀλλ’ οὐ δημιουργὸς ὁ Θεός, καὶ αὐτοὶ τοίνυν κατ’ αὐτὴν εἰκότως τῶν κτισμάτων ἐπέκεινα. «Ὁ γὰρ γεγεννημένος ἐκ τῶν Πνεύματος Πνεῦμά ἐστι» καὶ ὁ «κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν Πνεῦμά ἐστι» κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν καὶ 10 ἀποστολικὴν φωνὴν «ὧ̅ δι’ ὄλου ὄλος περιφύς ὁ Θεός, κατ’ ἐνέργειαν πάντως ἀλλ’ οὐ κατὰ τὴν τῆς θεότητος φύσιν», ὡς ὁ θεῖος Μάξιμος καὶ ὁ θεολόγος ἔφη Γρηγόριος, «ὄργανον ποιεῖται θεῖον αὐτόν, καὶ τῆς οἰκείας πληροῖ δόξης τε καὶ μακαριότητος, ζῶν χαριζόμενος τὴν ἀίδιον τε καὶ ἀνεκλάλητον, ἴν’ ὄλος 15 ἄνθρωπος θεωθῆ, τῇ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ χάριτι θεωρούμενος· ὄλος ἄνθρωπος μένων κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν φύσιν, ὄλος δὲ γινόμενος Θεὸς κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ διόλου τῆς μακαρίας δόξης λαμπρότητα, ἧς οὐδ’ ἐστὶ εὐσεβῶς ἄμα καὶ νουνεχῶς ἐννοῆσαι 20 τι λαμπρότερον ἢ ὑψηλότερον». Ὁ δὲ τὴν λαμπρότητα ἐκείνην κατασπᾶν ἐπιχειρῶν καὶ τιθέναι κάτω μετὰ τῆς κτίσεως, οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ καὶ Χριστὸν αὐτόν καὶ τοὺς δι’ ἐκεῖνον χριστοὺς κάτω τιθεῖ καὶ κατὰ μηδὲν διενηνοχένοι νομίζοι τῆς κτίσεως. Ἄλλὰ Χριστῷ μὲν ἴσως δίδως τὴν κοινωνίαν τῆς ἀκτίστου θεό-

15. Κατ’ Εὐνομίου 4, PG 29, 692A.

16. Αὐτόθι.

17. Ἰω. 3, 6.

18. Α’ Κορ. 6, 17.

στε υἱοὶ διὰ τῆς υἰοθεσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος»¹⁵. καὶ πάλι, «ἂν ὁ Θεὸς κτίζη καὶ γεννᾷ ὁμοίως, ὁμοίως κτίστης καὶ πατέρας μας εἶναι ὁ Χριστὸς –διότι εἶναι Θεὸς– καὶ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη τῆς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος υἰοθεσίας»¹⁶. Μὲ τὸν λόγον αὐτὸ δεικνύει τοῦτο, ὅτι γιὰ τοὺς ἀξιωμένους τῆς θεοποιῦ δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος ὁ Θεὸς εἶναι Πατέρας κατὰ χάριν ἀλλ' ὄχι δημιουργός, κι' αὐτοὶ λοιπὸν ὡς πρὸς αὐτὴν εὐλόγως εἶναι πέρα ἀπὸ τὰ κτίσματα. «Διότι ὁ γεννημένος ἀπὸ τὸ Πνεῦμα εἶναι Πνεῦμα»¹⁷ καὶ «ὁ προσκολλώμενος στὸν Κύριο εἶναι ἓνα Πνεῦμα»¹⁸, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴ καὶ ἀποστολικὴ φωνή. Ὁ Θεὸς φυτρώνοντας ὁλόκληρος γύρω σ' αὐτὸν πλήρως, κατ' ἐνέργεια βέβαια καὶ ὄχι κατὰ τὴ φύσιν τῆς θεότητος, τὸν καθιστᾷ θεῖο ὄργανο καὶ τὸν γεμίζει μὲ τὴ δόξα καὶ μακαριότητά του, χαρίζοντάς του ζωὴ αἰδία καὶ ἀνέκφραστη, γιὰ νὰ θεωθῆ ὁλος ὁ ἄνθρωπος, θεουργούμενος μὲ τὴ χάριν τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ· μένοντας ὁλος ἄνθρωπος κατὰ ψυχὴ καὶ σῶμα ἀπὸ τὴ φύσιν του, ὁλος γινόμενος Θεὸς κατὰ ψυχὴ καὶ σῶμα ἀπὸ τὴ χάριν καὶ τὴν ταιριαστὴ σ' αὐτὸν γενικὰ λαμπρότητα τῆς μακαρίας δόξας, τῆς ὁποίας εὐσεβῶς καὶ φρονίμως δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐννοηθῆ τίποτε λαμπρότερο καὶ ὑψηλότερο»¹⁹. Ὅποιος δὲ ἐπιχειρεῖ νὰ κατεβάσῃ ἐκείνη τὴ λαμπρότητα καὶ νὰ τὴν τοποθετήσῃ κάτω μαζὶ μὲ τὴν κτίσιν, δὲν θὰ εἶναι ἀξιοθαύμαστο ἂν τοποθετήσῃ καὶ τὸν Χριστὸ τὸν ἴδιο καὶ τοὺς ἐξ αἰτίας αὐτοῦ χριστοὺς κάτω καὶ νὰ νομίζη ὅτι δὲν διαφέρει κατὰ τίποτε ἀπὸ τὴν κτίσιν. Ἀλλὰ ἴσως στὸν μὲν Χριστὸ δίδεις

19. Περὶ ἀποριῶν, PG 91, 1088BC. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο τοῦ *Περὶ ἀποριῶν* τοῦ ἁγίου Μαξίμου ἀποτελεῖ λύσιν ἀπορίας τοῦ Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κυζίκου ἀναφερομένης στὸ *Λόγον 14, 7* τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

τητος, τοῖς δ' ἐκεῖνον ὡς ἀληθῶς ἐνδεδυμένοις οὐ δίδως; Καὶ πῶς δι' ἡμᾶς ἐκεῖνος τοιοῦτος, εἰ καὶ ἡμᾶς εἷξαντας ἐκείνῳ μὴ τοιούτους ἀποκαθίστησιν, οὐκ ἀπαραλλάκτους λέγω, ἀλλ' ἀφωμοιωμένους καὶ ἠνωμένους κατὰ τὴν χάριν αὐτῶ; Τί δὲ πρὸς ἡμᾶς εἰ ναὸν ἑαυτῷ κατεσκεύασεν ἐκεῖνος τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀπαρχὴν, ἡμᾶς δ' οὐχὶ ναοὺς κατασκευάζει τῆς οἰκείας θεότητος; Πῶς δὲ καὶ κοινωνοῦμεν αὐτῷ τῆς θεότητος εἰ μὴδὲ τῆς κτιστῆς ἐνεργείας ἔχομεν τὴν κοινωνίαν; Τῆς γὰρ φύσεως ἢ τῆς ὑποστάσεως ἐκείνης ἀμήχανον.

τὴν κοινωνία τῆς ἄκτιστης θεότητος, δὲν τὴν δίδεις ὅμως σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν πραγματικᾶ ἐνδυθῆ ἐκεῖνον²⁰; Καὶ πῶς ἐκεῖνος εἶναι γιὰ μᾶς τέτοιας λογῆς, ἂν δὲν κάμη κι' ἐμᾶς τὸ ἴδιο, ὅταν προχωρήσωμε σ' αὐτήν, δὲν λέγω ἀπαραλλάκτους, ἀλλ' ἀφωμοιωμένους καὶ ἠνωμένους μὲ αὐτὸν κατὰ τὴ χάρι; Καὶ ποιά ἀξία ἔχει γιὰ μᾶς, ἂν ἐκεῖνος κατασκεύασε γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἀπαρχή, ἐμᾶς ὅμως δὲν μᾶς κατασκευάζει ναοὺς τῆς θεότητός του; Πῶς κοινωνοῦμε τῆς θεότητος μὲ αὐτόν, ἂν δὲν ἔχωμε οὔτε τῆς ἄκτιστης θεότητος τὴν κοινωνία; Διότι νὰ ἔχωμε τὴν κοινωνία τῆς φύσεως καὶ τῆς ὑποστάσεως ἐκείνης εἶναι ἀδύνατο.

20. Πρβλ. Γαλ 3, 27.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

᾽Οτι ὡς ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς εἰληφέναι λέγεται τὴν ἄκτιστον χάριν τοῦ Πνεύματος καὶ ὅτι ταύτης τῆς ἀκτίστου χάριτος καὶ τοῖς οἰκείοις μετέδωκέ τε καὶ μεταδίδωσιν

17 ᾽Οτι δὲ Χριστὸς ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, οὐχ ὅπως συνὸν καὶ συμπαρομαρτοῦν εἶχεν ὡς Θεὸς κατὰ φύσιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος εἴληφε τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν καὶ τὴν ἐνέργειαν (δι' ὃ σὺ δύο φῆς θεότητος ἡμᾶς ἔχειν δογμα-
5 τίζειν τὸν Χριστόν)· ὅτι τοίνυν ὡς ἄνθρωπος ταύτην ἔλαβεν ἄνωθεν, διδάσκου παρὰ τοῦ προσκιρτήσαντος καὶ προδραμόν-
τος καὶ προκηρύξαντος, ὃς καὶ βαπτίζων αὐτόν, καταβαῖνον ἄνωθεν ὀφθαλμοῖς εἶδε τὸ Πνεῦμα καὶ μένον ἐπὶ τὸν ναὸν ἐκεῖ-
νον. Καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας, πρὸς τοὺς ὑπὸ βασκανίας
10 ἀχθομένους τῇ τοῦ βαπτισαμένου προκοπῇ «οὐ δύναται», φησὶν, «ὁ ἄνθρωπος λαμβάνειν ἑαυτοῦ οὐδὲν ἔαν μὴ ἦ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ», καὶ ὅτι «ὃν ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ρήμα-
τα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ· οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦ-
μα».

15 ᾽Ο διευκρινῶν Ἰωάννης ὁ τὴν γλωτταν χρυσοῦς «πνεῦ-
μα», φησὶν, «εὐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ με-
ριζομένη. Καὶ γὰρ ἡμεῖς μὲν πάντες μέτρῳ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν λαμβάνομεν, ἐκεῖνος δὲ ὀλόκληρον αὐτὴν εἶχεν· εἰ δὲ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

“Οτι ὁ Χριστὸς λέγεται ὅτι ἔχει λάβει τὴν ἄκτιστη χάρι τοῦ Πνεύματος ὡς ἄνθρωπος καὶ ὅτι ἀπὸ αὐτὴν, τὴν ἄκτιστη χάρι, μετέδωσε καὶ μεταδίδει καὶ στοὺς οἰκείους του

17 “Οτι δὲ ὁ Χριστός, ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, δὲν εἶχε μόνο ὡς Θεὸς κατὰ φύσιν τὸ ἅγιον Πνεῦμα συνὸν καὶ συνακόλουθο, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος εἶχε λάβει τὴ χάρι καὶ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος (γι’ αὐτὸ ἐσὺ ἰσχυρίζεσαι ὅτι ἐμεῖς δογματίζομε ὅτι ὁ Χριστὸς ἔχει δύο θεότητες)· ὅτι λοιπὸν ὡς ἄνθρωπος ἐπῆρε τὴ χάρι ἄνωθεν, νὰ διδάσκεσαι ἀπὸ τὸν προπηδήσαντα καὶ προδραμόντα καὶ προκηρύξαντα, ὁ ὁποῖος καθὼς τὸν ἐβάπτισε, εἶδε μὲ ὀφθαλμοῦς τὸ Πνεῦμα νὰ κατεβαίῃ ἄνωθεν καὶ νὰ μένη ἐπάνω σ’ ἐκεῖνον τὸν ναό¹. Κι’ ἔπειτα ἀπὸ λίγες ἡμέρες λέγει πρὸς τοὺς στενοχωρημένους ἀπὸ φθόνου γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ βαπτισθέντος, «δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ πάρῃ τίποτε ἀφ’ ἑαυτοῦ, ἂν δὲν τοῦ εἶναι δοσμένο ἀπὸ τὸν οὐρανό»², καὶ ὅτι «αὐτὸς τὸν ὁποῖο ἔστειλε ὁ Θεὸς λαλεῖ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ· διότι ὁ Θεὸς δὲν τοῦ δίδει μὲ τὸ μέτρο τὸ Πνεῦμα»³.

Τοῦτον τὸν λόγο διευκρινίζοντας ὁ Ἰωάννης ὁ χρυσόγλωσσος λέγει, «Πνεῦμα ἐδῶ λέγει τὴν ἐνέργεια· διότι αὐτὴ εἶναι ποὺ μερίζεται. Πράγματι, ὅλοι ἐμεῖς παίρνομε τὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος μὲ μέτρο, ἐκεῖνος ὅμως τὴν ἔχει ὀλόκληρη· ἂν

1. *Ἰω.* 1, 33· πρβλ. *Ματθ.* 3, 16· *Μάρκ.* 1, 10· *Λουκᾶ* 3, 22.

2. *Ἰω.* 3, 27.

3. *Ἰω.* 3, 34.

ἡ ἐνέργεια ἀμέτρητος, πολλῶ μᾶλλον ἢ οὐσία». Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, «ἡ σὰρξ ἡ ἀγία, λαβοῦσα τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν, οὐκ ἔλαβεν ὡς ἐπὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν προφητῶν μίαν χάριν ἢ δευτέραν· ἄνθρωπος γὰρ πάντα χωρῆσαι οὐ δύναται· ἐφ' ἡμῶν γὰρ μερίζεται τὰ δῶρα, ἐν δὲ τῇ σαρκὶ τοῦ Χριστοῦ ὅλα τὰ χαρίσματα, ὅλαι αἱ δωρεαὶ ἦσαν κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς οὐσίαν». «Ταῦτα δὲ πάντα» κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον «εἶχεν αἰεὶ, Θεὸς ὢν ὁ λόγος· λέγεται δὲ ὅτι ἔλαβεν ἀνθρωπίνως, ἵνα τῆς σαρκὸς ἐν αὐτῷ λαμβανούσης, λοιπὸν ἐξ ἐκείνης καὶ ἐφ' 5 ἡμᾶς διαμεῖνῃ βεβαίως». Διὸ καὶ κατὰ τὸν Χρυσόστομον θεολόγον, «πᾶσα ἡ χάρις ἐξεχύθη εἰς τὸν ναὸν ἐκεῖνον, ἡμεῖς δὲ μικρόν τι καὶ ρανίδα ἀπὸ τῆς χάριτος ἐκείνης ἔχομεν». Εἶχε τοιγαροῦν καὶ ὡς ἄνθρωπος εἰληφῶς τὴν θείαν ἐνέργειαν καὶ χάριν ὁ Κύριος.

18 Καὶ αὕτη ἐστὶ, κατὰ τὸν Χρυσόστομον πατέρα πάλιν, «δι' ἧς ἐδίδασκε, δι' ἧς ἐθαυματούργει». «Ἐθαύμαζον γάρ», φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, «ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ», καὶ «δύναμις παρ' αὐτοῦ ἐξήρχετο καὶ ἰᾶτο πάντας». Ἄρ' οὖν ἡ παρ' αὐτοῦ ἐξιούσα δύναμις ἢ οὐσία 20 ἐστὶ; Καὶ πῶς ἢ μηδαμόθεν ἀποῦσα καὶ παντάπασιν ἀνεκφοίτητος οὖσα καὶ τοῖς πᾶσιν ἀνέκφαντος καὶ ἀμέθεκτος ἐκείνη, κτιστὴ δ' ἄρα τις δύναμις ἦν, ὅτι μὴ οὐσία; Καὶ πῶς ἰᾶτο πάντας; Ἴδοις δ' ἂν ταύτην καὶ διὰ Παύλου καὶ Πέτρου καὶ τῶν ὁμοίων ἐνεργουῦσάν τε καὶ ἰωμένην. «Ἐξέρχεται γὰρ δύναμις ἀπὸ Χρι-

4. Εἰς Ἰωάννην 30, 2, PG 59, 174.

5. Κατ' Ἀρειανῶν 3, 40, PG26, 409A.

δὲ ἡ ἐνέργεια εἶναι ἀμέτρητη, πολὺ περισσότερο ἢ οὐσία»⁴. Καὶ ἄλλοῦ πάλι λέγει· «ἡ ἁγία σάρκα, ὅταν ἐπῆρε τὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος, δὲν ἐπῆρε ὅπως συνέβηκε μὲ τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς προφῆτες μιὰ χάρις ἢ δευτέρα· διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ τὰ χωρέσῃ ὅλα· στὴν περίπτωσί μας τὰ δῶρα μερίζονται, στὴν περίπτωσι τοῦ Χριστοῦ ἦσαν συνηνωμένα μὲ τὴν οὐσία τῆς σαρκὸς ὅλα τὰ χαρίσματα, ὅλες οἱ δωρεές». «ἽΟλα δὲ τοῦτα», κατὰ τὸν μέγα Ἀθανάσιος, «εἶχε πάντοτε ὁ Λόγος, διότι ἦταν Θεός· λέγεται δὲ ὅτι ἔλαβε ἀνθρωπίνως, ὥστε, καθὼς ἔπαιρνε μέσα σ' αὐτὸν ἡ σάρκα, ἀπὸ ἐκείνην ἔπειτα νὰ παραμείνουν καὶ σὲ μᾶς βέβαια»⁵. Γι' αὐτὸ καὶ κατὰ τὸν Χρυσόστομο Θεολόγο, «ὅλη ἡ χάρις ἐξεχύθηκε στὸν ναὸ ἐκεῖνο, ἐμεῖς ὁμῶς ἔχομε κάτι μικρό, μιὰ ρανίδα ἀπὸ τὴ χάρις ἐκείνη»⁶. Ἐπομένως ὁ Κύριος εἶχε λάβει καὶ ὡς ἄνθρωπος τὴ θεία χάρις καὶ ἐνέργεια.

18 Κι' αὐτὴ εἶναι, πάλι κατὰ τὸν Χρυσόστομο πατέρα, ἐκείνη «διὰ τῆς ὁποίας ἐδίδασκε, διὰ τῆς ὁποίας ἐθαυματουργοῦσε»⁷. Διότι λέγει ὁ εὐαγγελιστής, «ἐθαύμαζαν γιὰ τὰ λόγια τῆς χάριτος ποὺ ἐκπορευόνταν ἀπὸ τὸ στόμα του»⁸, καὶ «ἀπ' αὐτὸν ἔβγαινε μιὰ δύναμις ποὺ ἐθεράπευε ὄλους»⁹. ἼΑρα λοιπὸν ἡ δύναμις ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ αὐτὸν εἶναι ἡ οὐσία; Πῶς μπορεῖ ἐκείνη ποὺ δὲν ἀπουσιάζει ἀπὸ πουθενὰ καὶ εἶναι ἐντελῶς ἀνεκφοίτητη καὶ σ' ὄλους ἀφανέρωτη καὶ ἀμέθεκτη νὰ εἶναι κτιστὴ δύναμις, ἐκτὸς ἀπὸ οὐσία; Καὶ πῶς ἐθεράπευε ὄλους; Θὰ μπορούσες δὲ νὰ τὴν ἰδῆς νὰ ἐνεργῇ καὶ νὰ θεραπεύῃ ἐπίσης καὶ διὰ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Πέτρου καὶ τῶν ὁμοίων. Διότι, κατὰ τοὺς

6. *Εἰς Ψαλμὸν 44. 2*, PG 55, 186.

7. *Αὐτόθι*, 185-186.

8. *Λουκᾶ 4, 22*.

9. *Λουκᾶ 6, 19*.

στοῦ», κατὰ τοὺς ἱεροὺς πατέρας, «οὐ τοπικῶς μεταβαίνουσα, ἀλλὰ πρὸς τε τοὺς ἄλλους διαδιδόμενη καὶ ἐν τῷ Χριστῷ ἀμείωτος μένουσα, ὡσπερ καὶ τὰ μαθήματα καὶ παρὰ τοῖς διδάσκουσιν εἰσι καὶ τοῖς μανθάνουσι παραδίδονται». Αὕτη ἄρ' 5 ἔστιν ἡ μετεχομένη τοῖς ἀγίοις ἄκτιστος ἐνέργεια.

19 Συμμαρτυρεῖτω δὴ τῇ ἀληθείᾳ τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῷ χρυσορρήμονι Κύριλλος ὁ θεῖος. Προθεῖς γὰρ ἐκεῖνο τὸ δι' ἐμφυσήματος τοῖς μαθηταῖς Πνεῦμα ἅγιον δεδόσθαι παρὰ τοῦ Σωτῆρος, «πρῶτον μὲν», φησὶν, «οὐκ ἀνθρώπου τὸ δίδοναι 10 Πνεῦμα δι' ἐμφυσήματος· εἶτα καὶ τὸ μέγα καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν τὴν τοιαύτην ἐξουσίαν παρασχεῖν, ὥστε κρατεῖν ὧν ἂν ἔλοιντο καὶ ἀφιέναι τὰς ἀμαρτίας». Ὁρᾷς ὡς ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἔστιν ἡ μετεχομένη, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνωκισμένη τοῖς ὡς ἀληθῶς τεθεω- μένοις ἐνέργεια καὶ χάρις καὶ δύναμις, ἣν ὁ μὲν ὁμόθεος ἐκεῖνος 15 καὶ προσκυνητὸς ναὸς μόνος ὀλόκληρον εἰκότως ἐπλούτησε, τῶν δ' ἄλλων ἐκεῖθεν ὡς ἀπὸ δεξαμενῆς ἀρυομένων, ἐπειδήπερ οὐ μεθεκτὴ μόνον ἀλλὰ καὶ μεριστὴ πῶς καθέστηκεν ἡ τοῦ θεοῦ Πνεύματος χάρις καὶ ἐνέργεια, μέρους ἕκαστος εὐμοίρησεν ὅποσον ἐχώρησεν· Οὕτως «ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ», 20 φησὶν, «ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν». Οὕτω βραχεῖα τοῦ μεγάλου φωτὸς λαμπηδόνι πρὸς Δαμασκὸν πορευόμενος ἐντετύχηκεν ὁ Παῦλος. Οὕτω πρὸ αὐτοῦ Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης ἀμυδρὰν αὐγὴν θεότητος ἐπ' ὄρους εἶδον, μεριζομένης ἀμερί-

ιερούς πατέρες, «ἐξέρχεται δύναμις ἀπὸ τὸν Χριστὸ πού δὲν μεταβαίνει τοπικῶς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους διαδίδεται καὶ μέσα στὸ Χριστὸ μένει ἀμείωτη, ὅπως καὶ τὰ μαθήματα, καὶ στοὺς διδασκάλους διατηροῦνται καὶ στοὺς μαθητὰς παραδίδονται». Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ μετεχομένη ἀπὸ τοὺς ἁγίους ἄκτιστη ἐνέργεια.

19 Ἐὰς συμμαρτηρήση δὲ μὲ τὴν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μὲ τὸν Χρυσόστομο ὁ θεῖος Κύριλλος. Αὐτός, ἀφοῦ προτάσσει ἐκεῖνο, τὸ ὅτι δι' ἐμφυσήματος ἐδόθηκε στοὺς μαθητὰς ἀπὸ τὸν Σωτῆρα ἅγιο Πνεῦμα¹⁰, λέγει, «πρῶτα πρῶτα δὲν εἶναι ἔργο ἀνθρώπου τὸ νὰ δίδῃ Πνεῦμα μ' ἐμφύσημα· ἔπειτα καὶ τὸ σπουδαῖο καὶ ὑπεράνω τῆς κτίσεως, νὰ παράσχη τέτοια ἐξουσία, ὥστε νὰ κρατοῦν καὶ νὰ συγχωροῦν τίς ἁμαρτίες ὅποιων διαλέξουν»¹¹. Βλέπεις ὅτι ἡ μετεχομένη, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνοικισμένη στοὺς ἀληθινὰ θεωμένους, ἐνέργεια καὶ χάρις καὶ δύναμις, τὴν ὁποία μόνος ἐκεῖνος ὁ ὁμόθεος καὶ προσκυνητὸς ναὸς εὐλογα ἔθησαύρισε ὀλόκληρη, οἱ δὲ ἄλλοι παίρνοντας ἀπὸ ἐκεῖ σὰν ἀπὸ δεξαμενῆ, ἐπειδὴ ἡ χάρις καὶ ἐνέργεια τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἔγινε ὄχι μόνον μεθεκτὴ ἀλλὰ καὶ κάπως μεριστή, ἐπέτυχαν ὁ καθένας τοὺς ἑνα μέρος, ὅσο ἐχώρεσε; Ἔτσι, λέγει, «ἀπὸ τὸ πλήρωμά του ἐλάβαμε ὅλοι ἐμεῖς»¹². Ἔτσι αὐτὸς ἐκχύνει ἀπὸ τὸ Πνεῦμα του πρὸς ὄλους κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς ἀγάπης καὶ πίστεως τῶν προσερχομένων. Ἔτσι ὁ Παῦλος, πορευόμενος πρὸς τὴν Δαμασκὸν, συνάντησε μικρὴ λαμπηδόνα τοῦ μεγάλου φωτός¹³. Ἔτσι πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰάκωβος καὶ ὁ Ἰωάννης εἶδαν μιὰ ἀμυδρὴ αὐγὴ θεότητος ἐπάνω στὸ

10. 7ω. 20, 22.

11. Χωρίο πού δὲν ἀνιχνεύθηκε.

12. 7ω. 1, 16.

13. Πράξ. 9, 3.

στως τῆς χάριτος καὶ λαμπρότητος καὶ ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος οὐκ ἀδυνάτως ἔχοντος πρὸς τὴν ἀγίαν μετάδοσιν.

Ἡ γὰρ ἂν ἀνόνητος ἡμῖν καθάπαξ ἦν πᾶσα θεία τελετή καὶ ἅπαν θεῖον μυστήριον, εἰ μὴ κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν θεολόγον 5 τὴν καθ' ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐκ Παρθένου προσλαβόμενος σάρκα Πνεῦμα θεῖον ἀντέδωκεν ἡμῖν. Ὅς, καὶ κατὰ τὸν σοφὸν τὰ θεῖα Κύριλλον, διὰ τοῦτο πρῶτος αὐτὸς γεννητὸς τοῦ ἀγίου Πνεύματος κατὰ τὴν σάρκα γέγονεν, ἵν' ὡσπερ ὀδῶ καὶ εἰς ἡμᾶς δια-
βαινούσης τῆς χάριτος «οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος
10 σαρκός, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός» τὴν νοητὴν ἔχωμεν ἀναγέννησιν. Καὶ κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον «ὁ λόγος τοῦ Πατρὸς ἐνωθεὶς σαρκὶ γέγονε σὰρξ, ἵνα οἱ ἄνθρωποι, ἐνωθέντες Πνεύματι, γένωνται ἐν Πνεύμα. Αὐτὸς οὖν ἐστὶ Θεὸς σαρκοφόρος καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι πνευματοφόροι». «Καὶ οἱ τοῦ Χριστοῦ καὶ
15 τῆς ἀληθείας ἐργάται», κατὰ τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον, «διά τε τῆς πίστεως καὶ τῶν τῆς ἀρετῆς πόνων τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν αὐτῶν ἀγαθὰ παρὰ τῆς τοῦ Πνεύματος δεχόμενοι χάριτος, μεθ' ἡδονῆς ἀρρήτου καρποῦνται». Καὶ πάλιν· «τὴν ἀπαρχὴν τῆς κοινῆς φύσεως ὁ Χριστὸς ἀναλαβὼν διὰ ψυχῆς τε καὶ σώματος
20 ἀγίαν ἐποίησεν, ἵνα ταύτην ἄνω θεὸς διὰ τῆς ἀφθαρσίας συνεπισπάρσῃται δι' αὐτῆς πᾶν τὸ συγγενὲς κατὰ φύσιν αὐτῇ καὶ ὁμό-

14. Τὴ λάμπει πού εἶδαν οἱ μαθηταὶ τὴν στιγμή τῆς μεταμορφώσεως. Δοξαστικὸν ἀποστίχων ἔσπερινου 7ης Αὐγούστου.

ὄρος¹⁴, καθὼς ἡ χάρις καὶ λαμπρότης καὶ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος ἐμερίζοταν ἀμερίστως¹⁵, τὸ ὁποῖο βέβαια δὲν ἀδυνατοῦσε πρὸς τὴν ἀγία μετάδοσι.

Ἄληθεια θὰ ἦταν ἀπολύτως ἀνωφελὴς γιὰ μᾶς κάθε θεία τελετὴ καὶ κάθε θεῖο μυστήριον, ἂν ὁ Κύριος, κατὰ τὸν Δαμασκηνὸ θεολόγο, παίρνοντας τὴν ἀνθρωπίνην μας σάρκα ἀπὸ τὴν Παρθένο δὲν μᾶς ἔδιδε ἀντὶ γι' αὐτὴν θεῖο Πνεῦμα. Αὐτός, κατὰ τὸν σοφὸ στὰ θεῖα Κύριλλο, ἔγινε πρῶτος γεννητὸς τοῦ ἀγίου Πνεύματος κατὰ σάρκα γιὰ τοῦτο, γιὰ νὰ ἔχωμε κι' ἐμεῖς τὴ νοητὴ ἀναγέννησι, καθὼς ἡ χάρις θὰ διαβαίνει καὶ σ' ἐμᾶς σὰν ἀπὸ μιὰ δίοδο, «ὄχι ἀπὸ αἵματα, οὔτε ἀπὸ θέλημα σαρκὸς οὔτε ἀπὸ θέλημα ἀνδρός»¹⁶. Καὶ κατὰ τὸν μέγα Ἀθανάσιον, «ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐνωθεὶς μὲ τὴν σάρκα ἔγινε σάρκα, ἔτσι ὥστε οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ ἐνωθοῦν μὲ τὸ Πνεῦμα, νὰ γίνουν ἕνα πνεῦμα. Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι Θεὸς σαρκοφόρος κι' ἐμεῖς ἄνθρωποι πνευματοφόροι¹⁷. «Καὶ οἱ ἐργάτες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀληθείας», κατὰ τὸν θεῖο Γρηγόριον Νύσσης, «δεχόμενοι τὰ ὑπεράνω τῆς φύσεώς των ἀγαθὰ ἀπὸ τὴ χάρι τοῦ Πνεύματος διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν κόπων τῆς ἀρετῆς, τὰ καρπώνονται μὲ ἄρρητη ἡδονή»¹⁸. Καὶ πάλι, «ὁ Χριστός, ἀναλαβὼν τὴν ἀπαρχὴ τῆς κοινῆς φύσεως, τὴν κατέστησε ἀγία σὲ ψυχὴ καὶ σῶμα, ἔτσι ὥστε τοποθετώντας τὴν ἐπάνω διὰ τῆς ἀφθαρσίας νὰ προσελκύσῃ διὰ μέσου αὐτῆς ὅλο τὸ συγγενές της κατὰ φύσιν καὶ ὁμόφυλο καὶ νὰ δεχθῇ τοὺς ἀποκηρυγμένους στὴν υἰοθεσία

15. Πρβλ. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς Ἰωάννην ὁμιλίαν* 30, 2, PG 59, 174 καὶ ὁμιλίαν 14, 1, PG 59, 92.

16. *Ἰω.* 1, 13.

17. *Περὶ σαρκώσεως τοῦ Λόγου* 8, PG 26, 996C.

18. Χωρὶο ποῦ δὲν ἀνιχνεύθηκε.

φυλον καὶ προσδέξῃται τοὺς ἀποκηρύκτους εἰς τὴν υἰοθεσίαν καὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ μετουσίαν»· καὶ πάλιν, «ὡσπερ τὸν ἑαυτοῦ ἄνθρωπον τῇ δυνάμει τῆς θεότητος ἑαυτῷ ὁ Χριστὸς προσωκείωσεν, οὕτω καὶ τοὺς καθ' 5 ἕκαστον προσάξει τῇ συναφείᾳ τῆς θεότητος, εἰ μηδὲν ἐπάγοιντο τῆς πρὸς τὸ θεῖον συμφυΐας ἀνάξιον».

20 Σὺ δ' ὁμοίον τι λέγεις, ὡσπερ ἂν εἰ ἀρχιτέκτονος ἑαυτῷ κατασκευάσαντος οἶκον, κάλλει μὲν εὐπρεπέστατον, ἔδρα δὲ ἀσφαλέστατον, προσβολαῖς δὲ παντοίαις ἀτίνακτόν τε καὶ ἀνε- 10 πίβατον, ἡμᾶς δ' ἀφέντος οἰμώζειν ἐν ἐρειπίοις ἀχρείοις ἐχθρῶν περιστοιχιζόντων καὶ τυφωνικῶν πνευμάτων ἐπιρρεόντων καὶ πολλοῦ καὶ παντοίου περικλύζοντος πάντοθεν τοῦ χειμῶνος, αὐτὸς ἡξίους χαίρειν, ὡς ἐκείνου τοῦ ἀρχιτέκτονος ἡμῶν ἐπισκευάσαντος τὴν οἰκίαν, τῷ κατασκευάσαι τὴν ἰδίαν αὐτὸν ἀρί- 15 στην. Μᾶλλον δ' ὁ πάντα τολμῶν Ἀκίνδυνος οὐδὲ τοῦτό φησιν· ἐν γὰρ τοῖς Π ε ρ ἰ Θε ώ σ ε ω ς αὐτοῦ λόγοις καὶ τῆς ἐξ ἀνθρώπων ἀπαρχῆς, ἦν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνείληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, κτιστήν, ὧ τῆς τόλμης, τὴν θέωσιν ἀποφαίνεται, ὡς ἐν τοῖς πρὸς τὸν σοφὸν τῆς Κυζίκου πρόεδρον ἐπεσταλμένος ἐπεδείξα- 20 μὲν τε καὶ διηλέγξαμεν.

καὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ στὴν μετουσία τῆς θεότητός του»¹⁹. καὶ πάλι, «ὅπως τὸν ἀνθρώπο του ὁ Χριστὸς τὸν προσοικεῖωσε πρὸς τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὴν δύναμι τῆς θεότητος, ἔτσι καὶ τοὺς ἐπὶ μέρους ἀνθρώπους θὰ προσαγάγη στὴ συνάφεια τῆς θεότητος, ἂν δὲν φέρουν μαζί τους τίποτε ἀνάξιο πρὸς τὴ θεία συμφυΐα»²⁰.

20 Ἐσὺ ὅμως λέγεις κάτι παρόμοιο μὲ τὸ παρακάτω. Ἕνας ἀρχιτέκτων κατασκευάζει τὸν οἶκὸ του, μεγαλοπρεπῆ σ' ἐμφάνισι, μὲ ἀσφάλεια στερεωμένο, ἀκλόνητο καὶ ἀπρόσβλητο ἀπὸ κάθε προσβολή, ἐμᾶς ὅμως μᾶς ἄφησε νὰ ταλαιπωρούμαστε σὲ ἄχρηστα ἐρείπια, ἐνῶ μᾶς περιστοιχίζουν ἐχθροί, μᾶς κτυποῦν τυφωνικοὶ ἄνεμοι καὶ μᾶς κατακλύζει πολλὴ καὶ πολύμορφη κακοκαιρία ἀπὸ παντοῦ· καὶ τότε ἐσὺ ἔχεις τὴν ἀξίωσι νὰ εἴμαστε χαρούμενοι, διότι τάχα ἐκεῖνος ὁ ἀρχιτέκτων ἐπεσκεύασε τὴν οἰκία μας μὲ τὸ νὰ κατασκευάσῃ τὴ δική του ἀρίστη. Μᾶλλον δὲ ὁ Ἀκίνδυνος ποὺ κατατολμᾷ τὰ πάντα δὲν λέγει οὔτε τοῦτο· διότι στοὺς *Περὶ θεώσεως* λόγους του χαρακτηρίζει, –τί τόλμη– κτιστὴ τὴ θέωσι καὶ τῆς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἀπαρχῆς, τὴν ὁποία ἀνέλαβε ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀπεδείξαμε καὶ ἐλέγξαμε καὶ στὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν σοφὸ πρόεδρο τῆς Κυζίκου²¹.

19. *Περὶ τελειότητος*, PG 46, 280AB.

20. *Αὐτόθι*, 227C.

21. Ὁ περὶ τοῦ θέματος τούτου ἐλεγχος στὴν ἐπιστολὴ *Πρὸς Ἀθανάσιον Κυζίκου* 29–31, τόμ. 4, σ. 322–327.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

**Ὅτι τὴν παρὰ Θεοῦ διδομένην καὶ παρὰ τῶν ἁγίων λαμβανομένην
θεοποιὸν χάριν τοῦ Πνεύματος, νῦν μὲν κτίσμα φησὶν ὁ
Ἀκίνδυνος, νῦν δ' αὐτὸν εἶναι τὸν Θεόν, αὐτὴν
αὐτοῦ τὴν οὐσίαν· ἐν ᾧ καὶ πολλοῖς ἀτόποις
περιπίπτων ἐλέγχεται**

21 Ἐπεὶ δὲ τῷ Ἀκινδύνῳ περὶ τούτου πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος, ὁ
λαμβάνων ὁ θεούμενος θεοῦται (τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς ἁγίοις ἢ χάρις
ἢ θεοποιός), φέρ' ἴδωμεν τί φησὶν οὗτος τοὺς ἁγίους λαμβάνον-
τας θεοῦσθαι. Προενεγκῶν τοίνυν ἐν τοῖς Περὶ χάριτος
5 αὐτῷ πεπονημένοις τὸν Χρυσόστομον τὸ ἅγιον εἶναι λέγοντα
Πνεῦμα τὴν δεδομένην τοῖς πιστεύουσι χάριν, ἐπάγει καὶ αὐτὸς
περὶ αὐτοῦ γράφων· «ταύτην λέγει τὴν χάριν, τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον αὐτό, τὴν δύναμιν ἐκείνην, ἣν ὁ Σωτὴρ ἐπηγγείλατο τοῖς
ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς ἐξ ὕψους ἐνδύσασθαι, ἣν δῆπου καὶ ἐνε-
10 δύσαντο»· καὶ παράγει μαρτυρίας, ἀφ' ὧν δείκνυσιν ὅτι δύναμις
καὶ χάρις ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖται.
Καὶ ἐπάγει· «ὥστε καὶ ὅταν λέγῃ ὁ ἅγιος Μάξιμος 'διὰ τὴν χά-
ριν τὴν ἀκτιστον καὶ αἰεὶ οὐσαν ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄντος Θεοῦ', δῆλον
πάντως ὅτι τὸ Πνεῦμα λέγει τὸ ἅγιον ἢ τὸν Υἱὸν αὐτόν, ὃν καὶ ὁ
15 ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης χάριν καὶ αὐτοχάριν καλεῖ πολλάκις.
Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεός, ὃ, τί ποτέ ἐστι, χάρις καὶ ἔλλαμψις λέγεται
παρὰ τῶν ἁγίων».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Ὅτι τῆ θεοποιῶ χάρι τοῦ Πνεύματος ποῦ δίδεται ἀπὸ τὸν Θεὸ
καὶ λαμβάνεται ἀπὸ τοὺς ἀγίους ὁ Ἀκίνδυνος ἄλλοτε τὴν
λέγει κτίσμα κι' ἄλλοτε ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός,
ἢ ἴδια ἢ οὐσία του. Ἐδῶ ἐλέγχεται καὶ ὅτι
περιπίπτει σὲ πολλὰ ἄτοπα

21 Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος τοῦ Ἀκινδύνου εἶναι πρὸς ἐμᾶς περὶ
τούτου, τὸ ὅποιο λαμβάνει ὁ θεούμενος ὥστε νὰ θεώνεται (διό-
τι τοῦτο εἶναι μεταξὺ τῶν ἀγίων ἢ θεοποιὸς χάρις), ἃς ἰδοῦμε τί
λέγει αὐτὸς ὅτι λαμβάνουν οἱ ἅγιοι ὥστε νὰ θεώνωνται. Στὴν
πραγματεία του *Περὶ χάριτος* λοιπὸν, ἀφοῦ προβάλλει τὸν Χρυ-
σοστομο νὰ λέγη ὅτι ἡ διδομένη στοὺς πιστοὺς χάρις εἶναι τὸ
ἅγιο Πνεῦμα, προσθέτει καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ πράγματος τοῦτο·
«χάριν ἐννοεῖ τὸ ἴδιο τὸ ἅγιο Πνεῦμα, τὴν δύναμι ἐκείνη, τὴν
ὅποια ὑποσχέθηκε ὁ Σωτὴρ στοὺς ἀγίους μαθητὰς του ὅτι θὰ
ἐνδυθοῦν ἀπὸ τὰ ὕψη¹, ποῦ πράγματι καὶ ἐνδύθηκαν». Καὶ φέ-
ρει μαρτυρίες, μὲ τις ὁποῖες δεικνύει ὅτι δύναμις καὶ χάρις κα-
λεῖται ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Καὶ προσθέτει·
«ὥστε καὶ ὅταν ὁ ἅγιος Μάξιμος λέγη ἄπο τῆ χάρι τὴν ἀκτι-
στη καὶ πάντοτε ὑπάρχουσα ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα Θεό², εἶναι
φανερὸ, ὅτι ἐννοεῖ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἢ τὸν ἴδιο τὸν Υἱό, τὸν
ὅποιο καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης πολλές φορές ὀνομάζει
χάρι καὶ αὐτοχάρι. Κι' αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς ὅ,τιδήποτε εἶναι, λέγε-
ται ἀπὸ τοῦ ἀγίου χάρις καὶ ἔλλαμψις».

1. Πρβλ. *Λουκᾶ* 24, 49· *Πράξ.* 1, 8.

2. *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1141B.

22 *Εὕγε. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Υἱὸς καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν
 ἔστιν ἢ χάρις ἢν λαμβάνουσιν οἱ ἅγιοι καὶ ἢ δύναμις ἢν ἐνδύον-
 ται· οὐ μόνον δὲ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ὁ
 Πατὴρ. Αὐτὸς γὰρ φησιν ὁ Υἱὸς ὅτι «ὁ ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς
 5 μου τηρήσει, καὶ ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ'
 αὐτῷ ποιήσομεν». Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Θεὸς ἔστιν αὐτός, ὃν κτώμενοι
 καὶ λαμβάνοντες ἐν ἑαυτοῖς οἱ ἅγιοι θεοποοῦνται, καὶ οὐχ ὁ Υἱὸς
 μόνος ἢ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ αὐτός, ἐκ τί-
 νος, ὧ Ἀκίνδυνε, ὑπάρχων ὁ Πατὴρ Θεοῦ, κατὰ σὲ καὶ οὗτος ἢ
 10 αἰὶ οὔσα ἐκ Θεοῦ χάρις ἐστίν;*

23 *Ἄλλὰ καὶ τὸν θεῖον αὐτῷ Διάδοχον προενεγκῶν φάσκοντα,
 «τινὲς ὑπενόησαν τὴν χάριν ἅμα καὶ τὴν ἁμαρτίαν, τουτέστι τὸ
 Πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης, ἐπὶ τῶν βαπτι-
 ζομένων ἐγκρύπτεσθαι εἰς τὸν νοῦν»· καὶ πάλιν, «οἱ λέγοντες
 15 ὁμοῦ τὰ δύο πρόσωπα τῆς χάριτος καὶ τῆς ἁμαρτίας ταῖς τῶν
 πιστῶν ἐμπαρεῖναι καρδίαις»· καὶ πάλιν, «εἴ τις διὰ τὰ καλὰ καὶ
 φαῦλα ἡμᾶς λογίζεσθαι, ὁμοῦ τε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν
 διάβολον ἐνοικεῖν τῷ νῷ ὑπολαμβάνει»· ταῦτα προενεγκῶν εἰ-
 ρηκότα τὸν θεῖον Διάδοχον, αὐτὸς συμπεραίνει γράφων, «οὐ-
 20 κοῦν ἐν καὶ ταυτὸ τὴν χάριν λέγει καὶ οὗτος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον ὁ θεοφόρος πατήρ, αὐτὴν δηλονότι τὴν ἐγγινομένην τοῖς
 βαπτιζομένοις», καὶ προστίθησιν ἐπάγων κεφαλαιωδέστερον·
 «οὕτω μὲν οὖν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν Υἱὸν καὶ ὅλως
 αὐτὸ τὸ θεῖον οἱ θεῖοι πατέρες ἡμῶν χάριν καὶ αὐτοχάριν
 25 προσαγορεύουσιν».*

3. *Γω.* 14, 23.

4. *Κεφάλαια* 76.

22 Εὐγε. Διότι ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι ἡ χάρις πού παίρνουν οἱ ἅγιοι καὶ ἡ δύναμις πού ἐνδύονται· δὲν εἶναι δὲ μόνο ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατήρ. Πράγματι ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς λέγει ὅτι «ὅποιος με ἀγαπᾷ τηρεῖ τὶς ἐντολές μου, καὶ ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ θὰ ἔλθωμε σ' αὐτὸν καὶ θὰ κατοικήσωμε μαζί με αὐτόν»³. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς πού ἀποκτῶντας καὶ παίρνοντας μέσα τους οἱ ἅγιοι θεοποιοῦνται, κι' ὄχι μόνο ὁ Υἱὸς ἢ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πατήρ, ἀπὸ ποιόν Θεό, ὃ Ἀκίνδυne, ὑπάρχει ὁ Πατήρ, ὥστε κατὰ σέ νὰ εἶναι αὐτὸς ἡ πάντοτε οὐσα ἀπὸ τὸν Θεό χάρις;

23 Ἄλλά, ἀφοῦ ἐπίσης παρουσίασε καὶ τὸν θεῖο Διάδοχο νὰ λέγη, «μερικοὶ ὑποθέτουν ὅτι ἡ χάρις καὶ ἡ ἁμαρτία, δηλαδή τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης, στήν περίπτωσι τῶν βαπτιζομένων κρύβονται μαζί στὸ νοῦ»⁴, καὶ πάλι, «ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού λέγουν ὅτι τὰ δύο πρόσωπα τῆς χάριτος καὶ τῆς ἁμαρτίας παρευρίσκονται μαζί μέσα στὶς καρδιές τῶν πιστῶν»⁵, καὶ πάλι, «ὅποιος, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἐμεῖς συλλογίζομαστε καλὰ καὶ φαῦλα, ὑποθέτει ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ ὁ Διάβολος ἐνοικοῦν μαζί στὸ νοῦ»⁶. ἀφοῦ παρουσίασε τὸν θεῖο Διάδοχο νὰ ἔχη εἰπεῖ τοῦτα, συμπεραίνει ὁ ἴδιος γράφοντας. «ἐπομένως ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ λέγει καὶ τοῦτος τῇ χάρι καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὁ θεοφόρος πατήρ, δηλαδή αὐτὴν πού εἰσέρχεται μέσα στοὺς βαπτιζομένους», καὶ προσθέτει συμπερασματικά· «ἔτσι λοιπὸν οἱ θεῖοι πατέρες μας ὀνομάζουν χάρι καὶ αὐτοχάρι τὸ ἴδιο τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ γενικά τὸ ἴδιο τὸ θεῖο».

24 Ἀπὸ ποιόν λοιπὸν Θεό, εἰπέ πάλι, λέγεις ὅτι εἶναι γενικὸ τὸ θεῖο, κι' ἡ οὐσία δηλαδή καὶ οἱ ὑποστάσεις καὶ κάθε ἄκτι-

5. Αὐτόθι 80, σ. 137.

6. Αὐτόθι 85, σ. 144.

24 Ἐκ τίνος οὖν, εἶπε πάλιν, Θεοῦ λέγεις εἶναι τὸ θεῖον ὄλως, καὶ τὴν οὐσίαν δηλονότι καὶ τὰς ὑποστάσεις καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν ἄκτιστον, ἴν' ἢ κατὰ σὲ τοῦθ' οὕτω τὸ θεῖον ὄλως, ἢ αἰετοῦσα ἐκ Θεοῦ χάρις; Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδήπερ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐστὶν
5 ἡ χάρις, ἣν ἐπὶ τοῦ θείου βαπτίσματος λαμβάνομεν, καὶ ἡ δύναμις, ἣν ἐνεδύσαντο κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Σωτῆρος οἱ θεῖοι ἀπόστολοι καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τῆς χάριτος βεβιωκότες, πῶς αἰθίς κτιστὴν αὐτὴν εἶναι κατασκευάζεις, Ἄκίνδونه, καὶ τοῖς ἄκτιστον αὐτὴν δοξάζουσιν ἐμμανῶς πολε-
10 μεῖς γράφων ἐναργῶς, ὅτι «κτίζει ὁ Θεὸς ἐν τοῖς μετόχοις αὐτοῦ τὴν θεοποιὸν χάριν»· καὶ πάλιν, «ἡ κυρίως χάρις ἡ ἐκχεομένη παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ τὸ ἀσώματόν ἐστι καὶ ἀόρατον καὶ ἡ αἴσθησις τῶν αἰσθητικῶν καὶ ὁ λόγος τῶν λογικῶν καὶ ἡ ζωὴ τῶν ζώντων»;

15 Ἄρ' οὐ σεαυτῷ καὶ τῷ Θεῷ πολεμεῖς, τὸν μὲν εἰς κτίσμα κατάγων, σαυτῷ δὲ τάναντία συνάγων, καὶ ταῦτ' ἐκ τοῦ σύνεγγυς οὕτω; Μὴ γάρ μοι λέγε ὡς τὸ τῆς χάριτος ὄνομα καὶ ἐπὶ τῶν κτιστῶν λεγόμενον εὐρίσκομεν. Εἶναι γὰρ χάριν μὲν τινα κτιστὴν, χάριν δ' ἄλλην ἄκτιστον θαυμαστὸν οὐδέν. Ἄλλ' ἐπεὶ
20 τὸ λαμβανόμενον τοῖς ἀγίοις, αὐτὸ τοῦτο καθ' ὃ θεοῦνται, ὁ Θεὸς ἐστὶν αὐτός, πῶς τοῦτ' αὐτὸ κτιστὴ πάλιν χάρις κατὰ σέ; Μὴδὲ τοῦ τῆς θεολογίας ἐπωνύμου Γρηγορίου καταψεύδου γράφων, ὡς «αὐτὸ τὸ θεῖον χάρις προσαγορεύεται, ταπεινότερον δὴπουθεν κατὰ τὸν θεολόγον». Ἐκεῖνος γὰρ οὐ χάριν εἶπε τὸν
25 Θεὸν λέγεσθαι ταπεινότερον, ἀλλὰ χάρισμα· καὶ οὐ τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην, οὐδὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθάπερ λέγεις αὐτὸς μετὰ τοῦ παραχαράττειν φανερωῶς καὶ παραξηγούμενος κακούργως καὶ τῷ ταπεινοτέρῳ δυσ-

στη ενέργεια, ὥστε κατὰ τὴ γνώμη σου ἔτσι γενικὰ νὰ εἶναι τὸ θεῖο τοῦτο, ἢ πάντοτε οὔσα ἀπὸ τὸν Θεὸ χάρις;⁷ Ἄλλ' ὅμως, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι ἡ χάρις, τὴν ὁποία λαμβάνομε κατὰ τὸ θεῖο βάπτισμα, καὶ ἡ δύναμις, τὴν ὁποία ἐνδύθησαν κατὰ τὴν ὑπόσχεσι τοῦ Σωτῆρος οἱ θεῖοι ἀπόστολοι⁸ κι' ἔπειτα ἀπὸ αὐτοὺς οἱ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιο τῆς χάριτος ζῶντες, πῶς πάλι τὴν κατασκευάζεις κτιστή, Ἄκίνδυνη; Πῶς πολεμεῖς μανιωδῶς ἐκείνους πού τὴν θεωροῦν ἄκτιστη, γράφοντας καθαρά, ὅτι «ὁ Θεὸς στοὺς μετόχους του κτίζει τὴ θεοποιὸ χάρι», καὶ πάλι, «ἡ κυρίως χάρις πού ἐκχέεται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα του εἶναι τὸ ἀσώματο καὶ ἀόρατο καὶ ἡ αἴσθησις τῶν αἰσθητικῶν καὶ ὁ λόγος τῶν λογικῶν καὶ ἡ ζωὴ τῶν ζώντων»;

Ἄρα, δὲν πολεμεῖς ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ σου καὶ τοῦ Θεοῦ, αὐτὸν μὲν κατεβάζοντάς τον σὲ κτίσμα, στὸν ἑαυτό σου δὲ συνάγοντας τὰ ἀντίθετα, καὶ μάλιστα ἀπὸ κοντά; Μὴ μοῦ εἶπῃς βέβαια ὅτι τὸ ὄνομα τῆς χάριτος τὸ εὐρίσκομε νὰ λέγεται καὶ σὲ κτιστὰ πράγματα. Διότι δὲν εἶναι καθόλου θαυμαστὸ τὸ νὰ ὑπάρχη μιὰ κτιστὴ χάρις καὶ ἄλλη ἄκτιστη. Ἄλλὰ ἐπειδὴ τὸ λαμβανόμενον ἀπὸ τοὺς ἀγίους, αὐτὸ δηλαδὴ κατὰ τὸ ὁποῖο θεῶνται, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός, πῶς αὐτὸ εἶναι πάλι κτιστὴ χάρις κατὰ τὴν ἄποψί σου; Καὶ νὰ μὴ διαψεύδῃς τὸν ἐπώνυμο τῆς θεολογίας Γρηγόριο, γράφοντας ὅτι «τὸ ἴδιο τὸ θεῖο ὀνομάζεται χάρις, ταπεινότερα βεβαίως κατὰ τὸν θεολόγο»⁹. Διότι ἐκεῖνος δὲν εἶπε ὅτι ὁ Θεὸς λέγεται χάρις ταπεινότερα, ἀλλὰ χάρισμα· καὶ δὲν εἶπε τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνη οὔτε τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅπως λέγεις ἐσὺ παραχαράσσοντας φανερά, ἀλλὰ καὶ παρερμηνεύοντας κακούργως καὶ

7. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1141A.

8. *Λουκᾶ* 24, 49.

9. Τὸ σχετικὸ κείμενον τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου παρερμηνεύει ὁ Ἄκίνδυνος. Τὸ κείμενον τοῦτο στὴν ἐπομένη παραπομπή.

σεβῶς ἐπὶ τῆς θείας οὐσίας καὶ τῆς πατρικῆς ἀξίας χρώμενος, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα μόνον. Καὶ οὐδὲ τοῦτο κατ' οὐσίαν, ὃ καινοτομεῖς αὐτὸς διαστρέφων καὶ παρανοῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ταπεινότερον εἰπὼν χάρισμα καλεῖσθαι, τὴν αἰτίαν εὐθὺς
 5 προσέγραψεν· «ἵνα τὸ ἐξ οὗ δειχθῆ». Καὶ τοίνυν ἐπεὶ διὰ τοῦτο χάρισμα τὸ Πνεῦμα λέγεται τὸ ἅγιον ταπεινότερον, «ἵνα τὸ ἐξ οὗ δειχθῆ», δηλονότι τοῦ Πατρὸς, σὺ δὲ ταυτὸ σημαίνειν διδάσκεις τῷ χαρίσματι τὴν χάριν καὶ τὴν χάριν ταύτην αὐτὴν εἶναι λέγεις τὴν τρισυπόστατον οὐσίαν, ἐκ τίνος ἐστὶ Πατρὸς ἢ τρισυπόστα-
 10 τος οὐσία, ἵνα χάρις κατὰ σὲ λεγομένη ταπεινότερον ὑποδείξῃ τὸ «ἐξ οὗ»; Ἐπεὶ δ' αὖ μὴ μόνον ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ χάρις ἢ θεοποιός, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ αὐτός, ὡς ἀνωτέρω τε δέ-
 δεικται καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖς, ἐκ τίνος ὁ πατὴρ ὢν χάρις ταπει-
 νότερον καλεῖται, «ἵνα τὸ ἐξ οὗ δειχθῆ»; Καὶ μὴν οὐ χάρις μό-
 15 νον, ἀλλὰ καὶ θεία δύναμις, ἣν ἐνεδύσαντο οἱ ἀπόστολοι, καλεῖ-
 ται. Ποῦ τοίνυν τὸ ταπεινὸν ἐπὶ τῆς δυνάμεως καὶ ταῦτ' ἐκείνης τῆς θείας;

χρησιμοποιώντας την έκφρασι ταπεινότερα δυσσεβῶς ἐπὶ τῆς θείας οὐσίας καὶ τῆς πατρικῆς ἀξίας, ἀλλὰ μόνο τὸ Πνεῦμα¹⁰. κί' οὔτε αὐτὸ κατὰ τὴν οὐσία, ὅπως καινοτομεῖς ἐσὺ διαστρέφοντας καὶ παρανοώντας τὸ χωρίο. Ἀλλὰ καὶ λέγοντας ταπεινότερα τὸ ἅγιο Πνεῦμα χάρισμα, προσθέτει εὐθύς ἀμέσως τὴν αἰτία· «γὰρ νὰ δειχθῆ τὸ ἀπὸ ποιόν»¹¹. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἅγιο Πνεῦμα λέγεται ταπεινότερα χάρισμα γὰρ τοῦτο, «γὰρ νὰ δειχθῆ τὸ ἀπὸ ποιόν», δηλαδὴ ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἐσὺ δὲ διδάσκεις ὅτι ἡ χάρις σημαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὸ χάρισμα καὶ λέγεις ὅτι ἡ χάρις αὐτὴ εἶναι ἡ τρισυπόστατη οὐσία, ἀπὸ ποιόν Πατέρα εἶναι ἡ τρισυπόστατη οὐσία, ὥστε λεγόμενη ταπεινότερα χάρις νὰ ὑποδείξῃ τὸ «ἀπὸ ποιόν»; Ἐπειδὴ δὲ πάλι δὲν εἶναι μόνο ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἡ θεοποιὸς χάρις, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πατήρ, ὅπως ἐδείχθηκε παραπάνω καὶ ὅπως ὁμολογεῖς ἐσὺ ὁ ἴδιος, ἀπὸ ποιόν εἶναι ὁ Πατήρ ποὺ καλεῖται ταπεινότερα χάρις, «γὰρ νὰ δειχθῆ τὸ ἀπὸ ποιόν»; Καὶ ὁμοίως ὄχι μόνο χάρις, ἀλλὰ καὶ θεία δύναμις, τὴν ὁποία ἐνδύθησαν οἱ ἀπόστολοι¹², καλεῖται. Ποῦ λοιπὸν εὐρίσκεται τὸ ταπεινὸ στὴν περίπτωσι τῆς δυνάμεως, καὶ μάλιστα ἐκείνης τῆς θείας;

10. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 31 (Θεολογικός 5)*, 30, J. Barbel, σ. 272-PG 36, 168c.

11. Αὐτόθι.

12. *Λουκᾶ* 24, 49.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

*Ποσαχῶς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦνομα τῆς χάριτος καὶ
ὡς ἡ θεία λαμπρότης ἐν τῶν ὑπ' αὐτῆς
σημαινομένων καὶ ὡς αὕτη τῆς θείας
φύσεως διενήνοχεν*

25 Διδάσκου τοιγαροῦν καίπερ λίαν ὑπάρχων σοφός, ὡς χάρις
ἔσθ' ὅτε μὲν τὸ δωρεὰν διδόμενον καλεῖται πρᾶγμα, ποτὲ δὲ τὸ
δίδοσθαί τι δωρεάν, ἄλλοτε τούτων μὲν οὐδέτερον, αὕτη δὲ ὡς
ἂν εἶπη τις ἢ καλλονὴ καὶ εὐπρέπεια καὶ ἀγλαΐα καὶ λαμπρότης
5 τῆς ἐκάστου φύσεως, καθ' ὃ σημαινόμενον, καὶ χάριν λόγων λέ-
γομεν καὶ ὁμιλίας τὸ τούτων ἐπίχαρι δεικνύντες, καὶ χάριν περὶ
τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς, ὡς ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριός φησι
τὰ νοερὰ προτερήματα. Κατὰ τοῦτο δὴ τὸ σημαινόμενον χάρις
καλεῖται παρὰ τῶν ἀγίων καὶ ἡ τῆς θείας φύσεως λαμπρότης,
10 ἦν καὶ ὀρῶσι καὶ μακαρίως πάσχουσι οἱ ἅγιοι μόνοι κατὰ τὸν
θεολόγον Γρηγόριον, «ἀξίαν οὔσαν τοῦ καὶ συνδῆσαντος καὶ λύ-
σαντος καὶ αὐθις συνδῆσοντος ὑψηλότερον». Αὕτη ἄρα ἐστὶν ἡ
χάρις ἡ θεοποιός. Ἐπεὶ δὲ καὶ κοινῆ ἐστὶ Πατρός, Υἱοῦ καὶ
Πνεύματος ἡ χάρις αὕτη («τούτων γάρ», φησί, «πλοῦτος ἡ συμ-
15 φυῖα καὶ τὸ ἐν ἔξαλμα τῆς λαμπρότητος»), δι' ἣν καὶ πρὸς τὸν
οὕτω θεολογοῦντα Θεοφάνης ὁ ἐνθεος ᾄδει μουσικός·

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Μὲ ποιούς τρόπους χρησιμοποιεῖται ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνομα
τῆς χάριτος· καὶ ὅτι ἡ θεία λαμπρότης εἶναι ἓνα τῶν
σημαινομένων ἀπ' αὐτὴν καὶ ὅτι αὐτὴ διαφέρει
ἀπὸ τῆς θείας φύσεως

25 Ἐάν καὶ εἶσαι πολὺ σοφός, καλὸ εἶναι νὰ διδάσκεισαι ὅτι
μερικὲς φορές χάρις καλεῖται τὸ πρᾶγμα ποὺ δίδεται δωρεάν,
μερικὲς φορές τὸ νὰ δίδεται κατὰ δωρεάν, ἄλλοτε οὔτε τὸ ἓνα
οὔτε τὸ ἄλλο, ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ καλλονὴ καὶ ἁρμονία, ἡ ἀγλαΐα καὶ
λαμπρότης τῆς φύσεως τοῦ καθενός, ὅταν ὡς σημαινόμενο φέ-
ρομε καὶ χάρι λόγων καὶ ὁμιλίας, γιὰ νὰ δείξωμε τὴν ὁμορφιά
τους, καὶ χάρι γύρω ἀπὸ τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς, ὅπως λέγει ὁ
θεῖος Γρηγόριος Νύσσης τὰ νοερὰ προτερήματα. Κατὰ τούτη
λοιπὸν τὴ σημασία χάρις καλεῖται ἀπὸ τοὺς ἀγίους καὶ ἡ λαμ-
πρότης τῆς θείας φύσεως, τὴν ὁποία καὶ βλέπουν καὶ βιώνουν
μακαρίως μόνο οἱ ἅγιοι κατὰ τὸν θεολόγο Γρηγόριο, «ποὺ εἶ-
ναι ἄξιοι αὐτοῦ ποὺ συνέδεσε καὶ ἔλυσε καὶ πάλι θὰ συνδέσῃ
ὑψηλότερα»¹. Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ θεοποιὸς χάρις. Ἐπειδὴ δὲ
εἶναι καὶ κοινὴ στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτὴ ἡ
χάρις (διότι, λέγει, «τούτων ὁ πλοῦτος εἶναι ἡ συμφυΐα καὶ τὸ
ἐνιαῖο ξέσπασμα τῆς λαμπρότητος»²), γιὰ τὴν ὁποία ψάλλει
πρὸς τὸν ἔτσι θεολογοῦντα ὁ ἔνθεος μουσικὸς Θεοφάνης:

1. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 38 εἰς Θεοφάνια*, 11, καὶ 45, 7, PG 36, 324A καὶ 632B.

2. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 40 εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα*, 5, PG 36, 364B.

«Αἶγλη τριφεγοῦς λαμπρότητος
 τῆς ἐκ μιᾶς προερχομένης θεότητος
 διατελεῖς ἐλλαμπόμενος,
 ἱερομύστα Γρηγόριε».

5 Δαμασκηνός τε ὁ θεηγόρος, πρὸς μέλος καὶ οὗτος συντιθεὶς τοὺς λόγους,

«Ὑμνεῖτε», φησί, «τρισσοφαῆ θεότητα,
 ἐνιαίαν ἐκλάμπουσαν αἶγλην
 ἐκ μιᾶς τρισυποστάτου φύσεως»·

10 ἐπεὶ τοίνυν κοινῆ ἐστὶ Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἡ χάρις καὶ λαμπρότης αὕτη, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ καλεῖται ἀπὸ ταύτης, ὡσαύτως δὲ καὶ δύναμις, καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἀλλὰ καὶ ἐνέργεια. Ἡ γὰρ τῆς ἀρχιφώτου φύσεως λαμπρότης φωτιστικὴ δῆπου τῶν ἀξίων δύναμις τε καὶ ἐνέργεια ἐστὶ, χωριστὴ μὲν οὐ-
 15 δαμῶς τῆς φύσεως ἐκείνης, χορηγουμένη δὲ μόνοις ἐξ αὐτῆς τοῖς μηδὲν ἀνάξιον ἐπαγομένοις τῆς θείας κοινωνίας καὶ ἐνοποιούσα τοὺς ἐλλαμπομένους ἀπορρήτως πρὸς Θεόν, καὶ τοῦτο ταύτης διαφέρουσα· Θεοῦ γὰρ φύσιν οὐδεὶς ποτε ἰδὼν οὐδὲ πεπονθῶς ἀναγράφεται, οὔτε μὲν ὀψόμενος οὐδὲ πεισόμενος. Τῆν
 20 δὲ τῆς θείας φύσεως λαμπρότητα, ταυτὸ δ' εἰπεῖν τὸ ἄρρητον ἐκεῖνο κάλλος καὶ τὴν θεοπρεπεστάτην ἔλλαμψιν, «Πέτρος καὶ οἱ υἱοὶ βροντῆς εἶδον ἐν τῷ ὄρει καὶ τὰ προοίμια τῆς Χριστοῦ παρουσίας ὀφθαλμοῖς λαβεῖν κατηξιώθησαν», κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον. Καὶ κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον «φῶς ἡ ἐκεῖθεν
 25 λαμπρότης τοῖς ἐνταῦθα κεκαθαρμένοις, ἠνίκα ἐκλάμπουσιν οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος, ὧν ἔσται ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ Θεῶν». Αὕτη ἄρα

«Μὲ αἶγλη τῆς τρίφωτης λαμπρότητος
 ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ μιὰ θεότητα
 ἐλλάμπεσαι διαρκῶς
 ἱερομύστη Γρηγόριε»³,

καὶ ὁ Δαμασκηνὸς θεηγόρος, μὲ μελωδικὲς κι' αὐτὸς συνθέσεις, λέγει.

«Ὑμνεῖτε τὴν τρίφωτη θεότητα,
 ποὺ ἐκλάμπει ἐνιαία αἶγλη
 ἀπὸ μιὰ τρυσυπόστατη φύσι».

Ἐπειδὴ λοιπὸν κοινὴ εἶναι στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτὴ ἡ χάρις καὶ λαμπρότης, γι' αὐτὸ κι' ὁ ἴδιος ὁ Πατὴρ καλεῖται ἔτσι ἀπὸ αὐτὴν, ἐπίσης δὲ καὶ δύναμις, κι' ὄχι μόνο τοῦτο ἀλλὰ καὶ ἐνέργεια. Διότι ἡ λαμπρότης τῆς ἀρχίφωτης φύσεως εἶναι ὅπωςδὴποτε φωτιστικὴ δύναμις καὶ ἐνέργεια τῶν ἀξίων, καθόλου χωριστὴ ἀπὸ ἐκείνη τὴ φύσι, χορηγουμένη δὲ ἀπὸ αὐτὴν τὴ φύσι μόνο σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἔχουν τίποτε ἀνάξιο τῆς θείας κοινωνίας κι' ἐνοποιώντας τοὺς ἐλλαμπομένους ἀπορρητῶς πρὸς τὸν Θεὸ καὶ διαφέρουσα ἀπὸ αὐτὴν κατὰ τοῦτο· διότι ποτέ δὲν ἔχει γραφῆ ὅτι εἶδε ποτέ κανεὶς ἢ ὑπέστη τὴ φύσι τοῦ Θεοῦ, οὔτε ὅτι θὰ ἰδῆ ἢ θὰ ὑποστῆ. Τὴ λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως ὁμῶς, δηλαδὴ τὸ ἄρρητο ἐκεῖνο κάλλος καὶ τὴ θεοπρεπεστάτη ἐλλαμψι «εἶδαν ὁ Πέτρος καὶ οἱ υἱοὶ τῆς βροντῆς στὸ ὄρος καὶ καταξιώθηκαν νὰ λάβουν μὲ ὀφθαλμοὺς τὰ προοίμια τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ», κατὰ τὸν Μέγα Βασίλειο⁴. Καὶ κατὰ τὸν Θεολόγο Γρηγόριο «φῶς εἶναι ἡ ἀπὸ ἐκεῖ λαμπρότης γιὰ τοὺς ἐδῶ κεκαθαρμένους, ὅταν θὰ ἐκλάμψουν οἱ δίκαιοι σὰν ὁ ἥλιος, τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς θὰ εὐρί-

3. Θεοφάνους, *Κανὼν εἰς Γρηγόριον Θεολόγον*, 25 Ἰανουαρίου, ψδὴ 9.

4. *Ὁμιλία εἰς 44 Ψαλμὸν*, 5, PG 29, 400CD.

ἔστιν ἡ τοῦ Θεοῦ λαμπρότης, ἣν ὁ αὐτὸς ἰδεῖν καὶ παθεῖν εἶ-
πεν ἀνωτέρω τοὺς τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει τεθεωμένους. Καὶ κατὰ
ταύτην ἀλλ' οὐχὶ κατ' οὐσίαν οὐδὲ καθ' ὑπόστασιν ὁ Θεὸς ἐνοῦ-
ται τοῖς ἀγίοις. Ἐπεὶ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος «ἄθλον ἀρετῆς»,
5 φησί, «Θεὸν γενέσθαι καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ καταστρά-
πτεσθαι, τῆς ἡμέρας ἐκείνης υἷὸν γενόμενον, ἢ μὴ διακόπτεται
ζόφῳ· ἄλλος γὰρ ταύτην ποιεῖ ἥλιος, ὁ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἀπα-
στράπτων».

σκεται ανάμεσα σὲ θεοῦς»⁵. Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία ὁ ἴδιος εἶπε παραπάνω ὅτι εἶδαν καὶ ἐβίωσαν οἱ θεωμένοι ἀπὸ τὴ στροφή τους πρὸς τὸν Θεό⁶, καὶ κατ' αὐτὴν καὶ ὄχι κατὰ τὴν οὐσία οὔτε κατὰ τὴν ὑπόστασι ἐνώνεται ὁ Θεὸς μὲ τοὺς ἀγίους. Διότι καὶ ὁ μέγας Βασίλειος λέγει, «τὸ νὰ γίνῃ κανεὶς Θεὸς εἶναι βραβεῖο ἀρετῆς καὶ νὰ καταστράπτεται μὲ τὸ καθαρῶτατο φῶς, γενόμενος υἱὸς τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἡ ὁποία δὲν διακόπτεται ἀπὸ σκοτάδι· διότι αὐτὴν ἄλλος ἥλιος τὴν κάμει, αὐτὸς πὺ ἀποστράπτει τὸ ἀληθινὸ φῶς»⁷.

5. *Λόγος 40 εἰς τὸ δγιον Βάπτισμα*, 6, PG 36, 365B.

6. *Λόγος 38*, 11, καὶ *45*, 7, PG 36, 324A καὶ 632B.

7. Πρβλ. *Ὁμιλίαν εἰς 33 Ψαλμόν*, 9, PG 29, 373A.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Ἐκθεσις καὶ ἀνασκευὴ τῶν Ἀκινδύνου ῥήσεων, δι' ὧν κατασκευάζει τὴν χάριν αὐτὴν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, καθ' ἧς καὶ τοῦ Εὐνομίου δυσσεβέστερος τελλῶν ἄθεος τε ἅμα καὶ πολύθεος ἐξελέγχεται, τό τε θεῖον συντιθεῖς καὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ κτιστόν τε καὶ ἄκτιστον φρονῶν

26 Ἄλλὰ ταῦτα μὲν πολλαχοῦ τῶν λόγων ἀπεδείξαμεν. Νῦν δ' ἐπειδήπερ ἐν τοῖς αὐτοῖς Π ε ρ ῖ χ ά ρ ι τ ο ς λόγοις τὴν χάριν ταύτην μάλιστα φανερώς αὐτὴν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ὁ Ἀκίνδυνος κατεσκευάζει, καίτοι διὰ πλειόνων ἄλλοτε κτιστὴν 5 ἀποφαινόμενος, φέρ' ἴδωμεν καὶ τοῦτο· πῶς καὶ διὰ τίνων ἐνταῦθ' οὗτος οἴεται κατασκευάζειν. Εἰπὼν οὖν ὅτι, «ἢ αἰεὶ οὔσα ἐκ τοῦ δεῖ ὄντος χάρις ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν», ἀνωτέρω δ' ὅτι «καὶ αὐτὸς αὕτη ὁ Πατὴρ ἐστι καὶ αὕτη τούτων ἢ οὐσία, κατὰ ταύτην γὰρ ταῦτα χάριν ἄκτιστόν φησιν, οὐδὲ γὰρ 10 ἠγεῖται τι τούτοις ἕτερον ἄκτιστον κοινόν, ὅτι μὴ τὴν οὐσίαν μόνην, τοῦθ' οὕτως ἐξηγησάμενος αὐτὸς ἐπάγει· «εἰ δὲ μὴ ὀνομαστί τοῦτο εἶπεν ὁ ἅγιος, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τοῦ ἄλλο τι βούλεσθαι δηλοῦν ἀπεσιώπησεν· ἀλλὰ τῷ ἀρκούντως ἔχειν εἰς δεῖξιν τὰ ρηθέντα γνωρίσματα». Τοῦτ' εἰπὼν, αὐτὸς τὰ γνωρίσματα δια- 15 τρανοῖ τοῦ εἶναι τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἄκτιστον χάριν αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ γράφων, «ἐπεὶ πότε ἂν ὁ ἅγιος ὄλως ὑπενόησεν, ὅτι ὅπερ εἶπεν αἰεὶ ὄν, τόδε ἐστὶν οὐσία (ἀπὸ γὰρ τοῦ εἶναι καὶ τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα παρήχθη) καὶ μᾶλλον ὅτι οὐδ' ἀπλῶς ὄν, ἀλλ'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Ἐκθεσις καὶ ἀνασκευὴ τῶν ρῆσεων τοῦ Ἀκινδύνου, διὰ τῶν
 ὁποίων κατασκευάζει ὅτι ἡ χάρις εἶναι ἡ ἴδια ἡ οὐσία τοῦ
 Θεοῦ, κατὰ τὶς ὁποῖες, δυσσεβέστερος καὶ τοῦ Εὐνομίου
 ἀκόμη, ἀποδεικνύεται ἄθεος καὶ πολύθεος συγχρόνως,
 διότι συνθέτει τὸ θεῖο καὶ θεωρεῖ τὸ ἴδιο
 κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο κτιστὸ καὶ ἄκτιστο

26 Ἄλλὰ αὐτὰ μὲν τὰ ἀποδείξαμε σὲ πολλὰ σημεῖα τῶν λό-
 γων. Τώρα δέ, ἐπειδὴ ὁ Ἀκίνδυνος στοὺς λόγους τοῦ *Περὶ χά-
 ριτος* παρουσιάζει φανερὰ ὅτι ἡ χάρις τούτη εἶναι ἡ ἴδια ἡ οὐ-
 σία τοῦ Θεοῦ, ἂν καὶ ἄλλοτε τὴν δεικνύει κτιστὴ μὲ περισσότε-
 ρα ἐπιχειρήματα, ἃς τὸ ἰδοῦμε καὶ αὐτό. Πῶς καὶ μὲ ποιά μέσα
 νομίζει αὐτὸς ὅτι τὸ ἀποδεικνύει ἐδῶ. Ἀφοῦ λοιπὸν εἶπε ὅτι «ἡ
 πάντοτε ὑπάρχουσα ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα χάρις εἶναι ὁ Υἱὸς
 καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα», παραπάνω δὲ ὅτι «τούτη εἶναι καὶ ὁ ἴδιος
 ὁ Πατὴρ καὶ ἡ ἴδια ἡ οὐσία τούτων», διότι κατ' αὐτὴν τὰ ὀνο-
 μάζει αὐτὰ χάρι ἄκτιστη, δὲν θεωρεῖ δὲ τίποτε ἄλλο ἄκτιστο
 κοινὸ μὲ τοῦτα, παρὰ μόνον τὴν οὐσία, ἀφοῦ λοιπὸν αὐτὸς ἔτσι
 ἐξήγησε τοῦτο, προσθέτει· «ἂν ὁ ἅγιος εἶπε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα..
 ὄχι ὀνομαστικᾶ, ὅμως δὲν τὸ ἀπεσιώπησε διότι ἤθελε νὰ
 δηλώσῃ κάτι ἄλλο, ἀλλὰ διότι ἀρκετὰ ἦσαν γι' ἀπόδειξί του τὰ
 γνωρίσματα πού ἐλέχθησαν». Ἀφοῦ εἶπε τοῦτο, ὁ ἴδιος φανε-
 ρώνει τὰ γνωρίσματα τοῦ ὅτι ἡ ἀπὸ τὸν Θεὸ ἄκτιστη χάρι εἶναι
 ἡ ἴδια ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, γράφοντας, «ἐπειδὴ πότε κατ' ἀρχὴν
 ὁ ἅγιος ὑπενόησε ὅτι αὐτὸ πού εἶπε πάντοτε ὄν, αὐτὸ εἶναι οὐ-
 σία (διότι ἀπὸ τὸ εἶναι παράχθηκε καὶ τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας),

ἀεὶ ὄν· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔσται, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος Θεοῦ; Τοῦτο τοίνυν ἀνούσιον ἔσται ποτέ τις ὁ νοήσων;».

27 Τὸ μὲν οὖν ἀπαγορεύειν, ὡς μὴ ἂν ἐτέρως δυνηθῆναι νοῆ-
5 σαι τὸν θεῖον Μάξιμον ἢ κατὰ τὴν αὐτοῦ φαυλοτάτην ταύτην εἰ-
σῆγησιν καὶ δυσσεβῆ, τῆς Ἀκινδύνου θραυστομίας τε καὶ ἀναι-
δειάς Ἰδίου, ὁμοῦ δὲ καὶ τῆς πρὸς τὸ ἐξαπατᾶν ὀρμῆς τε καὶ δει-
νότητος. Ἀπάγει γὰρ τοὺς ἀκεραιότερους ἕτερόν τι ἐννοεῖν καὶ
ἀπὸ μόνου τοῦ τῆς λέξεως σχήματος, ὡς ἀδυνάτου παντάπασι
10 ἐτέρως ἔχειν ἢ ὡς αὐτὸς διανοεῖται καὶ κατασκευάζει. Τοῦτο δ'
ἡμεῖς οἶδον τι πονηρὸν προτείχισμα τούτου καθελόντες καὶ αὐτὰς
διερευνήσωμεν τὰς αὐτῷ δοκούσας ἀδήλους τοῦ ψεύδους κατα-
δύσεις. Φησὶ γάρ· «πῶς ἂν ὁ ἅγιος ὄλως ὑπενόησεν, ὅτι ὄπερ
εἶπεν ἀεὶ ὄν, τόδε ἔστιν οὐσία;». Καὶ ἡ κατασκευὴ καὶ ἀπόδειξις
15 ὡς φιλοσοφωτάτη· «ἀπὸ γὰρ τοῦ εἶναι», φησὶ, «καὶ τὸ τῆς οὐ-
σίας ὄνομα παρήχθη».

28 Καὶ πῶς, ὦ σοφώτατε, τὸ ὄν ἀκούσας τὴν οὐσίαν αὐτὸς
νοεῖς; Σὺ μὲν γὰρ ἐπὶ θαύματι καὶ ἀπορίᾳ τοῦ μὴ εἶναι τὸ ὄν οὐ-
σίαν κέχρησαι τῷ πῶς· ἡμῖν δὲ τοῦτο αὐτὸ θαυμάζειν ἐπεισι.
20 πῶς ἔστι τὸ ὄν οὐσία, κοινὸν ὄνομα τῶν ὅπωςδῆποτε ὄντων ὄν,
ὥστε ἢ μὲν οὐσία ἐξ ἀνάγκης ὄν, τὸ δὲ ὄν οὐκ οὐσία ἐξ ἀνάγ-
κης. «Ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπόδειξιν», φησὶ, «τοῦ εἶναι τὸ ὄν οὐσίαν
συνηρητημένην ἔχω τῷ προβλήματι». Τίς οὖν ἢ ἀπόδειξις, τίς;
«Ὅτι ἀπὸ τοῦ εἶναι καὶ τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα παρήχθη».

29 Βαβαὶ τῆς ἐπιστημονικωτάτης ἀποδείξεως. Σὺ γε ἡμῖν καὶ
τοὺς σοὺς τούτους λόγους, ἐπειδὴ ποτὲ μὲν οὐσίαν θεῖαν λέγου-
σιν εἶναι τὴν θεοποιὸν χάριν τοῦ Πνεύματος, ποτὲ δὲ τὴν ὑπό-
στασιν αὐτήν, ἄλλοτε δὲ κτίσμα καὶ οὕτως ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο

πολὺ περισσότερο πού δέν εἶπε ἀπλῶς ὄν, ἀλλά 'πάντοτε ὄν', καί δέν ἐσταμάτησε οὔτε ἕως τοῦτο τὸ σημεῖο, ἀλλά προσέθεσε· ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα Θεό'; Θὰ εὐρεθῆ ποτέ κανεῖς πού θὰ ἐννοήση τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἀνούσιο;».

27 Τὸ νὰ ἀρνηῖται ὅτι εἶναι δυνατὸ ὁ θεῖος Μάξιμος νὰ ἐννοοῦσε τὸ πρᾶγμα διαφορετικὰ ἀπὸ τὴ φαυλότατη καὶ δυσσεβῆ τούτη εἰσήγησι, εἶναι γνώρισμα τῆς θραυστομίας καὶ ἀναιδείας τοῦ Ἀκινδύνου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τῆς ὀρμῆς καὶ δεινότητός του στὸ νὰ ἐξαπατᾷ. Διότι ἀποτρέπει τοὺς ἀφελεστέρους νὰ ἐννοήσουν κάτι ἄλλο καὶ μὲ μόνη τὴ μορφή τῆς λέξεως, διότι τάχα εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο νὰ σημαίνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ ὅ,τι αὐτὸς σκέπτεται καὶ κατασκευάζει. Ἐμεῖς ὁμως, ἀφοῦ τοῦ καθαιρέσωμε τοῦτο τὸ κατὰ κάποιον τρόπο πονηρὸ προτείχισμα, θὰ διερευνήσωμε κι' αὐτὰ τὰ, ὅπως αὐτὸς νομίζει, ἄδηλα βάθη τοῦ ψεύδους. Διότι λέγει· «πῶς ὁ ἅγιος θὰ ὑπονοοῦσε κατ' ἀρχὴν ὅτι αὐτὸ πού εἶπε πάντοτε ὄν, αὐτὸ εἶναι οὐσία;». Πόσο φιλοσοφικὴ εἶναι καὶ ἡ κατασκευὴ καὶ ἡ ἀπόδειξις! διότι λέγει, «ἀπὸ τὸ εἶναι παρήχθηκε καὶ τῆς οὐσίας τὸ ὄνομα».

28 Πῶς, ὦ σοφῶτατε, ἀκούοντας τὸ ὄν, ἐννοεῖς τὴν οὐσία; Διότι ἐσὺ χρησιμοποιεῖς τὴ λέξι, 'πῶς' μὲ θαυμασμὸ καὶ ἀπορία γιὰ τὸ ὅτι δέν εἶναι τὸ ὄν οὐσία· ἐμεῖς δὲ καταλαμβανόμεστε ἀπὸ θαυμασμὸ γιὰ τοῦτο, πῶς εἶναι τὸ ὄν οὐσία, ἀφοῦ εἶναι κοινὸ ὄνομα τῶν ὅπωςδήποτε ὄντων, ὥστε ἡ μὲν οὐσία κατ' ἀνάγκη νὰ εἶναι ὄν, τὸ δὲ ὄν ὄχι κατ' ἀνάγκη οὐσία. «Ἀλλά», λέγει, «ἔχω συναρτημένη μὲ τὸ πρόβλημα καὶ τὴν ἀπόδειξι τοῦ ὅτι τὸ ὄν εἶναι οὐσία». Ποιὰ λοιπὸν εἶναι ἡ ἀπόδειξις, ποιὰ; «Ὅτι ἀπὸ τὸ εἶναι παράχθηκε καὶ τῆς οὐσίας τὸ ὄνομα».

29 Ἀλλοίμονο, ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξις! Ἐσὺ βέβαια θὰ μᾶς ἀποδείξης ὅτι καὶ οἱ λόγοι σου τοῦτοι εἶναι ἀστέρες, ἐπειδὴ ἄλλοτε λέγουν ὅτι εἶναι ἡ θεοποιὸς χάρις τοῦ Πνεύματος, ἄλλοτε ὅτι εἶναι ἡ ἴδια ἡ ὑπόστασις, ἄλλοτε ὅτι εἶναι κτίσμα κι'

φερόμενοι τελέως άστατουῖσιν, άστέρας άποδείξεις εἶναι, λέγων
 ότι τὸ άστατουῖν άστήρ έστι, καὶ γὰρ ἀπὸ τοῦ άστατεῖν καὶ τὸ
 τοῦ άστέρος ὄνομα παρήχθη, μηδ' ἐκεῖνο συνορῶν, ὃ τὰ παιδά-
 ρια τὴν ἀρχὴν εὐθὺς πρὸς τὴν ἐγκύκλιον εἰσαγόμενα παιδείαν
 5 διδάσκεται παρὰ τῶν αὐτὰ παιδοτριβούντων, ὡς αἱ ἐτυμολογίαι
 οὐκ ἀντιστρέφουσι. Παρίημι γὰρ λέγειν, ὡς οὐδ' ἐκεῖνο τυγχά-
 νεις εἰδῶς (ὃ τοῖς ἐπιβαλλομένοις ἄρτι φιλοσόφοις φωναῖς τὸ
 οὖς ὑπέχειν μεираκίοις οὐκ ἀνήκουστον), ὡς τὰ ἐπάνω τῶν
 κάτω κατηγορεῖται, ἀλλ' οὐχὶ τῶν ἄνω τὰ κάτω ἐν ταῖς διαιρέ-
 10 σεσιν. «'Αλλ' οὐδ' ἀπλῶς», φησὶν, «ὃν εἶπεν ὁ ἅγιος Μάξιμος,
 ἀλλ' αἰεὶ ὄν. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔστη, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ
 ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄντος».

30 Ἄλλὰ ταῦτα, ὧ μεγαλόφρον καὶ θεολογικώτατε, οὐχ ὑπε-
 ραπολογεῖται τῆς σῆς ἐκ τοῦ τὰ ἄνω φρονεῖν τῶν χαμαὶ ἐρχομέ-
 15 νων ἀμαθείας, ἀλλὰ καὶ δυσσεβεστάτην ἀποφαίνει ταύτην. Εἰ
 γὰρ τὸ αἰεὶ ὄν οὐσία ἐξ ἀνάγκης, εὖ λέγει ὁ Εὐνόμιος τὸ ἀγέννη-
 τον οὐσίαν λέγων ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, πρὸς δὲ τούτῳ καὶ τὸ γεννητόν.
 Τὸ μὲν γὰρ ἀγέννητον αἰεὶ ὄν καὶ κατ' ἐκεῖνον, τὸ δὲ γεννητόν
 καὶ αἰεὶ ὄν, ὅσα γε ἡμεῖς ἴσμεν καὶ πιστεύομεν, καὶ ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄν-
 20 τος. Ἐπεὶ δὲ καὶ κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν θεῖον Ἰωάννην, ὡς κἀν
 τῷ πρὸ τοῦδε λόγῳ δεληλώκαμεν, «ἔργον θείας φύσεως ἢ προ-
 αιώνιος καὶ ἀίδιος γέννησις», εἰ δ' αὐτῆ, καὶ ἡ ἐκπόρευσις — πῶς
 γὰρ οὐ;— σὺ δὲ πᾶν τὸ αἰεὶ ὄν ἐκ τοῦ αἰεὶ ὄντος οὐσίαν εἶναι λέ-
 γεις, οὐσία ἔσται κατὰ σὲ καὶ ἡ γέννησις καὶ ἡ ἐκπόρευσις. Ὡς
 25 μὲν οὖν διενήνοχε τῆς γεννήσεως ἢ ἐκπόρευσις οὐδεὶς ὁ ἀντε-

ἔτσι, φερόμενοι ἀπὸ ἄλλο σὲ ἄλλο, ἀστατοῦν τελείως, λέγοντας, ὅτι τὸ ἄστατο εἶναι ἀστήρ, διότι ἀπὸ τὸ ἀστατῶ παρήχθηκε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀστέρος, καὶ δὲν ἀντιλαμβάνεσαι οὔτε ἐκεῖνο πὺ διδάσκονται τὰ παιδάκια ἀπὸ τὴν ἀρχή, μόλις εἰσαχθοῦν στὴν ἐγκλύκλιο ἐκπαίδευσι ἀπὸ τοὺς ἐπιμελητάς των, ὅτι οἱ ἐτυμολογίες δὲν ἀντιστρέφονται. Παραλείπω νὰ εἰπῶ ὅτι δὲν γνωρίζεις οὐτ' ἐκεῖνο (τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι ἀνήκουστο γιὰ τοὺς ἤδη ἀφιερωμένους σὲ φιλοσοφικούς ὄρους, νὰ τείνουν τὰ αὐτιά τους σὲ μειράκια), ὅτι τὰ ἐπάνω γίνονται κατηγορούμενα στὰ κάτω κατὰ τίς διαιρέσεις καὶ ὄχι τὰ κάτω στὰ ἐπάνω. Ἄλλὰ, λέγει, «ὁ ἅγιος Μάξιμος δὲν εἶπε ἀπλῶς ὄν, ἀλλὰ πάντοτε ὄν. Καὶ δὲν ἐσταμάτησε ἕως τὸ σημεῖο τοῦτο, ἀλλὰ πρόσθεσε καὶ τὸ ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα».

30 Ἄλλὰ τοῦτο, ὃ μεγαλόφρον καὶ θεολογικῶτατε, δὲν ὑπερμυσπίζεται τὴν ἀμάθειά σου γιὰ τὰ κάτω ἐρχόμενα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι φρονεῖς τὰ ἄνω, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποδεικνύει δυσσεβεστάτη. Ἐν πράγματι τὸ πάντοτε ὄν εἶναι οὐσία κατ' ἀνάγκην, καλῶς λέγει ὁ Εὐνόμιος ὀνομάζοντας τὴν οὐσία ἀγέννητη ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ πλεον δὲ καὶ τὸ γεννητό. Τὸ ἀγέννητο εἶναι πάντοτε ὄν καὶ κατ' ἐκεῖνον, τὸ δὲ γεννητό εἶναι καὶ πάντοτε ὄν, ὅσο τουλάχιστο ἐμεῖς γνωρίζομε καὶ πιστεύομε, καὶ ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ κατὰ τὸν θεῖο Ἰωάννη Δαμασκηνό, ὅπως ἐδηλώσαμε καὶ στὸν προηγούμενο λόγο, «ἔργο θείας φύσεως εἶναι ἡ προαιώνια καὶ αἰδία γέννησις»¹, ἂν δὲ εἶπα αὐτὴ, τότε εἶναι καὶ ἡ ἐκπόρευσις –διότι πῶς θὰ μπορούσε ἀλλοιῶς;–, ἐσὺ δὲ κάθε τι πὺ εἶναι πάντοτε λέγεις ὅτι εἶναι οὐσία ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα, τότε κατὰ τὴν ἀποψί σου οὐσία θὰ εἶναι καὶ ἡ γέννησις καὶ ἡ ἐκπόρευσις. Ὅτι βέβαια διαφέρει ἡ ἐκπόρευσις ἀπὸ τὴ γέννησι δὲν θ' ἀντεῖπη κανεῖς, ὅτι δὲ «ἄλλο

1. Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως I, 8, PG 194, 813A.

ρῶν, ὅτι δὲ «ἄλλο γεννῶν καὶ γέννησις» καὶ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος Γρηγόριός φησι. Πάντως δὲ οὐ μόνον «ἄλλο γεννῶν καὶ γέννησις», ἀλλὰ καὶ ὁ γεννηθεὶς τῆς γεννήσεως ἕτερον καὶ τοῦ γεννῶντος ἕτερος. Εἰ δὲ ταῦτα, καὶ ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἐκπορευόντος τε καὶ τοῦ ἐκπορευομένου ἕτερον καὶ τὸ ἐκπορευόμενον πάλιν ἀμφοτέρων. Ἄει δὲ ὄντα καὶ ἄκτιστα ταῦθ' ἅπαντά ἐστι, καὶ τὸ εἶναι εἷς ἄκτιστος Θεὸς οὐκ ἀναιρεῖται διὰ ταῦτα. Μᾶλλον μὲν οὖν εἴ τι τούτων εἶη τῶν κτιστῶν, ὁ Θεὸς ἄκτιστος οὐκ ἔσται. Διὸ καὶ κινδυνεύει κἀντεῦθεν πάλιν ὁ Ἀκίνδυνος ἄθεός τε 10 ἅμα καὶ πολύθεος ὑπάρχειν καὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ κτιστὸν τε καὶ ἄκτιστον φρονεῖν. Τῶν γὰρ ἀπηριθμημένων ἕκαστον ὡς αἰεὶ ὄν οὐσίαν εἶναι θεῖαν δογματίζων, πολλὰς καὶ διαφόρους πρὸς ἀλλήλας εἶναι δείκνυσιν οἰόμενος οὐσίας θείας. Κτιστὸν δὲ πάλιν αὐτὸς ἀποφαινόμενος εἶναι πᾶν τὸ διαφέρον ὅπως οὖν τῆς 15 θείας φύσεως, κτιστὰ δείκνυται δοξάζων τὰ τῆς θείας φύσεως ἔργα ταῦτα, τὴν γέννησιν αὐτὴν καὶ τὴν ἐκπόρευσιν, καὶ οὕτω κτιστὸν ἀλλ' οὐ Θεὸν ἀποφαίνων ὁ τάλας τὸν Θεόν.

31 Ἡμεῖς δὲ μετὰ τῶν θείων πατέρων τὴν τε φύσιν αὐτὴν καὶ τὰ τῆς φύσεως ἔργα τοῦ Θεοῦ, τὰ τῷ Θεῷ δηλονότι προσόντα 20 φυσικῶς ἄκτιστα φρονοῦντες, ἓνα σέβομεν ἄκτιστον Θεὸν καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ φαμὲν ἄκτιστον οὐδέν. Καὶ ἡ τῆς φύσεως γὰρ αὐτοῦ λαμπρότης, δύναμις τε καὶ ἐνέργεια καὶ θέλησις τῆς φύσεως ἐκτὸς οὐκ ἔστιν, ἀλλ' οὐδ' ἀνούσιον καὶ ἀνυπόστατόν τι τούτων, οὐχ ὡς οὐσία καὶ ὑπόστασις ἕκαστον ὑπάρχον, ἀλλ' ὡς μὴ 25 χωριστὰ τῆς τρισυποστάτου φύσεως ἐκείνης, εἰ καὶ ὁ λόγος περὶ αὐτῶν τι λέγειν ἐγχειρῶν δοκεῖ χωρίζειν τὰ ἀχώριστα, καθάπερ καὶ ὀπηνίκα περὶ ὑποστάσεως διαλαμβάνει· καίτοι πῶς

εἶναι ὁ γεννῶν καὶ ἄλλο ἢ γέννησις»², τὸ λέγει καὶ ὁ ἐπώνυμος τῆς θεολογίας Γρηγόριος. Καὶ πάντως δὲν εἶναι μόνο «ἄλλο γεννῶν καὶ ἄλλο γέννησις», ἀλλὰ καὶ ὁ γεννηθεὶς εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν γέννησι καὶ ἄλλος ἀπὸ τὸν γεννῶντα. Ἐὰν αὐτὰ εἶναι ἔτσι, τότε καὶ ἡ ἐκπόρευσις εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸν ἐκπορεύοντα καὶ ἀπὸ τὸ ἐκπορευόμενο, καὶ τὸ ἐκπορευόμενο πάλι ἄλλο καὶ ἀπὸ τὰ δύο. Ἄν καὶ ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀεὶ ὄντα καὶ ἄκτιστα, δὲν ἀναιρεῖται ἀπὸ αὐτὰ τὸ νὰ εἶναι ἓνας ἄκτιστος Θεός. Γι' αὐτὸ καὶ κινδυνεύει καὶ ἀπὸ ἐδῶ ὁ Ἀκίνδυνος νὰ θεωρηθῇ ὅτι εἶναι ἄθεος καὶ πολύθεος συγχρόνως καὶ ὅτι φρονεῖ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο κτιστὸ καὶ ἄκτιστο. Δογματίζοντας δηλαδὴ ὅτι τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἀπαριθμηθέντα, ὡς πάντοτε ὄν, εἶναι θεία οὐσία, δεικνύει ὅτι δέχεται πολλές καὶ διάφορες μεταξὺ τους θεῖες οὐσίες. Ἐπειδὴ δὲ πάλι αὐτὸς ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι κτιστὸ κάθε τι πού διαφέρει ὅπωςδήποτε ἀπὸ τῆς θείας φύσι, ἀποδεικνύει ὅτι θεωρεῖ κτιστὰ τὰ ἔργα αὐτῆς τῆς θείας φύσεως, δηλαδὴ τὴν γέννησι καὶ τὴν ἐκπόρευσι, κι' ἔτσι ὁ ταλαίπωρος παριστάνει κτιστὸν καὶ ὄχι Θεὸ τὸν Θεό.

- 31 Ἐμεῖς ὁμῶς μαζί μέ τοὺς θεῖους πατέρες θεωρώντας ἄκτιστα τόσο τῆς φύσι αὐτῆ ὅσο καὶ τὰ ἔργα τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὰ φυσικῶς προσόντα στὸν Θεό, λατρεύομε ἓνα ἄκτιστο Θεὸ καὶ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν δὲν δεχόμαστε ἄκτιστο. Διότι καὶ ἡ λαμπρότητα τῆς φύσεώς του, καθῶς καὶ ἡ δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ θέλησις, δὲν εἶναι ἐκτὸς τῆς φύσεως· ἀλλὰ δὲν εἶναι τίποτε ἀπὸ αὐτὰ οὔτε ἀνούσιο καὶ ἀνυπόστατο, ὄχι διότι τὸ καθένα εἶναι οὐσία καὶ ὑπόστασις, ἀλλὰ διότι δὲν εἶναι χωριστὰ ἀπὸ ἐκείνη τὴν τρισυπόστατη φύσι, ἂν καὶ ὁ λόγος ἐπιχειρώντας νὰ εἰπῇ κάτι γι' αὐτὰ, φαίνεται νὰ χωρίζη τὰ ἀχώριστα, ὅπως καὶ ὅτι διαπραγματεύεται περὶ ὑποστάσεως·

2. Λόγος 29 (Θεολογικὸς 3), 6, J. Barbel, σ. 138· PG 36, 81B.

ἂν εἶη ὑπόστασις ἀνούσιος; Ὡστε τὰ καθ' ἡμῶν τοιαῦτα παρ'
 Ἀκινδύνου προβαλλόμενα ληρός ἐστι σαφής. Ὁ δέ, πᾶν τὸ ἀεὶ
 ὄν οὐσίαν εἶναι λέγων καὶ κατασκευάζων Ἀρείῳ καὶ Εὐνομίῳ
 καὶ Μακεδονίῳ δῆλός ἐστι διατελῶν ὁμόφρων, μᾶλλον δὲ καὶ
 5 τὴν τούτων δυσσέβειαν ἐπὶ τὸ χειρὸν αὖξων. Οὐ γὰρ μίαν δεί-
 κνυται φρονῶν οὐσίαν θεϊαν, ὡς ἐκεῖνοι τὴν ἀγεννησίαν, ἀλλὰ
 καὶ τὴν γέννησιν καὶ τὴν ἐκπόρευσιν, ἔτι τε καὶ τὴν λαμπρότητα
 τῆς θείας φύσεως καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τὴν θεϊαν
 καὶ ἄκτιστον. Τὸν λέγοντα τοίνυν οὐσίας ταῦτα πάντα, τὰ το-
 10 σοῦτον ἀλλήλων διαφέροντα, ἄρ' ἐστι μίαν ἢ ἀπλὴν προσκυνεῖν
 θεότητα; Καὶ ταῦτα τοῦ τὰ θεῖα σοφοῦ Κυρίλλου γράφοντος, «εἰ
 ὅπερ ἂν ὑπάρχη μόνῳ τῷ Θεῷ, τοῦτο πάντως ἔσται αὐτοῦ καὶ
 οὐσία, ἐκ πολλῶν ἡμῖν οὐσιῶν συγκείσεται»· καὶ πάλιν, «εἰ τοί-
 νυν ἕκαστον τῶν τῷ Θεῷ προσόντων ἐν οὐσίας τάξει κείσεται,
 15 πῶς οὐκ ἔσται σύνθετος ὁ ἀπλοῦς, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἔννοεῖν ἀτο-
 πώτατον;».

καὶ ὁμῶς πῶς θὰ ὑπῆρχε ὑπόστασις ἀνούσια; Ὡστε αὐτὰ τὰ ἐναντίον μας προβαλλόμενα ἀπὸ τὸν Ἀκίνδυνο ἀποτελοῦν φλυαρία. Αὐτὸς ὁμῶς, ἀφοῦ λέγει καὶ κατασκευάζει ὅτι κάθε τι ποῦ ὑπάρχει πάντοτε εἶναι οὐσία, εἶναι φανερὸ ὅτι ὁμοφρονεῖ μὲ τὸν Ἄρειο καὶ τὸν Εὐνόμιο καὶ τὸν Μακεδόσιο, ἢ μᾶλλον ὅτι αὐξάνει πρὸς τὸ χειρότερο κι' αὐτῶν τὴν δυσσέβεια. Διότι παρουσιάζεται νὰ δέχεται ὄχι μιὰ οὐσία, ὅπως ἐκεῖνοι τὴν ἀγεννησία, ἀλλὰ καὶ τὴ γέννησι καὶ τὴν ἐκπόρευσι, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴ λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως καὶ τὴ δύναμι καὶ τὴν ἐνέργεια τῆ θεία καὶ ἄκτιστη. Μπορεῖ λοιπὸν ἄραγε αὐτός, ποῦ λέγει οὐσίες ὅλα αὐτὰ ποῦ τόσο πολὺ διαφέρουν μεταξύ τους, νὰ προσκυνῇ μιὰ καὶ ἀπλή θεότητα; Καὶ μάλιστα, ἐνῶ ὁ σοφὸς στὰ θεῖα Κύριλλος γράφει, «ἂν ὅ,τι ὑπάρχει μόνο στὸ Θεό, τοῦτο εἶναι πάντως καὶ οὐσία του, ὁ Θεὸς θὰ ἀποτελεσθῇ γιὰ μᾶς ἀπὸ πολλὰς οὐσίες»³ καὶ πάλι, «ἂν λοιπὸν τὸ καθένα ἀπὸ τὰ προσόντα στὸ Θεὸ τοποθετηθῇ στὴν τάξι τῆς οὐσίας, πῶς δὲν θὰ εἶναι σύνθετος ὁ ἀπλός, πρᾶγμα ποῦ καὶ νὰ τὸ σκεφθῇ κανεὶς εἶναι ἀτοπώτατο;»⁴.

3. *Θησαυροὶ 31*, PG 75,444B.

4. *Αὐτόθι*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

*Ἔτεραι ρήσεις τοῦ Ἀκινδύνου, ἐν αἷς καὶ μαρτυρία
ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου παρακεκομμένη μέντοι,
ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀντικειμένη διὰ πάντων δεί-
κνυται τῇ τούτου πολυβλασφημῶ κἀνταῦθα
δεικνυμένη δόξῃ*

32 Ὁ δ' Ἀκίνδυνος καὶ τὸν μέγα Βασίλειον εἰς συνηγορίαν
προκαλεῖται, ὃς τὸν Εὐνόμιον ἤσχυνε, τὸ ἀγέννητον ὡς ἀεὶ ὄν
οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ ἰσχυριζόμενον. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτον προκα-
λεῖται δίχα συκοφαντίας προφανοῦς. Μετὰ γὰρ τὴν ὄντως ὄνει-
5 ρώδη καὶ ἀσύστατον αὐτοῦ διάνοιαν, ἣν ἐκ τῶν τοῦ θείου Μα-
ξίμου λόγων φρενοβλαβῶς συνάγειν τε καὶ περαίνειν ἐφαντά-
σθη, προσθεὶς ὡς «οὐδ' ἂν ἐν ὄνειρῳ ὑπέλαβεν ὁ θεῖος Μάξι-
μος μὴ οὐσίαν εἶναι τινα νομίσαι τὸ ἀεὶ ὄν ἐκ τοῦ ἀεὶ ὄντος»,
ἐπάγει, «καίτοι τὸ ἔκ τινος', ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος, ἢ
10 δημιουργικῶς λέγεται, ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἢ γεννητικῶς,
ὡς τὸ 'ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον' καὶ 'ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐω-
σφόρου ἐγέννησά σε', ἢ φυσικῶς, ὡς ἡ ἐνέργεια ἡμῶν ἐξ ἡμῶν
ἢ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου ἐξ αὐτοῦ». Ταῦτ' εἰπόντα προενεγ-
κῶν τὸν μέγαν Βασίλειον εἶτ' ἐπάγει πάλιν αὐτός· «ἐπεὶ γοῦν ὁ
15 ἅγιος Μάξιμος ἐκ τοῦ Θεοῦ ταύτην εἶναι τὴν χάριν φησὶ, πῶς

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Ἄλλες ρήσεις τοῦ Ἀκινδύνου, μεταξύ τῶν ὁποίων ὑπάρχει
καὶ μαρτυρία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ποῦ εἶναι μὲν
περικομμένη ἀλλὰ φαίνεται κι' ἔτσι ὅτι ἀντίκειται
γενικῶς στὴν πολυβλάσφημη δοξασία τοῦτου,
ὅπως δεικνύεται κι' ἐδῶ

32 Ὁ δὲ Ἀκίνδυνος προσκαλεῖ καὶ τὸν μέγα Βασίλειο ὡς
συνήγορο, αὐτὸν ποῦ κατήσχυε τὸν Εὐνόμιο, ὁ ὁποῖος ἰσχυρι-
ζόταν ὅτι τὸ ἀγέννητο ὡς πάντοτε ὑπάρχον εἶναι οὐσία τοῦ
Θεοῦ. Ἄλλ' οὔτε αὐτὸν δὲν τὸν προσκαλεῖ χωρὶς φανερὴ συκο-
φαντία. Διότι μετὰ τὴν πράγματι ὄνειρώδη καὶ χαλαρὴ ἔννοιά
του, τὴν ὁποία ἐφαντάσθηκε φρενοβλαβῶς ὅτι συνάγει καὶ
συμπεραίνει ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ θείου Μαξίμου, ἀφοῦ προσέθεσε
ὅτι «οὔτε στὸ ὄνειρό του δὲν ἐσκέφθηκε ὁ Μάξιμος ὅτι μπορεῖ
κανεὶς νὰ νομίση ὅτι δὲν εἶναι οὐσία τὸ πάντοτε ὄν ἀπὸ τὸν
πάντοτε ὄντα», προσθέτει, «καὶ ὁμως τὸ 'ἐκ τινος', λέγει ὁ Μέ-
γας Βασίλειος, ἢ δημιουργικῶς λέγεται, ὅπως 'τὰ πάντα προέρ-
χονται ἀπὸ τὸν Θεό'¹, ἢ γεννητικῶς, ὅπως τὸ 'ἐγὼ ἐξῆλθα ἀπὸ
τὸν Θεό'² καὶ 'σ' ἐγέννησα ἀπὸ τὴν κοιλιά μου πρὶν ἀπὸ τὸν
ἑωσφόρο'³, ἢ φυσικῶς, ὅπως ἡ ἐνέργειά μας ἀπὸ μᾶς καὶ τὸ
ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου ἀπὸ αὐτὸν»⁴. Ἀφοῦ λοιπὸν προέβαλε τὸν
μέγα Βασίλειο νὰ λέγη τοῦτα, ἔπειτα προσθέτει ὁ ἴδιος· «ἐπει-
δὴ λοιπὸν ὁ ἅγιος Μάξιμος λέγει ὅτι ἡ χάρις αὐτὴ εἶναι ἀπὸ

3. Ψάλμ. 109, 4.

4. Μ. Βασιλείου, Κατ' Εὐνομίου 5, PG 29, 716AB.

εἶναι ταύτην φησὶν ἐκ τοῦ Θεοῦ σκεπτέον; Δημιουργικῶς; Ἄλλ' ἔστιν ἄκτιστος, ἀλλ' οὐχὶ δημιούργημα. Ἀλλὰ φυσικῶς, ὡς ἡ ἐνέργεια ἡμῶν ἐξ ἡμῶν; Ἄλλ' ἐπὶ ἀπλῆς καὶ ἀσωμάτου φύσεως, φησί, τὸν αὐτὸν τῆ οὐσία λόγον ἐπιδέχεται ἡ ἐνέργεια· ὡς 5 δὲ καὶ γεννητῶς, 'τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννηθὲν Πνεῦμά ἐστι, ὡσπερ καὶ τὸ ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστι'. Δημιουργικῶς μὲν οὖν οὐκ ἔστι. Λείπεται δὴ ἢ φυσικῶς εἶναι ἢ γεννητῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἢ ἀεὶ οὔσα χάρις· ὁποτέρως δ' ἂν εἴη, δῆλον ὅτι ὁ Υἱὸς ἐστιν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον».

33 Ἄρ' Ἀκίνδυνε, τὴν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ρῆσιν ἐφιστὰς ἐνταῦθα καὶ σκεπτόμενος οὕτω μεγαλοφυῶς οὐ συνεώρακας ὡς ὁ μέγας ἐνταῦθ' οὗτος οὐκ εἶναι φησὶ τὸν Υἱὸν τὴν ἄκτιστον τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν; Εἰπὼν γὰρ ὡς τὸ «ἐκ τινος», εἰ μὴ δημιουργικῶς ἐξ αὐτοῦ τυγχάνει ὄν, ἢ γεννητῶς ἐστιν, ὡς ὁ 15 Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ Πατρός, ἢ φυσικῶς, ὡς καὶ ἡ ἐνέργεια ἡμῶν ἐξ ἡμῶν καὶ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου ἐξ αὐτοῦ, ἀντιδιέστειλε τὸν Υἱὸν πρὸς τὴν φυσικὴν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν· τὰ δ' ἀντιδιαστελλόμενα οὐκ ἐνὶ μὴ πρὸς ἀλληλα διαφέρειν. Ἐρεῖς οὖν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὴν φυσικὴν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν; Εἰ οὖν ὡς 20 ἐνέργεια διαφέρει τοῦτο τοῦ Υἱοῦ, ὑποστατικὸν ἔσται ἡ ἐνέργεια, καὶ ἀνήρηταί σοι πᾶς οὗτος ὁ γενναιότατος ἀγών, οὗ πᾶσα πρόθεσις οὐσίαν εἶναι δεῖξαι τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν. Καὶ οὐδὲ τοῦτ' ἐδυνήθης ἐπὶ νοῦν λαβεῖν, ὡς καὶ ὁ Υἱὸς φυσικῶς ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρός, ἴν' ἐντεῦθεν νοῆσαι δυνηθῆς ὡς οὐ περὶ ὧν αὐτὸς ἐν- 25 ταῦθα φῆς τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ καθέστηκεν ὁ λόγος, καὶ ὡς

1. Α' Κορ. 8, 6.

2. Ἰω. 8, 42.

τὸν Θεό, πρέπει νὰ σκεφθοῦμε, πῶς λέγει ὅτι εἶναι αὐτὴ ἀπὸ τὸν Θεό; Δημιουργικῶς; Ἀλλὰ εἶναι ἄκτιστη, ὄχι δημιούργημα. Φυσικῶς, ὅπως ἡ ἐνέργειά μας ἀπὸ μᾶς; Ἀλλὰ 'ἐπὶ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσώματης φύσεως', λέγει, 'ἡ ἐνέργεια δέχεται τὸν ἴδιο μὲ τὴν οὐσία λόγο'⁵. καθὼς ἐπίσης καὶ γεννητῶς, 'τὸ γεννημένο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα εἶναι πνεῦμα, ὅπως καὶ τὸ ἀπὸ τὴν σάρκα εἶναι σάρκα'⁶. Δημιουργικῶς λοιπὸν δὲν εἶναι. Ὑπολείπεται ἔτσι νὰ εἶναι ἢ πάντοτε οὔσα χάρις ἢ φυσικῶς ἢ γεννητῶς ἀπὸ τὸν Θεό· κατὰ ὅποιον ἀπὸ τοὺς δύο τρόπους κι' ἂν εἶναι, εἶναι φανερό ὅτι εἶναι ὁ Υἱὸς ἢ τὸ ἅγιο Πνεῦμα».

- 33 ἼΑραγε, ἸΑκίνδυne, παρουσιάζοντας ἐδῶ τὴ ρῆσι τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ σκεπτόμενος ἔτσι μεγαλοφυῶς, δὲν ἐκατάλαβες ὅτι ὁ μέγας αὐτὸς ἐδῶ λέγει ὅτι δὲν εἶναι ὁ Υἱὸς ἢ ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ; Διότι, ἀφοῦ εἶπε ὅτι τὸ 'ἐκ τινος', ἂν δὲν προέρχεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὄν δημιουργικῶς, ἢ γεννητῶς εἶναι, ὅπως ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἢ φυσικῶς, ὅπως ἡ ἐνέργειά μας ἀπὸ μᾶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου ἀπὸ αὐτόν⁷, ἀντιδιαστέλλει τὸν Υἱὸ πρὸς τὴ φυσικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ ἀντιδιαστελλόμενα δὲν μποροῦν νὰ μὴ διαφέρουν μεταξύ τους. Θὰ εἰπῆς λοιπὸν ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι ἢ φυσικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ; Ἄν λοιπὸν τοῦτο διαφέρῃ ἀπὸ τὸν Υἱὸ ὡς ἐνέργεια, ἢ ἐνέργεια θὰ εἶναι ὑποστατικό, καὶ ὄλος τοῦτος ὁ γενναιότατος ἀγῶνας σου ἀναιρεῖται, ἀφοῦ ὄλη ἡ ἐπιδίωξις του εἶναι νὰ δείξῃ ὅτι ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια εἶναι οὐσία. Καὶ δὲν μπόρεσες οὔτε τοῦτο νὰ σκεφθῆς, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι φυσικῶς ἀπὸ τὸν Πατέρα, γιὰ νὰ μπορέσης νὰ καταλάβῃς ἀπὸ αὐτό, ὅτι ὁ λόγος τοῦ μεγάλου Βασιλείου δὲν ἀναφέρεται σ' αὐτὰ πού

5. Αὐτόθι.

6. Γω. 3, 6.

7. Ἐνθ' ἄνωτ.

πρὸς τῇ παρανοίᾳ καὶ κακουργίᾳ χρώμενος ὑπερβαλλούσῃ τοὺς γε νοῦν ἔχοντας οὐκ ἂν λάθοις. Παρηρημένος γὰρ τὰ τῆς ρήσεως καιριώτατα, διαδρᾶναι πάνυ κακούργως ἐπικεχείρηκας πάνυ προσκείμενον ἐγγὺς τῶν ὑπὸ σοῦ λεγομένων τὸν ἔλεγχον.
 5 Μικρὸν ἡμεῖς τοίνυν ἀνωτέρω ταύτην ἀναγνόντες ἀρτίως, τό τε δυσσεβὲς ὅσον κάνταῦθα τοῦ σοῦ φρονήματος καὶ τὴν ὑπὸ σοῦ συνεσκευασμένην ἀπάτην ἀνακαλύψομεν.

34 Ἀποδεικνὺς γὰρ ὁ μέγας δημιουργὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ προθεῖς τὸ ἐν Εὐαγγελίοις ἐπὶ τῇ συλλήψει τοῦ Κυρίου
 10 παρὰ τοῦ ἀγγέλου εἰρημένον πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ὅτι «τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου», εἶτα διαιρῶν αὐτὸς φησὶν ὅτι «τὸ ἐκ τινος ἢ δημιουργικῶς ἐστὶν ἐξ αὐτοῦ, ὡς τὸ 'εἷς Θεός, ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα', ἢ γεννητικῶς, κατὰ τὸ 'ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον' καὶ τὸ 'ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννη-
 15 σά σε', ἢ φυσικῶς ἐστὶν ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἡ ἐνέργεια ἡμῶν ἐξ ἡμῶν, ἢ ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου ἐξ αὐτοῦ. Εἰ τίονυν τὸ ὑπερκόσμιον σῶμα Χριστοῦ ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου, οὔτε ὡς γέννημα ('τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος Πνεῦμά ἐστιν') οὐδ' αὖ πάλιν ἐξ αὐτοῦ ὡς ἐνέργεια αὐτοῦ, ὅτι ἐπὶ ἀπλῆς καὶ
 20 ἀσωμάτου φύσεως τὸν αὐτὸν τῇ οὐσίᾳ λόγον ἐπιδέχεται ἢ ἐνέργεια. Ὑπολείπεται ἄρα ἐξ αὐτοῦ εἶναι ὡς κτίσμα».

8. Ματθ. 1, 20.

9. Α' Κορ. 8, 6.

10. Ιω. 8, 42.

11. Ψαλμ. 109, 4.

ισχυρίζεσαι ἐσὺ τώρα καὶ ὅτι δὲν θὰ ξεγελάσης τοὺς συνετοὺς ἀνθρώπους ὅτι πλὴν τῆς παραφροσύνης κατέχεσαι καὶ ἀπὸ κακοήθεια. Πράγματι, ἀφοῦ ἀφήρεσες τὰ σπουδαιότερα τῆς ρήσεως, ἐπεχείρησες μὲ μεγάλη κακοήθεια νὰ ἐνεργήσης τὸν ἔλεγχον τῶν λεγομένων ἀπὸ σένα, εὕρισκόμενον πολὺ κοντά. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐμεῖς ἀναγνώσαμε αὐτὴ τὴ ρῆσιν λίγην παραπάνω μόλις τώρα, θὰ φανερώσωμε πόσο δυσσεβὲς εἶναι κι' ἐδῶ τὸ φρόνημά σου καὶ ποιά εἶναι ἡ ἀπάτη πού ἐμηχανεύθηκες.

- 34 Ὁ μέγας Βασίλειος, ἀφοῦ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι δημιουργὸς καὶ προβάλλει τὸ ἀπαντῶμενο στὰ εὐαγγέλια κατὰ τὴν εὐκαιρίαν τῆς συλλήψεως τοῦ Κυρίου πού εἶπε ὁ ἄγγελος πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ὅτι «τὸ γεννηθὲν μέσα σ' αὐτὴν εἶναι ἀπὸ ἅγιο Πνεῦμα»⁸, ἔπειτα διευκρινίζοντας ὁ ἴδιος λέγει ὅτι «τὸ ἀπὸ κάποιον ἢ δημιουργικῶς εἶναι ἀπὸ αὐτόν, ὅπως τὸ ἕνας Θεὸς ὑπάρχει, ὁ Πατήρ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχονται τὰ πάντα»⁹, ἢ γεννητικῶς, κατὰ τὸ ἕγὼ ἀπὸ τὸν Πατέρα ἐξῆλθα¹⁰ καὶ τὸ ἕγένησα ἀπὸ τὴν κοιλίαν πρὶν ἀπὸ τὸν ἑωσφόρο¹¹, ἢ φυσικῶς εἶναι ἀπὸ αὐτόν, ὅπως ἡ ἐνέργειά μας ἀπὸ μᾶς ἢ ὅπως τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου ἀπὸ αὐτόν. Ἄν λοιπὸν τὸ ὑπερκόσμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀπὸ ἅγιο Πνεῦμα, οὔτε ὡς γέννημα (ἕδιότι τὸ γεννημένο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα εἶναι πνεῦμα¹²) οὔτε πάλι ὡς ἐνέργειά του προέρχεται ἀπὸ αὐτό, διότι ἐπὶ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσώματης φύσεως ἡ ἐνέργεια ἐπιδέχεται τὸν ἴδιον μὲ τὴν οὐσίαν λόγον. Ὑπολείπεται λοιπὸν νὰ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν ὡς κτίσματος¹³.

12. Ἰω. 3, 6.

13. Μ. Βασιλείου, *Κατ' Εὐνομίον* 5, PG 29, 716AB. Παρὰ τὴν διαστρέβλωσιν τοῦ κειμένου τοῦ Μ. Βασιλείου ὁ Ἀκίνδυνος δὲν κατορθώνει νὰ ἀποδείξῃ τὴν γνώμην του ὀρθήν, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀκτιστὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο.

35 Τοῦ μεγάλου τοίνυν εἰπόντος τὸ «γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος Πνεῦμα» ὑπάρχειν καὶ τὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν μὴ εἶναι κτίσμα, ὡς φυσικῶς οὖσαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος, ὁ Ἀκίνδυνος ταύτην εἶναι τὴν ἐνέργειάν φησι τὴν «ἐκ τοῦ
5 δει ὄντος δει οὖσαν χάριν». Εἶτα συμπεραίνων «ὁποτέρως ἂν εἶη», φησίν, «εἴτε φυσικῶς εἴτε γεννητῶς αὕτη, ὁ Υἱὸς ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν», οὐδὲν ἄλλο λέγων σαφῶς ἢ ὅτι τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἐπειδὴ καθ' ὃ γεγένηται μὴ ἐστι κτίσμα, ὁ Υἱὸς ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι, καὶ τὸ φυσικῶς
10 ὑπάρχον ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἐπειδήπερ αἰεὶ ἐστιν ἐκ τοῦ δει ὄντος, ὁ Υἱὸς ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν. Οὐκοῦν κατ' αὐτὸν ὁ Υἱὸς οὐκ ἐκ τοῦ Πατρός, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πνεύματος γεγένηται, καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ Πατρός, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ προῆλθεν.

36 Ἐπεὶ δὲ τὴν δει οὖσαν ἐκ τοῦ δει ὄντος ἐνέργειαν καὶ χάριν τῆς θείας οὐσίας μηδὲν διενηνοχένοι παραστήσαι σπεύδει, ἄλλοτε δ' αὖ καὶ αὐτὸν φησιν εἶναι ταύτην τὸν Πατέρα, κατ' αὐτὸν λοιπὸν καὶ ἡ τρισυπόστατος οὐσία ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ αὐτός, ὡς μὴ μόνον «ἄνω ποταμῶν» τὸ τῆς
20 παροιμίας εἶναι τὸ λεγόμενον, ἀλλὰ καὶ τὴν παροιμίαν ταύτην ὑπερβάλλειν τὸν εἰς τὰ θεῖα δόγματα δυσσεβῆ τοσοῦτον νεωτερισμὸν τῶν Ἀκινδύνου λόγων. Οὕτω καθάπερ αὐτὸς ἐν αὐτοῖς τοῖς συγγράμμασι μεγαλαυχεῖ, «τῆς ἀρχαίας παραδόσεως καὶ ὁροθεσίας τῶν ἁγίων πατέρων οὐδαμῶς ἕτερα οὐδὲ παρηλλα-
25 γμένα φθέγγεται, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων εὐθὺς τῶν εὐσεβῶν ἐπιγινωσκόμενα καὶ ἀγαπώμενα», κλέπτων κἀντεῦθεν τοὺς μὴ νουνεχῶς ἀκρωμένους. Ἴνα δὴ τὰ τοιαῦτα κἀνταῦθα λάθοι

35 Ἐνῶ λοιπὸν ὁ μέγας Βασίλειος εἶπε ὅτι «τὸ γεννημένο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα εἶναι Πνεῦμα» καὶ ὅτι ἢ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ἐνέργεια δὲν εἶναι κτίσμα, ἀφοῦ εἶναι φυσικῶς ἀπὸ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, ὁ Ἀκίνδυνος λέγει ὅτι ἐνέργεια εἶναι τούτη, «ἢ ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα πάντοτε οὐσα χάρις»¹⁴. Ἐπειτα λέγει συμπερασματικῶς «μὲ ὅποιον ἀπὸ τοὺς δυὸ τρόπους κι' ἂν εἶναι αὐτή, εἴτε φυσικῶς εἴτε γεννητῶς, εἶναι ὁ Υἱὸς ἢ τὸ ἅγιο Πνεῦμα»· ἔτσι εἶναι σαφές ὅτι τίποτε ἄλλο δὲν λέγει παρὰ ὅτι τὸ γεννημένο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ἐφ' ὅσον ἐγεννήθηκε δὲν εἶναι κτίσμα, εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, καὶ τὸ φυσικῶς ὑπάρχον ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ἐφ' ὅσον πάντοτε εἶναι ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα, εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ἐπομένως κατὰ τὴν ἄποψί του ὁ Υἱὸς δὲν ἔχει γεννηθῆ ἀπὸ τὸν Πατέρα ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἅγιο Πνεῦμα δὲν προῆλθε ἀπὸ τὸν Πατέρα ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του.

36 Ἐπειδὴ δὲ σπεύδει νὰ παραστήσῃ ὅτι ἢ πάντοτε οὐσα ἀπὸ τὸν πάντοτε ὄντα ἐνέργεια καὶ χάρις δὲν διαφέρει κατὰ τίποτε ἀπὸ τῆ θεῖα οὐσία, ἄλλοτε μάλιστα λέγει ὅτι αὐτὴ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Πατήρ, κατ' αὐτὸν λοιπὸν καὶ ἡ τρισυπόστατη οὐσία εἶναι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πατήρ, ὥστε ὄχι μόνο νὰ εἶναι «ἄνω ποταμῶν» κατὰ τὴν παροιμία τὸ λεγόμενο, ἀλλὰ καὶ τὴν παροιμία νὰ ὑπερβάλλῃ ὁ τόσο δυσσεβῆς πρὸς τὰ θεῖα δόγματα νεωτερισμὸς τῶν λόγων τοῦ Ἀκινδύνου. Ἐτσι, ὅπως καυχᾶται αὐτὸς στὰ ἴδια τὰ συγγράμματα, «δὲν κηρύσσει καθόλου ἄλλα οὔτε παραλλαγμένα ἀπὸ τὴν ἀρχαία παράδοσι καὶ ὁροθεσία τῶν ἁγίων Πατέρων, ἀλλ' ἀντιθέτως κηρύσσει τὰ ἀναγνωριζόμενα καὶ ἀγαπώμενα εὐθέως ἀπὸ ὅλους τοὺς εὐσεβεῖς», ἐξαπατώντας καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τοὺς ἀπροσέκτους ἀκροατάς. Γιὰ νὰ μὴ γίνῃ δὲ ἀντιληπτὸς ὅτι κι' ἐδῶ συμπεραί-

14. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1141A.

συμπεραίνων καὶ κλέψοι τοὺς ἀκούοντας ὡς τοῦ μεγάλου Βασι-
 λείου πᾶν τὸ δεῖ ὄν οὐσίαν εἶναι λέγοντος, ἀπεκρύψατο περὶ τοῦ
 Πνεύματος καὶ τῶν ἐκ τοῦ Πνεύματος εἶναι τὸν λόγον τῷ με-
 γάλῳ, προθεὶς μὲν τὸ φάναι τοῦτον «ἐκ τίνος», ἐκ τίνος δὲ οὐ
 5 προσγράψας, οὐδὲ φανερόν ποιήσας περὶ τίνος ἐκείνῳ πεποίη-
 ται ὁ λόγος καὶ ἢ κατ' αὐτὸν διαίρεσις, ἅμα καὶ τὴν ρῆσιν εὐρῶν
 ἐπιτηδεῖαν πρὸς τὸ χωρῆσαι τὴν αὐτοῦ δυσσεβῆ διαστροφὴν καὶ
 τὴν πρὸς τὸ συγγράψαντα συκοφαντίαν. Ἐπειδήπερ ὡς παρά-
 δειγμα τοῦ «ἐκ τίνος» ὑπάρχειν γεννητῶς τὸν ἐκ τοῦ ἀνωτάτω
 10 Πατρὸς μονογενῆ προθεὶς ἐκεῖνος, εἴτ' ἐπήνεγκεν, ὅτι τὸ γεγεν-
 νημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἔστιν ἐκ τούτου δημιουργικῶς,
 ἐπεὶ καὶ παρωνύμῳς ἀπ' αὐτοῦ καλεῖται, καὶ οὐ καλεῖται μόνον
 ἀλλὰ καὶ ἔστιν, οὐδὲν δὲ τῶν δημιουργικῶς ὄντων ἐξ ἐκείνων
 παρωνύμῳς ἀπ' ἐκείνου παρὰ τοῦτο λέγεται. Τοῦτο δ' εἶπεν οὐκ
 15 ἀπαραλλάκτως ἔχειν πρὸς τὸν μονογενῆ λόγον τοῦ Πατρὸς δι-
 δάσκων τὰ ἐκ τοῦ Πνεύματος ὄντα κατὰ χάριν γεννητῶς, ἀλλὰ
 τοῦτο μόνον, ὅτι μὴ δημιουργικῶς ἀλλ' ἕτερον τρόπον ἐκ τοῦ
 Πνεύματός ἐστι, κἄν Ἀκίνδυνος διαρραγῆ. Τοῦτο γὰρ καὶ ἀλλα-
 χοῦ πολλαχοῦ τῶν λόγων πρὸς τοῖς ἄλλοις θεολόγοις καὶ αὐτὸς
 20 διδάσκων, ὡς ἀνωτέρω τοῦ λόγου διὰ πλειόνων παρεστήσα-
 μεν, «κτίσματα ὄντες», φησὶν, «ἡμεῖς διὰ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύ-
 ματος υἰοθεσίας υἱοὶ γινόμεθα»· διὸ καὶ τῆς εὐαγγελικῆς ἐνταυ-
 θοῖ φωνῆς ἐμνήσθη λεγούσης ὅτι «τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ
 Πνεύματος Πνεῦμά ἐστι», περὶ τῶν χάριτι υἱῶν πάντως εἰρημέ-
 25 νης.

37 Ὁ δὲ Ἀκίνδυνος, βαβαὶ τῆς τόλμης, αὐτόν φησι τὸν τοῦ

15. Τὸν Μέγα Βασίλειο.

16. Καλεῖται «πνευματικὸς» ἀπὸ τοῦ Πνεῦμα.

νει αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ γιὰ νὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς ἀκροατὰς ὅτι τάχα ὁ μέγας Βασίλειος λέγει ὅτι κάθε τι ποὺ εἶναι πάντοτε εἶναι οὐσία, ἀπέκρουσε ὅτι ὁ μέγας ἀναφέρεται μὲ τὰ λόγια του στὸ Πνεῦμα καὶ στὰ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα· ἐτσι ἐσημείωσε ὅτι ὁ Βασίλειος εἶπε «ἔκ τινος», ἀλλὰ δὲν προσέγραψε ἀπὸ ποιόν, καὶ δὲν κατέστησε φανερὸ περὶ ποιοῦ θέματος ὁμιλεῖ ἐκεῖνος καὶ σὲ τί ἀναφέρεται ἢ κατ' αὐτὸν διαίρεσις. Εὐρῆκε ἄλλωστε καὶ τὴ ρῆσι κατάλληλη, γιὰ νὰ χωρέσῃ τὴν δυσσεβῆ του διαστροφή καὶ τὴ συκοφαντία πρὸς τὸν συγγραφέα¹⁵. Ἐκεῖνος πρόβαλε ὡς παράδειγμα ἑνὸς ὄντος ποὺ ὑπάρχει γεννητῶς «ἀπὸ κάποιον» τὸν ἀπὸ τὸν ἀνώτατο Πατέρα γεννηθέντα, ἔπειτα ἐπέφερε ὅτι τὸ γεννημένο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα δὲν προέρχεται ἀπὸ αὐτὸν δημιουργικῶς, ἀφοῦ ἄλλωστε ὀνομάζεται ἀπὸ αὐτὸ παρωνύμως¹⁶, καὶ δὲν καλεῖται μόνο ἀλλὰ καὶ εἶναι, ἐνῶ κανένα ἀπὸ τὰ δημιουργικῶς προερχόμενα ἀπὸ ἐκεῖνο δὲν ὀνομάζεται παρωνύμως ἀπὸ ἐκεῖνο γι' αὐτὸν τὸν λόγο. Τὸ εἶπε δὲ τοῦτο ὄχι γιὰ νὰ διδάξῃ ὅτι τὰ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ὄντα κατὰ χάρι γεννητῶς δὲν εἶναι ἀπαράλλακτα πρὸς τὸν μονογενῆ Λόγο τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ μόνο τοῦτο, ὅτι δὲν εἶναι δημιουργικῶς ἀλλὰ κατ' ἄλλον τρόπο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ἔστω καὶ ἂν ἐκραγῆ ὁ Ἀκίνδυνος. Πράγματι τοῦτο διδάσκει, πλὴν τῶν ἄλλων θεολόγων, καὶ αὐτὸς σὲ πολλὰ ἄλλα σημεῖα τῶν λόγων του, ὅπως παραστήσαμε ἐκτενῶς προηγουμένως· λέγει, «ἐνῶ ἐμεῖς εἴμαστε κτίσματα, γινόμεστε υἱοὶ διὰ τῆς υἰοθεσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος»¹⁷. γι' αὐτὸ ἐμνημόνευσε ἐδῶ καὶ τὴν εὐαγγελικὴ φωνὴ ποὺ λέγει ὅτι «τὸ γεννημένο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα εἶναι πνεῦμα»¹⁸, ποὺ ἀναφέρεται πάντως στοὺς κατὰ χάρι υἱοὺς.

37 Ὁ δὲ Ἀκίνδυνος, ἀλλοίμονο στὴν τόλμη, λέγει ὅτι ὁ γεν-

17. Κατ' Εὐνομίου 4, 2, PG 29, 692A.

18. Ιω. 3, 6.

Πατρός γνήσιον Υἶόν τὸν ἐκ τοῦ Πνεύματος γεγεννημένον εἶναι.
 Καὶ ἡ πρόφασις αὐτῷ τοῦ γεννηθῆναι τὸν προαιώνιον τοῦ Θεοῦ
 λόγον ἐκ τοῦ Πνεύματος χάριν θείως, ἀλλ' οὐ δημιουργικῶς
 προαγομένους προσέμενον. Ἄρ' οὐκ ἀμυήτου καὶ κατεφθαρμέ-
 5 νης διανοίας τοιαύτας καὶ τηλικαύτης ἀφροσύνης ἀφορμὰς προ-
 βάλλεσθαι; Τίς δ' οὐκ οἶδε τῶν μεμνημένων τὰ Χριστιανῶν καὶ
 τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασι συνετὴν ὑπεχόντων ἀκοὴν ὡς «τὸ
 γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος Πνεῦμά ἐστι» παρὰ τοῦ Κυρίου
 εἴρηται πρὸς τὸν Νικόδημον καὶ ὡς περὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευ-
 10 ὄντων εἴρηται καὶ τῶν διὰ τοῦ εἰς αὐτὸν βαπτίσματος χάριτι γε-
 γεννημένων ἐκ τοῦ Πνεύματος καὶ Πνεῦμα γεγονότων, δηλαδὴ
 πνευματικῶν, διὰ τῆς ἐκ τοῦ ἀγίου Πνεύματος υἰοθεσίας; Διὸ
 καὶ συνάδων τοῖς ἐκεῖ μικρὸν ἀνωτέρω εἰρημένοις, πρὸς τὸν
 αὐτὸν Νικόδημον λέγει προΐων· «μὴ θαυμάσης ὅτι εἶπον, δεῖ
 15 ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν. Τὸ Πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ καὶ τὴν
 φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ
 ὑπάγει· οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος».

38 Ὁ δ' Ἀκίνδυνος, πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἀνωτέρω, καὶ τὸν
 αὐτὸν εἶναί φησι λόγον τῆς τε οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ
 20 γεγεννημένου ἐκ τοῦ Πνεύματος, ὡς καὶ τοὺς Πνεῦμα γεγονότας
 οὕτω, ταυτὸ δ' εἰπεῖν πνευματικούς, μηδὲν διεννηοχένας τῆς
 θείας οὐσίας κατ' αὐτόν. Εἰπὼν γὰρ «ἐπὶ ἀπλῆς καὶ ἀσωμάτου
 φύσεως», τουτέστιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, «τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεσθαι λό-

νημένος ἀπὸ τὸ Πνεῦμα εἶναι ὁ ἴδιος ὁ γνήσιος Υἱὸς τοῦ Πατρὸς. Καὶ ἡ πρόφασίς του, πὺ δέχεται καὶ διδάσκει ὅτι ὁ προαιώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθηκε ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, εἶναι νὰ μὴ περιπέση στὴν πολυθεΐα, ἀποδεχόμενος δίπλα σ' αὐτὸν γεννημένους κατὰ τὴ θεία τοῦ θείου Πνεύματος χάρι θείως, κι' ὄχι δημιουργικῶς παραγομένους. Ἐραγε δὲν εἶναι γνώρισμα ἀμύητης καὶ διεφθαρμένης διανοίας νὰ προβάλλη τέτοιες καὶ τέτοιας ἀφροσύνης ἀφορμές; Ποιὸς ἀπὸ τοὺς μνημένους στὰ διδάγματα τῶν Χριστιανῶν πὺ κλίνουν συνετὰ τ' αὐτιά τους στὰ εὐαγγελικὰ θεσπίσματα δὲν γνωρίζει ὅτι ἡ φράσις «τὸ γεννημένο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα εἶναι πνεῦμα»¹⁹ ἔχει λεχθῆ ἀπὸ τὸν Κύριο πρὸς τὸν Νικόδημο καὶ ὅτι ἔχει λεχθῆ γιὰ ἐκείνους πὺ πιστεύουν σ' αὐτὸν²⁰ καὶ γιὰ ἐκείνους πὺ ἐγεννήθηκαν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα μὲ τὴ χάρι διὰ τοῦ βαπτίσματος σ' αὐτὸν κι' ἔγιναν πνεῦμα²¹, δηλαδὴ πνευματικοί, διὰ τῆς υἰοθεσίας ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα; Γι' αὐτὸ, συμφωνώντας μὲ τὰ ἐκεῖ λίγο παραπάνω λεγόμενα, λέγει στὴ συνέχεια πρὸς τὸν ἴδιο Νικόδημο· «μὴ θαυμάσης πὺ εἶπα πρέπει νὰ γεννηθῆτε ἄνωθεν. Τὸ Πνεῦμα πνέει ὅπου θέλει, κι' ἀκούεις τὴ φωνή του, ἀλλὰ δὲν γνωρίζεις ἀπὸ ποῦ ἔρχεται καὶ ποῦ πηγαίνει· ἔτσι εἶναι ὁ καθένας πὺ ἔχει γεννηθῆ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα»²².

38 Ὁ δὲ Ἀκίνδυνος, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω λεχθέντα, ἰσχυρίζεται καὶ ὅτι καὶ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ κάθε ὄντος γεννημένου ἀπὸ τὸ πνεῦμα ἔχουν τὸν ἴδιο λόγο, ὥστε ἔτσι κι' ἐκεῖνοι πὺ ἔγιναν πνεῦμα, δηλαδὴ οἱ πνευματικοί, νὰ μὴ διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τὴ θεία οὐσία κατὰ τὴν ἄποψί του. Διότι, ἀφοῦ εἶπε ὅτι «ἐπὶ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσώματης φύσεως», δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ

19. Αὐτόθι.

20. *Ἰω.* 3, 15–16.

21. *Ἰω.* 3, 8.

22. *Ἰω.* 3, 7–8.

γον τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν», ἐπήγαγεν, «ὥς δὲ καὶ γεννητῶς, τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος Πνεῦμά ἐστι», τοῦτο λέγων ἀντικρυς, ὡς καὶ τὰ γεννητῶς ὄντα ἐκ τοῦ Πνεύματος τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ τὸν υἱὸν εἶναι τὸ
 5 γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος τὸ Πνεῦμα πάλιν αὐτό. Συμπε-
 ραίνων γὰρ φησιν, «ὁποτέρως ἂν εἴη, εἴτε φυσικῶς εἴτε γεννη-
 τῶς», ἢ ἐκ τοῦ Πνεύματος δηλονότι χάρις καὶ ἐνέργεια αὕτη, «ὁ
 Υἱὸς ἐστὶν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον». Οὕτως οὐδέν, ὃ μὴ πᾶσι τοῖς
 εὐσεβέσι γνώριμόν τε καὶ ὁμολογούμενον, ὡς αὐτὸς γράφων
 10 διατείνεται, φθέγγεται ὁ πρὸς ταῖς ἄλλαις μεγίσταις διαφερόν-
 τως δυσσεβέσι καινοφωνίαις, καὶ τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξ
 ἑαυτοῦ εἶναι παριστάς, τὸν δὲ μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον υἱοποι-
 ητόν τε καὶ γέννημα τοῦ Πνεύματος, τοὺς δὲ χάριτι Θεοῦ χρημα-
 τίσαντας υἱοὺς Θεοῦ τῆς αὐτοῦ μηδὲν οὐσίας διαφέρειν.

Θεοῦ, «ἡ ἐνέργεια ἐπιδέχεται τὸν ἴδιο λόγο μὲ τὴν οὐσία», πρόσθεσε, «καθὼς ἐπίσης καὶ γεννητῶς, ἐφ' ὅσον τὸ γεννημένο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα εἶναι πνεῦμα»²³, ἐννοώντας τοῦτο ἀκριβῶς, ὅτι καὶ τὰ γεννητῶς προερχόμενα ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὸν ἴδιο λόγο ἐπιδέχονται μὲ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ ἀπεφάνθηκε ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι τὸ γεννημένο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, καθὼς καὶ ὅτι φυσικῶς ἀπὸ τὸ Πνεῦμα προῆλθε πάλι τὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα. Πράγματι συμπερασματικῶς ἰσχυρίζεται ὅτι «κατὰ ὅποιον ἀπὸ τοὺς δύο τρόπους κι' ἂν εἶναι, εἴτε φυσικῶς εἴτε γεννητῶς» αὐτὴ ἢ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα χάρις καὶ ἐνέργεια «εἶναι ὁ Υἱὸς ἢ τὸ ἅγιο Πνεῦμα». Ἔτσι, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ ἴδιος στὰ γραπτὰ του, δὲν κηρύσσει τίποτε πὺ δὲν ἀναγνωρίζεται καὶ δὲν ὁμολογεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς εὐσεβεῖς αὐτὸς ὁ ὁποῖος, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες μεγάλες κι' ἐξαιρετικὰ δυσσεβεῖς καινοφωνίες, παριστάνει τὸ μὲν ἅγιο Πνεῦμα νὰ προέρχεται ἀπὸ ἑαυτό, τὸν μονογενῆ Λόγο τοῦ Θεοῦ νὰ εἶναι υἱοποίητος καὶ γέννημα τοῦ Πνεύματος, τοὺς δὲ χρηματίσαντας μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ υἱοὺς Θεοῦ νὰ μὴ διαφέρουν κατὰ τίποτε ἀπὸ τὴν οὐσία του.

23. Διαστρέβλωσις πάλι τοῦ ἰδίου κειμένου τοῦ Μ. Βασιλείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

*Ἐτέρα ρῆσις Ἀκινδύνου μετὰ τῆς αὐτῆς μαρτυρίας,
παρ' ὧν ἀναφαίνεται διατεινόμενος μηδὲ δύνασθαι
τοῖς ἀγίοις ὁμοφρονῆσαι ποτε*

39 Ἄλλὰ κὰν τῇ πρὸς τὴν σύνοδον αὐτῷ πεπλασμένη ὁμιλία
τεμάχιόν τι τῆς τοῦ μεγάλου ταύτης ρήσεως προενεγκῶν, οὐσίαν
έντεῦθεν ἐκεῖ κατασκευάζειν ἐγχειρεῖ τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν γρά-
φων· «ἐπειδὴ, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, ἐπὶ ἀπλῆς καὶ ἀσωμάτου
5 φύσεως τὸν αὐτὸν τῇ οὐσίᾳ λόγον ἐπιδέχεται ἢ ἐνέργεια, οὐ δυνά-
μεθα τὴν φυσικὴν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν ἄλλο τι φρονῆσαι τῆς οὐσίας
αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως, ἀλλ' οὐδὲ τῆς θείας οὐσίας ταύτης διαφέρον
ὅπως οὖν φῶς ἄκτιστον καὶ τῷ Θεῷ συναῖδιον, ἢ δόξαν ἢ χάριν ἢ
ἐλλαμψιν», μηδὲ κοινῇ τῆς χορείας τῶν θεοσεβῶν ἀπάντων ἐπ'
10 Ἐκκλησίας ἀδόντων ὡς ἔοικεν ἀκηκοώς ποτε·

«Ἡ φυσικὴν συναῖδιον δόξαν
προβαλλομένη μοναρχικωτάτη τριὰς ἀγία,
τοὺς ἀνυμνοῦντας ὀρθοδόξω σε πίστει
τῆς σῆς δόξης ἰδεῖν ἀξίωσον,
15 ἀναρχον καὶ μίαν αὐγὴν τὴν τρισήλιον»·

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Ἄλλη ρῆσις τοῦ Ἀκινδύνου μετὰ τὴν μαρτυρία τῆς, ἀπὸ τῆς
ὁποῖας παρουσιάζεται νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι οὔτε μπορεῖ
ποτὲ νὰ ὁμοφρονῆσῃ μετὰ τοὺς ἁγίους

39 Ἄλλὰ ὅταν παρέθεσε ἓνα τεμάχιο αὐτῆς τῆς ρήσεως τοῦ
μεγάλου πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας στὴν ὁμιλία του ποὺ ἐπλασε
πρὸς τὴ σύνοδο, ἐπιχειρεῖ ἐκεῖ νὰ παρουσιάσῃ ὡς οὐσία τὴν
ἄκτιστη ἐνέργεια γράφοντας: «ἐπειδὴ κατὰ τὸν μέγα Βασίλειο
ἐπὶ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσώματης φύσως ἐπιδέχεται τὸν ἴδιο μετὰ τὴν
οὐσία λόγο ἢ ἐνέργεια¹, δὲν μποροῦμε νὰ θεωρήσωμε τὴ φυσικὴ
ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ σὰν κάτι ἄλλο ἀπὸ τὴν οὐσία καὶ τὴ
φύσιν του, ἀλλὰ οὔτε φῶς ἄκτιστο καὶ συναῖδιο μετὰ τὸν Θεό, ποὺ
διαφέρει κάπως ἀπὸ αὐτὴν τὴν θεία οὐσία, ἢ δόξα ἢ χάρις ἢ ἑλ-
λαμψι, χωρὶς νὰ ἔχη ποτὲ ἀκούσει, ὅπως φαίνεται, τὴν χορω-
δία ὄλων τῶν θεοσεβῶν νὰ ψάλλουν ἀπὸ κοινοῦ στὴν Ἐκκλη-
σία.

«Ἁγία Τριάς μοναρχικώτατη
ποὺ προβάλλεις φυσικὴ συναῖδια δόξα,
ἀξίωσε τοὺς ἀνυμνοῦντας σε μετὰ ὀρθόδοξη πίστι
νὰ ἰδοῦν τὴν ἀναρχὴ καὶ μία
τρισηλία αὐγὴ τῆς δόξας σου»².

1. Κατ' Εὐνομίου 5, PG 29, 716B.

2. Τριαδικὸς κανὼν β' ἤχου. φδὴ ε'.

καὶ πάλιν,

«Τὸ σέλας, τρισήλιε, τῆς οὐσιώδους αἴγλης σου,
λάμπρον ἐνιαία μοι θεότης,

ἄκτιστε φύσις καὶ φωτουργέ,

5 καὶ πηγὴ πάσης φωτοδότιδος αὐγῆς.

ἵνα κατοπτρίζωμαι τὸ σὸν κάλλος τὸ ἄρρητον»·

Καὶ πάλιν,

«Ἐν ἀφάτῳ πελάγει χρηστότητος

τὴν ἀπερινόητον τῆς σῆς ἐλλάμψεως

10 καὶ τριλαμποῦς θεότητος

φωτοδότιδα αἴγλην μοι βράβευσον».

40 Ἐπὶ τοσοῦτο, φεῦ, ἀπεσχοίνισται τῆς τῶν θεοσεβῶν χο-
ρείας τε καὶ συναυλίας Ἀκίνδυνος, ὡς μηδὲ δύνασθαι φάσκειν
συνελθεῖν εἰς ἓν ποτε καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν ἐσχηκένοι καὶ συνεύ-
15 ξασθαι τοῖς θεοφόροις, οἱ τὸ μὲν σέλας τῆς οὐσιώδους ἐκείνης
αἴγλης καὶ τὴν δόξαν ἐκείνην ἰδεῖν εὐχεσθαι τοῖς εὐσεβέσιν
ἔργῳ παρήνεσαν, τῆς δ' οὐσίας, ἧς ἡ δόξα καὶ ἡ λαμπρότης
ἐκείνη, μηδ' ἴχνος ἐκφαίνεσθαι ποτε τοῖς μετ' αὐτὴν ὑπὸ τοῦ
Πνεύματος αὐτοὶ μνηθέντες ἐμυσταγώγησαν.

Καὶ πάλι·

«Τὸ σέλας τῆς οὐσιώδους δόξας σου,
τρισήλιε, λάμψε μου, ἐνιαία θεότης,
ἄκτιστη φύσις καὶ φωτουργή
καὶ πηγὴ κάθε φωτοδότιδας αὐγῆς,
γιὰ νὰ καθρεπτίζωμαι τὸ ἄρρητο φῶς σου»³.

Καὶ πάλι·

«Σ' ἓνα ἀνέκφραστο πέλαγος χρηστότητος
χάρισέ μου τὴν ἀπερινόητη
καὶ φωτοδότιδα αἴγλη
τῆς ἐλλάμψεώς σου
καὶ τῆς τριλαμποῦς θεότητος»⁴.

- 40 Τόσο πολὺ, φεῦ, ἔχει ἀπομακρυνθῆ ὁ Ἀκίνδυνος ἀπὸ τὴν χορεία καὶ συναυλία τῶν θεοσεβῶν, ὥστε οὔτε νὰ μπορῆ κἄν νὰ εἰπῆ ὅτι συνῆλθε ποτὲ σ' ἓνα κι' ἔλαβε τὴν ἴδια δόξα καὶ συνευχῆθηκε μὲ τοὺς θεοφόρους πατέρες, οἱ ὅποιοι παρήνεσαν μὲ ἔργα τοὺς εὐσεβεῖς νὰ εὐχωνται νὰ ἰδοῦν τὸ σέλας ἐκείνης τῆς οὐσιώδους αἴγλης κι' ἐκείνη τὴ δόξα, ἀλλὰ τῆς οὐσίας, στὴν ὁποία ἀνήκει ἐκείνη ἡ δόξα καὶ ἡ λαμπρότης, μνηθέντες οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξαν ἐκείνους πὺ τὴν ἀναζητοῦν ὅτι δὲν φανερώνεται ποτὲ οὔτε ἶχνος.

3. *Τριαδικὸς κανὼν δ' ἤχου, φδὴ ε'.*

4. *Τριαδικὸς κανὼν β' ἤχου, φδὴ στ'.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

*Παράστασις ὅτι τὰ τὸν αὐτὸν ἐπιδεχόμενα λόγον οὐ πάντη
τε καὶ πάντως ἓν καὶ ὅτι μὴ μόνον τὸν αὐτὸν ἀπιδέ-
χεται λόγον τῇ ἀκτίστῳ ἐνεργείᾳ ἢ ἄκτιστος οὐσία,
ἀλλὰ καὶ οὐ τὸν αὐτὸν κατὰ τὸν μέγα Βασίλειον·
ἐν ᾧ καὶ πολυειδῆς ἀνασκευὴ πάσης τῆς
Ἀκινδύνου κακονοίας*

41 «Καὶ πῶς», φησὶν, «ὁ μέγας εἶπε Βασίλειος, ἐπὶ ἀπλῆς καὶ
ἀσωμάτου φύσεως τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεσθαι λόγον τῇ οὐσίᾳ τὴν
ἐνέργειαν;». Ἡμεῖς δ' ἀντερωτήσωμεν τὸν ὑπὲρ τοῦ μηδὲν δια-
φέρειν δεῖξαι τῆς οὐσίας τὴν ἐνέργειαν τοῦτο προβαλλόμενον· τὰ
5 τὸν αὐτὸν ἀλλήλοις ἐπιδεχόμενα λόγον δύο ἐστὶν ἢ ἀπλῶς ἓν; Εἰ
μὲν γὰρ ἓν, πῶς καὶ τίσιν ἀλλήλοις ἐρεῖ τις ταυτά, τὸ πάντη τε
καὶ πάντως ἓν; Εἰ δὲ μὴ ἓν πάντη, καὶ γὰρ τὰ τῷ αὐτῷ ταυτά
καὶ ἀλλήλοις ὄντα ταυτά, οὐ δύο μόνον ἀλλὰ καὶ πλείω ἐστί,
ταυτά γε ὄντα καὶ τὸν αὐτὸν ἐπιδεχόμενα λόγον. Εἰ τοίνυν
10 πλείω τοῦ ἑνὸς τὰ τὸν αὐτὸν ἐπιδεχόμενα λόγον, πῶς χωρὶς
ἡστινοσοῦν πρὸς ἀλληλα διαφορᾶς, καὶ ταῦτα τῶν θείων πατέ-
ρων ἀποφαινομένων, ἀριθμὸν εὐρεῖν χωρὶς διαφορᾶς μηδαμῶς
ἐνδέχεσθαι;

42 Καὶ μὴν τὰ συνώνυμα πάντα τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον,

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

Παράστασις ὅτι τὰ πράγματα πού ἐπιδέχονται τὸν ἴδιο λόγο δὲν εἶναι ἐντελῶς καὶ ὅπωςδῆποτε ἓνα καὶ ὅτι ἡ ἄκτιστη οὐσία ὄχι μόνο ἐπιδέχεται τὸν ἴδιο λόγο μὲ τὴν ἄκτιστη ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπιδέχεται τὸν ἴδιο κατὰ τὸν μέγα Βασίλειο· ὅπου καὶ πολυειδῆς ἀνασκευὴ ὅλης τῆς κακονοίας τοῦ Ἀκινδύνου

41 Λέγει· «καὶ πῶς εἶπε ὁ μέγας Βασίλειος ὅτι ἐπὶ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσώματης φύσεως ἢ ἐνέργεια ἐπιδέχεται τὸν ἴδιο μὲ τὴν οὐσία λόγο;»¹. Ἄς ἀντερωτήσωμε κι' ἐμεῖς ὅμως αὐτὸν πού προβάλλει τοῦτο γιὰ νὰ δείξη ὅτι τίποτε δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν οὐσία ἢ ἐνέργεια· αὐτὰ πού ἐπιδέχονται μεταξύ τους τὸν ἴδιο λόγο δύο εἶναι ἢ ἀπλῶς ἓνα; Ἄν εἶναι ἓνα, πῶς καὶ ποιά μεταξύ τους θὰ εἶπῃ κανεὶς ὅτι εἶναι τὰ ἴδια, ἀφοῦ εἶναι ἐντελῶς καὶ ὅπωςδῆποτε ἓνα; Ἄν ὅμως δὲν εἶναι ἐντελῶς ἓνα, διότι ἐκεῖνα πού εἶναι ταυτὰ μὲ τὸ αὐτὸ καὶ μεταξύ τους ταυτὰ, δὲν εἶναι μόνο δύο ἀλλὰ καὶ περισσότερα, πού εἶναι ταυτὰ καὶ ἐπιδέχονται τὸν αὐτὸν λόγο. Ἄν λοιπὸν εἶναι περισσότερα ἀπὸ τὸ ἓνα τὰ ἐπιδεχόμενα τὸν αὐτὸν λόγο, χωρὶς νὰ ἔχουν μεταξύ τους καμμιά διαφορὰ, καὶ μάλιστα κατὰ γνώμη τῶν θείων πατέρων, πῶς εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ εὔρη κανεὶς ἀριθμὸν χωρὶς καθόλου διαφορὰ²;

42 Καὶ ὅμως τὰ συνώνυμα ἐπιδέχονται ὅλα τὸν ἴδιο λόγο, εἶ-

2. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰωάννην Κουβικουλάριον, PG 91, 485C. Πρβλ. καὶ Πρὸς Μαρῖνον, PG 91, 41C.

πολλὰ δὲ καὶ οὐχ ἓν τὰ συνώνυμα. Καὶ γὰρ ἐγὼ τε καὶ σὺ τῶν
 συνωνύμων ἐσμέν ὡς ἄνθρωποι καὶ τὸν αὐτὸν κατὰ τοῦτ' ἐπι-
 δεχόμεθα λόγον, ἀλλὰ δύο ἄνθρωποι καὶ οὐχ εἷς ἐσμεν. Εἰ δὲ
 τὸν ἄνθρωπον φαίης καὶ σοῦ μόνου συνωνύμως κατηγηρεῖσθαι
 5 καὶ οὕτως ὡς σοῦ διαφέροντός πως πρὸς ἐκεῖνον ἐρεῖς, οὐ γὰρ
 οὐσία σὺ μόνον· κἂν ὀριζόμενος προσθῆς τὰ ἰδίως σοι προσόντα
 παρὰ τὴν κοινὴν φύσιν, δείξεις εὐθύς μὴ τὸν αὐτὸν ἐπιδεχόμενα
 λόγον σὲ καὶ τὸν ἄνθρωπον. Οὕτω κάπὶ τῶν μὴ συνωνύμων
 ἔσθ' ὅτε τρόπον ἕτερον ἀμφοτέρα εὐρεθήσεται.

43 Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ μέγας Βασίλειος Πρὸς Εὐστάθιον
 γράφων, μὴ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπιδέχεσθαι φησι τῇ θείᾳ οὐσίᾳ
 τὴν θείαν ἐνέργειαν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι «ἡ τῆς ἐνεργείας ταυτότης
 ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος δείκνυσι σαφῶς τὸ
 τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον» καὶ δείξας ἐντεῦθεν τὴν διαφορὰν
 15 τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴν θείαν ἐνέργειαν (τὸ γὰρ δεικνύον διε-
 νήνοχε τοῦ δεικνυμένου) καὶ προσθεῖς ὡς «οὐ φύσιν σημαίνει τὸ
 τῆς θεότητος ὄνομα, ἀλλὰ τῆς ἐποπτικῆς καὶ ἐνεργητικῆς ἐξου-
 σίας ἐνδειξιν ἢ προσηγορία φέρει», κἀντεῦθεν μὴ μόνον τὴν δια-
 φορὰν παραστήσας τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴν θείαν ἐνέργειαν,
 20 ἀλλὰ καὶ τὴν διαφέρουσαν τῆς θείας οὐσίας ταύτην ἐνέργειαν
 ἄκτιστον οὖσαν ἐπιδείξας σαφῶς· πῶς γὰρ οὐκ ἄκτιστος ἡ ἐπο-
 πτικὴ καὶ ἐνεργητικὴ τοῦ Θεοῦ ἐξουσία; Πρὸς δὲ τούτοις καὶ
 τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἀκτίστων τοῦ Θεοῦ ἐνεργειῶν προσθεῖς,
 «εὐεργέτην γάρ», φησί, «καὶ κριτὴν ἀγαθόν τε καὶ δίκαιον καὶ
 25 ὅσα ἄλλα τοιαῦτα μαθόντες ἐνεργειῶν διαφορὰς ἐδιδάχθημεν,

ναι δὲ πολλὰ τὰ συνώνυμα κι' ὄχι ἓνα. Διότι ἐγὼ καὶ σὺ ὡς ἄνθρωπος εἶμαστε συνώνυμοι καὶ κατὰ τοῦτο ἐπιδεχόμεστε τὸν ἴδιο λόγο, ἀλλὰ εἶμαστε δύο ἄνθρωποι καὶ ὄχι ἓνας. Ἐάν δὲ ἰσχυρισθῆς ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι κατηγορηματικὸν μόνο σου καὶ πάλι θὰ εἰπῆς ὅτι τοῦτο εἶναι μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι διαφέρει κάπως ἀπὸ ἐκεῖνον, διότι ἐσὺ δὲν εἶσαι μόνο οὐσία· κι' ἂν δίνοντας καθορισμὸν προσθέσης τὰ ἰδιαίτερα προσόντα σου, διπλαστήνῃς τὴν κοινὴν φύσιν, θὰ δείξῃς εὐθὺς ὅτι ἐσὺ καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπιδέχεσθε τὸν ἴδιο λόγο. Ἐτσι καὶ ἐπὶ τῶν μὴ συνωνύμων μερικῆς φορῆς θὰ εὐρεθοῦν καὶ τὰ δύο νὰ εἶναι κατὰ διαφορετικὸν τρόπον.

- 43 Ἐτσι καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, γράφοντας *Πρὸς Εὐστάθιον*, λέγει ὅτι ἡ θεία ἐνέργεια δὲν ἐπιδέχεται τὸν ἴδιο λόγο μὲ τὴν θεία οὐσία. Εἶπε δηλαδὴ ὅτι «ἡ ταυτότης τῆς ἐνεργείας ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος δεικνύει σαφῶς τὸ ἀπαράλλακτο τῆς φύσεως»³, δείχνοντας μὲ αὐτὸ τὴν διαφορὰ τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴν θεία ἐνέργεια (διότι τὸ δεικνύον διαφέρει ἀπὸ τὸ δεικνυόμενον), καὶ προσέθεσε ὅτι «τὸ ὄνομα τῆς θεότητος δὲν σημαίνει φύσιν, ἀλλὰ ἡ προσηγορία φέρει ἔνδειξιν τῆς ἐποπτικῆς καὶ ἐνεργητικῆς ἐξουσίας»⁴. Μὲ αὐτὸ ὄχι μόνο παρέστησε τὴν διαφορὰ τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴν θεία ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ ἔδειξε σαφῶς ὅτι καὶ ἡ διαφέρουσα αὐτὴ ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας ἐνέργεια εἶναι ἄκτιστη· διότι πῶς δὲν θὰ ἦταν ἄκτιστη ἡ ἐποπτικὴ καὶ ἐνεργητικὴ ἐξουσία τοῦ Θεοῦ; Προσθέτει ἐπίσης καὶ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἀκτίστων τοῦ Θεοῦ, διότι λέγει, «ἀκούοντας εὐεργέτη καὶ κριτὴ ἀγαθὸ καὶ δίκαιο καὶ ἄλλα παρόμοια, ἐδίδαχθήκαμε τίς διαφορὰς ἐνεργειῶν, ἐνῶ τὴν φύσιν

3. Ἐπιστολὴ 189 πρὸς Εὐστάθιον, 7, Courtonne, σ. 140· PG 32, 693D. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἀποδίδεται στὸν Γρηγόριον Νύσσης, W. Jaeger, 3, 1, σ. 1-16.

4. Αὐτόθι, 8, Courtonne, σ. 140· PG 32, 696A.

τουῦ δὲ ἐνεργουῦντος τὴν φύσιν οὐδὲν μᾶλλον διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν κατανόησεως ἐπιγινῶναι δυνάμεθα», κάντεῦθεν πάλιν οὐκ ἐπιδείξας ἀπλῶς ἀλλὰ καὶ ἀποδείξας διεννηνοχέναι τῆς θείας οὐσίας τὴν θείαν ἐνέργειαν· ἡ μὲν γὰρ οὐ μίαν μόνον, ὡς ἀρχόμενος οὗτος ἔδειξε τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ πολλαί, ὡς διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως ἐνταῦθ' ὑπέδειξεν, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐσία τοῦ ἐνιαίου πάντη με καὶ πάντως ἔχεται πληθυντικῶς μηδέποτε προαγομένη μηδὲ διαιρουμένη κατὰ μηδένα τρόπον· οὐ πολλαὶ δὲ μόνον αἱ θεῖαι ἐνέργειαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλας διαφέρουσαι· «ἐνεργειῶν γάρ», φησί, «διαφορὰς ἐδιδάχθημεν»· αἱ δὲ πρὸς ἀλλήλας διαφέρουσαι, καὶ τῆς μιᾶς οὐσίας ἐξ ἀνάγκης διεννηνόχασι· τὰ γὰρ μὴ διαφέροντα πρὸς ἓν οὐκ ἔνι πρὸς ἀλλήλα διαφορὰν κεκτηῖσθαι· δείξας οὖν ἐκ τούτων διαφέρειν τῆς θείας οὐσίας τὴν θείαν ἐνέργειαν ἐπάγει προσκατασκευάζων ἔτι τὴν πρὸς ἀλλήλας αὐτῶν διαφορὰν· «ὅταν γὰρ ἀποδιδῶ τις λόγον ἐκάστου τούτων τῶν ὀνομάτων καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως περὶ ἧν τὰ ὀνόματα, οὐ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέρων ἀποδώσει λόγον· ὧν δὲ ὁ λόγος ἕτερος, τούτων καὶ ἡ φύσις διάφορος».

44 Ὅρας ἐναργεστάτην τὴν διαφορὰν τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴν θείαν ἐνέργειαν καὶ ὡς οὐ τὸν αὐτὸν αὐταὶ διὰ πάντων ἐπιδέχονται λόγον; Ἡ μὲν γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὑπὸ τῶν θείων ὀνομάτων δείκνυται τίς ποτέ ἐστιν, εἰ καὶ ἀμυδρῶς, καὶ τὴν θείαν οὐσίαν ἄτε γνωριμωτέρα ταύτης, ὡς ἔστι μόνον ὑποδεικνυσιν· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐσία οὐθ' ὑπὸ τῶν ὀνομάτων ὄλως δεικνυται, καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας μόνης ὑποδεικνυται. Φυλαττόμενος δ' ὁ μέγας ἔτι τὰς παρακεκινδυνευμένας ὄντως ἐρεσχελίας τῶν οἴος Ἀκίνδυνος (ραδίως γὰρ ἂν οἱ τοιοῦτοι φαῖεν τῶν ψι-

τοῦ ἐνεργοῦντος δὲν μπορούμε νὰ ἐπιγνώσωμε καθόλου καλύτερα διὰ τῆς κατανοήσεως τῶν ἐνεργειῶν»⁵, κι' ἔτσι πάλι δὲν ἐπέδειξε ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἀπέδειξε ὅτι διαφέρει ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας ἢ θείας ἐνέργειας· διότι αὐτὴ μὲν δὲν εἶναι μόνο μία, ὅπως ἔδειξε αὐτὸς στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ πολλές, ὅπως ὑπέδειξε ἐδῶ μὲ τὴν ἀπαρίθμησι, ἐνῶ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ διατηρεῖ ἐντελῶς καὶ μὲ κάθε τρόπο τὸ ἐνιαῖο καὶ δὲν προβάλλεται ποτὲ πληθυντικῶς καὶ δὲν διαιρεῖται μὲ κανένα τρόπο. Ὅχι δὲ μόνο εἶναι πολλές οἱ θεῖες ἐνέργειες ἀλλὰ καὶ διαφέρουν μεταξύ τους, ἔφ' ὅσον λέγει, «ἐδίδαχθήκαμε διαφορὰς ἐνεργειῶν»⁶, οἱ δὲ διαφορετικὲς μεταξύ τους, διαφέρουν κατ' ἀνάγκη καὶ ἀπὸ τῆς μιᾶς οὐσίας, διότι τὰ μὴ διαφέροντα πρὸς ἓνα δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἔχουν διαφορὰ μεταξύ τους. Ἀφοῦ ἔδειξε λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ ὅτι διαφέρει ἡ θεία ἐνέργεια ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας ἐπιφέρει ἐπαυξάνοντας ἀκόμη τὴν μεταξύ τους διαφορὰ· «πράγματι, ὅταν ἀποδίδῃ λόγο γιὰ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὀνόματα καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴ φύσι γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία στρέφονται τὰ ὀνόματα, δὲν θ' ἀποδῶσῃ καὶ γιὰ τὰ δυὸ τὸν ἴδιο λόγο· καὶ ὅποιον ὁ λόγος εἶναι ἄλλος, τούτων εἶναι κι' ἡ φύσις διαφορετικὴ»⁷.

- 44 Βλέπεις ἐναργέστατη τὴν διαφορὰ τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὴν θεία ἐνέργεια καὶ ὅτι αὐτὲς δὲν ἐπιδέχονται πάντοτε τὸν ἴδιο λόγο; Διότι ἡ μὲν ἐνέργεια δεικνύεται τί εἶναι, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὰ θεῖα ὀνόματα, ἂν καὶ ἀμυδρά, καὶ τὴν θεία οὐσία ὡς γνωριμώτερη ἀπὸ αὐτὴν ὑποδεικνύει μόνο ὅτι εἶναι· ἡ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ οὔτε ἀπὸ τὰ ὀνόματα γενικῶς δεικνύεται καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας μόνο ὑποδεικνύεται. Προφυλασσόμενος δὲ ὁ μέγας πατέρας ἀπὸ τῆς πράγματι παρακινδυνευμένες μωρολογίας ἀνθρώπων σὰν τὸν Ἀκίνδυνο (διότι αὐτοὶ εὐκολὰ θὰ

5. Αὐτόθι.

6. Αὐτόθι.

7. Αὐτόθι, 696B.

λῶν ὀνομάτων φάναι τὸν μέγαν διαφόρους εἶναι τοὺς λόγους) ἐπάγει δεικνὺς ὡς οὐ περὶ τῶν ὀνομάτων ἀπλῶς, ἀλλὰ περὶ τῆς σημασίας αὐτῶ τῶν ὀνομάτων ὁ λόγος· «οὐκοῦν ἄλλο μὲν ἢ οὐσία, ἧς οὐπω λόγος μνηυτῆς ἐξευρέθη, ἕτερα δὲ τῶν περὶ αὐτὴν
5 ὀνομάτων ἢ σημασία ἐξ ἐνεργείας τινὸς ἢ ἀξίας ὀνομαζομένων», διὰ τοῦ «τινὸς» κἀνταῦθα τὸ καὶ πολλὰς εἶναι τὰς θείας ἐνεργείας αὐθις καὶ διαφορὰν ἔχειν πρὸς ἀλλήλας δεικνύς, ἅτε τῶν ἐξωθεν πάντων οὖσας ἀπεργαστικάς, οὐ πολλῶν μόνον ἀλλὰ καὶ διαφορῶν ὄντων.

45 Ἡ μὲν οὖν διενηνόχασιν ἀλλήλων ἢ τε θεία οὐσία καὶ ἡ θεία ἐνέργεια, οὐ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον· ἢ δὲ μὴ διενηνόχασιν ἀλλήλων, τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον. Τίνα δὴ ταῦτα; Δεῖ γὰρ καὶ ταῦτ' ἐξ ὀλίγων δεῖξαι.

46 Κοινὴ ἐστὶν ἡ θεία οὐσία καὶ ἡ αὐτὴ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ
15 Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Κοινὴ ἐστὶ καὶ ἡ αὐτὴ τούτων καὶ ἡ θεία ἐνέργεια. Ἄκτιστος ἡ οὐσία, ἄκτιστος καὶ ἡ ἐνέργεια. Ἄσώματος ἡ οὐσία, ἀσώματος καὶ ἡ ἐνέργεια. Κατὰ δὴ τὰ τοιαῦτα τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον τῇ θείᾳ οὐσίᾳ ἢ θείᾳ ἐνέργειᾳ. Κοινὸν αὐταῖς καὶ τὸ αὐτόθεν ἔχειν πρὸς ἀλλήλας τὴν ἔνω-
20 σιν· οὐ γὰρ ὥπται ποτέ τις τούτων τῆς ἑτέρας ἔρημος. Τό γε μὴν καθ' ἃ διενηνόχασι μὴ τὸν αὐτὸν ἀλλήλαις ἐπιδέχεσθαι λόγον καὶ ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ἐν τοῖς Π ρ ὀ ς Ε ὑ ν ὀ μ ι ο ν διὰ πολλῶν ἀποδείκνυσιν, ἅμα καὶ προσμαρτυρῶν τῆς Εὐνομίου παραφορᾶς εἶναι τὸν αὐτὸν λέγειν κατὰ πάντα λόγον ἐπιδέ-
25 χεσθαι τῇ ἀκτίστῳ οὐσίᾳ τὴν ἀκτιστον ἐνέργειαν, ὡς μηδεμίαν ἐχούσας πρὸς ἀλλήλας διαφορὰν. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, κἀν

μποροῦσαν νὰ εἰποῦν ὅτι ὁ μέγας εἶπε ὅτι τῶν ἀπλῶν ὀνομάτων οἱ λόγοι εἶναι διαφορετικοί), ἐπιφέρει τὰ παρακάτω γιὰ νὰ δείξη ὅτι δὲν κάμνει λόγο ἀπλῶς περὶ τῶν ὀνομάτων ἀλλὰ περὶ τῆς σημασίας των· «ἐπομένως ἄλλο μὲν εἶναι ἡ οὐσία, τῆς ὁποίας δὲν εὐρέθηκε ἀκόμη λόγος μηνυτής, ἄλλη δὲ ἡ σημασία τῶν γύρω ἀπὸ αὐτὴν ὀνομάτων ποὺ ἀποδίδονται ἀπὸ κάποια ἐνέργεια ἢ ἀξία»⁸, μὲ τὸ 'κάποια' ἐδῶ δεικνύοντας πάλι ὅτι καὶ πολλὰ εἶναι οἱ θεῖες ἐνέργειες καὶ διαφορὰ ἔχουν μεταξύ τους, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀπεργαστικές γιὰ ὅλα τὰ ἔξω, ποὺ δὲν εἶναι μόνο πολλὰ ἀλλὰ καὶ διάφορα.

45 Καθ' ὅσο λοιπὸν διαφέρουν μεταξύ τους ἡ θεία οὐσία καὶ ἡ θεία ἐνέργεια, δὲν ἐπιδέχονται τὸν ἴδιο λόγο· καθ' ὅσο ὁμοίως δὲν διαφέρουν μεταξύ τους, ἐπιδέχονται τὸν ἴδιο λόγο. Ποιὰ λοιπὸν εἶναι αὐτά; Διότι πρέπει κι' αὐτὰ νὰ τὰ παρουσιάσωμε συντόμως.

46 Κοινὴ καὶ ἡ αὐτὴ εἶναι ἡ θεία οὐσία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κοινὴ καὶ ἡ αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ θεία ἐνέργεια τούτων. Ἄκτιστη ἡ οὐσία, ἄκτιστη καὶ ἡ ἐνέργεια· ἀσώματη ἡ οὐσία, ἀσώματη καὶ ἡ ἐνέργεια. Ὡς πρὸς αὐτὰ λοιπὸν ἡ θεία ἐνέργεια ἐπιδέχεται τὸν ἴδιο λόγο μὲ τὴν θεία οὐσία. Εἶναι ἐπίσης σ' αὐτὲς κοινὸ καὶ ὅτι ἀπὸ αὐτὴ τὴν αἰτία ἔχουν τὴν ἑνωσὶ μεταξύ τους· διότι δὲν ἐφάνηκε ποτὲ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς χωρὶς τὴν ἄλλη. Βέβαια ὅτι, καθ' ὅσον διαφέρουν, δὲν ἐπιδέχονται τὸν ἴδιο μεταξύ τους λόγο, τὸ ἀποδεικνύει διὰ μακρῶν καὶ ὁ θεῖος Γρηγόριος Νύσσης στὸ ἔργο *Πρὸς Εὐνόμιον*, ὁ ὁποῖος μάλιστα προσμαρτυρεῖ ὅτι εἶναι δίδαγμα τῆς παραφορᾶς τοῦ Εὐνομίου τὸ νὰ λέγῃ ὅτι ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια ἐπιδέχεται τὸν ἴδιο καθ' ὅλα λόγο μὲ τὴν ἄκτιστη οὐσία, σὰν νὰ μὴ ἔχουν καμμιά διαφορὰ μεταξύ τους⁹. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος

8. Αὐτόθι.

9. *Πρὸς Εὐνόμιον* W. Jaeger 1, 363 ἐ.

ταῦθα τῶν λόγων, οὐ τὸν αὐτὸν ἔφη λόγον τῆς ἐνεργείας εἶναι καὶ τῆς οὐσίας, καὶ τὸ πρὸς ἀλλήλας τούτων διάφορον ἐπιδείκνυσι.

47 Καὶ τοίνυν οἱ λέγοντες τὰ κτίσματα εἶναι τὰς ἐνεργείας τοῦ
 5 Θεοῦ λέγοντος ἀκουέτωσαν αὐτοῦ, «μὴ ὡς ἐνέργειαν ἐκ τοῦ Πνεύματος εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδήπερ ἐστὶ κτιστόν». Οὐδὲν ἄρα κτιστὸν ἐνέργειά ἐστὶ θεία· τῶν γὰρ θείων ἐνεργειῶν ἀποτελέσματα ἐστὶ τὰ κτίσματα. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι μεμυήμεθα, τὴν δ' ἄκτιστον
 10 οὐσίαν οὐδεὶς ποτ' εἶπεν ἐκ τῆς ἐνεργείας. Οὐκ ἄρα ταυτὸν παντάπασιν ἐπὶ Θεοῦ οὐσία καὶ ἐνέργεια. Δεικνὺς δὴ ποσαχῶς τὰ ἐκ τοῦ Πνεύματος ὁ μέγας τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος διέστειλέ τε τῶν δημιουργικῶς ἐξ αὐτοῦ προαγομένων καὶ φυσικῶς εἶναι ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐδίδαξεν, ὡς κἀν τῷ προτέρῳ λόγῳ
 15 προηνέγκαμεν αὐτὸν εἰπόντα πηγάζειν ἐκ τοῦ Πνεύματος τὰς αἰδίως αὐτῷ προσούσας ἐνεργείας. Ἐπεὶ τοίνυν ἐκ τοῦ πνεύματος εἶναι κἀντεῦθεν τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν ἔφη, διαφορὰν σαφῶς ὑπέδειξε τῆς θείας ἐνεργείας πρὸς τὴν θείαν φύσιν. Ἡ γὰρ θεία φύσις οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ Πνεύματος. Κἀντεῦθεν δὴ καὶ πρὸς
 20 αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διαφορὰ τις οὔσα δείκνυται τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας ταύτης. Ἐπὶ γὰρ τῶν παντάπασιν ἀδιαφόρων οὐδέποτε ἂν εἶποι τις ἐκ θατέρου θάτερον· οὐδὲ γὰρ ἐκ τοῦ μέροπος εἶναι τὸν ἄνθρωπον φησὶν οὐδ' ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν ἐκ τῆς φύσεως.

48 Καλεῖται μέντοι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνέργειά τε καὶ

καὶ στὸ σημεῖο ἐκεῖνο τῆς πραγματείας του, ὅπως λέγει διὰ ἐνέργεια καὶ οὐσία ἔχουν τὸν ἴδιο λόγον, δεικνύει καὶ τὴ μεταξὺ τους διαφορὰ τούτων.

- 47 Ἐκεῖνοι λοιπὸν ποὺ λέγουν ὅτι τὰ κτίσματα εἶναι οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, ἃς ἀκούσουν αὐτὸν νὰ λέγη, «ὅτι δὲν εἶναι ὡς ἐνέργεια ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ εἶναι κτιστό». Ἐπομένως κανένα κτιστό δὲν εἶναι ἐνέργεια θεία· διότι τὰ κτίσματα εἶναι ἀποτελέσματα τῶν θείων ἐνεργειῶν. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἄκτιστη ἐνέργεια ἔχομε διδαχθῆ ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴν οὐσία, ἀλλὰ γιὰ τὴν οὐσία κανεὶς ποτὲ δὲν εἶπε ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴν ἐνέργεια. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἐντελῶς τὸ ἴδιο οὐσία καὶ ἐνέργεια ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Δεικνύοντας λοιπὸν ὁ μέγας μὲ πῶσους τρόπους προέρχονται τὰ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, διέστειλε τὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος ἀπὸ τὰ δημιουργικῶς ἀπὸ αὐτὸ παραγόμενα καὶ ἐδίδαξε ὅτι εἶναι φυσικῶς ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ὅπως καὶ στὸν προηγούμενον λόγον τὸν ἐφέραμε νὰ λέγη ὅτι οἱ αἰδίως προϋπάρχουσες στὸ Πνεῦμα ἐνέργειες πηγάζουν ἀπὸ αὐτό¹⁰. Ἐπειδὴ λοιπὸν κι' ἐδῶ εἶπε ὅτι ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια εἶναι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ὑπέδειξε σαφῶς τὴν ὑπαρξὶ διαφορᾶς μεταξὺ τῆς θείας ἐνεργείας καὶ τῆς θείας φύσεως. Διότι ἡ θεία φύσις δὲν εἶναι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἀπὸ ἐδῶ λοιπὸν δεικνύεται νὰ ὑπάρχη κάποια διαφορὰ τῆς ἄκτιστης αὐτῆς ἐνεργείας καὶ πρὸς τὸ ἴδιο τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Πράγματι στὰ ἐντελῶς ἀδιάφορα ποτὲ δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἰπῆ κανεὶς ἀπὸ τὸ ἓνα τῶν δύο τὸ ἄλλο· ὅπως δὲν λέγομε ὅτι ὁ ἄνθρωπος προέρχεται ἀπὸ τὸν μέρος αὐτὸν οὔτε ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἢ οὐσία ἀπὸ τὴ φύσι¹¹.

- 48 Καλεῖται βέβαια καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἐνέργεια καὶ δύνα-

10. Μ. Βασιλείου, *Κατ' Ἐννομίον 5*, PG 29, 772C. Βλ. *Ἀντιρρητικὸν 2*, 10, 37.

11. Μέρος σημαίνει ἄνθρωπος. Φύσις καὶ οὐσία εἶναι τὸ ἴδιο.

δύναμις, ἀλλ' ὡς δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας ἔχον· κατ' οὐσίαν
 γὰρ ἀνώνυμόν ἐστιν ὡς ὑπερώνυμον. Διὸ καὶ συνυπακουόμενον
 ἢ καὶ συνεκφωνούμενον ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅταν δύναμις ἢ
 ἐνέργεια καληται, τὸ ἐνυπόστατον. Καθάπερ καὶ ὁ τὰ πάντ'
 5 ἠκριβωμένος οὗτος ἐνταῦθα μικρὸν ἀνωτέρω «δύναμις», φησίν,
 «ἀγιαστικῆ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐνούσιος, ἐνύπαρκτος, ἐνυπό-
 στατος»· τὰς δ' ἐκ τοῦ Πνεύματος πάσας ἐνεργείας οὐκ ἐνυπο-
 στατους ὑπάρχειν ἐν τοῖς Π ε ρ ῖ τ ο Ὡ Π ν ε ὑ μ α τ ο ς ἀπε-
 φήνατο· δι' οὗ καὶ τῶν κτισμάτων αὐθις δῆλός ἐστι ταύτας δια-
 10 στείλας· ἐνυπόστατα γὰρ τὰ ἐκ τοῦ Πνεύματος ὡς κτίσματα, πε-
 ποιωμένας γὰρ οὐσίας ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν. Ἀλλὰ καὶ τὸν
 Υἱὸν ὁ μέγας Βασιλείος, ὡς ἐν τῷ Π ρ ὸ ς Ἀ κ ί ν δ υ ν ο ν
 πρώτῳ λόγῳ προὔπεδειξαμεν, φανερώς ἀπηγόρευσεν ἐνέρ-
 γειαν εἶναι· τοῖς δ' ἐκεῖ γεγραμμένοις χρήσασθαι ἂν τις ἀκολουθῶς
 15 καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος. Ἐνταῦθα μέντοι μὴ μόνον ἐκ τοῦ
 Πνεύματος εἶπεν εἶναι τὴν ἀκτιστον ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ φυσικῶς
 εἶναι ἐκ τοῦ Πνεύματος· τὰ δὲ φυσικὰ καὶ σύνεστιν αἰετῆ
 φύσει, παρ' ἧς τὸ εἶναι ἔχει, καὶ φύσις οὐκ εἰσιν· ἀλλ' ὡς μὲν
 ἀχωρίστως σύνεστι, τῶν πᾶσιν ἀνωμολογημένων, ὅτι δὲ πρὸς
 20 τῷ διεννηοχέειν κάπιν τοῦ Θεοῦ τῆς φύσεως τὰ φυσικὰ καὶ σύν-
 θεσιν οὐδεμίαν ἐμποιεῖ, φθάσαντες ἐν τῷ πρὸ τούτου λόγῳ τε-
 λευτῶντι διελάβομεν, συνεπιμαρτυρούντων ἡμῖν τῶν ἱερῶν θε-
 ολόγων, καὶ τῆς Ἑλλήνων παρανοίας εἶναι καὶ τῆς Εὐνομίου
 κακονοίας ἐκ τῶν τοιούτων ἐπὶ τοῦ Θεοῦ σύνθεσιν φαντάζε-
 25 σθαι. Νῦν δ' ἡμῖν καὶ τὰ ὑποστατικὰ πρὸς παράστασιν ἀρκέσει.
 Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνα πολλά τε περὶ ἐκάστην τῶν θείων ὑποστά-

12. Κατ' Εὐνομίου 5. PG 29, 713B.

13. Κατ' Εὐνομίου 4. PG 29, 689C καὶ 5. PG 29, 772C.

μεις, ἀλλὰ γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἔχει δυνάμεις καὶ ἐνέργειες· διότι κατὰ τὴν οὐσία εἶναι ἀνώνυμο ὡς ὑπερώνυμο. Γι' αὐτὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅταν καλῆται δύνამις ἢ ἐνέργεια, ἔχει συνυπακουόμε- νο καὶ συνεκφωνούμενο τὸ ἐνυπόστατο. Ὅπως καὶ ὁ καθ' ὅλα ἀκριβολόγος αὐτὸς ἐδῶ, λίγο παραπάνω, λέγει, «δύνამις ἁγια- στική εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἐνούσια, ἐνύπαρκτη, ἐνυπόστα- τη»¹². Στὰ κεφάλαια *Περὶ Πνεύματος* ὁμοῦς ἀποφάνθηκε ὅτι ὅλες οἱ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα προερχόμενες ἐνέργειες δὲν εἶναι ἐνυ- πόστατες¹³. Μὲ αὐτὸ φανερῶνεται πάλι ὅτι τὶς διαστέλλει καὶ ἀπὸ τὰ κτίσματα· διότι τὰ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα προερχόμενα ὡς κτί- σματα εἶναι ἐνυπόστατα, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε οὐ- σίες μὲ ποιότητες. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν Υἱὸ ὁ μέγας Βασίλειος, ὅπως προῦποδείξαμε στὸν πρῶτο λόγο *Πρὸς Ἀκίνδυνον*, φανε- ρὰ ἀρνήθηκε ὅτι εἶναι ἐνέργεια¹⁴. τὰ ἐκεῖ δὲ γραφόμενα θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ τὰ χρησιμοποίησῃ μὲ λογικὴ συνέπεια καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος. Ἐδῶ ὁμοῦς, δὲν εἶπε ἀπλῶς ὅτι ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια εἶναι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὅτι εἶναι φυσικὸ τὸ Πνεῦμα· τὰ δὲ φυσικὰ προσόντα καὶ συνυπάρχουν πάντοτε μὲ τὴ φύσι, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχουν τὸ εἶναι, καὶ φύσις δὲν εἶναι. Ἀλλὰ ὅτι μὲν συνυπάρχουν ἀχώριστα, εἶναι παραδεκτὸ ἀπὸ ὅλους, ὅτι δὲ ἐκτὸς τοῦ ὅτι καὶ ἐπὶ Θεοῦ διαφέρουν τὰ φυσικὰ ἀπὸ τὴ φύσι καὶ δὲν προκαλοῦν καμμιά σύνθεσι, μόλις τὸ ἐξε- θέσαμε στὸν προηγούμενο λόγο, πρὸς τὸ τέλος του, ἐνῶ συνε- πιμαρτυροῦσαν μαζί μας οἱ ἱεροὶ θεολόγοι ὅτι εἶναι γνώρισμα τῆς παρανοίας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς κακονοίας τοῦ Εὐνομίου τὸ νὰ φαντάζεται κανεὶς σύνθεσι στὴν περίπτωσι τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὰ φυσικῶς προσόντα. Τώρα ὁμοῦς θὰ μᾶς ἀρκέσουν καὶ τὰ ὑποστατικὰ γι' ἀπόδειξι. Ὅπως δηλαδὴ ἐκεῖνα εἶναι πολλὰ γύρω ἀπὸ κάθε θεία ὑπόστασι καὶ δὲν εἶναι ὑπόστασι τὸ καθέ-

14. Βλ. *Ἀντιρρητικὸν* I, 4, 9. Βλ. καὶ τὶς ἐκεῖ παραθέσεις ἀπὸ τὸν Μ. Βασί- λειο.

σεῶν ἐστὶ καὶ ὑπόστασις ἕκαστον αὐτῶν οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα τῆς ὑποστάσεως ἐκάστης ἐστὶ καὶ σύνθεσιν οὐδεμίαν ἐμποιεῖ, τὸν ἴσον τρόπον καὶ τὰ φυσικὰ ἰδιώματα πρόσεστι τῇ θείᾳ φύσει καὶ τούτων ἕκαστον φύσις οὐκ ἔστιν, 5 ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φύσεως, καὶ σύνθεσιν οὐδεμίαν ἐνεργάζεται τῇ θείᾳ φύσει, κἄν εἰ διενήνοχεν αὐτῆς.

49 Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν περὶ τὸν Θεὸν φυσικῶς θεωρουμένων κοινὸν ὄνομα σχεδόν ἐστι, διὸ καὶ πολλὰς θείας ἐνεργείας λέγειν ἐδιδάχθημεν καὶ ὡς παντοδύναμον τοῦτον ἀνυ- 10 μνοῦμεν, σκεπτέον ἂν εἶη καὶ τὰς θείας ἐνεργείας ταύτας εἰ μὴ διενηνόχασιν ἀλλήλων. Εἰ γὰρ διαφέρουσιν, ὡσπερ οὖν καὶ διαφέρουσι, καθάπερ ὁ τε μέγας Βασιλεῖος ἀριδῆλως μικρὸν ἀνωτέρω προῦπέδειξε καὶ πᾶς τις νοῦν ἔχων συνορᾷ (οὐ γὰρ ὅσα δύναται, καὶ βούλεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐδ' ὅσα δημιουργι- 15 κῶς προάγει, πάντα καὶ ζωοποιεῖ, οὐδ' ὅσα θεᾶται, καὶ θεοποιεῖ) πῶς τῶν πρὸς ἀλληλα διαφερόντων τούτων ἕκαστον, ἢ δύναμις, ἢ θέλησις, ἢ πρόγνωσις, ἢ θέωσις καὶ τᾶλλα πάντα, πρὸς ἓν τὸ θεῖον Πνεῦμα ἢ τὴν θείαν φύσιν οὐδεμίαν ἔχουσι διαφοράν;

50 Ἄρ' οὐ κατὰ διάνοιαν ὁ Ἀκίνδυνος ἀμβλυωπῶν ὡς ἐν ὄρᾳ πάντη τὰ διαφέροντα πρὸς ἀλληλα καὶ τοὺς ὑγιῶς ὄρωντας ὑπ' ἀπονοίας ἄκρας ποδηγεῖν καὶ διδάσκειν ἀξιοῖ καὶ μάρτυρας ὑπ' ἀναισθησίας παντελοῦς προβάλλεται τοὺς αὐτοὺς καταμαρτυροῦντας προφανῶς: Ἄλλ' αἰσχυνέσθω μὲν ἐκεῖνος οὕτω καὶ 25 διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένων, ἡμεῖς δὲ τὰ ἐξῆς τῶν Περὶ ἐνεργείας αὐτῶ συγγεγραμμένων ἐν τοῖς ἐπιστολιμαίοις λόγοις ἀπελέγξαντες, μικρὸν ἀρτίως τὸν ἡμέτερον τουτονὶ λόγον ἐπαναλαβόντες, τοῖς ἐξῆς τῶν προκειμένων συνάψωμεν αὐτόν.

να ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ εἶναι χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα τῆς κάθε ὑποστάσεως καὶ δὲν προκαλεῖ καμμιά σύνθεσι, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὰ φυσικὰ ἰδιώματα προσυπάρχουν στὴ θεία φύσι καὶ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι φύσις, ἀλλὰ εἶναι ὅλα χαρακτηριστικὰ τῆς φύσεως, καὶ δὲν ἐνεργοῦν μέσα στὴ θεία φύσι καμμιά σύνθεσι, ἔστω καὶ ἂν διαφέρουν ἀπὸ αὐτὴν.

49 Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι σχεδὸν κοινὸ ὄνομα τῶν φυσικῶς παρατηρουμένων γύρω ἀπὸ τὸν Θεό, γι' αὐτὸ κι' ἐδιδάχθηκαμε νὰ λέγωμε πολλές θεῖες ἐνέργειες καὶ ὡς παντοδύναμο τὸν ἀνυμνοῦμε, πρέπει νὰ σκεφθοῦμε ἂν δὲν διαφέρουν μεταξύ τους καὶ αὐτὲς οἱ θεῖες ἐνέργειες. Διότι, ἂν διαφέρουν, ὅπως καὶ διαφέρουν, καθὼς προῦπέδειξε ὀλοκάθαρα ὁ μέγας Βασίλειος λίγο παραπάνω καὶ καθένας πού ἔχει νοῦ ἀντιλαμβάνεται (διότι τὸ ἅγιο Πνεῦμα δὲν θέλει ὅσα δύναται, οὔτε ζωοποιεῖ ὅσα παράγει δημιουργικῶς, οὔτε θεοποιεῖ ὅσα θεᾶται), πῶς τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ διαφέροντα μεταξύ τους, ἡ δύναμις, ἡ θέλησις, ἡ πρόγνωσις, ἡ θέωσις καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, δὲν ἔχουν καμμιά διαφορὰ πρὸς τὸ ἓνα θεῖο Πνεῦμα καὶ τὴ θεία φύσι;

50 Ἄραγε ὁ Ἀκίνδυνος δὲν βλέπει σὰν ἐντελῶς ἓνα τὰ διαφέροντα μεταξύ τους, ἐπειδὴ εἶναι τυφλὸς στὴ διάνοια, καὶ ἀπὸ ἄκρα ἀπόνοια δὲν ἔχει τὴν ἀπαίτησι νὰ καθοδηγῆ καὶ νὰ διδάσκη τοὺς ὑγιῶς βλέποντας καὶ ἀπὸ πλήρη ἀναισθησία δὲν προβάλλει ὡς μάρτυρες τοὺς ὀλοφάνερα κατηγοροῦντας αὐτόν; Ἀλλὰ ἐκεῖνος μὲν ἄς αἰσχύνεται ἔτσι καὶ διὰ τῶν προτεινομένων ἀπ' αὐτόν, ἐμεῖς ὁμως, ἀφοῦ ἐλέγξαμε τὴ συνέχεια τοῦ συγγράμματός του *Περὶ ἐνεργείας* στὸν ἐπιστολιμαῖο λόγο μας¹⁵, θὰ ἐπαναλάβωμε τώρα γιὰ λίγο τὸν λόγο μας τοῦτον καὶ θὰ τὸν συνάψωμε στὴ συνέχεια τῆς πραγματείας.

15. Ἀντιρρητικός 2, 10–21.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

*Ἰσχυρὰ παράστασις διὰ πλειόνων ὅτι τῆς ἀκτίστου
ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας,
μετέχουσιν οἱ ἅγιοι*

51 Ἐπεὶ γὰρ ὁ Θεός ἐστιν ἡ δύναμις καὶ ἡ χάρις, ὡς καὶ αὐτός
φησιν ὁ Ἀκίνδυνος, ἦν ἐνεδύσαντο οἱ θεῖοι ἀπόστολοι, καὶ ἡ χά-
ρις ἦν ὑποδέχονται πάντες, οἱ κατὰ τὸν μυστικὸν λουτήρα τῆς
παλιγγενεσίας ἀναγεννηθέντες δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, αὐτῶ
5 τῷ Θεῷ πάντως ἦνωνται, ὡς ἐν γενέσθαι μετ' αὐτοῦ· ἐπεὶ καὶ
«ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ» κατὰ τὸν ἀπόστολον «ἐν Πνευμά
ἐστι». Κατὰ τί οὖν μετὰ τοῦ Θεοῦ γεγονάσιν ἐν; ἼΑρα κατὰ τὴν
οὐσίαν; Καὶ πῶς οὐχὶ καὶ τοὺς Μονοφυσίτας ὁ τοῦτο λέγων
ὑπερβαλεῖται τῇ δυσσεβείᾳ περιφανῶς; Ἄλλὰ κατὰ τὴν ὑπόστα-
10 σιν ἦνωνται, ὡς μίαν εἶναι τὴν αὐτῶν καὶ τοῦ Θεοῦ ὑπόστασιν;
Ἄλλὰ πρῶτον μὲν συναλοιφή γένοιτ' ἂν Σαβέλλιος ἐπὶ Θεοῦ,
συνιουσῶν εἰς μίαν τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων. Οὐ γὰρ τῷ
Υἱῷ μόνον ἀλλὰ καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι οἱ ἅγιοι ἐνοῦν-
ται καὶ αὐτὴν τὴν ἐν τρισὶν ὑποστάσει προσκυνουμένην ἐνδύ-
15 ονται δύναμιν. Πρὸς δὲ τούτῳ καὶ ἡ καθ' ὑπόστασιν ἐνωσις μό-
νου τοῦ μόνου Χριστοῦ. Τοιγαροῦν, εἰ ἐνοῦνται μὲν τῷ Θεῷ οἱ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

Ἰσχυρὴ ἀπόδειξις μὲ περισσότερα λόγια ὅτι οἱ ἅγιοι
μετέχουν τῆς ἄκτιστης ἐνεργείας καὶ ὄχι τῆς
οὐσίας τοῦ Θεοῦ

51 Ἐπειδὴ πράγματι ὁ Θεὸς εἶναι ἡ δύναμις καὶ ἡ χάρις, ὅπως λέγει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀκίνδυνος, ἡ χάρις τὴν ὁποία ἐνδύθη-
καν οἱ θεῖοι ἀπόστολοι¹, καὶ τὴν ὁποία ὑποδέχονται ὅλοι, αὐ-
τοὶ ποὺ ἀναγεννήθηκαν δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος² στὸ μυστικὸ
λουτρὸ τῆς παλιγγενεσίας ὅπως δὴποτε μὲ τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ
ἐνώνονται, ὥστε νὰ γίνουν ἓνα μὲ αὐτόν, ἀφοῦ κατὰ τὸν ἀπό-
στολο «ὁποῖος προσκολλᾶται στὸν Κύριο εἶναι ἓνα Πνεῦμα»³.
Κατὰ τί λοιπὸν ἔχουν γίνεαι ἓνα μὲ τὸν Θεό; Ἴσως κατὰ τὴν
οὐσία; Καὶ πῶς αὐτὸς ποὺ λέγει τοῦτο δὲν ξεπερνᾷ ὀλοφάνερα
σὲ δυσσέβεια καὶ τοὺς Μονοφυσίτες; Ἀλλὰ μήπως ἔχουν ἐνω-
θῆ κατὰ τὴν ὑπόστασι, ὥστε νὰ εἶναι μιὰ ἡ ὑπόστασις αὐτῶν
καὶ τοῦ Θεοῦ; Ἀλλὰ ἔτσι θὰ ἐγινόταν μιὰ Σαβελλιανὴ σύγκρα-
σις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὅπου οἱ τρεῖς θεῖες ὑποστάσεις συνέρχονται
σὲ μιὰ. Διότι οἱ ἅγιοι δὲν ἐνώνονται μόνο μὲ τὸν Υἱό, ἀλλὰ καὶ
μὲ τὸν Πατέρα καὶ μὲ τὸ Πνεῦμα κι' ἐνδύονται τὴν προσκυνου-
μένη σὲ τρεῖς ὑποστάσεις δύναμι τὴν ἴδια. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ
καθ' ὑπόστασιν ἐνωσις εἶναι μόνο τοῦ μοναδικοῦ Χριστοῦ.
Ἐπομένως, ἂν οἱ ἅγιοι τῆς ἐνώσεως ἐνώνονται μὲ τὸν Θεό,

2. Ἰω. 3, 5.

3. Α' Κορ. 6, 17.

τῆς ἐνώσεως ἀξιοὶ ὡς ἐν εἶναι Πνεῦμα μετ' αὐτοῦ, μήτε δὲ κατ' οὐσίαν μήτε καθ' ὑπόστασιν (δυσσεβῆ γὰρ ἄμφω προαπέδειξεν ὁ λόγος), λείπεται πάντως κατ' ἐνέργειαν ἐνοῦσθαι καὶ χάριν τὴν ἄκτιστον.

52 Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος «ταυτὸ τοὺς ἀγίους εἶναι», φάσκει «κατὰ τὴν χάριν τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀφομοίωμα»· ἀλλαχοῦ πάλιν, «μίαν εἶναι τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀξίων αὐτοῦ». Αὕτη τοιγαροῦν ἐστὶν ἡ ἄκτιστος χάρις, ἡ ἐκ τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ, δι' ἣν καὶ τὴν τῶν ἀγίων ἀξίαν ὁ αὐτὸς 10 ἀναρχὸν ἀλλαχοῦ προσηγόρευσεν, ἧς εὐμοιρήσας μαρτυρεῖται καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ θεολήπτου μουσικοῦ Δαμασκηνοῦ, ψάλλοντος αὐτῷ·

«Ζωηφόρον αἰγλὴν ἐκ μιᾶς θεότητος τρισυποστάτου δεδεγμένος,
ὦφθης τοῖς ἐν σκότει ἥλιος καὶ πλανωμένοις».

15 Ὁ δὲ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος «Χριστός», φησί, «διὰ τὴν θεότητα· κρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος, οὐκ ἐνεργεία κατὰ τοὺς ἄλλους χριστοὺς ἀγιάζουσα, παρουσία δὲ ὄλου τοῦ χρίοντος».

53 Ποῦ εἰσὶν οἱ κατ' οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν ἰσχυριζόμενοι τὰ 20 πάντα μετέχειν τοῦ Θεοῦ; Τοῦ περιφανεστάτου τῶν μετὰ τοῦτον τὸν τρόπον οὐχ ὄλου τοῦ Θεοῦ μετέχουσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἅγιοι· μόνου γὰρ τοῦτο καὶ μόνου Χριστοῦ, παρουσία ὄλου τοῦ χρίοντος ἀγιάζεσθαι, τῶν δ' ἄλλων ἕκαστος, τῆς ἐνεργείας μόνης με-

4. Περὶ ἀποριῶν, PG 91, 1253D.

5. Αὐτόθι, 1076C.

6. Αὐτόθι, 1144AD.

ὥστε νὰ εἶναι ἓνα Πνεῦμα μὲ αὐτόν, καὶ μάλιστα οὔτε κατ' οὐσίαν οὔτε καθ' ὑπόστασιν (διότι ὁ λόγος τὰ προαπέδειξε καὶ τὰ δυὸ δυσσεβῆ), ὅπως δὴποτε μένει νὰ ἐνώνωνται κατὰ τὴν ἄκτιστη ἐνέργεια καὶ χάρι.

52 Ἐτσι λοιπὸν καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος λέγει «οἱ ἅγιοι εἶναι μᾶλλον τὸ ἴδιο μὲ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴ χάρι παρὰ ἀφομοίωμα»⁴· καὶ ἄλλοῦ πάλι, «μιά εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀξίων του»⁵. Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ ἄκτιστη χάρις, ἡ προερχομένη ἀπὸ τὸν ἄκτιστο Θεό, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ὁ ἴδιος σὲ ἄλλο χωρίο ἀπεκάλεσε καὶ τὴν ἀξία τῶν ἀγίων ἀναρχη⁶, τὴν ὁποία ἐπέτυχε κι' αὐτός, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν θεόληπτο μουσικὸ Δαμασκηνὸ πού τοῦ ψάλλει,

«Ἀφοῦ ἐδέχθηκες ζωηφόρο αἶγλη
ἀπὸ τὴ μιὰ τρισυπόστατη θεότητα
ἐφάνηκες ἥλιος σ' αὐτοὺς πού εὐρίσκονταν
στὸ σκότος καὶ στὴν πλάνη»⁷.

Ὁ δὲ πολὺς στὴν θεολογία Γρηγόριος λέγει «εἶναι Χριστὸς ἀπὸ τὴν θεότητα· διότι αὐτὴ εἶναι ἡ κρίσις τῆς ἀνθρωπότητος, πού δὲν ἀγιάζει ἀπλῶς μὲ τὴν ἐνέργεια σὰν τοὺς ἄλλους Χριστοὺς, ἀλλὰ μὲ τὴν παρουσία ὄλου τοῦ χρίοντος»⁸.

53 Ποῦ εἶναι οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι μετέχουν ὄλων τῶν τοῦ Θεοῦ κατ' οὐσία καὶ ἐνέργεια; Ἄς ἀκούσουν τὸν περιφανέστατο τῶν μετὰ τοὺς ἀγίους ἀποστόλους θεολόγων, ὅτι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπο δὲ μετέχουν ὄλου τοῦ Θεοῦ οὔτε οἱ ἴδιοι οἱ ἅγιοι· διότι τοῦτο εἶναι προνόμιο μόνο τοῦ μοναδικοῦ Χριστοῦ, τὸ νὰ ἀγιάζεται μὲ τὴν παρουσία ὄλου τοῦ χρίοντος»⁹, ἐνῶ

7. Κανὼν 21ης Ἰανουαρίου, ῥοδὴ η'.

8. Λόγος 30 (Θεολογικὸς 4), 21, J. Barbel, σ. 214· PG 36, 132B.

9. Αὐτόθι.

τέχων, οὕτως ἐνδύεται τὴν δύναμιν ἐκείνην καὶ οὕτω κτᾶται Θεόν. Ὁ δ' Ἀκίνδυνος ποτὲ μὲν τὴν οὐσίαν εἶναι λέγει ταύτην τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ τὰς ὑποστάσεις αὐτάς. Ἄλλωστε δέ, ὡς τῆς ἀνακολούθου
5 καὶ παντόλμου λέσχης, κτιστὴν αὐτὴν ἀποφαίνεται καὶ τοὺς ἄκτιστον αὐτὴν φρονοῦντας τῶν εὐσεβῶς φρονούντων ἀποδιῆ-
στησιν.

54 Ἄλλὰ τίς ἀπόδειξις ὅτι Θεὸς ἀληθὴς ὁ Χριστός, εἰ κτιστὴν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται καὶ δωρεῖται τὴν χάριν; Καὶ ἡμεῖς γὰρ ἀλλή-
10 λοις ἀντιδιδόαμεν κτιστὴν σοφίαν καὶ παιδείαν καὶ ἀρετὴν καὶ δῶρα πρὸς εὐπρέπειάν τε καὶ χρεῖαν πλεῖσθ' ἕτερα καὶ πολὺ συμβαλλόμενα. «Μετόχων δὲ Χριστοῦ καὶ μετόχων Θεοῦ λεγο-
μένων ἡμῶν δείκνυται τὸ ἐν ἡμῖν χρίσμα καὶ ἡ σφραγίς, τουτέ-
στιν ἡ θεοποιὸς χάρις τοῦ Πνεύματος καὶ ἐνέργεια, μὴ οὕσα τῆς
15 τῶν γεννητῶν φύσεως», ὡς Ἀθανάσιος αὐθις ὁ μέγας ἐθεολόγη-
σεν. Εἰ δ' αὕτη κατὰ τὸν Ἀκίνδυνον τῶν γεννητῶν ἓν, ἀκολού-
θως ἂν ἔχοι πάντως ἀντιστρέψαντα φάναι τοῦ ἐν ἡμῖν χρίσμα-
τος καὶ τῆς σφραγιδος τῆς τῶν γεννητῶν οὐσης φύσεως, μέτοχοι
Χριστοῦ καὶ μέτοχοι Θεοῦ, κατὰ τὸ Ἀκινδύνω δοκοῦν, ἠκιστά
20 ἔσμεν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ χρίσμα τῶν ἀπὸ Χριστοῦ κα-
λουμένων καὶ τὴν κλησιν ἐπαληθεύουσιν κεκτημένων, ἀπαγε·
«καὶ γὰρ οὐδὲν κτίσμα μεθεκτόν ἐστι τῇ λογικῇ ψυχῇ», κατὰ
τὸν μέγαν Βασίλειον, «ὡς ἐνοικίζεσθαι αὐτῇ οὐσιωδῶς», του-
τέστι δι' αὐτῆς διήκειν τῆς οὐσίας αὐτῆς, «τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ
25 ἅγιον ἐνοικίζεται αὐτῇ». Τοῦτο γὰρ κατὰ τὴν Σολομῶντος Σο-
φίαν «χωρεῖ διὰ πάντων πνευμάτων, νοερῶν, καθαρῶν, λεπτο-

κάθε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐνδύεται τῇ δύνامي ἐκείνη καὶ ἀποκτᾶ τὸν Θεὸ μετέχοντας μόνο τῆς ἐνεργείας. Ὁ δὲ Ἀκίνδυνος ἄλλοτε μὲν λέγει ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἄλλοτε δὲ ὅτι εἶναι καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ ἐνέργεια, μερικὲς δὲ φορές καὶ ὅτι εἶναι οἱ ἴδιες οἱ ὑποστάσεις. Ἄλλοτε ὁμως, τί ἀνακόλουθη καὶ τολμηρὴ μωρολογία, τὴν ἀνακηρῦσσει κτιστὴ καὶ ἀποχωρίζει ἀπὸ τῆ μερίδα τῶν εὐσεβοφρόνων ἐκείνους πού τὴν θεωροῦν ἄκτιστη.

54 Ἄλλὰ πῶς ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἀληθινὸς Θεός, ἂν μᾶς ὑπόσχεται καὶ δωρίζει κτιστὴ χάρι; Διότι κι' ἐμεῖς προσφέρομε ὁ ἕνας στὸν ἄλλο κτιστὴ σοφία καὶ παιδεία καὶ ἀρετὴ, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα δῶρα πού πολὺ συμβάλλουν στὴν εὐπρέπεια καὶ στὶς ἀνάγκες. «Ἀφοῦ ὁμως ἐμεῖς λεγόμαστε μέτοχοι Χριστοῦ καὶ μέτοχοι Θεοῦ, φανερώνεται ὅτι τὸ χρῖσμα καὶ ἡ σφραγιδα πού ὑπάρχει μέσα μας, δηλαδὴ ἡ θεοποιὸς χάρις τοῦ Πνεύματος καὶ ἐνέργεια, δὲν ἀνήκει στὴ φύσι τῶν γενητῶν», ὅπως ἐθεολόγησε πάλι ὁ Μέγας Ἀθανάσιος¹⁰. Ἄν δὲ αὐτὴ εἶναι κατὰ τὸν Ἀκίνδυνο ἕνα ἀπὸ τὰ κτιστά, τὸ λογικὸ θὰ ἦταν νὰ εἰποῦμε ἀντίστροφα ὅτι, ἀφοῦ τὸ χρῖσμα καὶ ἡ σφραγιδα πού εἶναι σ' ἐμᾶς εἶναι τῆς κτιστῆς φύσεως, δὲν εἴμαστε καθόλου μέτοχοι Χριστοῦ καὶ μέτοχοι Θεοῦ κατὰ τὴν δοξασία τοῦ Ἀκινδύνου. Ἄλλὰ δὲν εἶναι κτίσμα τὸ χρῖσμα αὐτῶν πού ὀνομάζονται ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔχουν ἐπαληθευομένη τὴν ὀνομασία, κάθε ἄλλο· «διότι κανένα κτίσμα δὲν εἶναι μεθεκτὸ ἀπὸ τῆ λογικῆ ψυχῆ», κατὰ τὸν μέγα Βασίλειο, «ὥστε νὰ ἐνοικίζεται σ' αὐτὴν οὐσιωδῶς», δηλαδὴ νὰ διαπερνᾷ τὴν ἴδια τὴν οὐσία της, «ἐνῶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο ἐνοικίζεται σ' αὐτὴν»¹¹. Διότι τοῦτο κατὰ τὴν *Σοφία Σολομῶντος* διέρχεται διὰ μέσου ὄλων τῶν πνευμάτων, νοερῶν, καθα-

10. *Πρὸς Σεραπίωνα* 1, 24, PG, 26, 585BC.

11. *Κατ' Εὐνομίου* 5, PG 29, 713A.

τάτων». Τοῦτο τοίνυν ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν θεουργὸν χάριν σφραγισάμενον ἡμᾶς εἰς ἡμέραν ἀπολυτρῶσεως, καθ' ἣν «νικηθέντων τῇ ὑπερβολῇ τῆς θεϊκῆς δόξης τῶν φυσικῶν γνωρισμάτων», δικαίως ἂν ἀπ' ἐκείνης ὄσα ἐκείνη κληθεῖμεν, εἰ μὴ διὰ τὴν ἐν-
5 ταῦθα νῦν ραθυμίαν τοῦ βίου ταύτης, φεῦ, ἀθλίως τηνικαῦτα διαζευχθεῖμεν.

55 Ὁ δὲ τὸ φῶς τῆς θεότητος, καὶ ταῦτ' ἐπ' ὄρους λάμπαν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς τῆς ἀνωτάτω Τριάδος, κτιστόν, βαβαὶ τῆς ἀναιδείας, ἀποφηνάμενος εἶναι, πῶς ἂν τι τῶν ἄλλως ἀκτίστων λε-
10 γομένων ἀνεπηρέαστον εἶασεν; Ὅς καίτοι τοσαῦτα κατ' ἐκείνου θρασυστομήσας καὶ τοσαῦτα βλασφημήσας εἰς τοῦτο καὶ τὸ σύμβολον τῆς εὐσεβείας καὶ τὰς εὐαγγελικὰς φωνὰς ἐπιστρατεύσας αὐτῷ καὶ τοῖς ἠργυμένοις καὶ μεταβολὴν δεχομένοις τὴν ἀἴδιον καὶ ἀναλλοίωτον βασιλείαν συντάξας καὶ μετὰ τῆς δου-
15 λευούσης κτίσεως συναριθμήσας τὴν πάντων ἐπανηρημένην τὸ κράτος καὶ πάντων ὑπερανωκισμένην δύναμιν καὶ μεγαλοπρέπειαν, ἣν καὶ Δαβὶδ ἀνυμνῶν ὁ θεῖος ὑμνωδὸς ἀπειρον προσεῖπε, ταυτὸ δ' εἰπεῖν ἀναρχον (πέρας γὰρ πάντως τῶν ὑπὸ χρόνον ἢ κατὰ χρόνον ἀρχή, τῆς δὲ μεγαλοπρεπείας τῆς δόξης τῆς
20 ἀγιωσύνης τοῦ Θεοῦ οὐκ εἶναι πέρας, ὁ ἐνθεὸς ἐκεῖνος ψάλλει)· ταύτην οὐκ ἀπὸ κάτω ρίψας, μᾶλλον δὲ αὐτὸς θεόθεν ριφεῖς, εἴθ' ὑποκρίνεται μηδὲν ἔτι περὶ ἐκείνου τοῦ φωτὸς φάναι χειρὸν ἢ βέλτιον. Ὁ γὰρ λόγος αὐτῷ «περὶ τῶν ὀρατῶν ὅπως ὅποτε», φησί, «γεγονότων ὑπῆρχεν, ὅτι δυσσεβὲς ἀκτιστόν τι λέγειν
25 τοιοῦτον καὶ πολλῶ μᾶλλον εἰ καὶ θεότης ὀνομάζοιτο».

ρῶν, λεπτοτάτων»¹². Τοῦτο λοιπὸν εἶναι ποὺ μᾶς ἐσφράγισε κατὰ τὴν θεουργὸ χάρι γιὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἀπολυτρώσεως,¹³ κατὰ τὴν ὁποία, «ἀφοῦ τὰ φυσικὰ γνωρίσματα νικηθοῦν ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴ τῆς θεϊκῆς δόξας»¹⁴, δικαίως θὰ ὀνομασθοῦμε ἀπὸ ἐκείνη ὅπως ἐκείνη, ἐκτὸς ἐὰν γιὰ τὴν ἐδῶ τῶρα ραθυμία τοῦ βίου ἀθλίως, φεῦ, διαζευχθοῦμε τότε ἀπὸ αὐτήν.

55 Ἐκεῖνος ὁμως ποὺ ἀποφάνθηκε ὅτι τὸ φῶς τῆς θεότητος, ποὺ μάλιστα ἔλαμψε ἐπάνω στὸ ὄρος ἀπὸ τὸν ἕνα τῆς ὑψίστης Τριάδος, εἶναι κτιστὸ, ἀλλοίμονο στὴν ἀναίδεια, πῶς θὰ μποροῦσε ν' ἄφήσῃ ἄθικτο τίποτε ἀπὸ τὰ κατ' ἄλλον τρόπο ἄκτιστα λεγόμενα; Αὐτὸς, ἀφοῦ τόσες βλασφημίες ἐξεστόμισε θρασύτατα ἐναντίον τοῦ φωτὸς κι' ἐπεστράτευσε ἐναντίον του τὸ σύμβολο τῆς πίστεως καὶ τὶς εὐαγγελικὲς φωνές, τέλος κατέταξε τὴν αἶδία καὶ ἀναλλοίωτη βασιλεία μὲ τὰ πράγματα ποὺ ἔχουν ἀρχὴ καὶ δέχονται μεταβολὴ καὶ συναρίθμησε μὲ τὴν ὑπόδουλη κτίσι τὴν δύναμι καὶ μεγαλοπρέπεια, ἡ ὁποία ὑπερβάλλει τὰ πάντα καὶ εἶναι ἐγκαθιδρυμένη ἐπάνω ἀπὸ τὰ πάντα, τὴν ὁποία καὶ ὁ Δαβὶδ ἐξύμνησε χαρακτηρίζοντάς τὴν ἀπειρη, δηλαδὴ ἀναρχη (διότι πάντως πέρασ τῶν πραγμάτων ποὺ εὐρίσκονται ὑπὸ τὸν χρόνον εἶναι ἡ ἐγχρονη ἀρχὴ, τῆς δὲ μεγαλοπρεπείας τῆς δόξας τῆς ἀγιωσύνης τοῦ Θεοῦ δὲν ὑπάρχει πέρασ, ψάλλει ἐκεῖνος ὁ ἔνθεος¹⁵): ἀφοῦ λοιπὸν κατέρριψε αὐτὴν τὴν δύναμι καὶ μεγαλοπρέπεια, ἢ μᾶλλον ἀφοῦ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐρρίφθη ἀπὸ τὸν Θεό, ἔπειτα ὑποκρίνεται ὅτι δὲν εἶπε πλέον τίποτε χειρότερο ἢ καλύτερο γιὰ τὸ φῶς ἐκεῖνο. Διότι λέγει «ὁ λόγος του ἀναφερόταν στὰ ὅπωςδῆποτε ὀρατὰ πράγματα, διότι εἶναι δυσσεβὲς νὰ ὀμιλοῦμε ἔτσι γιὰ κάτι ἄκτιστο, καὶ πολὺ περισσότερο ἂν ὀνομάζεται καὶ θεότης».

12. Σοφ. Σολ. 7, 23.

13. Ἐφес. 4, 30.

14. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια Θεολογικά* 2, 88, PG 90, 1168B.

15. Ψαλμ. 144, 3-5.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

**Ἐκθεσις ἐτέρας τοῦ Ἀκινδύνου ρήσεως, ἀφ' ἧς ὁμολογῶν
ἐλέγχεται καὶ τὸ τῆς θείας μεταμορφώσεως φῶς ἀκτι-
στον θεότητα λέγειν τοὺς ἀγίους, αὐτὸς δὲ
παραινῶν μὴ προσέχειν αὐτοῖς ὡς διθεῖταις
καὶ ψευδομάρτυσιν οὖσιν**

56 Τοῦτο τοιγαροῦν ἀπηγόρευσε, φησί, καὶ ὑπέθετο, ἵνα μὴ
δύο εἶεν ἀκτιστοὶ θεότητες, ἀλλ' οὐχὶ περὶ τοῦ ἐν Θαβωρίῳ
λάμπαντος ἐδίδαξε φωτός. Ὡς οὖν μήπω περὶ τούτου λέξας,
μεταβιβάζει νῦν πρὸς ἐκεῖνο τὸν λόγον γράφων· «οὐδὲ δὴ τὸ ἐν
5 τῷ ὄρει τῷ Θαβῶρ τῆς θείας μεταμορφώσεως φῶς εἰς τὸ
στήσαι δύο θεότητος τοιαύτας ἐκλαμβάνειν δεῖ καὶ τὰ εἰς ταύτην
τῶν ἀγίων ἐγκώμια· τὸ μὲν γὰρ δοξάσαι δύο θεότητος, ἢ μίαν
ἐκ δύο τοιούτων, παρὰ τὸν παραδεδομένον ἡμῖν ἐστι τῆς εὐσε-
βείας λόγον». Τί λέγεις; Οὐκ ἐκληψόμεθα τοὺς τῶν ἀγίων
10 ὕμνους εἰς τὸ φῶς τῆς τοῦ Κυρίου μεταμορφώσεως, ὥστε συν-
ωδὰ τοῖς ἀγίοις ἐξυμνήσαι τοῦτο καὶ ἡμᾶς, ὡς «δόξαν προτέ-
λειον καὶ ὑπερτελῆ καὶ πάντων ἐπέκεινα», ὡς «δόξαν τῆς τοῦ
Θεοῦ βασιλείας διηνεκῆ καὶ διαιωνίζουσαν», ὡς «ἀθέατον καὶ
θεικῆν τοῦ Θεοῦ λόγου δόξαν, ἧς βραχὺ τι δείξας ἐπὶ τοῦ ὄρους
15 ὁ Χριστός, ἀπορρήτως ἔδειξε τὸν ἐνοικοῦντα τῇ σαρκὶ Θεὸν καὶ

1. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ὁμιλία εἰς Μεταμόρφωσιν 8, PG 96, 560B.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15

Ἐκθεσις περὶ ἄλλης ρήσεως τοῦ Ἀκινδύνου, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐλέγχεται νὰ ὁμολογῇ ὅτι οἱ ἅγιοι λέγουν ἄκτιστη θεότητα καὶ τὸ φῶς τῆς θείας μεταμορφώσεως, ἀλλ' ὁ ἴδιος νὰ παραινῇ νὰ μὴ προσέχουν σ' αὐτοὺς ὡς διθεῖτες καὶ ψευδομάρτυρες

56 Λέγει λοιπὸν ὅτι ἀπέτρεψε νὰ λέγεται θεότης τοῦτο τὸ ὁρατὸ φῶς, καὶ τὸ ἔκαμε, γιὰ νὰ μὴ ὑπάρχουν δύο ἄκτιστες θεότητες, ἀλλὰ δὲν ἐδίδαξε περὶ τοῦ φωτὸς ποὺ ἔλαμψε στὸ Θαβῶριο ὄρος. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν εἶπε ἀκόμη γιὰ τοῦτο, τώρα μεταφέρει πρὸς αὐτὸ τὸν λόγο γράφοντας· «δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκλαμβάνωμε τὸ φῶς τῆς μεταμορφώσεως στὸ ὄρος Θαβῶρ καὶ τὰ ἐγκώμια τῶν ἁγίων σ' αὐτὴν ὡς ἀποδείξεις γιὰ τὴν ὑπαρξὶ δύο θεοτήτων· τὸ νὰ δεχώμαστε δύο θεότητες, ἢ μιὰ ἀπὸ δύο θεότητες, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ λόγο τῆς εὐσεβείας ποὺ παραδόθηκε σ' ἐμᾶς». Τί λέγεις; Δὲν θὰ χρησιμοποιοῦμε τοὺς ὕμνους τῶν ἁγίων στὸ φῶς τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου γιὰ νὰ ἐξυμνοῦμε τοῦτο κι' ἐμεῖς σύμφωνα μὲ τοὺς ἁγίους, ὡς «δόξα προτέλεια καὶ ὑπερτέλεια καὶ ἐπέκεινα πάντων»¹, ὡς «δόξα διαρκῆ καὶ διαιώνια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ»², ὡς «ἀθέατη καὶ θεϊκὴ τοῦ Θεοῦ Λόγου δόξα, τῆς ὁποίας ὁ Χριστὸς ἔδειξε ἐπάνω στὸ ὄρος μικρὸ μέρος κι' ἔτσι ἐφάνερωσε ἀπορητῶς τὸν ἐνοικοῦντα στὴ σάρκα Θεὸ καὶ τὴν θεία καὶ οὐσιώ-

2. Αὐτόθι, 17, PG 96, 572B.

τὴν αὐτοῦ θείαν καὶ οὐσιώδη εὐπρέπειαν», ὡς «ἀνεκκλάλητον καὶ ἀγέννητον θέωσιν», ὡς «φυσικὴν ἀναρχον ἀκτῖνα τῆς θεότητος», ὡς «φῶς θεότητος», «ἀστραπὴν θεότητος», «αἴγλης θείας χύσιν ἀπεριόριστον», «θεότητα Θεοῦ», «βασιλείαν Θεοῦ»,
 5 «φῶς ἄϋλον», «ἀίδιον», «ἀσύγκριτον», «ἄκτιστον»; Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις ἀναφωνοῦντες δι' αἰῶνος οὐ διαλείπουσιν οἱ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐπόπται καὶ μύσται καὶ ἐρασταί, παρὰ τῆς πρὸς αὐτὸ δήπου μυστικῆς ἐνώσεως οὕτως ὑμνεῖν ἐκεῖνο μεμνημένοι.

57 Καὶ μὴν, ὡς μὲν ἄκτιστον οἱ ἅγιοι τοῦτ' εἶναι κηρύττουσι τὸ φῶς καὶ θεότητα καλοῦσι καὶ αὐτὸς ἐνταῦθα μαρτυρεῖς. Πῶς γὰρ ἂν παρήνεις μὴ ἐκλαμβάνειν τὰ εἰς τὴν θείαν μεταμόρφωσιν τῶν ἀγίων ἐγκώμια εἰς τὸ δεῖξαι καὶ τὸ κατ' ἐκείνην φῶς θεότητα ἄκτιστον, εἰ μὴ τοῦτ' ἦν ἐγκείμενον τοῖς εἰς αὐτὴν ἐγκω-
 15 μίοις; Εἰ τοίνυν τοιαῦτα μὲν ἐκεῖνοι περὶ τοῦ τῆς μεταμορφώσεως φωτὸς ἐγκωμιάζοντες εἶπον, μὴ τοιοῦτον δ' ἦν ὡς ἀληθῶς ἐκεῖνο τὸ φῶς, ψευδομάρτυρες οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ εὔρεθήσονται, μαρτυροῦντες αὐτὸν δεῖξαι φῶς ὅποιον οὐχ ὑπέδειξεν ἐκεῖνος καὶ ψευδεῖς συντιθέντες καὶ ἀναπέμποντες ὕμνους εἰς Χριστὸν
 20 τὴν ἀλήθειαν. Καὶ πῶς ἅγιοι; Μᾶλλον δὲ πῶς οὐχί, κατὰ σέ, τῇ αὐτοαληθείᾳ πολέμοιί τε καὶ ἀντικείμενοι; Εἰ δ' ἐκεῖνοί τε εἶπον, ὡσπερ οὖν εἶπον, καὶ τὸ ἀληθὲς εἶπον, πῶς γὰρ οὐ, δύο δὲ ἄκτιστοι θεότητες συνάγονται ἐκ τούτου, ὡς αὐτὸς καὶ τοῦτο μαρτυρεῖς, εἶτα σὺ τοῦτο δυσσεβὲς εἶναι λέγεις. ἄρ' οὐ τοὺς

3. Βλ. τὶς σχετικὲς παραπομπὲς στὸν Ἀντιρρητικὸν 4, 14, 37 καὶ 15, 42.

4. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Πρὸς Θαλάσσιον 61, Σχόλιον 16, PG 90, 637D, 644D.

δη του εὐπρέπεια»³, ὡς «ἀνεκκλάλητη καὶ ἀγέννητη θέωσι»⁴, ὡς «φυσικὴ ἄναρχη ἀκτῖνα τῆς θεότητος»⁵, ὡς «φῶς θεότητος», «ἀστραπὴ θεότητος»⁶, «ἀπεριόριστη χύσι θείας αἴγλης»⁷, «θεότητα Θεοῦ», «βασιλεία Θεοῦ», «φῶς ἄυλο», «αἰδίο», «ἀσύγκριτο», «ἄκτιστο»⁸; Αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια μὲ αὐτὰ δὲν παραλείπουν ν' ἀναφωνοῦν διὰ τῶν αἰώνων οἱ ἐπόπτες καὶ μύστες καὶ ἐρασταὶ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, μνημένοι νὰ τὸ ὑμνοῦν ἔτσι ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὸ μυστικὴ ἔνωση.

57 Καὶ μάλιστα, τὸ ὅτι οἱ ἅγιοι κηρύττουν ὅτι τοῦτο τὸ φῶς εἶναι ἄκτιστο καὶ τὸ καλοῦν θεότητα, τὸ μαρτυρεῖς ἐδῶ καὶ σύ. Ἄλλοιῶς πῶς θὰ προέτρεπες νὰ μὴ παίρνωμε τὰ ἐγκώμια τῶν ἁγίων στὴ θεία μεταμόρφωσι, γιὰ ν' ἀποδείξουν ἄκτιστη θεότητα καὶ τὸ φῶς ποῦ ἐφάνηκε σ' ἐκείνη, ἂν δὲν περιεχόταν τοῦτο μέσα στὰ ἐγκώμια σ' αὐτήν; Ἐὰν λοιπὸν ἐκεῖνοι ἐγκωμιάζοντας εἶπαν τέτοια πράγματα περὶ τοῦ φωτός τῆς μεταμορφώσεως, δὲν ἦταν ὅμως ἀληθινὰ τέτοιο τὸ φῶς, θὰ εὐρεθοῦν ψευδομάρτυρες οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ μαρτυροῦν ὅτι αὐτὸς ἔδειξε τέτοιο φῶς ποῦ δὲν ἔδειξε ἐκεῖνος καὶ συνθέτουν καὶ ἀναπέμπουν ὕμνους στὸν Χριστό, τὴν ἀλήθεια. Πῶς τότε εἶναι ἅγιοι; Μᾶλλον δὲ πῶς δὲν εἶναι, κατὰ σέ, πολέμιοι καὶ ἀντίπαλοι τῆς αὐτοαληθείας; Ἐὰν εἰκεῖνοι εἶπαν, ὅπως βέβαια εἶπαν, καὶ τὴν ἀλήθεια εἶπαν διότι πῶς μπορούσε ἄλλοιῶς; ἀπ' αὐτὸ δὲ συνάγονται δυὸ ἄκτιστες θεότητες, ὅπως μαρτυρεῖς ἐσὺ ὁ ἴδιος καὶ τοῦτο, ἔπειτα λέγεις ὅτι τοῦτο εἶναι δυσσεβές, δὲν

5. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Ὁμιλία εἰς Μεταμόρφωσιν 12*, PG 96, 564B.

6. Αὐτόθι.

7. Αὐτόθι 2, PG 96, 545B.

8. Ὅλες οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὴν ὑμνολογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους στὴ Μεταμόρφωσι παλαιότερων συγγραφέων.

ἀγίους φανερώς δυσσεβεῖς ἀποφαίνῃ; Καὶ γὰρ οὐ τοῦ συναγόντος μᾶλλον τὸ συναγόμενον ἢ τῶν ταῦτα λεγόντων, ἐξ ὧν ἐκεῖνο συνάγεται.

58 *Καιρίως δ' ἂν ἡμεῖς μετὰ τοῦ θεολόγου Γρηγορίου φαῖμεν*
 5 *πρὸς σέ, ὡς «οὐκ ἂν φύγοιμεν τὴν ἐκφώνησιν, σὲ φοβηθέντες τὸν συκοφάντην, εἴ τι παρὰ τῆς Γραφῆς εὐρίσκομεν, μὴ σαφῶς δὲ λεγόμενον ἢ μὴ ῥᾶστα τοῖς πολλοῖς νοούμενον».* Καὶ τοῦτο νῦν λέγω πρὸς τὸ φίλερί σοι τοῦ ἡθους ἀποσκοπῶν, ἐπεὶ τοῖς ἀφιλόνεικον ὑπέχουσιν οὕς ἀκτιστόν τε καὶ θεότης τὸ φῶς ἐκεῖ-
 10 νο, ἢ τῆς θείας φύσεως λαμπρότης, καὶ ἡ φύσις ἧς αὕτη ἢ λαμπρότης, ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἀκούεται κηρυττομένη, πρὸς δὲ ταύτη καὶ θεατικὴ τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ ἡ φύσις ἧς ἡ δύναμις· «καὶ ἡ μὲν φύσις ἀφραστός τε καὶ ἀνεκφώνητος ὑπερβαίνουσα πᾶσαν τὴν διὰ φωνῆς σημασίαν», ἢ δὲ θεατικὴ δύναμις αὐτῆς καὶ ἡ
 15 αὐτεξουσιότης καὶ ἡ λαμπρότης καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις, ἀμυδρῶς μὲν, ὑποδεικνύμεναι δ' ὁμῶς καὶ ὀνομαζόμεναι διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς θεότητος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο κηρυττόμενον συναπακούεται, ὡς οὐδὲν ἐμποδίζει ταῦτα μίαν εἶναι τὴν ἀκτιστον θεότητα, διὰ πάντων οὕσαν τελείαν καὶ ἐν οὐσίᾳ καὶ δυνάμει
 20 καὶ ἐνεργείᾳ ἀκτίστῳ παρὰ τῶν εὖ φρονούντων προσκυνουμένην. Ὡστε τὸ μὴ δεῖν διὰ τὸ ἐν Θαβωρίῳ φῶς ἀναιρεῖν τὴν μίαν θεότητα, καὶ αὐτὸς αὐτοῦ ταύτην ἀφῆκε τὴν φωνὴν ὁ Ἀκίνδυνος.

παρουσιάζεις φανερά δυσσεβεῖς τοὺς ἁγίους; Διότι τὸ συναγόμενο δὲν εἶναι μᾶλλον αὐτοῦ πού τὸ συνάγει, ἀλλὰ τούτων πού λέγουν τὰ πράγματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνάγεται ἐκεῖνο.

58 Θὰ μπορούσαμε ὅμως ἐμεῖς ἐπικαίρως νὰ σοῦ εἰποῦμε μαζί μὲ τὸν Θεολόγο Γρηγόριο, ὅτι «δὲν θ' ἀποφεύγαμε νὰ τὸ ὁμολογήσωμε, φοβούμενοι ἐσένα τὸ συκοφάντη, ἂν κάτι εὐρίσκαμε νὰ μὴ λέγεται σαφῶς ἀπὸ τὴ Γραφή ἢ νὰ μὴ ἐννοεῖται εὐκόλα ἀπὸ τοὺς πολλούς»⁹. Καὶ τὸ λέγω τοῦτο τώρα, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψι μου τὸ ἐριστικὸ ἦθος σου, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι πού προσφέρουν ἀφιλόνηκο αὐτὶ ἀκούουν νὰ κηρύσσεται ἀπὸ τὴ Γραφή ἄκτιστο καὶ θεότης τὸ φῶς ἐκεῖνο, καθὼς καὶ ἡ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως καὶ ἡ φύσις τῆς ὁποίας ἦταν αὐτὴ ἡ λαμπρότης, μαζί δὲ μὲ αὐτὴν καὶ ἡ θεατικὴ τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ ἡ φύσις τῆς ὁποίας δὲν εἶναι ἡ δύναμις¹⁰ «καὶ ἡ μὲν φύσις εἶναι ἄφραστη καὶ ἀνεκφώνητη, ὑπερβαίνει ὅλη τὴν διὰ τῆς φωνῆς σημασίαν»¹¹, ἡ δὲ θεατικὴ δύναμις τῆς καὶ ἡ αὐτεξουσιότης καὶ ἡ λαμπρότης καὶ τὰ παρόμοια μὲ τοῦτα, ὑποδεικνύονται, ἔστω καὶ ἀμυδρῶς, καὶ ὀνομάζονται διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς θεότητος¹². Ἀλλὰ συνυπακούεται καὶ τοῦτο κηρυττόμενο, ὅτι αὐτὰ δὲν ἐμποδίζουν νὰ εἶναι μιὰ ἡ ἄκτιστη θεότης, τελεία καθ' ὅλα καὶ προσκυνουμένη ἀπὸ τοὺς φρονίμους σὲ οὐσία καὶ δύναμι καὶ ἐνέργεια ἄκτιστη. Ὡστε τὸ ὅτι δὲν χρειάζεται ἐξ αἰτίας τοῦ φωτὸς στὸ Θαβώριο ὄρος ν' ἀναιρέσωμε τὴν μιὰ θεότητα, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀκίνδυνος τὸ διεκήρυξε ἐδῶ.

9. *Λόγος 31 (Θεολογικὸς 5)*, 24, J. Barbel, σ. 260. PG 36, 160B.

10. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς 7*, PG 44, 1280B.

11. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος*, PG 46, 573D.

12. Αὐτόθι 576A.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣΤ'

Ὅτι ὁ κτιστὸν εἶναι λέγων τοῦτο τὸ φῶς οὐ δύναται μίαν λέγειν θεότητα, καὶ ὡς ἐξ ὧν φησιν ὁ Παλαμᾶς μία ὄντως κηρύττεται θεότης

59 Ἡμῖν γὰρ περὶ θεότητος τὴν ἀρχὴν λόγος ἦν οὐδεὶς, ἀλλὰ πρὸς τὸν πᾶσαν θεοφάνειαν διαβάλλοντα καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο ταύταις συνδιαβάλλοντα λόγους ἀντιρρητικούς συντάττοντες τὴν τοῦ θεοῦ τούτου φωτὸς ἐξυμνήσαμεν ὑπεροχὴν, τὴν πονηρὰν 5 ὄρμην ἐπισχεῖν ἐκείνου προνοούμενοι. Τοσοῦτο δ' ἐκεῖνος καὶ μετ' ἐκεῖνον οὗτος οὐκ ἐνετράπησαν οὐδ' ἐσέφθησαν τὸ φανότατον ἐκεῖνο τῆς θεότητος φῶς καὶ τὸ ὑπερανιδρυμένον τοῦ παντὸς ἀξίωμα τῆς θείας βασιλείας, ὡς καὶ παρρησίᾳ μέχρι νῦν συγγράφεσθαι καὶ βοᾶν καὶ διατείνεσθαι μηκέτ' εἶναι θεότητα 10 μίαν ἀλλὰ δύο ἀντιθέτους καὶ ἐκ δύο ἀντιθέτων μίαν, εἴπερ ἀκτιστὸν ἐστὶν ἐκεῖνο τὸ φῶς. «Εἰ γὰρ θεότης ἐκ θεότητος», φασίν, «ἐξ ἀμεθέκτου μεθεκτῆ, πῶς οὐ διθεῖα;».

60 Πρὸς οὓς ἡμεῖς· «εἰ προσκυνηταὶ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος, ὧ οὔτοι, μεθ' ἡμῶν ἐστε, δότε λόγον, πῶς Θεὸν ἐκ Θεοῦ λέγον- 15 τες, γεννητὸν ἐξ ἀγεννήτου, Θεὸν ἓνα σέβομεν»; Ὁ γὰρ ἂν λόγῳ ταύτην ἀποκρουσώμεθα τὴν διθεῖαν, οὗτος ἡμῖν ἢ τὰ πλείω τούτου κάπῃ τῆς παρ' ὑμῶν καθ' ἡμῶν πλαττομένης ἀφ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16

“Οτι, ὅποιος λέγει ὅτι τοῦτο τὸ φῶς εἶναι κτιστὸ δὲν μπορεῖ
νὰ δέχεται μιὰ θεότητα, καὶ ὅτι ἀπὸ ὅσα ἰσχυρίζεται
ὁ Παλαμᾶς μιὰ θεότης κηρύσσεται πράγματι

59 Ἐμεῖς στὴν ἀρχὴ δὲν ἐκάμαμε καθόλου λόγο περὶ θεότη-
τος, ἀλλὰ συνετάξαμε λόγους ἀντιρρητικούς πρὸς ἐκεῖνον ποῦ
διέβαλλε κάθε θεοφάνεια καὶ μαζὶ μὲ τὶς θεοφάνειες διέβαλλε
κι' ἐκεῖνο τὸ φῶς· ἐκεῖ ἐξυμνήσαμε τὴν ὑπεροχὴ τοῦ θεοῦ τού-
του φωτός, ἐπιδιώκοντας νὰ συγκρατήσωμε τὴν πονηρὴ ὀρμὴ
ἐκείνου¹. Τόσο δὲ δὲν ἐντράπηκαν ἐκεῖνος καὶ μετὰ ἀπὸ ἐκεῖ-
νον αὐτὸς ἐδῶ οὔτε ἐσεβάσθησαν τὸ φωτεινότατο ἐκεῖνο φῶς
τῆς θεότητος καὶ τὸ ὑπερυψωμένο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἀξίωμα τῆς
θείας βασιλείας, ὥστε νὰ συγγράφη ἕως τώρα μὲ παρρησία καὶ
νὰ φωνάζη καὶ νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι, ἂν τὸ φῶς ἐκεῖνο εἶναι ἄκτι-
στο, τότε δὲν ὑπάρχει πλέον μιὰ θεότης ἀλλὰ δύο ἀντίθετες,
καὶ ἀπὸ δύο ἀντίθετες μιὰ σύνθετη. Λέγουν, «ἂν ἡ θεότης εἶναι
ἀπὸ θεότητα, ἀπὸ ἀμέθεκτη μεθεκτὴ, πῶς δὲν πρόκειται γιὰ δι-
θεΐα».

60 Πρὸς αὐτοὺς ἀπαντοῦμε· «ἂν, ὦ ἄνθρωποι, εἴσθε μαζὶ μας
προσκυνηταὶ τῆς ἀνωτάτης Τριάδος, ἐξηγήστε, πῶς λέγοντας
Θεὸν ἐκ Θεοῦ, γεννητὸν ἀπὸ ἀγέννητο, σεβόμαστε ἓνα Θεὸ»;
Διότι μὲ ὅποια αἰτία ἀποκρούσωμε αὐτὴν τὴν διθεΐα, αὐτὴ θὰ
ἀρκέση μὲ τὸ παραπάνω καὶ γιὰ τὴν ἀπὸ σαῶς ἐναντίον μας

1. Ἐννοεῖ ἐδῶ ἀπὸ τὰ *Περὶ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων* τὰ 1, 3 καὶ 2,3.

κέσει διθείας. Εἰ γὰρ ὅτι μὴ μερίζεται τοῦ Πατρὸς ὁ ἐξ αὐτοῦ Θεός, κἄνταῦθα τίς ἂν φαίη θέλων εὐσεβεῖν τὴν λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως χωριστὴν τῆς θείας φύσεως; Οὐδὲ γὰρ τὴν δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν τοῦ δυναμένου τε καὶ ἐνεργοῦντος δια-
5 στήσαι δύναιτ' ἂν τις. Ἐν τούτοις γὰρ καὶ τὸ μὴ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει θεωρεῖσθαι τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν λαμπρότητα τὸ πρὸς τὴν φύσιν ἀχώριστον ἐναργῶς παρίστησιν.

61 Ἐἰ δ' ὅτι μηδεὶς ἐκείνων πρότερος ἢ κατὰ χρόνον ὑστερίζων, καὶ τούτων ἡμεῖς οὐδὲν ἀρκτὸν φαμέν, τοῖς θεοφόροις συν-
10 φδὰ πατράσιν, εἴ γε χρονικῶς ἐκδέξῃ τὴν ἀρχὴν· εἰ δ' ὅτι κατὰ τὸ αἰτιατόν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἄκτιστον, μείζων ἄτερος θατέρου τῇ τε τάξει καὶ τῷ κατ' αὐτήν, ὡς ὁ μέγας Βασίλειος, ἀξιώματι, καὶ ἀπλῶς ὅσα μὴ τὴν ἄκτιστον φύσιν διαι-
15 ρεῖ. Κἄνταῦθα τοῦτο δείκνυσιν ὁ ἡμέτερος λόγος μᾶλλον δὲ τῶν θεοσόφων πατέρων αἱ θεολογίαι, ὡς οὐ κατὰ τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἄκτιστον, ἀλλὰ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατόν καὶ τᾶλλα, ὅσα μὴ λυμαίνεται τι τῷ ἀκτίστῳ, τὸ ὑπερέχον καὶ τὸ ὑποβεβηκὸς νοεῖται.

62 Ἄλλὰ τῷ Υἱῷ συνυπακούεται ὁ Πατήρ, καὶ Υἱὸς ἐν αὐτῷ;
20 Καὶ πῶς οὐχὶ καὶ ἡ ἔλλαμψις καὶ τῆς φύσεως λαμπρότης τῇ παρ' ἑαυτῆς ταύτην ἀφείση; Πρὸς δὲ καὶ ἡ θεία καὶ ἀρχίφωτος φύσις τῇ παρ' ἑαυτῆς ἐλλάμψει συνυπακούοιτ' ἂν τοῖς ὦτα

2. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

3. Βέβαια ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ὑπάρχουν συγχρόνως, χωρὶς νὰ προηγῆται ὁ ἓνας καὶ νὰ ἔπεται ὁ ἄλλος χρονικῶς. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἐνέργειες ὑπάρχουν συγχρό-
1 νως μὲ αὐτούς.

πλασσόμενη διθεΐα. Ἐὰν σεβῶμαστε ἓνα Θεὸ γιὰ τὸ λόγῳ ὅτι δὲν μερίζεται ἀπὸ τὸν Πατέρα ὁ Θεὸς ποὺ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν², καὶ ἐδῶ ποιός θὰ μπορούσε νὰ εἰπῆ, ἂν θέλῃ νὰ ὀρθοδοξῆ, ὅτι ἡ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως εἶναι χωριστὴ ἀπὸ τὴ φύσι; διότι δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ διαχωρίσῃ οὔτε τὴ δύναμι καὶ ἐνέργεια ἀπὸ τὸν δυνάμενο καὶ ἐνεργοῦντα. Σ' αὐτὰ καὶ τὸ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ σὲ ἰδιαίτερη ὑπόστασι ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ λαμπρότης παριστάνει ἐναργῶς τὸ ἀχώριστο πρὸς τὴ φύσι.

61 Ἐὰν δὲ κανεὶς ἀπὸ ἐκείνους δὲν προηγήται οὔτε ἔπεται χρονικῶς, ἐμεῖς λέγομε ὅτι καὶ ἀπὸ τὶς ἐνέργειες δὲν εἶναι καμμιά ἀρκτή³, σύμφωνα μὲ τοὺς θεοφόρους πατέρες, ἂν δεχθῆς τὴν ἀρχὴ χρονικῶς· ἂν πάλι τὴν δεχθῆς κατὰ τὸ αἴτιο καὶ τὸ αἰτιατό, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὸ κτιστὸ καὶ τὸ ἄκτιστο, μεγαλύτερος εἶναι ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο τόσο κατὰ τὴν τάξι ὅσο καὶ κατὰ τὸ ἀξίωμα ποὺ ὀρίζει αὐτὴ, ὅπως λέγει ὁ μέγας Βασιλείος⁴, καὶ γενικῶς κατὰ ὅσα δὲν διαιροῦν τὴν ἄκτιστη φύσι. Κι' ἐδῶ ὁ λόγος μας, μᾶλλον δὲ οἱ θεολογίαι τῶν θεοσόφων πατέρων, δεικνύει τοῦτο, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ κατωτερότης δὲν νοοῦνται κατὰ τὸ κτιστὸ καὶ τὸ ἄκτιστο, ἀλλὰ κατὰ τὸ αἴτιο καὶ τὸ αἰτιατό, καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ὅσα δὲν καταστρέφουν σὲ τίποτε τὸ ἄκτιστο⁵.

62 Ἄλλὰ μὲ τὸν Υἱὸ συνακουέται ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι σ' αὐτόν; Πῶς τότε δὲν συνακουέται καὶ ἡ ἔλλαμψις καὶ ἡ λαμπρότης τῆς φύσεως μὲ αὐτὴν ποὺ τὶς ἐκπέμπει ἀφ' ἑαυτῆς; Ἐπὶ πλέον καὶ ἡ θεία καὶ ἀρχίφωτη φύσις θὰ ἔπρεπε νὰ

4. Μ. Βασιλείου, *Κατ' Εὐνομίου* 3, 1, PG 29, 656A.

5. Βλ. Μ. Βασιλείου, αὐτόθι, καὶ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγον* 29 (*Θεολογικόν* 3), 15. PG 36, 93B· πρβλ. καὶ *Λόγον* 40, 43, PG 36, 420BC.

ἔχουσιν. Ὁρᾶς ὡς τὸ ἄκτιστόν ἐστι παντὸς μᾶλλον τὸ συντη-
 ροῦν τὸ ἐνιαῖον τῆς θεότητος; Ἀκτίστῳ γὰρ ἄκτιστον ἔν ἐστι καὶ
 ἦνωται ἄει καὶ οἱ τρόποι τῶν ἰδιωμάτων οὐ διασπῶσιν ἀπ' ἀλ-
 λήλων ταῦτα. Καὶ τοίνυν εἰ καὶ τοῦτ' εἶποι τις, ὅτι καθάπερ ὁ
 5 περὶ τοῦ Πατρὸς εἰπὼν, ὅτι «εἷς ἐστι Θεὸς ἀληθινὸς καὶ μόνος
 ἄκτιστος καὶ μόνος ἀγαθός», εὐσεβῶς ἅμα καὶ νουνεχῶς θεολο-
 γεῖ, μόνον εἰ καὶ τὸν Υἱὸν Θεὸν ἀληθινὸν ὁμολογεῖ καὶ ὁμοίως
 ἄκτιστον καὶ ἀγαθὸν (τῷ γὰρ Πατρὶ συμπεριέλαβεν αὐτόν τε
 καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὸ καὶ περὶ ἑκατέρου τούτων λέγων τὰ
 10 αὐτὰ, λυμαίνεται τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας οὐδαμῶς)· οὕτω κἄν εἴ-
 τις φαίη «μία θεότης ἀληθῆς καὶ μόνη ἄκτιστος», εἴτε περὶ τῆς
 θείας λαμπρότητος, εἴτε περὶ τῆς ταύτην ἐχούσης φύσεως τοῦτο
 φαίη, μόνον μηδετέραν αὐτῶν τοῖς κτίσμασι συντάττων, εὐσε-
 βῶς ἐρεῖ· συνεξυμνεῖ γὰρ θατέρα τὴν ἑτέραν.

63 Τοῦ δ' Ἀρείου λέγοντος ἓνα Θεὸν ἀληθινὸν καὶ μόνον
 ἄκτιστον τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου, ἡμεῖς «ἀπαγε» βοήσομεν. Οὐ
 μόνος γὰρ ἄκτιστός ἐστιν, ἐπεὶ Θεὸς ἀληθῆς καὶ ἄκτιστος ὡς
 ἀληθῶς καὶ ὁ ἐκ Θεοῦ Θεός. Οὕτω τοίνυν καὶ Βαρλαάμ καὶ
 Ἀκινδύνου μίαν λεγόντων ἄκτιστον θεότητα τὴν οὐσίαν τοῦ
 20 Θεοῦ, ὡς διασπώντων ἐκείνης καὶ ἀπαλλοτριούντων καὶ μετὰ
 τῶν κτιστῶν ταπτόντων τὴν ἐκείνης ἔμφυτον λαμπρότητα, οὐκ
 ἀνεχόμεθα. Διαβεβαιούμεθά τε καὶ ταύτην ἄκτιστον εἶναι καὶ
 ἀληθινὴν θεότητα καὶ μίαν οὕτω φασὲν ἡμεῖς θεότητα κυρίως·
 οὐκ ἐν οὐσίᾳ γὰρ μόνον, ἀλλ' ἐν τῇ διὰ πάντων τελειότητι θεω-
 25 ρουμένην· οὐ γὰρ ἀτελῆ, οὐδ' ἀκαλλῆ, οὐδ' ἐνδεᾶ λαμπρότητος
 ἢ θεατικῆς δημιουργικῆς τε καὶ θεοποιῦ ἐνεργείας καὶ δυνάμε-
 ως.

συνυπακούεται μὲ τὴν ἀπὸ αὐτὴν ἔκπεμπομένη ἔλλαμψι γιὰ ὄσους ἔχουν αὐτιά. Βλέπεις ὅτι τὸ ἄκτιστο εἶναι ἐκεῖνο ποὺ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο συντηρεῖ τὴν ἐνότητα τῆς θεότητος; Διότι τὸ ἄκτιστο εἶναι ἓνα μὲ τὸ ἄκτιστο κι' εἶναι ἐνωμένα πάντοτε καὶ οἱ τρόποι τῶν ιδιωμάτων δὲν τὰ διασποῦν ἀναμεταξύ των. Ἐπομένως, ἂν εἰπῆ κανεὶς καὶ τοῦτο, ὅτι, ὅπως ἐκεῖνος ποὺ εἶπε περὶ τοῦ Πατρὸς ὅτι «ἓνας εἶναι Θεὸς ἀληθινὸς καὶ μόνος ἀγαθός», θεολογεῖ εὐσεβῶς καὶ νουνεχῶς μαζί, μόνο ἂν ὁμολογῆ ὡς ἀληθινὸ Θεὸ καὶ τὸν Υἱὸ καὶ ὁμοίως ὡς ἄκτιστο καὶ ἀγαθὸ (διότι στὸν Πατέρα συμπεριέλαβε αὐτὸν καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, γι' αὐτὸ λέγοντας γιὰ τὸ καθένα τους τὰ ἴδια, δὲν ζημιώνει καθόλου τὸ λόγο τῆς εὐσεβείας)· ἔτσι κι' ἂν εἰπῆ κανεὶς «μιά ἀληθινὴ καὶ μόνη ἄκτιστη θεότης», εἴτε γιὰ τὴ θεία λαμπρότητα τὸ εἰπῆ αὐτὸ εἴτε γιὰ τὴ φύσι ποὺ τὴν ἔχει, ἄρκει μόνο νὰ μὴ συντάσση οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο μὲ τὰ κτίσματα, εὐσεβῶς ἐκφράζεται. Διότι μαζί μὲ τὴν μιὰ συνεξυμνεῖ τὴν ἄλλη.

- 63 Ὅταν ὁ Ἄρειος λέγῃ ἓνα καὶ μόνον Θεὸ ἀληθινὸ καὶ ἄκτιστο, τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου, ἐμεῖς θὰ φωνάξωμε «ἄπαγε». Διότι δὲν εἶναι μόνον αὐτὸς ἄκτιστος, ἐπειδὴ Θεὸς ἀληθινὸς καὶ ἄκτιστος πραγματικὰ εἶναι καὶ ὁ ἀπὸ τὸν Θεὸ Θεός. Ἔτσι λοιπόν, καὶ ὅταν ὁ Βαρλαάμ καὶ ὁ Ἀκίνδυνος λέγουν μιὰ ἄκτιστη θεότητα, τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, δὲν τὸ ἀνεχόμεστε, διότι ἀποσποῦν ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἔμφυτη λαμπρότητά της, τὴν ἀπαλλοτριώνουν καὶ τὴν συντάσσουν μαζί μὲ τὰ κτιστά. Διαβεβαιώνομε ἐπίσης ὅτι κι' αὐτὴ εἶναι ἄκτιστη καὶ ἀληθινὴ θεότης κι' ἔτσι μιὰ θεότητα δεχόμεστε κι' ἐμεῖς κυρίως, ἢ ὁποία δὲν εὐρίσκεται μόνο στὴν οὐσία, ἀλλὰ καὶ στὴν καθ' ὅλα τελειότητα· διότι δὲν εἶναι ἀτελής οὔτε ἀκαλλῆς οὔτε στερημένη λαμπρότητος ἢ ἐνεργείας καὶ δυνάμεως θεατικῆς καὶ δημιουργικῆς καὶ θεοποιουῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

*Ἐφεξῆς ἑτέρα τοῦ Ἀκινδύνου ρῆσις, ἧς ἐλεγχομένης
 ἄκτιστον μὲν αὐθις ἀναφαίνεται τὸ θεῖον φῶς,
 αὐτὸς δὲ τὰ τῶν θείων ἡμῶν πατέρων
 πολυειδῶς ἐξουθενῶν συγγράμματα καὶ
 ἀδόκιμα λέγων φανερώς*

64 Ἄλλ' ὁ τὴν μίαν οὕτως ἀνελῶν θεότητα (χωρὶς γὰρ καταλήλου λαμπρότητος, δηλονότι τῶν κτιστῶν ὑπερανωκισμένης, οὐκ ἂν εἴη θεία καὶ ἀρχίφωτος φύσις, ἀλλ' οὐδ' ἀκτίστου φύσεως χωρὶς ἄκτιστος λαμπρότης), ὁ τοίνυν ἀνελῶν τὴν μίαν καὶ
 5 εἰς δύο, καὶ τοιαῦτα δύο, διελῶν, οἷα μηδ' εἶναι συνελθεῖν εἰς ἓν (ἐκ γὰρ κτιστῆς καὶ ἀκτίστου θεότητος οὐ μήποτ' ἂν μίαν γένοιτο θεότης). ὁ τοῦτ' εὐτόλμως πράξας, μᾶλλον δὲ παθῶν ἀθλίως, «ἵνα δὴ μὴ τοῦτο πάθωμεν», φησὶν, «ἐὰν μένειν τὸ ἐν
 Θαβῶρ ἐκλάμψαν φῶς ἀπολυπραγμόνητον ἐν μυστηρίῳ ἀνερ-
 10 μηνεύτῳ, εὐσεβοῦς ἐστὶν εὐλαβείας καὶ ἀκινδύνου».

65 Σκοπεῖτε δὲ τὴν εὐλάβειαν Ἀκινδύνου, καίτοι μηδ' αὐτὴν ἐν τοῖς ἐξῆς παρ' αὐτοῦ τηρουμένην· σκοπεῖτε δ' ὁμως τὸ προσωπεῖον τοῦτο τῆς εὐλαβείας καὶ τὸ εὐσεβὲς αὐτοῦ σέβας. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἢ ψεῦδος καὶ φενακισμὸς καὶ λόχος καὶ κατα-
 15 δρομὴ πάλιν λαθραία καὶ ἀνευλαβῆς ὄντως κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγίων ἐστίν. Οὐ γὰρ ἐπιλέλησται τῆς ἑαυτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ λόγων τέχνης οὐδὲ τῶν ποικιλιμάτων καὶ τῆς ἐπ' ὀλέθρῳ διπλόης, ὡς ἐν ὑποκρίσει τοῦ ἀνυψοῦν καθαιρεῖν τὸ θεῖον καὶ ἐν

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17

Στή συνέχεια ἄλλη ρῆσις τοῦ Ἀκινδύνου, διὰ τοῦ ἐλέγχου
 τῆς ὁποίας παρουσιάζεται πάλι ἄκτιστο τὸ θεῖο φῶς,
 ἐνῶ αὐτὸς φαίνεται νὰ ἐξουθενῶνῃ πολυειδῶς καὶ
 τὰ συγγράμματα τῶν θείων πατέρων μας καὶ νὰ
 τὰ λέγῃ ἀδόκιμα

64 Ἄλλ' αὐτὸς ποὺ ἀνήρεσε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν μιὰ θεό-
 τητα (διότι χωρὶς τὴν ἀντίστοιχη λαμπρότητα, δηλαδὴ ὑπερι-
 δρυμένη τῶν κτιστῶν, δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχῃ θεία καὶ ἀρ-
 χίφωτη φύσις, ἀλλ' οὔτε ἄκτιστη λαμπρότης χωρὶς ἄκτιστη
 φύσις), αὐτὸς λοιπὸν ποὺ ἀνήρεσε τὴ μιὰ θεότητα καὶ τὴν διή-
 ρεσε σὲ δύο, καὶ μάλιστα σὲ τέτοια δύο ποὺ νὰ μὴ εἶναι δυνατὸ
 νὰ συνέλθουν σὲ ἓνα (διότι ἀπὸ κτιστὴ καὶ ἄκτιστη θεότητα
 δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ γίνῃ μιὰ θεότητα)· αὐτὸς ποὺ ἐτόλμη-
 σε νὰ πράξῃ τοῦτο μᾶλλον δὲ ποὺ τὸ ἔπαθε ἀθλίως, λέγει, «γιά
 νὰ μὴ πάθωμε τοῦτο, εἶναι γνώρισμα εὐσεβοῦς καὶ ἀκίνδυνης
 εὐλαβείας ν' ἀφήνωμε ἀνεξέταστο τὸ φῶς ποὺ ἐξέλαμψε στὸ
 Θαβῶρ σὲ ἀνερμήνευτο μυστήριον».

65 Παρατηρήσατε τὴν εὐλάβεια τοῦ Ἀκινδύνου, ἂν καὶ οὔτε
 αὐτὴν δὲν τὴν τηρεῖ στή συνέχεια· παρατηρήσατε ὅμως τὸ προ-
 σωπεῖο τοῦτο τῆς εὐλαβείας καὶ τὸ εὐσεβὲς σέβας του. Δὲν εἶ-
 ναι τίποτε ἄλλο παρὰ ψεῦδος καὶ ἀπάτη, ἐνέδρα καὶ καταδρομὴ
 πάλι κρυφῇ καὶ πράγματι ἀνευλαβῆς κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν
 ἁγίων. Διότι δὲν ἔχει λησμονήσει τὴν τέχνη ἑαυτοῦ καὶ τῶν
 λόγων του, οὔτε τὰ στολίσματα καὶ τὴν ὀλέθρια διπλὴ, ὥστε
 μὲ τὴν ὑπόκρισι ἀνυψώσεως νὰ καθαιρῇ τὸ θεῖο καὶ μὲ τὴν

πλάσμασι εὐσεβείας ἀναιρεῖν τὴν εὐσέβειαν. Διὰ τοῦτο πολλή
 τις κἀνταῦθα νῦν ἐν τῷ σχηματισμῷ τοῦ λόγου καὶ τοῖς ὀνόμα-
 σιν ἢ πρὸς τὸ φῶς εὐλάβεια. «Μυστήριόν ἐστι», φησὶν, «ἀνερ-
 μήνευτον, ἀπολυπραγμόνητον»· καὶ ὁ φόβος ὡς τι τομὸν ξίφος
 5 ἐκεῖθεν ἐπικρεμάμενος καὶ ἀνατεινόμενος καὶ τὸ τῆς ἀκριβείας
 ἀκίνδυνον ὡς τι δέλεαρ ἐντεῦθεν προσηρτημένον καὶ προτεινόμε-
 μενον. Ἄρ' οὖν, ἄνθρωπε, τὸ ἐν μυστηρίῳ ἀνερμηνεύτω καὶ
 πολυπραγμοσύνην προσιεμένῳ μηδαμῶς ὄραθὲν ἐκεῖνο τοῖς
 τῶν ἀποστόλων κορυφαίοις φῶς κτίσμα; Τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς
 10 προτέροις καὶ τοῖς ἔπειτα λόγοις ἀνερυθριάστως καὶ τρανῶς
 αὐτὸς ἀποφαίνει. Καὶ πῶς μυστήριον ἀνερμηνεύτον ἢ τοῦ κτι-
 στοῦ φωτὸς θεά, καὶ ταῦτ' οὐχ ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγίοις
 καὶ τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων ἐξόχοις αὐτοῖς;

66 Ἄλλ' οὔτε κτιστὸν οὔτε ἄκτιστον, ὃ καὶ τοῦτο σὸν ἐστι
 15 ρῆμά τε καὶ δόγμα, μᾶλλον δὲ καὶ γράμμα, περιφεύγοντος παν-
 ταχόθεν τὴν εἰς τὸ ἄκτιστον πίστιν; Τοιγαροῦν οὐ φάσμα μόνον
 ἀνυπόστατον, ὡς ὁ Βαρλαάμ ἐδόξασε κακῶς, ἀλλ' οὐδ' ἐστὶν
 ὄλως κατὰ σὲ τοιοῦτο φῶς οὐδὲ πέφηνέ ποτε. Καὶ τί λέγω τὸ
 μηδέποτ' εἶναι ἢ φανῆναι; Τοιοῦτο γὰρ οὐδὲ ἀναπλάσαι δυνατὸν
 20 κατὰ διάνοιαν φῶς, τοῦ τῆς θεολογίας ἐπωνύμου Γρηγορίου λέ-
 γοντος, ὅτι «μέσον κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου οὐδ' ἂν οἱ τοὺς τραγε-
 λάφους πλάττοντες ἀναπλάσαιεν». Τοῦτο τοίνυν ὁμολόγησον,
 ὅτι ἄκτιστον ὡς ἀληθῶς ἐστὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο, τὰ πολύμορφα
 προσωπεῖα καὶ τὰς κλοπὰς ἀποδύς, καὶ τὸ νομίζειν ἢ λέγειν

1. Πιθανῶς ὁ Παλαμᾶς ἐννοεῖ ἐδῶ ὡς «προτέρους λόγους» ἔργα τοῦ Ἄκινδύνου μὴ διασωθέντα.

πλαστή ευσέβεια ν' ἀναιρῆ τὴν ευσέβεια. Γι' αὐτὸ κι' ἐδῶ στὸ σχηματισμὸ τοῦ λόγου καὶ στὰ ὀνόματα παρατηρεῖται πολλὴ εὐλάβεια πρὸς τὸ φῶς. Λέγει «εἶναι μυστήριον ἀνερμῆνευτο, ἀνεξερεύνητο» καὶ ὁ φόβος, ἐπικρεμάμενος καὶ ἀνατεινόμενος ἀπὸ ἐκεῖ σὰν κοπτερὸ ξίφος, καὶ τὸ ἀκίνδυνο τῆς ἀκριβείας προσαρτημένο καὶ προτεινόμενο ἀπὸ ἐδῶ σὰν δέλεαρ. Ἐραγε λοιπὸν, ἄνθρωπε, ἐκεῖνο τὸ φῶς, ποὺ ὠράθηκε ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ἀποστόλους σὲ μυστήριον ἀνερμῆνευτο καὶ μὴ ἐπιδεχόμενο καθόλου πολυπραγμοσύνη, εἶναι κτίσμα; διότι τοῦτο διακηρύσσεις ἐσὺ ἀδιάντροπα τόσο στοὺς προηγουμένους ὅσο καὶ στοὺς ἔπειτα λόγους¹. Πῶς ὁμως εἶναι μυστήριον ἀνερμῆνευτο ἢ θεὰ τοῦ κτιστοῦ φωτός, καὶ μάλιστα ὄχι μόνο γιὰ μᾶς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἁγίους καὶ τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς προκρίτους τῶν ἀποστόλων;

- 66 Ἄλλὰ δὲν εἶναι οὔτε κτιστὸ οὔτε ἄκτιστο, πρᾶγμα ποὺ εἶναι καὶ τοῦτο δικός σου λόγος καὶ δόγμα, μᾶλλον δὲ καὶ γράμμα, ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ θέλει μὲ κάθε τρόπο νὰ ξεφύγη τὴν πίστι στὸ ἄκτιστο; Ἐπομένως δὲν εἶναι μόνο φᾶσμα ἀνυπόστατο, ὅπως κακῶς ἐδόξασε ὁ Βαρλαάμ, ἀλλὰ οὔτε ὑπάρχει κἂν κατὰ τὴν ἄποψί σου τέτοιο φῶς οὔτε ἐφάνηκε ποτέ. Καὶ τί λέγω ὅτι ποτέ δὲν ὑπῆρξε οὔτε ἐφάνηκε; Διότι τέτοιο φῶς δὲν εἶναι δυνατὸ οὔτε κατὰ διάνοια νὰ ἀναπλάσωμε, ἀφοῦ ὁ ἐπώνυμος τῆς Θεολογίας Γρηγόριος λέγει, ὅτι «κάτι ἐνδιάμεσο μεταξὺ κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἀναπλάσουν οὔτε οἱ πλάσσοντες τοὺς τραγελάφους»². Ὁμολόγησε λοιπὸν τοῦτο, ὅτι τὸ φῶς ἐκεῖνο εἶναι πράγματι ἄκτιστο, βγάζοντας τὰ πολυμορφὰ προσωπεῖα καὶ τίς ἀπάτες, τὸ νὰ νομίζης καὶ νὰ λέγης

2. *Λόγος 31 (Θεολογικὸς 5)*, 6, J. Barbel, σ. 228· PG 36, 140B.

μηδ' ἑαυτὸ ἀλλ' ὁμωνύμως ἔσθ' ὅτε τὴν δυσσεβῆ προσθήκην, προφέρειν δὲ δολίως εἰς ἕξαπάτην τῶν ἀκροωμένων τὸ χωρὶς προσθήκης καὶ πονηρᾶς περιεργείας εὐσεβές, ὃ σὺ νῦν καθάπερ ὑποδύομενος τὸ σαθρὸν ἐπηλυγάζεις τῆς σαυτοῦ δόξης, ἥνικα
5 μὴ τοῖς γνησίοις σοι μύσταις συνδιαλέγῃ· κτιστὸν γὰρ εἶναι καθ' οἰονδήτινα τρόπον ἢ μηδέτερον τὸ φῶς ἐκεῖνο, τῶν ἀδυνάτων.

67 Καὶ τοίνυν κατὰ τοῦθ' ὁμολογήσας τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἡμῖν, τᾶλλ' ἔᾶν ἀπολυπραγμόνητα ἐν μυστηρίῳ ἀνερμηνεύτω· πῶς ὥπται τοῖς συναναβᾶσιν ἄκτιστον ὑπάρχον; Πῶς οὐχὶ καὶ τοῖς
10 κατὰ τὴν ὑπώρειαν ἀπολειφθεῖσι μύσταις ὥπται λάμψαν ὑπὲρ ἥλιον; Πῶς οὐχὶ πρὸς τοῖς ὀρῶσι καὶ τὸ πᾶν συναπετέφρωσεν ἐγγὺς οὕτω φρυκτωρῆσαν; Πῶς τοὺς μὲν τῶν ὀρώντων ὀφθαλμοὺς οὐκ ἔσβεσεν ὑπὲρ τὴν συμμετρίαν ἐκείνων ἐπιλάμψαν, τὸν δὲ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος παρέλυσε τόνον ὡς πρηνεῖς πε-
15 σεῖν, καίτοι φῶς ἄϋλον ὑπάρχον, ὡς ἐκ τῶν ἔργων συνοραῖν ἔστι καὶ παρὰ τῆς ἀγίας διδασκόμεθα Γραφῆς; Τὰ τοιαῦτα τοίνυν ἀπολυπραγμονήτως μεθ' ἱερᾶς εὐλαβείας ἀγάλλων ἐν ἀπορρήτῳ τῆς διανοίας κάτεχέ μοι τὸ θαῦμα, πάντα μὲν ἀνατιθεῖς ἐκεῖνα, σαυτὸν δ' ὑποτάττων διὰ τῆς πίστεως τῇ ἐξουσίᾳ καὶ
20 δυνάμει τοῦ Πνεύματος.

68 Σοῦ δὲ τίς ἢ εὐλαβῆς καὶ ἀκίνδυνος ἀρτίως εἰσήγησις; Ἐᾶν ἀπολυπραγμόνητον ἐκεῖνο τὸ φῶς, ἵνα μὴ φυσικῶς προσεῖναι τῷ Θεῷ τὴν τῆς αὐτοῦ φύσεως λαμπρότητα συνέντες ἄκτιστον αὐτὴν δοξάσωμεν, ἀλλὰ κτιστὴν εἶναι ταύτην παρὰ σοῦ πεπει-
25 σμένοι τῆς μιᾶς καὶ ἀκτίστου διέλωμεν θεότητος. Ἀλλὰ τοῦθ' ἡμεῖς, ὧ σοφὲ τῆς ἀπωλείας σύμβουλε, ἀπολυπραγμονήτως ἴσμεν καὶ πιστεύομεν ὑπὸ τῶν θείων πατέρων μεμνημένοι·

ὅτι δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἀλλὰ ὁμωνύμως ἄκτιστο, νὰ θέτης μερικὲς φορές σὲ ἀπόκρυφο μέρος τῶν λογισμῶν τὴν δυσσεβῆ προσποίησι, νὰ προφέρης δὲ δολίως πρὸς ἐξαπάτησι τῶν ἀκροατῶν τὴν χωρὶς ὑποκρισία καὶ πονηρὴ περιέργεια εὐσέβεια, τὴν ὁποία σὰν νὰ ὑποδύεσαι ἐσὺ τώρα ἐπισκιάζεις τὸ σαθρὸ τῆς δοξασίας σου, ὅταν δὲν συνδιαλέγεσαι μὲ τοὺς γνησίους μύστες σου· διότι εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ εἶναι κτιστὸ τὸ φῶς ἐκεῖνο ἢ οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο.

67 Ἄφοῦ λοιπὸν συμφωνήσης κατὰ τοῦτο μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ μ' ἐμᾶς, ἄφησε τὰ ἄλλα ἀπολυπραγμόνητα σὲ ἀνερμήνευτο μυστήριον. Πῶς ἐθεάθηκε ἀπὸ τοὺς συνοδοὺς, ἐνῶ ἦταν ἄκτιστο; Πῶς δὲ ἐθεάθηκε καὶ ἀπὸ τοὺς μύστες ποὺ εἶχαν παραμείνει στὴν ὑπώρεια τοῦ ὄρους, ἀφοῦ ἔλαμψε περισσότερον ἀπὸ ἥλιο; Πῶς δὲν ἀπετέφρωσε μαζὶ μὲ τοὺς ὀρώντας καὶ τὸ σύμπαν, ἀφοῦ ἐφλόγιζε κατὰ τέτοιον τρόπο; Πῶς δὲν ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ὀρώντων, ἀφοῦ ἐπέλαμψε πέρα ἀπὸ τὰ μέτρα ἐκείνων, ἐνῶ παρέλυσε τὸν τόνο τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ὥστε νὰ πέσουν πρηνεῖς, ἂν καὶ ἦταν ἄυλο φῶς, ὅπως μπορεῖ ν' ἀντιληφθοῦμε ἀπὸ τὰ ἔργα καὶ ὅπως διδασκόμαστε ἀπὸ τὴν Γραφή; Διατηρώντας λοιπὸν αὐτὰ τὰ πράγματα μὲ ἱερὴ εὐλάβεια ἀνεξερεύνητα, κράτα τὸν θαυμασμὸν στὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας, παραμερίζοντάς τα ὅλα καὶ ὑποτάσσοντας τὸν ἑαυτὸ σου μὲ πίστιν στὴν ἐξουσία καὶ δύναμιν τοῦ Πνεύματος.

68 Ἡ ἰδικὴ σου ὁμῶς εὐλαβῆς καὶ ἀκίνδυνη εἰσήγησις ποῖα εἶναι τώρα; Ν' ἀφήνωμε ἀπολυπραγμόνητο ἐκεῖνο τὸ φῶς, γιὰ νὰ μὴ νομίσωμε ὅτι ἡ λαμπρότης τῆς φύσεώς του προσυπάρχει φυσικῶς στὸ Θεὸν κι' ἔτσι νὰ τὴν θεωρήσωμε ἄκτιστη, ἀλλὰ νὰ πεισθοῦμε ἀπὸ σένα ὅτι εἶναι κτιστὴ κι' ἔτσι νὰ τὴν διαχωρίσωμε ἀπὸ τὴν μιὰ καὶ ἄκτιστη θεότητα. Ἀλλὰ ἐμεῖς, ὧ σοφὲ σύμβουλε τῆς ἀπωλείας, τοῦτο τὸ γνωρίζομε καὶ τὸ πιστεύομε ἀπολυπραγμόνητα, μνημένοι ἀπὸ τοὺς θείους πατέρες· διότι λέ-

«ἀνάρχως γάρ», φησίν, «ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς τὴν φυσικὴν ἀκτῖνα ἀναρχον κέκτηται τῆς θεότητος, οὐχ ὕστερον τὸ εἶναι, οὐδὲ αὐτὴν τὴν δόξαν προσλαμβανόμενος· καὶ ἡ τῆς θεότητος δόξα καὶ δόξα τοῦ σώματος γίνεται». Τοιγαροῦν ἡ σὴ μὲν
 5 εὐλάβεια οὐκ εὐλάβειά τις ἀκίνδυνος, ἀλλ' ἀπιστία τε καὶ ἀπει-
 θεια καὶ κινδύνου τοῦ μεγίστου πρόξενος, ἡμῶν δὲ καταψεύδη
 τὴν πολυπραγμοσύνην ἡμῖν ἐπικαλῶν. Εἰς δὲ τοὺς ἀγίους τοῦ
 Θεοῦ ὑβρίζεις ὡς ἐκ πολυπραγμοσύνης ἀποφηναμένους ἀναρ-
 χον ἐκεῖνο τὸ φῶς, τοὺς πολλοὺς δ' ὑποσύρεις πιθανῶς ὑφαρ-
 10 πάζων καὶ διστάς τῆς πρὸς τοὺς ἀγίους σωτηρίου πειθοῦς, εὐ-
 χερεῖς παρασκευάζεις ἀμελετήτους εἶναι τὰ θεῖα δολίως πεί-
 θων, ὡς ὑπαγάγοιο ραδίως ταῖς ἰδίαις καινοφωνίαις.

69 Ὅτι δ' οὗτος οὐδὲ τοὺς ἀγίους ἀξιολόγους πρὸς πίστιν οἶε-
 ται καὶ τοὺς οἰομένους ἐν πᾶσιν αὐτοῖς πιστεύειν θεολογοῦσι τῆς
 15 εἰς τὸν Θεὸν ἀσφαλοῦς ἐκτρέπεσθαι πίστεως (τοῦ γὰρ σκοποῦ
 πόρρω βάλλειν ἐκείνους)· τοῦτο τοίνυν, ὅτι μὴ καταστοχαζόμε-
 νοι καλῶς οἱ πατέρες τῆς ἀληθείας τὰς τῶν λόγων ὑπερπέμ-
 πουσι βολὰς καὶ σφάλλουσι τὰς γνώμας τῶν εἰς αὐτοὺς ὀρών-
 των πιστῶς, ἐξαγγέλλει μὲν οὗτος τοῖς γνησίοις δοκοῦσι φοιτη-
 20 ταῖς αὐτῶ, παρ' ὧν, ἔστιν ὧν ἔκφορον πολλαχοῦ ποιησαμένων,
 καὶ ἡμεῖς ἠκούσαμεν, ὁμιλῶν δὲ τοῖς ἄλλοις ὑπ' ὀδόντα κρύπτει
 τούναντίον ὑποκρινόμενος. Ἐν δὲ τοῖς συγγράμμασι λίαν μὲν
 φανερῶς οὐ τίθησιν, ὑπούλως δέ, καὶ διατείνει δι' ὄλου τοῦ
 συντάγματος τοῦτο κατασκευάζων, νῦν μὲν τῶ πρὸς ἑαυτοὺς
 25 καὶ ἀλλήλους ἐναντίως ὑποφαίνειν γράφοντας, νῦν δὲ τῶ μεγί-
 στων ἀτόπων οὐ μικρὰς αὐτοὺς παρέχειν ἀφορμὰς ὑποσημαί-

γει, «ὁ Υἱὸς γεννημένος ἀνάρχως ἀπὸ τὸν Πατέρα ἔχει ἀναρχὴ τὴν φυσικὴ ἀκτῖνα τῆς θεότητος καὶ δὲν προσέλαβε ὕστερα τὴν ὕπαρξι οὔτε τὴ δόξα ἀκόμη· καὶ ἡ δόξα τῆς θεότητος γίνεται καὶ δόξα τοῦ σώματος»³. Ἐπομένως ἡ εὐλάβειά σου δὲν εἶναι ἀκίνδυνη εὐλάβεια, εἶναι ἀπιστία καὶ ἀπείθεια καὶ πρόξενος τοῦ μεγίστου κινδύνου, ἐνῶ ψευδῶς κατηγορεῖς ἐμᾶς γιὰ πολυπραγμοσύνη. Ἐπὶ πλέον ὑβρίζεις τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ ὅτι ἀπὸ πολυπραγμοσύνη ἐχαρακτήρισαν ἀναρχο ἐκεῖνο τὸ φῶς, παρὰ σὺ δὲ τοὺς πολλοὺς ἀρπάζοντάς τους παραπλανητικῶς, καὶ ἀποσπώντας τους ἀπὸ τὴ σωτήρια πειθῶ πρὸς τοὺς ἁγίους τοὺς ἐτοιμάζεις εὐχερῶς νὰ εἶναι ἀκατάρτιστοι στὰ θεῖα, πείθοντάς τους δολίως γιὰ νὰ τοὺς ὑπαγάγῃς εὐκόλα στοὺς νεωτερισμοὺς σου.

69 Ὅτι δὲ τοῦτος δὲν θεωρεῖ οὔτε τοὺς ἁγίους ἀξιοπίστους καὶ ὅσους νομίζουν ὅτι πρέπει νὰ πιστεύωμε σὲ ὅλες τὶς θεολογικὲς τοὺς γνῶμες τοὺς θεωρεῖ ὅτι ἐκτρέπονται ἀπὸ τὴν ἀσφαλῆ πίστι στὸ Θεὸ (ἀφοῦ τάχα ἐκεῖνοι βάλλουν πέρα ἀπὸ τὸ στόχο)· τοῦτο λοιπόν, ὅτι οἱ Πατέρες, μὴ ὑπολογίζοντας καλὰ τὴν ἀλήθεια στέλλουν τὶς ρίψεις μακρότερα καὶ πλανοῦν τὶς γνῶμες τῶν ὁρώντων σ' αὐτοὺς πιστῶς, τὸ ἐξαγγέλλει τοῦτος στοὺς φοιτητάς του ποὺ θεωρεῖ γνησίους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀκούσαμε κι' ἐμεῖς, ἀφοῦ μερικοὶ τὸ ἀνεκοίνωσαν σὲ πολλὰ μέρη, ἐνῶ ὁμιλώντας στοὺς ἄλλους τὸ κρύπτει κάτω ἀπὸ τὰ δόντια του ὑποκρινόμενος τὸ ἀντίθετο. Στὰ συγγράμματά του δὲ δὲν τὸ θέτει πολὺ φανερά, ἀλλὰ ὕπουλα, καὶ σ' ὅλη τὴν ἔκτασι τοῦ ποιήματος τὸ ἐπεξεργάζεται, ἄλλοτε μὲ τὸ νὰ ὑποδηλώνῃ ὅτι γράφουν ἀντιφατικὰ πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἀλλήλους, ἄλλοτε μὲ τὸ νὰ ἐπισημαίνῃ ὅτι παρέχουν ὄχι μικρὲς ἀφορμὲς

3. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ὁμιλία εἰς Μεταμόρφωσιν 12, PG 96, 564B.

νειν, εἴ τις πείθοιτο τοῖς γεγραμμένοις ὑπ' αὐτῶν· ἄλλοτε τῷ τά-
κείνων ὡς ἡμέτερα προβάλλεσθαι καὶ ἀναιρεῖν.

70 Ἄλλα γὰρ καὶ μικροῦ με διέφυγεν, ὅτι καὶ φανερώς οὗτος
τοῦτο λογογραφεῖ καὶ σφόδρα φανερώς ἰσχυρίζεται· μικρὸν μὲν
5 γὰρ ἀνωτέρω παρῆνει γράφων, μὴ προσέχειν δεῖν τοῖς εἰς τὴν
θεῖαν μεταμόρφωσιν ὑπὸ τῶν ἀγίων συγγεγραμμένοις ἐγκω-
μίοις, μηδὲ προσίεσθαι τὰ τούτοις εἰρημένα περὶ τοῦ φωτὸς τῆς
τοῦ Κυρίου μεταμορφώσεως, φανερώς ἀποκηρύττων τὰ παρὰ
τῶν ἐκείνοις εἰρημένων ἐκβαίνοντα. Τὰ δὲ Κ ε φ ἄ λ α ι α τοῦ
10 ἁεπτῶ Μαξίμου, ἐν οἷς ἀναρχα λέγει πάντα τὰ περὶ τὸν Θεὸν
οὐσιωδῶς θεωρούμενα, παρεξηγούμενος οὗτος τῶν αὐτοῦ λό-
γων ἀλλαχοῦ καὶ μεθέλκων εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν, ὡς εἶδε ταῦ-
τα φανερώς ἀντικείμενα ταύτῃ (καὶ γὰρ οὗτος ἐν ἀναρχόν φησι,
τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὃ δὲ θεῖος Μάξιμος ἀναρχα καὶ τὰ περὶ
15 αὐτὴν φυσικῶς θεωρούμενά φησι, καὶ οὕτως ἐν ἀναρχον αὐτὸν
τὸν Θεόν, κατὰ πάντα δοξάζων ἀναρχον αὐτόν, ἀλλ' οὐ διαιρῶν
εἰς φύσιν ἀκτιστον καὶ κτιστάς τινας δυνάμεις)· ὡς οὖν εἶδεν ὁ
Ἀκίνδυνος ἐναντιούμενα τούτῳ ταῦτα περιφανῶς, εἰς εὐρεσιο-
λογίας ἐτέρας ἐκτραπείς, εἶτα καὶ τοῦτ' ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὡς
20 «καταφανές ἐστὶν ὅτι πολλὰ ἐν τοῖς τῶν ἱερῶν πατέρων συγ-
γράμμασι φαίνεται, ἅπερ αἱ θεῖαι σύνοδοι καὶ οἱ μετ' ἐκείνους
θεοειδεῖς πατέρες ἀπεδοκίμασαν».

71 Ὡ ψυχῆς παντόλμου καὶ φιλοβλασφημοῦ γλώττης. Καὶ τί
τῶν τῷ θεῷ Μαξίμῳ ἢ τοῖς πρὸ αὐτοῦ μεγάλοις ἢ τοῖς μετ' αὐ-
25 τὸν αὐτῷ τε κάκεινοις ὁμολόγοις, καὶ ταῦτα περὶ θεότητος καὶ
κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου, συγγεγραμμένων, ἀπεδοκίμασαν οἱ μετ'

για μεγάλα ἄτοπα, σὲ ὄσους πείθονται στὰ κείμενά τους· ἄλλοτε μὲ τὸ νὰ προβάλλουν τὶς ἀπόψεις ἐκείνων σὰν δικές μας καὶ νὰ τὶς ἀναιροῦν.

70 Ἄλλὰ παρ' ὀλίγο θὰ μοῦ διέφευγε ὅτι αὐτὸς καὶ φανερὰ τὸ γράφει καὶ πολὺ φανερὰ τὸ προβάλλει· διότι λίγο παραπάνω προέτρεπε γράφοντας, ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσέχωμε στὰ ἐγκώμια πού ἔχουν συνταχθῆ ἀπὸ τοὺς ἁγίους γιὰ τὴ θεία μεταμόρφωσι οὔτε νὰ δεχώμαστε τὰ λεγόμενα ἀπὸ αὐτοὺς περὶ τοῦ φωτὸς τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου, ἀποκηρύττοντας φανερῶς τὰ συναγόμενα ἀπὸ ὅσα λέγουν ἐκεῖνοι. Ἐξ ἄλλου παρερμηνεύοντας τὰ *Κεφάλαια* τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου, στὰ ὁποῖα λέγει ἄναρχα ὅλα τὰ θεωρούμενα οὐσιωδῶς γύρω ἀπὸ τὸν Θεό⁴, σὲ ἄλλα σημεῖα τῶν λόγων του καὶ τραβώντας τα πρὸς τὴ δική του δοξασία, μόλις εἶδε ὅτι αὐτὰ ἀντίκεινται φανερὰ σὲ τούτην (διότι αὐτὸς ἓνα ἄναρχο δέχεται, τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ θεῖος Μάξιμος λέγει ἄναρχα καὶ τὰ φυσικῶς θεωρούμενα γύρω ἀπὸ αὐτήν, κι' ἔτσι δέχεται ἓνα ἄναρχον, τὸν ἴδιο τὸν Θεό, ἀναγνωρίζοντάς τον καθ' ὅλα ἄναρχον, ἀλλὰ μὴ διαιρώντας τον σὲ ἄκτιστη φύσι καὶ κτιστὲς δυνάμεις)· μόλις λοιπὸν εἶδε ὁ Ἀκίνδυνος ὅτι αὐτὰ ἦσαν ἀντίθετα σὲ τοῦτο ὀλοφάνερα, ἐκτράπηκε σὲ ἄλλα ἐφευρήματα· ἔπειτα ἐτόλμησε νὰ εἰπῆ καὶ τοῦτο, ὅτι «εἶναι καταφανές ὅτι πολλὰ παρατηροῦνται στὰ συγγράμματα τῶν ἱερῶν πατέρων πού ἀπεδοκίμασαν οἱ θεῖες σύνοδοι καὶ οἱ ἔπειτα ἀπὸ ἐκείνους θεοειδεῖς πατέρες.

71 Τί παράτολμη καὶ βλάσφημη γλῶσσα! Τί ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ θεοῦ Μαξίμου καὶ τῶν πρὶν ἀπ' αὐτὸν μεγάλων καὶ τῶν μετὰ ἀπ' αὐτὸν ὁμοφρόνων μὲ αὐτὸν καὶ μὲ ἐκείνους, καὶ μάλιστα περὶ θεότητος καὶ κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου ἀπεδοκίμασαν οἱ μετὰ ἀπὸ ἐκείνους θεοειδεῖς, ἐκτὸς ἂν ὡς θεοειδεῖς πατέρες

4. *Κεφάλαια Θεολογικά* 1, 48–50, PG 90, 1100C–1101B.

ἐκείνους θεοειδεῖς, εἰ μὴ τὸν Βαρλαάμ λέγει καὶ ἑαυτὸν εἶναι
 τοὺς θεοειδεῖς πατέρας; Ἐν ἐκείνοις μὲν οὖν οὕτω τὴν τῶν
 ἁγίων ἐσφαλμένην φανερώς ἀποφαίνεται θεολογίαν, ἐνταῦθα δὲ
 τὸ περὶ τοῦ θειοτάτου φωτός, ἔστιν οὗ τῶν θεωριῶν εἰρημένον
 5 τῷ σεπτῷ Μαξίμῳ καλῶς, πολυπραγμονήσας οὗτος, καὶ λίαν
 κακῶς, ὁ πρὸ μικροῦ πολυπραγμονεῖν περὶ τοῦ φωτός τούτου
 τελέως ἀπαγορεύσας, τοὺς ἁγίους ἐναντιουμένους ἀλλήλοις
 ὑποδείκνυσι, τῷ δοκεῖν ἔστιν οὗς, ὡς αὐτὸς ἐνόμισε, μὴ φυσι-
 κὴν εἶναι λαμπρότητα Θεοῦ τὸ φῶς ἐκεῖνο λέγειν· καθ' ὃ συναι-
 10 ρομένου τοῦ φωτός τῆς ἀληθείας ἐξελέγξομεν αὐτὸν ἐν τοῖς
 ἔπειτα Περὶ φωτός λόγοις ψεύστην ὄντα λαμπρότατον.

έννοεῖ τὸν Βαρλαάμ καὶ τὸν ἑαυτό του; Σ' ἐκεῖνα λοιπὸν χαρακτηρίζει φανερὰ ἐσφαλμένη τὴ θεολογία τῶν ἁγίων, ἐνῶ ἐδῶ τὸ θέμα περὶ τοῦ θειοτάτου φωτός, τὸ ὁποῖο σὲ μερικὰ σημεῖα τῶν θεωριῶν τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου διατυπώνεται καλῶς, αὐτὸς τὸ πολυεξετάζει, καὶ μάλιστα πολὺ κακῶς, αὐτὸς ποὺ πρὸ ὀλίγου ἀπαγόρευσε νὰ πολυεξετάζωμε περὶ τοῦ φωτός τοῦτου τελείως, καὶ ὑποδεικνύει ὅτι οἱ ἅγιοι ἐναντιώνονται ὁ ἕνας πρὸς τὸν ἄλλον, διότι φρονεῖ ὅτι μερικοί, ὅπως αὐτὸς ἐνόμισε, δὲν λέγουν ὅτι τὸ φῶς ἐκεῖνο εἶναι λαμπρότης τοῦ Θεοῦ. Ὡς πρὸς αὐτὸ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ φωτός τῆς ἀληθείας θὰ τὸν ἐλέγξωμε στοὺς κατοπινοὺς *Περὶ φωτός* λόγους ὅτι εἶναι λαμπρότατος ψεύστης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

**Ἐφεξῆς τοῦ αὐτοῦ ρῆσις, ἧς ἐλεγχομένης ἀντι-
νομοθετῶν δείκνυται τῷ τοῦ Χριστοῦ εὐαγγελίῳ,
Βαρλαάμ τε καὶ τοῖς αἰρετικοῖς ἅπασιν συνη-
γορῶν, ἄθεός τε καὶ τοῖς ἁγίοις ἀντί-
θετος, καὶ δύο κατασκευάζων ἔχειν οὐ-
σίας τὸν Θεὸν ἀλλήλαις ἐναντίας**

72 Ἄλλὰ τοῦτο μεταξὺ δείξας ὡς ἐνόμισεν αὐτός, ἐπιφέρει
πάλιν· «εἰ δὲ τοῦτο δεῖ εἶσαι ἀναφές καὶ ἀπολυπραγμόνητον,
ὄπερ οἶμαι καὶ βέλτιον, διατί μὴ τᾶλλα τὰ εἰς τὴν θεῖαν μετα-
μόρφωσιν τοῖς ἁγίοις ρηθέντα, ἵνα ἦ ὄντως μυστήριον Θεοῦ τὸ
5 τότε γενόμενον, ὡσπερ οὖν ἐστι, καὶ ἵνα μὴ δύο θεοὺς καὶ θεό-
τητας ἀκτίστους, ὑπερκειμένην καὶ ὑφειμένην, καὶ ὄρατὴν καὶ
ἀόρατον, τὸ πολύθεον τοῦτο καὶ σαφῶς ἐλληνικὸν δόγμα πρε-
σβεύσωμεν;». Οὐχ ἡδέως ἔχω φαύλοις οὕτως ἐπιχειρήμασιν
ἀνταγωνίζεσθαι, μάλιστα τοῖς νῦν εἰρημένοις, ἀλλ' ἐπικλιθῶμεν
10 τῷ χαμαιζήλῳ τούτῳ διανοήματι, τάχα γὰρ ἂν ἀνορθώσαιμὲν
τινα τῶν συγκατασπασθέντων ἐπὶ τὴν φαυλότητα ταύτην, δυσ-
φώρατον κεκτημένην τὸ αἴσχος, ὡς ἐπισκευαστὴν εὐχροίαν
οἶον περικειμένην, παρὰ τῶν ὀνομάτων τῆς πλαστῆς εὐλαβείας
καὶ τῶν ἐκ τοῦ ψεύδους σκωμμάτων. Τί δὴ μὴ σὺ σαυτῷ ταῦτα
15 λέγεις καὶ τὰς μέμψεις προστρίβῃ ταύτας, τῷ μικροῦ πᾶσαν
ἀνετάσαντι βίβλον καὶ πάντα παρεξηγησαμένῳ καὶ παραχρησα-
μένῳ καὶ κακουργήσαντι πολυτρόπως, ὡς φάσμα δείξαις καὶ
φασμάτων ἀπάντων εὐτελεστέραν τὴν ἐπ' ὄρους παραδειχθεῖ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18

Στὴ συνέχεια ρῆσις τοῦ ἰδίου, μετὰ τὸν ἔλεγχο τῆς ὁποίας δεικνύεται ὅτι ἀντινομοθετεῖ στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ, συνηγορώντας μὲ τὸν Βαρλαᾶμ καὶ ὄλους τοὺς αἰρετικούς, κι' εἶναι ἄθεος καὶ ἀντίθετος πρὸς τοὺς ἁγίους, καὶ ὅτι κατασκευάζει ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει δύο οὐσίες ἐνάντιες μεταξύ τους

72 Ἄλλά, ἀφοῦ στὸ μεταξύ ἀπέδειξε τοῦτο, προσθέτει πάλι «ἂν πρέπει ν' ἀφήσωμε τοῦτο ἀνέγγικτο καὶ ἀπολυπραγμόνητο, πρᾶγμα πού νομίζω καλύτερο, γιατί ὄχι καὶ τὰ ἄλλα πού ἐλέχθησαν ἀπὸ τοὺς ἁγίους στὴ θεία μεταμόρφωσι, ὥστε νὰ εἶναι πράγματι μυστήριον Θεοῦ τὸ τότε γενόμενον, ὅπως καὶ εἶναι ἄλλωστε, καὶ ὥστε νὰ μὴ παραδεχώμαστε δυὸ θεοὺς καὶ θεότητες ἀκτίστους, ὑπερκειμένα καὶ ὑφειμένα, ὄρατὴ καὶ ἀόρατὴ, τὸ πολυθεϊστικὸ τοῦτο καὶ σαφῶς ἑλληνικὸ δόγμα;». Δὲν μοῦ ἀρέσει νὰ ἀνταγωνίζωμαι μὲ τόσο φαῦλα ἐπιχειρήματα, μάλιστα μὲ τὰ τώρα λεχθέντα, ἀλλὰ ἄς σκύψωμε σ' αὐτὸ τὸ χαμερπὲς διανόημα, διότι εἶναι ἴσως δυνατὸ ν' ἀνορθώσωμε κάποιον ἀπὸ αὐτοὺς πού συγκαταρρίφθησαν σ' αὐτὴν τὴν φαυλότητα, πού ἔχει δυσθέατο αἴσχος, σὰν νὰ περιβάλλεται τεχνητὴ εὐχροια, ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῆς πλαστῆς εὐλαβείας καὶ τὰ σκώμματα τοῦ ψεύδους. Γιατί λοιπὸν δὲν λέγεις ἐσὺ στὸν ἑαυτὸ σου αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ δὲν ἀπευθύνεις αὐτὲς τίς μομφές, ἀφοῦ πρὸ ὀλίγου ἐξήτασες κάθε βιβλίον καὶ ὄλα τὰ παρερμήνευσες καὶ τὰ κακομεταχειρίσθηκες πολυτρόπως, ὥστε νὰ ἀποδείξης φάσμα καὶ εὐτελέστερον ἀπὸ ὄλα τὰ φάσματα τὴν θεότητα πού

σαν θεότητα; Τί δὲ μὴ πρὸς τὸν Βαρλαάμ ταῦτα γράφεις; ὃς (ἔξεστι δὲ παντὶ τῷ βουλομένῳ κὰν τοῖς ἐκείνου συγγράμμασι προκείμενον βλέπειν ὡς μηδενός πω τῶν νῦν ἀνθρώπων περὶ τούτου τοῦ φωτὸς εἰρηκότος μηδέν), αὐτὸς οἴκοθεν ὠρμημένος, 5 πᾶσαν φωτοφάνειαν θείαν διαβαλεῖν, «εἰ τὴν πασῶν φωτοφανειῶν, φησί, χαριεστέραν μεταχειρισάμενοι νῦν, ἡ δὲ ἐστὶν ἡ κατὰ τὸ Θαβώριον ὄρος, ἐπιδείξομεν αὐτὴν μηδὲν ἔχουσαν τῶν αἰσθητῶς ὀρωμένων ὑψηλότερον». Τί περὶ τῶν ἄλλων φωτοφανειῶν λογίζεσθαι χρή, τοῖς νοῦν ἔχουσι καταλείψομεν.

73 Τί τοίνυν μὴ πρὸς ἐκεῖνον καὶ δι' ἐκεῖνον συγγράφη ταύτας τὰς σεμνάς εἰσηγήσεις καὶ τὰς ἀποτρεπτικὰς ἐπισκήψεις, ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ὑπὲρ τῆς μυστικῶς παραδειχθείσης ἐν Θαβῶρ θεότητος ἀντειπεῖν ἐκείνῳ προελομένους; Ἦ οὕτω δικαιοῖς εἶναι μυστήρια τὰ θεῖα μυστήρια, εἰ μηδεὶς ἀντιπίπτει τοῖς ἀτιμά- 15 ζουσιν αὐτὰ καὶ φαυλίζουσι καὶ διὰ μακρῶν καθαιροῦσι τῶν συγγραμμάτων; Ἡμᾶς οὖν εἶναι νομίζεις τοὺς τῇ πολυπραγμοσύνη κεχρημένους, ἣν διασύρεις, ὅτι τὸν βέβηλον ἐκεῖνον κακῶς φρονοῦντα καὶ πονηρᾶς ἐπειλημμένον δόξης ἐφωράσαμεν καὶ τὰς εὐαγγελικὰς καὶ ἀποστολικὰς καὶ πατερικὰς γραφὰς 20 κατὰ τὴν θεσπεσίαν καὶ δεσποτικὴν εἰσήγησιν ἐρευνήσαντες καὶ ταῖς ἐκείνῳ πεπονημέναις παραθέντες, ὄντα βλάσφημον ἀπεδείξαμεν αὐτὸν ἐπὶ δικαζούσης συνόδου, ἦν αὐτός, ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς κεκινήκαμεν; Τοῦτο πολυπραγμοσύνην εἶναι φῆς τὰκείνου νῦν ἐπεκδικῶν αὐτός;

74 Ἐπεὶ τοίνυν τοῦτο λέγεις πολυπραγμοσύνην τὸ σὺν ἐξετάσει τὴν ἀλήθειαν ἀναλεγόμενον ἐκ τῆς Γραφῆς ἀναφαίνειν καὶ

1. Ἐννοεῖ τὸν Βαρλαάμ.

2. Ἰω. 5, 39.

παραδείχθηκε ἐπάνω στο ὄρος; Γιατί δὲν γράφεις αὐτὰ τὰ πράγματα πρὸς τὸν Βαρλαάμ; Αὐτὸς (εἶναι δυνατὸ ὅποιος θέλει νὰ τὸ ἰδῆ παρατεθειμένο καὶ σ' ἐκείνου τὰ συγγράμματα), ἐνῶ κανεὶς ἀκόμη ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς ἀνθρώπους δὲν εἶπε τίποτε γιὰ τοῦτο τὸ φῶς, αὐτὸς μὲ δική του πρωτοβουλία, θέλοντας νὰ διαβάλη κάθε θεία φωτοφάνεια, λέγει, «ἂν χρησιμοποιήσωμε τώρα τὴ χαριέστερη ἀπὸ ὅλες τὶς φωτοφάνειες ποὺ εἶναι ἢ μὲ τὸ Θαβώριο φῶς, θὰ θείξωμε ὅτι δὲν ἔχει τίποτε ὑψηλότερο ἀπὸ τὰ αἰσθητῶς ὁρώμενα». Τί πρέπει νὰ σκεπτώμαστε γιὰ τὶς ἄλλες φωτοφάνειες, τὸ ἀφήνομε σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν νοῦ.

73 Γιατί λοιπὸν δὲν γράφει πρὸς ἐκεῖνον καὶ γιὰ ἐκεῖνον αὐτὲς τὶς σοβαρὲς εἰσηγήσεις καὶ τὶς ἀποτρεπτικὲς σκέψεις ἀλλὰ πρὸς ἐμᾶς ποὺ ἀπεφασίσαμε νὰ ἀντεῖπωμε σ' ἐκεῖνον ὑπὲρ τῆς θεότητος ποὺ παραδείχθηκε μυστικῶς στο Θαβώρ; Ἦ μήπως ἔτσι δικαιολογεῖς νὰ εἶναι μυστήρια τὰ θεῖα μυστήρια, ἂν κανένας δὲν ἀντικρούη αὐτοὺς ποὺ τὰ ἀτιμάζουν, τὰ ἐξευτελίζουν καὶ τὰ καταλύουν διὰ μακρῶν συγγραμμάτων; Νομίζεις λοιπὸν ὅτι ἐμεῖς εἴμαστε ἐκεῖνοι ποὺ ἐπιδεικνύομε πολυπραγμοσύνη, τὴν ὁποία διασύρεις, διότι συνελάβαμε ἐκεῖνον τὸν βέβηλο¹ νὰ κακοφρονῆ καὶ νὰ ἔχη πονηρὴ δοξασία καὶ ἀφοῦ ἐρευνήσαμε τὶς εὐαγγελικὲς καὶ ἀποστολικὲς καὶ πατερικὲς γραφές κατὰ τὴ θεσπέσια δεσποτικὴ εἰσήγησι², καὶ παραβάλλοντάς τες μὲ τὶς καμωμένες ἀπὸ ἐκεῖνον, τὸν ἀπεδείξαμε ὅτι εἶναι βλάσφημος ἐνώπιον συνόδου δικαστικῆς, τὴν ὁποία αὐτὸς προεκάλεσε καὶ ὄχι ἐμεῖς;³ Τοῦτο ἰσχυρίζεσαι ὅτι εἶναι πολυπραγμοσύνη, ὑποστηρίζοντας ἐσὺ τώρα τὶς ἀπόψεις ἐκείνου;

74 Ἐπειδὴ λοιπὸν τοῦτο θεωρεῖς πολυπραγμοσύνη, τὸ νὰ παρουσιάσωμε τὴν ἀλήθεια συνάγοντάς την ἀπὸ τὴ Γραφὴ κατό-

3. Ἐννοεῖ τὴν σύνοδο τοῦ Ἰουνίου 1341. Περὶ αὐτῆς βλ. στὴν Εἰσαγωγὴ τοῦ τόμου 3, σ. 5-12.

δι' αὐτῆς τοὺς ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλοῦντας καθαιρεῖν τε καὶ φιμοῦν, ἕτερον ἡμῖν εὐαγγέλιον εἰσάγεις καὶ διδασκαλίαν ἑτέραν ὑπεναντίαν τῇ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ὧν παράγ-
 5 γελμα ζωῆς αἰωνίου ποριστικὸν ἐρευνᾶν τὰς Γραφὰς καὶ καθαι-
 ρεῖν «πᾶν ὕψωμα ἔπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ». Πολλὴν δ' οἶμαι καὶ χάριν εἰδέναί τῃ σῆ σοφίᾳ πάντας τοὺς ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος τῶν πονηρῶν αἰρέσεων προστάτας τῆς εἰση-
 γήσεως ταύτης χάριν. Τί γὰρ καὶ Σαβέλλιος, ἵνα τοὺς πρὸ αὐ-
 τοῦ παραδράμωμεν, εἰ ταύτας φαίη τὰς ρήσεις αὐτάς, ὡς οὐ δεῖ
 10 πολυπραγμονεῖν ἐπιφανείας διαφόρους Θεοῦ, ὥσπερ σὺ τὴν ἐπ' ὄρους ἄρτίως λέγεις, ἀλλ' οὐδὲ τὰ ὑπὸ τῶν ἀγίων εἰς ἐκάστην αὐτῶν ρηθέντα, ἵνα ἧ ὄντως μυστήρια, ὥσπερ οὖν εἰσι, καὶ ἵνα μὴ τρεῖς Θεοὺς ἀκτίστους πρεσβεύσωμεν, ὑποβεβηκότας καὶ ὑπερκείμενον (ταῦτα γὰρ ἐκεῖνος κατηγορεῖ τῶν ὀρθοδόξων,
 15 ὥσπερ σὺ νῦν τὰς δύο θεότητας)· εἰ τοίνυν ταῦτ' εἰσηγεῖτο Σα-
 βέλλιος, πειθήνιον δ' ὑπέσχομεν οὕς αὐτῶ, πόθεν ἂν ἔσχομεν μνηθῆναι τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος; Ἄλλ' οὐτ' ἐκείνω οὐτε σοι πεισθεῖη τις νοῦν ἔχων. Εὐθὺς γὰρ ἐπιπηδήσει Ἄρειος, τί μυστικώτερον, λέγων, Υἱοῦ γεννήσεως; Σιωπῆ γοῦν
 20 τιμάσθω τελεωτάτη καὶ μὴ δεικνύτω γεννητοαγέννητον Θεόν, ἐξ ὑπερκειμένου καὶ ὑφειμένου συντεθειμένον, ἢ δύο, καὶ τὸν ἕτερον τοῦ ἑτέρου μείζονα, τὸ σαφῶς ἐλληνικὸν τοῦτο δόγμα φάσκων κατὰ σέ.

75 Μακεδόνιος δὲ τί οὐκ ἂν εἴποι τοιοῦτον περὶ τοῦ Πνεύμα-
 25 τος; Εἰ γὰρ σὺ περὶ τῆς θεοφανείας τοιαῦτα λέγων οἶει τι λέγειν, καθ' ἣν αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ Θεὸς εἶπερ ποτε ἐφάνέρωσε καὶ δι' ἧς,

4. Ψαλμ. 72, 8.

5. Ἰω. 5, 39.

πιν ἐξετάσεως καὶ δι' αὐτῆς νὰ καθαιροῦμε καὶ νὰ φιμώνωμε ὄσους ἀπευθύνουν ἀδικία πρὸς τὸ ὕψος⁴, ἄλλο εὐαγγέλιο μᾶς φέρεις καὶ ἄλλη διδασκαλία ἀντίθετη πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν του, τῶν ὁποίων παράγγελμα ποὺ προσπορίζει τὴν αἰώνια ζωὴ εἶναι νὰ ἐρευνοῦμε τὶς Γραφές»⁵ καὶ νὰ καθαιροῦμε «κάθε ὕψωμα ποὺ ἐπαίρεται ἐναντίον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ»⁶. Νομίζω ὅτι ἀναγνωρίζουν πολλὴ εὐγνωμοσύνη στὴ σοφία σου ὅλοι οἱ προστάτες τῶν πονηρῶν αἱρέσεων ἀπὸ ὅλους τοὺς αἰῶνες γι' αὐτὴν τὴν εἰσήγησι. Τί θὰ συνέβαινε πράγματι, ἂν ὁ Σαβέλλιος, γιὰ νὰ παραμερίσωμε τοὺς πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ἔλεγε αὐτὲς τὶς ρήσεις, ὅτι δὲν πρέπει νὰ πολυπραγμο-νοῦμε γιὰ τὶς διαφορὲς ἐπιφάνειες τοῦ Θεοῦ, ὅπως λέγεις ἐσὺ τώρα γιὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους μεταμόρφωσι, ἀλλὰ οὔτε γιὰ τὰ λεγόμενα σὲ κάθε μιά τους ἀπὸ τοὺς ἁγίους, γιὰ νὰ εἶναι πράγματι μυστήρια, ὅπως καὶ εἶναι, καὶ γιὰ νὰ μὴ πιστεῦωμε σὲ τρεῖς θεοὺς ἀκτίστους κατωτέρους καὶ ἀνώτερο (διότι αὐτὸς κατηγοροῦσε τοὺς ὀρθοδόξους, ὅπως ἐσὺ τώρα τὶς δυὸ θεότητες)· ἂν λοιπὸν ὁ Σαβέλλιος εἰσηγεῖτο αὐτὰ τὰ πράγματα, κι' ἐμεῖς τοῦ ἀπλώναμε πειθήνιο αὐτί, ἀπὸ ποῦ θὰ μπορούσαμε νὰ μνηθοῦμε τὸ τρισυπόστατο τῆς θεότητος; Ἄλλ' οὔτε σ' ἐκεῖνον οὔτε σ' ἐσένα θὰ μπορούσε νὰ πεισθῆ κανεὶς μυαλωμένος. Διότι εὐθύς ἀμέσως θὰ πηδήσῃ ὁ Ἄρειος, λέγοντας, τί μυστικώτερο ὑπάρχει ἀπὸ τὴ γέννησι τοῦ Υἱοῦ; Ἄς τιμᾶται μὲ πλήρη σιωπὴ καὶ ἄς μὴ δεικνύῃ Θεὸν γεννητοαγέννητον, συντεθειμένο ἀπὸ ὑπερκείμενο καὶ ὑφειμένο, ἢ δύο θεοὺς, τὸν ἕνα μεγαλύτερον ἀπὸ τὸν ἄλλο, λέγοντας σύμφωνα μὲ σένα σαφῶς τὸ ἐλληνικὸ τοῦτο δόγμα.

75 Ὁ δὲ Μακεδόنيος ἦ δὲν θὰ ἔλεγε τέτοιο περὶ τοῦ Πνεύματος; Διότι ἂν ἐσὺ λέγοντας τέτοια πράγματα περὶ τῆς θεοφανείας νομίζῃς ὅτι κάτι λέγεις, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς

6. Β' Κορ. 10, 5.

ὡς ὁ ἅγιός φησι Μάξιμος, «πᾶν εἶδος καὶ μυστήριον θεολογίας ἀσφαλῶς τε καὶ τρανωῶς ἐδίδαξε», τί οὐκ ἂν εἴποιεν ἐκεῖνοι περὶ τῶν ὑποστάσεων αὐτῶν καὶ τῆς θείας φύσεως τὸν λόγον ποιούμενοι; Νεστόριος δὲ καὶ Εὐτυχῆς, τὰ ἐναντία κακὰ καὶ τὴν κα-
 5 κίαν ὁμότητα, πῶς οὐκ ἐνασμενίσουσι τοῖς σοῖς τούτοις λόγοις, εἴπερ μυστήριόν ἐστι καὶ ἡ κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ γέννησις; Ἐροῦσι γὰρ τούτων πρὸς ἡμᾶς ἐκάτερος, «ἄφετε ζητεῖν καὶ πολυπραγμονεῖν τὰ πρὸ τῆς γεννήσεως, τὰ ἐπὶ τῇ γεννήσει, τὰ μετὰ τὴν γέννησιν, ἵνα ἢ μυστήριον ὄντως ἡ τοῦ Χριστοῦ γέννη-
 10 σις καὶ ἵνα μὴ διθεῖται γένησθε συντιθέντες ἐν δυσὶ τὸν ἕνα Θεὸν καὶ κατ' ἄμφω τὸν αὐτὸν λέγοντες, ἢ δύο διαφόρους τοῦ Θεοῦ υἱούς, ὄρατὸν ὅπωςδῆποτε καὶ ἀόρατον». Ταῦτα γὰρ κατηγορεῖ τῶν δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ λεγόντων ὁ δυστυχῆς Εὐ-
 15 βείας Ἀκίνδυνος διθεῖτας ὀνομάζει τοὺς καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατ' ἐνέργειαν ἄκτιστον εἶναι τὸν Θεὸν δοξάζοντας, αὐτὸς πάντα καὶ τάναντία σχεδὸν δυσσεβήματα εἰς μίαν, τὴν ἑαυτοῦ, συμφορήσας ὁ τάλας ψυχὴν, εἰ καὶ νῦν ἡμῖν πάντα λέγειν οὐδ' ὁ καιρὸς ἀποχρήσει.

76 Τὸ δ' ἐξαιρετὸν αὐτῷ δόγμα καὶ μᾶλλον παντὸς περισπού-
 δαστον, ἡ ἀθεΐα καὶ τὸ πρὸς ἀγνωσίαν τελείαν Θεοῦ τοὺς πολ-
 λούς συνελαύνειν, μᾶλλον δ' αὐτὸς συνελαύνεσθαι παρὰ τῶν αὐ-
 τοῦ λόγων καὶ συγγραμμάτων. Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἔστιν οὐδεὶς,
 25 δὲ τὸ εἶναι Θεὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ κατεῖληφε· πᾶσι γὰρ παν-
 τάπασιν ἀνέπαφός ἐστιν ἐκείνη τοῖς οὔσι, «καὶ πάσαις ἐπινοίαις ἀνεπινόητος, ὡς πάσης θεωρητικῆς ἐξεώς τε καὶ δυνάμεως ἀ-
 θυπερουσίως ἐν ἀβάτοις ὑπερανιδρυμένη, καὶ τῷ τρόπῳ τῆς ὑπερφουῶς ὑπεροχῆς», κατὰ τὸν θεοφάντορα Διονύσιον, ἀλογία

ἐφανερώσε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ καὶ διὰ τῆς ὁποίας, ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Μάξιμος, «κάθε εἶδος καὶ μυστήριον θεολογίας ἐδίδαξε ὀρθῶς καὶ καθαρῶς», τί δὲν θὰ μπορούσαν νὰ εἰποῦν ἐκεῖνοι ὁμιλώντας· γιὰ τίς ὑποστάσεις καὶ γιὰ τὴ θεία φύσιν; Ὁ δὲ Νεστόριος καὶ ὁ Εὐτυχῆς, τὰ ἀντίθετα κακὰ ἀλλὰ ὁμότιμα κατὰ τὴν κακία, πῶς δὲν θὰ εὐχαριστηθοῦν μὲ τούτους τοὺς λόγους σου, ἂν εἶναι μυστήριον καὶ ἢ κατὰ σάρκα γέννησις τοῦ Χριστοῦ; Διότι θὰ μᾶς εἶπῃ ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς δύο τους, «παύσετε νὰ ζητῆτε καὶ νὰ πολυπραγμονῆτε τὰ πρὶν ἀπὸ τὴ γέννησιν, τὰ κατὰ τὴ γέννησιν, τὰ ἔπειτα ἀπὸ τὴ γέννησιν, γιὰ νὰ εἶναι πραγματικὸ μυστήριον ἢ γέννησις τοῦ Χριστοῦ καὶ γιὰ νὰ μὴ γίνετε διθεῖτες, συνδέοντας μὲ δύο τὸν ἕνα Θεὸ καὶ λέγοντας τὸν ἴδιον καὶ κατὰ τὸν ἕνα καὶ κατὰ τὸν ἄλλο, ἢ δύο διαφόρους υἱοὺς τοῦ Θεοῦ, ὁρατὸν ὅπωςδὴποτε καὶ ἀόρατον». Διότι ὁ δυστυχῆς Εὐτυχῆς αὐτὰ κατηγοροῦσε τοὺς δεχομένους δύο φύσεις στὸ Χριστό, ὅπως τώρα ὁ κινδυνεύσας νὰ συλληφθῆ ἀπὸ τὰ βρόχια τῆς ἀσεβείας Ἀκίνδυνος ὀνομάζει διθεῖτες αὐτοὺς πού δέχονται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἄκτιστος, καὶ κατ' οὐσία καὶ κατ' ἐνέργεια, αὐτὸς ὁ ταλαίπωρος συναθροίζοντας ὅλα καὶ τὰ ἀντίθετα σχεδὸν δυσσεβήματα σὲ μιὰ ψυχὴ, τὴ δική του, ἂν καὶ τώρα δὲν θὰ μᾶς ἀρκέσῃ ὁ χρόνος νὰ τὰ εἰποῦμε ὅλα.

76 Τὸ ἐξαίρετο δόγμα του μάλιστα καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅλα περισπούδαστο εἶναι ἡ ἀθεΐα καὶ τὸ ὅτι σπρώχνει τοὺς πολλοὺς πρὸς τὴν τελείαν ἀγνωσία τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ ὁ ἴδιος σπρώχνεται ἀπὸ τὰ λόγια καὶ τὰ συγγράμματά του. Διότι δὲν ὑπάρχει, δὲν ὑπάρχει κανεὶς, ὁ ὁποῖος ἔχει καταλάβει τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν οὐσία του· ἐκείνη πράγματι εἶναι ἐντελῶς ἀνέπαφη ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα, «καὶ ἀπὸ ὅλες τίς ἐπίνοιες ἀνεπινόητος, ὡς ὑπερεδραιωμένη ἐπάνω ἀπὸ κάθε θεωρητικὴ ἐξί καὶ δύναμι καὶ αὐθυπερουσίως σὲ ἄβατα, καὶ κατὰ τὸν τρόπο τῆς ὑπερφουοῦς ὑπεροχῆς», κατὰ τὸν θεοφάντορα Διονύσιο

τις οὔσα καὶ ἀνωνυμία καὶ ἀγνωσία. Ταύτης οὖν ἀπερινοήτου καὶ ἀκοινωνήτου παντάπασιν οὔσης τοῖς οὔσι πᾶσιν, εἰ μὴ τὸν Θεὸν γνοιήμεν ὡς τῶν φωτιζομένων θείως ἔλλαμψιν καὶ τῶν ἐκθεουμένων ὑπὸ τῆς θείας ἐλλάμψεως θεαρχίαν καὶ τὴν ἱερὰν
5 καὶ ὑπερκόσμιον ἐπιγνοιήμεν πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν, ἢ τῇ πείρᾳ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ζῶντες ἢ τὰ περὶ αὐτῆς εἰρημένα τοῖς ἀγίοις μετὰ πίστεως ἐρευνῶντες, ἄρ' ἔχομεν ἄλλοθὲν ποθεν ἐπιγνῶναι κατ' ἀλήθειαν τὸν Θεόν; Οἴμενον.

77 Εἰ γάρ τις ἐκ τῆς εὐαρμοστίας φαίη τῆς κτίσεως, ἀλλ' ἐκ
10 ταύτης καὶ οἱ τοῦ αἰῶνος τούτου σοφοί, κατὰ τὸ εἰπόντα, τὴν θείαν ἀρχοῦσιν ἐπίγνωσιν, περὶ ὧν φησιν ὁ Παῦλος ὅτι «οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν». Πάλιν οὖν Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνος ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐπιστρέφουσιν ἔμετον κάκεινην μό-
νην τὴν θεογνωσίαν πρεσβεύουσιν, ἥτις οὐδὲν ἤττον ἀγνωσία
15 ἐστὶ Θεοῦ· τῆς δ' ἀληθινῆς ἐκ τῆς θείας ἐπιφανείας τε καὶ κοι-
νωνίας θεογνωσίας σφᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς αὐτοῖς πειθομένους ἀπάγουσι πολυτρόπως εἰς αὐτὴν βλασφημοῦντες. Καὶ τοῦτο γὰρ
πῶς οὐ φανερῶς βλασφημοῦντων εἰς τε τὸ μέγα φῶς ἐκεῖνο καὶ
τοὺς ἐν συγγράμμασιν ἔθ' ἡμῖν ἐνδημοῦντας ἀγίους, τὸ νομίζειν
20 διδάσκειν ὡς εἰ τις ἐξετάζοι τοῦτό τε καὶ τὰ ὑπὲρ τούτου τῶν
πατέρων συγγράμματα, διθεῖρα περιπεσεῖται, καὶ τὸ πᾶσαν ἐντε-
θησαυρισμένην ἔχον θεολογίαν τοῖς ἀναθεωρεῖν αἰρουμένοις,
ὡς οἱ θεῖοι πατέρες ὑπαγορεύουσι, πολυθείας πρόξενον ἐξετα-
ζόμενον γίνεσθαι καὶ σκότους καὶ ψεύδους τοῖς πρὸς αὐτὸ βλέ-
25 πουσιν, βαβαί, τῆς ἀληθείας τὸ φῶς;

78 Δέδοικα περὶ τῇ βουλευούσῃ τὰ τοιαῦτα ψυχῇ μὴ τῷ δεῖ

εἶναι ἀλογία καὶ ἀνωνυμία καὶ ἀγνωσία⁷. Ἄφοῦ λοιπὸν αὐτῆ, ἡ οὐσία, εἶναι ἐντελῶς ἀπερινόητη καὶ ἀκοινώνητη σὲ ὅλα τὰ ὄντα, ἂν δὲν ἐγνωρίζαμε τὸν Θεὸ ὡς ἔλλαμψι, κι' ἂν δὲν ἀνεγνωρίζαμε τὴν ἱερὴ καὶ ὑπερκόσμια πρὸς αὐτὸν κοινωνία, εἴτε ζώντας μὲ τὴν πεῖρα κατὰ τὸ εὐαγγέλιο εἴτε ἐρευνώντας μὲ πίστι τὰ λεχθέντα περὶ αὐτῆς ἀπὸ τοῦς ἀγίους, ἄραγε ἔχομε ἀπὸ πουθενὰ ἄλλοῦ νὰ ἐπιγνώσωμε ἀληθινὰ τὸν Θεό; Ὅχι βέβαια.

77 Ἄν πράγματι ἔλεγε κανεὶς ὅτι μπορούμε νὰ ἐπιγνώσωμε ἀπὸ τὴν ἀρμονία τῆς κτίσεως, ἀλλ' ὅπως ἔχει λεχθῆ, ἀπὸ αὐτῆ καυχῶνται καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γιὰ τὴ θεία ἐπίγνωσι, γιὰ τοῦς ὁποίους λέγει ὁ Παῦλος ὅτι «δὲν ἐγνώρισε ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεό»⁸. Πάλι λοιπὸν ὁ Βαρλαάμ καὶ ὁ Ἀκίνδυνος ἐπιστρέφουν στὸν ἐμετό τους⁹ κι' ἐκείνη μόνο τὴ θεογνωσία ἀποδέχονται, ἡ ὁποία δὲν εἶναι λιγώτερο ἀγνωσία Θεοῦ, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ θεογνωσία, ποὺ στηρίζεται στὴ θεία ἐπιφάνεια καὶ κοινωνία, ἀπομακρύνουν καὶ τοῦς ἑαυτοῦς των καὶ τοῦς ὁπαδούς των βλασφημώντας σ' αὐτὴν πολυτρόπως. Διότι πῶς δὲν εἶναι καὶ τοῦτο γνῶρισμα ἀνθρώπων ποὺ φανερὰ βλασφημοῦν καὶ πρὸς τὸ μέγα ἐκεῖνο φῶς καὶ πρὸς τοῦς ἀγίους ποὺ ἀκόμη διαμένουν κοντὰ μας μὲ τὰ συγγράμματά τους, τὸ νὰ νομίζουν ὅτι διδάσκουν ὅτι, ὅποιος ἐξετάζει τοῦτο καὶ τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων ποὺ γράφουν γιὰ τοῦτο, θὰ περιπέση σὲ διθεΐα, καὶ αὐτὸ ποὺ ἔχει θησαυρισμένη ὅλη τὴ θεολογία, ἐξεταζόμενο ἀπὸ τοῦς ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀναθεωροῦν, ὅπως ὑπαγορεύουν οἱ θεῖοι Πατέρες, γίνεται πρόξενον πολυθεΐας καὶ σκότους καὶ ψεύδους γι' αὐτοῦς ποὺ βλέπουν, ἀλλοίμονο, πρὸς τὸ ἴδιο τὸ φῶς τῆς ἀληθείας;

78 Φοβοῦμαι μήπως τυχὸν ἡ ψυχὴ ποὺ βουλεύεται τέτοια

7. Πρβλ. *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 1,1, PG 3, 588B.

8. *Α' Κορ.* 1, 21.

9. Πρβλ. *Β' Πέτρ.* 2, 22.

ταῖς βουλαῖς ἀντικειμένω τοῦ Θεοῦ συνεζύγη τελέως, τοῦ λέγοντος ἀκούων· «βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεὸς συνιέντας τοῦ βάθους τῶν κατ' αὐτὸ πεπραγμένων, τῇ γνώσει δραστικωτέραν ἐπισπάσασθαι τὴν χάριν, μιμήσει τοῦ μεταμορφωθέντος, καὶ ἐν
5 ἡμῖν αὐτοῖς ἐνεργοῦσαν τὸ θαυμαστὸν δὴ τοῦτο καὶ ξένον μυστήριον», ὃ καὶ ἀπὸ τῶν ἄρτι προηγημένων ὁ ἀντιλέγων οὐ λέληθε πρὸς τὰ κτιστὰ κατασπῶν. Ἐπεὶ γὰρ τοῖς διὰ τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἄκτιστον αὐτὸ δεικνῦσιν ἀντικαθίστησιν ἑαυτὸν καὶ πολλοῖς αὐτοὺς παρὰ τοῦτο περιπίπτειν ἀτόποις ἰσχυρίζεται,
10 δῆλός ἐστι τοῖς κτίσμασιν αὐτὸ συντάττων αὐτός, οὐδὲν δ' ἦττον καὶ τῷ παραινεῖν «μὴ πολυπραγμονεῖν τὰ ρηθέντα τοῖς ἀγίοις εἰς τὸ φῶς ἐκεῖνο, ἵνα μὴ δύο θεοὺς καὶ δύο θεότητας ἀκτίστους πρεσβεύσωμεν, ὑπερκειμένην καὶ ὑφειμένην, ὄρατὴν καὶ ἀόρατον». Οὐ γὰρ τὸ δύο θεότητας πρεσβεύειν δυσσεβὲς λέγει, ἀλλὰ
15 τὸ δύο ἀκτίστους, οὐδὲ τὸ ὑπερκειμένην καὶ ὑφειμένην. Εἰ γὰρ ἢ ἑτέρα κτιστή, καὶ τὸ ἕτερον, καὶ τὸ ὑφειμένον οὐ κατὰ τὸ αἰτιατὸν μόνον ἀλλὰ καὶ κατ' οὐσίαν ἐξ ἀνάγκης ἔξει. Οὐκ οὖν ἀπλῶς τὰ δύο πρεσβεύειν δυσσεβὲς φησιν, ἀλλὰ τὸ μετὰ τῆς φύσεως ἐκείνης καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο ἄκτιστον δοξάζειν καὶ πρὸς τοῦτο τὸν
20 ἄσπονδον ἀναρριπίζει πόλεμον· τὰ δ' ἄλλα μορμολυττόμενος τοὺς ἀπλουστέρους προσαρτᾷ.

79 Πάντων γὰρ τῶν θεηγόρων ἀναρχον καὶ ἀἴδιον τὸ φῶς ἐκεῖνο δοξαζόντων, ὡς πολλάκις καὶ διὰ πολλῶν ἐδειξάμεν, πρὸς δὲ καὶ θεότητα προσαγορευόντων ὡς θέωσιν ὑπάρχον,
25 μόνοις τοῖς κατηξιωμένοις ἀπορρήτως ὄρατὴν, ἔστι δ' ὧν καὶ νοητὴν, ὡς οὐκ ὀφθαλμοῖς μόνον σώματος ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς

πράγματα συζεύχθηκε τελείως με τὸν πάντοτε ἀντικείμενο στὶς βουλές τοῦ Θεοῦ, ἀκούοντας τὸν λέγοντα: «ὁ Θεὸς θέλει ἀπὸ ἡμᾶς, ἀντιλαμβανόμενοι τὸ βάθος τῶν κατ' αὐτὸ πράξεων, μετὴ γνῶσι νὰ ἐξασφαλίσωμε δραστικώτερη χάρι, κατὰ μίμησι τοῦ μεταμορφωθέντος, πού νὰ ἐνεργῇ μέσα μας τοῦτο τὸ θαυμαστὸ καὶ ξένο μυστήριον»¹⁰, τὸ ὁποῖο καὶ ἀπὸ τὰ ἀμέσως προηγούμενα ὁ ἀντιλέγων δὲν διαφεύγει τὴν προσοχὴ ὅτι τὸ κατεβάζει πρὸς τὰ κτιστά. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἀντιτάσσεται πρὸς τοὺς ἀποδεικνύοντας διὰ τῶν ἱερῶν Γραφῶν ὅτι τοῦτο εἶναι ἄκτιστο καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι αὐτοὶ περιπίπτουν σὲ πολλὰ ἄτοπα γιὰ τοῦτο, φανερώνει ὅτι ὁ ἴδιος τὸ συγκαταλέγει στὰ κτίσματα, ὄχι δὲ ὀλιγώτερο μετὸ ὅτι παραινεῖ «νὰ μὴ πολυπραγμονοῦμε τὰ λεχθέντα ἀπὸ τοὺς ἁγίους στὸ φῶς ἐκεῖνο, γιὰ νὰ μὴ πιστεύωμε σὲ δυὸ θεοὺς καὶ δυὸ θεότητες ἄκτιστες, ὑπερκειμένη καὶ ὑφειμένη, ὄρατὴ καὶ ἀόρατη». Δὲν λέγει πράγματι δυσσεβὲς τὸ νὰ πιστεύωμε σὲ δυὸ θεότητες, ἀλλὰ τὸ νὰ πιστεύωμε σὲ δυὸ ἄκτιστες, οὔτε τὸ νὰ λέγωμε ὑπερκειμένη καὶ ὑφειμένη. Διότι, ἂν ἡ μία εἶναι κτιστὴ, καὶ τὸ ἄλλο θὰ εἶναι, καὶ θὰ ἔχη τὸ ὑφειμένο ὄχι μόνο κατὰ τὸ αἰτιατὸ ἀλλὰ ἀναγκαίως καὶ κατ' οὐσίαν. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυσσεβὲς ἀπλῶς τὸ νὰ πιστεύωμε σὲ δυὸ, ἀλλὰ τὸ μαζὶ μετὴ τὴ φύσι ἐκεῖνη νὰ θεωροῦμε καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο ἄκτιστο, καὶ πρὸς τοῦτο ἀναρριπίζει τὸν ἄσπονδο πόλεμο· κατὰ τὰ ἄλλα ἐκφοβίζοντας τοὺς ἀπλουστέρους τοὺς προσελκύει.

- 79 Ἐνῶ ὅλοι οἱ θεηγόροι θεωροῦν τὸ φῶς ἐκεῖνο ἄναρχο καὶ ἀΐδιο, ὅπως πολλές φορές καὶ διὰ πολλῶν λόγων ἐδειξάμε, ἐπίσης δὲ τὸ ὀνομάζουν καὶ θεότητα, διότι εἶναι θέωσις, ὄρατὴ ἀπορρήτως μόνο ἀπὸ τοὺς καταξιωμένους, γιὰ μερικοὺς μάλιστα καὶ νοητὴ, διότι ἡ θεία ἐκεῖνη ἔλλαμψις ἐγγίνεται ἀπερι-

10. Ἄνδρέου Κρήτης, *Λόγος εἰς Μεταμόρφωσιν*, PG 97, 936CD.

ψυχῆς ἐγγινομένης ἀπερινοήτως τῶν ἠξιωμένων τῆς θείας ἐλ-
 λάμψεως ἐκείνης, οὗτος παραινεῖ μὴ πολυπραγμονεῖν τὰς τῶν
 ἀγίων περὶ ταύτης γραφάς, ἵνα μὴ ἄκτιστον εἶναι δοξάσωμεν
 τὴν ἔλλαμψιν ταύτην μετὰ καὶ τῆς χορηγούσης ταύτην οὐσίας.
 5 Εἰ μὲν οὖν μὴ φανερῶς οἱ πατέρες θεότητα, καὶ ὄρατὴν ἐν δυνά-
 μει θείου Πνεύματος μόνοις τοῖς ἀγίοις καὶ φυσικὴν ἀκτῖνα τῆς
 θεότητος, ἄκτιστόν τε καὶ ἀναρχον, εἶναι ταύτην ἐθεολόγουν,
 ἀλλ' ἡμῶν ἐρευνώντων, ὑπεφαίνεται ὡς παραγγέλλων αὐτὸς
 μὴ πολυπραγμονεῖν, ἐώκει ἂν τὴν περιεργότεραν κωλύειν ἔρευ-
 10 ναν. Νῦν δὲ τῶν πατέρων φανερῶς ταῦθ' οὕτω θεολογούντων
 οὐδὲν οὗτος ἄλλο λέγει σαφῶς ἢ ὅτι, «τὰς πατερικὰς παραδό-
 σεις καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος ἀθετήσαντες, ἐμοὶ πεί-
 θεσθε πάντες καὶ ταῖς ἐμαῖς καινοφωνίαις ἀνεξετάστως ὑπείκε-
 τε καὶ τὰς τῶν ἀγίων παρωσάμενοι φωνὰς ἐμὲ καθηγεμόνα
 15 νέας ὑποδέξασθε θεοσεβείας, ὡς ὑπέρτερον ἢ κατ' ἐκείνους
 ἅπαντας ὄντα καὶ διαφερόντως ἀκριβέστερον θεολόγον».

80 Ἐκ τοιαύτης ἀπονοίας τὰς φανοτάτας ἴσα καὶ τὸ φῶς περὶ
 τοῦ φωτὸς ἀναπτύξεις τῶν ἀγίων παραρριπτεῖσθαι δεῖν ὑποκα-
 τασκευάζει τοιαῦτ' εἰσηγούμενος, «ἵνα», φησί, «μὴ δύο θεότη-
 20 τας ἀκτίστους πρεσβεύσωμεν, καὶ τὴν ἔλλαμψιν ἄκτιστον θεό-
 τητα λέγοντες, τὴν ὄρατὴν ὅπωςδὴποτε γεγενημένην, καὶ τὴν
 οὐσίαν τὴν ὑπερκειμένην τε καὶ ἀόρατον». Οὐκοῦν σὺ κτιστὴν
 ταύτην λέγεις τὴν ἔλλαμψιν. Πῶς γὰρ οὐ; προϊόντος δὲ τοῦ λό-
 γου καὶ παρρησιάζῃ τοῦτο φρονῶν. Τίνος τοίνυν ἡ ὄρατὴ μὲν
 25 μόνοις τοῖς ἀγίοις αὐτὴ καὶ θεοειδεῖς τῇ μεθέξει τοὺς θεουμέ-
 νους ἐκτελοῦσα, κτιστὴ δὲ κατὰ σὲ θεότης καὶ λαμπρότης; Οὐχὶ

νοήτως ὄχι μόνο στοῦ σώματος τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀλλὰ καὶ στῆς ψυχῆς τῶν ἀξιωμένων αὐτῆς, τοῦτος παραινεῖ νὰ μὴ πολυπραγμονοῦμε τὶς γραφῆς τῶν ἀγίων γι' αὐτήν, γιὰ νὰ μὴ πιστεύσωμε ὅτι ἡ ἔλλαμψις τούτη εἶναι ἄκτιστη μαζί μὲ τὴν οὐσία πού τὴν χορηγεῖ. Ἐννοεῖται δὲν ἐθεολογοῦσαν φανερὰ οἱ Πατέρες αὐτὴν ὡς θεότητα ὁρατὴν μὲ τὴ δύναμι τοῦ θείου Πνεύματος ἀπὸ μόνους τοὺς ἀγίους καὶ ὡς φυσικὴ ἀκτῖνα τῆς θεότητος, ἄκτιστη καὶ ἄναρχη¹¹, ἀλλὰ καθὼς ἐμεῖς ἐρευνούσαμε, παρουσιαζόταν αὐτὸς νὰ παραγγέλλη κάπως νὰ μὴ πολυπραγμονοῦμε, ἐφαινόταν νὰ ἐμποδίζη τὴν περιεργότερη ἔρευνα. Τώρα ὁμοίως πού οἱ Πατέρες φανερὰ θεολογοῦν αὐτὰ μὲ τέτοιον τρόπο, τοῦτος δὲν λέγει τίποτε ἄλλο σαφῶς παρὰ ὅτι, «ἀφοῦ ἀθετήσετε τὶς πατερικὲς παραδόσεις καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ Πνεύματος, νὰ πείθεσθε ὅλοι σ' ἐμένα καὶ νὰ ἀκολουθῆτε τὶς δικές μου καινοφωνίες ἀνεξέταστα καὶ παραμερίζοντας τὶς γνώμες τῶν ἀγίων νὰ ὑποδεχθῆτε ἐμένα ἡγέτη νέας θεοσεβείας, ὡς ἀνώτερον ἀπὸ ὅλους ἐκείνους καὶ ἐξαιρετικῶς ἀκριβέστερο θεολόγο».

80 Μὲ τέτοια παράκρουσι ἰσχυρίζεται ὅτι πρέπει ν' ἀπορρίπτονται καὶ οἱ φωτεινότετες σὰν τό φῶς ἐκθέσεις τῶν ἀγίων περὶ τοῦ φωτός, εἰσηγούμενος τέτοια, «ὥστε, λέγει, νὰ μὴ πρεσβεύωμε δυὸ ἅγιες θεότητες λέγοντας θεότητα καὶ τὴν ἄκτιστη ἔλλαμψι, πού ὅπωςδήποτε εἶναι ὁρατὴ, καὶ τὴν οὐσία πού εἶναι ὑπερκειμένη καὶ ἀόρατη». Λοιπὸν ἐσὺ λέγεις κτιστὴ αὐτὴν τὴν ἔλλαμψι – πῶς ὄχι; – καθὼς δὲ προχωρεῖ ὁ λόγος καὶ ἐκφράζεσαι φανερὰ ὅτι ἔτσι φρονεῖς. Τίνος λοιπὸν εἶναι αὐτὴ ἡ θεότης καὶ λαμπρότης, ἡ ὁρατὴ μὲν μόνο στοὺς ἀγίους καὶ καθιστῶσα τοὺς θεουμένους θεοειδεῖς μὲ μόνη τὴ μέθεξι; Ὁχι τοῦ Θεοῦ

11. Βλ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ, Ὁμιλίαν εἰς Μεταμόρφωσιν 12, PG 96, 564B.

τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτῆς αὐτοῦ τῆς θείας φύσεως, καθάπερ αὐτὸς ἀστράψας ἐπ' ὄρους κατ' αὐτὴν ὑπέδειξε, καὶ παρὰ τῶν κατὰ καιροῦς ἠξιωμένων τῆς λαμπρότητος ταύτης ἐδιδάχθημεν; Τοιγαροῦν καὶ σὺ δύο λέγεις τοῦ Θεοῦ θεότητος, τὴν μὲν ἄκτιστον, 5 τὴν δὲ κτιστὴν· οὐκ ἔστι δὲ τὴν κτιστὴν ἀκτίστου εἶναι οὐσίας οὐδὲ τὴν ἄκτιστον κτιστῆς. Οὐκοῦν, ὃν σὺ λέγεις ἓνα Θεόν, ἐξ ἀκτίστου καὶ κτιστῆς συγκείμενός ἐστιν οὐσίας.

81 Μᾶλλον δέ, ἐπειδὴ ταῦτα συνελθεῖν εἰς ἓν ἀδύνατον, δύο θεοὺς καὶ δύο ἀρχὰς πρεσβεύεις ἐναντίας, μανεῖς κατὰ τὸν Μά-
10 νεντα, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς αὐτοῦ μᾶλλον ἀλλοκότου καὶ παντά-
πασιν ἀνακολούθου καὶ χείρονος διατελεῖς ἐπειλημμένος δόξης, ὡς ἐν τῷ *Καταλδγω* τοῦ πλήθους τῶν σῶν ἀτοπημάτων ἀπεδειξάμεν. Ὡστε τὰς ἐν Πνεύματι τοῖς ἀγίοις εἰρημένας περὶ τοῦ ἐν *Θαβωρίῳ* λάμπαντος φωτὸς φωνὰς ἡμεῖς συμβιβάζομεν
15 καὶ συναρμόζομεν καὶ συνάγομεν εἰς ἓν, οὐχ ἵνα διθεῖαν, ὡς αὐ-
τὸς διαβάλλεις καὶ συκοφαντεῖς, κατασκευάσωμεν, ἀλλ' ἵνα σὲ διθεῖας ἀπαλλάξωμεν τῆς ὄντως αἰσχίστης καὶ δυσσεβοῦς, ἀσε-
βοῦς δὲ εἰπεῖν οἰκειότερον.

82 Ἄρειος μὲν γὰρ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρα-
20 φρονῶν ἔλεγε κτιστά, σὺ δ' ὡσπερ ὑπερβαλέσθαι τὴν ἀφροσύ-
νην ἐκείνου φιλοτιμούμενος καὶ τὸν Πατέρα πρὸς τὴν κτίσιν κα-
τασπᾶς. Ἡ ἔλλαμψις γὰρ αὕτη καὶ λαμπρότης καὶ ἐνέργεια κοι-
νή ἐστι Πατρός, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος· οὗ δὲ ἡ ἐνέργεια κτιστῆ,
ἄκτιστος αὐτὸς οὐκ ἔστι κατὰ τοὺς θεοσόφους θεολόγους. Οὗ-
25 τως ἐκ τοῦ συκοφαντεῖν καὶ διαβάλλειν τοὺς προσκυνητὰς τῆς
μιᾶς καὶ μόνης ἀκτίστου καὶ τρισυποστάτου καὶ παντοδυνάμου
θεότητος διθεῖτης ὁμοῦ καὶ ἄθεος· αὐτὸς ἀναπέφηνας, τὸ παρα-

καὶ τῆς θείας του φύσεως, ὅπως ὑπέδειξε ὁ ἴδιος ὅταν ἄστραψε ἐπάνω στὸ ὄρος κατ' αὐτὴν καὶ ὅπως ἐδίδαχθήκαμε ἀπὸ τοὺς κατὰ καιροὺς ἀξιωμένους αὐτῆς τῆς λαμπρότητος; Ἐπομένως καὶ σὺ δυὸ θεότητες τοῦ Θεοῦ δέχεσαι, τὴν μιᾶ ἄκτιστη, τὴν ἄλλη κτιστή· καὶ δὲν μπορεῖ ἡ κτιστὴ νὰ εἶναι ἄκτιστης οὐσίας καὶ ἡ ἄκτιστη κτιστῆς. Ἐπειδὴ αὐτὸς ποὺ ἐσὺ λέγεις ἓνα Θεὸν σύγκεται ἀπὸ ἄκτιστη καὶ κτιστὴ οὐσία.

81 Ἡ μᾶλλον, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ συνδεθοῦν αὐτὰ σὲ ἓνα, πρεσβεύεις δύο θεοὺς καὶ δύο ἀρχὲς ἐνάντιες μεταξὺ τους, προσβληθεὶς ἀπὸ τὴ μανία τοῦ Μάνεντος, ἢ μᾶλλον ἔχεις διαμορφώσει δοξασία χειρότερη ἀκόμα ἀπὸ τὴν δική του ἀλλόκοτη καὶ ἐντελῶς ἀνακόλουθη, ὅπως ἀπεδείξαμε στὸν *Κατάλογο* τοῦ πλήθους τῶν ἀτοπημάτων σου¹². Ὡστε ἐμεῖς συμβιβάζομε καὶ συναρμόζομε καὶ συνάγομε σ' ἓνα τὶς γνῶμες ποὺ ἔχουν διατυπωθῆ ἀπὸ τοὺς ἀγίους Πατέρες, ὅχι γιὰ ν' ἀπαλλάξωμε ἐσένα ἀπὸ τὴ διθεΐα, τὴν πραγματικὰ αἰσχρὴ καὶ δυσσεβῆ, ἢ, ὅπως θὰ ἐλέγαμε καταλληλότερα, ἀσεβῆ.

82 Ὁ Ἄρειος, παραφρονώντας, ἔλεγε κτιστὰ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἐσὺ ὅμως σὰν νὰ ἀγωνίζεσαι νὰ ὑπερβάλῃς τὴν ἀφροσύνη ἐκείνου, καταρρίπτεις καὶ τὸν Πατέρα πρὸς τὴν κτίσι. Διότι αὐτὴ ἡ ἔλλαμψις καὶ λαμπρότης καὶ ἐνέργεια εἶναι κοινὴ τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· αὐτὸς δέ, τοῦ ὁποίου ἡ ἐνέργεια εἶναι κτιστὴ, δὲν εἶναι ἄκτιστος αὐτὸς ὁ ἴδιος κατὰ τοὺς θεοσόφους θεολόγους. Ἐτσι μὲ τὸ νὰ διαβάλλῃς καὶ συκοφαντῆς τοὺς προσκυνητὰς τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἄκτιστης καὶ τρισυπόστατης καὶ παντοδύναμης θεότητος, παρουσιάζεσαι ἐσὺ ὁ ἴδιος διθεΐτης καὶ ἄθεος συγχρόνως, πρᾶ-

12. Ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὸν *A' Ἀντιρρητικὸν πρὸς Ἀκίνδυνον*, 7, 14–46, Πρβλ. καὶ *Ἐκθεσιν δυσσεβημάτων*, τόμ. 3, σ. 516–529

δοξότατον, μᾶλλον δὲ καὶ λίαν ἀκόλουθον. Ὁ γὰρ τὴν τῶν
ἀγίων εὐσέβειαν ὑπερβαίνειν οἰόμενος καὶ τῶν αὐτοῖς ἐν πᾶσιν
ὁμολογούντων ὡς πολυθέων κατεπαιρόμενος εἰκότως τοῦ ἐνὸς
Θεοῦ ἐκπεσῶν ἀγνωσίαν πέπονθε τελείαν Θεοῦ καὶ τοῖς ἐναν-
στίοις καὶ τὴν κακοφροσύνην ὁμοίοις περιπίπτων οὐ συνορᾷ.

γμα πραδοξότατο, μάλλον δὲ πολὺ συνεπές. Διότι ἐκεῖνος πού νομίζει ὅτι ξεπερνᾷ τὴν εὐσέβεια τῶν ἀγίων καὶ ὑψηλοφρονεῖ ἀπέναντι στοὺς ὁμόφρονές των καθ' ὅλα, ὡς δῆθεν πολυθέους, ἐκπεσῶν εὐλόγως τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, ἔπαθε τελεία ἀγνωσία Θεοῦ καὶ δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι περιπίπτει στοὺς ἀντιθέτους καὶ ὁμοίους κατὰ τὴν κακοφροσύνη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

*Ὅτι ἐξ ὧν φησιν ὁ Παλαμᾶς εἰς δείκνυται Θεὸς ἐν μιᾷ
καὶ ἀπλῇ καὶ ἰσῆ ἀκτίστῳ θεότητι, ἐξ ὧν δὲ ὁ
Ἀκίνδυνός φησι, δύο Θεοὶ καὶ δύο δείκνυται
θεότητες, ἄνισοι καὶ ἀνόμοιοι καὶ ὄντως
ὑπερκείμενοι καὶ ὑφειμένοι*

83 Σὺ δὲ πόθεν ἡμᾶς ἐφώρασας καὶ διὰ τίνων διθεῖτας ἀπο-
δεικνύεις ὅτι τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ καὶ ὄρατὴν μᾶλλον δὲ καὶ νοητὴν
λέγομεν θεότητα, καθάπερ οἱ θεόληπτοι διδᾶσκουσι θεολόγοι;
Καὶ καταλίπωμεν τοῦτο νῦν, ὅτι ἐκεῖνοι τοῦτό φασιν, ὧν νόμος
5 εὐσεβείας ὁ λόγος, ὧν ἅπαν φθέγμα τὴν γῆν περιέσχε πᾶσαν καὶ
ὑπὸ πάσης ἱερᾶς Ἐκκλησίας ἐσέφθη, οἳ μηδὲν ἀνέπνευσαν ἕτε-
ρον, ὅτι μὴ λόγον εὐσεβῆ καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ σωτήριον; Ἀλλ'
ἐπεὶ τοῦ αὐτοῦ λέγομεν, καὶ ταῦτα μηδὲ χωριστὴν ἐκείνου (τοὺς
γὰρ ἐπιτυχόντας μᾶλλον αὐτῆς ἐνοῖ θεοῦσα Θεῶ θεοειδεῖς γεγο-
10 νότας, ἀλλ' οὐκ αὐτὴ διασπᾶται τοῦ πρὸς ἑαυτὸν ὑπὸ φιλανθρω-
πίας ἀνέλκοντος καὶ συνδοῦντος ἀκηράτοις ἄμμασι τὸ ἀνθρώπι-
νον φύλον), ἐπεὶ τοίνυν τοῦ αὐτοῦ λέγομεν, πῶς ὁ αὐτὸς ἕτερος
ἢ πῶς ὁ εἷς δύο; ἢ καὶ σὺ σαυτῷ οὐχ ὁ αὐτὸς τις ἀλλ' ἕτερος;
Μᾶλλον δὲ καὶ ἕτερος καὶ οὕτω διπλάσιος ἔφυς, ξένον τι καὶ δι-
15 πρόσωπον τέρας, οἷός ποτε κατὰ τοὺς μύθους ὁ ἄνθρωπος, ἵνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 19

ἽΟτι ἀπὸ ὅσα λέγει ὁ Παλαμᾶς ἓνας Θεὸς ἀποδεικνύεται
 σὲ μιὰ ἀπλῆ καὶ ἴση ἄκτιστη θεότητα, ἀπὸ ὅσα δὲ λέ-
 γει ὁ Ἀκίνδυνος ἀποδεικνύονται δυὸ θεοὶ καὶ δυὸ
 θεότητες, ἄνισοι καὶ ἀνόμοιοι καὶ πράγματι
 ὑπερκείμενοι καὶ ὑφειμένοι

83 Ἐσὺ ὅμως ἀπὸ ποῦ μᾶς ἔπιασες καὶ μὲ ποιό μέσο μᾶς ἀπο-
 δεικνύεις διθειῖτες, ἐπειδὴ λέγομε τοῦ ἰδίου Θεοῦ τὴν θεότητα
 ὀρατὴ, μᾶλλον δὲ καὶ νοητὴ, ὅπως διδάσκουν οἱ θεόληπτοι θε-
 ολόγοι!; Καὶ θὰ ἐγκαταλείψωμε τώρα τοῦτο, διότι τὸ λέγουν
 ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων νόμος εὐσεβείας εἶναι ὁ λόγος, τῶν
 ὁποίων κάθε ἀπόφθεγμα περιῆλθε ὅλη τὴ γῆ καὶ ἔγινε σεβαστὸ
 ἀπὸ ὅλη τὴν ἱερὴ Ἐκκλησία, οἱ ὁποῖοι τίποτε ἄλλο δὲν ἐνέ-
 πνευσαν ἐκτὸς ἀπὸ εὐσεβῆ καὶ σωτήριο γιὰ τὸν κόσμον λόγο;
 Ἄλλὰ ἐπειδὴ λέγομε τοῦ ἰδίου Θεοῦ, καὶ μάλιστα οὔτε χωρι-
 στὴ ἀπὸ ἐκεῖνον (διότι ἐνώνει μὲ τὸ Θεὸ περισσότερο αὐτοὺς
 ποὺ τὴν ἐπέτυχαν θεώνοντάς τους, ἀφοῦ ἔγιναν θεοειδῶς, ἀλλὰ
 δὲν διασπᾶται αὐτὴ ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἀνασύρει πρὸς τὸν ἑαυτὸ
 του ἀπὸ φιλανθρωπία καὶ συνδέει μὲ ἀφθαρτες κλωστὲς τὸ ἀν-
 θρώπινο φύλον)· ἐπειδὴ λοιπὸν λέγομε τοῦ ἰδίου, πῶς ὁ ἴδιος εἶ-
 ναι ἄλλος ἢ πῶς ὁ ἓνας εἶναι δύο; ἢ μήπως κι' ἐσὺ γιὰ τὸν ἑαυ-
 τὸ σου δὲν εἶσαι ὁ ἴδιος ἀλλὰ κάποιος ἄλλος; Μᾶλλον δὲ ἔγι-
 νες καὶ ἄλλος, κι' ἔτσι διπλάσιος, ἓνα παράξενον καὶ διπρόσωπον

1. Πρβλ. Μ. Βασιλείου, *Ἐρμηνείαν εἰς 44 Ψαλμόν*, 5, PG 29, 400C.

καὶ σὺ τάχα δεδίττη τοὺς σοὺς κατ' ἀλήθειάν τε καὶ εὐσέβειαν μακρῶ κρείττους, ὡσπερ ἐκείνους κατὰ τοὺς αὐτοὺς μύθους οἱ κατ' αὐτοὺς κρείττονες ἐφοβήθησαν.

84 «Ἄλλὰ θεότητα», φησὶν, «ἄκτιστον ἐκ θεότητος ἀκτίστου
5 συναγομένην ὁρῶν ἐκ τῶν ὑμῖν εἰρημένων, δύο θεοὺς ἐκ τούτου σέβειν ὑμᾶς ἀποφαίνομαι». Τί οὖν, ὦ μονοθεῖτα κατὰ πάντα σύ, οὐχ ὁρᾷς καὶ Θεὸν ἄκτιστον τὸν Υἱόν, ἐκ Θεοῦ ἀκτίστου γεννηθέντα τοῦ Πατρὸς τοὺς εὐσεβεῖς δοξάζοντας; Πῶς οὖν Θεοῦ μὲν ἀκτίστου ὄντος τοῦ Υἱοῦ ἐκ Θεοῦ ἀκτίστου τοῦ Πατρὸς, εἷς ἐστι
10 Θεός, ἀκτίστου δὲ θεότητος τῆς ἐνεργείας οὐσης ἐξ ἀκτίστου τῆς οὐσίας, δύο θεότητες, ἡ δύο, τὸ ἐτι παραδοξότερον, συνάγονται θεοί; Ὡς γὰρ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Θεὸς ὢν καὶ ὁ Υἱός, οὐκ ἄλλος μὲν καθὼ Θεὸς ἀκτιστός ἐστιν, ἄλλος δὲ καθὼ Υἱός· καὶ καθὼ μὲν ἀκτιστος Θεὸς ἴσος κατὰ πάντα τῷ Πατρί, καθὼ δὲ Υἱός
15 μείζονα ὡς αἴτιον ἔχων τὸν Πατέρα, δεύτερος ὑπάρχει τοῦ Πατρὸς (οὐ δεύτερος Θεός, ἀπαγε, ἀλλὰ δεύτερος τῇ τάξει, καθάπερ ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος), οὕτω καὶ ἐκ θεότητος ἀκτίστου τῆς οὐσίας θεότης ἀκτιστος ἢ ἐνέργεια· οὐκ ἄλλη μὲν καθὼ θεότης ἀκτιστος, ἄλλη δὲ καθὼ ἐνέργεια, τῷ μὲν ἀκτίστῳ τῆς οὐ-
20 σίας μὴ διαφέρουσα μηδὲ διαιρουμένη ὄλως, ὡς δι' αἰτίαν ἑαυτῆς ὑπερκειμένην ἔχουσα. Καίτοι ὁ μὲν Υἱὸς ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ἐστίν, ἡ δὲ ἐνέργεια, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος, οὐκ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ἐστί. Πᾶσαν γὰρ ἐνέργειαν ἐφ' ὅσον ἐξῆν συλλαβῶν καὶ ἀπαριθμησάμενος ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν αἷς κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν
25 τῶν χαρισμάτων καὶ τὸν φόβον ἀσφάλειαν προσηγόρευσεν ἑναρμοζόμενος τῷ θείῳ Πνεύματι θείως, εἶτ' ἐπαναλαμβάνων

τέρας, ὅπως ἦταν κάποτε κατὰ τοὺς μύθους ὁ ἄνθρωπος², ὥστε ἴσως κι' ἐσὺ νὰ φοβῆσαι τοὺς πολὺ καλυτέρους ἀπὸ σένα σὲ ἀλήθεια καὶ εὐσέβεια, ὅπως κατὰ τοὺς ἰδίους μύθους ἐφοβήθη-
καν αὐτοὺς οἱ ἀνώτεροι ἀπὸ αὐτοὺς.

84 Ἄλλὰ λέγει, «βλέποντας νὰ συνάγεται ἀπὸ τὰ λόγια σας ἄκτιστη θεότης ἀπὸ ἄκτιστη θεότητα, ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ἐσεῖς σέβεσθε δύο θεούς». Τί λοιπόν, ὦ μονοθεΐτη καθ' ὅλα, δὲν βλέπεις ὅτι οἱ εὐσεβεῖς δέχονται Θεὸ ἄκτιστο καὶ τὸν Υἱό, γεννημένον ἀπὸ ἄκτιστο Θεό, τὸν Πατέρα; Πῶς λοιπόν, ὅταν ὁ Υἱὸς εἶναι ἄκτιστος ἀπὸ ἄκτιστο Θεὸ τὸν Πατέρα, ἓνας Θεὸς εἶναι, ὅταν δὲ ἡ ἐνέργεια εἶναι ἄκτιστη θεότης ἀπὸ τὴν ἄκτιστη οὐσία, συνάγονται δυὸ θεότητες ἢ, ἀκόμη παραδοξότερα, δύο θεοί; Ὅπως δηλαδὴ ὁ Υἱός, ὄντας Θεὸς ἀπὸ Θεὸ Πατέρα, δὲν εἶναι ἄλλος μὲν σὰν ἄκτιστος Θεός, ἄλλος δὲ σὰν Υἱός· καὶ σὰν ἄκτιστος Θεὸς εἶναι ἴσος καθ' ὅλα μὲ τὸν Πατέρα, σὰν Υἱὸς δὲ πὺ εἶχε τὸν Πατέρα ἀνώτερον ὡς αἷτιο εἶναι δεύτερος ἀπὸ τὸν Πατέρα (ὄχι δεύτερος Θεός, καθόλου, ἀλλὰ δεύτερος κατὰ τὴν τάξι, ὅπως λέγει ὁ μέγας Βασίλειος³), ἔτσι καὶ ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια εἶναι ἀπὸ ἄκτιστη θεότητα, τὴν οὐσία, ὄχι ἄλλη σὰν ἄκτιστη θεότητα καὶ ἄλλη σὰν ἐνέργεια, μὴ διαφέροντας κατὰ τὸ ἄκτιστο τῆς οὐσίας μῆτε διαιρουμένη καθόλου, καθ' ὅσον ἔχει ὡς αἷτία τῆς κάποια ὑπερκειμένη πραγματικότητα. Καὶ ὁμως ὁ μὲν Υἱὸς εἶναι σὲ ἰδιαίτερη ὑπόστασι. Ὁ μέγας Βασίλειος, ἀφοῦ συνέλαβε κατὰ τὸ δυνατὸ καὶ ἀπαρίθμησε κάθε ἐνέργεια, καὶ μεταξὺ τῶν ἐνεργειῶν κατὰ τὴν ἀπαρίθμησι τῶν χαρισμάτων ἐκάλεσε καὶ τὸν φόβο ἀσφάλεια⁴, ἐναρμονιζόμενος θείως μὲ τὸ θεῖο Πνεῦμα· ἔπειτα ἐπαναλαμβάνοντας γρά-

2. Ἐννοεῖ τὸν ἀρσενόθηλου ἄνθρωπο, ὅπως περιγράφεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, *Συμπόσιον*, 189–190.

3. *Κατ' Εὐνομίου* 3, 1, PG 29, 656A.

4. *Κατ' Εὐνομίου* 5, PG 29, 772C.

γράφει· «ταῦτα πάντα αἰδίως ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνός, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ πηγάζον ἐνυπόστατόν ἐστι, τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἐνέργειαι αὐτοῦ εἰσιν». Εἰ τοίνυν καὶ ὁ Πατὴρ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὑφέστη-
 5 κε καὶ ὁ Υἱὸς ὡσαύτως καὶ τὸ Πνεῦμα Θεὸς ἐκ Θεοῦ καθ' ἑαυ-
 τὸ ὑφεστηκός, καὶ τὰ τρία εἷς ἐστι Θεὸς καὶ τοῖς φρονούσιν οὕ-
 τως οὐδεὶς ἂν εὖ φρονῶν διθεῖαν ἢ τριθεῖαν ἐγκαλέσειε, πολλῶ
 μᾶλλον τοῖς καὶ τὴν θείαν οὐσίαν ἄκτιστον θεότητα καλοῦσι καὶ
 τὴν ἐξ αὐτῆς χορηγουμένην ἔλλαμψιν, ἣν ὑφεστάναι ποτὲ καθ'
 10 ἑαυτὴν οὐδ' ἐνενόησεν οὐδεὶς πω.

85 Διατί δὲ καὶ τὸν Ἄρειον κατατομὴν φαρμέν ποιῆσαι τῆς θε-
 ότητος, οὐκ ἐπειδὴ τὸν μὲν ἄκτιστον τὸν δὲ κτιστὸν ἔλεγε Θεόν;
 Τοιγαροῦν οὐχὶ τὸ ἄκτιστον —ἐνοῖ γὰρ τοῦτο μᾶλλον— ἀλλὰ τὸ
 κτιστὸν καὶ τὸ ἄκτιστον διαιρεῖ κακῶς τὴν θεότητα καὶ πολυθέ-
 15 οὺς ἅμα καὶ ἀθέους ποιεῖ τοὺς καθάπερ σὺ κτιστὴν καὶ ἄκτιστον
 λέγοντας θεότητα καὶ ταῦτα τὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λαμπρότητα·
 τοὺς δὲ ἄκτιστον λέγοντας καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν καὶ τὴν ἐξ
 αὐτοῦ προφαινομένην ἀπορρήτως ἔλλαμψιν ὄντως ἐνὸς ἀκτί-
 στου Θεοῦ προσκυνητάς. Σὺ δὲ καὶ τοὺς ὡς ἀληθῶς ἰδόντας
 20 καὶ παθόντας λαμπρότητα Θεοῦ, καὶ παρὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἐνώ-
 σεως μεμνημένους, ὡς αὐτὸς μὲν ὅ,τι ποτε κατ' οὐσίαν ἐστίν,
 ὑπὲρ πᾶσαν δρασιν καὶ μέθεξιν, γνῶσίν τε καὶ ἔκφρασίν ἐστι,
 κατὰ δὲ τὰς προόδους καὶ ἐκφᾶνσεις, δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας,
 καὶ μετέχεται καὶ νοεῖται καὶ ὀνομάζεται, πολυώνυμός τε καὶ
 25 ὑπερώνυμός ἐστιν, ἐξ ὑπερκειμένου καὶ ὑφειμένου συντιθέναι
 λέγεις τὸν Θεὸν καὶ τὸν αὐτὸν ἕτερον ἑαυτοῦ ποιεῖν καὶ δεύτε-

φει, «ὄλα αὐτὰ τὰ ἔχει αἰδίως τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ πού προῆλθε ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ αὐτὸ μὲν πηγάζοντας ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι ἐνυπόστατο, ἐνῶ τὰ πηγάζοντα ἀπὸ αὐτὸ εἶναι ἐνέργειές του»⁵. Ἄν λοιπὸν καὶ ὁ Πατὴρ ὑφίσταται καθ' ἑαυτὸν καὶ ὁ Υἱὸς ὡσαύτως καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς Θεὸς πού ἐπῆρε ὑπόστασι ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ τὰ τρία ἓνας Θεὸς εἶναι καὶ αὐτοὺς πού ἔχουν αὐτὴ τὴ γνώμη κανεῖς φρόνιμος δὲν θὰ τοὺς κατηγορήσῃ γιὰ διθεΐα ἢ τριθεΐα, πολὺ περισσότερο αὐτοὺς πού καλοῦν ἄκτιστη θεότητα καὶ τὴν θεία οὐσία καὶ τὴν ἀπὸ αὐτὴν χορηγουμένη ἔλλαμψι, τὴν ὁποία κανένας ποτὲ δὲν ἐθεώρησε ὅτι ἔχει καθ' ἑαυτὴν ὑπόστασι.

85 Γιατί ἄλλωστε λέγομε ὅτι καὶ ὁ Ἄρειος διέπραξε κατάτμησι τῆς θεότητος; ὄχι διότι τὸν ἓνα ἔλεγε ἄκτιστο, τὸν ἄλλο κτιστὸ Θεό; Ἐπομένως δὲν εἶναι τὸ ἄκτιστο –διότι τοῦτο μᾶλλον ἐνώνει– ἀλλὰ τὸ κτιστὸ καὶ τὸ ἄκτιστο πού διαιρεῖ τὴ θεότητα καὶ καθιστᾷ πολυθέους καὶ ἀθέους συγχρόνως τοὺς λέγοντας τὴ θεότητα, ὅπως ἐσύ, κτιστὴ καὶ ἄκτιστη, καὶ μάλιστα τὴ λαμπρότητα τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ· τοὺς δὲ λέγοντας ἄκτιστη καὶ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀπὸ αὐτόν προερχομένη ἀπορρήτως ἔλλαμψι καθιστᾷ πραγματικοὺς προσκυνητὰς ἐνὸς ἀκτίστου Θεοῦ. Ἐσὺ καὶ γιὰ ἐκείνους πού πράγματι εἶδαν καὶ ἔπαθαν τὴ λαμπρότητα τοῦ Θεοῦ καὶ ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τὴν ἔνωσι μὲ τὸν Θεό, ὅτι αὐτός, ὅτι κι' ἂν εἶναι κατὰ τὴν οὐσία, εἶναι ἐπάνω ἀπὸ κάθε ὄρασι καὶ μέθεξι, γνῶσι καὶ ἔκφρασι, ἐνῶ κατὰ τὶς προόδους καὶ φανερώσεις, δυνάμεις καὶ ἐνέργειες, καὶ μετέχεται καὶ νοεῖται καὶ ὀνομάζεται, εἶναι πολυώνυμος καὶ ὑπερώνυμος, λέγεις ὅτι συνθέτουν τὸν Θεὸ ἀπὸ ὑπερκείμενον καὶ ὑφειμένον καὶ ὅτι τὸν ἴδιο τὸν κάμουν ἄλλον ἀπὸ τὸν ἑαυτό

5. Αὐτόθι, 772CD.

ρον ἑαυτοῦ καὶ μείζονα καὶ ὑψηλότερον ἑαυτοῦ, μὴ συνιέναι δυνάμενος ὅτι ταῦτα ποιεῖ κυρίως ὁ κτιστὴν καὶ ἄκτιστον, ὡσπερ σύ, λέγων τοῦ Θεοῦ θεότητα καὶ πολλῶ μᾶλλον ὁ πάσας τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας τῆς ἀκτίστου φύσεως, καθάπερ νῦν αὐτός, ἀνοήτῳ δέει τοῦ μὴ πολλὰ δῆθεν λέγειν ἄκτιστα κτιστὰς ἀποφαινόμενος. Ὁ δὲ καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὰς ὑποστάσεις καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καὶ πάνθ' ἀπλῶς ὅσα ὁ Θεὸς ἄκτιστα δοξάζων, αὐτὸν ἑαυτῷ ἀδιαίρετον καὶ ἴσον καὶ ἀσύνθετον εὐσεβῶς καὶ ἀσφαλῶς διατελεῖ δοξάζων· ἀκτίστῳ 10 γὰρ ἄκτιστον ἴσον ἐστὶν αἰεὶ, καὶ ἤνωται ἀδιαιρέτως καὶ ἔν ἐστιν, ἢ ἄκτιστον, καὶ οἱ τρόποι τῶν ἰδιωμάτων τῶν τε φυσικῶν καὶ ὑποστατικῶν, ἤκιστα λυμαίνονται τῷ ἐνιαίῳ τούτῳ. Καὶ σύ γε, εἰ μὴ ψυχικὸς ὄλος ἄνθρωπος ὑπῆρχες, ὃν φησὶν ὁ ἀπόστολος μὴ δύνασθαι δέχεσθαι τὰ τοῦ Πνεύματος, ἐπεγίνω- 15 σκες ἂν καὶ ὑπεδέχου τοὺς τοῦ Πνεύματος λόγους καὶ τοῖς πνευματικοῖς συγκρίνων τὰ πνευματικά, ταυτὸ δ' εἰπεῖν τοῖς θείοις τὰ θεῖα τῇ παραθέσει διαγινώσκων, τοιαῦτα λέγειν οὐκ ἂν ἐτόλμας κατὰ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγίων καὶ τῶν ὁμολογούντων ἐκείνοις ἡμῶν.

του. Δέν μπορείς νά καταλάβης ὅτι αὐτὰ τὰ πράττει κυρίως ἐκεῖνος πού, ὅπως ἐσύ, λέγει κτιστή καὶ ἄκτιστη θεότητα τοῦ Θεοῦ καὶ πολὺ περισσότερο ἐκεῖνος πού, ὅπως τώρα ἐσύ, ἀπὸ ἀνόητο φόβο μήπως εἰπῆ δῆθεν πολλὰ ἄκτιστα ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι κτιστές ὅλες οἱ δυνάμεις καὶ ἐνέργειες τῆς ἀκτιστης φύσεως. Ἐκεῖνος δὲ πού θεωρεῖ ἄκτιστα καὶ τὴν οὐσία καὶ τὶς ὑποστάσεις καὶ τὶς δυνάμεις καὶ τὶς ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ καὶ ὅλα ὅσα διαθέτει ὁ Θεὸς αὐτός θεωρεῖ αὐτὸν ἀδιαίρετον μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ ἴσον καὶ ἀσύνθετον εὐσεβῶς καὶ ἀσφαλῶς· διότι τὸ ἄκτιστο εἶναι πάντοτε ἴσο μὲ τὸ ἄκτιστο καὶ εἶναι ἠνωμένο ἀδιαιρέτως καὶ εἶναι ἓνα, ὡς ἄκτιστο, καὶ οἱ τρόποι τῶν ἰδιωμάτων τῶν φυσικῶν καὶ ὑποστατικῶν ἐλάχιστα καταστρέφουν τὸ ἐνιαῖο τοῦτο. Καὶ σὺ βέβαια, ἂν δέν ἦσουν ὅλος ψυχικὸς ἄνθρωπος, γιὰ τὸν ὁποῖο λέγει ὁ ἀπόστολος δέν μπορεί νὰ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος⁶, θὰ ἀνεγνώριζες καὶ θὰ ὑποδεχόσουν τοὺς λόγους τοῦ Πνεύματος καὶ συγκρίνοντας τὰ πνευματικὰ μὲ τὰ πνευματικὰ⁷, δηλαδὴ ἀναγνωρίζοντας τὰ θεῖα μὲ τὰ θεῖα διὰ τῆς παραθέσεως, δέν θὰ ἐτολμοῦσες νὰ λέγῃς τέτοια πράγματα κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμοφρόνως μὲ αὐτούς.

6. *Α' Κορ.* 12, 14.

7. *Α' Κορ.* 2, 13.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

Παράστασις ὅτι τὰ ἡτοιμασμένα πρὸς Θεοῦ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, «ἃ ὄφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη», ἀκτιστὰ ἔστι· καὶ ἔλεγχος τῶν κτιστὰ ταῦτα κατασκευαζόντων Ἀκινδύνου ρητῶν

86 Οὐδ' ἄπερ «ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, ἃ ὄφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη», τοῖς κτίσμασιν ἀφρόνως συνέταττες. Εἰ γὰρ ἐνταῦθα τοῖς διὰ τῆς τῶν θείων ἐντολῶν ἐργασίας τὴν πρὸς αὐ-
5 τὸν ἀγάπην ἐπιδειξαμένοις, ὡς ἐν ἀρραβῶνος μέρει τὴν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ παρουσίαν καὶ μονὴν καὶ ἐμφάνειαν ὁ Κύριος ἐπαγγέλλεται, πῶς ἢ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπαγγελία, ἧς ὁ ἀρραβῶν τοιοῦτος, κτίσμα, καὶ ταῦθ' ὑπὲρ αἰσθησιν καὶ νοῦν τῶν κατ' αὐτὴν ἐπηγγελμένων ὑπαρχόντων, ὡς ὁ τοῦ
10 ἐπαγγελλομένου μύστης καὶ ἀπόστολος Παῦλος ὑφηγήσατο συνημμένως ἀποδοῦς τὸν λόγον καὶ προσειρηκῶς, «ἡμῖν δὲ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, τὸ γὰρ Πνεῦμα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ»: Πῶς οὖν τὰ ἐναποκείμενα τῷ βάθει τοῦ Θεοῦ, τὰ ὑπὲρ πᾶσαν αἰσθησιν καὶ πάντα νοῦν, τὰ
15 μόνῳ τῷ Πνεύματι γνωστὰ τῷ καὶ τὰ βάθη ἐρευνῶντι τοῦ

1. Α' Κορ. 2, 9.

2. Πρβλ. Ἰω. 14, 23.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 20

Ἐπίδειξις ὅτι τὰ ἐτοιμασμένα ἀπὸ τὸν Θεὸ γι' αὐτοὺς πού τὸν ἀγαποῦν, «τὰ ὅποια ὀφθαλμὸς δὲν εἶδε καὶ αὐτὶ δὲν ἄκουσε, τὰ ὅποια δὲν ἀνέβηκαν σὲ καρδιὰ ἀνθρώπου», εἶναι ἄκτιστα· καὶ ἔλεγχος τῶν ρητῶν τοῦ Ἀκινδύνου πὸ τὰ παρουσιάζουν κτιστὰ

86 Οὔτε θὰ συνέτασσε ἀφρόνως μὲ τὰ κτίσματα ὅσα «ἐτόιμασε ὁ Θεὸς γι' αὐτοὺς πού τὸν ἀγαποῦν, τὰ ὅποια ὀφθαλμὸς δὲν εἶδε καὶ αὐτὶ δὲν ἄκουσε, τὰ ὅποια δὲν ἀνέβηκαν σὲ καρδιὰ ἀνθρώπου»¹. Ἄν δηλαδὴ ὁ Κύριος ἐδῶ ὑπόσχεται στοὺς διὰ τῆς ἐκτελέσεως τῶν θείων ἐντολῶν ἐπιδείξαντας τὴν ἀγάπη πρὸς αὐτόν, σὰν μὲ ἀρραβῶνα τὴν παρουσία ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρός του, καθὼς καὶ τὴν παραμονὴ καὶ ἐμφάνισι², πῶς ἡ ἐπαγγελία τῶν μελλοντικῶν ἀγαθῶν, στὴν ὅποια ἀνήκει τοῦτος ὁ ἀρραβῶν, εἶναι κτίσμα, καὶ μάλιστα ἐνῶ τὰ ἐπαγγελλλόμενα κατ' αὐτὴν ὑπερβαίνουν τὴν αἴσθησι καὶ τὸν νοῦ, ὅπως ἐδίδαξε ὁ μύστης καὶ ἀπόστολος τοῦ ὑποσχομένου Παῦλος ἀποδίδοντας τὸν λόγο συνοπτικὰ καὶ προσθέτοντας, «σὲ μᾶς δὲ ἀπεκάλυψε ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματός του, διότι τὸ Πνεῦμα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ»³; Πῶς λοιπὸν τὰ ἀποκείμενα στὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐπάνω ἀπὸ κάθε αἴσθησι καὶ κάθε νοῦ, πὸ εἶναι γνωστὰ μόνο στὸ Πνεῦμα πὸ ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, πὸ ἀποκαλύπτονται μόνο στοὺς ἀγίους, καὶ σ' αὐτοὺς μάλιστα

3. Α' Κορ. 2, 10.

Θεοῦ, τὰ μόνοις τοῖς ἀγίοις ἀποκαλυπτόμενα, καὶ τούτοις δι' αὐ-
τοῦ τοῦ Πνεύματος, πῶς ἂν εἶη ταῦτα τῶν κτιστῶν;

87 «Ἄλλὰ λέγεται», φησὶν ὁ Ἀκίνδυνος, «καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς
τῶν ἀγίων εἶναι κληρονομία· λέγεται καὶ ἄλλα εἶναι ἀγαθὰ ἀπο-
5 κείμενα εἰς ἀπόλαυσιν τῶν δικαίων ὑπὸ Θεοῦ γεγονότα ἕτερα
ὄντα αὐτοῦ, ἃ ἠτοιμάσεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν'. Μήτε
οὖν αὐτὸν τὸν Θεὸν ἕτερον ἑαυτοῦ καὶ μείζονα ἑαυτοῦ καὶ ἐλάτ-
τονα καὶ ὑπερκείμενον καὶ ὑφειμένον τίθει μήτε τὰ ἕτερα αὐτοῦ
καὶ ὑπ' αὐτοῦ γεγονότα ἄκτιστά τε καὶ ἄναρχα· οὐδεμίαν γὰρ
10 ἀτοπίας ὑπερβολὴν ἀφήσιν ὁπότερον εἴποι τις». Ἀμφότερα
καθ' ὑπερβολὴν φησὶν ἄτοπα, καὶ τὸ λέγειν ἄκτιστα τὰ ἠτοιμα-
σμένα ταῦτα παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν καὶ τὸ τὸν
Θεὸν ὑψηλότερον αὐτῶν λέγειν, εἴπερ ἄκτιστα, καὶ τοὺς ὁπότε-
ρον τούτων λέγοντας μηδεμίαν ἀσεβείας ὑπερβολὴν ἀπολείπειν,
15 τοὺς δ' ἐκάτερον πόσῳ μᾶλλον. Ἴδωμεν οὖν τίνες οἱ ταῦτα λέ-
γοντες· οὗτοι γὰρ ἂν εἶεν οὓς αὐτὸς ἀποφαίνεται καθ' ὑπερβο-
λὴν οὐδ' ὅσον εἰπεῖν ἀσεβεῖς. Πρῶτος τοίνυν ὁ θεῖος Παῦλος
«ὄταν», φησὶν, «ὑποταγῇ τῷ Υἱῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ
Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἡ ὁ Θεὸς
20 τὰ πάντα ἐν πᾶσιν». Ἄρ' ἕτερόν τι πλὴν Θεοῦ καταλέλοιπεν
ἡμῖν εἰς ἀπόλαυσιν ὁ Παῦλος; Ὡς Γρηγόριος ὁ θεολόγος κατ'
ἶχνος ἐπόμενος, «ἔσται δὲ ὁ Θεός», φησί, «τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐν
τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως, ὄταν μηκέτι πολλὰ ὦμεν
ὥσπερ νῦν τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσιν, οὐδὲν ὄλως Θεοῦ ἢ
25 ὀλίγον ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέροντες, ἀλλ' ὄλοι θεοειδεῖς, ὄλου Θεοῦ

διὰ τοῦ ἰδίου τοῦ Πνεύματος, πῶς αὐτὰ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι κτιστά;

- 87 «Ἄλλά», λέγει ὁ Ἀκίνδυνος, «λέγεται ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι κληρονομία τῶν ἀγίων· λέγεται ὅτι καὶ ἄλλα ἀγαθὰ ἀπόκεινται στὴν ἀπόλαυσι τῶν ἀγίων, πού ἔγιναν ἀπὸ τὸν Θεό, διαφορετικὸν ἀπὸ αὐτόν, «τὰ ὅποια ἐτοίμασε ὁ Θεὸς γι' αὐτοὺς πρὸ τὸν ἀγαποῦν. Νὰ μὴ θεωρῆς λοιπὸν οὔτε τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ διαφορετικοῦ ἑαυτοῦ καὶ μεγαλύτερον ἑαυτοῦ καὶ μικρότερο, καὶ ὑπερκείμενο καὶ ὑφειμένον, οὔτε τὰ διαφορετικὰ ἀπὸ αὐτόν καὶ τὰ ἀπὸ αὐτόν γενόμενα ὡς ἄκτιστα καὶ ἄναρχα· ὅποιο ἀπὸ τὰ δυὸ κι' ἂν εἰπῆ κανεῖς, δὲν ἀφήνει καμμιά ὑπερβολὴ ἀτοπίας». Καὶ τὰ δύο τὰ θεωρεῖ ὑπερβολικὰ ἄτοπα· καὶ τὸ νὰ λέγη κανεῖς ὅτι εἶναι ἄκτιστα αὐτὰ τὰ ἐτοιμασμένα ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ ἐκείνους πρὸ τὸν ἀγαποῦν καὶ τὸ νὰ λέγη τὸν Θεὸ ὑψηλότερο ἀπὸ αὐτά, ἐνῶ εἶναι ἄκτιστα, κι' ἐκείνους πρὸ δέχονται ἕνα ἀπὸ τὰ δυὸ θεωρεῖ ὅτι δὲν τοὺς λείπει καμμιά ὑπερβολὴ ἀσεβείας, πολὺ περισσότερο ἐκείνους πρὸ δέχονται καὶ τὰ δυὸ. Ἐὰς ἰδοῦμε λοιπὸν ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ πρὸ τὰ δέχονται· διότι τοῦτοι θὰ εἶναι ἐκεῖνοι πρὸ αὐτὸς θεωρεῖ ὑπερβολικώτατα ἀσεβεῖς. Πρῶτος λοιπὸν ὁ θεῖος Παῦλος λέει, «ὅταν ὑποταγοῦν στὸν Υἱὸ τὰ πάντα, τότε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς θὰ ὑποταγῆ στὸν ὑποτάξαντα σ' αὐτόν τὰ πάντα, γιὰ νὰ εἶναι ὁ Θεὸς τὰ πάντα στὰ πάντα»⁴. Ἐραγε μᾶς ἄφησε κάτι γι' ἀπόλαυσι ὁ Παῦλος πλὴν τοῦ Θεοῦ; Αὐτὸν ἀκολουθώντας κατὰ βῆμα ὁ Γρηγόριος Θεολόγος λέγει «θὰ εἶναι δὲ ὁ Θεὸς τὰ πάντα στὰ πάντα κατὰ τὸν καιρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως, ὅταν δὲ θὰ εἴμαστε πλέον πολλὰ, ὅπως τώρα πρὸ μὲ τὰ κινήματα καὶ τὰ πάθη δὲν φέρομε μέσα μας τίποτε ἐντελῶς ἀπὸ τὸν Θεό, ἢ φέρομε ὀλίγο, ἀλλὰ θὰ εἴμαστε θεοειδεῖς, χωρητικοὶ ὀλοκλήρου τοῦ Θεοῦ καὶ μόνο τοῦ

4. *A' Κορ.* 15, 28.

χωρητικοὶ καὶ μόνου· τοῦτο γὰρ ἢ τελείωσις πρὸς ἣν σπεύδομεν». Εἰ τοίνυν ὄλοι θεοειδεῖς καὶ μόνου Θεοῦ χωρητικοί, πῶς ἑτέρα παρ' ἐκεῖνον ἢ τούτοις ἠτοιμασμένη ἀπόλαυσις;

88 Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος «τῶν προφητῶν», φησί, «τὸν Κύριον κληρονομίαν τῶν ἁγίων λεγόντων, ὁ Παῦλος τὸν Πνεῦμα τὸ ἅγιον κληρονομίαν τῶν ἁγίων εἶπεν εἶναι, ἐν ᾧ, φησί, καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὃ ἐστὶν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν', ὡς καὶ Μωϋσῆς τὸ πρόσωπον ἐσφραγίσθη τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ὅτε ἔλαβε νόμον παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτῷ ἀτενίσαι τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐσημειώθη γὰρ ἐπ' αὐτὸν τὸ φῶς τοῦ προσώπου Κυρίου· καὶ ὡς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ γέγραπται, 'τότε οἱ δίκαιοι λάμπουσιν ὡς ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν». Ὁρᾷς ὅτι τὸ ἀπόρρητον ἐκεῖνο φῶς ἢ κληρονομία τῶν ἁγίων ἐστίν, ὃ
10 φῶς ἐστὶ τοῦ προσώπου Κυρίου, καθάπερ καὶ αὐτὸς ὑπέδειξεν ἐπ' ὄρους, ᾧ καὶ Μωϋσῆς τὸ πρόσωπον ἐσημειώθη, καθ' ὃ καὶ οἱ δίκαιοι λάμπουσιν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος; Ὁ σὺ μὲν τοῖς κτιστοῖς συναριθμεῖς, ὁ δὲ Παῦλος τὸ ἅγιον τοῦτ' εἶναι λέγει Πνεῦμα, οἱ δὲ προφητῶν τὸν Κύριον, οὐχ ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν κατ'
20 αὐτὸ λάμποντα καὶ τῆς κατ' αὐτὸ λαμπρότητος κοινωνοῦντα τοῖς ἁγίοις.

89 Ἀλλὰ καὶ τέταρτος παρίτω μάρτυς περὶ τῶν νῦν ζητουμένων ἀπαγγέλλων τρανότερον· «τῆς γὰρ ἐν τῷ παρόντι ζωῆς»,

5. Λόγος 30 (Θεολογικὸς 4), 6, PG 36, 112AB.

6. Ἐφεσ. 1, 13.

7. Β' Κορ. 3, 7.

Θεοῦ· διότι τοῦτο εἶναι ἡ τελείωσις πρὸς τὴν ὁποία σπεύδομε»⁵. Ἐὰν λοιπὸν εἶμαστε ὅλοι θεοειδεῖς καὶ χωρητικοὶ μόνο τοῦ Θεοῦ, πῶς θὰ εἶναι ἄλλη, διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκεῖνον, ἡ ἐτοιμασμένη γι' αὐτοὺς ἀπόλαυσις;

88 Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος λέγει, «ἐνῶ οἱ προφῆτες λέγουν τὸν Κύριο κληρονομία τῶν ἁγίων, ὁ Παῦλος εἶπε κληρονομία τῶν ἁγίων τὸ Πνεῦμα, στὸ ὁποῖο, λέγει, ἀφοῦ ἐπιστεύσατε, ἐσφραγισθήκατε μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα τῆς ἐπαγγελίας, πού εἶναι ἀρραβώνας τῆς κληρονομίας μας⁶, ὅπως καὶ ὁ Μωυσῆς ἐσφραγίσθηκε στὸ πρόσωπο μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅταν ἔλαβε τὸ νόμο ἀπὸ τὸ Θεό, καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραὴλ δὲν μποροῦσε ν' ἀτενίσῃ σ' αὐτόν⁷, διότι ἦταν σημειωμένο σ' αὐτόν τὸ φῶς τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου⁸· καὶ ὅπως ἔχει γραφῆ στὸ εὐαγγέλιο, 'τότε οἱ δίκαιοι θὰ λάμπουν σὰν ὁ ἥλιος στὴ βασιλεία τοῦ Πατέρα τους'⁹»¹⁰. Βλέπεις ὅτι τὸ ἀπόρρητο ἐκεῖνο φῶς εἶναι ἡ κληρονομία τῶν ἁγίων, τὸ ὁποῖο εἶναι φῶς τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου, ὅπως ὑπέδειξε κι' ὁ ἴδιος ἐπάνω στὸ ὄρος, μὲ τὸ ὁποῖο ἐσημειώθηκε στὸ πρόσωπο καὶ ὁ Μωυσῆς, κατὰ τὸ ὁποῖο θὰ λάμπουν καὶ οἱ δίκαιοι στὸν μέλλοντα χρόνο; Τὸ ὁποῖο ἐσὺ μὲν συγκαταριθμεῖς μὲ τὰ κτιστά, ὁ Παῦλος ὅμως λέγει ὅτι εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα, οἱ δὲ προφῆτες βεβαιώνουν ὅτι εἶναι ὁ Κύριος, ὄχι ἄλλος ἀλλ' αὐτὸς πού ἔλαμψε μὲ αὐτὸ καὶ κοινωνεῖ κατὰ τὴ λαμπρότητά του μὲ τοὺς ἁγίους.

89 Ἄλλ' ἄς προσέλθῃ καὶ τέταρτος μάρτυς γιὰ νὰ καταθέσῃ τρανότερα περὶ τοῦ ζητήματος τούτου· διότι, λέγει ὁ θεῖος

8. Πρβλ. *Ψαλμ.* 4, 7.

9. *Ματθ.* 13, 43.

10. Μ. Ἀθανασίου, *Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου* 15, PG 26, 1009B.

φησὶν ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος, «ποικίλως καὶ πολυειδῶς ἐν ἡμῖν ἐνεργούσης, πολλὰ μὲν ἔστιν ὧν μετέχομεν, οἷον χρόνου καὶ ἀέρος καὶ τόπου, βρώσεώς τε καὶ πόσεως καὶ σκεπασμάτων καὶ ἡλίου καὶ λύχνου καὶ ἄλλων πρὸς τὴν χρεῖαν τοῦ βίου 5 πολλῶν, ὧν οὐδέν ἐστι Θεός. Ἡ δὲ προσδοκωμένη μακαριότης τούτων μὲν οὐδενός ἐστιν ἐπιδεής· ταῦτα δὲ καὶ ἀντὶ πάντων ἡμῖν ἡ θεία φύσις γενήσεται πρὸς πᾶσαν χρεῖαν τῆς ζωῆς ἐκείνης ἑαυτὴν ἀρμοδίως ἐπιμερίζουσα». Τίς μὲν οὖν ἡ σημασία τῆς θείας ἐνταῦθα φύσεως ἐν τῷ πρὸ τούτου λόγῳ διευκρινήσαμεν.

90 Ἄλλ' εἶπερ ἡ προσδοκωμένη μακαριότης τῶν μὲν ἀπηριθμημένων οὐδενός ἐστιν ἐπιδεής, ἀντὶ τούτων δὲ καὶ πάντων ἡμῖν ἡ θεία γενήσεται φύσις, ἡ καὶ πρὸς πᾶσαν χρεῖαν τῆς ζωῆς ἐκείνης ἐπιμερίζεται, πῶς ἐστιν ἕτερα τοῦ Θεοῦ τὰ ἡτοιμασμένα τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν εἰς ἀπόλαυσιν; Πῶς δὲ τοῦ μόνου καὶ ὄν- 15 τως προκειμένου ποθεινὸν ἔσται τι τῶν ἀπάντων ἕτερον; παρρεῖη μὲν γὰρ ὄν καὶ τᾶλλα· καὶ τοῦ ἡλίου γὰρ ἀνασχόντος ἢ τε σελήνης καὶ ἡ τῶν ἀστέρων πληθὺς οὐ χωροῦσι πρὸς τὸ μὴ ὄν, ἀλλ' οὐτ' ἀστέρων οὔτε σελήνης δαδουχούσης δεόμεθα, κἂν πλησιφαῆς κἂν πανσέληνος ἦ, τοῦ ἡλίου ὄντος ὑπὲρ γῆν. Ἄλλ' 20 ὡς ἔοικεν ὁ ἄθλιος οὗτος καὶ τοῖς υἱοῖς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἐπιβάλλει τὰς χεῖρας, τῆς ἀγάπης κάκεινους ἐκβάλλων τοῦ Θεοῦ· προκειμένου μὲν αὐτοῦ κατ' ἐξουσίαν εἰς ἀπόλαυσιν αὐτοῖς, αὐτῶν δ' ἑτέραν ἀπόλαυσιν πρὸ τοῦ Θεοῦ τιθεμένων ὡς ἀνεράστων ἐκείνου πάντως κατὰ τοὺς Ἀκινδύνου περὶ μελλόν- 25 των μυστικοὺς τούτους λόγους. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ κρείττονος

Γρηγόριος Νύσσης, «ἐπειδὴ ἡ παροῦσα ζωὴ ἐνεργεῖ σ' ἐμᾶς ποικίλως καὶ πολυειδῶς, ὑπάρχουν πολλὰ τῶν ὁποίων μετέχομε, ὅπως ὁ χρόνος καὶ ὁ ἀέρας καὶ ὁ τόπος, τὸ φαγητὸ καὶ τὸ ποτὸ καὶ τὰ σκεπάσματα, ὁ ἥλιος καὶ τὸ λυχνάρι καὶ πολλὰ ἄλλα ἀναγκαῖα στὸ βίον, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κανένα δὲν εἶναι θεός. Ἡ δὲ ἀναμενομένη μακαριότης δὲν χρειάζεται τίποτα ἀπὸ αὐτά· διότι ἡ θεία φύσις θὰ ἀντικαταστήσῃ γιὰ μᾶς αὐτὰ καὶ ὅλα γενικῶς, ἐπιμερίζοντας ἑαυτὴν καταλλήλως γιὰ κάθε ἀνάγκη τῆς ζωῆς ἐκείνης»¹¹. Ποιὰ λοιπὸν εἶναι ἐδῶ ἡ σημασία τῆς θείας φύσεως, τὸ διευκρινήσαμε στὸν προηγούμενο λόγο.

90 Ἄλλ' ἂν ἡ ἀναμενομένη μακαριότης δὲν στερῆται κανένα ἀπὸ τὰ ἀπαριθμημένα παραπάνω, ἀντὶ γι' αὐτὰ δὲ καὶ ἀντὶ γιὰ ὅλα θὰ γίνῃ σ' ἐμᾶς ἡ θεία φύσις, ἡ ὁποία ἐπιμερίζεται πρὸς κάθε ἀνάγκη τῆς ζωῆς ἐκείνης, πῶς εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν Θεὸ τὰ ἐτοιμασμένα γι' ἀπόλαυσι ἀπὸ ἐκείνους πού τὸν ἀγαποῦν¹²; Πῶς, ἀφοῦ εἶναι ἐμπρὸς τὸ μόνο ἀληθινὰ ὀρεκτό, θὰ εἶναι ποθητὸ κάτι ἄλλο; Ὅλα θὰ παρέρχονταν. Διότι, ὅταν ἀνατέλλῃ ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀστέρων δὲν μεταβαίνουν στὴν ἀνυπαρξία, ἀλλὰ δὲν χρειαζόμαστε νὰ μᾶς φέγγουν οὔτε τὰ ἀστέρια οὔτε ἡ σελήνη, εἴτε ὀλόφωτη εἴτε πανσέληνος εἶναι, ἀφοῦ ἐπάνω ἀπὸ τὴ γῆ εἶναι ὁ ἥλιος. Ἄλλ' ὅπως φαίνεται ὁ ἄθλιος τοῦτος βάλλει τὸ χέρι καὶ στοὺς υἱοὺς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἐκβάλλοντας κι' ἐκείνους ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ· αὐτὸς εὐρίσκεται ἐμπρὸς γιὰ ἐλεύθερη ἀπόλαυσι ἀπὸ αὐτούς, αὐτοὶ ὁμως θέτουν ἄλλη ἀπόλαυσι πρὶν ἀπὸ τὸν Θεό, ἐφ' ὅσον δὲν τὸν ἀγαποῦν σύμφωνα βέβαια μὲ τοὺς μυστικούς τούτους λόγους τοῦ Ἀκινδύνου περὶ τῶν μελλόντων. Ἄλλὰ καὶ κάθε πρᾶγμα παίρνει τὴν ἐπωνυμία του ἀπὸ τὸ ἀνώ-

11. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 104AB.

12. *Α' Κορ.* 2, 9.

τῶν ὄντων ἕκαστον καὶ μάλιστα τοῖς εὐφημεῖν προθυμουμένοις λαμβάνει τὴν ἐπωνυμίαν· οὐκοῦν εἰ καὶ τὰ κτιστὰ παρείη τοῖς κληρονόμοις μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοις δὲ Χριστοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κρείττονος δίκαιον ἂν εἶη καλεῖσθαι τὴν αὐτῶν κληρονομίαν. Ὁ δ' Ἀκίνδυνος πολεμεῖ τοῖς ἀπὸ τούτου ταύτην προσαγορεύειν ἀξιοῦσι δικαιοῶν αὐτὸς ἀπὸ τοῦ ἥττονος ἐφ' ὄβρει ταύτης ὡς ἔοικε μεμνησθαι.

91 Ὅτι δὲ προθήσει πρὸς μετουσίαν τοῖς ἀγίοις ἑαυτὸν ὁ Θεός, πάλιν ὁ αὐτὸς διδασκέτω. Τὸ γὰρ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο 10 διερμηνεύων, «σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν», «ἢ δὲ ἀφθαρσία», φησί, «καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις ἴδια τῆς θείας φύσεως εἶναι ὁμολογοῦνται, ἅπερ 15 πρότερον περὶ τὸν κατ' εἰκόνα γενόμενον ἦν καὶ εἰσαῦθις ἐλπίζεται» καὶ μετ' ὀλίγα «τοῖς ἀπὸ κακίας κεκαθαρμένοις πᾶσι προθήσει τὴν μετουσίαν τῶν ἐν αὐτῷ καλῶν ὁ Θεός, ἅπερ φησὶν ἡ Γραφή μήτε ὀφθαλμὸν ἰδεῖν μήτε ἀκοὴν δέξασθαι μήτε λογισμοῖς ἐφικτὰ γενέσθαι». Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστί, κατὰ γε 20 τὸν ἐμὸν λόγον ἢ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ γενέσθαι· τὸ γὰρ ἀγαθὸν τὸ ὑπὲρ ὀφθαλμὸν καὶ ἀκοὴν καὶ καρδίαν, αὐτὸ ἂν εἶη τὸ τοῦ παντὸς ὑπερκείμενον. Εἰ τοίνυν «ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν» ὑπὲρ ὄψιν ἐστὶ καὶ ἀκοὴν καὶ διάνοιαν, τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ τοῦ παντὸς ὑπερκείμενον, ὁ κτιστὰ λέγων «ἃ ἠτοίμασεν

13. Ρωμ. 8,17.

14. Α' Κορ. 15, 42-44.

τερο, καὶ μάλιστα γιὰ τοὺς προθύμους νὰ εὐφημοῦν ἐπομένως κί' ἂν τὰ κτιστὰ προέρχονται γιὰ τοὺς κληρονόμους τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς συγκληρονόμους τοῦ Χριστοῦ¹³, ἀλλ' ἡ κληρονομία τους εἶναι δίκαιο νὰ ὀνομάζεται ἀπὸ τὸ ἀνώτερο. Ὁ Ἀκίνδυνος ὅμως πολεμεῖ ἐκείνους πὺν θεωροῦν ἄξιο νὰ τὴν ἀποκαλοῦν ἀπὸ τοῦτο, ζητώντας ὁ ἴδιος, ὅπως φαίνεται, νὰ μνημονεύεται ἀπὸ τὸ κατώτερο προσβλητικά.

91 Ὅτι δὲ ὁ Θεὸς θὰ παραθέσῃ ἑαυτὸν γιὰ μετουσία ἀπὸ τοὺς ἁγίους, ἄς τὸ διδάξῃ πάλι ὁ ἴδιος. Πράγματι, ἐρμηνεύοντας ἐκεῖνο τὸ ἀποστολικό, «σπείρεται σὲ φθορά, ἐγείρεται σὲ ἀφθαρσία· σπείρεται σὲ ἀτιμία, ἐγείρεται σὲ δόξα· σπείρεται σὲ ἀσθένεια, ἐγείρεται σὲ δύναμι· σπείρεται σῶμα ψυχικό, ἐγείρεται σῶμα πνευματικό»¹⁴, λέγει, «ἡ δὲ ἀφθαρσία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις ἀναγνωρίζονται ὅτι εἶναι γνωρίσματα τῆς θείας φύσεως, τὰ ὁποῖα προηγουμένως ἦσαν γύρω ἀπὸ τὸν δημιουργηθέντα κατ' εἰκόνα καὶ ἐλπίζεται πάλι στὸ μέλλον νὰ ὑπάρξουν»¹⁵· καὶ ἔπειτα ἀπὸ λίγο «σ' ὄλους τοὺς καθαρμένους ἀπὸ τὴν κακία θὰ παραθέσῃ ὁ Θεὸς τὰ καλά του γιὰ μετουσία, γιὰ τὰ ὁποῖα λέγει ἡ Γραφή ὅτι οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδε οὔτε ἀκοὴ ἐδέχθηκε οὔτε σὲ λογισμοὺς ἔγιναν ἐφικτά¹⁶»¹⁷. Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, κατὰ δικό μου τουλάχιστο λόγο, παρὰ νὰ φθάσωμε μέσα στὸν ἴδιο τὸν Θεό· διότι τὸ ἀγαθό, πὺν εἶναι ἐπάνω ἀπὸ ὀφθαλμὸ καὶ ἀκοὴ καὶ καρδιά εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ὑπερκείμενο τοῦ σύμπαντος. Ἄν λοιπὸν «αὐτὰ πὺν ἐτοίμασε ὁ Θεὸς στοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν εἶναι ἐπάνω ἀπὸ θέα καὶ ἀκοὴ καὶ διάνοια, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ὑπερκείμενο τοῦ σύμπαντος, δὲν λέγει ἄρα φανερὰ κτίσμα τὸ ὑπερκείμενο τοῦ σύμπαντος; Πῶς

15. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 157A.

16. *Α' Κορ.* 2, 9.

17. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 152A.

ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν», οὐκ ἄρ' αὐτὸ λέγει φανερῶς κτίσμα τὸ τοῦ παντὸς ὑπερκείμενον; Πῶς δὲ καὶ κληρονομία τῶν ἀγίων ἐστὶν ὁ Θεός, εἰ τὰ ἡτοιμασμένα πρὸς ἀπόλαυσιν αὐτοῖς κτίσματα; ἢ λέγεται μὲν, οὐκ ἔστι δέ; Τοιαύτη γὰρ ἢ σὴ πίστις 5 καὶ θεοσέβεια. Διὸ καὶ μηδεμίαν ὑπερβολὴν ἀπολείπειν ἀτοπίας ἐξ ὧν θεολογοῦσι δεικνύναι τοὺς ἀγίους ἐπιχειρεῖς, ὡς ἄρα κατὰ σὲ καὶ τούτους λεγομένους μὲν, μὴ ὄντας δέ, καταλλῆλως τῆς κατὰ σὲ θείας κληρονομίας.

92 Ἄλλ' ἐπεὶ τὴν κληρονομίαν ἐκείνην λέγει κτιστὴν, «ἦν 10 ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν», αὕτη δὲ παντὸς ἐπέκεινα καὶ νοῦ καὶ αἰσθησεως, πάλιν ὁ τάλας διὰ τούτων τῶν λόγων εἰς τὸ θειότατον ἐκεῖνο φῶς βλασφημεῖ τοῦ Δαμασκηνοῦ θεολόγου περὶ αὐτοῦ παρρησίᾳ τρανοτάτῃ γλώσση διδάσκοντος· «ταῦτά ἐστὶν ἅ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ 15 καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· οὕτως ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι Χριστὸν ὀψόμεθα τῷ φωτὶ ἀστράπτοντα τῆς θεότητος», καὶ τοῦ Νύσσης ἐνθέου Γρηγορίου τῆ τοῦ θεοῦ θεᾶ τὸ πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν μαρτυροῦντος· «ὁ γὰρ τὸν Θεόν», φησὶν, «ίδῶν, πᾶν ὅπερ ἐστὶν ἐν ἀγαθῶν καταλόγῳ διὰ τοῦ ἰδεῖν ἔσχε· τὴν ἀτελεύ- 20 τητον ζωὴν, τὴν ἀίδιον ἀφθαρσίαν, τὴν ἀθάνατον μακαριότητα, τὴν ἀτελεύτητον βασιλείαν, τὴν ἀληκτον εὐφροσύνην, τὸ ἀληθινὸν φῶς, τὴν πνευματικὴν τε καὶ γλυκεῖαν τροφήν, τὴν ἀπρόσιτον δόξαν, τὸ διηνεκεὲς ἀγαλλίαμα, τὸ πᾶν ἀγαθόν». Πρὸ δὲ τούτων καὶ αὐτὸς ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου θεοφάντωρ Διονύσιος, «οὐκ 25 αἰσθήσει, οὐδ' ἐκ τῶν ὄντων, ἀλλ' ὑπὲρ τὰ ὄντα πάντα τῆς ὀρατῆς», φησὶν, «ἔσόμεθα θεοφανείας ἀνάπλεω, καθάπερ ἐπὶ τῆς

18. Ἄν δὲν ὑπάρχουν τὰ ἐτοιμασμένα γὰ κληρονόμησι ἀγαθὰ, δὲν ὑπάρχουν καὶ οἱ ἅγιοι, ἀφοῦ δὲν θὰ ἔχουν τὰ ἀγαθὰ δείγματα τῆς ἀγιότητος.

δὲ εἶναι ὁ Θεὸς καὶ κληρονομία τῶν ἀγίων, ἂν τὰ ἐτοιμασμένα γι' ἀπόλαυσι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι κτίσματα; ἢ λέγονται μὲν ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν; Διότι τέτοια εἶναι ἢ πίστις καὶ θεοσέβειά σου. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπιχειρεῖς νὰ δείξης ὅτι οἱ ἅγιοι ἀπὸ ὅσα θεολογοῦν δὲν παραλείπουν καμμιὰ ὑπερβολὴ ἀτοπίας, ὅτι τάχα κατὰ σὲ καὶ τοῦτοι λέγονται μὲν ἀλλὰ δὲν εἶναι, σύμφωνα μὲ τὴν κατὰ τὴν ἄποψί σου θεία κληρονομία¹⁸.

92 Ἄλλά, ἐπειδὴ λέγει κτιστὴ ἐκείνη τὴν κληρονομία, πού ἐτοίμασε ὁ Θεὸς σ' αὐτοὺς πού τὸν ἀγαποῦν, αὐτὴ ὅμως εἶναι ἐπέκεινα κάθε νοῦ καὶ αἰσθήσεως, πάλι ὁ δυστυχῆς βλασφημεῖ στὸ θειότατο ἐκεῖνο φῶς. Καὶ ὅμως ὁ Δαμασκηνὸς Θεολόγος διδάσκει περὶ αὐτοῦ παρρησία μὲ τρανότατη γλῶσσα· «τοῦτα εἶναι ἄυτὰ πού ὀφθαλμὸς δὲν εἶδε κι' αὐτὶ δὲν ἄκουσε, αὐτὰ πού δὲν ἀνέβηκαν στὴν καρδιά ἀνθρώπου· ἔτσι θὰ ἰδοῦμε στὸ μέλλοντα αἰῶνα τὸν Χριστὸ ν' ἀστράπτει μὲ τὸ φῶς τῆς θεότητος»¹⁹. Καὶ ὁ ἔνθεος Γρηγόριος Νύσσης μαρτυρεῖ τὸ πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν μὲ τὴν θέα τοῦ Θεοῦ· διότι, λέγει, «ὅποιος εἶδε τὸν Θεὸ διὰ τῆς θέας ἐπῆρε κάθε τι πού ὑπάρχει στὸν κατάλογο τῶν ἀγαθῶν· τὴν ἀτελεύτητη ζωὴ, τὴν αἰδία ἀφθαρσία, τὴν ἀθάνατη μακαριότητα, τὴν ἀτελεύτητη βασιλεία, τὴν ἀτελείωτη εὐφροσύνη, τὸ ἀληθινὸ φῶς, τὴν πνευματικὴ καὶ γλυκειὰ τροφή, τὴν ἀπρόσιτη δόξα, τὸ συνεχὲς ἀγαλλίαμα, ὅλο τὸ ἀγαθὸ»²⁰. Πρὶν δὲ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγο θεοφάντωρ Διονύσιος λέγει, «ὄχι μὲ αἰσθησι οὔτε ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ ἐπάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα θὰ εἴμαστε γεμᾶτοι ἀπὸ ὀρατὴ θεοφάνεια, ὅπως κατὰ τὴν θειοτάτη μεταμόρφωσι οἱ μαθηταὶ τοῦ

19. *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν* 15, PG 96, 569A.

20. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς* 6, PG 44, 1265B.

θειοτάτης μεταμορφώσεως οί μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος, ἡνίκα τῆς χριστοειδοῦς καὶ μακαριωτάτης ἐφικώμεθα λήξεως».

93 Πυθέσθαι δὲ χρῆ καὶ τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ τί τὰ ἡτοιμασμένα καὶ τίς ἡ ἐπαγγελία. Καὶ δὴ λέγοντος ἀκούομεν νῦν, ἀκουστῆ
5 δὲ καὶ τόθ' ἡμῖν εἶη, «δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου». Τίνος οὖν βασιλείαν κληρονομήσουσιν οἱ κληρονόμοι κατὰ Παῦλον Θεοῦ, οἱ συγκληρονόμοι Χριστοῦ; Τοῦ Θεοῦ δήπου. Κτιστὴ τοιγαροῦν ἡ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν ἡτοι-
10 μασμένη τοῦ Θεοῦ βασιλεία, «ἦν οὐ φθάνεσθαι θέμις», κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον, «ὑπὸ αἰώνων ἢ χρόνων, ἦν καὶ πιστεύομεν εἶναι», φησί, «τὴν τῶν σωζομένων κληρονομίαν», ἥτις, κατ' αὐτὸν αὐθις, «τῶν προσόντων τῷ Θεῷ φυσικῶς ἀγαθῶν κατὰ χάριν ἐστὶ μετάδοσις», καὶ «τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς θεϊκῆς ὠραιότη-
15 τος»; Πῶς δὲ καὶ κτιστὸν τὸ ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου μὴ ἐκτισμένον ἀλλ' ἡτοιμασμένον; Καίτοι μηδὲν προσδιορίσας ἐπὶ τῶν λόγων ὁ Κύριος, καὶ τὸν νοητὸν δήπου κόσμον συμπεριέλαβε τῆς ἡτοιμασμένης ἡμῖν βασιλείας καὶ τοῦτον κατόπιν θέμενος.

94 Διδασκέτω δ' ὁμοῦς πάλιν ὁ Παῦλος πότε καὶ τίνα τρόπον ἡμῖν ἡ χάρις τῆς αἰωνίου ζωῆς ἡτοιμάσται· τὰ τοιαῦτα γὰρ πάντα τῇ τοῦ Θεοῦ βασιλείᾳ συμπεριεῖληπται. Φησὶ τοίνυν Π ρ ὀ ς

21. Πρβλ. *Περὶ θείων ὀνομάτων* I, 4 PG 3, 592BC.

22. *Ματθ.* 25, 34.

23. *Ρωμ.* 8, 17.

Σωτήρος, όταν φθάσωμε στή χριστοειδῆ καὶ μακαριωτάτη κληρονομία²¹.

93 Πρέπει δὲ νὰ πληροφορηθοῦμε καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Σωτήρα, τί εἶναι τὰ ἐτοιμασμένα καὶ ποιά ἡ ἐπαγγελία. Ἀκούομε λοιπὸν νὰ λέγη τώρα, καὶ θὰ γίνῃ ἀκουστὴ καὶ τότε ἀπὸ ἐμᾶς ἡ ἐπαγγελία, «ἔλθετε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἐτοιμασμένη γιὰ σᾶς ἀπὸ τὴν καταβολὴ τοῦ κόσμου βασιλεία»²². Ποιοῦ λοιπὸν τὴ βασιλεία θὰ κληρονομήσουν οἱ κατὰ τὸν Παῦλο κληρονόμοι τοῦ Θεοῦ, οἱ συγκληρονόμοι τοῦ Χριστοῦ;²³ Τοῦ Θεοῦ βέβαια. Κτιστὴ λοιπὸν εἶναι ἡ ἐτοιμασμένη γιὰ τοὺς ἀγαπῶντας τὸν Θεὸ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, «τὴν ὅποια δὲν εἶναι θεμιτὸ νὰ φθάνουν αἰῶνες ἢ χρόνου», κατὰ τὸν θεῖο Μάξιμο, «ἡ ὅποια πιστεύομε ὅτι εἶναι ἡ κληρονομία τῶν σωζομένων»²⁴, ἡ ὅποια κατὰ τὸν ἴδιο πάλι, «εἶναι κατὰ χάρι μετάδοσις τῶν ἀγαθῶν ποὺ προσυπάρχουν φυσικῶς στὸ Θεό»²⁵ καὶ «τὸ ἴδιο τὸ εἶδος τῆς θεϊκῆς ὠραιότητος»²⁶; Πῶς θὰ ἦταν κτιστὸ αὐτὸ ποὺ ἀπὸ τὴν καταβολὴ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι κτισμένο ἀλλὰ ἐτοιμασμένο; Καὶ ὅμως ὁ Κύριος, ἀφοῦ δὲν προσδιώρισε τίποτε μὲ τὰ λόγια του, συμπεριέλαβε βέβαια καὶ τὸν νοητὸ κόσμον τῆς ἐτοιμασμένης γιὰ μᾶς βασιλείας, τοποθετώντας κι' αὐτὸν ἔπειτα ἀπὸ τὴ βασιλεία.

94 Ἄς διδάξῃ ὅμως πάλι ὁ Παῦλος πότε καὶ μὲ ποῖο τρόπο ἐτοιμάσθηκε γιὰ μᾶς ἡ χάρις τῆς αἰώνιας ζωῆς· διότι ὅλα αὐτὰ ἔχουν συμπεριληφθῆ στή βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Λέγει λοιπὸν γράφοντας *Πρὸς Τιμόθεον*· «κατὰ τὴν πρόθεσι καὶ χάρι του ποὺ

24. *Κεφάλαια θεολογικά* 2, 86, PG 90, 1165A.

25. *Αὐτόθι*, 89, PG 90, 1168C.

26. *Αὐτόθι*, 93, PG 90, 1169A.

Τι μ ό θ ε ο ν γράφων· «κατ' ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν τὴν δο-
 θεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰώνιων». Ὁρᾷς ὅτι
 προαιωνίως ἡμῖν ἡ χάρις ἠτοιμάσται; Πῶς οὖν κτιστὸν τὸ πρὸ
 αἰώνων ἠτοιμασμένον; Ἀλλὰ διὰ τοὺς νέους τούτους Σέξτους
 5 καὶ Πύρωνα, τοὺς ἐπὶ τὰ θεῖα μεταγαγόντας τὰς ἐφεκτικὰς καὶ
 πυρωνεῖους ἐνστάσεις, τὴν ἀποστολικὴν ταύτην θεωρημοσύνην
 ὁ μέγας Ἀθανάσιος διευκρινεῖτω. «Πῶς γάρ», φησί, «πρὸ χρό-
 νων αἰώνιων ἐλαμβάνομεν, μῆπω γεγονότες ἀλλ' ἐν χρόνῳ γε-
 γονότες, εἰ μὴ ἐν τῷ Χριστῷ ἦν ἀποκειμένη ἢ εἰς ἡμᾶς φθάνου-
 10 σα χάρις; Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν ἄλλῳ θεμελιωθῆναι τὴν ζωὴν ἡμῶν
 ἐπρεπεν, εἰ μὴ ἐν τῷ Κυρίῳ τῷ πρὸ αἰώνων ὄντι, δι' οὗ καὶ οἱ
 αἰῶνες γεγόνασιν, ἴν' ὡς ἐν αὐτῷ αὐτῆς οὔσης δυνηθῶμεν καὶ
 ἡμεῖς αἰώνιον κληρονομήσαι ζωὴν». Διὸ Κύριλλος μὲν ὁ θεῖος,
 «ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ», φησὶν, «ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἔσται τὰ
 15 πάντα ἐν πᾶσι, καὶ ζωὴ καὶ ἀφθαρσία καὶ χαρὰ καὶ ἀγιότης καὶ
 δύναμις καὶ ὅπερ ἂν ὑπάρχη τοῖς ἁγίοις ἐν ὑποστάσει κείμενον». Ἐπιφάνιος δὲ ὁ
 Θαλάσσιος δὲ ὁ τούτοις τὴν σύνεσιν ἐφάμιλλος «ὑπεραιώνια»,
 φησί, «καὶ πρὸ παντὸς αἰῶνος καὶ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον τὰ ἀπο-
 κείμενα ἀγαθὰ τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας». Ὁ δὲ σεπτὸς
 20 Ἐπιφάνιος καὶ αὐτὸν εἰσάγει τὸν Κύριον πρὸς τοὺς ἐν ἄδου λέ-
 γοντα, «ἐγείρεσθε, ἄγωμεν, οἱ γὰρ θησαυροὶ τῶν ἀγαθῶν ἀνεώ-
 χθησαν καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία πρὸ αἰώνων ἠτοιμάσται».

μᾶς ἐδόθηκε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ αἰωνίων χρόνων»²⁷. Βλέπεις ὅτι ἡ χάρις μᾶς ἐτοιμάσθηκε προαιωνίως; Πῶς λοιπὸν εἶναι κτιστὸ τὸ ἐτοιμασμένο πρὸ αἰώνων; Ἀλλὰ γιὰ τοὺς νέους τούτους Σέξτους καὶ Πύρωνες, οἱ ὁποῖοι μετέφεραν τὶς ἐφεκτικές καὶ πυρώνειες ἐνστάσεις, ἃς διευκρινήσῃ αὐτὴν τὴν ἀποστολικὴ θεωρημοσύνη ὁ μέγας Ἀθανάσιος. Διότι λέγει, «πῶς ἐλαμβάναμε πρὸ αἰωνίων χρόνων, ἐνῶ δὲν εἶχαμε γίνεαι ἀλλ' ἐγίναμε σὲ χρόνο, ἂν δὲν ἦταν ἀποκειμένη στὸν Χριστὸ ἡ χάρις ποὺ φθάνει σ' ἐμᾶς; Πράγματι ἡ ζωὴ μας δὲν ἐταίριαζε νὰ θεμελιωθῇ σὲ τίποτε ἄλλο, παρὰ στὸν Κύριο ποὺ ὑπάρχει πρὸ αἰώνων, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐγιναν καὶ οἱ αἰῶνες, ὥστε, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ ζωὴ εἶναι μέσα σ' αὐτόν, νὰ μπορέσωμε κι' ἐμεῖς νὰ κληρονομήσωμε αἰώνια ζωὴ»²⁸. Γι' αὐτὸ ὁ μὲν θεῖος Κύριλλος λέγει, «ὁ Πατὴρ θὰ εἶναι διὰ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα τὰ πάντα στὰ πάντα, καὶ ζωὴ καὶ ἀφθαρσία, καὶ χαρὰ καὶ ἀγιότης, καὶ δύναμις καὶ ὅ,τιδήποτε ὑπάρχει ἀποκείμενο γιὰ τοὺς ἀγίους σὲ ὑπόστασι»²⁹. Ὁ δὲ Θαλάσσιος, ὁ ἐφάμιλλος μὲ αὐτοὺς σὲ σύνεσι, λέγει, «τὰ ἀποκείμενα γιὰ τοὺς κληρονόμους τῆς ἐπαγγελίας ἀγαθὰ εἶναι ὑπεραιώνια καὶ πρὶν ἀπὸ κάθε αἰῶνα, καὶ ἐπάνω ἀπὸ νοῦ καὶ λόγο»³⁰. Ὁ δὲ σεπτὸς Ἐπιφάνιος εἰσάγει καὶ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο νὰ λέγῃ πρὸς τοὺς εὕρισκομένους στὸν ἄδη, σηκωθῆτε, ἃς πηγαίνωμε, διότι οἱ θησαυροὶ τῶν ἀγαθῶν ἀνοίχθησαν καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἔχει ἐτοιμασθῆ πρὸ αἰώνων»³¹.

27. *Β' Τιμ.* 1, 9.

28. *Κατ' Ἀρειανῶν* 2, 76–77, PG 26, 308B–309B.

29. *Θησαυροὶ* 29, PG 75, 433C.

30. *Ἐκατοντὰς* 4, 81, PG 91, 1465B.

31. *Ὁμιλία εἰς μέγα Σάββατον*, PG 43, 464BC.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'

**Ἔτι παράστασις ὅτι τοὺς ἁγίους αὐτοὺς ὁ Ἀκίνδυνος
πολυθέους καὶ καινοὺς φησι θεολόγους, ὡς τῆς
ἀνωτέρω ρηθείσης ἀκτίστου κληρονομίας ἄνω
καὶ ὑψηλότερον εἶναι τὸ θεῖον κατ'
οὐσίαν διδάσκοντας**

95 Ἀκίνδυνος δέ, βαβαὶ τῆς δυσσεβοῦς καὶ ἀλλοκότου τόλ-
μης, καὶ αὐτὴν τὴν δεσποτικὴν προθεὶς φωνήν, «δεῦτε οἱ εὐλο-
γημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην
ἡμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου», εἶτ' ἐπάγει γράφων αὐ-
5 «εἰ ταῦτα τὰ μέλλοντα καὶ αὕτη ἡ κληρονομία τῶν ἁγίων ἀκτι-
στός ἐστιν, ἐναντία τοῖς ἁγίοις καὶ πολυθέως, ὡ καὶ νῦν θεολογία,
φρονεῖς τε καὶ δογματίζεις». Ὅντως εὐρέτις κακῶν ἢ ἀσέβεια
καὶ λίαν τολμηρὸν εἰς ἐγχείρησιν. Αὐτὴν γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ βασι-
λείαν ὁ τάλας ἀποφαίνεται κτιστὴν καὶ τοὺς ἀκτιστον αὐτὴν
10 φρονοῦντας αὐτόχρημα καινοφωνίαν καλεῖ καὶ πολυθέους εἶναι
διατείνεται, ἑαυτὸν δὲ καὶ τὴν αὐτοῦ συμμορίαν ἁγίους καὶ πα-
λαίφρονας θεολόγους, οἷς ἐναντίως φρονοῦσι τε καὶ θεολογοῦσι
Παῦλος, Διονύσιος, Ἀθανάσιος, Γρηγόριος, πάντες οἱ ἄκροι καὶ
κορυφαῖοι τοῦ τῶν ἁγίων χοροῦ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ἁγίων Θεός.

96 Καὶ γὰρ οὐ νῦν πρῶτον ταῦτα προφέρομεν ἡμεῖς, ἀλλ'
ἐστὶν ἃ τούτων ἡμῶν προενεγκόντων καὶ μηδὲν παρ' ἑαυτῶν

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 21

Κι' ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος λέγει πολυθέους καὶ νεωτεριστὰς θεολόγους τοὺς ἰδίους τοὺς ἁγίους, διότι διδάσκουν ὅτι τὸ Θεῖο κατ' οὐσίαν εἶναι ἀνώτερο καὶ ὑψηλότερο ἀπὸ τὴν παραπάνω ἀναφερομένη ἄκτιστη κληρονομία

95 Ὁ Ἀκίνδυνος ὁμως, τί δυσσεβῆς καὶ ἀλλόκοτη τόλμη, παραθέτοντας κι' αὐτὴν τὴν δεσποτικὴ φωνή, «ἔλθετε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἐτοιμασμένη γιὰ μᾶς βασιλεία ἀπὸ τὴν καταβολὴ τοῦ κόσμου»¹, ἔπειτα προσθῆται πάλι, γράφοντας· «ἂν αὐτὰ τὰ μέλλοντα κι' αὐτὴ ἡ κληρονομία τῶν ἁγίων εἶναι ἄκτιστη, φρονεῖς καὶ δογματίζεις ἐνάντια στοὺς ἁγίους καὶ πολυθέους, ὡ καὶ νῆ θεολογία». Πράγματι ἡ ἀσέβεια εἶναι ἐφευρέτις κακῶν καὶ εἶναι πολὺ τολμηρὸ πρᾶγμα ἢ ἐμπιστοσύνη σ' αὐτὴν. Διότι ὁ ταλαίπωρος χαρακτηρίζει κτιστὴ τὴν ἴδια τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ καλεῖ καθαρὰ καινοφωνία αὐτοὺς ποὺ τὴν θεωροῦν ἄκτιστη καὶ διατείνεται ὅτι εἶναι πολύθεοι, τὸν ἑαυτό του δὲ καὶ τὴ συμμορία του ἀποκαλεῖ ἁγίους καὶ παλαιόφρονες θεολόγους, πρὸς τοὺς ὁποίους φρονοῦν καὶ θεολογοῦν ἀντιθέτως οἱ Παῦλος, Διονύσιος, Ἀθανάσιος, Γρηγόριος, καὶ ὅλοι οἱ ἄκροι καὶ κορυφαῖοι τοῦ χοροῦ τῶν ἁγίων καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων.

96 Ἀλήθεια αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν τὰ προφέρομε τώρα πρῶτοι ἐμεῖς, ἀλλὰ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀναφέραμε προηγουμέ-

1. *Ματθ.* 25, 34.

προσθέντων μηδὲ πρὸς αὐτὸν ποιουμένων τὸν λόγον, αὐτὸς αὐ-
 τεπάγγελτος ἤκων τῆς τοῦ Βαρλαάμ δυσσεβείας ὑπέρμαχος
 τοιαύτας ἀνθυπήνεγκε τὰς ἀντιρρήσεις, ἐν ὑποκρίσει τοῦ πρὸς
 ἡμᾶς λέγειν, εἰς αὐτὴν τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν καὶ τοὺς ἀγίους
 5 τοῦ Θεοῦ τηλικαῦτα παροινῶν. Ἐπεὶ δὲ κάκεῖνα παρὰ τῶν
 ἀγίων συμπροηνέγκαμεν, ὡς «εἶπερ ἢ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἀμέ-
 τρητος, πολλῶ μᾶλλον ἢ οὐσία», καὶ «εἰ ἢ σοφία ἀκατάληπτος,
 πόσω μᾶλλον ἢ φύσις;» καὶ «εἰ τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐξερευνηθῆ-
 ναι οὐ δύναται καὶ αἱ ὁδοὶ οὐκ ἐξιχνιάζονται καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν
 10 ἐπαγγελία πάσης ὑπέρκειται τῆς ἀπὸ τῶν στοχασμῶν εἰκασίας,
 πόσω μᾶλλον κατὰ τὸ ἄφραστόν τε καὶ ἀπροσπέλαστον ἄνω
 καὶ ὑψηλότερόν ἐστιν αὐτὸ τὸ θεῖον τῶν περὶ αὐτὸ νοουμέ-
 νων;». Ταῦτα τοῖς ἀνωτέρω συμπροενεγκόντων ἡμῶν, πάλιν ὁ
 αὐτὸς πολυκίνδυνος «εἰ ταύτης», φησί, «τῆς κληρονομίας τῶν
 15 ἀγίων ἀκτίστου οὐσης ἄνω καὶ ὑψηλότερόν ἐστι τὸ θεῖον, αὐτὸς
 ἑαυτοῦ ἐστιν ὁ Θεὸς ὑψηλότερος, οὗ τί ἂν ἀσεβέστερον εἶποι
 τις;».

97 Καὶ μὴν ὁ ἅγιος ἐνταῦθα τὴν κληρονομίαν τῶν ἀγίων, ἧς
 ὑψηλότερον εἶναι τὸ θεῖον ἐθεολόγησεν, ὑπερκεῖσθαί φησι πά-
 20 σης τῆς ἀπὸ στοχασμῶν εἰκασίας, ἣν ἀνωτέρω προσεῖπεν ὁ αὐ-
 τὸς ταύτην εἶναι τὸ τοῦ παντὸς ὑπερκείμενον, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀνε-
 ξιχνιάστοις ὁδοῖς τοῦ Θεοῦ συνέταξεν ἐνταῦθα –ἐστιν οὖν τι τῶν
 κτισμάτων ἀνεξιχνίαστον;– ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀνεξερευνητοῖς κρί-
 μασι, τοῖς θείοις δηλονότι προορισμοῖς καὶ βουλήμασιν, ἀλλ’ οὐ

2. Ἰω. Χρυσοστόμου, Ὁμιλία 30 εἰς Ἰωάννην, 2, PG 59, 174.

3. Γρηγορίου Νύσσης, Πρὸς Εὐνόμιον 3, W. Jaeger, 2, 40· PG 45, 604B.

νως χωρίς νὰ προσθέσωμε τίποτε δικό μας καὶ χωρίς νὰ ἀπευθυνώμαστε πρὸς αὐτόν. Τότε αὐτὸς ἦλθε αὐτόκλητος γιὰ νὰ ὑπερασπισθῆ τῇ δυσσέβεια τοῦ Βαρλαάμ, καὶ προέβαλε τέτοιες ἀντιρρήσεις, ὑποκρινόμενος ὅτι λέγει ἐναντίον μας, ἐναντίον τῆς ἴδιας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξυβρίζοντας τοὺς ἀγίους τοῦ Θεοῦ ὑπερβολικῶς. Ἐπειδὴ δὲ συμπεριελάβαμε κι' ἐκεῖνα τὰ λόγια τῶν ἀγίων, ὅτι «ἂν ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀμέτρητη πολὺ περισσότερο ἢ οὐσία»² καὶ «ἂν ἡ σοφία εἶναι ἀκατάληπτη πόσο περισσότερο ἢ φύσις;» καὶ «ἂν τὰ κρίματά του δὲν μποροῦν νὰ ἐξερευνηθοῦν κι' οἱ δρόμοι δὲν ἐξιχνιάζονται καὶ ἡ ἐπαγγελία τῶν ἀγαθῶν εὐρίσκεται ἐπάνω ἀπὸ κάθε ἀντίληψι τῶν στοχασμῶν, πόσο περισσότερο ἀνώτερο καὶ ὑψηλότερο εἶναι τὸ ἴδιο τὸ θεῖο ἀπὸ τὰ γύρω ἀπὸ αὐτὸ ἀπαντώμενα κατὰ τὸ ἄφραστο καὶ ἀπροσπέλαστο;»³. Ἀφοῦ ἐμεῖς προεβάλαμε τοῦτα μαζί μὲ τὰ προηγούμενα, πάλι λέγει ὁ ἴδιος πολυκίνδυνος, «ἂν τὸ θεῖο εἶναι ἀνώτερο καὶ ὑψηλότερο ἀπὸ αὐτὴν τὴν κληρονομία τῶν ἀγίων ποὺ εἶναι ἄκτιστη, τότε ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι ὑψηλότερος ἑαυτοῦ· καὶ τί θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ εἰπῆ ἀσεβέστερο ἀπ' αὐτό;»⁴.

- 97 Καὶ ὁμοίως ὁ ἅγιος λέγει ἐδῶ ὅτι ἡ κληρονομία τῶν ἀγίων, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐθεολόγησε ὅτι τὸ θεῖο εἶναι ὑψηλότερο, ὑπέρεκειται κάθε στοχαστικῆς ἀντιλήψεως. Ὁ ἴδιος εἶπε προηγουμένως ὅτι αὐτὴ εἶναι τὸ ὑπερκείμενο τοῦ σύμπαντος. Ἀλλὰ τὴν συνέταξε ἐδῶ μαζί μὲ τοὺς ἀνεξιχνιάστους δρόμους τοῦ Θεοῦ —ὑπάρχει λοιπὸν κανένα κτίσμα ἀνεξιχνίαστο;— ἀλλὰ καὶ μὲ ἀνεξερεύνητα κρίματα, δηλαδὴ μὲ τοὺς θεῖους προορισμοὺς

4. Ὁ Παλαμᾶς ἀναφέρεται στὴν πραγματεία *Περὶ θεῶν ἐνεργειῶν* ἰδιαίτερα στὶς παραγράφους 28–29, τὴν ὁποία ἀναιρώντας ὁ Ἀκίνδυνος ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἡ ἡτομασμένη κληρονομία τῶν ἀγίων, εἶναι κτιστή.

τοῖς κριθεῖσι καὶ θεληθεῖσιν· οὐ τῶν ὑστερογενῶν τοίνυν τούτων, ἀλλ' ἐκείνων τῶν προαιωνίων, «κατὰ τὸ ἄφραστον καὶ ἀπροσπέλαστον ἄνω καὶ ὑψηλότερον τὸ θεῖον», ἐθεολόγησεν, ὡς περὶ αὐτὸ νοουμένων, ἀδελφὰ τῷ ἀδελφῷ φρονῶν, ὃς φησι
 5 περὶ τῶν προαιωνίων ἐνεργειῶν τὸν λόγον ποιούμενος, ὅτι «κἂν τι νοήσης τῶν αἰώνων ἐπέκεινα, καὶ τοῦτό ἐστι τοῦ Πνεύματος κατωτέρω», τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος κατωτέρω φανερώς τοῦ Πνεύματος ἀποφηνάμενος εἶναι, δηλονότι τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος.

98 Ὁ δ' Ἀκίνδυνος διὰ τῆς τοῦ 'Θεὸς' φωνῆς σοφιζόμενος παρακρούεται τοὺς ἀκεραιότερους. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος, ὃς ἐνταῦθα τῶν περὶ αὐτὸ νοουμένων ἄνω καὶ ὑψηλότερον τὸ θεῖον προσεῖρηκεν, ἐν τοῖς αὐτοῖς Π ρ ὀ ς Ε ὑ ν ὀ μ ι ο ν λόγοις «πᾶν», φησὶν, «ὅπερ ἐστὶ περὶ τὸν Θεὸν νοού-
 15 μενον, πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἦν, ἀλλ' ὀνομάζεσθαι ταῦτά φαμεν μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν ὀνομάζοντα». Τὰ γοῦν πρὸ παντὸς κόσμου περὶ τὸν Θεὸν ὄντα, ὧν ἐστὶ καὶ ἡ πάσης ὑπερκειμένη τῆς ἀπὸ στοχασμῶν εἰκασίας ἐπαγγελία τῶν ἀγαθῶν καὶ αἱ ἀνεξιχνίαστοι ὁδοὶ καὶ τὰ ἀνεξερεύνητα κρίματα, ταυτὸ δὲ
 20 συνελόντα φάναι ἢ τοῦ Θεοῦ ὑπέρσοφος πρόνοια, πῶς ἂν εἴη κτίσματα;

99 Καὶ τοίνυν, εἰ μὲν τὴν ἄφραστόν τε καὶ ἀπερινόητον ταύτην ἐπαγγελίαν καὶ κληρονομίαν τῶν ἀγαθῶν, ἧς ἄνω καὶ ὑψηλότερον ἔφη τὸ θεῖον ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Γρηγόριος, ταύτην ἡμεῖς ἀλλ'
 25 οὐκ ἐκεῖνος αὐθις τὸ τοῦ παντὸς ὑπερκείμενον ἔφη καὶ μετὰ τῶν

5 Γρηγορίου Νύσσης, ἐνθ' ἄνωτ.

καὶ τὰ θεῖα βουλήματα, ἀλλὰ ὄχι μὲ τὰ κριθέντα καὶ βουλευθέντα. Δὲν ἐθεολόγησε λοιπὸν ὅτι «τὸ Θεῖο εἶναι κατὰ τὸ ἄφραστο καὶ ἀπροσπέλαστο ἀνώτερο καὶ ὑψηλότερο»⁵ ἀπὸ τὰ ὑστερογενῆ αὐτὰ πράγματα, ἀλλὰ ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ προαιώνια, ἔχοντας φρονήματα ἀδελφὰ μὲ τὸν ἀδελφόν, ὁ ὁποῖος ὁμιλώντας περὶ τῶν προαιωνίων ἐνεργειῶν λέγει ὅτι «κι' ἂν σκεφθῆς κάτι πέρα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, καὶ τοῦτο εἶναι κατώτερο τοῦ Πνεύματος»⁶. Ἀποφαίνεται φανερὰ ὅτι οἱ ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Πνεύματος εἶναι κατώτερες τοῦ Πνεύματος, δηλαδὴ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος.

98 Ὁ δὲ Ἀκίνδυνος μὲ τὸ ὄνομα «Θεός» παραπλανᾷ σοφιστικὰ τοὺς ἀπλουστέρους. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ θεῖος Γρηγόριος Νύσσης, ὁ ὁποῖος ἐδῶ ἐχαρακτήρισε τὸ Θεῖο ὡς ἀνώτερο καὶ ὑψηλότερο ἀπὸ τὰ γύρω ἀπὸ αὐτὸ ἀπαντώμενα, στοὺς ἴδιους λόγους *Πρὸς Εὐνόμιον* λέγει «κάθε τι ποὺ νοεῖται γύρω ἀπὸ τὸν Θεόν, ἦταν πρὶν ἀπὸ τὴ σύστασι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ λέγομε ὅτι τοῦτα ὀνομάζονται μετὰ τὴ γένεσι τοῦ ὀνομάζοντος»⁷. Ὅσα λοιπὸν εἶναι γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸ πρὶν ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον, ἀνάμεσα στὸ ὅποια εἶναι καὶ ἡ ἐπαγγελία τῶν ἀγαθῶν ποὺ ὑπέρεκειται κάθε στοχαστικῆς εἰκασίας καὶ οἱ ἀνεξιχνίαστοι δρόμοι καὶ τὰ ἀνεξερεῦνητα κρίματα, καὶ μὲ λίγα λόγια οἱ ὑπέρσοφη πρόνοια τοῦ Θεοῦ, πῶς θὰ ἦσαν κτίσματα;

99 Καὶ λοιπὸν, ἂν αὐτὴν τὴν ἄφραστη καὶ ἀπερινόητη ἐπαγγελία καὶ κληρονομία τῶν ἀγαθῶν, τῆς ὁποίας ὁ σοφὸς στὰ θεῖα Γρηγόριος εἶπε ὅτι τὸ Θεῖο εἶναι ἀνώτερο καὶ ὑψηλότερο· ἂν αὐτὴν ἐμεῖς ὄχι ἐκεῖνος πάλι τὴν ἔλεγε τὸ ὑπερκεῖμενο τοῦ σύμπαντος καὶ τὴν συγκαταριθμοῦσε μαζί μὲ τὰ προαιώνια, θὰ

6. Μ. Βασιλείου, *Περὶ ἁγίου Πνεύματος* 19, 48, Β. Brucche, σ. 200–202· PG 32, 156D–157A.

7. *Πρὸς Εὐνόμιον* 12, W. Jaeger, 1, 173· PG 45, 965B.

προαιωνίων ἠρίθμησε, πρὸς ἡμᾶς κατεχρήσω τῆ λοιδόρω σου γλώττη καὶ τοῦτο, εἶπερ παρ' ἄλλων ἀγίων οὐκ εἶχομεν τοῦτο δεῖξαι καὶ παραστῆσαι, ὡς «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ
 5 Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν», οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτός ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ πᾶσι πάντα τότε κατὰ χάριν γινόμενος. Εἰ δὲ αὐτὸς οὗτος ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος συνωδὰ τῷ χορῷ τῶν θεηγόρων ἀπάντων ταῦθ' οὕτω θεολογεῖ, σαφῶς αὐτὸν ἐκεῖνον μετ' ἐκείνων ἀπάντων (ἴλεω δ' ἡμῖν εἶεν ὅτι καὶ τὰ σα κατ' ἐκείνων
 10 ἡμεῖς προφέρομεν διὰ γλώττης, ἡμῶν γὰρ ὑπὲρ ἐκείνων ὁ λόγος)· σὺ τοίνυν φανερώς ἐκεῖνους πολυθέους καὶ καινοὺς καλεῖς θεολόγους καὶ τοῖς ἀγίοις, οὐκ οἶδα τίσιν, ἀντικειμένους, ἀσεβεστάτους τε καὶ ἀτοπωτάτους, ὡς αὐτὸν ἑαυτοῦ ὑψηλότερον λέγοντας τὸν Θεόν, μείζονά τε καὶ ἐλάττωνα, καὶ ὑφειμένον καὶ
 15 ὑπερκείμενον, εἰς κτίσμα τε κατασπῶντας αὐτὸν καὶ θεὸν τιθεμένους τὰ κτίσματα.

100 Ραδίως δ' ἂν αὐτός, οἶμαι, καὶ τῶν προσκυνητῶν καὶ θείων ὑποστάσεων ἐκάστην ἀποδείξαις ἐκ τοιούτων σύνθετον, αὐτὴν ἑαυτῆς μείζω καὶ ἐλάττω τιθεῖς, καὶ πρώτην καὶ δευτε-
 20 ρεύουσαν, ἀξιολογωτέραν τε καὶ ἥττον τοιαύτην. «Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς καὶ Πατὴρ φύσει», κατὰ τὸν πολὺν τὰ θεῖα Κύριλλον, «ὑπάρχων, Πατὴρ μὲν τοῦ Υἱοῦ, ἡμῶν δὲ Θεός, πρῶτόν ἐστι Πατήρ, εἶθ' οὕτω Θεός, εἰ καὶ ἄμα καὶ συνημμένως», καὶ ὁ Πατέρα καλῶν αὐτόν, «τὸ μείζον ἀπονέμει τούτῳ καὶ οὐ τὸ ἐλατ-
 25 τον». Διὸ καὶ περὶ Ἀρείου καὶ Εὐνομίου καὶ τῶν κατ' ἐκείνους φησίν, «εἰ μέγα τι χαρίζεσθαι νομίζουσιν οἱ χριστομάχοι τῷ Θεῷ Πατέρα μὲν ἐξ ἀρχῆς οὐχ ὁμολογοῦντες αὐτόν, Θεὸν δὲ εἶ-

ἔκαμες ἐναντίον μας κατάχρησι τῆς λοίδωρης γλώσσας σου καὶ γιὰ τοῦτο, ἂν δὲν μπορούσαμε ν' ἀποδείξωμε καὶ νὰ παραστήσωμε ἀπὸ ἄλλους ἁγίους ὅτι, «αὐτὰ πού ὀφθαλμὸς δὲν εἶδε καὶ αὐτὶ δὲν ἄκουσε, πού δὲν ἀνέβηκαν σὲ καρδιὰ ἀνθρώπου, αὐτὰ πού ἐτοίμασε ὁ Θεὸς γιὰ ὄσους τὸν ἀγαποῦν»⁸ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς πού τότε γίνεται κατὰ χάριν τὰ πάντα σὲ ὄλους. Ἐὰν δὲ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ θεῖος Γρηγόριος Νύσσης, ἀπὸ συμφώνου μὲ τὸ χορὸ ὄλων τῶν θεηγόρων θεολογῆ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, σαφῶς ἐσὺ ἐκείνους τὸν ἴδιο μαζὶ μὲ ὄλους ἐκείνους (ὡς εἶναι ἴλεως σ' ἐμᾶς πού καὶ τὰ δικά σου λόγια ἐναντίον ἐκείνων τὰ προφέρομε μὲ τῆ γλῶσσα, διότι ἐμεῖς ὁμιλοῦμε ὑπὲρ ἐκείνων)· ἐσὺ λοιπὸν ἀποκαλεῖς ἐκείνους φανερὰ πολυθεοὺς καὶ νεωτεριστὰς θεολόγους καὶ ἀντικειμένους πρὸς τοὺς ἁγίους, δὲν γνωρίζω ποιούς, ἀσεβεστάτους καὶ ἀτοπωτάτους, ἀφοῦ τάχα λέγουν τὸν Θεὸ ὑψηλότερον ἑαυτοῦ, μεγαλύτερο καὶ μικρότερο, ὑφειμένο καὶ ὑπερκείμενο, ὑποβιβάζοντας αὐτὸν σὲ κτίσμα καὶ δεχομένους τὰ κτίσματα ὡς θεόν.

100 Νομίζω μάλιστα ὅτι θὰ μπορούσες εὐκολα ν' ἀποδείξεις καὶ καθεμιὰ ἀπὸ τίς προσκυνητὲς καὶ θεῖες ὑποστάσεις σύνθετη ἀπὸ τέτοια στοιχεῖα, θέτοντας τὴν ἴδια μεγαλύτερη καὶ μικρότερη ἑαυτῆς, πρώτη καὶ δευτερεύουσα, ἀξιολογώτερη καὶ κατώτερη. Κατὰ τὸν πολὺ στὰ θεῖα Κύριλλο, «ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ κατὰ τὴ φύσι, Πατὴρ μὲν τοῦ Υἱοῦ, Θεὸς δὲ δικός μας, πρῶτα εἶναι Πατὴρ καὶ ἔπειτα Θεός, ἔστω καὶ ἂν συγχρόνως καὶ συνημμένως»⁹ καὶ ἐκεῖνος πού τὸν καλεῖ Πατέρα «τοῦ ἀπονέμει τὸ μεγαλύτερο καὶ ὄχι τὸ μικρότερο»¹⁰. Γι' αὐτὸ λέγει καὶ περὶ τοῦ Ἀρείου καὶ τοῦ Εὐνομίου καὶ τῶν ἔπειτα ἀπὸ αὐτούς, «ἂν οἱ χριστομάχοι νομίζουν ὅτι χαρίζουν κάτι μεγάλο στὸ Θεό,

8. Α' Κορ. 2,9.

9. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Θησαυροὶ* 5, PG 75, 69A.

10. Αὐτόθι, 68C.

ναι διδόντες, ἀκουέτωσαν ὅτι λίαν ὑβρίζουσι, πράγματος ἀξιο-
 λογωτέρου τὴν θεϊαν ἀποστεροῦντες φύσιν· Θεὸς μὲν γὰρ ὡς
 πρὸς τὰ δοῦλα τὴν σχέσιν ἔχει, Πατὴρ δὲ ὡς πρὸς Υἱόν· τὴν οὖν
 πρὸς τὰ δοῦλα σχέσιν προσάπτουσι τῷ Θεῷ τοῦ μείζονος ἀπο-
 στεροῦντες αὐτόν». Ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱός, πρὸς τῷ καὶ Υἱὸς εἶναι
 καὶ Θεός, ἔχει καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ παντός καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ
 Πατρός, ἣτις κατὰ τοὺς θεοφόρους ὡς ἐλάττονος ἐκείνης ὑπε-
 ραναβέβηκε, καθάπερ ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ προῦπεδείξαμεν.
 Διὸ καὶ ὁ τῆς εὐαγγελικῆς εὐκρινείας τὴν σύνοψιν ποιησάμενος,
 10 τοῦ Κυρίου εἰρηκότος ὡς «οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει
 εἰμὴ ὁ Υἱός», αὐτὸς ἐρμηνεύων ἐπιφέρει, «τὸ μείζον λέγει, ὅτι
 οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ πάντων εἰμὶ δεσπότης, ὅπου γε καὶ τὸ μεί-
 ζον ἔχω, τὸ εἰδέναί τὸν Πατέρα». Τὸ αὐτὸ δ' ἂν τις φαίη καὶ
 περὶ τοῦ Πνεύματος· πάντων γὰρ δεσπότης καὶ τὰ πάντ' εἰδός,
 15 «ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ». Σὸν οὖν ἐστι λέγειν, ὡς, ἐπει-
 δήπερ ἕκαστον αὐτῶν καὶ τὰ ἐλάττω φύσει ἔχει, τό τε γινώ-
 σκειν ἄλληλα καὶ ἀλλήλοις ἠνώσθαι φυσικῶς, αὐτὸ ἑαυτοῦ καὶ
 μείζον καὶ ἐλαττόν ἐστιν.

101 Σὺ δ' ὁ τῶν θείων ἐνεργειῶν ἕνεκα καὶ τῶν περὶ τὴν
 20 θεϊαν φύσιν ἢ τῶν ὑποστάσεων ἐκάστην νοουμένως ἐξ αἰδίου

11. Αὐτόθι, 65CD.

12. Πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Θησαυροὺς* 22. PG 75, 372D–373A
 καὶ Μ. Βασιλείου, *Κατ' Εὐνομίου* 4. PG 29, 696C.

πὸ δὲν τὸν ὁμολογοῦν Πατέρα ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀλλὰ δέχονται ὅτι εἶναι Θεός, ἃς ἀκούσουν ὅτι ὑβρίζουν, ἀφοῦ ἀποστεροῦν τὴ θεία φύσι ἀπὸ ἓνα ἀξιολογώτερο πρᾶγμα· διότι ὁ ὄρος Θεός δηλώνει σχέσι πρὸς τὰ δοῦλα, ὁ ὄρος Πατήρ πρὸς τὸν Υἱό· ἀποδίδουν λοιπὸν στὸ Θεὸ τὴν σχέσι πρὸς τὰ δοῦλα ἀποστερώντας τὸν τὸ μεγαλύτερο»¹¹. Ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱός, μαζὶ μὲ τὸ ὅτι εἶναι καὶ Υἱὸς καὶ Θεός, ἔχει καὶ τὴ γνῶσι τοῦ παντός καὶ τὴ γνῶσι τοῦ Πατρός, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς θεοφόρους εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ ἐκείνην ὡς κατώτερη¹², ὅπως προαποδείξαμε στὸ δεῦτερο λόγο¹³. Γι' αὐτὸ κι' ἐκεῖνος πὸ ἔκαμε τὴ σύνοψι τῆς εὐαγγελικῆς διασαφήσεως, ἐνῶ ὁ Κύριος εἶπε ὅτι «οὔτε τὸν Πατέρα ἐπιγινώσκει κανεὶς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Υἱό»¹⁴, αὐτὸ ἐρμηνεύοντας ἐπιφέρει, «τὸ μεγαλύτερο λέγει, διότι δὲν εἶναι θαυμαστὸ ἂν εἶμαι δεσπότης ὄλων, ἀφοῦ ἔχω καὶ τὸ ἀνώτερο, τὸ νὰ γνωρίζω τὸν Πατέρα»¹⁵. Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσε νὰ εἰπῆ κανεὶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· διότι αὐτὸ δεσπόζοντας τῶν πάντων καὶ γνωρίζοντας τὰ πάντα, «ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ»¹⁶. Εἶναι λοιπὸν ἔργο σου νὰ λέγῃς ὅτι, ἐπειδὴ τὸ καθένα τοὺς ἔχει καὶ τὰ μικρότερα ἐκ φύσεως, δηλαδὴ τὸ γινώσκειν τὸ πᾶν καὶ δεσπόζειν τοῦ παντός, ἀλλὰ καὶ τὰ μεγαλύτερα, δηλαδὴ τὸ γινώσκειν ἄλληλα καὶ ἐνοῦσθαι φυσικῶς πρὸς ἄλληλα, τὸ ἴδιο εἶναι καὶ μεγαλύτερο καὶ μικρότερο ἑαυτοῦ.

101 Ἐσὺ ὁμως, πὸ ἐξ αἰτίας τῶν θείων ἐνεργειῶν καὶ τῶν προσόντων πὸ νοοῦνται γύρω στὴ θεία φύσι ἢ γύρω στὴν κα-

13. Βλ. Ἀντιρρητικὸν 2, 11, 40–41,

14. Ματθ. 11, 27.

15. Θεοφυλάκτου, Ἐξήγησις εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, 11, PG 123, 257B. Πρβλ. καὶ Ἰω. Χρυσοστόμου, Ὁμιλίαν 28 εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, PG 57, 430.

16. Α' Κορ. 2, 10.

τοιαῦτα διανοούμενος καὶ διαρρήδην ἀποφαινόμενος, τί οὐκ ἂν
 ἀκολούθως φαίης καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ τῆς φύσεως τρισυποστά-
 του, ὃ καὶ πρότερον ἔφημεν; Τί γάρ; ἐπεὶ μείζων ὁ Πατὴρ καὶ
 αἴτιος τοῦ Υἱοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἶπε, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς
 5 ἀπεστάλη καὶ καθὼς ἀκούει κρίνει, τό τε Πνεῦμα τῇ τάξει τὸν
 Υἱὸν ὑποβέβηκε, φανερωθὲν μετ' αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ πεμπόμε-
 νόν τε καὶ χορηγούμενον, ὡς οἱ μεγάλοι φασὶ Βασίλειός τε καὶ
 Κύριλλος, παρ' ἐκείνου τε λαμβάνει καὶ ἀναγγέλλει καὶ ἃ ἂν
 ἀκούσῃ λαλεῖ, μείζω λέγομεν ἑαυτοῦ τὸν ἕνα Θεὸν καὶ τὸν αὐ-
 10 τὸν πάλιν ἑαυτοῦ ἕτερόν τε καὶ δεύτερον καὶ ὑποβεβηκότα καὶ
 ὑπερκείμενον, ἀποστελλόμενόν τε καὶ ἀποστέλλοντα καὶ διδά-
 σκοντα ἑαυτὸν καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ διδασκόμενον; Τί λέγεις; Ὁ πο-
 λυπραγμονεῖν ἀποτρέπων λόγῳ καὶ δι' ὧν αὐθις γράφεις πολυ-
 πραγμονεῖν ἀναπειθῶν καὶ βιαζόμενος, ἔχεις ὅπως ἡμᾶς ταύτης
 15 ἐκλύσης τῆς ἀπορίας; Ἄλλ' εἶπερ εἶχες, οὐκ ἂν ταῦθ' ἡμῶν κα-
 τηγόρεις.

θεμιὰ ἀπὸ τὶς ὑποστάσεις, αἰδίως σκέπτεσαι τέτοια πράγματα καὶ διακηρύσσεις ἀνοικτά, τί δὲν θὰ μπορούσες μὲ συνέπεια νὰ εἰπῆς καὶ γιὰ τὸ τρισυπόστατο τῆς φύσεως, ὅπως ἐσημειώσαμε καὶ προηγουμένως; Τί δηλαδή; ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ εἶναι μεγαλύτερος¹⁷ καὶ αἷτιος τοῦ Υἱοῦ, ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, καὶ ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς ἀπεστάλη ἀπὸ τὸν Πατέρα¹⁸ καὶ καθὼς ἀκούει κρίνει¹⁹, καὶ ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα ὑπόκειται στὸν Υἱὸ κατὰ τὴν τάξι, ἀφοῦ ἐφανερώθηκε ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ στέλλεται καὶ χορηγεῖται, ὅπως βεβαιώνουν οἱ μεγάλοι Βασίλειος²⁰ καὶ Κύριλλος, λαμβάνει ἀπὸ ἐκεῖνον καὶ ἀναγγέλλει, καὶ ὅσα ἀκούση λαλεῖ²¹, λέγομε ἀνώτερον ἑαυτοῦ τὸν ἕνα Θεὸ καὶ τὸν ἴδιο πάλι διαφορετικὸν ἑαυτοῦ καὶ δεῦτερο, καὶ κατώτερο καὶ ἀνώτερο, ἀποστελλόμενο καὶ ἀποστέλλοντα, διδάσκοντα ἑαυτὸν καὶ διδασκόμενον ἀπὸ τὸν ἑαυτό του; Τί λέγεις; Ἐσὺ πού μὲ τὸ λόγο ἀποτρέπεις νὰ πολυπραγμονοῦμε καὶ μὲ ὅσα πάλι γράφεις συνιστᾷς καὶ πιέζεις νὰ πολυπραγμονοῦμε, μπορείς νὰ μᾶς λύσης τὴν ἀπορία τούτη; Ἄλλ' ἂν μπορούσες, δὲν θὰ μᾶς κατηγοροῦσες γι' αὐτὰ τὰ πράγματα.

17. *Ιω.* 14, 28.

18. *Ιω.* 5, 36· 6, 57· 20, 21.

19. *Ιω.* 5, 30.

20. Μ. Βασιλείου, *Κατ' Εὐνομίου 3*, PG 29, 656A.

21. *Ιω.* 16, 13–15.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'

*Ἔτι παράστασις, ὡς οὐκ ἔστιν ἄλλως εἶναι τὸν
 Θεὸν ἐν μιᾷ θεότητι, εἰ μὴ ὡς ὁ Παῦλος φησι
 τοῖς πατράσιν ἐπόμενος· ἐν ἧ καὶ τινῶν
 ἀντιθέσεων λύσις*

102 Ἄγε δὴ νῦν ἄκων γούν μυήθητι, καὶ τῆς ἀληθείας ὄλος
 γενοῦ τὰς ψευδεῖς δόξας ἀποβαλλόμενος. Εἷς γὰρ ἡμῖν ὁμολο-
 γεῖται καὶ προσκυνεῖται Θεός, ἀλλὰ τρισυπόστατος, ἐνεργῆς τε
 φύσει καὶ παντοδύναμος. Ἦι μὲν οὖν ἓνα τοῦτόν φαμεν ὡς μίαν
 5 ἔχοντα φύσιν, ἓνα τοῦτόν φαμεν καὶ προσκυνοῦμεν καὶ σέβομεν·
 ἀπλῆς γὰρ οὐσης ταύτης καὶ ἀμερίστου παντάπασι, πῶς ἂν τις
 κατ' αὐτὴν ἐν τῷ Θεῷ διπλόην τινὰ θεωρήσειεν; Ἦι δὲ τρισυ-
 πόστατός ἐστιν ἢ μία φύσις, ἐνεργῆς τε καὶ παντοδύναμος, ὡς
 μὲν τρισυπόστατος διαφορούς ἔχει τὰς ὑποστάσεις, ὡς ἐνεργῆς
 10 δὲ καὶ παντοδύναμος διαφορούς ἔχει τὰς φυσικὰς δυνάμεις
 καὶ ἐνεργείας, ἀδιαιρέτως διαιρουμένη, τῆς εὐσεβοῦς διακρίσε-
 ως τὴν διαφορὰν γνωρίζουσης, οὐ διστασης τὰ ἠνωμένα πρὸς
 μίαν καὶ ἀδιάρρηκτον συμφυῖαν.

103 Ἄλλ' οἱ πρὸς τὰς ματαίας ἐνστάσεις τῶν πώποτε πορι-
 15 μώτατοι «τῷ πάντα δύνασθαι», φασί, «παντοδύναμός ἐστιν, οὐ
 τῷ δυνάμεις ἔχειν· καὶ τῷ ἐνεργεῖν ἐνεργῆς, οὐ τῷ ἐνεργείας κε-
 κτηθῆσθαι». Τοιγαροῦν, ὦ σοφοί, καὶ τῷ τρισσῶς ὑφίστασθαι
 τρισυπόστατός ἐστιν, ἀλλ' οὐχὶ τῷ τρεῖς ὑποστάσεις ἔχειν, καί-
 20 τὸ διαφόρως ἐνεργεῖν τοῦ κατ' οὐσίαν ἐνιαίου τοῦ Θεοῦ διενήνο-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 22

Παρατέρα ἀπόδειξις ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀλλοιῶς σὲ μιᾷ θεότητι ὁ Θεὸς παρὰ μόνο ὅπως διδάσκει ὁ Παλαμᾶς ἀκολουθώντας τοὺς Πατέρες· ὅπου ὑπάρχει καὶ διασάφησις μερικῶν ἀντιθέσεων

102 Ἐμπρὸς λοιπὸν νὰ μνηθῆς τώρα ἀκουσίως καὶ νὰ ἀποκτήσης ὅλη τὴν ἀλήθεια, ἀπορρίπτοντας ὅλες τὶς ψευδεῖς δοξασίες. Ἐνας Θεὸς ὁμολογεῖται καὶ προσκυνεῖται ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ τρισυπόστατος, ἐνεργῆς φυσικῶς καὶ παντοδύναμος. Καθ' ὅσο λοιπὸν τὸν δεχόμεστε ἓνα, ἀφοῦ ἔχει μιὰ φύσι, τὸν δεχόμεστε καὶ τὸν προσκυνοῦμε καὶ τὸν σεβόμεστε ἓνα· διότι, ἀφοῦ ἡ φύσις εἶναι ἀπλῆ καὶ ἀμέριστη ἐντελῶς, πῶς θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ διπλὴ στὸν Θεό. Καθ' ὅσο δὲ ἡ μία φύσις εἶναι τρισυπόστατη, καθὼς ἐπίσης ἐνεργῆς καὶ παντοδύναμη, ὡς τρισυπόστατη ἔχει διάφορες τὶς ὑποστάσεις, ὡς ἐνεργῆς δὲ καὶ παντοδύναμη ἔχει διάφορες τὶς φυσικὲς δυνάμεις καὶ ἐνέργειες, ἀδιαιρέτως διαιρουμένη, ἐνῶ ἡ εὐσεβὴς διάκρισις γνωρίζει τὴ διαφορὰ, ἀλλὰ δὲν διαχωρίζει τὰ ἡνωμένα σὲ μιὰ καὶ ἀδιάρρηκτη συμφυῖα.

103 Ἄλλὰ οἱ ἐπινοητικώτατοι ἀπὸ ὅλους σὲ μάταιες ἐνστάσεις λέγουν, «ἀπὸ τὸ ὅτι δύναται τὰ πάντα εἶναι παντοδύναμος, ὄχι ἀπὸ τὸ ὅτι ἔχει δυνάμεις· καὶ ἀπὸ τὸ ἐνεργεῖν εἶναι ἐνεργῆς, ὄχι ἀπὸ τὸ ὅτι κατέχει ἐνέργειες». Ἐπομένως, ὡ σοφοί, καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὑφίσταται τρισσῶς εἶναι τρισυπόστατη, ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸ ὅτι ἔχει τρεῖς ὑποστάσεις, μολονότι, ἂν αὐτὰ ἦσαν ἔτσι, τὸ πάντα δύνασθαι καὶ τὸ διαφορετικὰ ἐνεργεῖν δὲν θὰ διέφερε

χεν οὐδὲν ἦττον, καὶ τοῖς λέγουσιν ἐν οὐσίᾳ μόνῃ τὸ θεῖον θεω-
 ρεῖσθαι προσίσταται τὸν ἴσον τρόπον. Ἄλλὰ γὰρ ὡσπερ τρισυ-
 πόστατος ὢν τρεῖς ἔχει τὰς προσκυνητὰς ὑποστάσεις, οὕτω καὶ
 ἐνεργῆς ὢν, ἐνεργείας ἔχει θείας, καὶ πάσας τὰς δυνάμεις ὡς
 5 παντοδύναμος ὢν. Διὸ καὶ ὁ μέγας Διονύσιος ἐν ὀγδόῳ κεφα-
 λαίῳ τῶν Θεωνυμιῶν «δύναμις», φησί, «λέγεται ὁ Θεὸς
 ὡς πᾶσαν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ προέχων καὶ ὑπερέχων». Καὶ ὁ μέ-
 γας Ἀθανάσιος Κατὰ Ἐλληνηῶν γράφων, «ὁ παντοδύνα-
 μος», φησί, «καὶ παντέλειος ἅγιος τοῦ Πατρὸς λόγος, ἐπιβὰς
 10 τοῖς πᾶσι καὶ πανταχοῦ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἐφαπλώσας, τὰ τε
 φαινόμενα καὶ τὰ ἀόρατα πάντα εἰς ἑαυτὸν συνέχει καὶ συσφίγ-
 γει»· καὶ πάλιν, «μόνος ἐστὶν ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἀπαράλλακτος τοῦ
 Πατρὸς· τίς οὖν ἂν ἐξαριθμήσειε τὸν Πατέρα, ἵνα καὶ τοῦ λόγου
 τούτου τὰς δυνάμεις ἐξεύρη;». Ὁ δὲ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος
 15 «οὐκ ἐνεργεῖν», φησί, «χωρὶς ἐνεργείας ἐστίν, ὡσπερ οὐδὲ
 ὑπάρχειν χωρὶς ὑπάρξεως».

104 Ἄλλ' οἱ περιττοὶ τὰ σοφιστικὰ πάλιν «ἐνεργεῖται καὶ ἡ
 ἐνέργεια», λέγουσιν, «οὐκοῦν οὐ χωρὶς ἐνεργείας ἐνεργηθῆσε-
 ται· καὶ αὕτη πάλιν ὁμοίως καὶ πρὸ αὐτῆς ἢ ἑτέρα καὶ τοῦτο ἐπ'
 20 ἀπειρον». Ὡ τῶν κενῶν ληρημάτων. Οὗτοι γὰρ ἂν, ὁ καὶ πρό-
 τερον εἶπον, ραδίως καὶ λόγους ἑαυτοῖς ἀπείρους ἐπισωρεῦ-
 σαιεν καὶ βουλὰς καὶ γραφάς, μᾶλλον δέ, ὁ καὶ παραδοξότερον,
 αὐτὴν τὴν μίαν αὐτῶν γραφὴν τε καὶ βουλήν καὶ τὸν ἕνα λόγον
 ἀπείρους ἐροῦσιν εἶναι· καὶ γὰρ οὐδὲν τῶν λεγομένων πραγμά-
 25 των χωρὶς λόγου λεχθεῖν ἂν. Λέγεσθαι δὲ καὶ αὐτὸν τὸν λόγον

λιγώτερο ἀπὸ τὸ κατ' οὐσίαν ἐνιαῖο τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἀντιτίθεται ἐξ ἴσου πρὸς ἐκείνους ποὺ λέγουν ὅτι τὸ Θεῖο ὑφίσταται σὲ οὐσία μόνο. Ἀλλὰ βέβαια, ὅπως σὰν τρισυπόστατος ἔχει τρεῖς προσκυνητὲς ὑποστάσεις, ἔτσι καὶ σὰν ἐνεργῆς ἔχει θεῖες ἐνέργειες, καὶ σὰν παντοδύναμος ἔχει ὅλες τὶς δυνάμεις. Γι' αὐτὸ ὁ μέγας Διονύσιος στὸ ὄγδοο κεφάλαιο τῶν *Θεωνυμιῶν* λέγει, «δύναμις λέγεται ὁ Θεὸς διότι ἔχει ἀπὸ πρὶν καὶ ἔχει μὲ τὸ παραπάνω κάθε δύναμι μέσα του»¹. Καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος γράφοντας κατὰ Ἑλλήνων λέγει, «ὁ παντοδύναμος καὶ παντέλειος ἅγιος Λόγος τοῦ Πατρός, ἀφοῦ ἐπέβηκε στὰ πάντα καὶ ἐφήπλωσε παντοῦ τὶς δυνάμεις του, συνέχει καὶ συσφίγγει στὸν ἑαυτό του ὅλα, τόσο τὰ φαινόμενα ὅσο καὶ τὰ ἀόρατα»²· καὶ πάλι, «μόνο ὁ Υἱὸς εἶναι ἀπαράλλακτη εἰκόνα τοῦ Πατρός· ποιὸς λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ μετρήσῃ τὸν Πατέρα, γιὰ νὰ εὔρη τὶς δυνάμεις καὶ τοῦ Λόγου τούτου»³. Ὁ πολὺς στὰ θεῖα Μάξιμος πάλι λέγει, «δὲν ὑφίσταται ἐνεργεῖν χωρὶς ἐνέργεια, ὅπως δὲν ὑφίσταται ὑπάρχειν χωρὶς ὕπαρξι»⁴.

104 Ἀλλὰ οἱ πλούσια καταρτισμένοι στὰ σοφιστικὰ λέγουν πάλι, «ἐνεργεῖται καὶ ἡ ἐνέργεια, ἐπομένως δὲν θὰ ἐνεργηθῆ χωρὶς ἐνέργεια· κι' αὐτὴ πάλι ὁμοίως καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὴν ἢ ἄλλη καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρο». Τί κούφιε φλυαρίες! Πράγματι αὐτοί, ὅπως εἶπα καὶ πρωτύτερα, εὐκόλα θὰ ἐπεσώρευαν γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ λόγους ἀπείρους καὶ βουλές καὶ γραφές, ἢ μᾶλλον, τὸ παραδοξότερο, αὐτὴ τὴ μιά τους γραφὴ καὶ βουλή καὶ τὸν ἕνα λόγο θὰ εἶποῦν ὅτι εἶναι ἄπειροι· διότι κανένα ἀπὸ τὰ λεγόμενα πράγματι δὲν θὰ μπορούσε νὰ λεχθῆ χωρὶς λόγο. Ἰσχυριζόμαστε δὲ ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ λόγος λέγεται, ὅχι ὁμως

2. Κατὰ Ἑλλήνων 42, PG 25, 84B.

3. Αὐτόθι, 47, PG 25, 93C.

4. Πρὸς Μαρίνον, PG 91, 200C.

φαμέν, οὐ μέντοι τὸν αὐτὸν τρόπον, ὧ σοφώτατοι. Βουλευόμεθά
 τε περί τινος, καὶ βουλευόμεθα βουλήν, ἀλλ' οὐδ' ἐν τούτοις ὁ
 αὐτὸς τρόπος. Ὁ μὲν γὰρ λέγων πρὸς τὸν λόγον καὶ ὁ βουλευό-
 μενος πρὸς τὴν βουλήν, ὡς ὁ κινούμενος ἔχει πρὸς τὴν ἔμφυτον
 5 κίνησιν, τὸ δὲ πρᾶγμα περὶ οὗ λέγει τις ἢ βουλεύεται τούτων οὐ-
 δέν, ὡς ἕτερον παρὰ τὴν βουλήν καὶ τὸν λόγον, τὸν τε λέγοντα
 καὶ τὸν βουλευόμενον, ὃν· κάπὶ τῆς γραφῆς δὲ ὡσαύτως, ἦν ἄν
 τις φαίη γραφήν. Τοῦτο δὴ κάπὶ τῆς ἐνεργείας, ἂν μετὰ νοῦ
 σκοπῆς, γνοίης ἄν.

10 Ἄλλὰ γὰρ ἐπεὶ διαφόρους ὑποστάσεις καὶ πολλὰς δυνά-
 μεις καὶ ἐνεργείας ἔχει ὁ Θεός, εἰ μὴ ἐν τι τὸ αἴτιον ἐν αὐταῖς,
 πολλαὶ καὶ διάφοροι ἔσονται ἀρχαὶ τῆς θεότητος, ὃ τῶν ἐλλήνι-
 κῶν ὕθλων μᾶλλον ἢ τῶν εὐσεβῶς φρονούντων ἐστί. Τῷ δ' ἐν
 ταύταις αἰτίῳ καὶ τὸ αἰτιατὸν ἐν αὐταῖς ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖ·
 15 τῷ δ' αἰτιατῷ καὶ τῷ αἰτίῳ, τὰ τε μικρὸν ἀνωτέρω προειρημέ-
 να καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις ἅπαντα. Ὁ μὲν οὖν Υἱὸς καὶ τὸ
 Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τοῦτον δ' ὡς αἴτιον ἔχοντα, καθὸ αἴ-
 τιον, καὶ ἕτερον καὶ μείζονα ἔχουσιν ἑαυτῶν· καθὸ δὲ καὶ δια-
 φόρως αἴτιον, κατὰ τοῦτο καὶ ἀλλήλων κατὰ τὰς ὑποστάσεις
 20 διενηνόχασι καὶ τὴν τῶν ὑποστατικῶν ιδιοτήτων δήλωσιν δια-
 φορον ἐπιδέχονται παρὰ τῶν εὐσεβῶν θεολόγων. Ὁ μὲν οὖν
 Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, αἱ δὲ δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι
 ἐκ τῆς μιᾶς τρισυποστάτου φύσεως· «καὶ γὰρ οὐχ ἡ οὐσία ἐκ
 τῆς σοφίας, ἀλλ' ἡ σοφία ἐκ τῆς οὐσίας»· φησὶν ὁ Χρυσόστομος
 25 θεολόγος, «καὶ οὐχ ἡ οὐσία ἐκ τῆς ἐνεργείας, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια ἐκ
 τῆς οὐσίας»· καὶ πάλιν, «ἀνέκφραστος ἡ θεία δύναμις, πόσω

κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ὧ σοφώτατοι. Βουλευόμαστε γιὰ κάτι καὶ βουλευόμαστε βουλή, ἀλλὰ δὲν εἶναι οὔτε σ' αὐτὰ ὁ ἴδιος τρόπος. Αὐτὸς ποὺ λέγει καὶ αὐτὸς ποὺ βουλευέται ἔχουν πρὸς τὸν λόγο καὶ πρὸς τὴν βουλή τὴ σχέσι ποὺ ἔχει ὁ κινούμενος πρὸς τὴν ἔμφυτη κίνησι, τὸ δὲ πρᾶγμα περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ἢ βουλευέται κάποιος δὲν εἶναι τίποτα ἀπὸ αὐτὰ, διότι εἶναι διάφορο ἀπὸ τὴ βουλή καὶ τὸ λόγο, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν λέγοντα καὶ τὸν βουλευόμενο· καὶ στὴ γραφὴ τὸ ἴδιο, ὅποια γραφὴ εἰπῆ κανεῖς. Τοῦτο λοιπὸν θὰ παρατηρήσης καὶ ἐπὶ τῆς ἐνεργείας, ἂν ἐξετάσης μὲ προσοχή.

Ἄλλὰ βέβαια, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἔχει διάφορες ὑποστάσεις καὶ πολλὰς δυνάμεις καὶ ἐνέργειες, ἂν δὲν εἶναι ἓνα τὸ αἴτιο σ' αὐτές, οἱ ἀρχὲς τῆς θεότητος θὰ εἶναι πολλὰς καὶ διάφορες, πρᾶγμα ποὺ εἶναι γνώρισμα μᾶλλον τῶν ἑλληνικῶν μύθων παρὰ τῶν εὐσεβῶν φρονιμάτων. Στὸ δὲ αἴτιο ποὺ ὑπάρχει σ' αὐτές ἀκολουθεῖ ἀναγκαίως καὶ τὸ αἰτιατὸ ποὺ εἶναι σ' αὐτές· καὶ στὸ αἰτιατὸ καὶ στὸ αἴτιο ἀκολουθοῦν τὰ προειρημένα ὀλίγο παραπάνω καὶ ὅλα τὰ παραπλήσια μὲ τοῦτα. Ὁ Υἱὸς λοιπὸν καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι ἀπὸ τὸν Πατέρα. Κι' ἀφοῦ ἔχουν τοῦτον αἴτιο, σὰν αἴτιο, ἔχουν καὶ ἄλλον μεγαλύτερον ἀπὸ ἑαυτούς· σὰν διαφορετικῶς δὲ αἴτιο, διαφέρουν μεταξύ τους κατὰ τὶς ὑποστάσεις καὶ ἐπιδέχονται διαφορετικὴ δῆλωσι τῶν ὑποστατικῶν ιδιοτήτων ἀπὸ τοὺς εὐσεβεῖς θεολόγους. Ὁ Υἱὸς λοιπὸν καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι ἀπὸ τὸν Πατέρα, οἱ δὲ δυνάμεις καὶ ἐνέργειες ἀπὸ τὴν μιᾶ τρισυπόστατη φύσι· διότι, λέγει ὁ Χρυσόστομος θεολόγος, «δὲν εἶναι ἡ οὐσία ἀπὸ τὴν ἐνέργεια, ἀλλὰ ἡ ἐνέργεια ἀπὸ τὴν οὐσία»⁵· καὶ πάλι, «ἀνέκφραστη εἶναι ἡ θεία δύναμις, πόσο περισσότερο ἢ φύσις ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἢ

5. *Περὶ ἀκαταλήπτου τοῦ Θεοῦ* 1, 4, Π. Χρήστου, σ. 32· PG 48, 705.

6. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς* 7, PG 44, 1280B.

μᾶλλον ἢ φύσις ἀφ' ἧς ἢ δύναμις». Ἐπεὶ τοίνυν ἐκ τῆς φύσεως, καὶ τὴν φύσιν ἐξ ἀνάγκης αἰτίαν ἔχουσιν· εἰ δὲ αἰτίαν, καὶ ἑτέραν κατὰ τοῦτο καὶ ὑπερκειμένην ἔχουσιν ἑαυτῶν, ποικίλλονται τε καὶ μερίζονται διαφόρως ἐπὶ τῶν μετεχόντων ἀναλόγως ἐκάστῳ μετεχόμεναι κατὰ τοὺς ἀληθεῖς θεολόγους· μόνος γὰρ ὁ Χριστὸς κατὰ τὸν Βαπτιστὴν οὐκ ἐν μέτρῳ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν εἴληφε.

δύναμις»⁶. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι ἀπὸ τῆ φύσι, κατ' ἀνάγκην ἔχουν καὶ τῆ φύσι αἰτία· ἂν δὲ ἔχουν αἰτία, ἔχουν καὶ κάτι ἄλλο κατὰ τοῦτο ὑπερκείμενο ἑαυτῶν, ποικίλλονται καὶ μερίζονται μετεχόμενες ἀπὸ τὸν καθένα ἀναλόγως κατὰ τοὺς ἀληθινούς θεολόγους· διότι κατὰ τὸν βαπτιστὴ μόνον ὁ Χριστὸς δὲν ἐπῆρε μὲ μέτρο τὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος⁷.

7. *Ιω.* 3, 34.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'

Ὡς ἐν ἐπιλόγου σχήματι σύνοψις τῶν Ἀκινδύνου δυσσεβημάτων εἰ καὶ μὴ πάντων· καὶ περὶ τῆς ἐπὶ τῷ εὐφήμῳ τοῦ ὀνόματος μεγαλαυχίας αὐτοῦ

105 Σὲ δὲ παρὰ τὴν οἰκείαν ἄγνοιαν μερισμὸν περὶ τὴν θεϊαν φύσιν εἰσάγειν ὑπονοεῖς τὰ τοιαῦτα. Πολλάκις δὲ παρ' ἡμῶν τῆς ἀληθείας ἀκροασάμενος καὶ ὑπὸ πολλοῖς μάρτυσι ταύτη συνθέμενος, ὡς καὶ γράμμασιν οἰκειοχείροις ἐπιμαρτυρῆσαι παρρησίᾳ
5 τῇ τῶν ἀγίων καὶ ἡμῶν ἀκριβεῖ συμφωνίᾳ, καὶ μετὰ τοῦτο φωραθεὶς πάλιν ὁ αὐτός, ὡς καὶ συνοδικὸν ὑποστῆναι θρίαμβον, καὶ παρρησίᾳ κατησχυμένος, ἐθελοκακῶν αὐ̄, πρὸς τοὺς ἀφελεστέρους διαβάλλειν πειρᾶ, σοφίσμασι καὶ ψεύδεσι ποικίλοις, ὅπόσους ἂν δύναιο παρακρούμενος, τῆς ἐμφυλίου στάσε-
10 ως τοῖς σοῖς τούτοις ἔργοις ἐς τὰ μάλιστα συμπραττούσης.

Ἦι θαρρῶν καὶ γραφῇ παραδίδως τὴν πονηρίαν, ἐν ἧ τέμνων ἄτριβῇ θεολογίας ὁδὸν κτιστῆν τε καὶ ἄκτιστον δογματίζεις τοῦ Θεοῦ τὴν θεότητα, καὶ τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας τὸν Θεὸν εἶναι λέγεις, καὶ πλὴν τῆς θείας οὐσίας πᾶν ἄλλο θεῖον
15 καὶ περὶ ταύτην νοούμενον εἶναι διατεινῆ κτιστόν, καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ μετέχειν τὰ πάντα δισχυρίζη, καὶ τὸ Υἱὸν μόνον καὶ τὸ Πνεῦμα φῆς ἄκτιστον ἐνέργειαν καὶ οὐσίαν ταῦτα τοῦ

1. Ἐννοεῖ τὴν σύνοδο τοῦ Αὐγούστου 1341.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 23

Σύνοψις τῶν δυσσεβημάτων τοῦ Ἀκινδύνου, ἂν καὶ ὄχι ὅλων,
 σὲ σχῆμα ἐπιλόγου· καὶ περὶ τῆς μεγαλαυχίας του
 γιὰ τὸ εὖφημο ὄνομά του

105 Ἐσὺ ὅμως παρὰ τὴν ἄγνοιά σου ὑποθέτεις ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα εἰσάγουν μερισμὸ στὴ θεία φύσι. Ἄν καὶ πολλὰ φορὲς ἄκουσες ἀπὸ μᾶς τὴν ἀλήθεια καὶ ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων συμφῶνησες μὲ αὐτήν, ὥστε καὶ μὲ ἰδιοχειρα γράμματα νὰ ἐπιβεβαιώσης φανερὰ τὴν ἀκριβῆ συμφωνία τῶν ἁγίων καὶ ἡμῶν. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸ ἐπιάσθηκες πάλι ὁ ἴδιος, ὥστε νὰ ὑποστῆς ἀκόμη καὶ διασυρμὸ συνοδικοῦ θριάμβου¹· καὶ μολονότι ἐντροπιάσθηκες δημοσίᾳ, πάλι ἀπὸ ἐθελοκακία, προσπαθεῖς νὰ μᾶς διαβάλλης πρὸς τοὺς ἀφελεστέρους, μὲ ποικίλα σοφίσματα καὶ ψεύδη παραπλανώντας ὅσους μπορεῖς, μὲ τὴν ἀποτελεσματικὴ σύμπραξι σὲ τοῦτα τὰ ἔργα σου τῆς ἐμφύλιας στάσεως.

Ἐνθαρруμένος ἀπὸ τὴν ἐμφύλια στάσι παραδίδεις τὴν πονηρία σου καὶ σὲ γραφῆ, στὴν ὁποία τέμνονας νέα ὁδὸ θεολογίας² δογματίζεις τὴν θεότητα τοῦ Θεοῦ κτιστὴ καὶ ἄκτιστη, ἀναιρεῖς τὴ διαφορὰ τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας, λέγεις ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι μόνο σὲ οὐσία χωρὶς ἐνέργεια, διατείνεσαι ὅτι πλὴν τῆς θείας οὐσίας κάθε ἄλλο θεῖο καὶ νοούμενο γύρω ἀπὸ αὐτήν εἶναι κτιστό, δισχυρίζεσαι ὅτι τὰ πάντα μετέχουν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, θεωρεῖς μόνο τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα ἄκτιστη

2. Ἀκολουθεῖ ἀνακεφαλαίωσις τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀκινδύνου.

Πατρός, πάσας δὲ τὰς κοινὰς δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας Πατρός, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος κτιστάς, καὶ πάντα τὰ περὶ τὸν Θεὸν οὐσιωδῶς θεωρούμενα κτιστάς ὀνομάζεις οὐσίας καὶ ὑποστάσεις, πρὸ τῶν ἀγγέλων ἐν αἰῶνι κτισθείσας καὶ περὶ τὸν Θεὸν
 5 θεωρουμένας, καὶ διὰ τῶν τοιούτων πάντων, κατατομὴν καὶ μερισμὸν ποιεῖς θεότητος, σύγχυσίν τε καὶ φυρμόν, καὶ αὐτὸν ἑαυτοῦ τὸ Θεὸν ἐναργέστατα δείκνυσαι φρονῶν αὐτὸς οὐ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατόν, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν μείζονα καὶ ἐλάττονα, καὶ ὑφειμένον καὶ ὑπερκείμενον, μᾶλλον δὲ κρείττω τε καὶ
 10 χεῖρω, κτίστην τε καὶ κτίσμα, φεῦ τῆς ἀφροσύνης, τὸν αὐτόν.

106 Ἄλλ' ὁ τηλικούτῳ κινδύνῳ τῆς ἀσεβείας ἀλῶναι κινδυνεύσας Ἀκίνδυνος, ὡς διὰ πολλῶν καὶ πολλάκις ἐκ τῶν αὐτῶ συγγεγραμμένων ἀπεδείξαμέν τε καὶ ἀποδείξωμεν, κάπῃ τῷ δοκοῦντι τοῦ ὀνόματος εὐφήμῳ μέγα φρονεῖ καὶ δῆλός ἐστι θρυπτόμενος καὶ κλέπτειν κάντεῦθεν τοὺς ἀκρωμένους πειρώμενος τῆς «ἀκινδύνου» λέγων εἶναι τὰ τοιαῦτα διανοίας, ὥσπερ ἂν εἰ μὴ δυσσεβῆς τις ἦν τὴν ἐπωνυμίαν Εὐσέβιος, ἢ δυστυχῆς περὶ τὸ σέβας ὁ Εὐτυχῆς, καὶ κακόδοξος ὁ Εὐδόξιος, καὶ τῶν παρανομωτάτων δογμάτων συγγραφεὺς ὁ Εὐνόμιος, καίτοι τοῦτο
 15 20 τό οἱ τοῦνομα οὐκ ἀπὸ πατέρων εἰς αὐτὸν οὗτος ἔχει καταβάν. Τὸ γὰρ ἐκεῖθεν αὐτῷ προσῆκον, ὡς μὴ τῇ νεωστὶ γεγονυῖα σεμνότητι προσῆκον, ἀνήκουστον ὁ τούτων ἐνταῦθα διετήρησε παῖς· ὁ δ' ἐπίκτητον ὁμοῦ καὶ ἰδιαίτατον εἶχεν, αὐτὸς ἑαυτῷ περιθέμενος, πρὸς ἐπίκρυψιν ὡς ἔοικε καὶ τῆς προτέρας τύχης καὶ

ἐνέργεια καὶ οὐσία τοῦ Πατρὸς, ὅλες δὲ τὶς κοινὲς δυνάμεις καὶ ἐνέργειες τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κτιστὲς, ὀνομάζεις κτιστὲς οὐσίαις καὶ ὑποστάσεις ὅλα τὰ γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸ οὐσιωδῶς θεωρούμενα, κτισμέναι πρὶν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους στὸν αἰῶνα καὶ θεωρούμεναι γύρω ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα διενεργεῖς κατὰ τμησι καὶ μερισμὸ τῆς θεότητος, σύγχυσι καὶ συμφυρμὸ καὶ φαίνεσαι καὶ φρονεῖς καθαρῶτατα ὅτι ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος εἶναι ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ, ὄχι κατὰ τὸ αἷτιο καὶ αἷτιατό, ἀλλὰ κατὰ τὴ φύσι, μεγαλύτερος καὶ μικρότερος, ὑφειμένος καὶ ὑπερκείμενος, μᾶλλον δὲ καλύτερος καὶ χειρότερος, κτίστης καὶ κτίσμα ὁ ἴδιος· ἀλλοίμονο στήν ἀφροσύνη!

106 Ἄλλ' ὁ Ἀκίνδυνος, ποῦ ἐκινδύνευσε νὰ περιπέση σὲ τόσο μεγάλο κίνδυνο ἀσεβείας, ὅπως διὰ πολλῶν λόγων καὶ πολλὰς φορὲς ἀπεδείξαμε καὶ θ' ἀποδείξωμε ἀπὸ τὰ συγγράμματα του, μεγαλοφρονεῖ καὶ γιὰ τὸ εὐφημο τοῦ ὀνόματός του, ὅπως νομίζει, καὶ εἶναι φανερό ὅτι καμαρῶνει καὶ προσπαθεῖ καὶ μὲ αὐτὸ νὰ παραπλανήσῃ τοὺς ἀκροατάς, λέγοντας ὅτι αὐτὲς οἱ γνῶμες εἶναι τῆς «ἀκίνδυνης» διανοίας³, σὰν νὰ μὴ ἦταν δυσσεβῆς ὁ ὀνομαζόμενος Εὐσέβιος ἢ δυστυχῆς ὡς πρὸς τὸν σεβασμὸ ὁ Εὐτυχῆς καὶ κακόδοξος ὁ Εὐδόξιος καὶ συγγραφεὺς τῶν παρανομοτάτων δογμάτων ὁ Εὐνόμιος, ἂν καὶ αὐτὸς τοῦτο τὸ ὄνομα δὲν τὸ ἔχει παρμένο ἀπὸ τοὺς πατέρες του. Διότι τὸ ὄνομα ποῦ τοῦ ἄρμοζε ἀπὸ ἐκεῖ, τὴν οἰκογένειά του, τὸ παιδί του τὸ ἐκράτησε ἐδῶ ἀνήκουστο, μὲ τὴ σκέψι ὅτι δὲν ταιριάζει στήν πρόσφατη ἀποκτημένη σεμνότητα· ἐκεῖνο δὲ ποῦ εἶχε ἐπίκτητο μαζὶ καὶ ἰδιαίτερο, παίρνοντάς το μόνος του, γιὰ νὰ κρύψῃ, ὅπως φαίνεται, καὶ τὴν προηγουμένη τύχη καὶ τὰ τωρι-

3. Ὁ Ἀκίνδυνος μερικὲς φορὲς ἔγραφε τὸ ὄνομά του μὲ μικρὸ α· ἔτσι π.χ. ἀντὶ τῆς «Ἀκινδύνου διανοίας» ἔγραφε τῆς «ἀκινδύνου διανοίας», ὁπότε τὸ ὄνομά του καθίστατο ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς.

τῶν ἐκ πολλοῦ τρόπων καὶ τῶν νῦν πονηρῶν δογμάτων καὶ συγγραμμάτων, τούτῳ νῦν ἐπονομάζων ἑαυτὸν γάννυται, τὸ κατὰ μοναχοῦς θέμενος παρ' οὐδέν, εἰς ὃ κειρόμενος ὡς ἔθος τὴν ἰδίαν ἤμειψε κλησιν, δίκαιά γε κατὰ τοῦτο ποιῶν, κἂν μὴ
 5 προαιρέσει δικάια· μοναχοῖς γὰρ καὶ τῇ κοινῇ τούτων ἐλπίδι πο-
 λεμῶν, οὐδ' ὀνόματι κοινωνεῖν αὐτῶν δίκαιος.

Ἄλλ' ὁ μὲν «ἀκινδύνου» διανοίας εἶναι τίθεται πειρᾶσθαι καὶ παντὶ τρόπῳ σπεύδειν ἀφανῆ ποιεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ φανέρω-
 σιν, ἣν αὐτὸς ὁ Θεὸς εὐδόκησε τελέσαι καὶ δι' ἧς, ὡς ὁ τὰ θεῖα
 10 πολὺς Μάξιμος φησί, πᾶν εἶδος θεολογίας ἀσφαλοῦς καὶ τοὺς
 τῶν μυστηρίων πνευματικοὺς ἐκπαιδευόμεθα λόγους. Ἡμεῖς δὲ
 ἐκ τῶν πνευματικῶν τούτων λόγων ὧν ἐπαιδεύθημεν καὶ τὴν
 ἐξῆς κατὰ τοῦ φωτὸς ἐπήρειαν καὶ κακόνοιαν, δι' ἣν πολυκίν-
 δυνος ὁ Ἀκίνδυνος γέγονεν, ἐξελέγξομεν.

νά πονηρά δόγματα καὶ συγγράμματα, τὸ χρησιμοποιοεῖ ὡς ὄνομά του μ' εὐχαρίστησι τῶρα, ἐνῶ ἄφησε κατὰ μέρος τὸ μοναχικό του ὄνομα, μὲ τὸ ὁποῖο κατὰ τὰ θέσμια ἄλλαξε τὸ ὄνομά του στὴν κουρά⁴, καλῶς κάνοντας σ' αὐτό, ἂν καὶ ὄχι μὲ δίκαιη προαίρεσι· διότι, ἀφοῦ πολεμεῖ τοὺς μοναχοὺς καὶ τὴν κοινή τους ἐλπίδα, δὲν ἦταν σωστὸ νὰ κοινωνεῖ μὲ αὐτοὺς οὔτε κατὰ τὸ ὄνομα.

Ἄλλ' αὐτὸς μὲν δέχεται ὅτι εἶναι γνώρισμα «ἀκίνδυνης» διανοίας τὸ νὰ προσπαθῆ καὶ νὰ σπεύδη μὲ κάθε τρόπο νὰ καταστήσῃ ἀφανῆ τὴ φανέρωσι τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εὐδόκησε νὰ τελέσῃ καὶ διὰ τῆς ὁποίας, ὅπως λέγει ὁ πολὺς στὰ θεῖα Μάξιμος, ἐκπαιδευόμαστε σὲ κάθε εἶδος ὀρθῆς θεολογίας καὶ στοὺς πνευματικοὺς λόγους τῶν μυστηρίων⁵. Ἐμεῖς πάντως, μὲ βάσι αὐτοὺς τοὺς πνευματικοὺς λόγους στοὺς ὁποίους ἐκπαιδευθήκαμε, θὰ ἐξελέγξωμε καὶ τὴν ἐπόμενη προσβολὴ καὶ κακόνοια, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ὁ Ἄκίνδυνος ἔγινε πολυκίνδυνος.

4. Τὸ πατρικὸ ὄνομα τοῦ Ἄκινδύνου δὲν ἦταν αὐτό, ἀλλ' ἄλλο, τὸ ὁποῖο αὐτὸς ἀπέκρυπτε, χωρὶς νὰ χρησιμοποιοῖ οὔτε τὸ μοναχικὸ του ὄνομα Γρηγόριος.

5. Πρβλ. Μαξίμου ὁμολογητοῦ, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91, 1128A.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οι ἀριθμοὶ παραπέμπουν κατὰ σειρά γιὰ τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στὸ κεφάλαιο, τὸ στίχο καὶ τὴ σελίδα πού βρίσκονται, ἐνῶ γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ πράγματα στὴ σελίδα καὶ στὴν παράγραφο πού βρίσκονται.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις			Σοφία Σολομῶντος		
18	27	364	7	23	464
Ἔξοδος			Ἰωήλ		
7	1	330	3	1	306
			1-5		
Ψαλμοὶ			Ἡσαΐας		
4	7	520	10	1-3	164
13	3	182	29	9	268
44	2	304	50	4	302
72	8	84. 494			
109	4	426. 430			
139	14	182	Ἰερεμίας		
144	3-5	464	21	18.	176
Ἔσδρας Α΄			Ματθαῖος		
4	35-41	48	1	20	430

3	16	392		13	398
	17	378		14	386
5	8	78. 196		16	306. 396
11	27	238. 540		18	284. 288. 292.
13	4	378			298. 300. 304.
	43	102. 184. 206.	3	5	458
		520		6	388. 428. 430.
16	18	136			434
	24	366		7-8	436
25	31	168. 206		8	436
	34	528. 532		13	376
	36	152		15-16	436
	43	152		27	392
26	65	212		33	392
				34	304. 392. 550
	Μάρκος		4	24	216
			5	30	542
1	10	392		36	542
8	34	366		39	492. 494
9	1	288. 306	6	57	542
	3	288	8	42	428. 430
14	63	212		58	376
22	6	288	10	15	238
26	13	288	13	18	216
			14	18	216
	Λουκάς			23	102. 404. 516.
				28	160. 542
3	22	392	16	13-15	542
4	22	394		15	238
6	19	394	17	10	232
9	23	366	20	22	90. 396
	29	288		21	542
	32	306			
24	49	402. 406. 408		Πράξεις	
	Ἰωάννης		1	8	402
			2	17	306
1	3	60	7	55	284

	55-56	288		Γαλάτας	
9	3	396			
			2	20	370
	Ρωμαίους		3	27	390
			6	15	386
1	20	322		Ἐφεσίους	
	22	254			
	28	356			
3	23-24	144	1	13	520
8	17	274. 524. 528	3	10	92
			4	30	464
	Κορινθίους Α'		5	11	144
			6	11	146
1	21	498			
2	9	516. 522. 524.		Κολοσσαεῖς	
		538			
	10	516. 540	2	9	88
5	17	386	3	5	366
6	15	108. 110		10	386
	17	388. 458			
	19	194		Θεσσαλονικεῖς Α'	
8	6	428. 430			
	7	52	5	5	276
9	1	288			
12	14	514		Τιμόθεον Α'	
15	8	288			
	28	276. 518	1	6-7	294
	42-44	524	3	15	134
	44	358	4	2	218
	47	376	6	15-16	316
	48	364. 376. 380		16	322. 348
	Κορινθίους Β'			Τιμόθεον Β'	
1	22	306	1	9	530
3	7	520		12	228
10	5	494	2	9	226
12	3	376		16	228

	18	228	2	10έ.	120
3	12	228		19	48
	13	228		22	498
4	3	228			
				Ἰακώβου	
	Τίτον				
			1	17	208
1	1	144. 206. 218	4	7	146
	9	144	5	14	152
2	12	366			
				Ἰούδα	
	Ἑβραίους			13	220
7	3	362			
10	29	160			
13	8	376			
	Πέτρου Β'			Ἀποκάλυψις	
1	4	110	3	15-16	144

2. Εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων

A

364,5. 378,11. 430,34. 554,105.

ἀγεννησία 424,31.

Ἀβλάβιος 66,11. 262,53. 330,93.

ἀγιασμός 310,80. 318,86.

Ἀβραάμ 376,11.

ἀγιότης 94,30. 250,45. 252,46.

ἀγαθαρχία 54,29. 240,42.

258,50. 260,51. 310,80. 316,84.

ἀγαθότης 52,5. 56,6. 62,9. 6,11.

316,85. 364,6. 530,94.

86,24. 94,30. 246,44. 250,45. ἀγιωσύνη 464,55.

252,46. 258,50. 278,63. 310,80. ἀγλαΐα 410,25.

318,86. 322,88.

ἀγνωσία 496,76. 498,76. 498,77.

ἀγάπη 238,41. 286,67.

506,82.

516,86,522,90.

Ἀδάμ 378,11.

ἄγγελος, -οι 92,27. 94,30. 104,37. ἄδης 134,56. 530,94.

194,18. 250,45. 252,46. 260,51. ἀδικία 4. 94,74.

- ἀδοξία 48,2. 380,12. 400,20. 402,21. 404,22.
 Ἄετιος 126,52. 146,62. 406,24. 418,27. 422,30. 424,31.
 ἀθανασία 94,30. 108,40. 250,45. 426,32. 428,33. 432,35. 432,36.
 250,46. 252,46. 258,50. 260,51. 434,37. 442,40. 448,44. 454,48.
 316,84. 456,49. 458,51. 464,53. 462,54.
 Ἀθανάσιος (ὁ Μέγας) 60,8. 92,28. 470,58. 476,63. 478,65. 486,70.
 204,23. 224,35. 232,37. 236,39. 496,75. 498,77. 518,86. 522,90.
 322,89. 328,92. 346,46,100. 524,90. 532,95. 554,106. 556,106.
 364,6. 386,15. 394,17. 398,19. ἀλήθεια 48,2. 76,16. 120,48.
 462,54. 520,88. 530,94. 532,95. 120,49. 126,52. 130,53. 134,56.
 546,103. 142,60. 156,1. 162,3. 162,4.
 ἀθεΐα 72,15. 80,20. 82,21. 180,12. 162,5. 164,6. 192,17. 206,24.
 292,71. 298,74. 340,98. 496,76. 208,26. 216,31. 218,31. 228,36.
 ἀθεότης 208,26. 234,38. 242,42. 268,56. 274,59.
 ἀθεώρητος 52,5. 276,60. 298,74. 320,87. 324,89.
 Αἰγύπτιος, -οι 330,94. 340,97. 348,101. 356,2. 370,8.
 αἰδιότης 108,40. 380,12. 396,18. 398,19. 468,57.
 αἵρεσις 144,61. 148,43. 152,65. 482,67. 484,69. 488,71. 492,74.
 156,1. 162,3. 162,5. 494,74. 498,76. 498,77. 510,83. 544,102.
 αἵρεσις εὐνομιανή 114,45. 552,105.
 αἵρεσις σαβαλλιανή 114,45. ἄληπτος 52,5.
 αἵρετικός, -οὶ 148,63,188,15. ἀμάρτημα, τα 306,78.
 240,42. ἀμαρτία 396,19. 404,23.
 αἴσθησις πνευματικὴ 302,76. ἀμέθεκτος 52,5. 54,6. 236,39.
 αἰσχύνη 120. 49,132,54,140,59. 242,43. 278,63. 148,102. 394,18.
 142,60. 146,62. 176,11. 220,32. 472,59.
 Ἀκίνδυνος 50,3. 58,7. 66,11. 72,14. ἀμνησία 192,16.
 74,15,16. 76,16. 76,17. 80,20. ἀμύητος, -οὶ 110,41.
 82,22. 84,23. 88,26. 90,26. ἀναγέννησις 398,19.
 58,32. 100,33. 104,36. 106,39. ἀνάθεμα 126,52.
 110,42. 130,53. 132,54. 162,5. ἀναΐδεια 354,1. 418,27. 464,54.
 170,8. 176,11. 190,16. 192,18. ἀναισθησία 456,50.
 196,19. 234,38. 252,46. 258,50. ἀνάκρασις 302,76.
 258,51. 274,59. 276,60. 306,79. Ἀναστάσιος ὁ τοῦ Σιναίου ὄρους
 316,85. 320,87. 334,96. 338,97. 328,93.
 340,97. 340,98. 346,100. Ἀνδρέας Κρήτης 320,87.
 350,103. 354,1. 360,3. 368,7. ἀνέκφραστος 52,5.

- ἄνοια 108,39. 354,1. 370,9. 504,82. 512,85. 538,10.
 ἀνομία 84,22. ἄρειος Πάγος 86,24. 384,14.
 ἀνομοιότης 384,14. 526,92.
 ἀνταποδοτικὸν (τὸ) 62,9. ἀρετὴ 78,19. 106,39. 142,60.
 ἀνυπόστατος, -ον 60,9. 62,10. 250,45. 25,46. 258,50. 260,51.
 66,11. 112,44. 114,44. 398,19. 414,25. 462,54.
 ἀνώνυμος 52,5. Ἄρμενιοι 126,52.
 ἀπαρχὴ 390,19. ἀρχέκακος 172,9.
 ἀπάτη 48,1. 150,65. 186,14. 220,32. ἀρχέτυπον 242,42.
 284,66. 430,33. ἀρχὴ ὑπερούσιος 348,102.
 ἀπαύγασμα 426,32. 428,33. 430,34. ἀσέβεια 104,37. 110,43. 124,51.
 ἀπείθεια 48,2. 120,49. 182,13. 196,19. 286,66. 286,67.
 ἀπειρία 300,75. 296,73. 496,75. 518,87. 532,95.
 ἀπερινόητος 52,5. 554,104.
 ἀπέχθεια 276,60. ἀστραπή θεότητος 468,56.
 ἀπιστία 286,66. ἄσχετος 52,5.
 ἀπλότης 100,33. 158,1. 160,2. ἀτιμία 524,91.
 162,3. 246,44. 250,45. 252,46. ἀτρεψία 250,45. 250,46. 252,46.
 320,88. 336,96. αὐθυπόστατον (τὸ) 64,10. 112,44.
 Ἄποκάλυψις 144,61. 302,76. αὐλία 108,40.
 ἀποκατάστασις 518,87. αὐτεξουσιότης 246,44. 470,58.
 Ἄπολινάριος 58,7. 116,46. 364,6. αὐτοαγαθότης 98,32. 238,41.
 374,10. 378,12. 244,43. 260,51.
 ἀπολύτρωσις 464,54. αὐτοαγιότης 244,43.
 ἀπόνοια 354,1. 368,7. 456,50. αὐτοαληθία 208,26. 358,3. 468,57.
 502,80. αὐτοζωὴ 244,43. 260,51.
 Ἄπόστολος, -οι 110,42. 120,48. αὐτοματισμὸς 340,98.
 144,61. 150,64. 156,1. 174,10. αὐτοσοφία 242,43.
 206,25. 272,58. 274,59. 306,75. αὐτοθέωσις 348,102.
 358,3. 364,5. 394,17. 406,24. αὐτοὑπαρξίς 238,41. 240,41.
 408,24. 458,51. 480,65. 514,85. 242,43. 244,43.
 ἀπώλεια 110,42. 374,10. 482,68. ἀφασία 120,49.
 Ἄρειανοὶ 16,52. 148,63. 236,39. ἀφθαρσία 316,84. 398,19. 524,91.
 Ἄρειος 88,26. 90,26. 136,56. 526,92. 530,94.
 146,62. 158,1. 190,16. 192,17. ἀφθαρσία ἀίδιος 526,92.
 196,19. 208,26. 224,35. 226,36. ἀφορισμὸς 130,53.
 238,39. 424,31. 476,63. 494,74. ἀφροσύνη 332,96. 436,37. 504,82.

554,105.

βουλή 64,10. 76,17. 338,97. 340,97.
342,98. 342,99. 344,99. 548,104.

B

βουλή θεία 76,17.

βούλησις 76,16. 236,39. 340,97.

Βαρλαάμ 66,11. 118,47. 126,52.

128,53. 130,53. 132,54. 134,54.

134,56. 136,57. 138,58. 138,59.

150,65. 162,5. 170,8. 174,10. Γάϊος 240,42.

182,13. 190,16. 196,19. 222,34. γέννησις 58,8. 60,8.

226,36. 254,46. 260,52. 280,64. γέννησις άναρχος και άϊδιος

298,74. 298,75. 332,96. 354,1. 266,56. 420,30. 422,30. 424,31.

358,3. 360,3. 476,63. 480,66. 494,74. 496,75.

486,71. 492,72. 496,77. 534,96. γνῶσις 52,4. 238,40. 494,74.

βασιλεία 288,68. 290,68. 290,69. 500,78. 512,85.

298,75. 304,78. 464,55. 472,59. γνῶσις άληθής 358,3.

520,88. 526,92. 528,93. 528,93. γνῶσις ψευδώνυμος 358,3.

528,94. 530,94. 532,95. 534,96. Γραφή 330,94. 470,58. 482,67.

βασιλεία Θεοῦ 468,56. 492,74. 494,74. 500,78. 524,91.

Βασίλειος 60,9. 88,26. 92,27. Γραφή θεόπνευστος 138,58. 158,1.
98,32. 100,34. 112,44. 148,63. 350,102.

158,1. 202,22. 204,23. 210,26. Γρηγόριος ό Θεολόγος 54,6. 58,7.

216,30. 216,31. 224,35. 226,35. 100,33. 116,46. 202,22. 204,23.

230,37. 234,38. 238,40. 262,53. 242,42. 256,50. 260,53. 266,56.

282,64. 308,79. 310,80. 320,87. 278,62. 312,9. 376,11. 380,12.

328,92. 330,94. 332,96. 334,96. 388,16. 406,24. 410,25. 412,25.

364,5. 372,9. 386,16. 412,25. 422,30. 460,52. 470,58. 480,66.

414,25. 426,32. 428,33. 434,36. 518,87. 532,95.

440,39. 444,41. 446,43. 450,46. Γρηγόριος ό Νύσσης 4,10. 202,22.

454,48. 456,49. 462,54. 474,61. 262,53. 274,59. 276,60. 280,63.

510,84. 542,101. 300,75. 306,93. 334,96. 348,101.

βάπτισμα 406,24. 436,37. 348,102. 364,6. 398,19. 402,21.

Βαπτιστής 304,78. 420,25. 450,46. 522,89. 526,92.

βασκανία 372,9. 393,17. 536,98. 538,99.

Βέρροια 170,8.

βλάβη 306,38.

βλασφημία 108,41. 112,43. 144,61.

152,65. 280,64. 354,1.

Δ

Δαβιδ 384,13. 464,55.

- δαίμων, -ες 122,50. 264,54. 266,55. 270,58. 326,91.
 Δαμασκηνός 72,15. 394,18. 396,19. 402,21. 404,22.
 Δαμασκός 250,45. 254,46. 256,49. 406,24. 408,24. 412,25. 422,31.
 378,11. 396,19. 424,31. 454,48. 456,49. 470,58.
 Δαρείος 48,2. 474,60. 512,85. 514,85. 530,94.
 δημιουργικόν (τὸ) 62,9. 544,102. 546,103. 548,105.
 διαβολή 370,8. δύναμις γνωστική 210,26.
 διάβολος 404,23. δύναμις δημιουργική 54,6. 246,44.
 Διάδοχος (Φωτικής) 404,23. δύναμις ἐνεργητική 346,100.
 διθεΐα 94,29. 138,58. 160,2. 162,3. 350,103.
 170,8. 180,12. 188,15. 196,19. δύναμις ἐποπτική 262,53.
 202,23. 204,24. 232,38. 342,29. δύναμις ζωοποιός 270,57.
 472,59. 472,60. 474,60. 498,77. δύναμις θεατική 182,13. 218,31.
 504,81. 512,84. 262,53. 348,102. 350,103.
 δικαιοσύνη 54,5. 142,60. 348,101. δύναμις θελητική 246,44. 346,10.
 350,103. 350,103.
 διπλόη 136,57. 478,65. 544,102. δύναμις θεοποιός 182,13. 246,44.
 Διονύσιος (ὁ Ἄρεοπαγίτης) 56,6. 348,102. 350,103.
 96,31. 182,13. 240,42. 260,51. δύναμις καθαρτική 218,31.
 348,102. 384,14. 496,76. 526,92. δύναμις οὐσιοποιός 270,52. 280,63.
 532,95. 546,103. δύναμις προγνωστική 54,6.
 Διόσκορος 126,52. 160,2. 374,10. δύναμις προνοητική 182,13.
 378,12. 348,102. 350,103.
 δόλος 220,32. 286,66. 372,9. δύναμις φωτιστική 412,25.
 δόξα 144,61. 162,3. 168,7. 206,26. δυσσέβεια 52,4. 58,7. 78,19. 90,27.
 208,26. 288,68. 290,68. 296,73. 164,5. 176,11. 186,14. 194,18.
 298,75. 300,76. 302,76. 304,78. 198,20. 200,21. 212,27. 340,97.
 440,39. 442,40. 464,55. 484,68. 424,31. 458,51. 496,75. 534,96.
 504,81. 524,91. 526,92. δωρεά θεοποιός 50,3.
- Ε
- δόξα αἰδῖος 364,5. ἐγρήγορσις 308,79.
 δόξα ἄκτιστος 168,7. ἐθελοκακία 354,1.
 δόξα προτέλειος 466,56. εἰδωλόθυτον 52,4.
 δόξα τοῦ Θεοῦ 144,61. εἰρήνη 348,101. 350,103.
 δόξα ὑπερουράνιος 284,65. Ἐκκλησία 94,30. 128,53. 130,53.
 δύναμις 62,9. 92,27. 92,28. 92,29. 98,32. 174,10. 182,13. 194,18. 208,26. 216,30. 230,37. 262,53.

- 132,54. 134,55. 134,56. 136,56. 430,34. 432,35. 438,38. 444,41.
 136,57. 144,61. 252,46. 372,9. 446,43. 448,43. 450,44. 450,46.
 380,12. 440,39. 508,83. 452,46. 452,47. 452,47. 454,48.
 εκπόρευσις 420,30. 422,30. 424,31. 456,49. 460,51. 460,51. 462,54.
 ἔλλαμψις 102,35. 162,3. 176,10. 474,60. 476,63. 496,75. 504,82.
 358,3. 412,25. 440,39. 442,39. 510,84. 534,96. 536,97. 540,101.
 474,62. 502,79. 502,80. 504,82. 544,102. 546,103. 546,104.
 512,84. 512,85. 548,104. 550,104. 552,105.
 ἔλλαμψις ἄκτιστος 104,36. ἐνέργεια ἄκτιστος 50,3. 58,7. 60,9.
 Ἑλλην, -εῖς 74,16. 76,16. 76,17. 66,11. 72,14. 76,17. 82,22.
 108,41. 146,62. 338,97. 454,48. 82,22. 84,22. 112,44. 124,51.
 546,103. 138,58. 200,21. 200,22. 232,38.
 ἐλπὶς 182,13. 284,66. 234,38. 334,96. 390,16. 396,18.
 ἐμφύσημα 306,15. 424,31. 440,39. 446,43. 450,46.
 ἐναντίωσις 90,26. 96,31. 452,47. 454,48. 470,58. 536,97.
 ἕνας τρισυπόστατος διακεκριμένη ἐνέργεια ἄναρχος 100,34.
 56,6. ἐνέργεια δημιουργικὴ 54,6. 210,26.
 ἐνέργεια 50,3. 52,4. 54,6. 60,88. 476
 60,9. 62,8. 64,10. 70,12. ἐνέργεια ἐποπτικὴ 54,6. 66,11.
 72,14,15. 74,15. 76,17. 78,19. ἐνέργεια θεατικὴ 66,11. 214,30.
 80,20. 82,21. 82,22. 84,22. 218,31. 476,63.
 86,24. 86,25. 88,26. 90,27. ἐνέργεια θεία 194,18. 230,37.
 92,27. 98,32. 100,34. 102,34. 448,43. 448,44. 450,45. 450,46.
 102,34. 102,36. 110,43. 112,43. 456,49.
 112,44. 114,44. 122,50. 124,51. ἐνέργεια θελητικὴ 54,6. 270,58.
 160,2. 162,3. 196,19. 198,20. ἐνέργεια θεοποιὸς 78,19. 138,58.
 200,21. 200,24. 208,26. 214,29. 214,30. 476,63.
 216,30. 218,31. 224,35. 230,37. ἐνέργεια καθαρτικὴ 214,30. 218,31.
 232,38. 236,39. 248,45. 254,46. ἐνέργεια κτιστὴ 84,22.
 254,47. 254,48. 262,53. 264,54. ἐνέργεια οὐσιώδης 74,15.
 266,55. 314,83. 324,90. 326,91. ἐνέργεια προνοητικὴ 210,26.
 328,92. 328,93. 330,93. 330,94. ἐνέργεια συνεκτικὴ 54,6.
 338,97. 340,97. 342,99. 346,100. ἐνέργεια ὑποστατικὴ 82,22.
 374,10. 378,12. 382,13. 384,14. ἐνέργεια φυσικὴ 50,3. 72,15. 74,15.
 386,15. 388,16. 392,17. 394,17. ἐνέργεια φωτιστικὴ 78,18. 412,25.
 396,19. 398,19. 412,25. 422,31. ἐνοίκησης 312,82. 314,83.
 424,31. 426,32. 428,32. 428,33. ἐνυπόστατος 58,8. 60,8,9. 62,10.

- 64,10. 112,44. 202,22. 216,30. 356,2. 272,9. 464,55. 466,56.
 454,48. 512,84. 476,62. 480,65. 506,82. 508,83.
 ένωσις 52,5. 86,24. 102,35. 206,25. 5120,83.
 302,76. 376,11. 458,51. 460,51. Εὐσέβιος 554,106.
 468,56. 512,85. Εὐστάθιος 330,94. 446,43.
 ἔξαλμα τῆς λαμπρότητος 58,7. Εὐτυχῆς 126,52. 136,56. 160,2.
 ἐξουσία ἐνεργητικὴ 446,43. 374,10. 554,106.
 ἐξουσία ἐποπτικὴ 446,43. εὐφροσύνη 526,92.
 ἐπήρεια 556,106. ἔωσφόρος 430,34.
 ἐπίγνωσις 164,6. 212,27. 356,2.
 498,77. Z
 Επικούρειοι 340,98.
 ἐπίνοια 146,63. 328,92. ζῆλος 212,28.
 ἐπίνοια καταληπτικὴ 210,26. Ζήνων 192,17.
 ἐπίπνοια 382,13. 496,76. Ζοροβάβελ 48,2.
 ἐπισκοπὴ 164,6. ζόφος 414,25.
 Ἐπιφάνιος 530,94. ζωὴ 94,30. 108,40. 260,51. 310,80.
 ἔρωσ 56,6. 348,101. 350,103. 362,4. 366,6.
 Εὐα 170,9. 286,66. 388,16. 406,24. 530,94.
 Εὐαγγέλιον 102,35. 288,68. 290,69. ζωὴ αἴδιος 316,84.
 396,18. 406,24. 430,34. 494,74. ζωὴ αἰώνιος 528,94.
 498,76. 520,88. ζωὴ ἀτελεύτητος 526,92.
 Εὐδόξιος 554,106.
 εὐλάβεια 156,1. 306,79. 360,3. H'
 478,64. 478,65. 482,67. 484,68.
 490,72. ἡδονὴ 398,19.
 Εὐνομιανοὶ 90,27. Ἡρακλῆς 46,1. 48,2.
 Εὐνόμιος 84,22. 88,26. 90,27. Ἡσαΐας 164,5.
 114,45. 146,62. 158,1. 192,17. ἠσυχία 138,58.
 192,18. 224,35. 310,80. 316,85.
 328,92. 332,96. 334,96. 334,96. Θ
 338,97. 420,30. 424,31. 426,32.
 450,46. 454,48. 538,100. 554,106. Θαβῶρ 204,24. 272,58. 274,64.
 εὐσέβεια 66,11. 118,48. 134,55. 492,73.
 144,61. 162,3. 164,6. 192,16. Θαλάσσιος 530,94.
 192,17. 206,32. 222,33. 222,34. θεαρχία 54,29. 240,42. 498,76.
 222,35. 266,66. 292,71. 324,90. θέλημα 74,15. 86,25. 160,2.

346,100. 398,19.	320,87. 320,88. 322,89. 324,90.
θέλημα ἀνδρὸς 398,19.	326,91. 328,92. 30,93. 332,95.
θέλημα σαρκὸς 398,19.	338,97. 340,97. 340,98. 342,98.
θέλημα φυσικὸν 74,15.	342,99. 342,99. 348,100.
θέλησις 80,20. 98,32. 232,38.	348,101. 350,103. 356,2. 362,4.
234,38. 250,45. 270,58. 422,31.	364,5. 366,6. 368,7. 372,9.
456,49.	376,11. 380,12. 382,13. 384,13.
θεογνωσία 174,10. 346,100.	386,15. 388,16. 392,17. 398,19.
498,77.	400,19. 400,20. 402,21. 404,22.
θεολογία 138,59.	406,24. 412. 25. 414,25. 416,26.
θεορρημοσύνη 248,45. 530,94.	418,26. 420,30. 422,30. 422,31.
Θεὸς 48,1. 50,3. 52,4. 54,6. 60,9.	424,31. 426,32. 428,32. 428,33.
62,9. 70,12. 72,14,15. 74,15.	430,34. 448,43. 452,47. 458,51.
76,17. 78,18. 78,19. 80,19.	460,52. 460,53. 462,54. 466,56.
80,20. 82,21. 86,24. 86,25.	468,57. 474,60. 476,62. 476,63.
88,25. 92,31. 96,31. 96,32.	482,68. 484,68. 484,69. 486,70.
96,32. 98,33. 100,32. 102,35.	488,71. 490,72. 494,74. 494,75.
104,36. 106,37. 108,39. 108,39.	498,76. 500,78. 504,80. 508,83.
108,39. 108,40. 110,41. 110,43.	510,84. 512,84. 514,85. 516,86.
112,43. 112,43. 114,46. 120,48.	518,86. 524,90. 526,91. 528,93.
124,51. 128,53. 132,54. 140,59.	528,94. 532,95. 534,96. 536,98.
146,62. 152,65. 156,1. 158,1.	538,99. 538,100. 540,100.
164,6. 168,7. 174,10. 176,10.	544,102. 548,104. 554,105.
184,13. 184,14. 186,14. 190,6.	556,106.
192,17. 196,19. 198,20. 200,21.	θεοσέβεια 502,79. 526,92.
204,23. 222,34. 230,37. 236,39.	θεότης 54,6. 64,10. 66,11. 6.
238,39. 240,42. 242,43. 244,44.	88,25. 96,31. 136,56. 164,6.
240,45. 250,45. 252,46. 254,48.	170,9. 174,10. 178,11. 180,12.
256,49. 258,51. 260,51. 262,53.	182,13. 184,14. 186,14. 192,16.
264,54. 268,56. 268,57. 270,57.	194,18. 196,19. 198,20. 200,21.
270,58. 274,59. 276,60. 276,61.	200,22. 202,22. 206,25. 208,26.
278,63. 280,63. 280,64. 282,64.	212,27. 214,28. 214,29. 214,30.
284,65. 286,66. 288,68. 290,69.	216,30. 218,31. 236,39. 240,42.
290,70. 292,70. 292,71. 294,71.	244,44. 246,44. 268,56. 272,58.
294,72. 298,75. 300,75. 300,76.	284,65. 288,68. 292,70. 292,71.
302,76. 304,77. 304,78. 306,79.	294,71. 296,73. 308,79. 310,80.
308,79. 312,82. 316,84. 318,85.	312,83. 324,89. 324,89. 324,90.

- 328,92. 328,93. 330,94. 332,95. ἱερωσύνη 120,49.
 332,95. 348,102. 350,103. Ἰησοῦς Χριστὸς 228,36. 530,94.
 374,10. 380,12. 386,15. 388,16. Ἰουδαία 376,11.
 390,16. 392. 17. 396,19. 460,19. Ἰουδαῖος, -οἱ 378,11.
 412,25. 412,25. 424,31. 442,39. Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης 76,17.
 446,43. 460,52. 464,55. 464,55. Ἰουστῖνος 62,10. 74,16. 76,16.
 466,56. 468,56. 468,57. 470,58. 338,97.
 472,59. 476,62. 478,64. 482,68. Ἰσραήλ 520,88.
 484,68. 486,71. 490,72. 492,72. Ἴταλοι 176,11.
 492,73. 494,74. 500,79. 508,83. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς 232,37.
 510,84. 512,85. 514,85. 548,104. 250,45. 254,46. 254,48. 256,49.
 552,105. 554,105. 304,77. 318,85. 326,91. 346,100.
 θεότης ἄκτιστος 66,11. 88,25. 398,19. 412,25. 420,30. 526,92.
 252,46. 510,84. Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστῆς 284,65.
 θεότης ἄκτιστος καὶ τρισυπόστα- 396,19.
 τος καὶ παντοδύναμος 504,82. Ἰωάννης Χρυσόστομος 392,17.
 θεότης παναίτιος 54,6. 230,37. Ἰωήλ 90. 26.
 θεότης προαιώνιος 262,53. Ἰωσήφ, μνηστὴρ Θεοτόκου,
 θεότης τρισσοφαῆς 412,25. 430,34.
 θεοφάνεια 174,10. 472,59. 494,74.
 526,92.

Κ

- Θεοφάνης 410,25.
 Θεσσαλονίκη 150,64. 162,5. 170,8. Καϊάφας 212,27.
 θεωνυμία 54,6. κακία 48,1. 152,65. 220,32. 496,75.
 θεωρία 138,59. 282,64. 524,91.
 θέωσις 78,19. 80,19. 102,35. 106,37. 108,39. 124,52. 126,52. 146,62. 216,30. 2. 284,66. 284,66. 312,82. 366,15. 400,20. 456,49. 468,56. 500,79. κακοδοξία 66,11. 152,65. 162,4. 312,81. 324,90.
 κακοθήθεια 354,1.
 κακὸν 98,32.
 κακόνοια 150,65. 164,5. 182,13. 188,15. 190,16. 306,79. 342,99. 346,100. 376,11. 380,12. 454,48. 556,106.
 κακουργία 134,55. 170,8. 260,52. 300,76. 430,33.
 κακροσύνη 144,61. 506,82.
 κάλλος ἀμήχανον 310,80.

Ι

Ἰάκωβος 396,19.

ιδιώματα φυσικὰ καὶ ὑποστατικὰ 514,85.

- καταδίκη 132,54.
κατατομή 512,25.
Κληδόνιος 58,7.
κληρονομία 290,69. 362,4. 520,88. 524,90. 526,91. 526,92. 532,95. 534,96. 534,97. 536,99.
κρίμα, -τα 534,96. 534,97.
Κύζικος 106,39. 400,20.
Κύριλλος 62,10. 98,32. 192,17. 204,23. 378,11. 380,12. 396,18. 398,19. 424,31. 530,94. 538,100. 542,101.
Κύριος 86,24. 102,36. 106,38. 146,62. 158,1. 164,6. 216,30. 216,31. 288,68. 300,75. 304,77. 304,78. 364,6. 376,11. 384,63. 486,70. 504,80. 516,86. 520,88. 528,94. 530,94. 540,100. 542,101.
κυριότης 316,84. 316,85.
κύων ἀρχέκακος 286,67.
- Λ
- λαμπρότης 58,3. 102,36. 106,39. 116,46. 132,54. 140,59. 162,3. 164,6. 176,10. 180,12. 182,13. 184,14. 190,16. 194,18. 196,18. 202,23. 204,24. 206,25. 264,54. 282,64. 322,89. 358,3. 388,16. 398,19. 410,25. 412,25. 414,25. 422,31. 424,31. 442,40. 470,58. 474,60. 474,62. 476,63. 478,64. 482,68. 488,71. 502,80. 504,80. 504,82. 512,85.
λαμπρότης ἄκτιστος 478,64.
Λατῖνοι 90,26.
- ληρωδία 258,50.
Λόγος 86,24. 104,37. 106,38. 160,2.
Λόγος τοῦ Θεοῦ 156,1. 160,2.
λοιδορία 368,7.
- Μ
- μακαριότης 184,14. 278,61. 274,63. 388,16. 522,89. 522,90.
μακαριότης ἀθάνατος 526,92.
Μακεδόνιος 146,62. 236,39. 424,31. 494,75.
Μάνης 92,27. 96,31. 504,81.
μανία 84,22. 88,26. 96,31. 208,26. 230,37. 286,67.
Μάξιμος 56,6. 68,12. 70,13. 74,15. 82,21. 82,22. 92,28. 94,31. 106,39. 108,40. 138,59. 202,22. 218,31. 238,41. 242,43. 250,45. 252,46. 254,47. 256,49. 258,50. 260,51. 280,63. 298,75. 362,4. 364,6. 388,16. 402,21. 418,27. 420,29. 426,32. 486,70. 486,71. 488,71. 496,75. 528,93. 546,103. 556,106.
μεγαλοδωρεά 386,14.
μεγαλόνοια 118,48.
μεγαλοφυῖα 18,48.
μεθεκτός 78,19. 124,51. 236,39. 396,19. 472,59.
μέθεξις 52,5. 94,30. 312,82. 358,3. 384,14. 502,80. 512,85.
Μελχισεδέκ 362,4.
μέμψις 220,33.
μερισμός 104,37.
Μεσσαλιανοὶ 78,19. 314,83.

- 100,34. 112,44. 124,51. 200,22. 458,51. 460,52. 474,60. 474,62.
 450,46. 452,47. 504,80. 476,62. 476,63. 484,68. 504,82.
 οὐσία ἄναρχος 100,34. 510,84. 516,86. 520,88. 528,93.
 οὐσία θεία 152,65. 314,83. 448,43. 530,94. 532,95. 538,100.
 448,44. 450,45. 450,46. 540,100. 542,101. 546,103.
 οὐσία προσκυνητή 210,26. 548,104. 554,105.
 οὐσία τρισυπόστατος 96,31. Παῦλος 52,4. 92,27. 134,56.
 112,44. 114,44. 408,24. 432,36. 218,31. 278,62. 282,64. 288,68.
 ὄφεις ἀρχέκακος 284,66. 316,84. 320,87. 322,89. 348,101.
 356,2. 376,11. 380,12. 394,18.
 396,19. 498,77. 516,86. 518,87.
 520,88. 528,93. 528,94. 532,95.
 Π περινοια 218,31. 262,53. 290,70.
 322,88. 370,8.
 Παλαμᾶς 274,59. 372,9. Πέτρος 282,64. 284,65. 288,68.
 παλιγγενεσία 458,5. 308,79. 328,92. 394,18. 396,19.
 Παράκλητος 306,78. 412,25.
 παράνοια 430,33. 454,48. πιστις 106,38. 118,48. 142,60.
 παραπληξία 104,37. 134,55. 284,65. 292,71. 312,81. 344,99.
 Παρθένος 374,10. 378,11. 398,19. 382,13. 398,19. 440,39. 484,69.
 παρρησία 142,61. 214,29. 248,45. 472,59.
 Πατήρ 56,6. 58,7. 58,8. 60,8. 498,76.
 62,10. 82,22. 84,22. 88,26. πιστις ἀνυπόκριτος 294,72.
 90,26. 102,36. 112,44. 114,45. πλάνη 76,17. 110,42. 162,3. 168,7.
 114,46. 146,62. 158,1. 160,2. 170,8. 182,13. 188,15. 192,18.
 166,6. 168,7. 180,12. 200,22. 194,18. 222,34.
 202,22. 202,23. 206,26. 208,26. πλάνη σατανική 110,42.
 214,29. 216,30. 216,31. 224,35. Πνεῦμα 50,3. 62,9,10. 90,26. 90,76.
 226,35. 230,37. 232,37. 232,38. 102,35. 108,40. 110,41. 112,44.
 234,38. 238,39. 238,40. 242,42. 158,1. 160,3. 162,3. 168,7.
 260,53. 262,53. 270,57. 284,65. 180,12. 182,13. 194,18. 206,25.
 288,68. 290,70. 292,71. 296,73. 216,30. 224,35. 226,35. 234,38.
 310,80. 312,83. 316,85. 318,85. 254,47. 270,57. 278,62. 282,64.
 322,89. 328,92. 330,94. 378,11. 284,65. 300,76. 302,76. 302,77.
 384,13. 388,16. 398,19. 402,21. 304,77. 306,78. 316,85. 332,95.
 406,22. 406,24. 408,24. 410,25. 358,3. 364,5. 372,9. 374,10.
 412,25. 416,26. 430,34. 432,36. 382,13. 384,14. 386,15. 392,17.
 434,36. 436,37. 446,43. 450,46. 398,19. 402,21. 408,24. 410,25.

- 412,25. 418,29. 428,32. 432,35. προῦπαρξίς 250,45.
 432,36. 434,36. 436,37. 438,38. προφήτης, -αι 106,38. 110,42.
 452,47. 454,48. 458,51. 462,54. 156,1. 188,15. 230,37. 302,77.
 482,67. 494,75. 502,79. 514,85. 364,5. 394,17. 520,88.
 516,86. 518,86. 536,97. 540,100. πρωτόπλαστος, -οί 378,61.
 542,101. 548,104. 550,104. Πύρρος 136,56. 160,2.
 552,105. Πύρων 530,94.
- Πνεῦμα ἅγιον 50,3. 56,6. 58,7.
 60,9. 84,23. 90,26. 92,27. P
 102,35. 112,44. 114,45. 114,46.
 194,18. 200,21. 202,22. 202,23. ράβδος μωσαϊκή 46,1.
 214,29. 216,30. 216,31. 218,31. ραθυμία 464,54.
 230,37. 262,53. 292,71. 302,17.
 394,17. 402,21. 404,22. 404,23. Σ
 406,24. 408,24. 416,26. 428,32.
 430,34. 434,36. 438,38. 446,43. Σαβέλλιος 112,43. 114,45. 136,56.
 450,46. 452,48. 454,48. 456,49. 158,1. 190,16. 196,20. 342,99.
 476,62. 504,81. 512,84. 520,88. 494,74.
 654,106. Σαμαρεῖτις 216,31.
- πνεῦμα τῆς πλάνης 404,23. σὰρξ 106,38. 166,6. 208,26. 306,78.
 πολυθεΐα 188,15. 332,96. 498,77. 364,6. 366,6. 374,10. 378,11.
 πολύθεοι 160,2. 394,17. 398,19. 466,56. 496,75.
- πολυπραγμοσύνη 480,65. 484,68. σατανᾶς 286,66.
 492,73. 492,74. Σέξτοι 530,94.
 πονηρία 164,6. 552,105. Σέργιος 160,2.
 προαίρεσις 170,8. σκαιωρία 354,1.
 πρόγνωσις 66,11. 98,32. 100,34. σκότος 140,60.
 232,37. 240,41. 456,49. Σολομών 462,54.
 προγνωστικὸν (τὸ) 62,9. 328,92. σοφία 60,8. 230,37. 246,44. 322,88.
 προνοητικὸν (τὸ) 328,92. 360,3. 548,104.
 πρόνοια 54,6. 56,6. 62,9. 66,11. σοφία ἀκατάληπτος 534,96.
 86,24. 92,27. 146,62. 230,37. σοφία κτιστὴ 462,54.
 240. 42,328,92. 536,98. Στέφανος 284,65. 288,68. 306,76.
 πρόνοια ἀγαθοποιὸς 240,42. σύγχυσις 120,50.
 πρόνοια δημιουργικὴ 56,6. συκοφαντία 134,55. 280,64. 370,8.
 προσευχὴ 138,58. 426,32,434,36.
 πρόσλημμα 104,37. 376,11. 382,13. σύμβολον τῆς πίστεως 284,65.

- ὑποστατικά 114,45. 276,60. 278,61. 350,103.
 φύσις τρισυπόστατος 412,25.
 Φ 542,101.
 φῶς 138,59. 142,60. 168,7. 174,10.
 Φαραὼ 330,94. 176,10. 218,31. 274,59. 288,68.
 φαυλότης 490,72. 290,68. 296,73. 298,75. 300,76.
 φενακισμὸς 478,65. 302,76. 310,80. 324,89. 348,101.
 φθόνος 286,67. 350,103. 384,14. 412,25. 414,25.
 φθόνος ἀρχέκακος 286,67. 464,55. 466,56. 468,56. 468,57.
 φιλανθρωπία 144,61. 160,2. 470,58. 472,59. 478,64. 480,65.
 274,59. 508,83. 480,66. 482,66. 482,68. 488,71.
 φιλοσοφία 62,10. 72,14,15. 74,15. 492,72. 498,77. 500,78. 502,80.
 174,10. 526,92.
 φλυαρία 342,99. φῶς αἴδιον 468,56.
 φρενοβλάβεια 268,56. φῶς ἄκτιστον 316,84. 440,39.
 φυρμὸς 376,10. 472,59.
 φύσις 66,11. 80,20. 82,21. 88,26. φῶς ἄναρχον καὶ ἀνέσπερον
 90,27. 94,31. 98,32. 100,33. 144,61.
 140,59. 160,2. 168,7. 176,10. φῶς αὐλον 468,56.
 194,18. 204,23. 210,26. 224,35. φῶς Θαβώριον 138,59. 168,7.
 226,35. 230,37. 232,38. 234,38. 466,56. 470,58. 504,81.
 236,39. 242,42. 250,45. 262,53. φῶς ἄδυτον 142,60.
 264,54. 266,56. 280,63. 318,85. φῶς θεϊότατον 280,64.
 318,86. 330,93. 330,94. 348,100. φωτοφάνεια 110,42. 492,72.
 348,102. 376,11. 378,11. 378,12.
 388,16. 390,16. 412,25. 422,31.
 424,31. 428,32. 430,34. 456,48.
 474,60. 474,62. 482,68. 486,70. X
 496,75. 504,80. 522,89. 540,101. χάρις 90,26. 102,36. 104,36.
 550,104. 554,105. 108,39. 116,46. 138,58. 144,61.
 146,62. 152,65. 160,3. 164,.
 φύσις ἄκτιστος 254,46. 468,56. 176,10. 206,24. 208,26. 222,34.
 478,64. 516,85. 262,53. 274,59. 278,62. 284,65.
 φύσις ἀρχίφωτος 412,25. 474,62. 298,75. 302,76. 304,77. 304,78.
 478,64. 306,78. 314,83. 358,3. 360,3.
 φύσις θεία 100,33. 104,36. 132,54. 32,9. 374,10. 382,13. 384,13.
 162,2. 180,12. 184,14. 186,14. 384,14. 386,15. 394,17. 396,19.
 196,18. 204,24. 268,57. 270,58. 402,25. 412,25. 416,26. 428,32.

- 432,35. 436,37. 440,39. 458,51. 38,15. 388,16. 392,17. 394,18.
 528,94. 538,99. 396,18. 398,19. 400,19. 412,25.
 χάρις ἄκτιστος 114,46. 124,52. 430,34. 452,47. 460,52. 460,53.
 358,3. 372,9. 403,21. 416,26. 462,54. 466,56. 468,57. 494,74.
 460,52. 496,75. 524,90. 526,92. 528,93.
 χάρις ἀπόρρητος 360,3. 550,104.
 χάρις θεία 146,62. Χρυσόστομος 104,37. 122,50.
 χάρις θεοποιός 50,3. 78,18. 90,26. 230,37. 302,77. 304,78. 308,79.
 132,54. 402,21. 408,24. 410,25. 394,17. 394,18. 402,21. 548,104.
 418,29.
 χάρις θεουργός 78,18. 464,54. Ψ
 χάρισμα 406,24. 408,24. 510,84.
 χρηστότης 442,39. ψευδηγορία διαβολική 274,59.
 Χριστιανός, -οί 188,15. 214,29. 276,61. 322,89. 368,7. 436,37. 118,47. 142,60. 156,1. 172,9.
 182,13. 220,32. 370,8. 418,27.
 κρίσις 314,83. 384,13. 478,65. 490,72. 498,77. 552,105.
 κρίσμα 462,54. ψυχή, -αί 1144,45. 142,60. 196,19.
 Χριστός 62,10. 74,16. 82,21. 88,25. 214,29. 250,45. 286,67. 302,76.
 88,26. 90,26. 94,36. 102,35. 304,77. 310,80. 312,82. 334,96.
 104,37. 106,38. 106,39. 110,41. 370,9. 388,16. 398,19. 482,67.
 134,55. 134,56. 136,56. 180,12. 486,76. 498,78. 502,75.
 188,15. 196,19. 204,23. 206,24.
 222,34. 232,38. 284,65. 312,83. Ω
 320,87. 364,5. 370,8. 374,10.
 376,11. 378,12. 382,13. 384,13. Ὠριγένης 262,53.

3. Εὐρετήριο Πατέρων

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	2	(920B)	346
	3	(920BC)	234
Διάλογος μετὰ Μακεδονιανοῦ (ψευδ.) (PG 28)	3	(920C)	322
	5	(924B)	328
1,14 (1313A)	33.236	Περὶ σαρκώσεως τοῦ Λόγου (PG 26)	
Κατὰ Ἀρειανῶν (PG 26)	8	(996C)	398
	15	(1009B)	520
1,28	60		
2, 2 (149C)	236	Περὶ τῆς σωτηριῶδους ἐπιφανείας	
59 (273A)	386	τοῦ Χριστοῦ κατὰ Ἀπολιναρίου	
2,76–77 (308B–309B)	530	(PG 26)	
3,40 (409A)	394		
62 (453B)	236	2,16 (1160A)	365
Βίος Μ. Ἀντωνίου (PG 26)		Πρὸς Σεραπίωνα (PG 26)	
10	288	1,24 (585BC)	462
Κατὰ Ἑλλήνων (PG 25)			
		ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΣΙΝΑΪΤΗΣ	
42 (84B)	546		
47 (93C)	546	Ἵδιος (PG 89)	
Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν (ψευδ.) (PG 28)	2	(534)	330

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΡΗΤΗΣ		(716B)	196. 440.	
			444.	
Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν (PG 97)		(733C)	218	
		(769A)	230	
(936CD)	330	(769B)	364	
(948AB)	320	(772B)	194. 364.	
		(772C)	39. 84.	
			202. 230.	
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ			452. 454.	
			510.	
Ὅμιλία εἰς ἑξαήμερον (PG 29)		(772CD)	512	
		5, 5	(772C)	
		5,29	(772)	
2,5	(37D-41B)	41	60	
Κατ' Εὐνομίου (PG 29)		Ὅμιλῆαι εἰς ψαλμοὺς (PG 29)		
1,8	(528BC)	328	29,5	
2,4-5	(580BΨA)	224	(317B)	
29	(640C)	98	(373A)	
32	(645έ.)	14	(400C)	
32	(648Aέ.)	322	(400ΨA)	
3, 1	(656A)	90. 204.	(400D)	
		234. 474.	284. 308.	
		510. 542.	284	
(653-656A)	224. 226	Περὶ ἁγίου Πνεύματος (PG 32)		
3	(660D)	310	9, 2	
3	(661B)	310	15,36	
4	(317D)	100	(132B)	
	(689C)	112-454	(149A)	
	(692A)	388	(156B)	
	(696C)	238.540	(156Δ-157A)	
4, 2	692A)	434	(184C)	
4, 29	(689)	60		
5	(713A)	462	Περὶ πίστεως	
	(713B)	454		
	(716AB)	426. 430	2	(681A)
				282

Λόγος εἰς τὸ Πάσχα			32	(169B)	208
			38, 7	(317C)	37
45,3	(628B)	100	7	(317)	100
			11	(324A)	282. 410.
					414
Ἐπιστολαὶ (PG 32)				(632B)	282
			39,12	348B	258
189, 7	(693A)	446	40, 5	—	58
189,7-8	(693C-696A)	332	5	(354B)	202. 410
189, 8	(696A)	446. 448	6	(365A)	218. 272.
	(696B)	448. 450			288
			6	(365B)	184. 414
			43	(632BC)	474
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ			45, 7	(632B)	410. 414

Λόγοι (1-45) (PG 36)

Ἔπη δογματικὰ (PG 37)

20, 7	(1073B)	258	8,84	(422A)	318
28,19	(352B)	176			
29, 6	(81B)	266. 268.			
		350. 422.			
15	(93B)	204. 474			
16	(96A)	262	101	(181AB)	164
30, 6	(112AB)	278. 520		(192B)	58. 116
18		54			
	(125C)	326			
	(128A)	184			
30,20	(129B)	240			
30,21	(132B)	314. 382.			
		460			
31, 4	(137A)	310			
6	(140B)	480			
14	(149A)	58	6	(1265B)	526
24	(160B)	470		(1275BC)	300
29	(165C)	312	7	(1280B)	230. 470.
30	(168C)	408			548
32		58		(1280C)	364

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ

Εἰς μακαρισμοὺς (PG 44)

Εἰς Ἀβλάβιον (PG 45)		(157A)	524
3,1 (124D-125A)	202	Πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητ. (PG 44)	
(128B)	30. 64. 66.		
	262		
(128C)	262	1 (180)	58
		(416BC)	116. 322
		(461AB)	224
Εἰς Μ. Βασίλειον (PG 46)		(681ξ.)	96
		(1105B)	224
	288	3 (604B)	534. 536
		12 (965B)	536
Εἰς Στέφανον (PG 46)		Ἐπιστολαὶ (PG 46)	
(717B)	302		
		2 (1068A)	102. 124
		(1068A-1069A)	240
Περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος (PG 46)			
		ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΦΩΤΙΚΗΣ	
(573A)	194. 350.		
	470.		
(573D-576A)	280	Κεφάλαια (ἐκδ. E. De Places)	
(576A)	348. 470		
		76	404
Περὶ τελειότητος (PG 46)		80 σ. 137	404
		85 σ. 144	404
(227C)	400		
(264A)	322. 348		
(280AB)	400	ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗΣ	
		Περὶ οὐρανίου ἱεραρχείας (PG 3)	
Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως (PG 46)			
		3,1 (164A)	386
(104AB)	278. 522	4,1	54
(104B)	280	4,1 (177C)	230
(152A)	524	9,3 (260A)	384

Περὶ θείων ὀνομάτων (PG 3)

Ἐξηγήσεις εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον
(PG 123)

1, 1	(588B)	498			
4	(592BC)	528	11	(257B)	540
2, 5	-	56			
2, 7	(645B)	96			
4,13	(712B)	30. 57		ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ	
5, 1	(956A)	184			
, 2	(816C)	240			
7, 1	(865B)	242		Ἀποκρίσεις πρὸς Ὁρθοδόξους (ψευδ.) (PG 6)	
8, 2	(889A)	546			
11,6	(953CA)	260			
	(953D-956A)	348	144	(1396A)	342

Περὶ μυστικῆς Θεολογίας (PG 3)

Ἐρωτήσεις χριστιανικαὶ πρὸς
Ἑλληνας (PG 6)

1,2		70			
	1000B	244	2,6	(1433)	62
5		108	3,1	(1428A)	338
				(1429C)	338. 340
				(1432A)	33. 342
				(1432)	62
	ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ (PG 43)		3,1-2	(1432-33)	31
			3	(1428)	76
	(464BC)	530		(1429)	76
			3,2	(1433B)	338. 340.
	ΘΑΛΑΣΣΙΟΣ				342

Ἐκατοντὰς (PG 91)

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

4, 81	(1465B)	530			
100	(1101B)	258		Ἐκδ. ὀρθοδ. πίστεως (PG 94)	
			1, 4	(800BC)	318. 348
	ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΣ		1, 8	(813A)	250. 252.

		256. 266.	Ὁμιλῖαι εἰς ψαλμοὺς (PG 55)	
		268. 270.		
		420	44,2	(3985-186) 194. 306.
	(829C)	258		394
3	(105B)	74	2	(186) 394
	(1069B)	86	2-3	(186) 104
3,14	(1036A)	348	3	(186) 306
15	(1056C)	328		
4,14	(1161A)	382		
			Ὁμιλῖαι εἰς Ματθαῖον (PG 58)	
			Ὁμιλῖαι εἰς Μεταμόρφωσιν (PG 96)	
			28	(430) 540
			58, 3	(562) 122
1,13	(564A)	102		
2	(545B)	468		
8	(560B)	296.466		
12	(564B)	88. 304.		
		468. 502	14,1	(92) 384. 398
15	(569A)	300. 304.	30,2	(174) 194. 304.
		526		384. 394.
16	(569B)	296		398. 534
17	(572B)	296. 466		
			Ὁμιλῖαι εἰς Κορινθίους (PG 61)	
			ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΟΘΕΤΟΣ	
			73	(58) 302
			Κατὰ Καλέκα	
			ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	
			Vat. gr. 704, φ. 157β	9
			Θησαυροὶ (PG 75)	
			ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ	
			5	(65CA) 540
				(68BC) 204
				(68C) 538
				(69A) 538
			Περὶ ἀκαταλήπτου τοῦ Θεοῦ (PG 48)	
1,4	-	230	8,101	62
	705	548	104	62

22	(372D-373A)	540	Περὶ ἀποριῶν (PG 91)	
	(373A)	238		
29	(433C)	530	(1076C)	386. 460
31	(444B)	424	(1088BC)	388
	(448A)	98	(1128A)	556
			(1141A)	102. 114.
	Περὶ Τριάδος (PG 77)			362. 386.
				406. 432
10,77	(1144)	58	(1141AB)	124
			(1141B)	402
			(1144AA)	386. 460
			(1144BC)	366
	ΜΑΞΙΜΟΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ		(1237)	80
			(1253A)	384. 460
	Πρὸς Θαλάσσιον (PG 90)		(1308B)	280. 278.
				362. 386
61		102	(1444C)	362
	3637A)	102. 468		
	(644A)	102	Κεφάλαια περὶ ἀγάπης (PG 90)	
	(644D-645A)	300		
			8	(121C)
				74
	Πρὸς Μαρίνον (PG 91)			
			Κεφάλαια Θεολογικά (PG 90)	
	(33A)	386		
	(41C)	444	1, 48	(1100A)
	(96A)	94	48-50	(1100C-1101B)
	(117A)	94		250. 256
	(200A)	82		234. 248.
	(200B)	74		260. 486
	(200C)	72. 546	49	(1101A)
			2, 1	(1125A)
			2	(1125)
				68
				(1125C)
				68
			3	(1125)
				68
	Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰωάννην Κουβικου- λάριον (PG 91)		86	(1165A)
			86	(1165B)
			88	(1168B)
			89	(1168C)
	(485C)	70. 444		528
				290
				464
				528

90	(1165B)	290	Ἐρμηνεία εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν	
93	(1169A)	290. 528		
			(884)	92
Κεφάλαια γνωστικά (PG 90)				
2,27	(1137B)	362	ΜΗΤΡΟΦΑΝΗΣ	
Θεολογικά καὶ πολεμικά ἔργα (PG 91)				
			Τριαδικὸς κανὼν	
			β' ἤχος, ᾠδὴ ε'	88
	(200C)	254		
Ζήτησις μετὰ Πύρρου (PG 91)				
	(297A)	384	Συνοδικὸς Τόμος Α' (PG 151)	
	(341A)	82. 196		
	(341ABC)	328	3 (680B)	132
			51 (691C)	132
			(691A)	130. 168
	Ἐπιστολαὶ (PG 91)		52 (691D-692A)	128. 132
			53 (692A)	168
1	(376AB)	278. 280.	54 (692A)	130
		386	55 (692D)	120

4. Εὐρετήριον Λειτουργικῶν κειμένων

Δοξαστικὸν ἀπόστιχον ἔσπερι νοῦ 7ης Αὐγούτου	398.	Τριαδικ. κανὼν β' ἤχου, ᾠδὴ ε'	440
Κανὼν εἰς Γρηγόριον Θεολόγον 25ης Ἰανουαρίου, ᾠδὴ θ'	412	Τριαδικ. κανὼν δ' ἤχου, ᾠδὴ ε'	442
Κανὼν 21ης Ἰανουαρίου, ᾠδὴ η'	460	Τριαδικ. κανὼν β' ἤχου, ᾠδὴ στ'	442
		Τριαδικ. κανὼν δ' ἤχου, ᾠδὴ η'	310

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7-43
Ἡ δραστηριότης τοῦ Γρηγορίου Ἀκινδύνου.	7-18
Ἡ σύνθεσις.	19-25
Τὰ ἀντιρρητικά.	26-29
Οἱ λόγοι.	29-43
Τὸ κείμενον.	43
ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ	46-557

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ἽΟτι σωστὰ ἐπιχειρήσαμε πάλι νὰ γράφωμε. 46-49

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Ποιός εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου καὶ τί εἶναι αὐτὸ πὸ ἐμεῖς λέγομε καὶ οἱ ἀντίθετοι τὸ παρουσιάζουν ψευδῶς ὡς διθεῖα. 50-51

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Περὶ τῶν κοινῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τῆς ἀνωτάτης Τριάδος, τίς ὁποῖες ὁ Ἀκίνδυνος ἐπιχειρεῖ πολυειδῶς ν' ἀναιρέση. 52-57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Διεξοδικώτερη απόδειξις ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δυσσεβῶς ἰσχυρίζεται ὅτι τέτοιες ἐνέργειες εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. 58-65

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Παρατέρα απόδειξις ὅτι ὁ ἴδιος δυσσεβῶς θεωρεῖ ὡς μοναδικὴ ἄκτιστη θεότητα τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ. 66-67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

᾽Οτι προβάλλει ἐναντίον ἑαυτοῦ καὶ τὸ κεφάλαιο τοῦ θείου Μαξίμου περὶ τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι οὔτε μεταξὺ τῶν νοούντων οὔτε μεταξὺ τῶν νοουμένων. 68-71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

᾽Οτι ὁ Ἀκίνδυνος καὶ οἱ ὄπαδοί του, μὲ βάσι ὅσα ἐδογματίσαν περὶ θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας, συνάγεται ὅτι περιπίπτουν σὲ περισσότερες ἀπὸ πενήντα κακοδοξίες καὶ ὅτι ἄνοιξαν τὴ θύρα γὰρ νὰ εἰσέλθουν ὅλες γενικῶς οἱ πονηρὲς αἱρέσεις ἀπὸ τὴν ἀρχή. 72-117

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

Περὶ τοῦ διεφθαρμένου ἤθους των καὶ περὶ τοῦ ὅτι εὐρίσκοντας τὸν κατάλληλο γὰρ τοὺς τρόπους των καιρὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἂν καὶ προηγουμένως εἶχαν νικηθῆ δυὸ φορές κατὰ κράτος, πάλι ἀπὸ ἀναίδεια στασιάζουν κατὰ τῆς εὐσεβείας. 118-123

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'

᾽Οτι τέτοιοι ἄνθρωποι δὲν προφέρουν οὔτε πρὸς τοὺς

ἑαυτοὺς των συνεπῆ πράγματα, ἀλλὰ μᾶλλον στρέφονται καὶ στὰ ἐναντιώτατα κακά· γι' αὐτὸ καὶ καθίστανται ἔνοχοι τῶν ἀντιθέτων δυσσεβειῶν.

124-127

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι'

“Ὅτι ἐπιχειροῦν νὰ παρερμηνεύσουν καὶ τὸν *Συνοδικὸ Τόμο* ἐναντίον τῆς κεφαλῆς των καὶ ὅτι παρουσιάζονται κατὰ πολλοὺς τρόπους ἔνοχοι μὲ βάσι τοὺς ἐκεῖ ἀπαντῶντας ἀφορισμοὺς καὶ τὶς ἔγγραφες ἀποκηρύξεις.

128-137

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ'

“Ὅτι γιὰ ὅλα ὅσα ἐπεχείρησαν νὰ εἰποῦν κατὰ τῆς εὐσεβείας πρῶτα ὁ Βαρλαάμ κι' ἔπειτα ὁ Ἀκίνδυνος διαλαμβάνει καὶ ἀποφαίνεται ὁ τόμος ποὺ ἐκδόθηκε μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν μεγάλων συνόδων ποὺ τοὺς κατεδίκασαν.

138-141

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ'

Μετριοπαθῆς προτροπὴ στοὺς Βαρλααμίτες γιὰ ἐπιστροφή καὶ στοὺς εὐσεβεῖς ν' ἀποφεύγουν τοὺς, ἐφ' ὅσον μένουν ἀνεπίστροφοι.

142-145

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ'

“Ὅτι ἐπικαίρως καὶ συνεπῶς πρὸς τὰ πονηρεύματά του ἐξεστράτευσε ὁ ἀρχέκακος διὰ τῶν ὁπαδῶν του ἐναντίον τῆς θείας χάριτος τοῦ Θεοῦ.

146-149

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ'

“Ὅτι οἱ ἐκφράσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες προφασίζονται ὁ Βαρλαάμ καὶ ὁ Ἀκίνδυνος ὅτι σκανδαλίζονται κι' αὐτὲς ἀποτελοῦν ἔλεγχον τῆς κακοδοξίας των.

150-153

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

“Οτι εἶναι σέ ὄλους τοὺς αἰρετικούς γνώρισμα μὲ πρόφασιν τὴν ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ νὰ ὀνομάζουσι διθεῖτες καὶ τριθεῖτες τοὺς ὀρθοδόξους καὶ ὅτι ὁ Ἄκινδυνος ζηλεύοντάς τους κατηγορεῖ ψευδῶς τὸν Παλαμᾶ γὰρ διθεῖα. 156–167

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

“Οτι ὄλος ὁ ἀγὼν τῶν λόγων τοῦ Ἄκινδύνου εἶναι νὰ δείξῃ τὴ λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως, μὲ τὴν ὁποία ἄστραψε καὶ τοὺς μαθητάς στὸ Θαβῶρ ὁ Κύριος. 168–173

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

“Οτι μὲ τὸν τρόπο πὸ κατασκευάζει τὴν δῆθεν κατηγορία περὶ διθεῖας ὁ Ἄκινδυνος ἀποδεικνύεται ἄθεος· ὅπου ὑπάρχει καὶ συντομωτάτη ἔκθεσις περὶ τῆς δυσσεβείας γὰρ τὸ ἴδιο θέμα καὶ τῆς συνδικῆς καταδίκης τοῦ Βαρλαάμ. 174–179

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

“Οτι ὁ Ἄκινδυνος ἀποπειρᾶται νὰ προσελκύσῃ ὄλους πρὸς τὴν ἀθεῖα μὲ δόλο. 180–181

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

“Οτι ὁ Παλαμᾶς δὲν δέχεται δύο θεότητες, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἀθεῖα καὶ διθεῖα μαζὶ τοῦ Ἄκινδύνου καὶ τοῦ Βαρλαάμ τοὺς παρασυρθέντας ἀπ’ αὐτούς, ἀφοῦ δείξῃ ὅτι ἡ λαμπρότης τῆς θείας φύσεως, ὄντας ἄκτιστη καὶ ὀνομαζομέ-

νη θεότης, δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίθεσι πρὸς τὴν ὕπαρξι μιᾶς καὶ ἀπλῆς θεότητος. 182-187

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

Ὅτι εἶναι ἀδύνατο κι' ἔχει ἀπαγορευθῆ προφητικῶς νὰ περιπέση κανεὶς ἀπὸ τοὺς μετὰ Χριστὸν σὲ διθεῖα, ἐκεῖνοι δὲ ποὺ προφέρουν τοῦτο συκοφαντικῶς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ὁδηγοῦνται σ' αὐτὸ ἀπὸ τὴν κακία τους. 188-189

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

Ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος φέρεται στὸ ἴδιο βάραθρο ἀπὸ ἄλλη ὁδὸ, ἄλλοτε διὰ τοῦ Ἀρείου καὶ ἄλλοτε διὰ τοῦ Σαβελλίου. 190-199

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

Ὅτι αὐτὸς ἐκαινοτόμησε καὶ μιὰ τρίτη, διαφορετικὴ δυσσέβεια ἀπὸ αὐτές· καὶ ποιά εἶναι αὐτή. 200-211

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'

Ἐπανάληψις καὶ ἐπὶ μέρος ἔλεγχος τῶν λεγομένων ἀπὸ τὸν Ἀκίνδυνο περὶ θεότητος καὶ ἀπόδειξις ὅτι οἱ περὶ αὐτῆς λόγοι τοῦ Παλαμᾶ εἶναι ἀσφαλεῖς. 212-229

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι'

Μαρτυρίες τῶν ἀγίων ὅτι ἡ θεία φύσις εἶναι πηγὴ θείων ἐνεργειῶν· ὅπου ὑπάρχει καὶ σαφῆς ἀπόδειξις ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος εἶναι ἀρειανός. 230-235

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ'

Μαρτυρίες τῶν ἀγίων ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ὑπέρκειται τῆς οἰκείας ἄκτιστης ἐνεργείας καὶ παρ' ὄλο τοῦτο τὸ θεῖο δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν ἀπλότητα. Καὶ περὶ τῶν αὐτομετοχῶν. 236-247

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ΄

Ἐπίδειξις σαφῆς διεξοδικώτερη ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος εἶναι ἀρειανός, ἔκθεσις καὶ ἀνατροπὴ τῆς δοξασίας του, κατὰ τὴν ὁποία ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι κτιστὰ ὅλα τὰ κατὰ τὸν θεῖο Μάξιμο οὐσιωδῶς παρατηρούμενα γύρω ἀπὸ τὸν Θεό. 248–265

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ΄

Ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι διαφέρει ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια ἀπὸ τὴν ἄκτιστη οὐσία. Καὶ περὶ θεότητος. 266–273

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ΄

Ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος, προβάλλοντας ἓνα χωρίο τοῦ θείου Γρηγορίου Νύσσης σὰν νὰ εἶναι τοῦ Παλαμᾶ, ἀναφέρεται σ' αὐτὸν φρενοβλαβῶς. 274–283

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ΄

Ἐκθεσις τῆς κατὰ τοῦ θειοτάτου φωτὸς ἐπομένης ρήσεως τοῦ Ἀκινδύνου καὶ σαφῆς ἀπόδειξις ἀπὸ τὸν ἔλεγχό της, ὅτι ξεσηκώνει τὴ θεόπνευστη Γραφὴ ἐναντίον ἑαυτῆς καὶ ὅτι δὲν δέχεται καμμιά θεότητα. 284–295

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣΤ΄

Συνέχεια περὶ τοῦ θειοτάτου φωτὸς, ὅτι, καὶ ἂν εἶναι ἄκτιστο, δὲν εἶναι οὐσία· καὶ ὅτι δὲν βλέπεται μὲ κάποια κτιστὴ δύναμι, ἀλλ' ἀπορρητῶς, ἂν καὶ ἔχει γραφῆ ὅτι βλέπεται μὲ ὀφθαλμούς. 296–309

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΖ΄

Ὅτι τὶς μαρτυρίες ποὺ προβάλλει ἀπὸ τοὺς θείους Πατέρες τὶς προβάλλει ἐναντίον του· γι' αὐτὸ καὶ φανερώνεται ἀπ' αὐτὲς ὅτι εἶναι ὁμόδοξος τοῦ Εὐνομίου. 310–319

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΗ'

ἽΟτι ὁ Ἀκίνδυνος μὲ ὄσα γράφει καὶ φρονεῖ καθιστᾶ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ ὄρατὴ καθ' ἑαυτὴν. 320-325

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΘ'

Μαρτυρίες τῶν ἀγίων ὄτι ἡ θεία ἐνέργεια, τῆς ὄποιας ὄνομασία εἶναι καὶ ἡ θεότης, καὶ ἀπὸ τῆ θεία οὐσία διαφέρει καὶ ὑπόστασις δὲν εἶναι καὶ ἄκτιστη εἶναι· καὶ ὄτι ὄποιος ἀπὸ αὐτὸ συνάγει ὄτι ὁ Θεὸς εἶναι σύνθετος εἶναι ὄμόδοξος τοῦ Εὐνομίου. 326-337

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Κ'

ἽΟτι ὁ Ἀκίνδυνος εἶναι ὄμόδοξος καὶ μὲ τοὺς ἽΕλληνας καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἽΕπίκουρο, καὶ ὄτι ἀπὸ ὄσα λέγει ὁ Παλαμᾶς ἀποδεικνύεται ἕνας Θεός, ἀπλὸς καὶ ἀσύνθετος σὲ μᾶ θεότητα. 338-345

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑ'

Παραπέρα ἀπόδειξις ὄτι ἡ ἄκτιστη δύναμις, τῆς ὄποιας ὄνομασία εἶναι ἡ θεότης, οὔτε οὐσία εἶναι οὔτε ὑπόστασις καὶ δὲν ἐμποδίζει τὸ νᾶ εἶναι μᾶ θεότης. 346-351

ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ἽΟτι δὲν εἶναι παράδοξο πὸ ἡ ξεπέρασε ὁ Ἀκίνδυνος τὸν Βαρλαᾶμ στὴν ἀσυνέπεια τῶν λόγων καὶ στὴν ποικίλη μὲ αὐτοὺς ἀπάτη καὶ συκοφαντία. 354-357

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ἽΟτι καὶ ὁ Βαρλαᾶμ ἀπὸ τὸ γεγονός ὄτι τὸ θειότατο

φῶς ιδώθηκε με τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀποστόλων ἐπιχειροῦσε νὰ δείξῃ ὅτι εἶναι κτιστό, καὶ πῶς ἀνασκευάσθηκε. 358-361

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Μαρτυρίες τῶν ἀγίων ποὺ δεικνύουν ὅτι ὅσοι ἀπέκτησαν μέθεξι τῆς θείας χάριτος λέγονται ὅτι εἶναι γι' αὐτὴν ἀναρχοὶ καὶ ἀτελεύτητοι. 362-367

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Ρήσεις τοῦ Ἀκινδύνου ποὺ ἀντίκεινται σ' αὐτὲς τὶς ρήσεις τῶν ἀγίων καὶ διαβολαὶ πρὸς τοὺς ἀγίους, σὰν ν' ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Παλαμᾶ, καὶ ἀντίθεσις τούτου ποὺ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν ἀγίων καὶ παρουσιάζει τὴν εὐσεβῆ διδασκαλία. 368-373

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Ἔστι ὁ Ἀκίνδυνος, ἀθετώντας με ὅσα λέγει τὴν ἀξία ποὺ προσδόθηκε στὸ ἀπὸ ἐμᾶς δεσποτικὸ πρόσλημμα, ποὺ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο ἀναφέρθηκε καὶ ἀπὸ τὸν Παῦλο καὶ τοὺς μετὰ ἀπὸ αὐτὸν θεοειδεῖς ἄνδρες διακηρύχθηκε, ἀποδεικνύεται ἄθεος. 374-381

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

Ἐπίτομη κατὰ τὸ δυνατὸ διασάφῃσι τοῦ μυστηρίου, πῶς ἓνας μὲν εἶναι ὁ Χριστός, πολλοὶ δὲ οἱ χριστοειδεῖς· καὶ πῶς αὐτοὶ μὲν ἄλλοτε καλοῦνται νέα κτίσις, ἄλλοτε δὲ ἀναρχοὶ καὶ ἀἴδιοι· καὶ ὅτι κατὰ τὴ χάρι αὐτὴ γεννιώμαστε ἀλλὰ δὲν κτιζόμεσθε. 382-391

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

Ἔστι ὁ Χριστὸς λέγεται ὅτι ἔχει λάβει τὴν ἄκτιτη χάρι τοῦ Πνεύματος ὡς ἄνθρωπος καὶ ὅτι ἀπὸ

αὐτήν, τὴν ἄκτιστη χάρι, μετέδωσε καὶ μεταδίδει
καὶ στοὺς οἰκείους του. 392-401

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄

Ὅτι τὴ θεοποιὸ χάρι τοῦ Πνεύματος πού δίδεται ἀπὸ
τὸν Θεὸ καὶ λαμβάνεται ἀπὸ τοὺς ἀγίους ὁ Ἀκιν-
δυνος ἄλλοτε τὴν λέγει κτίσμα κι’ ἄλλοτε ὅτι εἶ-
ναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ἢ ἴδια ἢ οὐσία του. Ἐδῶ
ἐλέγχεται καὶ ὅτι περιπίπτει σὲ πολλὰ ἄτοπα. 402-409

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ΄

Μὲ ποιούς τρόπους χρησιμοποιεῖται ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸ
ὄνομα τῆς χάριτος· καὶ ὅτι ἡ θεία λαμπρότης εἶ-
ναι ἓνα τῶν σημαινομένων ἀπ’ αὐτήν καὶ ὅτι
αὐτὴ διαφέρει ἀπὸ τῆ θεία φύσι. 410-415

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι΄

Ἐκθεσις καὶ ἀνασκευὴ τῶν ῥήσεων τοῦ Ἀκινδύνου,
διὰ τῶν ὁποίων κατασκευάζει ὅτι ἡ χάρις εἶναι ἢ
ἴδια ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὶς ὁποῖες, δυσσεβέ-
στερος καὶ τοῦ Εὐνομίου ἀκόμη, ἀποδεικνύεται
ἄθεος καὶ πολύθεος συγχρόνως, διότι συνθέτει
τὸ θεῖο καὶ θεωρεῖ τὸ ἴδιο κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο
κτιστὸ καὶ ἄκτιστο. 416-425

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ΄

Ἄλλες ῥήσεις τοῦ Ἀκινδύνου, μεταξὺ τῶν ὁποίων
ὑπάρχει καὶ μαρτυρία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου,
πού εἶναι μὲν περικομμένη ἀλλὰ φαίνεται κι’ ἔτσι
ὅτι ἀντίκειται γενικῶς στὴν πολυβλάσφημη δο-
ξασία τούτου, ὅπως δεικνύεται κι’ ἐδῶ. 426-439

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ΄

Ἄλλη ῥῆσις τοῦ Ἀκινδύνου μὲ τὴ μαρτυρία της, ἀπὸ

τις ὁποῖες παρουσιάζεται νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι οὔτε
μπορεῖ ποτὲ νὰ ὁμοφρονήσῃ μὲ τοὺς ἅγιους. 440-443

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ'

Παράστασις ὅτι τὰ πράγματα ποὺ ἐπιδέχονται τὸν
ἴδιο λόγο δὲν εἶναι ἐντελῶς καὶ ὁπωσδήποτε ἓνα
καὶ ὅτι ἡ ἄκτιστη οὐσία ὄχι μόνον ἐπιδέχεται τὸν
ἴδιο λόγο μὲ τὴν ἄκτιστη ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ δὲν
ἐπιδέχεται τὸν ἴδιο κατὰ τὸν μέγα Βασίλειον
ὄπου καὶ πολυειδῆς ἀνασκευὴ ὅλης τῆς κακο-
νοίας τοῦ Ἀκινδύνου. 444-457

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ'

Ἰσχυρὴ ἀπόδειξις μὲ περισσότερα λόγια ὅτι οἱ ἅγιοι
μετέχουν τῆς ἄκτιστης ἐνεργείας καὶ ὄχι τῆς οὐ-
σίας τοῦ Θεοῦ. 458-465

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ'

Ἐκθεσις περὶ ἄλλης ρήσεως τοῦ Ἀκινδύνου, ἀπὸ τὴν
ὁποία ἐλέγχεται νὰ ὁμολογῇ ὅτι οἱ ἅγιοι λέγουν
ἄκτιστη θεότητα καὶ τὸ φῶς τῆς θείας μεταμορ-
φώσεως, ἀλλ' ὁ ἴδιος νὰ παραινῇ νὰ μὴ προσέ-
χουν σ' αὐτοὺς ὡς διθεῖτες καὶ ψευδομάρτυρες. 466-471

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣΤ'

Ἵτι, ὅποιος λέγει ὅτι τοῦτο τὸ φῶς εἶναι κτιστό, δὲν
μπορεῖ νὰ δέχεται μιὰ θεότητα, καὶ ὅτι ἀπὸ ὅσα
ἰσχυρίζεται ὁ Παλαμᾶς μιὰ θεότης κηρύσσεται
πράγματι. 472-477

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΖ'

Στῆ συνέχεια ἄλλη ρῆσις τοῦ Ἀκινδύνου, διὰ τοῦ
ἐλέγχου τῆς ὁποίας παρουσιάζεται πάλι ἄκτιστο
τὸ θεῖο φῶς, ἐνῶ αὐτὸς φαίνεται νὰ ἐξουθενῶνῃ

πολυειδῶς καὶ τὰ συγγράμματα τῶν θείων πατέρων μας καὶ νὰ τὰ λέγη ἀδόκιμα.

478–489

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΗ'

Στὴ συνέχεια ρῆσις τοῦ ἰδίου, μετὰ τὸν ἔλεγχο τῆς ὁποίας δεικνύεται ὅτι ἀντινομοθετεῖ στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ, συνηγορῶντας μὲ τὸν Βαρλαάμ καὶ ὄλους τοὺς αἵρετικούς, κι' εἶναι ἄθεος καὶ ἀντίθετος πρὸς τοὺς ἁγίους, καὶ ὅτι κατασκευάζει ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει δύο οὐσίες ἐνάντιες μεταξύ τους. 490–507

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΘ'

Ὅτι ἀπὸ ὅσα λέγει ὁ Παλαμᾶς ἓνας Θεὸς ἀποδεικνύεται σὲ μιὰ ἀπλῆ καὶ ἴση ἄκτιστη θεότητα, ἀπὸ ὅσα δὲ λέγει ὁ Ἀκίνδυνος ἀποδεικνύονται δυὸ θεοὶ καὶ δυὸ θεότητες, ἄνισοι καὶ ἀνόμοιοι καὶ πράγματι ὑπερκείμενοι καὶ ὑφειμένοι. 508–515

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Κ'

Ἀπόδειξις ὅτι τὰ ἐτοιμασμένα ἀπὸ τὸν Θεὸ γι' αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀγαποῦν, «τὰ ὅποια ὀφθαλμὸς δὲν εἶδε καὶ αὐτὶ δὲν ἄκουσε, τὰ ὅποια δὲν ἀνέβηκαν σὲ καρδιὰ ἀνθρώπου», εἶναι ἄκτιστα· καὶ ἔλεγχος τῶν ρητῶν τοῦ Ἀκινδύνου ποὺ τὰ παρουσιάζουν κτιστά. 516–531

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑ'

Κι' ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι ὁ Ἀκίνδυνος λέγει πολυθεούς καὶ νεωτεριστὰς θεολόγους τοὺς ἰδίους τοὺς ἁγίους, διότι διδάσκουν ὅτι τὸ Θεῖο κατ' οὐσία εἶναι ἀνώτερο καὶ ὑψηλότερο ἀπὸ τὴν παραπάνω ἀναφερομένη ἄκτιστη κληρονομία. 532–543

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΒ'

Παραπέρα ἀπόδειξις ὅτι δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀλλοιῶς
σέ μιὰ θεότητα ὁ Θεός παρὰ μόνο ὅπως διδάσκει
ὁ Παλαμᾶς ἀκολουθώντας τοὺς Πατέρες· ὅπου
ὑπάρχει καὶ διασάφησις μερικῶν ἀντιθέσεων. 544–551

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΓ'

Σύνοψις τῶν δυσσεβημάτων τοῦ Ἀκινδύνου, ἂν καὶ
ὄχι ὄλων, σέ σχῆμα ἐπιλόγου· καὶ περὶ τῆς μεγα-
λαυχίας του γιὰ τὸ εὖφημο ὄνομά του. 552–557

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς. 559–562
2. Εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων. 562–577
3. Εὐρετήριο Πατέρων. 578–585
4. Εὐρετήριο Λειτουργικῶν κειμένων 585

ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ ΕΡΓΑ

Α' ΑΠΑΝΤΑ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Τόμος	1ος	Ἐπιστολές.
»	2ος	Ἐπιστολές.
»	3ος	Ἐπιστολές.
»	4ος	Ὁμιλίες στὴν Ἑξαήμερο.
»	5ος	Ὁμιλίες σὲ Ψαλμούς.
»	6ος	Ὁμιλίες ἠθικὲς καὶ πρακτικὲς.
»	7ος	Ὁμιλ. δογματικὲς, περιστατικὲς, ἐγκωμιαστικὲς, παιδ/κ
»	8ος	Ἀσκητικὰ (Ὅροι κατὰ πλάτος).
»	9ος	Ἀσκητικὰ (Ὅροι κατ' ἐπιτομήν).
»	10ος	Δογματικὰ ἔργα.

Β' ΑΠΑΝΤΑ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Τόμος	1ος	Ἀπολογητικὰ (Κατὰ εἰδώλων, Περί ἐνανθρωπήσεως).
»	2ος	Δογματικὰ Α' (Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν Α-Β).
»	3ος	Δογματικὰ Β' (Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν Γ-Δ).
»	4ος	Δογματικὰ Γ'.
»	5ος	Ἑρμηνευτικὰ Α'.
»	6ος	Ἑρμηνευτικὰ Β' (Ἐξήγησις στοὺς Ψαλμούς).
»	7ος	Ἑρμηνευτικὰ Γ' (Ἐξήγησις στοὺς Ψαλμούς).
»	8ος	Ἱστορικοδογματικὰ Α'.
»	9ος	Ἱστορικοδογματικὰ Β'.
»	10ος	Ἱστορικοδογματικὰ Γ'.
»	11ος	Ἀσκητικά.
»	12ος	Διάφορα ἀμφιβαλλόμενα ἔργα.

Γ' ΑΠΑΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Τόμος	1ος	Προσωπικὲς Σχέσεις καὶ Ἐκκλ/κὴ Διακονία Α'.
»	2ος	Προσωπικὲς Σχέσεις καὶ Ἐκκλ/κὴ Διακονία Β'.
»	3ος	Ἀπολογητικὰ ἔργα.
»	4ος	Δογματικὰ ἔργα.

Φωτοστοιχειοθεσία: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΕΛΕΥΘ. ΜΕΡΕΤΑΚΗ
Άρμενοπούλου 30 – Τηλ. 200 621 – Θεσσαλονίκη

Έκτύπωση Ώφσετ: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΦΩΤΗ ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΙΝΟΥ
Κατσιμίδου 30 – Τηλ. 928 592 – Θεσσαλονίκη

Βιβλιοδεσία: Αφοι ΒΑΡΟΥΣΙΑΔΗ
Λαχανά 17 – Τηλ. 839 414 – Θεσσαλονίκη
